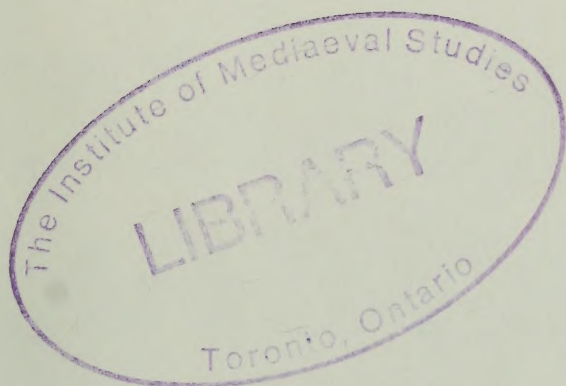

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

СТАРѦ БЪЛГАРСКА КНИЖНИНА

КНИГА ВТОРА

ХЕМУСЪ

ИВАНЪ ДУЙЧЕВЪ

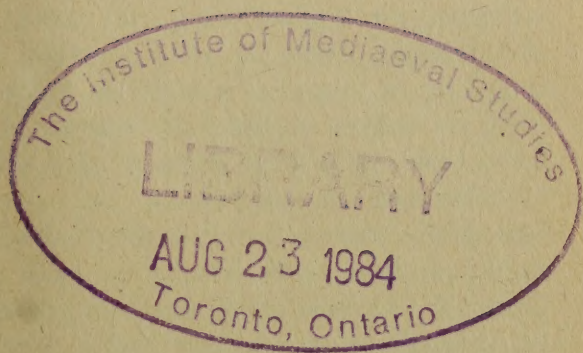
ИЗЪ СТАРАТА
БЪЛГАРСКА КНИЖНИНА

II

КНИЖОВНИ И ИСТОРИЧЕСКИ ПАМЕТНИЦИ
ОТЪ ВТОРОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

ХЕМУСЪ

А. Д. ЗА КНИГОПЕЧАТАНЕ И ИЗДАТЕЛСТВО — СОФИЯ

**Въ паметъ
на
проф. П. Мутафчиевъ**

... До кого дондоуѣ книги
снѣ . утѣте исправлюще, а ...
не злословнѣ ...

Приписка отъ 1278—1279 г.

Византийски писатели разказватъ, че нѣкои нахлули въ древнитѣ гръцки земи варварски племена пощадили намѣренитѣ тамъ книжни богатства, защото вѣрвали, че гръцитѣ се занимавали съ книжовна дейность, изнѣжвали се и губѣли своитѣ воинствени способности... Едвали човѣкъ на нашето време би се съгласилъ съ подобна преценка за книгата, която за насъ се явява олицетворение и двигателъ въобще на цѣлата култура въ нейнитѣ духовни и материални прояви. Началнитѣ вѣкове на сръдновѣковието видѣха наистина цѣло множество варварски племена, които нахлуха въ предѣлитѣ на европейския културенъ свѣгъ. По-голѣмата частъ отъ тѣзи нашественици, обаче, изчезна, безъ да остави почти никакви следи следъ себе си. Задържаха се за вѣковенъ животъ, при това, само онѣзи народности, които успѣха да създадатъ по самобитенъ пѣтъ или подъ влияние на чужда народность своя култура. Българскитѣ народъ бѣ тъкмо една отъ тѣзи рожби на ранното сръдновѣковие, която обезпечи съществуването си за вѣкове именно като си създаде твърде отрано завидна духовна култура, изразена предимно въ книжнината.

Единството на единъ народъ е не само пространствено и народностно, сиречь въ настоящето, но сжщо и историческо — въ дълбочината на времето. Това единство може да бжде оценено толкова по-здраво, колкото повече то съчетава податкитѣ на настоящето и миналото. Изглежда, обаче, че за насъ приемственостъта спрямо сръдновѣковната българска култура е нарушена или съвсемъ слаба. Нашето сръдновѣковие ни е все още твърде чуждо

и непознато. Ние сякаш сме забравили наследieto, завеща̀но ни отъ далечни предци. Вѣковетъ на робството прекъснаха разво̀я на българския народъ и сложиха предѣлъ между една епоха и друга. Начетенитъ люде отъ времето на робството почти напълно загубиха връзката съ миналото — съ времето на свободната българска държава. Поради това тѣ изпаднаха въ тежка духовна безпжтица и трѣбваше да градятъ изново или по подражание на други, по-напреднали народи. Истинското възраждане за насъ настъпи именно тогава, когато бѣ възстановена връзката съ миналото. Именно въ това е най-голѣмата и вѣчна заслуга на Паисия, че той припомни на своитѣ сънародници за величието на тѣхното минало. Но колко се знаеше преди два вѣка за сръдновѣковната българска култура, за книжнината на нашето сръдновѣковие? . . И въпрѣки, че това бѣ повече въ̀ра, отколкото убеждение, виденията на миналото събудиха душитѣ и извършиха чудото, което изглеждаше невѣроятно. Днесъ, при задълбоченитѣ знания въ полето на историческата наука, ние трѣбва да затвърдимъ още повече връзката съ нашето сръдновѣковно минало и да се приобщимъ още по-тѣсно къмъ него. Така ние ще обогатимъ нашия духовенъ животъ и то съ самобитни ценности, не съ чужди заемки. Нашето културно творчество ще стане по-устойчиво, защото ще почива на собствени основи, и по-самобитно, защото ще черпи изъ роднитѣ съкровищници.

Проучването на старата ни книжнина е почти напълно занемарено. Творбитѣ на тази книжнина, вмѣсто да бждатъ народна гордостъ, сж отхвърлени едва ли не като нѣщо чуждо и далечно. А въ старобългарската книжнина могатъ да се откриятъ толкова ценности! Пжтищата за обогатяване на съвременния ни книжовенъ езикъ не водятъ само къмъ мѣстнитѣ говори, но и къмъ творбитѣ на сръдновѣковнитѣ български книжовници. Тѣзи книжовници, когато изграждаха българската книжнина, творѣха езика, дори въ своитѣ преводи. Отъ творбитѣ на старата ни книжнина можемъ да почерпимъ множество словни богатства, които днесъ понѣкога приемаме като

влияние отъ други народи. Старата ни книжнина е неизчерпаема рудница за обогатяване на езика съ богатството на думи и обрати на речта. Всѣки книжовенъ паметникъ отъ сръдновѣковието е, сжщевременно, и изворъ за историята на своето време. Има книжовни паметници, които не даватъ, привидно погледнато, никакви исторически данни. Въпрѣки това, тѣзи паметници иматъ не по-малко значение: тѣ отразяватъ въ езикъ, стилъ и мисль духа на своето време. А за проучването на нашето минало домашнитѣ исторически паметници сж най-важнитѣ извори. Обикновено книжовнитѣ произведения на сръдновѣковието се разглеждатъ почти изключително отъ езиково, историческо или културно-историческо гледище. При все това, нѣкои отъ паметниците могатъ да бждатъ преценени и отъ чисто естетично гледище, ако и да носятъ отпечатъка на едно време, основно различно отъ нашето.

Отъ богатото книжовно творчество на Второто българско царство е запазено сравнително малко, но все пакъ въ по-голѣмо обилие, отколкото за Първото царство. Въ тази книга сж събрани по-голѣмата частъ отъ книжовнитѣ творби на това време. При това, обърнато е внимание на тѣзи дребни писания — бихъ казалъ *scripta mi-poga* — които сж сравнително по-слабо познати, въпрѣки тѣхната важность. Редомъ съ официалнитѣ документи, излѣзли отъ канцеларията на сръдновѣковнитѣ български царе, сж дадени множество неофициални паметници. При избора ръководното начало е било да се даватъ паметници повече съ огледъ на тѣхната стойность като исторически извори. Поради това тази книга съ по-голѣмо право би трѣбвало да се смѣта като сборникъ отъ домашни извори за историята на Второто царство¹. Изоста-

¹ У насъ вече сж правени нѣколко подобни опити, напр., отличната книга на Г. Кацаровъ и Д. Дечевъ, Извори за старата история и география на Тракия и Македония (София 1915), въ която се съдържатъ най-важнитѣ антични чужди извори. Заслужава да се упомене, въпрѣки слабитѣ ѝ страни, и работата на С. С. Бобчевъ, Старобългарски правни паметници. I (София 1903).

вени сж, напротивъ, такива творби или такива мѣста, които сж рожба на праздно витийство, а такива ги има въ значителенъ брой. Паметниците сж дадени въ хронологически редъ, съ изключение на добавенитѣ въ края на книгата. По-малкитѣ творби сж обнародвани изцѣло, докато отъ по-големитѣ сж дадени само извадки на най-важнитѣ мѣста. Въ сжщностъ, въ извадки сж помѣстени сравнително малкъ брой паметници¹. Краткитѣ паметници сж дадени изцѣло въ първообразъ и преводъ. Въ книгата сж помѣстени не само паметници на български езикъ, но сжщо и такива, които сж писани на гръцки, латински и италиански. Преводитѣ на нѣкои отъ книжовнитѣ произведения на сръдно-вѣковието сж твърде трудни. Това се отнася особено до грамотитѣ, гдето често преводътъ е и тълкувание. Нѣкои отъ паметниците досега въобще не сж били превеждани и затова, можеби, нѣкжде тълкуванието не е напълно убедително. Въ бележкитѣ накрая на книгата сж дадени — акс и не пълни, както бихъ желалъ — обяснения за думи, термини, исторически данни и прочее. Въ нѣкои преводи сж вмъкнати немалко старинни думи, заети изъ самитѣ паметници. Това е сторено особено при превода на Манасиевата хроника, която изобилствува съ думи, изковани отъ нѣкогашния преводачъ подъ влияние на гръцкия първообразъ. Този преводачъ е билъ наистина творецъ въ езика, въпрѣки своитѣ крайности. Вмъкването на подобни старинни думи въ превода е сторено съзнателно. Човѣкъ въ нѣкои случаи наистина недоумява, какъ да предаде известенъ изразъ въ нѣкой старобългарски паметникъ и понѣкога се пита дали тогавашниятъ никъ не е билъ по-богатъ въ нѣкои отношения. Часть отъ тѣзи старинни думи би трѣбвало чрезъ проучванията на сръдновѣковната ни книжнина да се наложатъ, защото иначе езикътъ ни каточели ще се скове и оскждѣе.

Изучаването на старобългарскитѣ книжовни паметници ще ни разкрие, сжщевременно, още по-добре пжти-

¹ Тѣ сж: нг. XIV, XVI, XVII, XXIII, XXXVI, LVI, LXII, LXX — LXXIV. Въ текста многоточието показва съие.

щата къмъ познанието на нашето минало и ще задълбочи нашитѣ исторически знания. По този начинъ то ще ни запази отъ праздни любителски мждрувания въ свързка съ миналото. Тѣй като едвали има друга наука, която толкова много да страда отъ натрапчивостъта на любители или самозванци, колкото историята...

Въ уводната частъ сж. дадени библиографски указания за отдѣлнитѣ паметници. Посочени сж, обикновено, най-важнитѣ и най-достъпнитѣ издания и изследвания.

* * *

Най-важни и най-ценни за проучването на миналото, главно на политическия животъ, сж, безсъмнено, официалнитѣ документи — сиречь онѣзи документи, които сж били издадени отъ владѣтелската канцелария, отъ канцеларията на църковния глава, или отъ държавни учреждения. Тѣзи документи се отличаватъ, общо взето, съ своята достовѣрностъ и обективностъ. При проучването на нашето сръдновѣковно минало трѣбва, след., да бждатъ използвани на първо мѣсто именно запазенитѣ официални документи. За съжаление, до наши дни сж останали твърде малобройни документи отъ този родъ. Обикновено, издаденитѣ отъ царската канцелария документи сж означавани у насъ общо съ гръцкото название „грамоти“ (ура́цмата), сиречь „писмена, послания, писания“. Съ огледъ на това, дори въ съчиненията на първи учени (напр., проф. Йорд. Ивановъ, Български старини изъ Македония. София 1931, с. 575 сл.¹) се посочва, че „сега сж известни само осъмъ грамоти, издадени отъ български царе“. Другъ авторъ (проф. Ив. Снѣгárovъ, МакПр, XIII 2. 1942, сс. 126/7) сжщо опитва да ограничи броя на българскитѣ царски грамоти отъ сръдновѣковието, като изтъква, че „подъ „царски грамоти“ обикновено се разбиратъ царски повели, сиречь грамоти, съ които царьтъ е давалъ привилегии на учреждения и лица или

¹ Книгата е посочена по-нататъкъ само съ съкращението БСМ.

пъкъ постановявалъ нѣщо (съответно съ византийскитѣ моливдовули или хрисовули)". Всички тѣзи ограничения, въ сжщностъ, сж напълни излишни. Съ наименованието царска грамота трѣбва да бжде обозначенъ всѣки документъ, издаденъ отъ царската канцелария. Царскитѣ грамоти могатъ, по-нататкъ, да бждатъ разграничавани на нѣколко вида съобразно съ съдържанието (напр., дарствени грамоти на църкви и манастири, грамоти съ права на чужди поданици и търговци, договорни грамоти, които често пѣти сж двустранни и, след., двуезични, и пр.), или по формата (хрисовулъ, простагма и пр.), по своитѣ печати (моливдовулъ, аргировулъ, хрисовулъ — съответно оловопечатникъ, сребропечатникъ, златопечатникъ), по своя езикъ (български, грѣцки, латински) и др. Не бива, прочее, да се взима само единъ отъ тѣзи несжществени белези и възъ основа на него да се класиратъ документитѣ. Ако се посочва, че отъ нашето сръдновѣковие сж запазени само осемъ царски грамоти, това е сторено, защото сж взети предвидъ само грамотитѣ, издадени на български езикъ и запазени въ първообразъ. Въ този случай, обаче, ние сме неоправдано вискателни къмъ паметницитѣ на нашето минало. При липсата на първообрази, за насъ сж ценни и всички преписи, както и преводи на българскитѣ царски грамоти. По сжщия начинъ и въ изследването на византийската дипломатика неведнѣжъ покрай първообразитѣ или при тѣхното отсъствие се използватъ преписи и преводи. Вѣковетѣ, наистина, сж били безпощадни къмъ паметницитѣ на нашето минало и особено къмъ официалнитѣ документи, но затова пъкъ щастие е, че тѣ сж пощадили тукъ и тамъ нѣкоя царска грамота въ преписъ или преводъ. Тѣзи грамоти трѣбва да бждатъ включени въ редицата документи на българската царска канцелария така, както и запазенитѣ на български езикъ първообразни грамоти. Съ огледъ на това къмъ сръдновѣковнитѣ царски грамоти трѣбва да бждатъ отнесени, на първо мѣсто, писмата на царъ Калояна (1197—1207) до папа Ино-

кентия III (1198—1216)¹. Това сж, въ действителностъ, нашитѣ най-стари грамоти.

Извадката отъ първообраза и пълниятъ преводъ на първото писмо на царъ Калояна до папа Инокентия III отъ 1202 г. (тукъ сс. 1—3 нг. I) сж дадени споредъ последното критично издание у мене, Преписката на папа Инокентия III съ българитѣ, сс. 22—23 нг. II. Писмото е, писано презъ 1202 г., преди 27. ноемврий. Както се посочва въ самия надсловъ, добавенъ въ папската канцелария, това послание е било преведено отъ български на гръцки (*de bulgarico in grecum*), а после — отъ гръцки на латински (*de greco postea in latinum*)². Възможно е при този двоенъ преводъ текстътъ на писмото, особено въ нѣкои формули, да е претърпѣлъ промѣни. Папскиятъ отговоръ на това писмо е даденъ у мене, Преписката..., сс. 23—25 нг. III, съ дата 27. ноемврий 1202 г.

Редомъ съ царскитѣ послания трѣбва да бждатъ поставени документитѣ, издадени отъ предстоятеля на българската църква. Тѣзи документи сж сравнително още по-малобройни. За времето на царъ Калояна ние притежаваме нѣколко подобни послания, издадени отъ първосвещеника на българската църква, търновския архиепископъ Василий. Сжщо и неговитѣ писма сж запазени въ преписката съ папа Инокентия III и то само въ латински преводъ. Първообразниятъ текстъ на писмото на архиепископъ Василия до папа Инокентия III отъ 1202 г., дадено тукъ (сс. 4—5 нг. II) въ пълень преводъ, се намира у мене, Преписката..., сс. 25—26 нг. IV. То носи сжщата дата, както и писмото на царя. Папскиятъ отговоръ на това писмо, отъ 27. ноемврий 1202 г., е даденъ у мене, Преписката..., сс. 27—28 нг. VI.

Всрѣдъ писмата на царъ Калояна и българскитѣ църковници до папа Инокентия III се намира кратко пи-

¹ Ср. у мене, Преписката на папа Инокентия III съ българитѣ. Уводъ, текстъ и бележки. ГодСУиф, XXXVIII: 3. 1942, с. 7.

² Ср. за това и писаното отъ F r. Ra Ć k i, *Starine*, VII (1880), p. 55.

съмце отъ 1202 г., изпратено отъ българския князь Бѣлота. Тукъ (сс. 5—6 нг. III) е даденъ пълень първообразень текстъ и пълень преводъ на това писмо споредъ изданието у мене, Преписката..., сс. 26—27 нг. V. Папскиятъ отговоръ на това писмо (надписанъ: Nobili viro Bellele[1] principi...) се намира у мене, Преписката..., сс. 28—29 нг. VII.

Въ края на май 1203 г. царъ Калоянъ изпратилъ на папа Инокентия III писмо, къмъ което въ срѣдата на августъ архиепископъ Василий направилъ въ Драчската областъ, на пжтъ за Римъ, кратка добавка. Пълень преводъ на това писмо (тукъ сс. 6—9 нг. IV) е даденъ споредъ моето издание (Преписката..., сс. 30—31 нг. IX).

Особено занимливъ е златопечатникътъ на царъ Калоянъ отъ 1203/4 г., индиктъ седми, даденъ тукъ (сс. 9—11 нг. V) по моето издание (Преписката, сс. 43—44 нг. XV). Това, въ сжшность, е „клетвенъ златопечатникъ“ (*ὁρκωμοτικός χρυσόβουλλος λόγος*)¹ за вѣрность на царя спрямо римската църква. Царъ Калоянъ издалъ своята тържествена клетвена грамота—*presens chrysobolum imperii mei*², както самъ той пише — още преди коронацията си отъ папския пратеникъ кардиналъ Лъвъ. Едва следъ получаването на този клетвенъ златопечатникъ папата се съгласилъ да изпрати при българския владѣтель пратеника си кардиналъ Лъвъ, за което съобщилъ съ писма отъ 25 февруарий 1204 г. (вж. у мене, Преписката, сс. 34 сл., 49 сл.). Златопечатникътъ трѣбва, след., да се отнесе, съ по-голѣма точность, къмъ края на 1203 г. Царъ Калоянъ вѣроятно го вржчилъ на папския пратеникъ капеланъ Иоанъ Каземарински.

¹ За названието ср. у Ал. Соловјев-Вл. Мошин, Гръцке повелѣе српскихъ владара (Београд 1936), XX, 81—82, 93, 110—111; ср. сжщо XXXIV, 37, 93; ср. още сс. LXXV—LXXVI, 474.

² Проф. Ив. Снѣггаровъ, МакПр, XIII 2 (1942), с. 127, впрочемъ, е готовъ да признае това Калояново послание на „грамота“.

Въ края на 1203 г. търновският архиепископъ Василий изпратилъ ново писмо до папата, дадено тукъ (сс. 12—14 нг. VI) въ пълень преводъ споредъ моето издание (Преписката, сс. 44—46 нг. XVI). Едновременно съ това, отправили писмо до папата нѣколцина отъ българските първосвещеници: велбждският митрополитъ Анастасий, преславският митрополитъ Сава, скопският епископъ Маринъ, призренският епископъ Авраамъ, нишкият епископъ Кирикъ и видинският епископъ Климентъ. Това послание е важно не само като единственъ писменъ документъ, издаденъ отъ висши български църковнослужители презъ сръдновѣковието, но особено като свидетелство за обсега на българската държава къмъ западъ и югозападъ. За щастие, случило се е да се нуждаятъ отъ папско утвърждение чрезъ възлагане на папиумъ тъкмо нѣколцина отъ българските първосвещеници въ западнитъ и югозападнитъ български покрайнини. Писмото е дадено въ пълень първообразъ и цѣлостенъ преводъ (тукъ сс. 15—16 нг. VII) споредъ моето издание (вж. Преписката, с. 46 нг. XVII). Папата отговорилъ съ послание отъ 25. февруарий 1204 г. (вж. у мене, Преписката, сс. 49 нг. XIX).

Заедно съ тържествения клетвенъ златопечатникъ, въ края на 1203 г. царъ Калоянъ вржчилъ на папския пратеникъ Иоанъ Каземарински и отдѣлно послание, въ което излагалъ своитѣ искания спрямо римската църква. Писмото е дадено тукъ (сс. 16—20 нг. VIII) въ пълень преводъ споредъ моето издание (вж. Преписката, сс. 47—48 нг. XVIII). Подобно на царя въ края на 1203 г. сжщо и търновският архиепископъ Василий изпратилъ на папата клетва за подчинение подъ върховенството на римската църква. Клетвеното послание, съставено въ обичайната за римската църква форма, е дадено тукъ (сс. 20—22 нг. IX) въ пълень първообразъ и цѣлостенъ преводъ все споредъ моето издание (вж. Преписката, сс. 52—53 нг. XXIII).

Следъ пристигането на кардиналъ Лъвъ въ Търново, въздигането на търновския архиепископъ за глава на българската църква и коронацията на Калояна на 7. и 8.

ноемврий 1204 г., българският владѣтель отправилъ нарочно благодарствено писмо до папата. Писмото отъ ноемврий 1204 год. е дадено тукъ (сс. 22—24 нг. X) въ пълень преводъ (за първообраза вж. у мене, Преписката, сс. 65—66 нг. XXX). Въ сжщото време писалъ послание до папата и главата на българската църква. Това писмо, което съдържа извънредно ценни податки за събитията, е обнародвано тукъ (сс. 25—26 нг. XI) въ пълень преводъ (за първообраза вж. у мене, Преписката, сс. 66—67 нг. XXXI). Писмото на примасъ-патриарха Василий е, въ сжщность, последното познато днесъ послание, изпратено отъ българитѣ въ преговоритѣ съ папата. Всички български писма въ тази преписка сж свързани по основа съ църковни и политически въпроси, но въпрѣки своя особенъ характеръ представляватъ много важни извори изобщо за историята на своето време. Тѣ ни даватъ представа за държавната политика на единъ отъ най-виднитѣ български царе, за неговата начетеность, за отношенията между държавна и църковна властъ и за положението на църквата у насъ презъ началнитѣ години на XIII в.

Така назованиятъ „Кърчовски надписъ на дука Врана“ (тукъ с. 27 нг. XII), е издаванъ нѣколко пжти: отъ [Г. Стрѣзовъ] въ Псп, XXXVII—VIII (1891), с. 342а; Г. Баласчевъ въ сп. Отечество, 10. VII. 1917, с. 12 и отъ Йор. Ивановъ, БСМ, сс. 29—34. Това е най-стариятъ надписъ отъ времето на Второто българско царство. Не по-малко важенъ е оловниятъ печатъ на царь Калояна, издаденъ отъ N. A. Mušmov, Un sceau en plomb du tsar Kalojan (1196—1207). Byzantinoslavica, IV 1 (1932), pp. 135—138. Върху този печатъ е дадена истинската титулатура на царя—владѣтель на българи, а не на нѣкакви измислени „власи“ въ българскитѣ земи.

Разказътъ за църковния съборъ противъ богомилитѣ, свиканъ отъ царь Борила (1207—1218) презъ февруарий 1211 г. (вж. тукъ сс. 27—29 нг. XIV) представя извадка изъ Синодика на царя Борила (вж. М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Борила. София 1928, сс. 77—82)¹. Раз-

¹ За това издание вж. отзивитѣ на проф. Ст. Младеновъ, Zeitschrift f. slav. Phil., V (1928), pp. 246—250;

казътъ е запазенъ въ Дриновия преписъ, гдето липсва краятъ, и въ Палаузовия, гдето пъкъ липсва началото. Това е единствениятъ и то съвремененъ изворъ за свикания отъ царъ Борила съборъ.

Сигилиятъ на деспотъ Алексий Славъ отъ 1220 г. (тукъ сс. 30—35 нг. XV) бѣ откритъ и обнародванъ неодавна отъ J. B. Papadopoulos-Arcadios Vathopedinos, Un acte officiel du despote Alexis Sthlavos au sujet du couvent de Spéléotissa près de Mélénicop (=СпБАкН, XLV 22. 1933, сс. 1—6). Този важенъ документъ за историята на деспотъ Слава досега не е проучванъ задоволително, нито превежданъ. Тукъ е даденъ пълниятъ текстъ и преводъ. Този документъ свидетелствува, между другото, за засиленото византийско влияние въ двора на деспотъ Алексий Славъ. Това се дължи до голяма степенъ на родственикъ му връзки съ епирския владѣтель Теодоръ Комнинъ.

Болонскиятъ псалтирь, издаденъ отлично отъ V. Jagić, Словѣнската Псалтырь. Psalterium Bononiense (Vindobonae, Berolini, Petropoli 1907) трѣбва да се отнесе къмъ времето наскоро следъ 1230 г.¹ Припискиятъ (тукъ, с. 36 нг. XVI) сж издадени достъпно у Б. Цоневъ, История на българския езикъ. I (София 1940), сс. 171/2. Припискиятъ по т. н. Битолски триодъ (тукъ сс. 36—38 нг. XVII) сж обнародвани у Й. Ивановъ, БСМ, сс. 452—467 и у Б. Цоневъ, п. с., сс. 175/6, като между дветѣ издания има немалки различия. Всрѣдъ бездушните преписи на познати църковни съчинения, заети най-често изъ богатата византийска книжнина, подобни приписки, писани често на простонароденъ езикъ, сж единственото самостоятелно и сочно дѣло. Въ тѣхъ ние долавяме личността на скромни писачи и преписвачи, съ тѣхните лишения, трудове и страдания. Често пѣти между езика на

проф. Б. Йоцовъ, МакПр, III 3 (1927), сс. 126—135; P. Mutaŭŭiev). В. Z., XXVIII (1928), pp. 193/4.

¹ Вж. за датата у мене, Приноси къмъ историята на Иванъ Асѣня II (=СпБАкН, LXVI. 1943), с. 171 сл.; дадени сж и указания за разнитѣ издания на припискиятъ.

преписвачитѣ и езика на преписванитѣ книжовни произведения има огромна разлика: единиятъ е простъ, понякога дори неграмотенъ, другиятъ—изкуственъ, надутъ, непонятенъ. Сравнението ни показва, че въ такива случаи преписванитѣ книжовни трудове сж били нѣщо мъртво и недостижимо дори за преписвачитѣ.—Съ огледъ на всичко това тукъ сж събрани почти всички приписки отъ този родъ, които биха могли да ни дадатъ известна представа за личността на писачитѣ — тѣзи почти безименни ратници на българската просвѣта презъ сръдновѣковието. Тамъ, сжщевременно, намираме указания за имотното и културно положение на частъ отъ нашето духовенство по онова време и за неговата предана просвѣтителна дейность.

Станимашкиятъ надписъ на царъ Иванъ Асѣня II (тукъ с. 38 пг. XVIII) е билъ унищоженъ отъ станимашки гърци презъ пролѣтътъ или лѣтото 1883 г. Възъ основа на нѣколко по-стари преписи отъ XVIII и XIX в. той е билъ възстановенъ отъ проф. В. Н. Златарски, Асѣневиятъ надписъ при Станимака. ИБАД, II (1911), сс. 231—247; ново издание у сжщия, История, III, с. 359. Търновскиятъ надписъ на Иванъ Асѣня II (тукъ сс. 38—39 пг. XIX), запазенъ и до днесъ въ църквата Св. Четиридесетъ мченици въ Търново, следъ редица чужди изучвания бѣ издаденъ критично отъ проф. В. Н. Златарски, Търновскиятъ надписъ на Иванъ Асѣня II. БИБ, III 3 (1930), сс. 56—64, повторно въ неговата История, III, сс. 587—596 съ дребни добавки; ср. още с. 341. Този надписъ представя най-важниятъ официаленъ домашенъ изворъ за събитията презъ 1230 г.¹ Кричимскиятъ надписъ на царъ Иванъ Асѣня II (тукъ с. 40 пг. XX) бѣ откритъ неотдавна и досега не е издаденъ научно. За него най-напредъ съобщи [д-ръ Ив. Велковъ], Откритъ български надписъ при Кричимъ. В. „Зора“, бр. 7021 отъ 18. XI. 1942 г., като даде сведения за начина на откриването, размѣритѣ и едно предположително четене. Нѣколко дни по-късно

¹ Въ надписа между редъ 3-и и 4-и е запазено и името на писача: азъ драган писа.

Д. Цончевъ, Сръднобългарски надписъ при Кричимъ. Кога и какъ се откри. В. „Зора“, бр. 7023 отъ 20. XI. 1943 г. съобщи, че откриването на надписа се било дължало нему, даде снимка отъ надписа и незадоволително четене на нѣкои мѣста отъ текста. Надписътъ следъ това бѣ проученъ отъ проф. прот. Ив. Гошевъ, който даде за него ново и напълно приемливо четене (вж. в. „Зора“, бр. 7073 отъ 24. I. 1943 г.). Колкото и кратъкъ, този надписъ е цененъ изворъ за времето на царъ Иванъ Асѣня II.

Ватопедската грамота (тукъ сс. 40—42 пг. XXI) бѣ открита и издадена неотдавна отъ гръцкия ученъ М. Ласкарисъ, Ватопедската грамота на царъ Иванъ Асѣня II (София 1930), който добави къмъ своето издание ценно тълкувание на текста. Преиздадоха грамотата Й. Ивановъ, БСМ, сс. 576—577 и прот. Ив. Гошевъ, БПр, II 1 (1933), сс. 70—71. Български преводъ на грамотата е даденъ у мене, Царъ Иванъ Асенъ II, сс. 25—26. Това е най-старата досега позната грамота, издадена отъ Иванъ Асѣня II. Дарствената грамота, дадена отъ сжщия владѣтель на дубровничанитѣ (тукъ сс. 42—43 пг. XXII), е издавана вече нѣколко пжти. Най-добро издание даде Г. А. Ильинскій първомъ въ статията: Грамота царя Юанна Асѣня II (=ИРАИК, VII 1. 1901, сс. 25—39), после въ: Грамоты болгарскихъ царей (Москва 1911), сс. 6—7. Може би никжде другаде византийското влияние не се изразява така осезателно, както въ тѣзи грамоти, съ възприетитѣ отъ Византия наименования на длѣжности, чинове и данъци, па даже и въ общитѣ формули.

Единъ отъ най-важнитѣ извори за възобновлението на българската патриаршия презъ 1235 г. е приведениятъ тукъ (сс. 43—46 пг. XXIII) откъслекъ отъ Синодика (Попруженко, Синодикъ, сс. 82—87 § 113)¹. Договорътъ

¹ Непълненъ и не съвсемъ точенъ преводъ даде П. Никовъ, БИБ, III 3 (1930), сс. 92—93. Ср. и А. Прлъинчевич, Како су Бугари добили патријаршију (въ Споменик, LVI. 1922, с. 30 сл.), гдето е обнародванъ другъ преписъ отъ паметника.

между царь Михаилъ II Асѣня и дубровнишката република отъ 15. юний 1253 г. (тукъ сс. 46—54 пг. XXIV) е издаденъ¹ най-добре у Илѣинскій, Грамоты., сс. 155—159. Както всѣки международенъ договоръ, той е билъ двустраненъ и, след., на два езика. За нещастие, българската частъ или българскиятъ текстъ е загубенъ, но затова пъкъ е запазенъ текстътъ, издаденъ отъ дубровнишката република. Този документъ, въпрѣки това, представя най-стариятъ запазенъ български държавенъ договоръ. Той изразява, между другото, високото положение, което е имала българската държава като югоизточноевропейска сила, следъ смъртта на Иванъ Асѣня II.

Боянскиятъ надписъ (тукъ сс. 54/5 пг. XXV) е издаванъ досега много пжти. Последното и най-добро издание, съ прегледъ на предишнитѣ издания и обстойни обяснителни бележки даде В. Н. Златарски, Боянскиятъ надписъ (= ГодСУиф, XXXI. 10. 1935). Снимка отъ стенописа съ преводъ даде напоследъкъ Ph. Schweinfurth, *Die Wandbilder der Kirche von Bojana bei Sofia* (Berlin 1943), р. 6. За надписа вж. сжщо и Ст. Младеновъ, Значение на Боянския надписъ за българската езикова история (= ГодСУиф, XXXI. 11. 1934/5). За пълнота би трѣбвало да се упомене и изданието на надписа въ книжката на Ив. П. Кеповъ, Изъ миналото на Бояна (София 1934), сс. 17/8; български преводъ е даденъ и у Н. Мавродиновъ, Боянската църква и нейнитѣ стенописи (София 1943), с. 14. — Виргинската грамота на царь Константинъ Асѣня (тукъ сс. 55—63 пг. XXVI) сжщо е издавана нѣколко пжти. Най-добро издание е това на Илѣинскій, Грамоты., сс. 7/8; достъпно е преиздадена у Й. Ивановъ, БСМ, сс. 678—87. — Приписката отъ времето на

¹ Заслужава да се упомене сжщо и изданието на Р. J. Saffarik, *Okázky občanského písemnictví* (V Praze 1870), pp. 16—20 пг. XVI. За другитѣ издания вж. К. Жиречек, *Историја Срба*. I (Београд 1921), с. 230 бел. В. Златарски, *История*, III, с. 438 бел. 2 направи нѣкои сполучливи поправки къмъ изданието на Илински.

царь Константинъ Асѣня и деспоть Яковъ Светослава (тукъ с. 64 пг. XXVII) се намира въ единъ преписъ на номоканона на Иоанъ Зонара и е обнародвана досега нѣколко пѣти: А. Востоковъ, Описаніе русскихъ и словенскихъ рукописей Румянцовскаго музеума (СПб 1842), с. 290 сл.; ср. с. 298; И. И. Срезневскій, Свѣдѣнія и замѣтки . . ЗИАН, XXXIV. прил. № 4 (СПб 1879). сс. 11—12; Бобчевъ, Старобългарски правни паметници, I, сс. 143/4. — Приписката върху Свърлишкото евангелие (тукъ сс. 65/6 пг. XXIX) е обнародвана най-добре (съ снимка) у Г. А. Ильинскій, Сверлижкіе отрывки (= Сборникъ статей по славяновѣдѣнію, II, СПб 1906, отд. отп.); указания за другитѣ издания вж. у Златарски, III, с. 545 бел. 1; Иречекъ, История, с. 220 бел. 21. — За Хлудовия паремейникъ и неговата приписка (тукъ сс. 66/7 пг. XXX) вж. указанията у Цоневъ, История, I, сс. 184/6. Приписката отъ евангелието на царь Георги Тертерий II (тукъ сс. 67/8 пг. XXXI) е обнародвана отъ Срезневскій, Древнїе слав. пам. юсоваго письма, сс. 124/5; ср. с. 350 сл.; Н. Дучич, Старине Хиландарске (= Гласник, LVI. 1884, сс. 101/2); П. Лавровъ, Запись въ евангелїи 1322 г. библиотеки Хиландарскаго Афонскаго монастыря (= ИОРЯСл, I. 1. 1896, сс. 110—111); Й. Ивановъ, БСМ, сс. 264/6. Последно и най-добро издание (съ снимка) на приписката върху Срѣдецкото евангелие отъ 1328/9 г. (тукъ с. 68 пг. XXXII) даде Г. А. Ильинскій, Запись въ Средецком евангелии 1329 год. (= ИИД, XI—XII. 1932, сс. 119—121: заедно съ библиографски указания за предишнитѣ издания). — Ценната приписка отъ Ловчанския сборникъ (тукъ сс. 68/9 пг. XXXIII) е издавана вече нѣколко пѣти: А. И. Яцимирскій, Изъ славянскихъ рукописей. Тексты и замѣтки (М. 1898), с. 144; Мелкіе тексты и замѣтки по старинной славянской и русской литературе (= ИОРЯСл, IV. 2. 1899, с. 430 сл.); К. Радченко, Универс. известія № 4 (Кіевъ 1898), с. 21; П. А. Сырку, Время и жизнь патріарха Евфимїя Терновскаго (СПб 1898), с. 480 бел. 5; Цоневъ, История, I, сс. 197/8; Ловечъ и Ловчанско, I (София 1929),

с. 115; обстойно я разгледа Ю. Трифоновъ, Деспотъ Иванъ-Александъръ и положението на България следъ Велбуждската битка (= СпБАкН, XLIII. 1930, сс. 61—91). Възъ основа на нея той доказа, че преди да бжде избранъ за български царъ презъ 1331 г. Иванъ Александъръ е билъ деспотъ на областъ, въ която е влизало и Ловечко. — Единъ отъ най-интереснитъ паметници отъ рода на т. н. „придворна риторика“ е възхвалата къмъ царъ Иванъ Александра, добавена къмъ „Пѣснивеца“ отъ 1337 г. (тукъ сс. 69—72 пг. XXXIV). Тази възхвала бѣ издадена първомъ твърде незадоволително отъ В. Д. Стояновъ, Български старъ рѣкописенъ паметникъ отъ XIV в. (= Псп, XXI—XXII. 1887, сс. 267—278), после бѣ преиздадена отъ А. С. Архангельскій, Болгарскій „Пѣснивецъ“ 1337 года. Похвала и отрывокъ псалтырнаге текста (= ИОРЯСл, II. 3. 1897, сс. 786—794). Пълно описание на самия рѣкописъ, заедно съ издание на „възхвалата“, даде Б. Цоневъ, Славянскитъ рѣкописи въ Българската академия (= СбБАкН, VI. 1916, сс. 4—13); История, I, сс. 186—191. — Измежду различнитъ издания на Зографската грамота на Иванъ Александра отъ 1342 г. (тукъ сс. 72—76 пг. XXXV) може да се упоменатъ тѣзи на W. Regel, E. Kurtz et B. Korablev, Actes de Zographou (СПб 1907), pp. 165—168 пг. III; Ильинскій, Грамоты, сс. 21/3; Ивановъ, БСМ, сс. 587—590.

Едно отъ широко разпространенитъ въ Византия книжовни произведения е била стихотворната хроника *Σύνοψις ἱστορικῆς*, съставена презъ втората половина на XII в. отъ Константинъ Манаси (*Μανασσῆς*)¹. Тази хроника излага събития отъ сътворението на свѣта до смъртъта на имп.

¹ За него вж. Krumbacher, GBL, p. 376 sqq.; ср. сжщо K. Horna, Einige unedierte Stücke des Manasses und Italikos. S. A. aus d. Jahresberichte K. K. Sophiengymnasiums in Wien 1901/2; P. N. Papageorgiu, B. Z., XII (1903), pp. 258/60; Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica. I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker. (Budapest 1942), pp. 203—204.

Никифоръ Вотаниатъ (1081 г.), въ 6733 стиха. Въпрѣки голѣмитѣ притезания на нейния авторъ, това е проста сглоба, отъ която не могатъ да се почерпятъ никакви нови и ценни сведения. Най-достъпно издание на хрониката е дадено отъ Im. Bekker: *Constantini Manassis Breviarium historiae metricum*, ed. Bonnae (1837). По времето на царъ Иванъ Александра хрониката е била преведена на старобългарски (вж. за това у М. Weingart, *Byzantské kroniky v literatuře církevněslovanske*, I (V Bratislave 1922), pp. 160—219). Най-ценниятъ преписъ на превода се съдържа въ cod. Vatican. slavicus 2. Извадки изъ този преписъ издаде незадоволително П. Т. Гудевъ, Българския ръкописъ въ Ватиканъ (= СБНУК, VI. 1891, сс. 311—361). Добро издание на цѣлия текстъ даде J. Bogdan, *Cronica lui Constantin Manasses* (București 1922),¹ отъ когото (pp. 156—177) сж даденитѣ тукъ (сс. 77—96 нг. XXXVI) извадки. Миниатюритѣ на ватиканския преписъ издаде Б. Филловъ, Миниатюритѣ на Манасиевата хроника въ Ватиканската библиотека (София 1927); къмъ това вж. сжщо А. Heisenberg, *Über den Ursprung der illustrierten Chronik des Konstantinos Manasses* (= München. Jahrbuch der bildenden Kunst, V 3. 1928, pp. 81—100). Ценни сж, въ свръзка съ превода, проучваніята на Ю. Трифоновъ, Бележки върху сръднобългарския преводъ на Манасиевата хроника (= ИБАИ, II. 1923/4, сс. 137—173)². За латинскитѣ надписи и приписки по ватиканския ръкописъ вж. Ив. Дуйчевъ, Латинскитѣ надписи по ватиканския преписъ на Манасиевата хроника (= ИБАИ, VIII. 1934, сс. 369—378). Българскиятъ преводъ, съ своя пресилень художественъ езикъ, е важенъ, защото чрезъ него преводачътъ опиталъ да вмъкне въ езика множество нови думи, изковани по чисто византийски образецъ. Манасиевата

¹ За превода ср. сжщо: *Die slavische Übersetzung der Manasse'schen Chronik* (= Jahrb. slaw. Lit., III. 1845, pp. 255/7).

² За ватиканския преписъ ср. и Л. Милетичъ, БПр., IV. 8. 1897, сс. 158/9.

хроника е, сжщевременно, едно отъ рѣдкитѣ стихотворни произведения съ свѣтски характеръ въ сръдновѣковната книжнина. Къмъ българския преводъ на Манасиевата хроника преводачътъ е добавилъ двадесетина прибавки въ свръзка съ миналото на своя народъ. За тѣхното написване той е използвалъ не само познатитѣ византийски хроники, но и нѣкои неизвестни днесъ домашни извори, поради което неговитѣ лѣтописни бележки придобиватъ особена стойностъ. По хилендарския преписъ ги издаде Н. Дучич, п. с., сс. 105—110; по ватиканския преписъ ги издаде Гудевъ, п. с., сс. 327—345; *Ulisse de Nunzio, Alcune pagine di storia bulgara secondo le note del traduttore slavo di Costantino Manasse* (Roma 1902) ги даде въ първообразъ и италиански преводъ, заедно съ обяснителни бележки. Споредъ хилендарския преписъ ги преиздаде и Й. Ивановъ, БСМ, сс. 618—623. Най-пълното и най-добро издание принадлежи на Bogdan, *Cronica...*, pp. 115, 137, 150, 152, 156, 158, 160, 161, 163, 177, 180, 182, 187, 188, 192, 196, 197/8, 201/2. по чието издание сж преведени изцѣло тукъ (сс. 97—102 нг. XXXVII). Преиздаде ги по изданието на Bogdan сжщо и M. Weingart, ор. с., I, pp. 220—236, съ ценни тълкувания. П. Срећковић, Неколико српских споменика (= Споменик, XV. 1892) издаде изъ т. н. „Сборникъ на митроп. Михаила“ извадки, които по съдържание отговарятъ буквално на нашитѣ глоси; ср. Дуйчевъ, Прегледъ, с. 46. Преведената тукъ изцѣло „Троянска притча“ (сс. 103—127 нг. XXXVIII) е заета отъ ржкописа, който съдържа превода на Манасиевата хроника; вж. изданието на Bogdan, *Cronica*, pp. 46—67. Библиографски указания за този сръдновѣковенъ български паметникъ и за разнитѣ негови преработки вж. у Ив. Дуйчевъ, Приноси къмъ сръдновѣковната българска история: 3. Троянската притча у българитѣ (= ГНМПл 1937/39, сс. 198—201)¹. Преработката въ ватиканския

¹ Вж. още: ИОРЯСл, VII. 1 (1902), с. 340 сл.; G. Rossi, *Alcune poesie medievali latine sulla guerra di Troia* въ: *Scritti varii...* in onore di R. Renier (Torino 1912).

ржкописъ представя, безсѣмнено, преводъ чрезъ хърватски (ср. Б. Цоневъ, За произхождението на „Троянската прича“. СбНУК, VII. 1892, сс. 224—244) на западноевропейски първообразъ. Това е, след., едно отъ рѣдкитѣ произведения на западноевропейската книжнина, проникнало въ сръдновѣковна България вѣроятно чрезъ посредството на дубровничанитѣ. Въ него единъ сюжетъ изъ далечната древность е съчетанъ съ схващанията на западното рицарство и служи като сръдство за чисто морализаторска тенденция. Въ сръдновѣковната ни книжнина едва ли може да се намѣри другъ паметникъ, така показателенъ за духа на своето време, съ съчетанието на езически и християнски елементи и съ желанието да се облѣче въ християнска одежда единъ сюжетъ отъ класическата древность. Й. Ивановъ, Старобългарски разкази (София 1935), сс. 108—128, 249—266, даде текстъ и преводъ на повестъта, заедно съ нѣкои обяснителни бележки; Art. Cronia, Saggi di letteratura bulgara antica (Roma 1936), pp. 111—117, даде извадка въ латински преводъ.

Надгробниятъ надписъ отъ Бояна (тукъ с. 127 нг. XXXIX) е издаденъ отъ Я. Шафарикъ, Писмени споменици сръбски и бугарски (= Гласник, VII. 1855, с. 191) по преписъ на Ст. Верковича (с. 180). К. Иречекъ, Пжтувания по България (Пловдивъ 1899), с. 68 бел. 15, открилъ надписа въ Боянската църква, но можалъ да разчете само нѣколко думи отъ него. Не съвсемъ точно бѣ преиздаденъ надписътъ отъ В. Н. Златарски, Боянскиятъ надписъ, с. 7 бел. 3; ср. и Грабаръ, п. с., с. 28. — Приписката отъ 1346 г. отъ Висарионовия патерикъ (тукъ сс. 127 — 129 нг. XL) бѣ издадена най-добре отъ Сырку, Время и жизнь., с. 468 бел. 1, заедно съ описание на самия ржкописъ. — Приписката на попъ Филипа върху превода на Манасиевата хроника въ т. н. Московски преписъ (сс. 129—130 нг. XLI) е издавана нѣколко пжти, напр.: Гудевъ въ: СбНУК, VI (1891), сс. 358/9; Цоневъ, История, I, сс. 191/2; Weingart, op. с.

I, р. 168; Трифоновъ, Бележки., с. 154; ср. Сырку, *Время.*, с. 418 сл.; Филовъ, п. с., с. 13 сл. — Мрачката грамота¹ на Иванъ Александра (сс. 130—134 пг. XLII), която се пази въ Хилендаръ, е издадена добре у Ильинскій, *Грамоты*, сс. 8—9; вж. сжщо Ивановъ, БСМ, сс. 590 — 594; вж. общо у В. Иванова, Орѣховскія монастырь и неговитѣ грамоти (= ИИД, XI—XII. 1932, 84—111); текстътъ на грамотата, сс. 106—110.

Приписката на инока Лаврентия отъ 1347/8 г. (тукъ сс. 134/5 пг. XLIII) е обнародвана добре у П. Лавровъ, *Обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей болгарскаго языка* (Москва 1893), с. 13 на приложението.

За приписката на попъ Теотоки Псилица отъ сжщото време (тукъ сс. 135/6 пг. XLIV) вж. у Н. П. Лихачевъ, *Палеографическое значеніе бумажныхъ водяныхъ знаковъ*, I (СПб 1879), сс. 79—80; Сырку, *Время*, сс. 473 бел. 1; 390 бел. 3. — Дарствената или, поточно, договорната грамота на Иванъ Александра съ венецианцитѣ (тукъ, сс. 136/7 пг. XLV) бѣ обнародвана отъ S. Ljubić, *Listine o jednožajih izmedju južnoga slovenstva i Mletačke republike* (Zagreb 1872: MSHSM III), pp. 246/7 пг. CCCLXIV; преиздадена е неточно у Ив. Сажзовъ, *Стопанскитѣ връзки на България съ чужбина презъ XIV в.* (= ГодСУюф. XXX. 7. 1934/5), с. 51 бел. 1.

Писмото на българския царъ до венецианския дождъ Андрея Дандоло (тукъ сс. 137/9 пг. XLVI) е

¹ Общо изследване върху българскитѣ царски грамоти не притежаваме и досега. Статията на St. Bobčev, *Caractéristique et classification des diplômes des anciens rois bulgares* (= *Przew. hist. prav.*, V. 1937, pp. 71 — 72) е твърде обща и недостатъчна. Добри указания съдържа работата на В. А. Мошинъ, Къ вопросу о составленіи хрисовуловъ у южныхъ славянъ и въ Византий (въ: Юбил. Сборн. Р. Арх. Общ. въ Корол. Юг., Београд 1936, сс. 93—109). Нѣма никаква научна стойностъ статията на Л. Данаилова, *Хрисовулни проучвания* (София 1943), която се е задоволила да изреди общи и твърде често погрѣшни сведения.

обнародвано у Ljubić, op. c., pp. 247/8 нг. CCCLXV; недобре е преиздадено у Сак ж з о в ъ, п. с., с. 59 бел. 1. Сведения за Лѣсновския паренезисъ отъ 1352/3 г. (с. 139 нг. XLVII) и приписката¹ сж дадени у Б. Цоневъ, Описъ на ржко-ситѣ и старопечатнитѣ книги въ Народн. библ. София, I (София 1910), сс. 205—218; История, I, сс. 194 6; И в а н о в ъ, БСМ, сс. 163/4. — Тритѣ гръцки грамоти отъ времето на царь Иванъ Александра (сс. 140—149 нг. XLVIII—L) бѣха издадени отъ А. Παπαδόπουλος — Κεραμεύς, Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, I (Petropolis 1891), pp. 467 — 471. Въ свръзка съ тѣхъ вж. и П. Мутафчиевъ, Къмъ историята на месемврийскитѣ манастири (= Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски, София 1925, сс. 163 — 183), който изказва неприемливи съмнения относно тѣхната достовѣрност. — Ямболскиятъ надписъ отъ времето на ц. Иванъ Александра (с. 149 нг. LI) е издаванъ незадоволително досега отъ Вл. и К. Шкорпилъ, Нѣкои бѣлѣжки върху археологическитѣ и историческитѣ изслѣдования въ Тракия (Пловдивъ 1885), с. 85; Псп, XXI—XXII (1887), сс. 523/4; Сырку, Время, с. 271 бел. 1. — Послесловието къмъ Лондонското евангелие на ц. Иванъ Александра отъ 1355/6 г. (сс. 150—152 нг. LII) е издавано вече нѣколко пѣти: Θ. Успенскій, въ: ЖМНПр, ч. 199 (1878), с. 9 сл.; Т. Гудевъ, въ: СБНУК, VII (1892), сс. 164/5; Сырку, п. с., с. 433 бел. 1; часть отъ приписката и общо описание на ржкописа у Цоневъ, История, I, сс. 196/7; за украсата вж. Б. Филловъ, Миниатюритѣ на Лондонското евангелие на царь Иванъ Александра (София 1934). — Приписката изъ Зографския апостолъ отъ 1358/9 г. (сс. 152/3 нг. LIII) е издадена достѣпно у Г. А. Ильинскій, Рукописи Зографскаго монастыря на Аѳонѣ (=ИРАИК, XIII. 1908, сс. 9—10 съ други библиографски указания) и Й. Ивановъ, БСМ, с'

¹ Общо за припискитѣ по ржкописи и стари книги вж. статията на Ив. Русева, Преписки и бележки по нашитѣ писмени паметници (= ИзвССФ, IV. 1910 — 1920, сс. 1—48); ср. и у мене, Прегледъ, с. 50 сл.

236. — Приписката отъ Бдинския сборникъ отъ 1359/60 г. (с. 154 нг. LIV) е обнародвана нѣколко пжти, напр., отъ И. Мартыновъ, Бдинскій сборникъ 1360. Рукопись Гентской библиотеки (СПб 1882), съ пълно описание; Сырку, п. с., с. 443 бел. 2; вж. сжщо N. Jorga, Domnița Anca și patronagiul ei literar (1360) (= Acad. Română, Mem. sect. istor., s. III. t. IV. 1925, pp. 373 — 380); ср. и бележката въ ИБАИ, III (1925), сс. 247/8, съ две снимки отъ ржкописа. — Приписката отъ Лѣствицата отъ 1363/4 г. (сс. 154/5 нг. LV) е издавана отъ: Е. Спространовъ, Опись на ржкописитѣ въ библиотеката при Рилския манастиръ (София 1902), сс. 64/6; Сырку, п. с., с. 396 бел. 6; Цоневъ, п. с., с. 200; ср. сжщо Златарски, История, III, с. 348 бел. 1; прот. Ив. Гошевъ, въ: БПр, II (1933), с. 84 сл.

Даденитѣ тукъ (сс. 155—169 нг. LVI) въ преводъ извадки изъ Синодика на българската църква сж взети отъ изданието на М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Борила (София 1928), сс. 42—48, 68—96, 77—83, като сж избрани онѣзи мѣста, които иматъ най-голѣмо значение като извори за българската история. — Приписката отъ евангелието за царъ Иванъ Страцимира (сс. 169—170 нг. LVIII) е обнародвана най-добре отъ Сырку, п. с., с. 442 бел. 2 (съ библиографски указания).

Писмото на търновския патриархъ Теодосия до зографскитѣ монаси (с. 171 нг. LVIII) е обнародвано добре у Сырку, п. с., с. 355 бел. 2 и Ивановъ, БСМ, сс. 234/5. За ржкописа вж. Н. П. Лихачевъ, Рукопись, принадлежавшая патриарху Θεодосію Терновскому (= ИОРЯСл, X. 4. 1905, сс. 312—319, съ образъ). — Приписката отъ Видинъ отъ 1365—1370 г. (с. 172 нг. LIX) е обнародвана отъ архимандритъ Леонидъ, Словено-српска кнъижница на св. Гора Атонској у манастиру Хилиндару и св. Павлу (= Гласник, XLIV. 1877, с. 286). — Приписката отъ времето на ц. Иванъ Александра (сс. 172/4 нг. LX) е обнародвана отъ Сырку, п. с., с. 437 бел. 3. — Дветѣ приписки отъ времето на ц. Иванъ Александра (с. 174 нг. LXI) сж обнародвани

първомъ отъ Ильинскій, Рукописи, с. 17, после отъ Ивановъ, БСМ, с. 237.— Приписката на инока Исая отъ 1371 г. (сс. 174—176 нг. LXII) е преиздадена достъпно отъ Ивановъ, БСМ, сс. 225/7. Това е единъ отъ най-ценнитѣ извори за проучване на положението на балканскитѣ земи непосредно следъ Чирменската битка (септемврий 1371 г.) Малобройни сж срѣдновѣковнитѣ приписки, написани съ толкова голѣма живостъ. Приписката отъ 1368 г. е издадена споредъ единъ атински ржкописъ отъ Iv. Du j č e v, Una nota manoscritta con i nomi di Giovanni Alessandro, Re di Bulgaria, e di Regina Teodora (=Studia Serd., II. 1940, pp. 95—96).

Надписътъ на иконата отъ Месемврия отъ времето на ц. Иванъ Александра (с. 147 нг. LXIV) е обнародванъ нѣколко пѣти: Братя Шкорпилъ, въ: СбНУК, IV (1891), с. 103; П. Ник овъ, История на видинското княжество до 1323 година (= ГодСУиф, XVIII. 8. 1922), сс. 86/7 (само втората часть); Б. Д. Фило въ, Старобългарското изкуство (София 1924), с. 62 и табл. XXII; Iv. Velkov въ: Recueil Th. Uspenskij. L'art byzantin chez les Slaves, I (Paris 1930), p. 78 (съ образъ на иконата).

Рилската грамота на ц. Иванъ Шишмана (сс. 177—182 нг. LXV) е издавана досега нѣколко пѣти, напр.: Ильинскій, Грамоты, сс. 9—10; Л. Милетичъ, Споменъ отъ Рилския манастиръ (София 1902), сс. 17—23; Й. Ивановъ, Св. Иванъ Рилски и неговиятъ манастиръ (София 1917), сс. 145—152; БСМ, сс. 594—600); В. Сл. Киселковъ, Рилскиятъ манастиръ (София 1937), с. 125 сл. (преводъ) и др. Съмненията въ първообразността на грамотата, изказани отъ Г. Баласчевъ, Златопечатното слово отъ царъ Иванъ Шишманъ, дадено на Рилския манастиръ (= Минало, I. 4. 1910, сс. 400—411) сж неоправдани¹.

¹ Нѣкои указания за грамотата вж., напр., у М. Д. Балабановъ, Отзывъ въ България по Венелиновитѣ писма (= СбНУК, II. 1890), сс. 287 сл., 306 сл.; Д. Илковъ, Нѣколко паметници отъ Рилския манастиръ (= п. т., XII 1895), с. 625 сл.; В. Добруски, Три старобългарски царски печата (= п. т., XVIII. 1901), с. 816 сл.; С. С. Бобчевъ, На пергаментъ или книга е писанъ рилскиятъ хрисовулъ (= Псп, LXIII. 1903, с. 626).

Витошката грамота на ц. Иванъ Шишмана (сс. 183/5 нг. LXVI) е издадена добре у Илъинскій, п. с., с. 10; преиздадена отъ Ивановъ, БСМ, сс. 600/1; М. Ковачевъ, Драгалевскиятъ манастиръ св. Богородица Витошка и неговитъ старини (София 1940), с. 7 сл., гдето е даденъ и преводъ; тамъ има и сведения за историята на манастира.— Договорътъ на князь Иванко съ генуезцитъ отъ 1387 г. (сс. 185—197 нг. LXVII) е издаденъ достъпно съ текстъ и преводъ отъ В. Н. Златарски и Г. И. Кациаровъ, Договорътъ на княза Иванко, синъ Добротичевъ, съ генуезцитъ отъ 1387 година (= ИИД, III, 1911, сс. 17—37); с. 17 бел. 1 указания за по-старитъ издания¹. Договорътъ е запазенъ само въ неговия латински преводъ, но въпрѣки това трѣбва да се смѣта за домашенъ паметникъ, защото текстътъ му е билъ установенъ при участието на българскитъ пратеници.— Брашовската грамота на ц. Иванъ Страцимира (сс. 197/8 нг. LXVIII) е обнародвана, между другото, отъ Илъинскій, п. с., с. 30; Ивановъ, БСМ, сс. 601/2; ср. С. С. Бобчевъ, Царь—Страцимировото писмо до Брашовяни (= ИИД, IV, 1915, сс. 71—78).

Важенъ изворъ за сръдновѣковната българска история представятъ, несъмнено, поменицитъ на български царе и царици (тукъ сс. 198—201 нг. LXIX). У Й. Ивановъ, Поменици на български царе и царици (= ИИД, IV, 1915, сс. 219—229) сж обнародвани 5 поменика: отъ Дриновия преписъ на Синодика, отъ Палаузовия преписъ на Синодика, Боянскиятъ поменикъ (по преписъ отъ XVI в.), Погановскиятъ поменикъ (за него вж. К. Иречекъ, Погановский поменикъ. Псп, VII, 1884, сс. 68—73; Кр. Миятевъ, Погановскиятъ манастиръ. София 1936, с. 69 сл.) и отчасти Зографскиятъ поменикъ. Зографскиятъ поменикъ е издаденъ у М. Ковачевъ, Зографъ. Изследвания и документи, I (София 1942), сс. XV—XVIII; Бъл-

¹ За първия издател на документа, Silvestre de Sacy, вж. H. Dehérain, Orientalistes et antiquaires. II. Silvestre de Sacy, ses contemporains et ses disciples (Paris 1938).

гарски ктитори въ Света-гора (София 1943), с. 141 сл. — Житието на св. Иванъ Рилски отъ патриархъ Евтимий (откъси сс. 201—211 нг. LXX) е издадено отъ Е. Kalužniacki, Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (Wien 1901), особено pp. 16—29; Й. Ивановъ, Жития на св. Ивана Рилски съ уводни бележки (= ГодСУиф, XXXII. 13. 1936), сс. 67—83; български преводъ — у В. Сл. Киселковъ, Свети Иванъ Рилски, Жития (София 1940), сс. 51—60; ср. сжщо А. Р. Réchaugre, Les vies de Saint Jean du Rila (= Echos d'Orient, XXXVII. 1938, pp. 389—390). — Откъсигъ изъ житието на св. Теодосия Търновски (сс. 212—228 нг. LXXI) сж заети отъ изданието на В. Н. Златарски, Житие и жизнь преподобнаго отца нашего Θεοδοσία иже въ Тръновѣ постничествовавшего... (= СбНУК, XX. 1904, сс. 1—41), сс. 9—14, 20—22, 24—27. Пълень, ако и не съвсемъ точенъ преводъ е далъ В. Сл. Киселковъ, Житието на св. Теодосий Търновски като исторически паметникъ (София 1926); ср. сжщо П. Никовъ, въ: МакПр, III 2 (1927), сс. 162—166. Житието е написано първоначално на гръцки езикъ, а после е преведено на български. Гръцкиятъ първообразъ, обаче, и досега не е откритъ. — Житието на св. Ромила Видински (сс. 229—238 нг. LXXII) бѣ известно първоначално само на старобългарски (вж. П. А. Сырку, Монаха Григорія житие преподобнаго Ромила. СПб. 1900), но неотдавна азъ открихъ въ Ватиканската библиотека единъ откъсъ (вж. Iv. Du jčev, Un fragment grec de la Vie de St. Romile. = Byzantinoslavica, VII. 1938, pp. 124/7), а по-късно на Атонъ и пълень гръцки текстъ, който ще бжде издаденъ отъ мене наскоро (вж. Iv. Du jčev, Un manuscrit grec de la Vie de St. Romile. = Studia Serd., II. 1940, pp. 88—92). При превода сж взети предвидъ четенията на българската и гръцката преработка. — Извадкитъ изъ похвалното слово на Григорія Цамблакъ за патриархъ Евтимия (сс. 239—250 нг. LXXIII) сж взети по изданието на Е. Kalužniacki, Aus der panegyrischen Litteratur der Südslaven (Wien 1901), pp. 28—88; Й. Ивановъ, Старобългарски разкази. сс. 55—65, 216—222, е далъ въ първообразъ и въ

преводъ извадка отъ този текстъ. — Извадкитѣ изъ похвалното слово на митрополитъ Иоасафа за св. Филотея (сс. 250—259 нг. LXXIV) сж преведени по изданието на K. Iužniaski, op. c., pp. 97—128. Словото е преведено изцѣло отъ В. Сл. Киселковъ, Митрополитъ Иоасафъ Бдински и словото му за св. Филотея (= БИБ, IV. 1. 1931, сс. 169—206). Тукъ сж преведени само тѣзи мѣста, които иматъ по-голѣмо значение на нашата история. — Краткото житие на св. Климента, съставено отъ охридския архиепископъ Димитрий Хоматианъ (1220—1234) (сс. 260—265 нг. LXXV) е издадено достъпно въ гръцки първообразъ и старобългарски преводъ отъ Ивановъ, БСМ, сс. 314—321; не съвсемъ точенъ преводъ е даденъ отъ В. Сл. Киселковъ, Свети Климентъ Охридски. Животъ, дейностъ и жития (София 1941), сс. 137—141. На Св. Гора, въ рк. № 40 на Протата (отъ 1485 г.) намѣрихъ преписъ на гръцкия текстъ, който ще бжде издаденъ отъ мене. — Обнародваната изцѣло хроника (сс. 265—275 нг. LXXVI) е преведена по изданието на I. Bogdan, Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung (= Archiv f. sl. Ph., XIII. 1891, pp. 526—536), гдето е добавенъ латински преводъ отъ В. Ягичъ. Прекрасно изследване върху хрониката издаде наскоро следъ нейното обнародване K. Jireček, Zur Würdigung der neuentdeckten bulgarischen Chronik (= ib., XIV. 1892, pp. 255—277). По-малки или по-голѣми откъси отъ хрониката сж обнародвани отъ Cronia, Saggi, pp. 118—121, и Ивановъ, Старобългарски разкази, сс. 66—71, 223—227. Това е единъ отъ най-ценнитѣ исторически паметници отъ българското срѣдновѣковие.

Надписътъ съ името на Мартинъ отъ XII—XIII в. (тукъ с. 276 нг. LXXVII) бѣ откритъ на единъ камѣкъ въ развалинитѣ на стария Преславъ и е обнародванъ отъ В. Иванова, ГНМС, V (1933), сс. 220/21. — Надписътъ на севастъ Чузменъ (тукъ с. 276 нг. LXXVIII) е обнародванъ отъ Г. Баласчевъ — Б. Цоневъ, Старобългарско блюдо съ надписъ отъ XII—XIII в. (= Минало, III. 9. 1914, сс. 3—11). Преди това П. Му-

тафчиевъ, Владѣтелигѣ на Просѣкъ (= СББАкН, I 1. 1913, с. 43 бел.) даде указания за надписа по сведения на проф. Йорд. Ивановъ. — Приписката, обнародвана тукъ — с. 279 нг. LXXIX, се намира върху постенъ триодъ отъ XIII в., съхраняванъ въ Пловдивската народна библиотека и описанъ отъ Б. Цоневъ, Славянски ръкописи и старопечатни книги въ Народната библиотека въ Пловдивъ (София 1920), сс. 37/8 нг. 57 (68). — Надписътъ отъ Беренде (Царибродско, по долината на Горна Нишава) е издаванъ вече нѣколко пжти: отъ братя Шкорпилови, Срѣдновѣковни черкви и гробища въ София (= СБНУК, II. 1890, с. 48); Й. Ивановъ, въ: ИБАД, III (1912), с. 53 сл.; А. Протичъ, въ: БИБ, III 3 (1930) с. 151. — Приписката отъ времето на царъ Калиманъ I Асѣнь (1242/3 г.) (тукъ с. 277 нг. LXXXI) се намира върху единъ пергаментенъ ръкописъ (съ слова и послания на св. Василия Велики), пазенъ днесъ въ Ватиканската Апостолическа библиотека (cod. Reg. gr. 18 f. 251) и принадлежалъ нѣкога на библиотеката на шведската кралица Кристина (1626—1689). Непълно издаде приписката Ф. Брунъ, Черноморье, II (Одесса 1880), с. 355. Нѣколко години покъсно я преиздаде (въ непъленъ видъ) сжщо и Н. Stevenson sen., Codices Manuscripti Graeci Reginae Suedorum et Pii PP. II . . . (Romae 1888), pp. 14—15; авторътъ описа съдържанието на ръкописа (писанъ въ 1073 г.), като посочи, между другото, че тамъ се намиратъ сжщо и нѣкои други неважни приписки (sunt et alia in fine codicis nullius momenti). По изданието на Брунъ приписката бѣ повторена отъ П. Никовъ, Татаробългарски отношения презъ срѣднитъ вѣкове съ огледъ къмъ царуването на Смилеца (= ГодСУиф, XV—XVI. 1921, с. 5) и Иречекъ, Поправки, с. 177. Пълно и точно издадохъ приписката P. Franchi de'Cavalieri—J. Lietzmann, Specimina codicum graecorum Vaticanorum (Berolini-Lipsiae 1929), p. XII нг. 24, заедно съ образецъ отъ ръкописа (вж. табл. 24). По това издание преиздаде изцѣло приписката съ преводъ и Златарски, История, III, с. 425

бел. 1. Приписката е важна съ своитѣ указания за нападението на татаритѣ въ България презъ 1242/3 г. — Надписътъ отъ Костуръ отъ времето на царь Михаилъ II Асѣня (тукъ с. 277 пг. LXXXII) бѣ обнародванъ първомъ у 'А. К. 'Ορλάνδος, Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστορίας (Αθήναι 1939), р. 105; у мене, Приноси къмъ историята, с. 174 сл. е дадено ново, по-пълно четене следъ прегледъ на самия първообразъ¹. Този надписъ е единъ отъ паметницитѣ на българското минало въ далечния югозападенъ край. — Батошовскиятъ надписъ отъ времето на царь Михаилъ II Асѣня (тукъ с. 278 пг. LXXXIII) бѣ издаденъ първоначално отъ покойния В. Добруски, Материали по археологията на България (= СбНУК, XIII. 1896, сс. 440—42). Това издание е незадоволително и надписътъ, поради своята важность, би трѣбвало да бже преиздаденъ научно.

Приписката отъ времето на Константинъ Асѣня (1276/7 г.) (тукъ сс. 279/80 пг. LXXXIV) бѣ издадена отъ И. И. Срезневскій, Древніе славянскіе памятники юсоваго письма (СПб 1868), сс. 223/4; Свѣдѣнія и замѣтки. LXXVII (СПб 1879), сс. 13—14; часть отъ приписката, заедно съ библиографски указания за другитѣ издания, е дадена у Златарски, История, III, с. 535 и бел. 1. — Приписката въ Радомировия псалтирь (XIII в.) (тукъ с. 280 пг. LXXXV) бѣ издадена отъ Г. А. Ильинскій, Рукописи Зографскаго монастыря на Аѳонѣ, с. 10 пг. 47. При посещение въ Света Гора презъ септемврий 1943 г. можяхъ да провѣря и оточня четенето ѝ. Снимка отъ приписката вж. у Fr. Dölger, E. Weigand, A. Deindl, Mönchsland Athos (München [1943]), pp. 210—211.

Надписътъ на протосевасть Хрельо (тукъ с. 280 пг. LXXXIV) е издаванъ досега твърде често, напр., отъ Л. Милетичъ, Споменъ отъ Рилския манастирь, с. 8; Евт. Спространовъ, Два надписа

¹) Вж. сжщо указанията на Ив. Дуйчевъ, Два царски образа (в. „Зора“, бр. 7350 отъ 23. XII. 1943 г.).

въ Рилския манастиръ (= Псп, LXII. 1902, с. 799 сл.); Л. Стојановић, Стари српски записи и натписи, I (Београд 1902), с. 28 нг. 62; Й. Ивановъ, Сѣверна Македония (София 1906), с. 88 бел. 1; Г. Баласчевъ, Словѣнски надписи отъ югозападна България (= Минало, II. 5/6. 1911, с. 42); Й. Ивановъ, Св. Иванъ Рилски и неговиятъ манастиръ, сс. 31, 143 сл.; Л. Стојановић, п. с., IV (Београд 1923), с. 6 нг. 6011; В. Сл. Киселковъ, Рилскиятъ манастиръ, с. 49, и др.

Приписката отъ 1337 г. (с. 281 нг. LXXXVII) бѣ обнародвана първоначално отъ В. К. Ерншtedтъ, въ: Отчетъ имп. Публ. библиотеки за 1883 г. Приложение II (СПб 1885), сс. 91 и 5, после въ: *Victoris Jernstedt opuscula*. Сборникъ статей по класической филологіи В. К. Ерншtedта (СПб 1907), сс. 241—255; с. 244; часть отъ нея е преиздадена отъ М. Vogel—V. Gardthausen, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance* (Leipzig 1909), p. 299; ср. и Dujčev въ: *Studia Serd.*, II (1940), p. 96. Приписката е обнародвана тукъ съ всички правописни грѣшки, които сж показателни за незнанието на грѣцкия езикъ. — Приписката върху пролога отъ 1337/8 г. (сс. 282/3 нг. LXXXVIII) е преведена споредъ изданието на Сырку, п. с., с. 458 бел. 1. — Надгробниятъ надписъ на протосевасть Хрельо (сс. 283/4 нг. LXXXIX) е обнародванъ нѣколко пжти, напр.: Спростановъ, Два надписа, с. 799/801; Ивановъ, Св. Иванъ Рилски, сс. 144/5, гдето (с. 145 бел. 1) сж дадени посочвания и за другитѣ издания.

Надписътъ отъ времето на царь Иванъ Александра (с. 285 нг. XC) е съмнителень; той е взетъ по изданието на Ст. Захаріевъ, Географико-историко-статистическо описание на Татаръ-Пазарджишкж-тж каазж (Віена 1870), с. 54. — Приписката на Четвероевангелието отъ 1360/61 г. (с. 285 нг. XCI) е взета отъ Цоневъ, Описъ ржк. Соф., I, с. 30.

Надписътъ отъ Бѣловската църква край Струма (сс. 285/6 нг. XCII) е издаванъ отъ Г. Баласчевъ, въ:

Минало, II (1911), с. 193; Й. Ивановъ, въ: ИБАД, III (1912) сс. 64/5. — Приписката отъ времето на царь Иванъ Шишманъ (с. 286 пг. ХСIII) бѣ издадена непълно отъ Ильинскій, Рукописи, с. 22 пг. 167.; ср. Ивановъ, БСМ, с. 258. Презъ есеньта 1943 г. можахъ да провѣря приписката върху самия зографски ржкописъ. — Приписката отъ Рилския сборникъ (с. 286 пг. ХСIV) е издадена отъ Спространовъ, Описъ ржк. Рил., сс. 67/8. — Бележкитѣ на преписвачъ отъ XIV в. (с. 287 пг. ХСV) сж взети по изданието на Цоневъ, Описъ ржк. Соф., I, сс. 20/1; История, I, сс. 181/2, гдето сж дадени и други книгописни указания.

Надгробниятъ надписъ на видинската болярка Станислава (с. 288 пг. ХСVI) бѣ обнародванъ отъ Кр. Миятевъ, Старобългарски надгробенъ надписъ отъ XIV в. (= ГодНМС, V. 1933, сс. 253/5); вж. сжщо Ст. Младеновъ, Бележки върху новонайдения надгробенъ надписъ на Видинската болярка Станислава (= СпБАкН, XLVIII. 1934, сс. 241—264). — Надписътъ отъ с. Калугерица (Шуменско) (с. 288 пг. ХСVII) бѣ издаденъ отъ Кр. Миятевъ, Старобългарски надписъ при с. Калугерица (= Сборникъ Дяковичъ, София 1927, сс. 319—325); ср. сжщо поправкитѣ на В. Иванова, Следитѣ отъ глаголица въ източна България (= Byzantinoslavica, IV. 1932, p. 219 sqq.).

Боженишкиятъ надписъ (тукъ с. 289 пг. ХСVIII) бѣ издаденъ първомъ отъ П. Мутафчиевъ, Боженишкиятъ надписъ (= СпБАкН, XXII. 1922, сс. 88—114), съ единъ чертежъ и обстойни обяснителни бележки. За езиковата страна на надписа писа Б. Цоневъ, Каменниятъ надписъ надъ с. Боженица (= п. т., сс. 117 — 121). Снимка и преводъ е дадена и у мене: Мутафчиевъ, История, II, сс. 302/3. — Приписката отъ времето на князь Александра, синъ на царь Иванъ Шишмана (тукъ сс. 289/90 пг. ХСIX) бѣ открита на пергаментенъ ржкописъ отъ края на XIV в. и обнародвана отъ покойния Цоневъ, Описъ на ржк. Соф., I, сс. 121/2. Отъ него бѣ изказано и предположението, че споменува-

ниятъ въ приписката Александъръ е, вѣроятно, синътъ на Иванъ Шишмана, за когото иначе имаме сравнително оскѣдни вѣсти. За жалость, приписката е недовършена. — Надписътъ отъ Бѣловската църква (тукъ сс. 290 пг. С) бѣ обнародванъ отъ Й. Ивановъ, Старински църкви въ югозападна Бѣлгария (= ИБАД, III, 1912. с. 71/2), съ нѣкои обяснителни бележки, и отъ Г. Баласчевъ, Словѣнски надписи отъ югозападна Бѣлгария (= Минало, II, 7/8. 1913, сс. 204/5), съ лоша снимка. Датирането на надписа не е напълно сигурно. — Надписътъ отъ крепостта Козякъ (тукъ с. 291 пг. СI) е издаденъ твърде зле въ Псп, XXXV (1890), сс. 795/6 и не е проучванъ досега както подобава. Надписитъ по старобѣлгарски прѣстени сж заети отъ изданието на Й. Ивановъ, Старобѣлгарски и византийски прѣстени (= ИБАД, II, 1911, сс. 1—14).

Разбира се, съ тѣзи 102 творби далечъ не се изчерпва богатството на книжовнитъ и историческитъ паметници отъ Второто бѣлгарско царство, които времето е запазило до наши дни. Тукъ сж подбрани, по моя преценка, само най-важнитъ, и този изборникъ ще може да даде поне обща представа за тѣзи паметници. Нѣкои текстове сж напълно изоставени: такива сж, напр., известни правни паметници, апокрифи, физиологътъ и др. Биха могли да се прибавятъ сжщо и нѣкои творби, за които все още се водятъ спорове въ научната книжнина, като, напр., Заветътъ на св. Ивана Рилски, или разказътъ за Зографскитъ мжченици отъ 1275 г. и др. Изпустнати сж нѣколкото фалшиви грамоти (напр., Сводната Зографска грамота, грамотата приписвана на ц. Калимана, грамотитъ на Пинчо и др.), които сж съставени отчасти възъ основа на по-стари документи, та затова сж тѣсно свързани съ сръдновѣковието. Отъ Второто бѣлгарско царство притежаваме сжщо и нѣкои жития, приписки и надписи, които не сж помѣстени тукъ. Можеби при едно ново издание въ книгата би трѣбвало да влѣзатъ и тѣзи паметници, ако и това да увеличи значително ней-

ния обемъ. Тогава би могло да се обогатятъ и обяснителнитѣ бележки.

*

Печатането на тази книга, въ която изобилствувать текстове на разни езици, бѣ свързано съ извънредно голѣми технически трудности. Въ свръзка съ това чувствувамъ мой приятень дългъ да благодаря сърдечно на г. Рангелъ Младеновъ, въ чиято печатница бѣ отпечатана книгата. Само благодарение на неговата затрогваща грижливостъ и старателность можаха да бждатъ превъзмогнати всички трудности и да бжде завършено бързо и успѣшно печатането.

.

Когато на 29. XII. 1943 г. довършихъ тѣзи редове, никой не можеше да предвиди новитѣ трудности, които бѣ сждено да изникнатъ. При терористичното нападение надъ столицата на 10. I. 1944 г. бѣ разрушена печатницата на г. Р. Младеновъ. По нѣкакво чудо, отпечатанитѣ коли и ржкописътъ бѣха спасени отъ пожаръ. Печатането бѣ довършено въ печатница „Хемусъ“.

I. Писмо на царь Калояна до папа Инокентия III отъ 1202 г.

Littere Caloiohannis domini Bulgarorum et Blachorum, misse domino Innocentio pape III, translate de bulgarico in grecum et de greco postea in latinum.

Venerabili et sanctissimo patri summo pontifici. Ego Caloiohannes imperator Bulgarorum et Blachorum gaudium et salutem mando tibi. Notum facimus sanctitati vestre, quod nos recepimus vestras sacrosanctas litteras, quas nobis portavit religiosus archipresbyter Brundusinus, et nos reputavimus eas caras super omne aurum et quemlibet lapidem pretiosum. Unde multas egimus gratias omnipotenti Deo, qui visitavit nos servos suos indignos secundum suam ineffabilem bonitatem et respexit humilitatem nostram et reduxit nos ad memoriam sanguinis et patrie nostre, a qua descendimus. Et nunc, sancte pater, tamquam bonus pastor et caput omnium fidelium christianorum filios sancte catholice et apostolice sedis congregare volens in unum, requisisti nos remotos secundum corpus. Et quamvis fratres mei beate memorie iamdudum voluerint mittere sanctitati vestre, non tamen ad vos pervenire propter multos nostros contrarios potuerunt. Et nos similiter probantes semel, secundo et tertio ad vos dirigere, deducere non potuimus quod optabamus in fructum et nunc videntes, quod sanctitas vestra dignata est mittere imperio nostro tamquam proprii et dilectissimi filii, sicut amantissimo et desiderantissimo patri mittimus misericordie vestre religiosum electum Brandizubensem, fidelem nostrum presbyterum Blasium, una cum fidei nuntio vestro archipresbytero Brundusino,

referentes vobis ex parte nostra gratiarum actiones et amicitiam et servitium sicut patri spirituali et summo pontifici...

Писмо на Калояна, господаря на българитѣ и власитѣ, изпратено до господина папата Инокентия III, преведено отъ български на грѣцки и после отъ грѣцки на латински.

До уважаемия и пресвети отецъ върховенъ първосвещеникъ. Азъ, Калоянъ, царь на българитѣ и власитѣ, ти пращамъ приветъ и поздравъ. Известяваме на твое светейшество, че получихме вашето священо писмо, което ни донесе духовникътъ архипресвитеръ отъ Бриндизи, и ние го смѣтнахме по-скжпо отъ всѣкакво злато и какъвто и да било скжпоцененъ камъкъ¹. Затова въздадохме голѣма благодарность на всемогущия Богъ, Който посети насъ, недостойнитѣ Свои роби, споредъ неизречимата Своя доброта и съзрѣ нашето смирение и ни припомни за нашата кръвъ и отечеството, отъ което произхождаме. А сега, отче свети, ти, като добъръ пастиръ и глава на всички вѣрни християни, желаете да съберешъ въ едно синоветѣ на светия католически и апостолически престолъ, потърси насъ, отдалеченитѣ тѣломъ. И въпрѣки че блаженопочившитѣ мои братя вече отдавна поискаха да изпратятъ [пратеници] при ваше светейшество, не можаха, обаче, да стигнатъ при васъ поради многобройнитѣ наши противници. Ние сжщо опитахме веднѣжъ, дваждъ и трижди да отправимъ [пратеници] при васъ, но не можахме да осжществимъ онова, което желаете, и сега, като видѣхме, че ваше светейшество е благоизволило да изпрати [пратеникъ] при нашето царство като при свои и любими чада, както на прелюбимъ и пре-

¹ Ср. Псалми, XIX, 10.

желанъ отецъ ние изпращаме при ваше мило-
сърдие духовника избраникъ браничевски, нашъ
вѣренъ човѣкъ пресвитеръ Власия, заедно съ
вѣрния вашъ пратеникъ архипресвитера отъ Брин-
дизи, които да ви донесатъ отъ наша страна
благодарности, приятелство и подчинение, като
на духовенъ отецъ и върховенъ първосвещеникъ.
Пресвети отче, известихте ни чрезъ вашето свеще-
но писмо, да ви съобщимъ, що молиме отъ рим-
ската църква. Нашето царство пъкъ моли отъ
апостолическия престолъ това, да бждемъ утвър-
дени въ римската църква като въ майчина
синовностъ. Първомъ молимъ отъ римската цър-
ква, нашата майка, корона и достоинство като
възлюбенъ синъ, споредъ както имаха нашитѣ
стари царе. Единъ бѣ Петъръ, другъ бѣ Самуилъ
и другитѣ, които ги предшествуваха на царството,
както намѣрихме писано въ нашитѣ книги. Сега,
обаче, ако на ваше светейшество е угодно да
изпълни това за насъ, каквото и да решите
да възложите на нашето царство, то ще бжде
изпълнено за честь на Бога и на римската цър-
ква. Не се учудвайте, че вашиятъ пратеникъ не
се завърна бързо, защото ние подозрѣхме нѣщо
противъ него, тъй като мнозина дойдоха въ на-
шето царство, като смѣтаха да ни измамятъ, но
ние можахме добре да се предпазимъ отъ всич-
ки. За него, обаче, ние получихме свидетелство
отъ Претекстата и се успокоихме. Обаче, ако
обичате, пресвети отче, пратете ни важнитѣ пра-
теници, за които ни известихте чрезъ вашето
писмо, и изпроводете съ тѣхъ и тогова, та то-
гава ще се увѣримъ въ първото, както и въ вто-
рото пратеничество. Нека Господъ ви даде мно-
го години.

II. Писмо на търновския архиепископъ Василий до папа Инокентия III отъ 1202 г.

Honorantissimo et sanctissimo summo pontifici pape. Ego Basilius indignus archiepiscopus sanctitatis vestre et pastor de Zagora, salutem, gaudium et adorationem merito vobis tamquam patri nostro spirituali. Quamvis non possimus nos corporaliter adorare, vos tamen spiritualiter adoramus, notificantes sanctitati vestre, quod cum nos vidimus missum a vobis Dominicum archipresbyterum Brundusinum, Deo gratias egimus, qui non despexit nos humiles et indignos servos suos exurientes et sitientes gratiam et benedictionem sancte catholice et apostolice ecclesie; quia domini nostri imperatores et nos volumus a multis annis mittere ad vos, sed non potuimus, et nunc per voluntatem omnipotentis Dei et vestre sanctitatis, quia misistis domino nostro imperatori orationem et benedictionem, valde bene fecistis. Nos autem hec ab imperatore discentes, qui nos fecit vocari, levavimus manus ad celum cum universo populo sic dicentes: Memor fuit Dominus nostri, quod nos non cogitavimus...

До препочтения и пресвети върховенъ първосвещеникъ папата. Азъ, Василий, недостоеенъ архиепископъ на ваше светейшество и пастиръ на Загора, [отправлямъ] поздравъ, приветъ и поклонъ по достойнство вамъ като нашъ духовенъ отецъ. Въпрѣки че не можемъ да ви почетемъ тѣломъ, почитаме ви, обаче, духовно, като известяваме на ваше светейшество, че когато съзрѣхме изпратения отъ васъ бриндизски архипресвитеръ Доминикъ, въздадохме благодарности Богу, Който не презрѣ насъ, смиренитѣ и недостойни свои роби, алчущи и жадуващи благодатъта и благословиенето на светата католическа и апостолическа църква. Защото нашитѣ господари ца-

ретѣ и ние искахме отъ много години насамъ да изпроводимъ [пратеници] при васъ, но не можахме, а сега вие твърде добре сторихте, по волята на всемогщия Богъ и на ваше светейшество, понеже изпратихте на господина нашия царь молитва и благословение. Ние пъкъ, като узнахме това отъ царя, който ни призова, въздигнахме ржце къмъ небето заедно съ цѣлия народъ и казахме така: „Спомни си Господь за насъ¹, за което ние не помислихме“. Затова ние всички, малки и голѣми, подобно на добри чада, ви молимъ като добъръ отецъ, щото нашиятъ господарь царьтъ да получи онова, което моли отъ васъ, защото е достоенъ да получи това, понеже той самиятъ и цѣлото негово царство иматъ добра преданостъ къмъ римската църква, като наследници, произхождащи отъ римска кръвъ. Отъ друга страна, молимъ ваше светейшество да ви бждатъ препоржчани нашиятъ синъ и съслужитель пресвитеръ Власий, избраникъ на града Браничево, заедно съ превѣрния вашъ пратеникъ Д(оминика), архипресвитеръ отъ Бриндизи, защото тѣмъ възложи нашиятъ господарь царь Калоянъ своитѣ тайни, и онова, що тѣ ще ви кажатъ, както и нашитѣ писма, да смѣтате за положително. Молимъ сжщо ваше светейшество, да побързате да изпратите вашитѣ пратеници, защото тогава ще бждемъ по-увѣрени въ вашето пратеничество. Нека Господь ви даде много години.

III. Писмо на князь Белота до папа Инокентия III отъ 1202 г.

Ego Bellotta princeps nimus peccator adoro maiorem sanctitatem vestram superexaltatam universo mundo. Facimus tibi notum, quod veniente ad

¹ Ср. Лука, XXIII, 42.

nos nuntio vestro archipresbytero Dominico et referente ad nos de sanctitate et oratione vestra, valde gratum habuimus. Et ego saluto ex parte Dei maiorem sanctitatem vestram et peto orationem vestram et benedictionem sanctitatis tue, ut ego debeam esse particeps et uxor, filii mei et tota domus mea gratie ecclesie Romane. Et quicumque primum per nos transierit, nobis deferat scripta vestra et vestram benedictionem, ut in vestris orationibus confirmemur.

Азъ, князь Белота, преголѣмъ грѣшникъ, изказвамъ почитъ къмъ великото ваше светейшество, прославяно по цѣлия свѣтъ. Известяваме ти, че когато при насъ пристигна вашиятъ пратеникъ архипресвитеръ Доминикъ и ни съобщи за вашето светейшество и молитва, бѣхме много признателни. И азъ приветствувамъ отстрана на Бога великото ваше светейшество и моля за вашата молитва и благословіята на твоето светейшество, та да бжда съпричастникъ, както и моята съпруга, моитѣ чада и цѣлиятъ мой домъ въ благодатъта на римската църква. И който и да премине прѣвъ презъ насъ, нека ни донесе ваше послание и ваша благословія, за да бждемъ утвърдени въ вашитѣ молитви.

IV. Писмо на царъ Калояна и на архиепископъ Василия до папа Инокентия отъ края на май и срѣдата на августъ 1203 г.

Caloiohannes imperator Bulgarorum sanctissimo domino fidei christianorum ab oriente usque ad occidentem patriarche pape romano.

Ego cartam mitto tibi, gaudens, si nuntius meus inveniet te sanum et letum, cum omnibus, qui sunt tecum, et omnibus consaguineis et amicis tuis. Ego sanus sum per virtutem Domini et beate Virginis et per orationes sanctorum apostolorum Petri et Pauli et per

sanctas orationes tuas. Intelligo ego Caloiohannes imperator Bulgarorum, quod tu habes potestatem a Deo ligandi et solvendi, sicut habuit beatus Petrus apostolus, cui dixit Dominus: Quodcumque ligaveris super terram etc., sic tibi contulit Deus gratiam istam. Unde quem ligaveris, ligatus est, et quem solveris, solutus. Notum facio sanctitati tue, quod elapsi sunt sex anni, quod ego semel, secundo et tertio misi ad vos, sed nuntii mei non potuerunt ad sanctitatem tuam accedere et proponere verbum meum et referre michi consolationem tuam. Inspiravit Dominus sanctitatem tuam, ut mitteret michi Dominicum archipresbyterum Brundusinum, per quem intellexi, quod non es oblitus mei, servi tui, quem honoravi sicut hominem tuum et dedi ei litteras, quas tue sanctitati deferret, quas utrum attulerit vel non attulerit, Deus novit. Ex quo sciverunt istud Greci, miserunt michi patriarcha et imperator: Veni ad nos, coronabimus te in imperatorem et faciemus tibi patriarcham, quia imperium sine patriarcha non staret. Sed ego non volui, immo recurri ad sanctitatem tuam, quia volo esse servus sancti Petri et tue sanctitatis...

Калоянъ, царь на българитѣ, до пресветия господинъ патриархъ римски папа на вѣрата на християнитѣ отъ изтокъ чакъ до западъ.

Азъ ти пращамъ послание, като се радвамъ, ако моятъ пратеникъ те намѣри здравъ и веселъ, заедно съ всички, които сж съ тебе, и съ всички твои сродници и приятели. Азъ съмъ здравъ по добродетельта на Господа и на блажената Дева и чрезъ молитвитѣ на светитѣ апостоли Петра и Павла и чрезъ светитѣ твои молитви. Азъ, Калоянъ, царь на българитѣ, разбирамъ, че ти имашъ власть отъ Бога да свързвашъ и развързвашъ, както е ималъ блажениятъ апостолъ Петъръ, комуто Господь рече: „Какво-

то свържешъ на земята и прочее“¹, така и на тебе възложи Богъ тази благодать. Затова, когото свържешъ, свързанъ е, и когото развържешъ, развързанъ е. Известявамъ на твое светейшество, че се изминаха шесть години, откакъ азъ веднѣжъ, дважди и трижди изпращахъ при васъ, но моитѣ пратеници не можаха да стигнатъ при твое светейшество и да предадатъ мое-то слово и да ми донесатъ твоето утешение. Господь вдѣхнови твое светейшество да ми изпроводи бриндизския архипресвитеръ Доминика, чрезъ когото разбрахъ, че не си забравилъ за мене — твоя робъ (и) когото почетохъ като твой човѣкъ и му дадохъ писмо, което да отнесе на твое светейшество (и) което дали е донесълъ или не е донесълъ — Богъ знае. Откато гърцитѣ узнаха това, пратиха при мене патриархътъ и императорътъ: „Ела при насъ, ще те коронясаме за царъ и ще ти поставимъ патриархъ, защото царство безъ патриархъ не бива“. Но азъ не пожелахъ, а напротивъ прибѣгнахъ до твое светейшество, защото искамъ да бжда робъ на св. Петра и на твое светейшество. И нека знае твое светейшество, че азъ изпроводихъ при тебе моя архиепископъ съ всѣко устроение, и богатство, и копринени платове, восъкъ и сребро, коне и мулета, за да почете твое светейшество вмѣсто мене, твоя робъ. И азъ моля чрезъ молитвитѣ на блажения апостолъ Петра и чрезъ светитѣ твои молитви, да изпроводишъ кардинали, на които да поржча твое светейшество, да ме коронясатъ за царъ и въ моята земя да поставятъ патриархъ, та да съмъ твой робъ презъ времето на моя животъ.

[Добавка]

Къмъ това да знае твое светейшество, че

¹ Ср. Матей, XVI, 19.

азъ, архиепископъ Василий, идѣхъ съ това богатство, за да почета твое светейшество, и стигнахъ до Драчъ, гдето видѣхъ пратеницитѣ на князь Валтера, които заедно съ мене се зарадваха и се разпореждаха да преплуватъ заедно съ мене. Но гъркътъ, който идваше съ тѣхъ, не ми позволи да премина съ тѣхъ, следъ като се посъветва съ дука на Драчъ, увѣрявайки, че ще бжде неприятно на императора, ако премина. Когато чуха това, архидяконътъ и латинскитѣ свещеници, които се намиратъ въ Драчъ, сжщо ме посъветваха да не преминавамъ, и ако постъпя иначе, щѣлъ съмъ да загубя вещитѣ и себе си. Поради това изпроводихъ при тебе знатнитѣ мъже и вѣрни на царя (люде) коместабула Сергия и пресвитера Константина, на които е поръчано да ти известятъ истината. Нека Господь те вдѣхнови, да постъпишъ добре въ това дѣло.

V. Златопечатникъ на царь Калояна съ тържествена клетва за преминаване подъ върховенството на римската църква

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, amen. Cum placuit Domino nostro Jesu Christo me dominum et imperatorem totius Bulgarie et Vlachie facere, inquisivi antiquorum nostrorum scripturas et libros et beate memorie imperatorum nostrorum predecessorum leges, unde ipsi sumpserunt regnum Bulgarorum et firmamentum imperiale, coronam super caput eorum et patriarchalem benedictionem. Et diligenter perscrutantes, in eorum invenimus scripturis, quod beate memorie illi imperatores Bulgarorum et Blachorum, Symeon, Petrus et Samuel et nostri predecessores coronam pro imperio eorum et patriarchalem benedictionem acceperunt a sanctissima Dei Romana ecclesia et ab apostolica sede, principe apostolorum Petro. Sic et imperium meum voluit bene-

dictionem et imperiale firmamentum corone capitis imperii sui suscipere et patriarchalem benedictionem ab ecclesia Romana, ab apostolica sede, principe apostolorum Petro, et a sanctissimo patre nostro et universali papa tercio Innocentio et a quocunque patriarchalis benedictio et mandatum in civitate imperii mei Trinovi data et concessa fuerit a domino papa faciendi et consecrandi archiepiscopos, metropolitas et episcopos et reliquas ecclesiasticas obsequutiones sacramentales, concedit imperium meum, ut plenissimam in omni tenumento et imperii mei pertinentiis ipsi habeant potestatem...

Въ името на Отца и Сина и Светия Духъ, аминъ. Тъй като бѣ угодно на Господа нашъ Исуса Христа да ме въздигне господарь и царь на цѣла България и Влашко, издирихъ писанията и книгитѣ на нашитѣ предци и законитѣ на блаженопочившитѣ царе наши предшественици, отгдетѣ сж получили българското царство и царско утвърждение, корона на главитѣ си и патриаршеско благословение. И като изследвахме грижливо, намѣрихме въ тѣхнитѣ писания, четѣзи блаженопочивши царе на българитѣ и власитѣ и наши предшественици Симеонъ, Петъръ и Самуилъ сж получили корона за своето царско и патриаршеско благословение отъ пресветата божия римска църква и отъ апостолическия престолъ, отъ княза на апостолитѣ Петра. Така сжщо и моето царство пожела да получи благословение и царско утвърждение чрезъ корона на главата на свсето царство и патриаршеско благословение отъ римската църква, отъ апостолическия престолъ, отъ княза на апостолитѣ Петра и отъ пресветия нашъ отецъ и вселенски папа Инокентий трети и отъ когото и да било, като бждатъ дадени и отстъпени патриаршеска благословия и поржчение отъ господинъ папата на града въ моето царство

Търново за поставяне и посвещаване на архиепископи, митрополити и епископи и други църковни свещенослужителски послушания, при което моето царство позволи тѣ да иматъ най-пълна власть въ всѣко притежание и въ владенията на моето царство. Притежанията на цѣлата църква въ цѣлокупното мое царство и моятъ патриархъ, митрополититѣ, архиепископитѣ, епископитѣ и всички свещеници да бждатъ, разбира се, подъ властью на римската църква и да държатъ закона, обичая и последованието, които сж държали блаженпочившитѣ царе на цѣла България и Влашко, нѣкогашнитѣ наши предшественици и ние, които следваме по сжщия начинъ тѣхнитѣ стѣпки. А пъкъ моето царство подписва своя златопечатникъ въ потвърждение, че никога не ще отстѣпи отъ римската църква и отъ апостолическия престолъ, отъ княза на апостолитѣ Петра — сиречь нито самото мое царство, нито другитѣ князе на моето царство ще се отлжчатъ, но азъ ще бжда като призванъ възлюбенъ синъ на светия и апостолически римски престолъ на княза на апостолитѣ Петра. И каквито земи на християни или езичници тепърва придобие моето царство, тѣ ще бждатъ подъ властью и повелята на сжщия свещенъ и апостолически римски престолъ. И за да бжде смѣтанъ за истински и безсѣмненъ настоящия златопечатникъ на моето царство, даде (го) царството ми въ ржцетѣ на препочтения мжжъ Йоана, пратеникъ на светия римски престолъ и капеланъ на господинъ папата. Подписа се въ него и нашето благочестиво и отъ Бога въздигнато царство, въ годината шестъ хиляди седемстотинъ и дванадесета [=1203/4], индиктъ седми.

VI. Писмо на търновския архиепископъ Василия до папа Инокентия III отъ края на 1203 г.

Multas inclinationes et magnas preces ad dominum et gloriosissimum et concathedralem apostolice sedis patrem totius christianitatis et dominum meum Innocentium tercium papam archiepiscopus Basilius de minoribus et humillimis totius Bulgarie et Blachie vestram perfectam benedictionem. Adoro clementissimum Deum et beatissimam Dei genitricem, ut sanam et gaudentem vestram sanctitatem meum inveniat scriptum et quod mea anima desideravit per octavum decimum annum, ecce hodie dedit nobis Deus et sancta tua oratio benedictionem sedis beati apostoli Petri et tue sanctitatis. Noscat sanctitas tua, qualiter ego conversatus sum, tuam querens benedictionem. Mota est per mensem julii quarta die sexmillesimo septingentesimo XI. indictione VI. mea humilitas ad sanctum et gloriosissimum patrem nostrum Innocentium papam Romanum et feci dies triginta in Dyrrachio iuxta mare. Et cum vellem introire navim gratia transfretandi, tunc retinuerunt me Greci et non dimiserunt transire, sed tenuerunt me apud Durachium per octo dies et multa mea deprecatione erga Deum et beatissimum principem apostolorum Petrum per sanctas tuas orationes dimiserunt me Latini. Nam consilium acceperant prociendi me in mari, sed eripuit me Deus tuaque sancta oratio...

Много поклони и голѣми молитви къмъ господина и преславния и съпрестолень на апостолическия престолъ отецъ на цѣлото християнство и мой господарь папа Инокентий трети, [азъ] Василий изъ малкитѣ и смирени архиепископъ на цѣла България и Влашко [моля] вашето съвършено благословение. Моля премилосърдния Богъ и

преблажената Богородица, щото моето послание да намѣри ваше светейшество здраво и радостно, и онова, що моята душа желаше въ течение на осемнадесетъ години — ето днесъ ни даде Богъ и светата твоя молитва благословението на престола на блажения апостолъ Петра и на твое светейшество. Нека знае твое светейшество, че азъ потеглихъ, като търсѣхъ твоео благословение. На четвъртия день отъ месецъ юлий шестхиляди седемстотинъ и единадесета [година], индиктъ шести, потегли мое смирение къмъ светия и преславенъ нашъ отецъ. Инокентия, папа римски, и прекарахъ тридесетъ дни въ Драчъ при морето. И когато искахъ да стѣпя въ корабъ, за да преплувамъ, тогава гърцитѣ ме възспрѣха и не ме пуснаха да премина, но ме държаха при Драчъ осемъ дни и благодарение на голѣмото мое умоление къмъ Бога и преблажения князь на апостолитѣ Петра чрезъ твоитѣ свети молитви отпуснаха ме латинитѣ. Защото гърцитѣ бѣха решили да ме хвърлятъ въ морето, но ме спаси Богъ и твоята света молитва. Като излѣзохъ, обаче, отъ града, завърнахъ се въ селището, названо Краватохори, и останахъ тамъ 15 дни и оттамъ изпроводихъ двама мои благородни мъже въ Римъ при твое светейшество. Дали преминаха или не, Богъ знае. Но пристигна ми писмо отстрана на моя господарь царя господинъ Иоанъ, въ което ми се съобщаваше: „Завърни се бързо, защото тукъ пристигна кардиналъ отъ господина папата“. Като прочетохъ азъ писмото на царя и видѣхъ, че ме вика, завърнахъ се и пристигнахъ въ Търново презъ месецъ септемврий и намѣрихъ мжжъ светъ, праведенъ и честенъ, изпратенъ отъ твое светейшество, на име капеланъ Иоанъ. И той ми даде всички писма отстрана на ваше светейшество и ми бѣха прочетени. Възрадва се много поради това душата ми и, като

прострѣхъ ржце къмъ небето, въздадохъ благодарность Богу, че посети Господь своя народъ и нашиягъ блаженъ отецъ папата потърси овцата, която погиваше, за да я прибере въ светата кошара¹. И както се съдържаше въ писмото на ваше светейшество, така постъпи господинъ капеланъ Иоанъ, споредъ повелята на великото ваше светейшество — даде ми вашето благословение и ми дари палиумъ за пълнота на свещенослужителския санъ, на осмия день отъ месецъ септемврия, на празника Рождение на пресветата наша Богородица. И азъ, като получихъ съ голѣмо смирение на преданостъ палиума, представихъ задължение за вѣрность въ присѣтствието на епископитѣ, които пишатъ на ваше светейшество, и на нашия владѣтель и мнозина други, които присѣтствуваха въ църквата. И, отъ друга страна, свети отче, азъ моля ваше светейшество да обзаведешъ и изпълнишъ църковния редъ и [да поржчашъ] какъ трѣбва да управлявамъ паството, което ми е повѣрено отъ Бога и отъ твое светейшество. Нѣмаме свето миро, обаче получавахме отъ гърцитѣ. Но прочее гърцитѣ мразятъ насъ, както и васъ. И знайте, господарю мой, че всички тѣзи нѣща ще останатъ на твое светейшество, което трѣбва въ всичко да се разпорежи и да ни поучишъ за светото миро, какъ трѣбва да кръщаваме людетѣ, и да не останатъ людетѣ безъ миро и да се допусне грѣхъ. Но въ всички нѣща ни поучи, добри отче, насъ, твоитѣ загубени и загиращи синове, и прати ми палиуми за двамата митрополити на Преславъ и Велбжждъ и каквото друго твое светейшество знае, що е потрѣбно за пълнотата на моя свещенослужителски санъ, нека ми го изпрати ваше светейшество.

¹ Ср. Лука, XV, 4.

VII. Писмо на велбжждския митрополитъ Анастасия, преславския митрополитъ Сава, скопския епископъ Марина, призренския епископъ Авраама, нишския епископъ Кирика, видинския епископъ Климента до папа Инокентия III отъ края на 1203 г.

† Colla eorum sui dominiis bravio[?] supponentes, ut sanctissimo patri et domino domino pape prona cervice flexisque poplitibus inclinationem. In primis peccator et humilis metropolitanus sanctissime ecclesie Belesbudii Anastasius. Post eum peccator et humilis metropolitanus Savas magne ecclesie Proslave. Et episcopus licet indignus sanctissime ecclesie Dei genitricis de Scopia Marinus. Humilis episcopus sanctissimi episcopatus Prisdiani Abraham. Peccator et humilis episcopus sanctissime ecclesie beati et gloriosissimi magni martyris Procopii de Niso Kiricus. Et indignus episcopus atque peccator sanctissime ecclesie Dei genitricis Bydinensis Clemens, ut nostrum singularem pastorem et universalem patrem et dominum, quatinus palleum ad pontificalis officii plenitudinem mittere dignemini humotenus rogitamus, ut et nos omnibus diebus vite nostre pro vestra magnificentia orare non desistamus †.

Прекланяйки своитѣ вратове подѣ дѣсницата на неговото господство, като пресвети отецъ и господинъ господинъ папа, съ наведена глава и подвити колѣна, поклонъ. На първо мѣсто грѣшникъ и смиренъ митрополитъ на пресветата църква на Велбжждъ Анастасий; следъ него грѣшникъ и смиренъ митрополитъ на великата църква на Преславъ Сава; и епископътъ, ако и недостоенъ, на пресветата църква на Богородицата въ Скопие, Маринъ; смирениятъ епископъ на пресветата епископия на Призренъ, Авраамъ; грѣшникъ и смиренъ епископъ на пресветата църква

на блажения и преславенъ великомъченикъ Проконий въ Нишъ, Кирикъ; и недостойниятъ епископъ и грѣшникъ на пресветата църква на Богородица въ Видинъ, Климентъ—като нашъ особенъ пастиръ и вселенски отецъ и господарь молимъ най-смирено да благоизволите да ни изпратите палеумъ за пълнота на свещенослужителския санъ, та и ние презъ всичкитѣ дни на нашия животъ да не престанемъ да се молимъ за вашето велелепие.

VIII. Писмо на царъ Калояна до папа Иннокентия III отъ 1203 г.

Sanctissimo dominatori et universali pape sedenti in sede beati Petri et domino patri regni mei tercio Innocentio pape sedis apostolice et ecclesie Romane et magistro totius mundi. Spero in Dominum salvatorem hominum, quod bene et multum bene valet sanctitas tua, cum omnibus sedentibus circa tronum sanctitatis tue cardinalibus sancte ecclesie Romane. Noverit magna sanctitas tua, quod filius tuus et Romane ecclesie imperator omnium Bulgarorum et Blachorum cum omnibus principibus imperii mei multum bene sum per Deum et sanctam orationem tuam. Multotiens misit imperium meum nuncios suos ad sanctitatem tuam, sed non invenerunt oportunitatem transeundi ad sanctitatem tuam. Ideo certe non potuerunt transire, quia illi, qui non habebant pacem cum imperio meo, servabant vias. Postea mense junio preterito misit imperium meum archiepiscopum meum et totius bulgarice regionis et universalem sancte et magne ecclesie Trinove et magnum hominem imperii mei, nunc nominatum primatem et archiepiscopum totius Bulgarie et Blachie, nomine Basilium, qui cum pervenisset Durachium, non fuit permissus transire ad sanctitatem tuam, ut

compleret desiderium imperii mei sanctitas tua, secundum consuetudinem predecessorum meorum imperatorum Bulgarorum et Blachorum, Symeonis, Petri et Samuelis progenitorum meorum et ceterorum omnium imperatorum Bulgarorum...

До пресветия повелитель и всемирень папа, пребиваващъ въ седалището на блажения Петра и господинъ отецъ на моето царство Инокентия III, папа на апостолическия престолъ и на римската църква и учителъ на цѣлия свѣтъ. Надѣвамъ се въ Господа, Спасителя на хората, че твое светейшество е добре и много добре заедно съ всички кардинали на светата римска църква, които седатъ около престола на твоето светейшество. Нека знае великото твое светейшество, че синътъ твой и на римската църква — царьтъ на всички българи и власи, заедно съ всички князе на моето царство съмъ много добре благодарение на Бога и на твоята света молитва. Много пжти изпроводи моето царство свои пратеници при твое светейшество, но не намѣриха сгода да преминатъ при твое светейшество. Поради това наистина не можеха да преминатъ, защото онѣзи, които не бѣха въ миръ съ моето царство, пазѣха пжтищата. Следъ това, презъ миналия месецъ юний изпроводи царството ми моя архиепископъ и [глава] на цѣлата българска земя и на всеобщата света и велика църква на Търново и великъ човѣкъ на моето царство, сега въздигнатъ въ примасъ и архиепископъ на цѣла България и Влахия, на име Василий, който като пристигна въ Драчъ, не бѣ допустнатъ да премине при твое светейшество, за да изпълни твое светейшество желанието на моето царство, съгласно обичая на моитѣ предшественици, царетѣ на българитѣ и власитѣ — Симеонъ, Петъръ и Самуилъ, прародители мои, и на всички останали царе на бъл-

гаритѣ. Обаче съ помощта на Бога и съ съдействието на молитвитѣ на твое светейшество, пристигна при мене настоящиятъ пратеникъ на апостолическото седалище и първопрестола на княза на апостолитѣ и на светата и всемирна римска църква капеланъ Йоанъ и ми донесе палиумъ по повеля на твое светейшество и на апостолическия престолъ и украси съ този палиумъ казания архиепископъ и го въздигна въ примасъ и архиепископъ на цѣла България и Влашко, като донесе и на моето царство писмо отъ твое светейшество и изложи онова, що му поржчало твое светейшество. И изпълни се сърдцето ми съ голѣма радостъ, защото споредъ искането на моето царство, ми даде Богъ и твое светейшество. И азъ моля и умолявамъ твоето велико светейшество, да изпълни желанието на моето царство и да изпрати пастирски жезълъ, за събиране на овцитѣ, и останалитѣ нѣща, които е обичайно да притежава патриархътъ, и да въздигне сегашния примасъ за патриархъ въ светата и велика църква на Търново, първия градъ на цѣла България, и тази църква да има патриархъ винаги, дори следъ смъртѣта на този патриархъ, по повеля на твое светейшество. Понеже ще е тежко, поради дължината на пѣтя и войната между хората, следъ смъртѣта на всѣки единъ патриархъ да се прибѣгва къмъ римската църква, нека бжде отстъпено на църквата въ Търново [право] да може да си избира и посвещава патриархъ, та поради неговото отсъствие тази земя да не остава безъ благословение и твоето посвещение непълно и да не падне грѣхъ върху твое светейшество. Но сега молимъ, да бжде приготвявано миро по повеля на твое светейшество въ светата и велика църква на града Търново за кръщение на християнитѣ. Нека знае твое светейшество, че когато ромеитѣ узнаятъ, че сме

получили посвещение отъ твое светейшество, не ще ми дадатъ миро. И друго моля отъ твое светейшество: да изпратишъ кардинали при моето царство — или този, който дойде при мене, или нѣкого друго отъ апостолическия престолъ — и да имъ дадешъ корона и скиптеръ споредъ благословіята на апостолическия престолъ и на княза на апостолитѣ, и да изпратишъ привилегиумъ, подпечатанъ съ злато, по подобие на този, за да се пази винаги въ църквата на Търново, и всичко това тѣ да дадатъ на моето царство и да посветятъ и коронясатъ моето царство. Но всички гореказани нѣща, които трѣбва да се изпратятъ на моето царство отъ твое светейшество, нека види настоящиятъ пратеникъ, браничевскиятъ епископъ Власий, за да може да донесе онова, което ти ще напишешъ съ своята ржка. И ако изпълни твое светейшество всичко това, така ще смѣтамъ заедно съ рода на моето царство и на всички българи и власи, че азъ съмъ възлюбенъ синъ на православната света римска църква. А за границата на Унгария, България и Влашко, предоставямъ на присждата на твое светейшество, да уредишъ това дѣло честно и справедливо, та да нѣма грѣхъ душата на твое светейшество и така царството ми да има права на България и Влашко, както кралътъ на Унгария има права на Унгария, и да престанатъ убийствата на християнитѣ между мене и него. Нека знае, обаче, твое светейшество, че на моето царство принадлежатъ петтѣ епископии на България, които нападна и завладѣ съ църковнитѣ правдини унгарскиятъ кралъ, и тѣзи епископии сж унищожени, — дали е справедливо това да стане? Онова, що каже на твое светейшество настоящиятъ пратеникъ на моето царство браничевскиятъ епископъ Власий, да приемешъ за вѣрно, защото ще го каже отъ мое име.

Изпратихъ на твое светейшество три двойни екзамити, и златна чаша, и четири либри перпери, и три сребърни чашки, и сребърна обвивка за книга.

Калоянъ царь на България

IX. Клетва на търновския архиепископъ Василия за подчинение подъ върховен- ството на римската църква

Ego... archiepiscopus Trinovitanus, primas totius Bulgarie et Blachie, ab hac [hora] in antea ero fidelis et obediens beato Petro sancteque Romane apostolice sedi et domino meo pape Innocentio eiusque catholicis successoribus. Non ero in facto vel consilio vel consensu, ut perdant vitam aut membrum vel capiantur aut spolientur. Consilium, quod michi crediderint, ad eorum dampnum, me sciente, nemini pandam. Eorum certum malum, si scivero, impedire studebo. Quod si non potero impedire, eis, quomodo cito potero, intimabo. Papatum Romanum, honores, dignitates et rationes apostolice sedis defendam pro posse, salvo ordine meo, contra omnem viventem. Vocatus ad synodum veniam, nisi prepetitione canonica fuerim impeditus. Apostolorum limina singulis quadrienniis per me vel per meum nuncium visitabo, nisi eorum absolvat licentia. Legatum apostolice sedis, quem pro certo scivero esse legatum, devote suscipiam et in suis necessitatibus adiuvabo. Cum quemlibet de meis suffraganeis in episcopum consecravero, faciam illum iurare, ut Romano pontifici et ecclesie Romane perpetuam obedientiam et debitum honorem impendat. Ceterum cum aliquem coronavero in regem Bulgarorum et Blachorum iuxta indulgentiam michi et successoribus meis ab apostolica sede concessam, ab eo iuratorium recipiam cautionem, quod ei, qui tunc apostolice sedi prefuerit,

successoribus eius et ecclesie Romane devotus et obediens permanebit et cunctas terras et gentes suo subiectas imperio in obedientia et devotione sedis apostolice conservabit. Hec omnia bona fide servabo. Sic me Deus adiuvet et hec sancta evangelia in presenti et in futuro. Amen.

Азъ... архиепископъ търновски, прима съ на цѣла България и Влашко, отъ този часъ занаяпредъ ще бжда вѣренъ и покоренъ на блажения Петра и на светия римски апостолически престолъ и на моя господаръ папа Инокентия и на неговитѣ католически приемници. Не ще бжда въ дѣло или съветъ или споразумение да загубятъ живота си или членъ, или да бждатъ заловени или ограбени. Съветъ, който тѣ биха ми повѣрили, никому нѣма да открия съзнателно за тѣхна вреда. Ако зная, ще се мжча да попрѣча на всѣко явно зло спрямо тѣхъ. Ако не мога да попрѣча това, ще имъ известя колкото може по-скоро. Ще защитавамъ споредъ възможността си римското папство, честта, достоинствата и интереситѣ на апостолическия престолъ, като запазвамъ моя чинъ, противъ всѣки живъ човѣкъ. Призованъ на съборъ, ще дойда, освенъ ако не бжда възпрепятствуванъ отъ каноническа задръжка. Ще посещавамъ прага на апостолитѣ всѣки четири години лично или чрезъ мой пратеникъ, освенъ ако не бжда освободенъ по тѣхно желание. Ще приемамъ съ преданостъ пратеника на апостолическия престолъ, за когото ще знамъ положително, че е пратеникъ, и ще му помагамъ въ неговитѣ нужди. Когато ще посвещавамъ когото и да бжде отъ моитѣ подгласници въ епископъ, ще го накарамъ да се закълне, че ще оказва постоянна покорностъ и дължима честь на римския първосвещеникъ и на римската църква. По-нататкъ, когато ще коронясвамъ нѣкого за царъ на

българитѣ и власитѣ споредъ даденото на мене и на моитѣ приемници отъ апостолическия престолъ позволение, ще изисквамъ отъ него клетвено увѣрение, че ще пребждне преданъ и покоренъ на оногова, който тогава би управлявалъ апостолическия престолъ, на неговитѣ приемници и на римската църква, и всички земи и народи, подчинени на неговото царство, ще запази въ покорство и преданостъ къмъ апостолическия престолъ. Всичко това ще спазвамъ по чиста вѣра. Нека така ми помага Богъ и това свето Евангелие сега и въ бждеще. Аминъ.

Х. Писмо на царь Калояна до папа Инокентия III отъ ноемврий 1204 г.

Caloiohannes rex totius Bulgarie et Vlachie (!) ad Deo promotum et sanctissimum et in Christo dilectum et honorificentissimum patrem regni mei tertium Innocentium et sacerrimum papam Rome et successorem principis apostoli Petri. Legatus apostolice sedis dominus Leo cardinalis sanctitatis tue scriptum meo obtulit imperio, addiscens quoque de eius sanitate et incolumitate omnipotenti Deo et sanctissime matri sue glorificavi. Et utinam, quod scriptum imperii mei inveniatur sanctitatem tuam viventem et degentem cum omni gaudio et hilaritate, et imperium meum per gratiam omnipotentis Dei et beatissime Dei genitricis et per intercessionem sanctitatis vestre, sanum est et multum bene cum omni gaudio et exultatione. Hoc autem notum sit sanctitati vestre, pater spiritualis regni mei domine papa, quod dominus Leo, legatus apostolice sedis, venit ad imperium meum sibi afferens coronam et eam benedicens super caput imperii mei imposuit et in manibus meis dedit michi sceptrum atque vexillum, et benedixit sanctissimo patriarche regni mei et totius

Bulgarie ex precepto vestre sanctitatis, et valde Deo et beatissime Dei genitrici, necnon et circumspeditioni vestre sanctitatis glorificavimus eo, quod secundum petitionem imperii mei sanctitas vestra totum suum velle adimplevit. Et universa Bulgaria atque Blachia et omnis imperii mei pertinentia valde glorificavit et vestram sanctitatem magnificavit...

Калоянъ, царъ на цѣла България и Влахия, до боговъздигнатия и пресвети и възлюбенъ въ Христа и преуважаемъ отецъ на моето царство Инокентия трети и пресвети папа на Римъ и приемникъ на княза на апостолитѣ Петра. Пратеникътъ на апостолическия престолъ господинъ кардиналъ Львъ донесе на моето царство писанието на твое светейшество. Като узнахъ, прочее, за неговото здраве и невредимостъ, възславихъ всемогщия Богъ и пресветата Негова майка. Дано писанието на моето царство намѣри твое светейшество живъ и пребиваващъ съ всѣка радостъ и веселие. А моето царство, по благодатъта на всемогщия Богъ и на преблажената Богородица и чрезъ застъпничествата на ваше светейшество, е здраво и много добре съ всѣка радостъ и веселие. Нека бжде известно на ваше светейшество, духовни отче на моето царство, господине папа, и това, че господинъ Львъ, пратеникъ на апостолическия престолъ, пристигна при моето царство, като донесе съ себе си корона и, като я благослови, постави я на главата на моето царство и въ ржцетѣ ми даде скиптьръ и знаме и благослови пресветия патриархъ на моето царство и на цѣла България по поржка на ваше светейшество, а ние възвеличихме много Бога и преблажената Богородица, както и съобразителността на ваше светейшество за това, че ваше светейшество изпълни споредъ искането на моето царство цѣлото му желание. Цѣла България и Влахия и

притежанията на цѣлото ми царство много прославиха и възвеличиха ваше светейшество. Пишави, обаче, и за унгареца, че моето царство нѣма никаква общностъ на владенията или нѣщо друго съ него, нито му вреди, а напротивъ, той напада и уврежда владенията на моето царство. Сжщо и господинъ кардиналъ Львъ видѣ и ще извести на ваше светейшество право или неправо, що се отнася до моето царство, или дали азъ нападамъ унгареца, или пъкъ самъ той напада моето царство. Нека му пише ваше светейшество, да стои далече отъ моето царство, понеже моето царство нѣма нито да го напада, нито да отива противъ неговитѣ земи. Ако, обаче, той самъ дойде противъ земитѣ на моето царство и Богъ помогне да бжде победенъ, нека ваше светейшество нѣма съмнения спрямо моето царство, но да съмъ свободенъ. Сжщо за латинитѣ, които навлѣзоха въ Цариградъ, пиша на ваше светейшество да имъ пишете да отстоятъ далече отъ моето царство, и така моето царство не ще имъ стори никакво зло, нито пъкъ тѣ насъ да увреждатъ. Въ случай, че тѣ наченатъ нѣщо противъ моето царство и го увреждатъ и убиятъ отъ онѣзи [люде, които сж му подвластни], нека ваше светейшество нѣма съмнение спрямо моето царство, но всичко да е свободно. При твоето пъкъ велико светейшество изпроводихъ две деца, едното се казва Василий, а другото Витлеемъ. Нека бждатъ дадени по негова повеля да научатъ въ училищата латинско писмо, защото тукъ нѣмаме граматичи, които могатъ да превеждатъ писмата, които ни изпращате, и, когато изучатъ, да бждатъ върнати при моето царство. Изпратихъ засега сжщо, въ знакъ на малъкъ споменъ, два екзамита, двойни еписими — единия червенъ и другия бѣлъ, и единъ камей[?]. Наистина, когато изпращамъ пратеници при ваше светейшество, винаги ще си спомнямъ за ваше светейшество.

XI. Писмо на архиепископъ Василия до папа Инокентия III отъ ноемврий 1204 г.

Multas inclinationes et multas sanitates a me Basilio, humili Bulgarorum et Blachorum primæ, erga patrem universorum et dominum et patrem meum magnificentissimum et sanctissimum papam Innocentium. Oramus omnipotentem Deum et sanctissimam Dei genitricem et beatissimos apostolos Petrum et Paulum, ut cum sanitate et sospitate inviniat vos scriptum mee humilitatis. Et per vestri domini magnificentiam vivo et ego per Dei gratiam, magnis involutus delictis. Notum sit ergo vestre magne sanctitati, quoniam Leo cardinalis sanus et sospes pervenit delegatus a vestra sanctitate et apostolica sede et usque ad nostram magnam civitatem Trinov[al]m tetendit quintodecimo die mensis octobris, et portavit universam plenitudinem patriarchalis dignitatis et paramenta omnia, que michi a vestra magna sanctitate fuerunt delegata; tradidit similiter et anulum et privilegium et scripta et instructiones. Et precepto vestre sanctitatis unxit me crysmate, michi benedicens, et consecravit me in patriarcham mense novembris septimo die, in festivitate scilicet sancti apostoli Jacobi fratris Domini, et ego illa die duos unxi metropolitanos et ceteros episcopos magno cum gaudio, et duobus de metropolitanis benedixit cardinalis et tradidit illis palleum atque mitras, et reliquis in caput eorum mitras imposuit. Octavo vero die eiusdem mensis, in festivitate videlicet sancti Michaelis, coronavit et benedixit imperatori Caloiohanni domino omnium Bulgarorum atque Blachorum et superposuit capiti suo regiam coronam et sceptrum suis manibus imponens...

Много поклони и много поздрави отъ мене, Василия, смиренъ примасъ на българитѣ и власитѣ, къмъ отца на всички и господина и моя отецъ, превелелепния и пресветия папа Инокентия. Молимъ всемогщия Богъ и пресветата Богородица и преблаженитѣ апостоли Петра и Павла,

щото посланието на мое смирение да ви намѣри здравъ и читавъ. И чрезъ велелепието на вашето господство живѣя и азъ по божия милость, обгърнатъ въ голѣми прегръщения. Нека бжде, прочее, знайно на великото ваше светейшество, че кардиналъ Лъвъ, изпроводенъ отъ ваше светейшество и отъ апостолическия престолъ, пристигна здравъ и читавъ и дойде въ нашия голѣмъ градъ Търново на петнадесетия день отъ месецъ октомврий и донесе цѣлата пълнота на патриаршеското достоинство и всички свещенослужителски украси, които ми бѣха изпратени отъ великото ваше светейшество. Предаде сжщо и прѣстена и привилегиума и писанията и наставленията. И по разпоредба на ваше светейшество, той ме помаза съ миро, като ме благослови и ме посвети въ патриархъ на седмия день отъ месецъ ноемврий, сиречь на празника на светия апостолъ Якова, братъ Господень. А азъ въ сжщия день помазахъ двама митрополити и други епископи съ голѣма радость, а кардиналтъ благослови двама изъ митрополититѣ и имъ вржи палиумъ и митри, а на другитѣ отъ тѣхъ постави митри на главитѣ. На осмия день отъ сжщия месецъ, сиречь на празника на свети Михаила, той короняса и благослови царя Калояна, господарь на всички българи и власи, и постави на главата му царска корона и вржи въ ржцетѣ му скиптьръ. Всичко това той изпълни и извърши споредъ волята на ваше светейшество и, като ни благослови, раздѣли се отъ насъ на петнадесетия день отъ месецъ ноемврий. Нека знае, при това, вашето велико светейшество, че ви изпровождамъ по повеля на господина царя две момчета, едното е синъ на свещеника Константина, а другото на царя, та да изучатъ по нареждане на ваше светейшество латинско писмо, и каквото пожелаете да сторите въ честь на царя — сторете го. Да запази Богъ ваше светейшество за много и дълги времена.

ХІІ. Надписъ на дука Врана

† Азъ Врана доукѣ великѣ
сътвори(хъ) града Крицува
[ма]ѣ [м]ѣсъца [сзѣв] за молитъ
вы Калою(ана) ц(а)рѣ

† Азъ Врана, великъ дукъ, създадохъ крепостъта Крицува [?] [май] месецъ [6712=1204] по искане на царъ Калояна.

ХІІІ. Печатъ на царъ Калояна

Калоюѣи ц(а)р(ъ) българом

Калоянъ царъ на българитѣ.

ХІV. Църковень съборъ противъ богомилитѣ при царъ Борила презъ февруарий 1211 г.

(Извадка изъ Синодика на царъ Борила)

По сѣ зъво мѣко прѣемъ црѣтво сестричѣ тѣ
бл҃гоуѣстивѣиши црѣ Борила, възниче мѣкож нѣкоє
трѣнїе злое трѣклета и бл҃гомрѣскаѣ богомилѣскаѣ ересѣ,
еюж науѣдѣни мѣкысе тогѣ скврѣниши попл҃ богомилѣ
съ своимъ зѣменѣи. мѣкоже нѣмогѣ дѣнѣи нѣ
дѣмрѣи нѣже мѣуѣсѣи прѣтѣвѣсѣ. нѣже мѣкоже нѣцѣи
кльцѣи тежѣи нещѣдно рѣхѣицѣхъ хѣо стѣдо за не
гоже крѣ свою прѣтѣи нѣзѣи. Сѣи хъ зъво мѣко зѣвѣ
бл҃гоуѣстивѣиши црѣ Борила бж҃тѣи нѣжелѣнїе рѣж҃ег
сѣ. посла събрѣти нѣ по вѣсѣи облѣсти своѣи мѣкож
нѣкы пѣвѣи кѣ сѣи. нѣ повѣлѣ сѣи нѣсе съборѣ.
сѣи нѣи же се зъво дѣрѣерѣи вѣсѣ. сѣи нѣи нѣи же нѣ
нѣи нѣи. еѣе же нѣ вѣсѣи болѣи. нѣ мѣкожство мѣко
прѣи нѣи нѣи

Следъ тѣзи [първитѣ Асѣневци], прочее, когато прие царството тѣхниятъ сестринецъ пре-благочестивиятъ царъ Борилъ, изникна като нѣ-какви зли трѣни триклетата и богомръзка бого-милска ересь, чийто начинателъ тогава се яви прескверниятъ попъ Богомилъ съ своитѣ уче-ници, както нѣкога Янни и Ямврий, които се противѣха на Мойсея¹. Тѣ, като нѣкакви же-стоки вълци, безпощадно разхищаваха Христовото стадо, за което Той пролѣ Своята пречиста крѣвь. Като узна това, прочее, преблагочестивиятъ царъ Борилъ, разпали се отъ божествено желание, изпрати да ги събератъ по цѣлото негово царство, подобно на нѣкакви плѣвели въ снопи, и повели да се събере съборъ. Когато, прочее, се събраха всички епископи, свещеници и иноци, а сжщо така и всички боляри и голѣмо множество избранъ народъ и когато царътъ узна, че всички тѣ сж се събрали, веднага излѣзе съ свѣтла багреница, седна въ една отъ тогавашни-тѣ голѣми църкви, а съборътъ насѣда отукъ и оттамъ. Той заповѣда да доведатъ съятелитѣ на нечестието, но не ги отрече изведнѣжъ, а ги улови съ голѣма хитрина, като имъ рече да от-хвърлятъ отъ себе си всѣкакѣвъ страхъ и съ дрѣзновение да изкажатъ своето (бого)хулно учение. Тѣ, съ цель да уловятъ царя и онѣзи, които бѣха съ него, подробно изложиха цѣлата своя зломислена ересь. Царътъ и намиращитѣ се съ него, съ мждри въпроси имъ отговаря-ха въ много нѣща по божественото Писание, докато изобличиха зломисленото тѣхно мждру-ване. А тѣ, като стояха безгласни, подобно на риби, бѣха обзети напълно отъ недоумение. Бла-гочестивиятъ пѣкъ царъ, като ги видѣ съвсемъ посрамени и дявола падналъ и победенъ, а Христа

¹ Ср. II Тимот., III, 8.

възвеличенъ, изпълни се съ радостъ. Той повели да бждатъ поставени подъ стража тѣ самитѣ, както и прелѣстениитѣ отъ тѣхъ. Тѣ, щомъ като видѣха това, отново се възвърнаха къмъ съборната църква. А онѣзи, които не се покориха на православния съборъ, бѣха предадени на различни наказания и заточение. Следъ това благочестивиятъ царъ Борилъ повели да бжде преведенъ отъ грѣцки на неговия български езикъ съборникътъ. По негова повеля и този светъ съборъ бѣ вписанъ между православнитѣ събори, за да бжде прочитанъ въ първата недѣля на светитѣ пости, както светитѣ отци предадоха изначало на съборната и апостолска църква. Преди неговото царуване, прочее, никой другъ не е свиквалъ такъвъ православенъ съборъ. Всичко това бѣ сторено и заповѣдано отъ благочестивия царъ Борила въ годината 6718[=1211], индиктъ 14, година на луната XI, година отъ слънчевия кржгъ XV, месецъ февруарий 11 день, петъкъ на сиропостната недѣля. † И като нареди добре всичко това, православниятъ нашъ царъ завърши събора, влѣзе въ църквата и, следъ като отблагодари Богу, отпустна всѣкиго въ своята областъ, — вѣчна му паметъ! Трижди.

На триклетия Богомилъ и неговия ученикъ Михаила, и Теодора, и Добре, и Стефана, и Василия, и Петра, и останалитѣ негови ученици и единомисленици, които бледословѣха, че Христовото въплощение е станало само привидно, а не че е приелъ плътъ отъ светата и пречиста наша владичица Богородица, на тѣхъ всички анатема!

На всички архиереи, епископи, свещеници, иноци и на всички български боляри, които се събраха съ царя Борила противъ тази триокаяна ересь и я сразиха, вѣчна паметъ! Трижди.

XV. Сигилий на деспотъ Алексій Слава отъ 1220 г.

Οἱ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν προσκαίρων ἐθέλοντες καὶ <περὶ> τῶν ρεόντων πραγμάτων καὶ φθαρτῶν ἐπασχολούμενοι τε καὶ ἐπαγállονται, ῥαδίως καὶ περαινόνται καὶ ὥς ὄναρ διαβιβάζονται. Οἱ δὲ γε σὺν τῇ εὐδαιμονίᾳ φροντίδα ποιοῦντες τῶν ἀγαθῶν καὶ εὐπρέπειαν ἀγαπᾶν οἶκον κυρίου καὶ τόπον σκηνώματος δόξης αὐτοῦ κατὰ τὸν ἱεροφάλην Δαυὶδ καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν εὐκλεέστερον ἀποφαίνονται καὶ μικρὰν τινα ψυχικὴν ἀνάκτησιν ἐφενρήσωσιν. Οὐ γὰρ διαφεύσονται ὁ εἰπὼν, «λέγει Κύριος, τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω». Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς μετὰ τὴν μετοικεσίαν τὴν ἀπὸ Τζεπένης πρὸς τὴν ἐνταῦθα πολιτείαν ἡμῶν τοῦ Μελενίκου ποιήσαντες, μονὴν σεβασμίαν προεθυμήθημεν ἀνεγείραι ἐκ βάθρου, καὶ ἄθροισιν ἀσκουμένων ἀνδρῶν ἐν αὐτῇ ἐπισυναχθῆναι εἰς μνήμην καὶ ἀναφορὰν ἡμῶν τε καὶ τῶν γονέων ἡμῶν καὶ πάντων τῶν εὐσεβῶς φρονούντων καὶ πιστευόντων, ἣν περ καὶ θεοῦ βουλομένου θάττον αὐτὴν ἀνεκτισάμεθα ἐν τινὶ μέρει τοῦ Μελενίκου, ναὸν δομήσαντες εἰς ὄνομα τῆς πανάγνου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Σπηλαιωτίσσης ἐπονομάσαντες καὶ ἀναθέντες ταύτην τῷ τότε μοναχῷ καὶ ἀρχιμανδρίτῃ κυρῷ Παύλῳ τῷ Κλαυδίουπολίτῃ, ὃς καὶ ἀρχιερεὺς ἐς ὕστερον χρηματίσας, κατέλιπεν ἡγουμενεύοντα ἐν αὐτῇ τὸν περιόντα Παχώμιον μοναχόν, τὸν Κοκκιάρην, εἰς ἣν μονὴν ἐδωρησάμεθα τὸ χωρίον τὸ λεγόμενον Κατούνιτζαν μετὰ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ προσκαθιμένων ἔκτοτε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς κατέχειν μετὰ πάντων τῶν δικαίων καὶ προνομίων καὶ τοῦ περιόρου αὐτοῦ καὶ πάσης διακρατήσεως. Ἐφ' ᾧ τοὺς ἐν ὁμονοίᾳ συναχθέντας μοναχοὺς ἔχειν τὴν ἐξ αὐτοῦ ἅπασαν πρόσωδον εἰς οἰκονομίαν τῶν ἀναγκάλων καὶ εἰς ἑτέραν πᾶσαν ὑπηρεσίαν αὐτῶν. ἀλλὰ μὴν καὶ εἰς τὴν τοῦ τοιοῦτου θείον

Онѣзи, които желаятъ благополучието на временнитѣ нѣща и се занимаватъ и радватъ относно преходнитѣ и тлѣнни работи, бързо и свършватъ и преминаватъ като сънъ. Онѣзи пъкъ, които заедно съ благополучието се грижатъ и за [духовнитѣ] блага и да обичатъ благолепието на дома Господенъ и мѣстото на пребиванието на Неговата слава, споредъ псалмопѣвеца Давида¹, и своята слава по-величествена ще направятъ и ще намѣрятъ нѣкаква малка душевна придобивка. Защото не ще се измами онзи, който е казалъ: „Казва Господъ: ще прославя онѣзи, които Ме славятъ“². Така прочее и ние, следъ като се преселихме отъ Чепино въ тукашното наше владение Мелникъ, пожелахме да издигнемъ изъ основа честенъ манастиръ и да съберемъ въ него сборъ отъ усърдствуващи мжже, въ поменъ и молитва намъ и на нашитѣ родители и на всички онѣзи, които мислятъ и вѣрватъ благочестиво, който (манастиръ), по божие желание, бързо построихме въ една частъ на Мелникъ, като изградихме храмъ и го назовахме на името на пречистата наша господарка Богородица Спилеотиса и го повѣрихме на тогавашния монахъ и архимандритъ господинъ Павла Клавдиополитъ, който, като стана по-сетне и владика, остави да игуменствува въ него настоящия монахъ Пахомия, [на име] Кокиарисъ. На този манастиръ подарихме селото, наречено Катунца, ведно съ неговитѣ жители, оттогава и занапредъ да го владѣе заедно съ всички права и правдини и съ неговата околностъ и цѣлото владение. Събранитѣ въ единомислие въ него монаси да иматъ цѣлия приходъ отъ него за разпоредба на всички нужди и за всѣка друга тѣхна служба, а сжщо и паленето на свѣци въ този божественъ храмъ и всѣка друга негова потрѣба. Въ него (монастира) прибавихме и свети

¹ Псалми, XXV, 8.

² I Книга на царетѣ, II, 30.

ναοῦ λυχνοκαΐαν καὶ εἰς ἄλλο εἴ τι ἕτερον εἰς χρεῖαν αὐτοῦ.
 ἐν ἣ καὶ εἰκονίσματα ἅγια προσεποιησάμεθα, ἱεράς τε
 βίβλους καὶ σκεύη, ἄλλα τέ τινα εἶδη καὶ ζῶα, ἅτινα
 ὀφείλουσι δηλωθῆναι διὰ βρεβέον λεπτομερῶς, ἵνα καὶ
 τὸ ἡμέτερον κράτος ἐτήσιον ἀναφορὰν ἔξῃ καὶ τοὺς ἡμῶν
 γονεῖς μνημονεύεσθαι· πρὸς ἐπὶ τούτοις ἐδωρησάμεθα τῇ
 δηλωθείσῃ μονῇ καὶ κηπουροτόπιον εἰς τὰ Ζαγόρια ἀπὸ
 τῶν ἐκκλησιαστικῶν τοπίων, τὸ παρὰ τοῦ εἰρημένου ἀρ-
 χιερέως ἐκείνου κυροῦ Παύλου φθάσαν κατακρατηθῆναι.
 Ἐπεὶ δὲ ἠτήσαντο οἱ ἐν τῇ τοιαύτῃ σεβασμῇ μονῇ πε-
 ριόντες μοναχοὶ ἀδέσποτον εἶναι αὐτὴν καὶ ἀμέτοχον ἀπὸ
 τοῦ κατὰ καιρὸν ἀρχιερατεύοντος καὶ τοῦ πρακτορεύοντος,
 δέον καὶ ἡμεῖς τοῦτο ἐκρίναμεν καὶ διορίζομεθα διὰ τοῦ
 παρόντος ἡμῶν σιγίλλου μὴ ἔχειν ἄδειαν μήτε τὸν κατὰ
 καιρὸν ἀρχιερατεύοντα, μήτε τὸν πρακτορεύοντα ἐπεμβαί-
 νειν ἐπὶ τῷ τοιούτῳ χωρίῳ ἢ ἐν τῇ μονῇ εἰς ζήτησιν τὴν
 οἰανοῦν, ἢ χρειδῶν τινων ἀπαίτησιν, ἢ ἐξέλασιν καὶ ξενγο-
 λογίου δόσιν, ἢ ἀγγραφας ἢ παραγγραφας ἢ ψωμοξημίας,
 ἢ ἄλλης τῆς ὁπωσδήποτε ἀπαιτήσεως καὶ δόσεως καὶ
 ἐπηρεας καὶ καθελκύειν τοὺς μοναχοὺς ἢ τοὺς ἐν τῷ
 τοιούτῳ χωρίῳ οἰκήτορας, ὡς συμπαθηθέντας εἰς πᾶσαν
 καὶ παντοίαν δημοσιακὴν καὶ πρακτορικὴν δόσιν. Ἄλλ'
 οὐδὲ ὁ ἀρχιερεὺς ἔξει ἄδειαν ἐπείσερχεσθαι καὶ ἀναψη-
 λαφᾶν ἐν τῇ τοιαύτῃ μονῇ ἢ ἐν τῷ δηλωθέντι χωρίῳ,
 τρόπῳ τινὶ κανονικῶν ὑποθέσεων ζητήσεις ἢ ἄλλης τινὸς
 ἀφορμῆς ὡς ἀρχιερεὺς δικαιούμενος, ἄνευ μέντοι ψυχικοῦ
 σφάλματος συμβησομένου ἴσως ἐν αὐτοῖς· πλὴν προσκα-
 λουμένου αὐτοῦ παρὰ τῶν μοναχῶν καὶ ἀληξούρως
 ἐπείσερχεσθαι καὶ δικαίως καὶ κανονικῶς ἐξετάζειν αὐτοὺς
 καὶ αὐτοὺς ἐξέρχεσθαι μὴ ἀψαμένου τὸ οἰοοῦν· οὐδὲ γὰρ
 μίαν πάροδον καθέξει ἐν αὐτῇ ἢ μόνον τὸ μνημόσυνον
 αὐτοῦ καὶ τὴν σφραγίδα τῆς ἡγουμενίας, ἐφορουμένης
 τῆς τοιαύτης μονῆς, ὀφειλούσης μετὰ τὴν ἡμετέραν
 παρέλευσιν παρὰ τῆς ἀνακτορικῆς χειρὸς καὶ βασιλικῆς
 μονῆς ταύτης ὀνομάζεσθαι. Τοίνυν καὶ οἱ βούληθέντες

изображения, свещени книги и утвари, други нѣ-
 какви нѣща и животни, които трѣбва да се из-
 явятъ подробно въ списъкъ, та и нашата дър-
 жава да има годишенъ поменъ и да се помену-
 ватъ нашитѣ родители. По-нататкъ сврѣхъ тѣзи
 нѣща дарихме на казания манастиръ и градина
 въ Загория отъ църковнитѣ мѣста, която вече
 бѣ владѣна по-рано отъ казания владика госпо-
 динъ Павла. Понеже пребиваващитѣ въ този
 почтенъ манастиръ монаси помолиха да бжде
 неподвластенъ и неподчиненъ на епископа и на
 практора по онова време, то и ние смѣтнахме
 това за необходимо и повеляваме чрезъ настоя-
 щия нашъ сигилий, щото да нѣма властъ нито
 епископътъ по това време, нито практорътъ да
 влиза въ това село или въ манастира да
 търси каквото и да е, или да иска нѣкакви по-
 трѣби, или за наборъ, или за даване на добитѣкъ,
 или за ангария, или парангария, или псомозимия,
 или друго каквото и да е искане и даване и те-
 гоба и да се подвеждатъ монаситѣ или жителитѣ
 на това село, като подлежащи на всѣко и всѣ-
 какво данъчно и практорско даване. Но нито
 епископътъ да има право да влиза и да пипа
 въ този манастиръ или въ казаното село, като
 предявява като епископъ по нѣкакъвъ начинъ иска-
 ния на канонически основания или по нѣкаква
 друга подбуда — безъ наистина да е билъ из-
 вършенъ всрѣдъ тѣхъ може би душевенъ грѣхъ
 — освенъ ако не бжде позованъ отъ монаситѣ
 и то да влѣзе безвъзмездно и да ги изпита справед-
 ливо и канонически и да излѣзе отново безъ да пипа
 каквото и да било. Да нѣма, прочее, никакъвъ
 достъпъ въ него, но само да бжде упоменаванъ
 и да утвърждава игуменството, управляващо този
 манастиръ, който следъ нашата смъртъ трѣбва
 да бжде назованъ отъ владѣтелска рѣка царски
 манастиръ. Освенъ това и онѣзи, които нѣкога

ποτὲ καιρῷ ἀνασταλεῦσαι τὰ παρ' ἡμῶν ἀφιερωθέντα καὶ κυρωθέντα διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν σιγίλλιον ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ παρ' ἐτέρων τινῶν, εἴτε αὐθεντῶν εἴτε ἀρχιερέων, εἴτε ἀρχόντων, εἴτε μοναχῶν, εἴτε λαϊκῶν καὶ ἀπαξιαπλῶς τῶν οἰωνοῦν ἀπάντων εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον κἂν ὅποια τυγχάνουσιν ὄντα προσηλωμένα, ὁ κριτῆς τῶν ἀπάντων καὶ θεὸς ἐκδικὸν αὐτοῖς ἐπάξιοι τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν ῥομφαλὴν αὐτοῦ δικαίως στιλβώσοι ῥοπῇ ἐκδικήσεως. Αἰσχύνῃ γὰρ καὶ ὕβρις ἐστὶ τοὺς τῆς θειοτέρας καὶ κρείττονος μοίρας παρὰ κοσμικῶν ἐπηρεάζεσθαι τε καὶ διαπληκτίζεσθαι· οὐδὲ γὰρ δι' ἄλλο τι διορίσαμεν² ταῦτα μὴ γίνεσθαι εἰς τὴν εἰρημένην μονήν, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ σεμνὸν καὶ τίμιον τῆς μοναδικῆς πολιτείας, ἐκ δὲ τοῦ τρόπου διώκουσι τὸν βουληθέντα ἀνατρέψαι τὰ παρ' ἡμῶν ἀφιερωθέντα. Διὸ καὶ ὁ βουληθεὶς δι' ὅχλου τῇ μονῇ περὶ τινῶν γενέσθαι, τοῦ θεοῦ τὴν ἀποστασίαν ἔξει καὶ τὰς ἀρὰς τῶν ἀπ' αἰῶνος ἀγίων. Ἔσται δὲ ἡ τοιαύτη μονὴ καὶ τὰ ἐν τῇ μονῇ λεγομένη, ὡς διείληπται, δεσποτικὴ καὶ ἀνακτορικὴ καὶ εἰς τὸ ἐκείνου ἀναγομένη πρόσωπον. Ἀλλὰ καὶ ἀρχιερεὺς...³ μοι συγγενικοῦ προσώπου μὴ μετέχοντος ἀναψηλαφᾶν ἢ ἀνακαλεῖσθαι κληρονομικὰ δίκαια ἐν αὐτῇ, ἀλλ' οἱ μοναχοὶ καθέξωσι τὴν κληρονομίαν κατὰ διαδοχὰς καὶ τῇ βουλῇ καὶ θελήσει τῶν ὄλων τὸν ἄξιον ὄντα τῆς ἡγουμενίας προΐστασθαι, σφραγίδα δεχόμενον ἀπὸ τοῦ κατὰ καιρὸν ἀρχιερατεύοντος, ὡς διείληπται. Ἐπὶ τοῦτο⁴ γὰρ καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον σιγίλλιον ἐπιβραβεύσαντες καὶ ὑπογράψαντες καὶ βουλώσαντες, τῇ μονῇ ἀνεθέμεθα εἰς ἀσφάλειαν αἰωνίζουσαν, κατὰ μῆνα Ἰανουάριον, ἰνδ. η'. ἔτους ς ψ κ η'.

..... καὶ ὕπε

Ἀλέξιος Δεσπότης ὁ Σουλτάβος.

съ време биха пожелали да нарушатъ посветенитѣ и утвърдени отъ насъ чрезъ настоящия нашъ сигилий нѣща, както и нѣщата, които въ бжднина бждатъ придадени отъ нѣкои други лица — било велможи, било владици, било боляри, било монаси, било миряни или просто всички каквито и да сж личности — и каквито и да бждатъ [тѣзи нѣща], нека Сждникътъ на всички и Богъ имъ въздаде отмѣстителенъ гнѣвъ и Неговиятъ мечъ да блесне справедливо въ устремъ на отмѣщение¹. Защото срамъ и обида е да бждатъ увреждани и тъпкани отъ миряни онѣзи лица, които сж предпочели по-божествения и по-добъръ жребий. А пъкъ ние, прочее, повеляваме тѣзи работи да не ставатъ въ казания монастырь не за друго, но за благочестието и почитеността на монашеския животъ, като бива изгонванъ отъ мѣстото онзи, който желае да наруши нашитѣ посвещения. Затова и онзи, който желае да постъпи въ монастыра за смутъ въ нѣкои нѣща, ще си навлѣче божие негодование и клетвитѣ на светцитѣ отъ вѣкове насамъ. Този монастырь и онова, що е въ него, да се зове, както се изтъкна, деспотски и царски и да зависи отъ неговата [на деспота] личностъ. Обаче и владиката, ако не е мой сродникъ, [да не може?] да се мѣси или да изявява наследствени права надъ него, но монаситѣ да иматъ наследieto по предаване, и на игуменското мѣсто споредъ съвета и желанието на всички да бжде поставянъ достойниятъ, като получава, както се каза, утвърждение отъ владиката по онова време. За това, прочее, като издадохме, подписахме и подпечатахме и настоящия нашъ сигилий, дадохме го на монастыра за вѣчно утвърждение, презъ месецъ януарий, индиктъ осми, година 6728[=1220].

[Писа] и под[писа]

Алексий деспотъ Славъ

¹ Псалми, VII, 13.

XVI. Приписки по Болонския псалтирь

1. Помѣни гдѣ раба своѣа Йосифа и Тихота, съ-
жѣвша книгѣи сиѣхъ съ бжнѣхъ помощнѣхъ и скатѣхъ бжѣхъ
приснодѣхъ Мѣриѣхъ. Писашѣ же са въ Охридѣ градѣ, въ
селѣ рекомѣмѣ Равне при црѣи Асѣни бѣлгарѣскѣмѣ.

Помени, Господи, твоитѣ роби Йосифа и Ти-
хота, които написаха тази книга съ помощта на
Бога и на светата Приснодева Богородица Мария.
Написано бѣ въ града Охридъ, въ селото на-
речено Равне, при бѣлгарския царь Асѣня.

2. † азъ грѣшнѣи Бѣлославъ, грѣшнѣи и дрѣзы
на зло, а на добро лѣнивѣи, емоу же отечество гробъ,
а богатство грѣси, бѣждѣ слава, написахъ братоу си
Йосифу страницѣ ѿ жалтирѣ. слава вѣкѣи аминѣ.

† Азъ, грѣшниятъ Бѣлославъ, грѣшенъ и
дързѣкъ на зло, а на добро лѣнивъ, чието оте-
чество е гробътъ, а богатство — грѣховеѣтъ,
блудъта — слава, написахъ за брата си Йосифа
страница отъ псалтира. Слава навѣки, аминѣ.

3. Сѣа книгѣи коупнѣхъ са ѿ граматника Теодора
ѿдѣ Равнѣи и дахъ азъ еромонахъ Данилъ грѣшанъ
попѣдѣни си обѣди в позлащѣни и двѣ перѣперѣ средѣ
градѣ въ Битоли...

Тази книга я купихъ азъ, грѣшниятъ иеромо-
нахъ Данилъ, отъ граматника Теодора отъ Равне
и я дадохъ за подвѣрзване съ позлата [?] и два
перѣпера всрѣдѣ градѣ въ Битоля...

XVII. Изъ Битолския триодъ

1. ... Грѣшнѣи Георгѣи въ стѣлѣи нѣ блѣда пишѣхъ
сѣтихъ крахѣи .л. дѣи дѣе: помниоуѣте мене братѣи
моѣи, що ми мръзнѣтъ рѣжѣцама тѣ пишѣ: тѣ идѣ. тѣ
лежѣ безъ огъи...

Азъ, грѣшниятъ Георги, въ стѣлпъ върху блюдо писахъ въ Светитѣ врачове, на 30-я день отъ декемврий. Поменувайте ме, братя мои, защото ми мръзнатъ ржцетѣ: тукъ пишехъ, тукъ ядѣхъ, тукъ лежахъ безъ огнь...

2. ...[Богъ да прости] Пиросока сѣна, еже ми донесе ѿ зажда . вѣ . листька . гѣ . дѣнь ген.

[Богъ да прости] Пиросовия синъ, който ми донесе два листа отъ заекъ, 3-и день януарий.

3. ...а що си патнсаѣ ноцнж пишжце хце и гржко непълнѣ...

...А що изстрадахъ, като пишехъ ноше, ако и грубо, непълно...

4. ...[донесе] хартиѣ сѣе Петръ. Иванъ. ковауъ. а изъ ягонисаѣ писатѣ. догде ми не възмжѣ триоѣ. Простете браѣе. всѣѣ и пѣхъ Георгия ѿ Вжпи.

Донесоха тази хартия Петъръ [и] Иванъ ковачъ, а азъ се мжчехъ да пиша, докато не ми взематъ триода. Простете, братя, всички и попа Георги отъ Вжпи.

5. ... дѣшице моя грѣшна, що ми желашн сжце да видишѣ краи книж[ницѣ], ако и корабникъ краи мѣрю, ако и болень зѣравне, ако и убогъ пицж себѣ и ѿдѣканне. Помнианте ма, а васѣ бѣ...

Душице моя грѣшна, що ми желашъ наистина да видишъ края на книжката, както и корабоплувецътъ края на морето, както и болниятъ здраве, както и бедниятъ храна и одяние за себе си. Поменувайте ме, а васъ Богъ...

6. ...а що си патихъ ѿ мразъ весь . єѣ . феѣ.

А що патихъ отъ мразъ цѣлия пети февруарий...

7. Поминилте брате Ивана Емностина затѣ, оти мѣ даваше прѣсолъ и млѣчице.

Поменувайте, братя, Ивана, зетя на Емностина, за това, че ми даваше прѣсолъ и млѣчице.

8. покон рѣци и ядъ заедно написахъ — простете ма!

Написахъ „покои“ [п], „рѣци“ [р] и „ядъ“ [ѣ] заедно — простете ме!¹

XVIII. Станимашки надписъ на царь Иванъ Асѣня II (възстановенъ)

† В лѣт(о) : с̃ . ж̃ : лѣ :
енд[икта] : д̃ : б[ог]ѡ[мь] въздвиже[и]
ныи : ц(а)р(ь) : Асѣнь . бл҃га
ромъ . и грѣкомъ . таже
и проумъ страна
мъ . постави алек
сѣ севаста . и си
зда сеп градъ :

† Въ годината 6739 [=1231], индикта IV, Асѣнь, отъ Бога въздигнатиятъ царь на българитѣ и гърцитѣ, както и на останалитѣ страни, постави Алексия севаста и изгради тази крепость.

XIX. Търновски надписъ на царь Иванъ Асѣня II

† К(ъ) лѣт(о) . с̃ ж̃ : инд[икта] г̃ : Азъ Іѡ(аннъ)
Асѣн(ь) въ Х(рист)а б(ог)а вѣрны ц(а)рь и самодръжець
бл҃ггаромъ с(ы)нь старого Асѣне ц(а)рѣ създах(ъ) ѿ

¹ Писачътъ се извинява за това, че написалъ прѣ заедно и слѣто.

зашаа. и писанием(ъ) украсих(ъ) до конца : прѣх(ъ)стижж
 сѣхъ црѣков(ъ) въ нма с(вѣ)тых(ъ) : мѣ . м(ж)х(ъ)и(н)кѣ .
 нхъже помощнѣ . въ .лѣт(о) ц(а)рства моего въ(ъ)
 меже лѣт(о) писааше сѣ храмъ сѣ . излѣзох(ъ) на брань .
 въ Романинѣ : и разбих(ъ) конскѣ грѣцкѣ . и самаго
 ц(а)рѣ кюр(ъ) Фодора Комнина нх(ъ) сѣ всѣми болѣхъ
 его . а зема всѣ прѣх(ъ) ѿ Одринѣ и до Драчѣ грѣцкѣ .
 и еше же арбанаскѣ и сръбскѣж . тѣмъ сѣхъим(ъ)
 градовом(ъ) окр(ъ)стѣ Ц(а)рѣград(а) и самого того град(а)
 дрѣжажъ Фрѣзи . нѣ и ти под(ъ) рѣжжъ ц(а)рства моего
 повиноважъ сѣ понеже много ц(а)рѣ не имѣхъ рѣжж
 мене и мною ради д(ъ)ни своимъ испроваждааше бѣхъ
 б(ого)у тако повелѣхъшъ . нбо без(ъ) него ни дѣло ни
 слово съврѣшадеть сѣ . томоу слава . въ вѣкы , аминѣ :

Въ лѣто 6738 [отъ сътворението на свѣта,
 а отъ Р. Хр. 1230], индиктъ 3-ти. Азъ, Иванъ
 Асѣнь, въ Христа Бога вѣренъ царь и самодър-
 жецъ на българитѣ, синъ на стария царь Асѣня,
 създадохъ изъ основа и съ живопись украсихъ
 докрай тази пречестна църква въ името на све-
 титѣ 40 мжченици, съ помощьта на които въ
 дванадесетата година отъ моето царуване, въ
 която година се изписваше този храмъ, излѣзохъ
 на брань въ Романия, и разбихъ грѣцката вой-
 ска и пленихъ самия царь киръ Теодоръ Комнина
 съ всичкитѣ му боляри, а цѣлата земя отъ
 Одринъ и до Драчъ завладѣхъ — грѣцка, още
 и арбанаска и сръбска. Франкитѣ владѣха само
 градоветѣ около Цариградъ и самия този градъ,
 но и тѣ се повинуваха подъ дѣсницата на моето
 царство, понеже нѣмаха другъ царь, освенъ мене,
 и благодарение на мене прекарваха своитѣ дни,
 защото така повели Богъ. Понеже безъ Него ни
 дѣло, ни слово се изпълва. Нему слава на вѣ-
 кове, аминъ.

тѡ да даваѣтъ люднѣ ти и да рабѡ(таж)тъ стѡмѣ тѡмѣ
 мѡнастирю . а ннѣ никѡ да не (м)етехат(ь) . кѡ ли
 нмѣ шѡ (ис)пакѡститѣ велнкѣ ѡргнѣ [нмѣ патити ѡ
 црѣ ми] и скѡ . на пои[ош]еннѣ
 ѡр м . тѡ . [пои]еже да ар
 да м мѣца април(нѣ)

† асѣи : ѿ : болгар(ѡ)м : и грѣк(ѡ)м †

Благоизволи царството ми да дари на светия
 манастиръ на пресветата Богородица, наричана Ва-
 топедска, който се намира на Света Гора, селото
 наречено Семалто, което лежи въ Сърската об-
 ласть, така щото това село, заедно съ людетѣ и
 съ всичкитѣ му правдини и стаси и прилежания
 и доходѣ, да го владѣе и обладава този честенъ
 манастиръ съ самовластна и неотемлима властъ,
 докато живѣе царството ми. А изпращанитѣ отъ
 царството ми по всички времена, за да приематъ
 данъ и да вършатъ всѣкакви работи на царството
 ми, практори, сиречь севасты, дуки, катепани, де-
 сеткари, псари, апокрисиари, аподохатори и дру-
 гитѣ останали отъ малки до голѣми, никой отъ
 тѣхъ да нѣма властъ да влѣзе, съвсемъ ни нога да
 поставя въ метоха на този светъ манастиръ, нито
 да пише, нито данъ да взема, нито комодъ, нито
 митата, нито аподохия, нито вино, нито хлѣбъ, нито
 зобъ, нито десетъкъ, нито да зове на ангария
 людетѣ за каквато и да било работа на цар-
 ството ми — нито самитѣ тѣхъ, нито тѣхнитѣ
 коне, нито тѣхнитѣ волове, нито ослитѣ имъ.
 Но всички люде на този манастиръ да иматъ
 всѣкаква пълна свобода и да владѣе [надъ тѣхъ]
 сегашниятъ честенъ и христолюбивъ игуменъ
 Доситей и честнитѣ и христолюбиви игумени
 следъ него. А данъ, комодъ и арико и ангария
 и другитѣ останали налози, споредъ закона на
 царството ми, всичко това тѣзи люде да даватъ

и отработватъ на този свети манастиръ, и никой
другъ да не се бърка. Който нѣщо имъ напакос-
ти, голѣмъ гнѣвъ ще испыта отъ царството ми

.
. месецъ априлий

† Асѣнь царь на българитѣ и гърцитѣ †

XXII. Дубровнишка грамота на царь Иванъ Асѣня II

† Дава цр^ѣ ми : ѡризмѡ си : хѡрѣ Дѣбровништѣи.
любѡвинѣ : и (в)сѣвѣринѣмъ гѡ(стѣмъ) цр^ѣ ми : да нѣдѣ
хѡдатъ по всен хѡрѣ цр^ѣ ми : с купнѣ каквѣ (ли)бѡ :
или нѡсѣ^т : или женѣ^т или купнѣ каквѣ либѡ нѡсѣ^т : и
до коѡ либѡ земѣ или хѡрѣ . дѡидѣ^т : или до Бѣдинѣ.
или Браничѡва и Бѣлграда дѡидѣ^т : или до Трънѡва :
и по всемъ Загѡрнѣ хѡд(ѣ^т) или до Праслава или Кар-
винѣскѣ хѡрѣ приѣдѣ^т : или Кръ^ѣстѣи хѡрѣ : или Бѡ-
рзис(тѣ)и : или в Ѡдри^ѣ и в Димѡт(ниж) или в Скѡ^ѣ-
скѣ хѡрѣ : или Прилепскѣ : или в Дѣволакскѣ хѡрѣ .
или в зема Арбанаскѣ : или в Солунѣ : нѣдѣ^т : по
всѣдѣ : да си купѡваж : и продаваж^ѣ : свѡбѡ^ѣно : бесѣ
вѣжѡ пакѡсти : да не нѣмаж^ѣ по вѣсѣхъ хѡра^ѣ цр^ѣ
ми и градѡвѣхъ : и кансѣра^ѣ . запрѣтенна : и(ж) да
си хѡдѣ^т : и купѣж^ѣ : и продаваж^ѣ бес пѣуѣли :
ѣ(к)ѡ и всѣвѣрини . и (лю)бѡвини гѡсте цр^ѣ ми : кѡ
ли имѣ спѡкѡсти : ѡ (ѡ)м либѡ^ѣ : или на кансѣрѣ :
или на Фѡрѡсѣхъ . или гд(ѣ л)ибѡ прѣзѣ закѡ^ѣ : о кѡ-
мерки тѡ да ѣ вѣстѣ : тѡи ѣ прѡтѣвниѣкѣ цр^ѣ ми : и
мнѡсти не ѡ имѣти нѣ велик(ж) (и)мѣ ѡргѣнѣ пѣтѣти
ѡ цр^ѣ ми : †

† асѣнь ѣ^ѣ : б(л)гарѡм(ѣ) : и
грѣжѡм(ѣ) †

Моето царство дава тази повеля на дубровнишката страна, на обичните и всевърни гости на царството ми да ходятъ по цѣлата страна на царството ми съ каквато и да било стока, да внасятъ или изнасятъ или каквато и да е стока да пренасятъ и до която и да е земя или област да дойдатъ: до Бдинъ ли, или Браничево и Бѣлградъ дойдатъ, или ходятъ до Търново и цѣлото Загорие или достигнатъ до Преславъ и Карвунската област, или до Крънската област, или Боруиската, или въ Одринъ и въ Димотика, или въ Скопската област, или Прилепската, или въ Дѣволската област, или въ Арбанаската земя, или отиватъ въ Солунъ — навсѣкжде да си купуватъ и продаватъ свободно, безъ всѣкаква щета, да нѣматъ запрещение по всички области на царството ми и въ градоветъ и клисуритъ, но да ходятъ и купуватъ и продаватъ безъ грижа, като всевърни и обични гости на царството ми. Който ли пъкъ имъ напакости въ каквото и да било на клисуритъ, на тържищата или гдето да бжде, противъ закона за търговията, то да се знае, че той е противникъ на царството ми и милость не ще има, но голѣмъ гнѣвъ ще изтърпи отъ царството ми.

† Асѣнь царь на българитъ и гърцитъ †

XXIII. Възобновяване на бѣлг. патриаршия

(изъ Синодика)

Іо́аннъ а́сѣнь цѣрь вели́кыи нъ бла
гоу́стивъи сѣиъ стѣраго а́сѣни
цѣрь. нъ же мно́зи лю́бовъ нѣмѣхъ
къ бо́у . просла́вниъ нъ просвѣти́въ
бѣлѣгарское цѣрѣтво, на́уе въстахъ
цѣрен бѣлѣгарскыиныхъ бывшіи
прѣжде єго нъ же монастыра

създа и оуѣкрасивъ велми злѣ
 томъ и бисрѣмъ, и каменїемъ
 многоцѣнныѣмъ . и вѣса
 стѣмъ и бжѣтвнымъ цркви,
 многымъ дарми оуѣдариъ.
 и скободѣ унстѣ на нхъ оуѣмъ
 вниъ . и вѣстѣмъ сщеницѣмъ
 уннѣ . архїереѣмъ іерѣѣмъ . и діакѣ
 ны, многымъ уѣстми поуѣ
 тѣ . пѣуѣ же и вѣзѣскавѣ съ
 многымъ желанїемъ, оуѣно
 вити патріаршѣство бѣлгарѣскѣ
 го црѣтва . тѣмъ же оуѣбо оуѣновле
 нїе сїце бѣ .

Великиятъ и благочестивиятъ царь Иванъ
 Асѣнь, синъ на стария царь Асѣня, който, като
 имаше голѣма любовъ къмъ Бога, прослави и
 просвѣти бѣлгарското царство повече отъ всички
 бѣлгарски царе, които бѣха преди него, който
 създаде манастири и ги украси богато съ злато,
 бисери и многоценни камъни и всички свети и
 божествени църкви надари съ много дарове и
 обяви пълна свобода за тѣхъ, а всички свеще-
 нически чинове: архиереи, свещеници и дякони
 почете съ голѣма честь. Още повече той по-
 търси съ голѣмо желание да възобнови патриар-
 шията на бѣлгарското царство. Това обновление,
 прочее, стана така:

Преосвещениятъ вселенски патриархъ Гер-
 манъ по благоволение божие и поради голѣмата
 ревностъ отстрана на христілюбивия великъ
 царь Иванъ Асѣня, синъ на стария Асѣня, съ
 останалитѣ свои братя патриарси: Атанасия,
 всеосвещения патриархъ на Иерусалима на Хри-
 стовитѣ страдания и на Неговото възкресение —
 светата църква Сионска, майка на всички църкви,
 и на цѣла Палестина; Симеона, всеосвещения

патриархъ на божия градъ Антиохия и на цѣла Сирия; Николая, всеосвещения патриархъ на Александрия и на цѣлия Египетъ. Тѣзи всеосвещени патриарси, прочее, получиха послание, изпратено до тѣхъ отъ благочестивия гръцки царь Калоянъ Дука, написано така: „Нашето самодържавно царство моли и призовава ваше отчество да изпълните нашето моление къмъ васъ, като съставите ваше послание и го изпратите на моето царство, въ утвърждение на нашето и ваше решение, да се прогласи и да се дарува равна вамъ патриаршеска степенъ на града Търново — на църквата Възнесение Христово, майка на църквитѣ въ българското царство, защото и христолюбивиятъ български царь Иванъ Асѣнь, братъ и сватъ на царството ми, настѣйчиво иска отъ нашето царство и отъ вашето свето отчество да се дари това на неговото царство“.

Следъ като преосвещенитѣ патриарси прочетоха това писание, тѣ решиха, че това е добро решение, и всѣки отъ тѣхъ даде своето съгласие на царскитѣ пратеници до тѣхъ. Тѣ сжщо така написаха и на Германа, като му съобщиха следното: „До Германа, вселенския патриархъ, нашъ братъ, поздравъ. Получихме изпратеното ни отъ тебе и като го приехме за добро решение, даваме на твоята обичъ подписа на нашето свидетелствуване. Стори както е угодно намъ и на ваше отчество, тъй като имашъ властта на по-висшъ [патриаршески] престолъ“.

Когато гръцкиятъ царь, заедно съ патриарха, получи това, събра отъ цѣлото свое царство митрополититѣ, архиепископитѣ, епископитѣ и всечестнитѣ монаси, архимандрититѣ и игуменитѣ. Така сжщо и христолюбивиятъ царь на българитѣ Иванъ Асѣнь [свика] отъ цѣлото свое царство митрополититѣ, архиепископитѣ, епископитѣ и всечестнитѣ монаси отъ Света Гора. Тѣ

се събраха съ източния царь Калояна на Понтийското море и провъзгласиха за патриархъ благоговейния и светъ мжжъ, прославенъ съ постнически дѣла и животъ, преждеосвещения архиепископъ Йоакима не само устно, но и съ писание на патриархъ Германа, което всички източни епископи подписаха, запечатиха го съ печатъ и го дадоха на благочестивия царь и на новоосвещения тогава патриархъ Йоакима за вѣчно неотемлимо поминание. Заради това, прочее, вписахме тѣзи нѣща за всички православни, за знание на онѣзи, които слушатъ и за споменъ на българския народъ. На този великъ и благочестивъ Иванъ Асѣнь, царь на всички българи, вѣчна му паметъ!

.

XXIV. Договоръ на царь Михаилъ Асѣня съ дубровничанитѣ отъ юний 1253 г.

† Въ име Господа Бога нашего Исоус Христа. Аминь. Лѣта въплъщениѣ Господа нашего Исоус Христа тисоуща .с.и.г. мѣсеца июня на днь скетого Вита ендиктиона .а.г. сего во ради да боудеть чистое прихетельство и съвршенне чистюю любьке, еже било нсь прьва междуу скетого и прѣславного царьства въсе земле вългарске и грьуьке, Нованомъ Остномъ, и междуу оьпкиномъ славного града нашего Дюбровьника, тко соу жили въ правьдоу и любокъ и въ истинюу, да покее растеть и плоть нсьнесеть. нсь давьна жльдающе тебе скетомоу и вѣрномоу въ Христа Бога цароу, сам одръжавьшоу въсен земле вългарске, господинюу Михаилю Асѣню, роженомоу одь благовернихъ и свѣтихъ цари, азъ Марьсили Георгги, повелентемъ славного доужа венетьюкого князь града Дюбровьника, и въсе соудне и векьници, оьпкина въса прѣславного града нашего Дюбровьника, мали и велици, вѣрни прихетеле

СВЕТОГО ТИ ЦАРЬСТВА, ИСЪ ДАВЪНО ВРЪМЕНЕ ЛЮБОВЬ ЦАРЬ-
СТВА ТИ ИМЕТИ ЖАЛДАЮЩЕ

† Въ името на Господа Бога нашъ Исуса Христа. Аминъ. Въ годината отъ възплотението на Господа нашъ Исуса Христа 1253, мѣсець юний, въ деня на свети Вита, индиктъ единадесети, за да сжществува чисто приятелство и дѣлото на чистата любовь, както е било изпърво между светото и преславно царство на цѣлата българска и гръцка земя на Иванъ Асѣня и между общината на славния нашъ градъ Дубровникъ, както сж живѣли въ правда, любовь и въ истина, още повече да расте и плодъ да даде, както ти, светиятъ и вѣренъ въ Христа Бога царь самодържець на цѣлата българска земя господинъ Михаилъ Асѣнь, роденъ отъ благовѣрни и свети царе, отдавна жѣлаеше това. Азъ, Марсили Георги, по повеля на славния венециански дождъ, князь на града Дубровникъ, и всички сждии и съветници, цѣлата община на преславния нашъ градъ Дубровникъ, малки и голѣми, вѣрни приятели на твоето свето царство, като жѣлаехме отдавна да имаме любовь съ царството ти, кълнемъ се въ Бога и въ светото Евангелие божие, и въ светата Дева Мария, Негова майка, и въ честния животворенъ кръстъ, и въ светитѣ апостоли Петра и Павла, и въ блаженитѣ четирма евангелисти Марка, Матей, Лука и Иоана, и въ светитѣ мжченици Господни Власия, Лаврентия, Петра и Андрея, наши светители, и въ всички светии, които сж угодили Господу Богу, и се обещаваме предъ твоето велико свето царство да държимъ противъ злотворството на невѣрния краль Уроша и срещу неговия братъ и рода му, и противъ всички, които живѣятъ въ неговата земя, и противъ онѣзи, които биха имали въ тѣхната земя нѣкакво владе-

ние, ако бждатъ невѣрници и неприятели на твое-
 то свето царство, така сжщо да бждатъ невѣр-
 ници и неприятели на нашия градъ Дубров-
 никъ. Ако ли нѣкой отъ гореказанитѣ или всички
 се обърнатъ къмъ твоео свето царство и пре-
 славноо ти царство ги приеми за приятели, то
 и ние да ги имаме за приятели. Ако ли Урошъ
 или нѣкой отъ гореказанитѣ отъ неговия родъ
 бжде врагъ на нашия градъ Дубровникъ, да бжде
 врагъ на твоео свето царство. Ако ли нѣкой отъ
 гореказанитѣ бжде приятель на града Дубров-
 никъ, твоео високо царство да го има за прия-
 тель. И ако Богъ помогне на твоео свето цар-
 ство да изпжди твоя и нашия врагъ Уроша изъ
 сръбскитѣ земи, и брата му Владислава и тѣх-
 ния родъ или други властели, и прибѣгатъ въ
 града Дубровникъ, ние да не ги приемемъ, нито
 тѣхно слово, но да имъ увреждаме колкото мо-
 жемъ. И светото ти царство да не сключва безъ
 насъ миръ съ Уроша, и насъ да не ни оставя
 безъ [да сключимъ] и ние миръ съ него, и още
 повече да бждемъ съ твоео свето царство про-
 тивъ Уроша, твоя и нашия врагъ, и противъ цѣ-
 лия неговъ родъ, и противъ оногова, който би
 билъ после на неговия престолъ, и заедно война
 и миръ да имаме съ тѣхъ презъ живота на твоео
 свето царство и нашия. На светото твое царство ще
 дадемъ помощъ споредъ нашата мощъ по крайбрѣ-
 жието, по море и по сухо, и, ако Богъ помогне на
 твоео свето царство и завземешъ Рашката земя
 съ всичкитѣ ѣ предѣли, и намъ Богъ помогне
 да завземемъ всички градове и крепости, които
 сж крайбрѣжни и подчинени на рашкия престолъ,
 да ги предадемъ на светото твое царство, съ до-
 бра вѣра, безъ загуби, или на онзи човѣкъ, кой-
 то би билъ изпратенъ отъ твоео свето царство,
 споредъ нашата мощъ. Когато ние узнаемъ, че
 твоео свето царство е навлѣзло въ сръбска земя,

то ние да се приготвимъ най-много въ продължение на две седмици, следъ като чуемъ, съ цѣлата наша сила и мощь, и да се отправимъ по море противъ крайбрѣжнитѣ градове и земи съ онѣзи люде, които се намиратъ по това време въ града Дубровникъ, като оставимъ, обаче, толкова люде, колкото да могатъ да пазятъ дубровнишкия градъ. И ако Урошъ или неговиятъ братъ Владиславъ или нѣкой другъ отъ неговия родъ или властелинъ би пожелалъ да ни увреди или би ни увредилъ, то твоето свето царство да ни помага споредъ своята мощь противъ тѣхъ, и да имъ увреждашъ. Людетъ и търговцитъ отъ светото ти царство и отъ севастократора, зетя на светото ти царство, и имуществото имъ, ако дойдатъ въ нашия градъ Дубровникъ, да бждатъ пазени и закриляни въ Дубровникъ и въ неговитѣ предѣли, подобно на самитѣ дубровничани, и да стоятъ въ Дубровникъ по своя воля и да направятъ свое тържище, като продаватъ и купуватъ, безъ всѣкаква дань и безъ всѣкаква щета, и да не имъ се взима никаква дань, нито на врати, нито на мостъ, нито на бродъ, нито на пжть, а да си купуватъ всѣкаква стока, каквато имъ е потрѣбна: злато, сребро, одежди и златни тъкани, или що друго имъ трѣбва, освенъ пшеница, която не бива да се изнася изъ града Дубровникъ безъ повеля на княза, който по това време би билъ въ дубровнишкото княжество. Така сжщо и людетъ и търговцитъ на преславния градъ Дубровникъ, които идватъ въ земята на светото ти царство и въ земята на зетя на светото ти царство севастократора Петра, да си купуватъ и продаватъ свободно въ казанитѣ земи безъ щета всѣкаква стока по своя воля, и да не имъ се взима мито или нѣкаква дань, нито въ града, нито на съборъ, нито въ села на търговци, нито на мостове, нито на рѣки, нито на пжтища,

но да бждатъ свободни на всѣко мѣсто, и да пребиваватъ и ходятъ по своя воля, и да се връщатъ и да бждатъ пазени и закриляни въ своитѣ личности и въ своето имущество. Ако пъкъ се случи смъртъ на нѣкой човѣкъ, или търговецъ отъ твоето свето царство, или човѣкъ или търговецъ на високия севастократоръ Петра въ дубровнишкото княжество, или съ завещание или безъ завещание, и да бжде безъ дружина, разпореждаме да бжде описано цѣлото имущество на този покойникъ, и когато твоето свето царство изпрати свое писмо за него, да [го] дадемъ, и отъ имуществото на този покойникъ да не се изгуби нищо отъ насъ. Така сжщо, ако на дубровнишки люде и търговци се случи смъртъ, или съ завещание или безъ завещание, въ земитѣ на твоето свето царство и въ земитѣ на високия севастократоръ господинъ Петра, а не биха имали дружина, имуществото на този покойникъ да бжде запазено отъ твоето свето царство и да се предаде ономува, който би билъ изпратенъ за имуществото на гореказания покойникъ съ писмо отъ господина дубровнишкия князь. А ако людетѣ на твоето свето царство или на Петра, високия севастократоръ, иматъ да предявятъ нѣкаква правина срещу нѣкой човѣкъ на дубровнишкото княжество, ние се задължаваме да извършимъ за него сждъ безъ сждебни разходи и безъ данъкъ, споредъ нашия законъ на пълна правда. Така сжщо да има справедливостъ за нашитѣ люде въ земитѣ на твоето свето царство и на севастократора Петра споредъ [закона на] вашето свето царство и на високия севасто[краторъ] Петра, безъ никаква данъ и безъ сждебни разходи. Никакво поржчителство да нѣма между твоето свето царство и насъ, докато не се отсжди по справедливостта. И ако Богъ помогне на светото ти царство и то завладѣе срѣбската земя,

ние да си имаме онзи стария законъ съ тѣхъ, който е ималъ градътъ Дубровникъ, и да стоимъ съ всички сръбски и крайморски земи и градове споредъ онѣзи закони, които сме имали съ тѣхъ преди петнадесетъ години, които сж изминали досега. И ако Богъ помогне на твоето свето царство и станешъ господаръ на цѣлата сръбска земя, нѣкои зли люде да не създадатъ неприязнь между светото ти царство и нашия градъ, но любовта всѣкога отъ добро на по-добро да расте. Земитѣ и селата и владенията отъ земята и по суша отъ селата и владенията отъ онѣзи земи и отъ онѣзи села и владения, които Господъ Богъ ще помогне бързо да бждатъ завладѣни отъ твоето величество, искаме да ги отбележимъ. Гореказанитѣ дѣдови наши земи и села и владения начеватъ отъ църквата на свети Георгия срещу стария градъ Епидавъръ, после отиватъ до църквата на свети Петра, а отъ църквата на свети Петра отиватъ до църквата на свети Пократа, а отъ църквата на свети Пократа държатъ горе връхъ Белома, и слизатъ до воденицитѣ, а отъ воденицитѣ държатъ горе и отиватъ къмъ мелницитѣ, дори до Влашица, а отъ Влашица като държатъ височинитѣ, които сж надъ Шуметъ, и отиватъ до извора, а отъ онази страна на извора като държатъ височинитѣ, които сж надъ рѣката, и стигатъ дори до височинитѣ, които сж надъ Корила, и отъ Корила държатъ височинитѣ, които сж надъ Затонъ и надъ Полица и надъ Орѣшецъ, и стигатъ до църквата на света Текла; всички казани земи и села и владения, които отъ върха отъ всички казани височини слизатъ до морето, всички сж наша дѣдовина. А онзи законъ, който сжествува отъносно митото за солта между сръбския кралъ и града Дубровникъ, да го поддържа и светото твое царство, а именно, половината отъ печалбата

отъ всичката солъ, която се продава на рашскитѣ люде, да има твоето свето царство, а другата половина да има дубровнишката община, както бѣ въ стария законъ. И светото ти царство да държи за насъ стария законъ, а именно отъ рѣка Дринъ до Неретва митото за солта да не се взема на друго мѣсто, освенъ въ Дубровникъ. И ако Богъ помогне на твоето свето царство да завладѣе всички крайбрѣжни градове, нашата свѣтла майка, Църквата, майката на всички наши църкви, да владѣе онова, което е владѣла по всичкитѣ градове или по суша, или епископии, или манастири, или църкви, или попове, или нѣкаква друга правда, която е имала отъ стари времена — да ги има свободно, както е писано въ старитѣ книги съ правдини. А ние, цѣлата община на нашия градъ Дубровникъ, малки и голѣми, да сме задължени да правимъ да се заклеватъ всички князе, които съ времето ще бждатъ въ Дубровникъ по волята на славния венециански дождъ, да държатъ това обещание презъ време на своето князуване, когато се кълнатъ за дубровнишкото княжество. И ако ние престѣпимъ тази клетва и това обещание, да ни сѣди Богъ и тази клетва както на този свѣтъ, така и на онзи, и ние и нашитѣ деца да имаме запрета и гнѣвъ отъ високия римски папа навѣки и всичко писано погоре да имаме и искаме да държиме, като пазимъ клетвата и почитъта и службата, които сме задължени да оказваме на господина дожда на венецианската община, докато сѣществува светото твое царство и ние. Това обещание и това писание, за да получи по-голѣмо потвърждение, е подпечатано съ печата на общината и на славния Марсилий Георги, княза на нашия градъ Дубровникъ.

А тѣзи сж имената на онѣзи лица, които сж се клели да бжде това обещание твърдо и крепко: първомъ славниятъ властелинъ господинъ Марсилией Георги, князь дубровнишки. Сждиитѣ: Бубана Петровикъ, Доброна Ломпридикъ, Фоко Слабикъ, Матей Болачикъ, Паскали Крусикъ. Съветници отъ малкия съветъ: Якобъ Негомирикъ, Доброславъ Раненикъ, Волкасъ Иваникъ, Петъръ Матееввикъ, Маргаритъ Стиливикъ, Григоръ Петроникъ. Отъ намаления съветъ: Грубеша Гудуликъ, Михаилъ Пеженикъ, Тодоръ Будачикъ, Коленда Чрънешикъ, Андрея Волкевикъ, Чръне Витоникъ. Общински съветници: Димитри Менчетикъ, Палма Пикураревикъ, Коленда Ломпиновикъ. Общински застѣпници: Гоиславъ Крусикъ, Петъръ Жуна Богданика, Жунъ Раненикъ. Общински застѣпници: Николица Пиченежкъ, Петъръ Сречикъ. Онѣзи, които държатъ имуществото на света Богородица: Паска Градикъ, Вали Проклечикъ. Съветници отъ голѣмия съветъ: Връсайко Проданчикъ, Маринъ Чимикъ, Барби Кусикъ, Петъръ Мангеровикъ, Маринъ Хобужикъ, Русинъ Петровикъ, Алекси Чренеловикъ, Михаилъ Ктунчикъ, Вита Доброславикъ, Менчага Ломприкъ, Вита Геталдикъ, Михаилъ Бинчуликъ, Геваси Бочинчикъ, Филипъ Моврешикъ, Михаилъ Маинеревикъ, Петъръ Гангуликъ, Богданъ Пежиновикъ, Петъръ Крусикъ, Русинъ Белчикъ, Матия Донатевикъ, Маринъ Пикураревикъ, Климентъ Мернухъ, Васили Прибавикъ, Маринъ Бинчуликъ, Петрона Бундикъ, Пруглъ Донатевикъ, Мартинъ Сачибабикъ, Андрея Чревикъ, Пруглъ Михоиликъ, Петъръ Карнизикъ, Петъръ Мачиневикъ, Паска Чипоникъ, Палма Гачикъ, Маринъ Виланъ, Власи Нарикликъ, Петрона Добровикъ, Дамянъ Бочинчикъ, Жунъ Чревикъ, Жунъ Зръзовикъ, Власи Чанкиникъ, Петъръ Чаканикъ, Пологринъ Визоликъ, Андрея Поборикъ, Андрея Гсиславикъ, Жунъ

Болеславикъ, Вита Барборикъ, Матевъ Верестовикъ, Матия Растикъ, Филипъ Пичинежъкъ, Жунъ Пикураревикъ, Михаилъ Розиновичъ, Павелъ отъ княза Маижалека, Андрея Бенешикъ, Никулица Мартинужикъ, Сосенъ Вита отъ Чрънете, Жунъ Волчвикъ, Жунъ Гледикъ, Палма Максикъ, Маринъ Челпа, Никула Церевикъ, Власи Русиновичъ, Георги отъ княза Трипуна, Трипунъ отъ княза Юде, Ломприжикъ Моврешикъ, Маринъ Гамикъ, Ивалица, Павелъ Болеславикъ, Михаилъ Силивестровикъ, Павелъ Сарачикъ, Михаилъ Маркушикъ, Бочинъ Прасетикъ, Маринъ Кисоникъ. И за цѣлото това писание Мартолъ Гулери-викъ, банъ отъ дубровнишкия князь и отъ цѣлата община на града Дубровникъ, по волята на господина дубровнишкия князь и на всички дубровнишни властели, каго позвъниха звънъ за съборъ, както е споредъ дубровнишкия законъ, за своята душа и за цѣлата дубровнишка община потвърди и се закле да държи.

XXV. Боянски надписъ отъ времето на царъ Константинъ Асѣня

† въздигне са ѿ земл. и създа са. прѣчисти храмъ. стѣго нерарха хвѣа. никола. и стѣго и великославнаго мѣчущника хвѣа. пантелеймона. теученемъ. и троудомъ. и любовнаж многоаж. калѣнѣ севастократора братѣуада црѣва. вѣжъ. стѣго. стефана. крааѣ срѣбскаго. написа же са при црѣство болгарское. при благоверитѣмъ и бгоуѣстивѣмъ. и хсѣтолюбивѣмъ црѣи. констандинѣ. асѣни ··· едикто. э. в' лето ··· с' ··· х' ··· з' ··· э' ···

Въздигна се отъ земята [сиречь изъ основи] и се съгради [този] пречистъ храмъ на светия иерархъ Христовъ Никола и на светия и великославенъ мжченикъ Христовъ Пантелеймона съ

усърдието, труда и голѣмата любовъ на севастократоръ Калояна, братовчедъ царевъ, внукъ на сръбския кралъ свети Стефана. Изписа се пъкъ при българското царство, при благовѣрния и благочестивъ и христілюбивъ царъ Костандинъ Асѣнь, индиктъ 7-и, въ годината 6767 [= 1258/9].

XXVI. Виргинска грамота на царъ Константинъ Асѣня

Такожѣ и црѣ ми. ѿнѣмъ бл҃говѣр'нои'нѣмъ и' ст҃ои'нѣмъ црѣмъ прѣжѣ мене бои'вши'хъ поревновахъ. дароу неѿскаднои'мъ ои'зливати и' ѿбогати'ти ихъ. съшѣ'шю црѣв ми въ Долнаѣ зем'ли. ѿбръте црѣв ми манастирь. великома'хеника хѣва Геѡргіа гора. съз'дан'иа Романомъ ст҃ои'нѣмъ црѣмъ. на бръдѣ Вир'гиниѣ прѣмо Скопни' градъ надъ Серѣвж. и' навѣомъ и'ноплеменнои'къ агарѣнъ. изгубои'ша вса правила своѣ и' метоха своѣ. надъша до ѿснованиа. и' пакѡи ст҃ои'мъ кнр' Алѣѣзиѣмъ црѣмъ създан'иа и' въздвижен'иа и' прославлен'иа. и' мнозѣмъ ст҃оимъ правокѣр'ноимъ црѣи подарованиа. и' покренен'иа.

Изнесе предъ црѣв ми архимѣдритъ ѹтиаго храма того Варлаамъ. правила и' хрисовѣла. ст҃оинѣхъ и' правокѣр'ноинѣхъ црѣи прѣжѣ мене бои'вши' и' крали и' ст҃аго Романа црѣ. Диѡгена црѣ. ст҃аго Петра црѣ. кнр' Никифора црѣ. и' проуни'. и' ст҃аго кнр' Алѣѣзиѣ црѣ Калоѣана царѣ кнр' Мамонла црѣ. кнр' Тоѣра црѣ. кнр' Нсакѣ црѣ. ст҃аго Симеѡна Немана дѣда црѣв ми. Ватацѣ црѣ. Калимана црѣ. любезьно црѣв ми приѣмъ. и' проуѣте. не потвори' ни прѣвѣрди'. и' исправки и' крѣп'ѹанише ѹтвѣрдоихъ. паѹе всѣхъ црѣи и' крали вышѣни'аннои'.

[Началото на грамотата повредено]

..... и къмъ другитѣ благовѣрни
....., които създадоха и приложиха светитѣ и

православни царе. Това, прочее, е дѣло, което се грижи за боголюбието, да се даватъ съкрозища и богатства на светитѣ и божествени църкви, както [правѣха] и светитѣ и православни гръцки и българи царе и жупанитѣ, князетѣ и кралетѣ на сръбската земя, които имаха многуусърдна любовъ и грижа за светитѣ и божествени църкви.

Така сѣщо и моето царство, като подражава на онѣзи благовѣрни и свети царе, които бѣха преди мене, да излива върху тѣхъ нескѣдни дарове и да ги обогатява, когато слѣзе царството ми въ Долната земя, намѣри царството ми монастира на великомъченика Христовъ Георгия Бързи, създаденъ отъ светия царъ Романа на Виргино бърдо срещу града Скопие надъ Серава, и поради нападение на другоплеменници агаряни загубилъ всички свои правила и свои метоси, падналъ до основи и отъ светия царъ господинъ Алексия отново изграденъ, издигнатъ и прославенъ и обдаренъ и подкрепенъ отъ мнозина свети правовѣрни царе.

Барлаамъ, архимандритъ на този честенъ храмъ, изнесе предъ царството ми правилата и хрисовулитѣ на светитѣ и правовѣрни царе, които сѣ били преди мене, и на кралетѣ: на светия царъ Романа, на царъ Диогена, на свети царъ Петра, на царъ господинъ Никифора, и на останалитѣ — на светия царъ господинъ Алексия, на царъ Калояна, на царъ господинъ Мануила, на царъ господинъ Теодора, на царъ господинъ Исаака, на свети Симеона Неманя — дѣдо на царството ми, на царъ Ватаци, на царъ Калимана. Царството ми, като [ги] прие благосклонно и [ги] прочете, нито ги промѣнихъ, нито [ги] нарушихъ, но [ги] поправихъ и утвърдихъ още по-здорово, отколкото всички гореказани царе и крале.

Людетѣ, които се намиратъ въ града Скопие и принадлежатъ] на светия и великославенъ ве-

ликомжченикъ Христовъ Георгия Бързи и Побе-
доносеца въ брань, да не работятъ като царина
никаква работа, нито даватъ нѣкаква приплата,
нито да имъ се бърка севастъ, ни практоръ, ни
князь, ни кастрофилакъ, ни ватахъ, ни топщи-
калъ, ни да сжди, ни да свързва, нито глоба да
взема [или] нѣкакъвъ данъкъ. И за началото [?]
кладенецъ . . . и Сливщица отъ нейния изворъ, и
панаирътъ на 21 ноемврий — въ тѣзи области
да не се докосва никой владѣлецъ, нито нѣкой
другъ. Който ли пъкъ дръзне и се докосне, да
бжде наказанъ съ гнѣва на царството ми и да
бжде [смѣтанъ за] невѣренъ на царството ми.

Село Двигодъ заедно съ селата Длъбица и
Чрешовени, съ лозята, съ нивитѣ, съ воденицитѣ и
съ пасищата, съ планинитѣ и съ забѣлитѣ и съ всич-
ки тѣхни правдини и привилегии. А предѣлитѣ на
тѣзи села сж: отъ Черна-гора, както слиза дол-
чецътъ къмъ Длъбица, та на могилата, на мрамор-
ния кръстъ [?] и низъ дѣла на битолския
пжтъ, та презъ Кавианово бърдо, както отива
пжтътъ къмъ Ралици и стига на високото на ру-
дината, та на Дълга поляна, та на Градище до
Черния камъкъ.

Село Побжда съ лозята, съ нивитѣ, съ во-
деницитѣ и съ пасищата, заедно съ всички тѣхни
правдини и привилегии.

Село Кондово и село Длъбица и село Раоче
съ всички тѣхни правдини.

Село Глумово, съ метоха, съ лозята, съ ни-
витѣ, съ воденицитѣ и съ всичкитѣ имъ правдини.

Село . . . съ метоха, съ лозята, съ ни-
витѣ и съ всички тѣхни правдини и привилегии.

Село Здуне въ гората и съ заселкитѣ: съ
Близниско, съ Мокросѣки и съ Голѣмия подомъ [?]
и съ поповянитѣ [?] съ лозята, съ нивитѣ, съ воде-
ницитѣ, съ зимовището, съ лѣтовището, съ пла-
нинитѣ, съ ловището за дивечъ и за риба, и съ

забѣлитѣ, заедно съ всичкитѣ тѣхни правдини и привилегии.

Село Сушица съ поповянитѣ, съ селото, съ лозята, съ нивитѣ, съ планинитѣ и съ всички тѣхни правдини.

Село Градечница съ поповянитѣ, съ лозята, съ нивитѣ и съ всичкитѣ имѣ правдини.

Село Бродъ, въ което има метохъ, [нареченъ на името на] Богородичното посещение, съ нивитѣ, съ лозята, съ воденицитѣ, съ ливадитѣ, съ лѣтовищата, съ зимовищата, съ броднинитѣ, съ мостнинитѣ, съ ловището за дивечъ и риба, съ тържището и съ панаира, който става на 10 септемврий, и търгътъ всѣка недѣля и съ данъкътъ отъ този търгъ и съ всичкитѣ имѣ правдини и привилегии. А границата на Бродъ начева отъ Градища възъ Тъмни долъ, на Плѣшъ, на Козя стена, та на Пещецъ, на ливадата, на Бѣлковъ торъ, на Шипковица, на Винища, на Орлица, на Василево селище, възъ рида, на Калаваръ, на Гледула, на Душче, отъ Кичава до Тодоровъ долъ.

И въ Прилѣпската областъ село Кржпа-власи, а въ него метохъ Спасъ, дарено отъ царь Романа, заедно съ нивитѣ, съ мелницитѣ, съ забѣлитѣ, съ лѣтовища, съ зимовища, съ планини и съ всичкитѣ имѣ правдини и привилегии. А границитѣ му сж: отъ Ушча[Душча?] на Горно градище, на Драганова църква, на Чревско градище, на Кръста, по рида, на Мохнатецъ, възъ рида до Сждища, надъ Тиховецъ, на Дѣдино осое, на Голѣмъ камъкъ[?], на Вилски кладенецъ, между дветѣ Елени, на преслапа, по рида горна Елена[?].

Здуне, Сушица, Градечница, Бродъ съ Сланско и съ Барбарасо и Кржпа — всички тѣзи мѣста сж пѣрички, сиречь придалишки. Никой да не бърка, нито нѣщо да докосва, нито да продава вѣнка, — нито нива, нито лозе.

Въ Положската областъ село Рѣчици, сжщо и то подарено отъ свети царь Романа на свети Георгия, съ лозята, съ нивитѣ и съ воденицитѣ, съ градинитѣ, съ сѣнокоситѣ, съ забѣлитѣ, съ планинитѣ, съ ловището за дивечъ и съ всѣкакви доходи и съ всички правдини. И да не се мѣси никой кефалия, никой владѣлецъ на царството ми, нито владѣлцитѣ, господствуващи по царството ми, да не влизатъ въ село Рѣчици, нито да сждятъ, нито да свързватъ, нито глоба да взиматъ, нито нѣкакъвъ данъкъ да взиматъ, а всѣки законенъ данъкъ и сборъ да си взима църквата. Границата на това село е: отъ извора на Рѣчичка рѣка на дѣсно възъ дола, низъ бърдото, на Осленикъ, та на Ивановъ долъ, та по ровищата, та между Преслопъ и между Огражденикъ презъ бърдото, на извора на Палчишка рѣка и низъ рѣката до Катафига, та възъ бърдото на Лисечко краище както слиза Псець, възъ Лисечко краище, низъ гората, на кладенеца, та на Дълбоки долъ и отъ Дълбоки[долъ] . . . отъ северната страна презъ гората, прѣко Велика рѣка, та низъ Велика до Хтѣтовска бразда . . . на Точилъ, който . . . Лѣсковяне . . . възъ бърдото . . . на дѣсно и по пжтя възъ бърдото до гор . . . дѣсно . . . по пжтя . . . Суха планина . . . низъ гората на Рѣчичка рѣка до нейния изворъ. И всичко това е пàричко мѣсто.

И въ Горни Пологъ село . . . съ нивитѣ, съ лозята, съ воденицитѣ и съ всичкитѣ имъ правдини.

Село Точилъ и речената планина съ всичкитѣ правдини.

Село Баница съ нивитѣ, съ лозята, съ воденицитѣ и съ всички тѣхни правдини.

Село . . . яне съ планината, наречена Мраморъ, и съ всичкитѣ правдини.

Село Нахово съ пàрицитѣ, съ нивитѣ, съ ливадитѣ, съ рибнитѣ ловища и съ всичкитѣ [имъ] правдини.

Село Таворъ градище и съ полето, съ нивитѣ, съ ливадитѣ, съ блатното езеро, съ забѣлитѣ, съ ловищата за дивечъ и за риба, и съ всичкитѣ имъ правдини.

Село Бистрица въ Бабуна, съ пасищата, съ лѣтовищата, съ зимовищата и съ всичкитѣ имъ правдини.

Село... [метохъ Свети] Иванъ Богословецъ, съ пасищата, съ нивитѣ и съ всички правдини.

Село Джбница, съ раakitитѣ, съ нивитѣ, съ забѣлитѣ и съ всички правдини. . . метохъ подъ . . . на свети Василия, съ лозята, съ нивитѣ, съ [ливадитѣ], съ всички правдини и съ ловищата за риба. . . Катунска [?] . . . съ нивитѣ, съ ливадитѣ, съ ловищата и съ всички правдини.

[Село?] . . . метохъ свети Лука . . . и съ всички правдини, метохъ въ Велбждъ свети Николай въ Ко . . . ши съ лозята, и съ [нивитѣ] и съ всички правдини.

Село Лъжени съ лозята, съ нивитѣ и съ всички правдини.

Село Рани лжкъ съ нивитѣ, съ сѣнокоситѣ и съ всички правдини.

Село Витино и Бинечъ, съ всичкитѣ имъ правдини.

Всичко това разбра царството ми и видѣ, че сж дарени, утвърдени и записани отъ живѣлитѣ преди мене свети и правовѣрни царе и крале, и моето царство ги следва, моли се и се покланя, като проси милость и помощъ отъ светия великомъченикъ Христовъ Георгия Бързи и Победеносецъ въ бранъ, и придадохъ на неговата света църква село Козарево. Царството ми го намѣри, че е било дадено по-рано отъ светия царь Романа, заедно съ Барово, съ Синско и съ църквата на свети Иванъ Златоуста и съ всички тамъ заселки, съ лозята, съ нивитѣ, съ градинитѣ, съ воденицитѣ, съ сѣнокоситѣ, съ забѣлитѣ, съ

ловищата за риба и дивечъ, съ планинитѣ и съ всички правдини [и] привилегии.

Царството ми приложи още село Калугеровене, съ лозята, съ нивитѣ, съ забѣлитѣ и съ всички правдини.

И още въ Златица село Калугеровъ долъ, и въ него църквата свети Георги да бжде данъкъ на царството ми и както се намиратъ на светия . . . приходъ нито въ жупата, нито въ който и да е градъ или въ кое да е село на свети Георгия, да не сжди никой владѣлецъ по държавата на царството ми, нито да на людетѣ на свети Георгия, но за всѣки дългъ да сжди настоящиятъ игуменъ и отъ игуменскитѣ отроци да взима всѣки дългъ. Който ли се намѣри да сжди насила човѣкъ на свети Георгия, или даде нашъ отрокъ, или го свърже безъ игуменовия сждъ, да бжде надъ него божията клетва и [тази] на светитѣ правовѣрни царе и да плати за държавното съкровище 9 златици и клеветата[?], която се клеветятъ[?] единъ другъ предъ владѣльца или, която се предава, да не взима на църковенъ човѣкъ никой владѣлецъ, а само църквата да взима отъ своитѣ човѣци, нито зло да се на-нася на людетѣ на свети Георгия, на поповетѣ и поповянитѣ, които се намиратъ подъ властта на свети Георгия, да не се мѣси никой епископъ, нито данъкъ да взима, нито запрещение на свещеницитѣ да поставя, . . . за епископа поменъ, а екзарха този цѣлиятъ свещенишки данъкъ—това всичко да принадлежи на църквата на св. Георгия. Да не се мѣси [и] да не влиза въ селата и метоситѣ, за да вземе нѣщо духовно отъ поповетѣ, нито екзархътъ, нито първосвещеникътъ, но всичко това да бжде на църквата на свети Георгия . . . защото, прочее, всѣка глоба. . . данъкъ на църквата е подаренъ, а . . . негова истина [?], вражда, . . . кражба на девойки и кражба на

коне, да си взима църквата отъ своитѣ люде, и тази вражда да се не взима отъ селата, освенъ отъ исцитѣ, но и това съ сждъ. Метоситѣ на свети Георгия да не плащатъ приселица, нито волоберщина, нито перперъ, нито димнина.

Ако ли нѣкой влѣзе въ метохъ на свети Георгия въ което и да е село, безъ позволение на архимандрита, или въ планината, или пасищата, или въ забѣля, или въ ловища за риба и дивечъ, или въ гората и дърво да отсѣче въ църковно бърдо, или воденица да постави на църковна вода, която тече отъ църковенъ изводъ, или да пасе коне на църковна земя, или да преведе вода презъ църковна земя, или нива да преоре безъ благословение на игумена, нека да бжде божията клетва надъ него и [клетва] отъ свети Георгия и отъ гореказанитѣ свети правовѣрни царе и крале и да заплати на държавното съкровище 6 перпера.

Всички тѣзи нѣща, дарени отъ казанитѣ свети и правовѣрни царе и крале и приложени отъ моето царство и дарувани отъ останалитѣ власти за упоменание, това всичко да го владѣе свети Георги Бързи и Победоносецъ и настоящиятъ въ него честенъ архимандритъ съ извяването на този ХРИСОВУЛЪ, за да го има царството ми ходатай и помощникъ въ всѣкакви напасти и въ войни.

А на служителитѣ на царството ми, изпращани по всички времена по областитѣ и по градоветѣ, забранихъ да взиматъ нѣщо, да не влизатъ, нито да се спиратъ, нито да пакостятъ на метохъ, нито на село, нито на людетѣ на свети Георгия, нито . . . по областитѣ на царството ми, нито севасть, нито дука, нито кастрофилакъ, нито практори, нито князь, нито топщикалъ, нито винарь, нито комисъ съ коне, нито страторъ, нито градски изгончия [?], нито писецъ, нито аподохаторъ, нито геракарь, нито псаръ, нито

десеткари пчелни, нито овчи; нито тревнина, нито кошарщина, нито слоновщина, нито комадъ, нито митати, нито кошарщина, нито волоберщина, нито налогъ житенъ, нито виненъ, нито месенъ, нито на сирене, нито крепостъ да градятъ, нито да я пазятъ, нито тъмница да пазятъ, нито да оратъ, нито да копаятъ лозе, нито сѣно да косятъ, нито да женатъ и царина да се взима отъ човѣкъ на свети Георгия, ни на нѣкакво тържище, нито броднина да се взима, нито мостнина, нито да се взема човѣкъ, ни конъ, ни волъ, ни оселъ.

Тѣзи всички милости предаде царството ми съ дарението на този ХРИСОВУЛЪ †, докато името Христово се слави на земята, и следъ смъртъта на царството ми, когато Богъ пожелае да постави на престола на царството ми, или нѣкого отъ сродниците на царството ми, моля да не нарушава, нито да потѣпка този ХРИСОВУЛЪ, но още повече да подари и да поднови и потвърди съ усърдие, защото е благочестиво така да правятъ светитѣ и правовѣрни царе и крале.

Ако ли пъкъ се намѣри нѣкой, който по потикване на дявола, престѣпи тѣзи повеления и потѣпче този ХРИСОВУЛЪ, нему да е врагъ Богъ и Неговата пречиста Майка, въ този вѣкъ и въ бѣдния на страшния сждъ и второто пришествие, и свети Георги въ биткитѣ вмѣсто [въ помощъ] да му бжде врагъ тукъ и на страшния сждъ, и да [бжде] . . . проклетъ триклетъ отъ Господа Бога Вседържителя и отъ [пречистата] Негова Майка и отъ силата на честния и животворенъ кръстъ и отъ четиримата евангелисти, отъ 12-тѣ апостоли и отъ 318 тѣ никейски отци и отъ казанитѣ свети правовѣрни царе и крале . . . Писа се и се подписа[?] . . . на свети Георгия Бързи [и] Победоносецъ за всѣко утвърждение въ безконечни [времена].

Костандинъ въ Христа Бога вѣренъ царъ
и самодържецъ на българитѣ Асѣнь

XXVII. Приписка отъ времето на царь Константинъ Асѣня и деспотъ Яковъ Светослава

Изволеніемъ Оца и съвершеніемъ Сина и поснѣженіемъ стго Дхѣа и помощію стѣа и преутѣа влѣца наша Бѣа и прѣнодеѣы Мрїа и стѣх и прѣивныхъ оцѣ нашихъ, оуставльшихъ намъ стѣа правила вселѣскихъ и помѣстныхъ соборѣ, когда и в которое время и на конхъ мѣстѣхъ собравшѣ, изложившѣ правокѣрныа вѣры нашеа и узаконившѣ, оуставившѣ и предашѣ намъ Бгѣомъ реуеныхъ по аплѣскихъ преданїихъ за безчисленая согрѣшенїа наша, иже сїѣѣ свѣтлѣе снѣца. Написана^ж бы^ѣ сїа Зонара в лѣтѣ сѣѣѣ ѣндинъ[17], во днѣи бгѣовѣрнаго црѣа Константина, прѣѣдържаща столѣ Болгарскїи, повеленїемъ же и по цѣитѣ великаго гдѣа Іакова С[в]ѣтослава деспотѣ Болгаромъ.

По волята на Отца и изпѣлненїето на Сина и съдействието на Светїа Духъ и помощьта на светата и пречестна наша Владичица Богородица и Приснодева Марїа и на светитѣ и преподобни наши отци, които сж установили за насъ светитѣ правила на вселенскитѣ и помѣстнитѣ събори, кога и въ кое време и на кои мѣста се събраха, изложиха и узакониха правокѣрната наша вѣра, установиха и ни предадоха за безчисленитѣ наши прегрѣшенїа казанитѣ отъ Бога нѣща, споредъ апостолскитѣ преданїа, които сияятъ по-свѣтло отъ слѣнце. Тази Зонара бѣ написана въ годината 6778 [=1269/70] индиктѣ [13-и], въ днитѣ на благовѣрния царь Константина, който владѣеше българскїа престолѣ, — по повеля и заплащане на великия господинъ Яковъ Светослава, деспотъ на българитѣ.

XXVIII. Приписка върху Търновското евангелие отъ 1272/3 г.

Въ лѣтѣ 6781 а царствоующѣхъ бл҃гоуверномуу царю Константинуу и Михаилуу сыноу его обладающоу всѣми бл҃гары и при патриарсѣхъ Игнатии бл҃гаромъ заче се и съкрыши се тетрадеуглѣ сии потыщаннемъ и цѣною иеромонаха Маѣзма и роукою прескитера Драгые. Писани же соуть въ цариградѣ Търновѣ, да до негоже дондоуть, исправите, а не кълнете писавшаго.

Въ годината 6781 [= 1272/3], при царуването на благовѣрния царь Константина и на неговия синъ Михаила, владѣтели надъ всички бл҃гари, и при патриарха на бл҃гаритѣ Игнатия, бѣ назначено и довършено това четвроевангелие, съ усърдието и заплащането на иеромонаха Максима и отъ ржката на пресвитеръ Драгия. Писано е въ царевградъ Търново. До кого стигне — поправяйте, а не кълнете онзи, който е писалъ.

XXIX. Приписка върху Свърлишкото евангелие отъ времето на царъ Ивайло — 1278/9 г.

Въ имѣ ѿца и сѣна и сѣтаго дѣха . азъ рабъ бжн Костандинъ уѣтѣ . а зовомъ Ко^ссилъ граматикъ . написахъ книги снѣ . презвитерю Георгию , а зовомъ п^рп^у Радославоу . въ градѣ Свърлишѣ . въ дѣни црѣ Ивана . и при иеп^ритѣ нншевѣсцѣмъ Никодимѣ въ лѣтѣ . 6781 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 . 8 . 9 . 10 . 11 . 12 . 13 . 14 . 15 . 16 . 17 . 18 . 19 . 20 . 21 . 22 . 23 . 24 . 25 . 26 . 27 . 28 . 29 . 30 . 31 . 32 . 33 . 34 . 35 . 36 . 37 . 38 . 39 . 40 . 41 . 42 . 43 . 44 . 45 . 46 . 47 . 48 . 49 . 50 . 51 . 52 . 53 . 54 . 55 . 56 . 57 . 58 . 59 . 60 . 61 . 62 . 63 . 64 . 65 . 66 . 67 . 68 . 69 . 70 . 71 . 72 . 73 . 74 . 75 . 76 . 77 . 78 . 79 . 80 . 81 . 82 . 83 . 84 . 85 . 86 . 87 . 88 . 89 . 90 . 91 . 92 . 93 . 94 . 95 . 96 . 97 . 98 . 99 . 100 . 101 . 102 . 103 . 104 . 105 . 106 . 107 . 108 . 109 . 110 . 111 . 112 . 113 . 114 . 115 . 116 . 117 . 118 . 119 . 120 . 121 . 122 . 123 . 124 . 125 . 126 . 127 . 128 . 129 . 130 . 131 . 132 . 133 . 134 . 135 . 136 . 137 . 138 . 139 . 140 . 141 . 142 . 143 . 144 . 145 . 146 . 147 . 148 . 149 . 150 . 151 . 152 . 153 . 154 . 155 . 156 . 157 . 158 . 159 . 160 . 161 . 162 . 163 . 164 . 165 . 166 . 167 . 168 . 169 . 170 . 171 . 172 . 173 . 174 . 175 . 176 . 177 . 178 . 179 . 180 . 181 . 182 . 183 . 184 . 185 . 186 . 187 . 188 . 189 . 190 . 191 . 192 . 193 . 194 . 195 . 196 . 197 . 198 . 199 . 200 . 201 . 202 . 203 . 204 . 205 . 206 . 207 . 208 . 209 . 210 . 211 . 212 . 213 . 214 . 215 . 216 . 217 . 218 . 219 . 220 . 221 . 222 . 223 . 224 . 225 . 226 . 227 . 228 . 229 . 230 . 231 . 232 . 233 . 234 . 235 . 236 . 237 . 238 . 239 . 240 . 241 . 242 . 243 . 244 . 245 . 246 . 247 . 248 . 249 . 250 . 251 . 252 . 253 . 254 . 255 . 256 . 257 . 258 . 259 . 260 . 261 . 262 . 263 . 264 . 265 . 266 . 267 . 268 . 269 . 270 . 271 . 272 . 273 . 274 . 275 . 276 . 277 . 278 . 279 . 280 . 281 . 282 . 283 . 284 . 285 . 286 . 287 . 288 . 289 . 290 . 291 . 292 . 293 . 294 . 295 . 296 . 297 . 298 . 299 . 300 . 301 . 302 . 303 . 304 . 305 . 306 . 307 . 308 . 309 . 310 . 311 . 312 . 313 . 314 . 315 . 316 . 317 . 318 . 319 . 320 . 321 . 322 . 323 . 324 . 325 . 326 . 327 . 328 . 329 . 330 . 331 . 332 . 333 . 334 . 335 . 336 . 337 . 338 . 339 . 340 . 341 . 342 . 343 . 344 . 345 . 346 . 347 . 348 . 349 . 350 . 351 . 352 . 353 . 354 . 355 . 356 . 357 . 358 . 359 . 360 . 361 . 362 . 363 . 364 . 365 . 366 . 367 . 368 . 369 . 370 . 371 . 372 . 373 . 374 . 375 . 376 . 377 . 378 . 379 . 380 . 381 . 382 . 383 . 384 . 385 . 386 . 387 . 388 . 389 . 390 . 391 . 392 . 393 . 394 . 395 . 396 . 397 . 398 . 399 . 400 . 401 . 402 . 403 . 404 . 405 . 406 . 407 . 408 . 409 . 410 . 411 . 412 . 413 . 414 . 415 . 416 . 417 . 418 . 419 . 420 . 421 . 422 . 423 . 424 . 425 . 426 . 427 . 428 . 429 . 430 . 431 . 432 . 433 . 434 . 435 . 436 . 437 . 438 . 439 . 440 . 441 . 442 . 443 . 444 . 445 . 446 . 447 . 448 . 449 . 450 . 451 . 452 . 453 . 454 . 455 . 456 . 457 . 458 . 459 . 460 . 461 . 462 . 463 . 464 . 465 . 466 . 467 . 468 . 469 . 470 . 471 . 472 . 473 . 474 . 475 . 476 . 477 . 478 . 479 . 480 . 481 . 482 . 483 . 484 . 485 . 486 . 487 . 488 . 489 . 490 . 491 . 492 . 493 . 494 . 495 . 496 . 497 . 498 . 499 . 500 . 501 . 502 . 503 . 504 . 505 . 506 . 507 . 508 . 509 . 510 . 511 . 512 . 513 . 514 . 515 . 516 . 517 . 518 . 519 . 520 . 521 . 522 . 523 . 524 . 525 . 526 . 527 . 528 . 529 . 530 . 531 . 532 . 533 . 534 . 535 . 536 . 537 . 538 . 539 . 540 . 541 . 542 . 543 . 544 . 545 . 546 . 547 . 548 . 549 . 550 . 551 . 552 . 553 . 554 . 555 . 556 . 557 . 558 . 559 . 560 . 561 . 562 . 563 . 564 . 565 . 566 . 567 . 568 . 569 . 570 . 571 . 572 . 573 . 574 . 575 . 576 . 577 . 578 . 579 . 580 . 581 . 582 . 583 . 584 . 585 . 586 . 587 . 588 . 589 . 590 . 591 . 592 . 593 . 594 . 595 . 596 . 597 . 598 . 599 . 600 . 601 . 602 . 603 . 604 . 605 . 606 . 607 . 608 . 609 . 610 . 611 . 612 . 613 . 614 . 615 . 616 . 617 . 618 . 619 . 620 . 621 . 622 . 623 . 624 . 625 . 626 . 627 . 628 . 629 . 630 . 631 . 632 . 633 . 634 . 635 . 636 . 637 . 638 . 639 . 640 . 641 . 642 . 643 . 644 . 645 . 646 . 647 . 648 . 649 . 650 . 651 . 652 . 653 . 654 . 655 . 656 . 657 . 658 . 659 . 660 . 661 . 662 . 663 . 664 . 665 . 666 . 667 . 668 . 669 . 670 . 671 . 672 . 673 . 674 . 675 . 676 . 677 . 678 . 679 . 680 . 681 . 682 . 683 . 684 . 685 . 686 . 687 . 688 . 689 . 690 . 691 . 692 . 693 . 694 . 695 . 696 . 697 . 698 . 699 . 700 . 701 . 702 . 703 . 704 . 705 . 706 . 707 . 708 . 709 . 710 . 711 . 712 . 713 . 714 . 715 . 716 . 717 . 718 . 719 . 720 . 721 . 722 . 723 . 724 . 725 . 726 . 727 . 728 . 729 . 730 . 731 . 732 . 733 . 734 . 735 . 736 . 737 . 738 . 739 . 740 . 741 . 742 . 743 . 744 . 745 . 746 . 747 . 748 . 749 . 750 . 751 . 752 . 753 . 754 . 755 . 756 . 757 . 758 . 759 . 760 . 761 . 762 . 763 . 764 . 765 . 766 . 767 . 768 . 769 . 770 . 771 . 772 . 773 . 774 . 775 . 776 . 777 . 778 . 779 . 780 . 781 . 782 . 783 . 784 . 785 . 786 . 787 . 788 . 789 . 790 . 791 . 792 . 793 . 794 . 795 . 796 . 797 . 798 . 799 . 800 . 801 . 802 . 803 . 804 . 805 . 806 . 807 . 808 . 809 . 810 . 811 . 812 . 813 . 814 . 815 . 816 . 817 . 818 . 819 . 820 . 821 . 822 . 823 . 824 . 825 . 826 . 827 . 828 . 829 . 830 . 831 . 832 . 833 . 834 . 835 . 836 . 837 . 838 . 839 . 840 . 841 . 842 . 843 . 844 . 845 . 846 . 847 . 848 . 849 . 850 . 851 . 852 . 853 . 854 . 855 . 856 . 857 . 858 . 859 . 860 . 861 . 862 . 863 . 864 . 865 . 866 . 867 . 868 . 869 . 870 . 871 . 872 . 873 . 874 . 875 . 876 . 877 . 878 . 879 . 880 . 881 . 882 . 883 . 884 . 885 . 886 . 887 . 888 . 889 . 890 . 891 . 892 . 893 . 894 . 895 . 896 . 897 . 898 . 899 . 900 . 901 . 902 . 903 . 904 . 905 . 906 . 907 . 908 . 909 . 910 . 911 . 912 . 913 . 914 . 915 . 916 . 917 . 918 . 919 . 920 . 921 . 922 . 923 . 924 . 925 . 926 . 927 . 928 . 929 . 930 . 931 . 932 . 933 . 934 . 935 . 936 . 937 . 938 . 939 . 940 . 941 . 942 . 943 . 944 . 945 . 946 . 947 . 948 . 949 . 950 . 951 . 952 . 953 . 954 . 955 . 956 . 957 . 958 . 959 . 960 . 961 . 962 . 963 . 964 . 965 . 966 . 967 . 968 . 969 . 970 . 971 . 972 . 973 . 974 . 975 . 976 . 977 . 978 . 979 . 980 . 981 . 982 . 983 . 984 . 985 . 986 . 987 . 988 . 989 . 990 . 991 . 992 . 993 . 994 . 995 . 996 . 997 . 998 . 999 . 1000 . 1001 . 1002 . 1003 . 1004 . 1005 . 1006 . 1007 . 1008 . 1009 . 1010 . 1011 . 1012 . 1013 . 1014 . 1015 . 1016 . 1017 . 1018 . 1019 . 1020 . 1021 . 1022 . 1023 . 1024 . 1025 . 1026 . 1027 . 1028 . 1029 . 1030 . 1031 . 1032 . 1033 . 1034 . 1035 . 1036 . 1037 . 1038 . 1039 . 1040 . 1041 . 1042 . 1043 . 1044 . 1045 . 1046 . 1047 . 1048 . 1049 . 1050 . 1051 . 1052 . 1053 . 1054 . 1055 . 1056 . 1057 . 1058 . 1059 . 1060 . 1061 . 1062 . 1063 . 1064 . 1065 . 1066 . 1067 . 1068 . 1069 . 1070 . 1071 . 1072 . 1073 . 1074 . 1075 . 1076 . 1077 . 1078 . 1079 . 1080 . 1081 . 1082 . 1083 . 1084 . 1085 . 1086 . 1087 . 1088 . 1089 . 1090 . 1091 . 1092 . 1093 . 1094 . 1095 . 1096 . 1097 . 1098 . 1099 . 1100 . 1101 . 1102 . 1103 . 1104 . 1105 . 1106 . 1107 . 1108 . 1109 . 1110 . 1111 . 1112 . 1113 . 1114 . 1115 . 1116 . 1117 . 1118 . 1119 . 1120 . 1121 . 1122 . 1123 . 1124 . 1125 . 1126 . 1127 . 1128 . 1129 . 1130 . 1131 . 1132 . 1133 . 1134 . 1135 . 1136 . 1137 . 1138 . 1139 . 1140 . 1141 . 1142 . 1143 . 1144 . 1145 . 1146 . 1147 . 1148 . 1149 . 1150 . 1151 . 1152 . 1153 . 1154 . 1155 . 1156 . 1157 . 1158 . 1159 . 1160 . 1161 . 1162 . 1163 . 1164 . 1165 . 1166 . 1167 . 1168 . 1169 . 1170 . 1171 . 1172 . 1173 . 1174 . 1175 . 1176 . 1177 . 1178 . 1179 . 1180 . 1181 . 1182 . 1183 . 1184 . 1185 . 1186 . 1187 . 1188 . 1189 . 1190 . 1191 . 1192 . 1193 . 1194 . 1195 . 1196 . 1197 . 1198 . 1199 . 1200 . 1201 . 1202 . 1203 . 1204 . 1205 . 1206 . 1207 . 1208 . 1209 . 1210 . 1211 . 1212 . 1213 . 1214 . 1215 . 1216 . 1217 . 1218 . 1219 . 1220 . 1221 . 1222 . 1223 . 1224 . 1225 . 1226 . 1227 . 1228 . 1229 . 1230 . 1231 . 1232 . 1233 . 1234 . 1235 . 1236 . 1237 . 1238 . 1239 . 1240 . 1241 . 1242 . 1243 . 1244 . 1245 . 1246 . 1247 . 1248 . 1249 . 1250 . 1251 . 1252 . 1253 . 1254 . 1255 . 1256 . 1257 . 1258 . 1259 . 1260 . 1261 . 1262 . 1263 . 1264 . 1265 . 1266 . 1267 . 1268 . 1269 . 1270 . 1271 . 1272 . 1273 . 1274 . 1275 . 1276 . 1277 . 1278 . 1279 . 1280 . 1281 . 1282 . 1283 . 1284 . 1285 . 1286 . 1287 . 1288 . 1289 . 1290 . 1291 . 1292 . 1293 . 1294 . 1295 . 1296 . 1297 . 1298 . 1299 . 1300 . 1301 . 1302 . 1303 . 1304 . 1305 . 1306 . 1307 . 1308 . 1309 . 1310 . 1311 . 1312 . 1313 . 1314 . 1315 . 1316 . 1317 . 1318 . 1319 . 1320 . 1321 . 1322 . 1323 . 1324 . 1325 . 1326 . 1327 . 1328 . 1329 . 1330 . 1331 . 1332 . 1333 . 1334 . 1335 . 1336 . 1337 . 1338 . 1339 . 1340 . 1341 . 1342 . 1343 . 1344 . 1345 . 1346 . 1347 . 1348 . 1349 . 1350 . 1351 . 1352 . 1353 . 1354 . 1355 . 1356 . 1357 . 1358 . 1359 . 1360 . 1361 . 1362 . 1363 . 1364 . 1365 . 1366 . 1367 . 1368 . 1369 . 1370 . 1371 . 1372 . 1373 . 1374 . 1375 . 1376 . 1377 . 1378 . 1379 . 1380 . 1381 . 1382 . 1383 . 1384 . 1385 . 1386 . 1387 . 1388 . 1389 . 1390 . 1391 . 1392 . 1393 . 1394 . 1395 . 1396 . 1397 . 1398 . 1399 . 1400 . 1401 . 1402 . 1403 . 1404 . 1405 . 1406 . 1407 . 1408 . 1409 . 1410 . 1411 . 1412 . 1413 . 1414 . 1415 . 1416 . 1417 . 1418 . 1419 . 1420 . 1421 . 1422 . 1423 . 1424 . 1425 . 1426 . 1427 . 1428 . 1429 . 1430 . 1431 . 1432 . 1433 . 1434 . 1435 . 1436 . 1437 . 1438 . 1439 . 1440 . 1441 . 1442 . 1443 . 1444 . 1445 . 1446 . 1447 . 1448 . 1449 . 1450 . 1451 . 1452 . 1453 . 1454 . 1455 . 1456 . 1457 . 1458 . 1459 . 1460 . 1461 . 1462 . 1463 . 1464 . 1465 . 1466 . 1467 . 1468 . 1469 . 1470 . 1471 . 1472 . 1473 . 1474 . 1475 . 1476 . 1477 . 1478 . 1479 . 1480 . 1481 . 1482 . 1483 . 1484 . 1485 . 1486 . 1487 . 1488 . 1489 . 1490 . 1491 . 1492 . 1493 . 1494 . 1495 . 1496 . 1497 . 1498 . 1499 . 1500 . 1501 . 1502 . 1503 . 1504 . 1505 . 1506 . 1507 . 1508 . 1509 . 1510 . 1511 . 1512 . 1513 . 1514 . 1515 . 1516 . 1517 . 1518 . 1519 . 1520 . 1521 . 1522 . 1523 . 1524 . 1525 . 1526 . 1527 . 1528 . 1529 . 1530 . 1531 . 1532 . 1533 . 1534 . 1535 . 1536 . 1537 . 1538 . 1539 . 1540 . 1541 . 1542 . 1543 . 1544 . 1545 . 1546 . 1547 . 1548 . 1549 . 1550 . 1551 . 1552 . 1553 . 1554 . 1555 . 1556 . 1557 . 1558 . 1559 . 1560 . 1561 . 1562 . 1563 . 1564 . 1565 . 1566 . 1567 . 1568 . 1569 . 1570 . 1571 . 1572 . 1573 . 1574 . 1575 . 1576 . 1577 . 1578 . 1579 . 1580 . 1581 . 1582 . 1583 . 1584 . 1585 . 1586 . 1587 . 1588 . 1589 . 1590 . 1591 . 1592 . 1593 . 1594 . 1595 . 1596 . 1597 . 1598 . 1599 . 1600 . 1601 . 1602 . 1603 . 1604 . 1605 . 1606 . 1607 . 1608 . 1609 . 1610 . 1611 . 1612 . 1613 . 1614 . 1615 . 1616 . 1617 . 1618 . 1619 . 1620 . 1621 . 1622 . 1623 . 1624 . 1625 . 1626 . 1627 . 1628 . 1629 . 1630 . 1631 . 1632 . 1633 . 1634 . 1635 . 1636 . 1637 . 1638 . 1639 . 1640 . 1641 . 1642 . 1643 . 1644 . 1645 . 1646 . 1647 . 1648 . 1649 . 1650 . 1651 . 1652 . 1653 . 1654 . 1655 . 1656 . 1657 . 1658 . 1659 . 1660 . 1661 . 1662 . 1663 . 1664 . 1665 . 1666 . 1667 . 1668 . 1669 . 1670 . 1671 . 1672 . 1673 . 1674 . 1675 . 1676 . 1677 . 1678 . 1679 . 1680 . 1681 . 1682 . 1683 . 1684 . 1685 . 1686 . 1687 . 1688 . 1689 . 1690 . 1691 . 1692 . 1693 . 1694 . 1695 . 1696 . 1697 . 1698 . 1699 . 1700 . 1701 . 1702 . 1703 . 1704 . 1705 . 1706 . 1707 . 1708 . 1709 . 1710 . 1711 . 1712 . 1713 . 1714 . 1715 . 1716 . 1717 . 1718 . 1719 . 1720 . 1721 . 1722 . 1723 . 1724 . 1725 . 1726 . 1727 . 1728 . 1729 . 1730 . 1731 . 1732 . 1733 . 1734 . 1735 . 1736 . 1737 . 1738 . 1739 . 1740 . 1741 . 1742 . 1743 . 1744 . 1745 . 1746 . 1747 . 1748 . 1749 . 1750 . 1751 . 1752 . 1753 . 1754 . 1755 . 1756 . 1757 . 1758 . 1759 . 1760 . 1761 . 1762 . 1763 . 1764 . 1765 . 1766 . 1767 . 1768 . 1769 . 1770 . 1771 . 1772 . 1773 . 1774 . 1775 . 1776 . 1777 . 1778 . 1779 . 1780 . 1781 . 1782 . 1783 . 1784 . 1785 . 1786 . 1787 . 1788 . 1789 . 1790 . 1791 . 1792 . 1793 . 1794 . 1795 . 1796 . 1797 . 1798 . 1799 . 1800 . 1801 . 1802 . 1803 . 1804 . 1805 . 1806 . 1807 . 1808 . 1809 . 1810 . 1811 . 1812 . 1813 . 1814 . 1815 . 1816 . 1817 . 1818 . 1819 . 1820 . 1821 . 1822 . 1823 . 1824 . 1825 . 1826 . 1827 . 1828 . 1829 . 1830 . 1831 . 1832 . 1833 . 1834 . 1835 . 1836 . 1837 . 1838 . 1839 . 1840 . 1841 . 1842 . 1843 . 1844 . 1845 . 1846 . 1847 . 1848 . 1849 . 1850 . 1851 . 1852 . 1853 . 1854 . 1855 . 1856 . 1857 . 1858 . 1859 . 1860 . 1861 . 1862 . 1863 . 1864 . 1865 . 1866 . 1867 . 1868 . 1869 . 1870 . 1871 . 1872 . 1873 . 1874 . 1875 . 1876 . 1877 . 1878 . 1879 . 1880 . 1881 . 1882 . 1883 . 1884 . 1885 . 1886 . 1887 . 1888 . 1889 . 1890 . 1891 . 1892 . 1893 . 1894 . 1895 . 1896 . 1897 . 1898 . 1899 . 1900 . 1901 . 1902 . 1903 . 1904 . 1905 . 1906 . 1907 . 1908 . 1909 . 1910 . 1911 . 1912 . 1913 . 1914 . 1915 . 1916 . 1917 . 1918 . 1919 . 1920 . 1921 . 1922 . 1923 . 1924 . 1925 . 1926 . 1927 . 1928 . 1929 . 1930 . 1931 . 1932 . 1933 . 1934 . 1935 . 1936 . 1937 . 1938 . 1939 . 1940 . 1941 . 1942 . 1943 . 1944 . 1945 . 1946 . 1947 . 1948 . 1949 . 1950 . 1951 . 1952 . 1953 . 1954 . 1955 . 1956 . 1957 . 1958 . 1959 . 1960 . 1961 . 1962 . 1963 . 1964 . 1965 . 1966 . 1967 . 1968 . 1969 . 1970 . 1971 . 1972 . 1973 . 1974 . 1975 . 1976 . 1977 . 1978 . 1979 . 1980 . 1981 . 1982 . 1983 . 1984 . 1985 . 1986 . 1987 . 1988 . 1989 . 1990 . 1991 . 1992 . 1993 . 1994 . 1995 . 1996 . 1997 . 1998 . 1999 . 2000 . 2001 . 2002 . 2003 . 2004 . 2005 . 2006 . 2007 . 2008 . 2009 . 2010 . 2011 . 2012 . 2013 . 2014 . 2015 . 2016 . 2017 . 2018 . 2019 . 2020 . 2021 . 2022 . 2023 . 2024 . 2025 . 2026 . 2027 . 2028 . 2029 . 2030 . 2031 . 2032 . 2033 . 2034 . 2035 . 2036 . 2037 . 2038 . 2039 . 2040 . 2041 . 2042 . 2043 . 2044 . 2045 . 2046 . 2047 . 2048 . 2049 . 2050 . 2051 . 2052 . 2053 . 2054 . 2055 . 2056 . 2057 . 2058 . 2059 . 2060 . 2061 . 2062 . 2063 . 2064 . 2065 . 2066 . 2067 . 2068 . 2069 . 2070 . 2071 . 2072 . 2073 . 2074 . 2075 . 2076 . 2077 . 2078 . 2079 . 2080 . 2081 . 2082 . 2083 . 2084 . 2085 . 2086 . 2087 . 2088 . 2089 . 2090 . 2091 . 2092 . 2093 . 2094 . 2095 . 2096 . 2097 . 2098 . 2099 . 2100 . 2101 . 2102 . 2103 . 2104 . 2105 . 2106 . 2107 . 2108 . 2109 . 2110 . 2111 . 2112 . 2113 . 2114 . 2115 . 2116 . 2117 . 2118 . 2119 . 2120

за пресвитера Георгия, назованъ попъ Радославъ, въ градъ Свѣрлижъ, въ днитѣ на царъ Ивайло и при нишавския епископъ Никодима, въ 6787 [=1278/9], индиктъ 7-и, когато гърцитѣ обсаждаха града Търново. Та моля ви се, отци и братя, до когото дойде тази книга, четете като изправяте, а мене, грѣшния, не злословете, но по-скоро благославяйте, та и васъ да прости Богъ и пресветата Негова Майка. Аминъ, аминъ, аминъ.

XXX. Приписка върху Хлудовия паремейникъ

Слава съвършителя гѣоу бѣоу створшомоу всѣ мждростна скоа нѣса и земя и морѣ и жже вѣнемъ. Изволеннемъ ѿ ца и сѣ таго дѣха написа са книгѣ сна ржкоа многогрѣшноа и недоѣнноа наречи са рабъ бѣжи Никола, а зокомъ мирскы Брата. Въ дни благовѣрнаго цѣрѣ кирь Андроника Палеолога и при сѣи мѣ кирь Михила цѣрн. . .

Слава на Изпълнителя Господа Бога, Който съ Своята Мждростъ е създалъ всичко — небесата и земята и морето и онова, което е въ него. Съ волята на Отца и Светия Духъ биде написана тази книга отъ ржката на многогрѣшния и недостойния да се нарече рабъ божий Никола, назоваванъ по мирски Брата, въ днитѣ на благовѣрния царъ господинъ Андроникъ Палеолога и при неговия синъ царъ господинъ Михаила; написахъ тази книга за брата си попъ Дѣдослава. Та моля ви се, честни отци, попове, дякони и дяци, всички, които четете тази книга, четете като поправяте, а не проклинаяте. Защото медѣтъ, дори и на кора отъ бѣснурка да е, пакъ е сладъкъ. Така и словата божии, дори и [да сж написани] просто и неправилно, пакъ сж божии, и ще се спасятъ всички, които ги четатъ,

— понеже пише не Духъ Свети, а грѣшна рѣка. Когато свършите работа, поменете и мене, грѣшния, и родителитѣ ми, а васъ да прости Богъ въ този вѣкъ и въ бѣднитѣ [вѣкове]. — Аминъ, аминъ, аминъ.

XXXI. Приписка отъ времето на царь Георги Тертерия II отъ 1322 г.

 Ѹ
 † о'цѣ сы" и прѣжде сы" и бѣгъ подѣ
 іже блѣ†

бѣгомъ, и црь црѣтвѣши. и влѣка, прѣ владѣши. твѣра
и дѣла и свърѣшаа хотѣніа и дѣла блѣгаа. колеа боаши
са. и твѣраши вола егѡ. блѣгонзволи оусрѣдіемъ срѣца
своегѡ, великыи црь Гесѣгѣе, сѣнь великыгѡ црѣ Θεод
(о)ра Сват(о)слав(а), прѣдрѣжащѣмъ скѣптра блѣгар
скагѡ жѣ и грѣцкагѡ, и изнѣсакъ сѣе ѹеткороблѣговѣстїе,
повелѣніемъ црѣтка егѡ, въ славу и хвалѣ, и ѹсть.
о'цѣ и сѣнъ и сѣтомоу дѣхоу. црѣтвоу жѣ нмѣ, оставле
ніе и прощенїе грѣхомъ. в лѣтѣ 8301. енд. є...

Съ Бога и царь царува и владѣтель владѣе¹,
като творятъ и вършатъ и изпълняватъ добри
желания и дѣла по волята на онѣзи, които се
боятъ и вършатъ Неговата воля, благоизволи съ
усърдието на своето сѣрдце великыятъ царь
Георги, синъ на великыя царь Теодоръ Свето
слава, обладателъ на блѣгарскыя и грѣцкыя скип
търъ, и азъ написахъ това четвероблаговѣстїе,
по повеля на неговото царство, въ слава и хвала
и честь на Отца и Сина и Светия Духъ и на тѣхното
царство, за оставяне и опрощение на грѣховетѣ, въ
годината 6830[=1322], индиктъ 5-и. Тази книга
принадлежи[?] на благочестивия въ Христа Георгия.

¹ Ср. Притчи, VIII, 15-16.

XXXII. Приписка на Срѣдецкото евангелие отъ 1328/9 г.

Х҃с. зауало и конецъ. сла^в съвършителъ б^оу въ
вѣ^к. амин^ѣ. писашъ са кингы снъ гл^ѣемьѣхъ е^ухне. помо-
щнъ б^ѣжнъ и прѣу^тыжъ вл^ѣцъ нш^ѣ б^ѣцъ. и повелѣнимъ
в^ѣѣс^ѣщеннаго митрополита иоана. емъ же нарекошъ
кингы снъ. да ѿци и п^ѣпове и дякони. и сираважъ цѣ
у^ттѣ, а не злословитѣ. ижъ пауе бл^ѣвнѣ. и помѣтѣ
митрополита іоа^н. писа са снѣ е^уѣ въ с^ѣтѣн софи.
митрополн срѣдеу^ткон. при митрополитѣ иоанѣ. и при
ц^ѣри мнханѣ асѣни . . в л^ѣтѣ . ҃с . ѿ . лз . ендк^ѣ . кі . .

Христосъ начало и край. Слава на Съвърши-
теля Бога навѣки, аминъ. Написана бѣ тази
книга, наречена Евангелие, съ помощъта на Бога
и на пречистата наша Владичица Богородица и
по повеля на всеосвещения митрополитъ Иоана,
комуто бѣ наречена тази книга. А вие, отци,
попове и дякони, четете като поправяте, а не
злословете, но повече благославяйте и поменете
митрополита Иоана. Написано бѣ това Евангелие
въ света София, срѣдечката митрополия, при
митрополита Иоана и при царя Михаилъ Асѣня,
въ годината 6837[=1328/9], индиктъ 12-и.

XXXIII. Приписка отъ Ловчанския сборникъ преди 1331 г.

Сѣа книга написана же^ѣ ржкожъ многогрѣшнѣго монаха
Пахоміа въ б^ѣгоспасаемаго Ловчѣ града при архіепископѣ
к^ѣѣр Семѣѡ^ѣ при бл^ѣгоу^тивѣ^ѣ деспотѣ Александра и при
с^ѣиъ его Мнхан^ѣ Асѣ^ѣ и приведена бы^ѣ зде в л^ѣто ҃сц и
поновнъ Павѣ^ѣ. бы^ѣ еп^ѣи^ѣкопѣ Романскіи въ монасти^ѣ не-
мецк^ѣи . в л^ѣто ҃зриг дѣ^ѣ ѣ при архіепископи Пахо^ѣ.

Тази книга бѣ написана отъ ржката на мно-
гогрѣшния монахъ Пахомия въ богоспасаемия

градъ Ловечъ, при архиепископа господинъ Симеона, при благочестивия деспотъ Александра и неговия синъ Михаилъ Асѣня, и бѣ пренесена тукъ, въ годината 6900[=1391/2] и бѣ подновена отъ бившия романски епископъ Павла, въ немецкия монастирь въ 7143[=1634] година, 1-и декемврий, при архиепископа Пахомия.

XXXIV. Възхвала къмъ царь Иванъ Александра (1337 г.)

Прѣнаучаѣнѣмоу научаю и безънаучаѣнѣмоу боѣствоу. рекъже прѣстѣи троици слава оцѣу и сѣноу и сѣтомуу дѣхоу поснѣваѣщѣмоу въ научаѣи и сѣврѣшаѣщѣмоу въ скорѣ полезнаѣ, разкъе того ни слово, ни дѣло сѣврѣшаѣтся и мѣже того блѣгѣна и помощна поучаѣи и сѣврѣши са снѣ малое дѣло зѣконоѣ пѣснѣи вѣщѣ, съ вѣткѣмъ оуставѣмъ и съ ѡвѣты вѣщѣ . ѡ . ѡ . ѡ . мѣ . ѣ . и . дѣхѣ . ѡ . повелѣниѣмъ прѣвѣсокаѣго цѣрѣ нашего, въ томъ и зѣбранѣнаго и въ томъ вѣтѣчѣнаѣго Іѡаѣ Алексѣанѣра.

Тѣмъже оубѣ съшѣдѣше са и прослави мѣ бѣга и сѣлѣкѣствоуѣи мѣ и стѣноѣ пѣснѣ вѣсѣлѣмъ хѣоу цѣрю вѣсѣуѣскимъ вѣтѣчѣодѣтелю и іѣзѣдѣтелю, вѣсѣдрѣжѣоу давѣшѣаѣго намъ великаѣго вѣсѣводѣ и цѣрѣ цѣремъ, великаѣго Іѡаѣ Алексѣанѣра, правѣославиѣниша въ вѣсѣуѣскихъ, стрѣишѣиѣ же и вѣиѣнонаучѣлѣника и въ бѣлѣнѣхъ кѣтѣпѣкаѣго, раѣиѣтелѣна же и вѣ блѣгоуѣвѣтѣлѣнка, роѣмѣтѣиѣно добѣрозѣраѣнаго и вѣрѣснаго вѣидѣмъ кѣстѣноѣсѣжѣѣти и прѣвѣхоѣдѣца, зѣра слѣдѣко оѣуѣсы на вѣсѣхъ, неи зѣреѣуѣнѣнаго сѣдѣна прѣвѣдѣнаго, сырымъ же и вѣдовамъ

На прѣначалното Начало и на безначалното Божество, сирѣчь на Прѣсвѣта Троица, слава на Отца и Сина и Свѣтия Духъ, Кѣито помага въ начало и завѣрѣшва бѣрзо полѣзнѣиѣ дѣла, и безъ Нѣго ни слово, ни дѣло се извѣрѣшва, по-неже съ Нѣгова благодѣтъ и помощъ се начѣна

и се довърши това малко дѣло, назовавано Пѣс-
нивецъ, съ всички установения и отговори, въ
годината 6845[=1336/7], индиктъ 10-и, по повеля
на превисокия нашъ царъ отъ Бога избрания и
отъ Бога вѣнчания Иванъ Александра.

Затова, като сме се събрали, нека просла-
вимъ Бога и истинна пѣсень заедно да отпра-
тимъ на Христа царя, Вѣнцедателя и Подателя
на всички, Вседържителя, Който ни е далъ ве-
ликъ воевода и царъ на царетѣ — великия Иванъ
Александра, най-православния измежду всички,
старейшина и военачалникъ и мощенъ въ битки,
любезенъ и приветливъ, руменъ, доброзраченъ
и красивъ на видъ, съ свити колѣна и правохо-
децъ, гледащъ сладко съ очи на всички, неиз-
речения праведенъ сѣдия за сираци и вдовици¹.
Кой, прочее, ще кажа, отъ насъ, като е видѣлъ
царя, ще се завърне скърбенъ въ своя домъ?
Съ своята военна мощъ той ми се струва вторъ
Александъръ отъ древността. Така и този из-
начало много градове завзе съ крепкостъ и мж-
жество. Такъвъ се яви всрѣдъ насъ великиятъ
Иванъ Александъръ, който царува надъ всички
българи, който се прояви въ голѣми и усилни
битки, мощно низложи гръцкия царъ и, когато
този се скиташе, го хвана въ ржцетѣ си и завзе
укрепени градове: Несебъръ и цѣлото Поморие
заедно съ Романия, така сѣщо Бдинъ и цѣлото
Подунавие, даже и до Морава. Останалитѣ пѣкъ
градове и селища, страни и села тичаха и се пре-
кланяха предъ нозетѣ на тоя царъ. И като хвана
съ ржка всички свои врагове, подложи ги подъ
нозетѣ си и установи крепка тишина въ вселе-
ната. Струва ми се, че този царъ се яви новъ всрѣдъ
царетѣ Константинъ по вѣра и благочестие, сърдце
и нравъ, имайки въ себе си за скиптъръ побе-

¹ Ср. Псалми, LXVII, 6.

доносния кръстъ. Като показваше и явяваше тая хоругва, той прогони и разпръсна всички съпротивни и горди сили. Както знаемъ и за синоветъ на Израилъ[?], въ тѣхнитъ войни, — когато се сражавали съ враговетъ — така и този царь на българитъ, като се уповаваше на това победоносно дърво, победи крепко всички сили и ги прогони съ помощта на кръста. Никой отъ първитъ царе не ми се струва такъвъ, както този великъ царь Иванъ Александъръ, похвала и слава на българитъ. Погледнете сега, малки и голѣми, и вдигнете знамена и битки за победоносния български царь. Пристѣпете сега, патриарси и светители, монаси и иноци, сѣдии и боляри и цѣлиятъ църковенъ причтъ, прости роби и свободни, велможи и цѣло воинство, и сърадвайте се съ неизказана радостъ и въздайте слава на великия царь Христа Бога Вѣнцедателя и къмъ Него възвисете победни пѣсни: Троице Света, запазвай българския царь, закриляй го и укрепи го, дай му победа надъ противницитъ и низложи напълно всички негови врагове и му дарувай дълги години, Боже на всички! Азъ пъкъ, като му изплитамъ радостни възхвали, казвамъ: Радвай се, български царю, радвай се, царю на царетъ! Радвай се, отъ Бога избрани! Радвай се, милостиви! Радвай се, отъ Бога вѣнчани! Радвай се, вишний! Радвай се, отъ Бога пазени! Радвай се, войноводче! Радвай се, застѣпнико на вѣрнитъ! Радвай се, българска славо и похвало! Радвай се, царю Александре! Радвай се, Иване! Радвай се съ благочестивата си съпруга, съ царица Теодора! Радвайте се съ сладкитъ ваши чада — царь Михаилъ Асѣня, и Срацимира, и Асѣня! Радвай се, граде Търново! Радвайте се, негови градове и страни! Радвайте се и пакъ се сърадвайте, тѣй като имате такъвъ царь! Богъ да ги укрепи въ тѣхната сила и да имъ даде царство

небесно и да ги всели въ чертога на своето селение въ безконечнитѣ вѣкове всѣкога и сега и всегда и на вѣчни вѣкове, аминь.

XXXV. Зографска грамота на Иванъ Александра отъ 1342 г.

И тако иматъ быти непотѣкновено, крѣпостижъ и снѣжъ настожшаго златопеуатнаго СЛО'ВА црѣва ми . и да обладають и ѡбѣдрѣжатъ прѣподобнии иноци еже въ оградѣ сѣ таго и славнаго великомѣуенника и побѣдоносца Георгіа, на^а реуеннымъ сѣхомъ бес крамоуы весма непотѣ(к)новено и незыблемо, съ вѣстемъ прилѣжаннемъ и прибыткомъ его . обауе ни задѣвати кто стажаніемъ того въсеуестнаго монастырѣ за подданне патьдесатимъ перпирѣмъ . понеже яко вышемвленно бысть, ѡпроси ихъ црѣтво ми съ проуими прошенни сконни и оуказа . и оутвѣрди . и оукрѣпи . бѣговоленнемъ бѣа ѡца и гѣа нашего Исоу Хрїста . и ходатанствомъ прѣуистымъ бѣж . и помощижъ сѣтго и славнаго великомѣуника и побѣдоносца, Георгіа, елико по силѣ . понеже да приобращетъ сѣ и црѣтво ми въ томъ сѣ томъ мѣстѣ, якоже и проуими православнии и бѣгоуестивни црне, деди и прѣдѣдѣ црѣтва ми.

Того бо ради и бысть златопеуатное СЛО'ВО црѣтва ми и послано бысть . мѣца мартїа . на вѣско вѣтврѣжде-
ние извѣстное . в лѣто 75 . ѡ ѡ индіктїоны десатыж . въ неже и наша бѣлагоуестивкаа и бѣгопронареуенаа, на-
менаа дрѣжава, †

† іѡ въ хѣ бѣ вѣренъ ѡ . и самѡдрѣ-
жець вѣстмъ бѣгарѡм . асѣзѣнѣрь †

Понеже, прочее, бѣ желание на Бога Отц^а и Господа нашъ Исуса Христа, по застѣпниче-
ството на сѣщинската и истински пречиста и пре-
благословена Владичица и Богородителница, на

Света Гора Атонска да бжде пристанище за спасението на всѣка душа християнска, а още повече православна, прибѣгваща въ нея съ усърдие, поради която причина бѣха въздигнати трудолюбиво множество велики и дивни свети домове отстрана на благочестивитѣ царе и боголюбивитѣ велможи и преподобнитѣ иноци и бидоха украсени и обогатени всѣчески—съ многоценни камъни и бисеръ, съ злато и сребро, съ богатства и много други правдини, движими и недвижими, та да бждатъ въ доволство и изобилие онѣзи, които живѣятъ и пребиваватъ въ тѣзи всечестни и божествени домове, като възпѣватъ и славятъ единния Богъ, прославянъ въ Троица, и пречистата и прославена Негова Майка, да поменуватъ сжщо и православнитѣ и христіолюбиви и приснопаветни царе и другитѣ блажени ктитори и цѣлия християнски родъ. Защо то на това мѣсто се намиратъ ктитори не само отъ единъ или два рода, но понеже общо е спасението въ него за онѣзи, които го търсятъ, общо бѣ и мѣстото на онѣзи, които изказватъ върху него своето благоволение. Поради това тамъ се намиратъ строежи на всѣкакъвъ православенъ родъ и езикъ, първомъ и особено гърци и българи, а после сърби, руси и иверийци, като всѣки има упоменание споредъ своитѣ трудове, още повече споредъ своята ревностъ. Тамъ се намира и божествениятъ и всечестенъ домъ, който е почитанъ въ името на светия и славенъ великомъченикъ и победоносецъ Георги, нареченъ Зографски.

Този [домъ], прочее, отдавна се владѣе отъ православнитѣ, благочестиви и христіолюбиви български царе, дѣди и прадѣди на моето царство, и всѣки отъ тѣхъ, дори и до нашето царство, е придавалъ и го е крепилъ споредъ своето благоволение, за свое упоменание. Откакто пъкъ е благоизволилъ Господъ Богъ мой Исусъ Христосъ,

по милостъта и застѣпничеството на пречистата Негова Майка, и ме постави на престола на българското царство, който е дѣдовъ и прадѣдовъ на моето царство, то сѣщо и моето царство прилагаше и даваше споредъ възможността си презъ всички свои времена. Но всички тѣзи нѣща не бѣха смѣтани за нищо отъ моето царство, съобразно съ онова желание и попечение, което имаше, и то жадуваше много день и нощъ, като промишляваше какъ и коя вещь или дѣло да изнамѣри и да подари на този всесъщъ домъ на светия и славенъ великомъченикъ и победоносецъ Георгия, нѣкакво недвижимо и неотемлимо достояние. И понеже отвѣждъ въ гръцката държава, при рѣката Стримонъ, се намираще селото, наречено Хантакъ, и за него бѣ известно на царството ми, че е било искано много пѣти отъ мнозина въ преждни времена, а сѣщо сѣ искали това село и бившитѣ преди насъ царе и крале, като давали за него много хиляди, но не го получили. Това бѣ, както се вижда, усмотрение на светеца.

Сега, прочее, понеже това село подобаваше да бѣде достояние на този всесъщъ домъ на светия и славенъ великомъченикъ и победоносецъ Георгия, моето царство, като се обърна къмъ щедростъта на Бога и на пречистата Негова Майка и къмъ застѣпничеството и помощъта на светеца, а сѣщо и къмъ истинната и нелицемѣрна любовь, която царството ми имаше съ превисокия гръцки царъ, възлюбения братъ и сватъ на моето царство, господинъ Андроникъ Палеологъ даже и до неговата смъртъ, а следъ неговата смъртъ царството ми пакъ не измѣни своята любовь, но я удвои и върху неговия синъ — превисокия царъ на гърцитѣ Калоянъ Палеологъ, възлюбения племенникъ и сватъ на моето царство, поради което и съ дръзновение моето царство изпрати при

него и поиска отъ него това село, наричано Хантакъ, за името на светия и славенъ великомъченикъ и победоносецъ Георгия, което нѣщо и биде сторено веднага, безъ всѣкакво прекословие и пререкание, а напротивъ съ любовъ, и той даде това село, наречено Хантакъ, въ разпоредбата на моето царство. По този начинъ го поиска царството ми не нѣкакъ насилствено, нито прикрито, но по любовъ, и той, като благочестивъ и превисокъ царъ, разбра и подари това село заедно съ всичкитѣ му прилежания и правдини, по свое благоволение гласно и съ изявление на цѣлото свое царство и чрезъ златопечатно слово на своето царство, та да бжде неотстъпно и неотемливо отъ всечестния домъ на светия и славенъ великомъченикъ и победоносецъ Георгия, поради молбата и искането на моето царство. Сжщо и относно петдесеттѣ перпера, които за сѣгаха владенията на тази всечестна обителъ и се взимаха заради житарство и горнина и градозидание, повели да бждатъ премахнати и тѣ и да не се взиматъ нито до една златица, докато сжществува и пребждва казаниятъ всечестенъ домъ.

И понеже царството ми успѣ да постигне тази отдавна желана и добра молба, то благоизволи и моето царство и издава настоящето златопечатно СЛОВО на царството ми, чрезъ което и повелява царството ми споменатиятъ манастиръ на царството ми да има и владѣе казаното село Хантакъ, безъ крамоли, напълно неприкосновено и непоколебимо и неотемливо, съ всички негови прилежания и приходи.

Сжщо така да не се задѣва владението на този всечестенъ манастиръ за заплащането на казанитѣ петдесетъ перпера, които се плащаха заради житарство и горнина и градозидание, понеже ги измоли и тѣхъ царството ми отъ пре-

високия гръцки царь Калоянъ Палеолога, възлюбения племенникъ и сватъ на моето царство.

И така, да бжде безпрѣчно, по мощта и силата на настоящето златопечатно СЛОВО на царството ми и да владѣятъ и държатъ преподобнитѣ иноци, които пребиваватъ въ дома на светия и славенъ великомъченикъ и победоносецъ Георгия, реченото село безъ крамоли, напълно безпрѣчно и незилемо, съ всичкитѣ му прилежания и доходи, безъ, обаче, нѣкой да задѣва владението на този всечестенъ манастиръ за заплащане на петдесеттѣ перпера, понеже, както бѣ казано по-горе, царството ми ги измоли заедно съ останалитѣ свои моления, и свърза, и утвърди и укрепи, по благоволенieto на Бога Отца и Господа нашъ Исуса Христа и застъпничеството на пречистата Богородица и съ помощта на светия и славенъ великомъченикъ и победоносецъ Георгия, споредъ силата си, та да се свърже и царството ми къмъ това свето мѣсто, както и другитѣ православни и благочестиви царе, дѣди и прадѣди на моето царство.

За това бѣ издадено и златопечатното СЛОВО на моето царство и бѣ изпратено презъ месецъ мартъ, на всѣко явно утвърждение, въ годината 6850 [= 1342], индиктъ десети, въ което и нашата благочестива и богопредопредѣлена държава се подписа †

† Иванъ въ Христа Бога вѣренъ царь и самодържецъ на всички българи Александъръ †

XXXVI. Изъ Манасиевата хроника

Дрѣжавѣ оубѣ коло ѿ друугныхъ на друуга прѣтрѣкоуше са и прѣкративѣ по пѣтихъ неравнѣихъ, достигъ нѣкогда горѣ възкрѣтивши са и никифора, уловѣха оубѣицѣ, злонравна, злообѣица, раба златоу, златолюбѣца, люта, хоудословѣца, тѣица мндоу нѣкогда обладавшомоу фрнгѣеж, иже власти градскыа продааше, не на слава поустѣи кѣдаваж, нѣ на богатство . нмѣше зѣо злато на устѣихъ, а вола на азѣицѣ, злато на трапезѣ его, злато въ сѣнѣ продааше . и оубѣ друугнымъ сѣтенъ и оубѣицѣ мнѣше са, аще ли же злата кто принесѣше знаменіе въ нѣдроу, тогда зѣо тогда весело око показываше и сѣтованіа мѣгда не бѣ на лицѣхъ . ѿ сего възвѣтъ кѣзни наунивааше и нравы, и въса копаше злообѣитныа мѣсти, яко да аще гдѣ обрѣтаетъ са злато, истѣицѣ са и къ немѣ прѣнесетъ са . ѿ ле нмѣнолюбѣоу . сѣи наложи ташкын византіаномъ товарѣ, не лекеын ни доброповѣстенъ, ни оудобѣнъ понѣсти, обновленіа ради стѣнъ обѣтшавшѣихъ, еже глаголатъ дикерато сего бира властеле

Царуване на Никифора Геника

Колелото на държавата, прочее, отъ едни на други се претъркулна и се преобърна по пѣтица неравни, та достигна нѣкога да издигне горе и Никифора, човѣкъ убиецъ, злонравенъ, злообиченъ, робъ на златото, златолюбецъ, лютъ, злодумецъ, — сжщински Мидасъ, който нѣкога владѣлъ Фригия, — който градскитѣ власти продаваше, като раздаваше почеститѣ не за слава, но за богатство. Той имаше, прочее, злато на устнитѣ, а волъ на езика, злато на своята трапеза, злато и на сѣнь продаваше и предъ другитѣ се показваше мраченъ и унилъ. Ако пѣкъ нѣкой принасяше мѣра злато въ пазвата си, само тогава по-

казваше веселъ взоръ и на лицата нѣмаше вече мъгла отъ мрачностъ. Поради това той издирваше всѣкакви хитрини и начини и изравяше всички злонамѣрени измами, та ако негде се намира злато, да бжде опразднено и пренесено при него. О сребролюбие! Той наложи на византийцитѣ тежъкъ товаръ, нито лекъ, нито леснопоносимъ, нито удобенъ за носене, за подновяване на овехтѣлитѣ [градски] стени, който властелитѣ назоваватъ дикератонъ. Като затвори всичко съ ключове и извънъ вратата не изнасяше нито сребро, нито злато, нито доброткани одежди и, споредъ езическитѣ притчи, показваше много следи отъ внасяни богатства, но никакви изнасяни, нито опраздняни. Той лиши и войската отъ дължимото ѝ, — сиречь отъ заплатата ѝ. Поради това изникна злогласенъ вой и гибелна крамола, всички се стекоха заедно и съ мощенъ викъ искаха да стане царъ воеводствуващиятъ по това време Варданий, като прибавяха и насилие. Той, като не познаваше накланянето на мѣрилото на сждбата и се съмняваше въ превратливото нейно желание, отиде при единъ божий и богоносецъ човѣкъ, озаренъ отъ богати духовни зари, изяви му тайната, разказа всичко: крамолата, мележа и насилието на людетѣ. Изслуша това стариятъ по умъ и коси духовенъ кикносъ [лебедъ] — кикносъ е име на птица — който пѣе божествени нѣща. Забрани му, поучи го нищо да не новотвори, „за да не се лишишъ и отъ очнитѣ си зеници, всичко да погубишъ и всичко да загубишъ“ каза. Старецътъ видѣ Вардания разгнѣвенъ, видѣ онѣзи, които държеха поводитѣ на неговия конь, и веднага повика воеводата: „Ти, прекрасни и превелики военачалнико, рече, не ще получишъ властта, дори ако извършишъ хиляди нѣща. Нѣкои отъ подчиненитѣ подъ твоята дланъ ще си препашатъ пояса на самодържавието. Виждашъ ли

онѣзи трима мжже, твои оржженосци? Лъвъ, Тома и Михаилъ сж имената имъ. Отъ тѣзи мжже пръвъ Лъвъ ще получи властта, а следъ него царството ще премине къмъ Михаила. Третиятъ, Тома, ще дръзне усърдно да приеме царството, обаче не ще може да изпълни докрай своята воля, а ще бждатъ загасени заритѣ на неговитѣ очи“.

И тѣзи нѣща, прочее, се сбжднаха въ своето време, както възгласи духодвижимата тржба. Злочивиятъ пѣкъ царъ Никифоръ, като завърза силна битка съ обитаващитѣ близо до Истра [Дунава] българи, стана жертва на оржжието и храна на меча, като остави скиптѣра на своя синъ Ставракия.

Царуване на Михаилъ Рангаве

Но и Ставракий наскоро умрѣ, бидейки прободенъ отъ копие въ сжщото сражение и отпадна отъ кървитѣ на раната. На Михаила Рангаве, мжжъ на Никифоровата дъщеря Прокопия, се усмихна властта. Видѣ тогава Византия свободенъ день, безъ кърви и убийства и насилствени грабежи, непомраченъ, непомжтенъ и незатъмненъ отъ мжжеубийственъ, мраченъ и мжтенъ облакъ. Видѣ тогава Византия свободенъ день и свѣтлости на блага и лжчи на дарове. Защото Михаилъ сияеше съ всѣкаки добрини и бѣ свободенъ, тихъ и кроткъ мжжъ, който не се веселѣше отъ кървитѣ, нито се радваше на убийствата, но представяше богонасадена градина, поле на добродетели, рай, напояванъ отъ боготочни води.

Но отново шипката отпадна преди часа, прокапа като злакъ, подхраненъ отъ роса и премина. Като цвѣтъ се яви и отпадна, като димъ и като

сънъ. Издигна се плъвелъ съ многобройни тръни и дивъ глогъ, който уязвява сърдцата. Злоимениятъ Лъвъ — лютъ месоядецъ на овцитъ Христови — нападна на властта. Когато царъ Михаилъ узна дързостъта, устрема и бунта на мжчителя [тиранина], самъ по своя воля той отстѣпи отъ многовъзжелания престолъ, като изпълни и въ това божественитъ Христови закони и се яви за гонителя подобенъ на другъ касторъ. Разказватъ, прочее, книгитъ на древнитъ писатели, че на сушата има звѣръ, нареченъ касторъ, чиито плодни яйца, сиречь тайни удове, служатъ за лѣкуване на нѣкои неизлѣчими болести. Като знаятъ това, мнозина отъ ловцитъ преследватъ животното съ мрежи, изплетени отъ ленъ, и използватъ за свои помощници бързи кучета. Касторътъ, понеже знае причината на борбата [противъ него], и като види, че не може да убѣгне отъ мрежитъ на ловцитъ, отгризва семенотворнитъ и дететворнитъ удове и ги хвърля на онѣзи, които ги желаятъ, а самъ той съ бѣгъ се спасява. Поради това напраздни се явяватъ всички нѣща — и тичането, и гонението, и преплитането на мрежитъ, и тичането на кучетата.

Царуване на Лъва Арменеца, иконобореца

Така доброволно оставя Михаилъ вѣнеца на звѣрообразния и злоимения Лъвъ, който бѣ издѣнка злораствала отъ арменскитъ предѣли. И съживи се отново лютиятъ коренъ на началния трънъ, отново избуя издѣнки, по-бодливи отъ прежднитъ, и заплаши да задуши златния плодъ. Отново се раздвижи змийската опашка, сиречь иконоборската мерзостъ, като голѣма и страшна зинала змия пропѣлзъ и съскаше да погълне отново църквата като млади пилци на кжсопера

птица. Иконитѣ на светиитѣ и на Христа биваха изтривани, съ варѣ биваха замазвани, въ огънь изгаряни, издирвани бѣха пещеритѣ и църковнитѣ жилища, храмоветѣ на душитѣ, които живѣха споредъ [живота на] ангелитѣ. Прогонванъ бѣ всѣки поклонникъ на честнитѣ икони. Ридаше тогава и дъщерята на божествения Сионъ и, като ронѣше сълзи, носѣше жалейна дреха, вдовишка одежда — вмѣсто невѣстинска украса. Жалѣеше тогава и ликътъ на небеснитѣ звезди и се взираше къмъ земята съ потъмнѣли очи.

Този [Лъвъ], като се стараеше да погуби рода на Михаила, изрѣза плодотворнитѣ удове на неговия синъ Никита, та да му попрѣчи нѣкога да има дете. Бидейки скопенъ, синътъ на Михаила стана по-късно архиерей на новия Римъ, като бѣ названъ Игнатий при промѣната на своя животъ.

Този лютъ звѣръ, рикаещиятъ Лъвъ, като си спомняше свещенитѣ пророчества на онзи дивния старецъ, златоперия кикнось, и се боеше отъ Михаила, който бѣ отъ Амория, да не се обърне къмъ него колелото на държавата, затвори го свързанъ въ здрава тъмница и размисляше въ себе си какъ да го погуби. Но немощень е всѣки човѣкъ къмъ дланитѣ Господни, но малосилна е мощъта на земнитѣ сжщества, а Богъ е велемощень и съ силни мишци. Кой би преодолѣлъ Неговата сила? Михаилъ, като се надѣваше на пророчествата на доброезичния старецъ и пророкъ, откри, изяви и показа тайната предъ пазителя на царския домъ — папия се назовава той по грѣцки — и съ него и чрезъ него подготви дѣлото и чашата на съзаклятието приготви за владѣтеля. Въведоха, прочее, нощя заедно съ пѣвцитѣ мжже облѣчени въ щитове и копия и оржженосци, които нападаха на лютия звѣръ, когато извършваше служ-

бата на утреннитѣ пѣсни, съ мечъ го съсѣкоха и го заклаха като агнецъ. Михаилъ става повелитель, вмѣсто затворникъ, и свободенъ, отъ тъмница — царь и самодържець.

Царь на гърцитѣ Михаилъ

Такива сж тѣзи нѣща, а какви сж онѣзи, които следватъ? Ненавиждаше, прочее, и Михаилъ светитѣ икони, но не мразѣше онѣзи, които имъ се покланяха, нито съ рани плътъта имъ покриваше. Като погрѣши въ немалки сражения съ агарянитѣ, стана за игра и подигравка. Тѣ [агарянитѣ] често разбиваха грѣцкитѣ полкове и отвеждаха въ пленъ тѣхнитѣ военачалници, като наричаха владѣтеля страшливъ и мекосърдеченъ. Отъ това Михаилъ имаше сърдечна болка и душегубно зло и скръбна горестъ. Болѣеше отъ люто и злосторно зловѣрие, което го отстраняваше отъ божиеото око. Много злини налитаха на него и като многобурно море го заплашваха, а още по-люта вѣеше многомѣтната буря и затресе сърдцето му като ладия. Защото Тома, за когото по-горе спомена словото, човѣкъ много хитъръ и огненъ въ дързостъта, събра воинствена сила отвсѣде, въоръжени мѣже, които се радватъ на кръвта, твърди и храбри по сърдце, убийци, силни, многодрѣзновени, дрѣзки на война, и се опълчи противъ Михаила съ голѣмъ устремъ, като вепъръ изъ гора и гѣста джбрана, или като малкъ лъвъ, чадо на кръвожадна лъвица, отхранванъ въ горитѣ. Всички тракийски градове той обсади съ морски сили и съ пешеходни воители и имъ навлѣче всѣко тежко зло, като ги зароби, разори и разруши. Той стигна до самия славенъ градъ. Но щомъ всесилниятъ Богъ се съпротивлява на смъртнитѣ, то подобни на паежина сж

всѣка замисълъ и дѣло. Тома, прочее, нѣмаше на своя страна защитата на божеството, на пѣсѣкъ съгради стълбоветѣ на съзаклятието и положи своитѣ основи на нѣщо нетвърдо. Поради това и съграденото [отъ него] бѣ превърнато изъ коренъ и той съ убийства оскверни своитѣ военолюбни ржце и всѣко копие зачерви съ кръвъ. Най-сетне, той бѣ заловенъ и бѣ лишенъ отъ очи — угаснаха неговитѣ добросвѣтли очни свѣтилници. Следъ това той люто бѣ съсѣченъ съ мечъ.

Царуване на царь Теофила

Когато царь Михаилъ трѣбваше да напустне живота, той вржчи скиптѣра на своя синъ Теофила, който заедно съ всички други плаваше въ морето на живота злощастно, съ бури, а не тихо. Само това добро преславно той намѣри — всечестната и божествената всрѣдъ женитѣ Теодора, като бисеръ пресвѣтълъ, като камъкъ антраксъ. Нея той имаше за съжителница, съ нея бѣ свързанъ въ бракъ, и стана баща на деца, като сѣеше въ плодородна земя, и бѣ по-щастливъ, отколкото първородника Адамъ, когото изведе извлѣчената изъ реброто му и първомайка Ева изъ пицнитѣ едемски дървеса. Тя направи своя съжителъ и съобщникъ въ живота [съпричастникъ] въ дѣсната и спасяема частъ. И точно тукъ възгласи пѣсень сладкопѣвната Давидова гусла, която и камъкъ привличаше. Тя, прочее, се изразява, като пѣе къмъ Бога: „Богъ въ домъ вселява единоправнитѣ“¹. Тукъ се стече торъ съ благовонно миро, и багренолистна шипка се съчета съ търноносенъ плѣвелъ, и багра чернозрачна съ

¹ Вж. Псалми, LXVII, 7.

пурпурна багра. Тя бѣ градина, засадена съ всѣ-
какви добродетели, и мѣсто съ благодетни из-
дѣнки и благоукрасено дърво. А той, напротивъ,
бѣ село съ тръни на зловѣрието и търнеста ка-
пина и трънъ, проникващъ до сърдцето. Като
мразѣше начертанията на светиитѣ и образа на
Христа и на мжченицитѣ, той измжчваше съ не-
поносими и люти мжчения онѣзи, които имъ въз-
даваха подobaващата честь. Но сжщо и онѣзи,
които сияеха въ животъ и слово съ красоти, по-
висши отъ тѣзи за звездитѣ, съ лжчи по-свѣтли
отъ слънчевитѣ, именно свещения Теодора и бо-
жествения Теофана, той уязви съ нанесенитѣ
тежкоболезнени мжки и изтѣни кожата на тѣх-
нитѣ тѣла съ говежди жили, уязви и тѣхнитѣ
чела до самитѣ вежди и имъ начерта слова, из-
плетени въ ямбически стихове.

Тѣ, прочее, носѣха избождането по лицата
като блѣскавъ бисеренъ вѣнецъ. Царь Теофилъ
пъкъ се отнасяше твърде люто, лукаво и зло-
образно спрямо иконитѣ и изображенията на
светиитѣ, докато иначе бѣ свѣтлодушенъ и ве-
ликоуменъ и се грижеше за правдата и за сжд-
нитѣ закони. Най-явенъ знакъ на неговото веле-
ление бѣ изкустността на онѣзи сглобени отъ
злато органи, презъ които, като се изпращаше
по изкусенъ начинъ въздухъ, излизаха благо-
звучни и красиви пѣсни и се разнасяше приятно
сладко пѣене. Съ тѣхъ бѣха и позлатенитѣ и
блѣскави дървеса, които блестяха издалече отъ
лъщението на златото. На тѣхъ седѣха златоко-
вани пойни птици, като на клони на топола или
на островърхи борове, и чрезъ нѣкакво изкуство
издаваха медени пѣсни. Така изкустнитѣ ржце
на многохитритѣ люде наподобяватъ по малко
въодушевената природа.

Ако ли нѣкой желае да узнае по-точно не-
говото великодушие и миролюбие, нека погледне

на близкитѣ до морето огради, които обкржжаватъ красивия всрѣдъ градоветѣ градъ. Защото нѣкога тежка и свирепа зима се излѣ и стегна морето дори до безмѣрнитѣ дълбини и окамени водата, като сгжсти нейното течение, и зловѣтрениятъ мразъ втвърди морето. Следъ малко възсияха слънчевитѣ топлоти, разбиха смѣшението на окаменѣлото море, отъ него се откжснаха ледни отпрѣски и надвишаваха по голѣмина дори огромнитѣ камъни. И нѣкой по-добре би казалъ, че върховетѣ на предѣлбокитѣ гори отгоре се откжсватъ и се търкулватъ съ грохотъ, или камъни се мѣтатъ съ прашка и разбиватъ стенитѣ, като оглашаватъ лекия въздухъ съ своето движение. И, прочее, тѣ като падатъ долу, издигатъ срещу крайбрѣжнитѣ стени морскитѣ дълбини и разориватъ основитѣ на твърдинитѣ. Когато царьтъ видѣ тѣхното разрушение и честитѣ рани или по-скоро разорение, смути се въ душата си поради станалото и, като желаше да покаже богатството на любочестието, изпраздни злато, подобно на непотрѣбни миди, укрепи слабото, въздигна падналото и написа на стенитѣ своето име.

И тѣзи нѣща сж достойни за хвалебенъ езикъ. Азъ пѣкъ се удивлявамъ отъ неговото праводеяние и отъ неговата нелицеприятна воля при сжденето. И нека прибавя малкъ примѣръ за неговия нравъ, като чаша изъ морето и като глѣтка изъ бѣчва, като дребна искра отъ изпълнена съ много дървета пещъ. Нѣкаква бедна жена пристжпи къмъ тогова Теофила, оплаквайки се противъ едного отъ знатнитѣ, на име Петра. Друнгарий бѣ на виглитѣ [стражитѣ], както биха казали гърцитѣ. Изъ своитѣ дълбини тя изрече на Теофила, въпиеше съ болка и ронѣше сълзи, умоляваше владѣтеля да бжде нейнъ отмѣстителъ, да ѝ подаде здрава ржка и да я избави отъ несправедния обичай на Петра, кой-

то помрачаваше нейната малка хижица, — защото тя не можеше да понася толкова тъма и така да се рече, на вѣтроветѣ да изостави своята хижа. Царѣтъ изслуша това, издири работата и разбра злолюбието на обвинения и разори, прочее, до основи кжщата, която създаваше мракъ на жената, а него самия изведе всрѣдъ търговския пжтъ и съ сурови говежди жили израни неговата плътъ.

Този малкъ примѣръ за душата Теофилова може да покаже и другитѣ дѣла. Казватъ, че и [Бокхорисъ], царь египетски, отъ говора на новороденъ младенецъ позна най-древния отъ всички езици. Следнитѣ нѣща могатъ да засвидетелствуватъ свободата на неговото сърдце отъ лихоемство и отъ желанието да събира злато отъ търговия.

Случи се той да стои надъ царскитѣ домове, гдето е изваянъ прекрасно снѣгозраченъ мраморъ, изобразяващъ ширококоробенъ волъ и представящъ лъвъ, който скача на вола и пие неговата кръвъ. И отъ това ваяние се получи името на мѣстото. Тамъ, прочее, застана царѣтъ и прострѣ очи надъ морето. Тишина владѣеше. Съ неговитѣ красоти той наслаждаваше очитѣ си, когато съзрѣ натоваренъ корабъ да се приближава къмъ сушата. Повѣваше зефиръ съ тихи дихания, надуваше вѣтрѣтъ гннкитѣ на платната и водѣше кораба къмъ тихо пристанище. Разбралъ би всѣки, даже като стои надалечъ отъ морето, претовареностъта на приближаващия корабъ, защото тежестъта на преносимитѣ нѣща изтласкваше морето до третия поясъ на натоварения корабъ. Когато видѣ, той запита кой, отгдето и чий е корабѣтъ, и като узна, че корабѣтъ и товарѣтъ сж на царицата, сърдцето му се изизпълни съ душойазвителна скръбъ. Като я призова и узна за кораба, той рече : „Оле, але, царице

до какъвъ животъ стигамъ! Каква щастлива честъ за каква промѣникъ! Азъ, гръцкиятъ царь, станяхъ продавачъ на стоки и станяхъ търговецъ, — о, горко ми! — най-лошъ отъ търговцитѣ“. И, като каза това, той повели въ пламъцитѣ на всеядния огънь да бже изгоренъ многонатоварениятъ корабъ ведно съ товара.

Този царь изпрати великия Методий изгнаникъ на едно островче, затвори го въ пещера като мрътвецъ въ гробъ, като бисеръ въ черупка, като шипка въ тръни, а съ него двамина разбойници злодеи. Единиятъ отъ разбойниците се раздѣли отъ живота и се разтлѣ отъ естеството, поради неизбѣжната нужда, и този крепкоуменъ страдалецъ понасяше неговата злосмрадна воня и разлагане, които дори и самиятъ камъкъ не би могълъ да понесе. Другиятъ пъкъ, когато бѣ пустнатъ, не желаше да излѣзне, но пребиваваше въ тази мрачна пещера и стана ревнителъ на божественото житие, като слънце излъчващъ лъчи на чистъ животъ. Още преживяваше въ тъмница божествениятъ Методий, когато богогласцитѣ, прободени въ честнитѣ лица, за които словото вече упомена, насилствено бѣха прогонени въ изгнание, намѣриха нѣкакъвъ мжжъ рибаръ, който риболовствуваше, и написаха на праведния краткосрочно писание въ ямбически размѣръ, което не мисля никакъ добре да измѣня въ нѣщо и записвамъ самитѣ тѣзи ямбически стихове. Тѣ сж следнитѣ: „На живия мрътвецъ и на мъртвия живоносецъ, който живѣе на земята и ходи по небето, писание пишатъ свързани на свързанъ“. Като имъ написа отговоръ, той писа: „Онѣзи, които по звание сж записани въ небеснитѣ книги и сж белязани цѣломждрено по лицата, приветствува ги като съзатворници живопогребениятъ“. И това сж златни слова на доброезичниците, наистина капящи струи на боже-

ствена мѣсть. Добриятъ подвижникъ, великиятъ Методий, като изтърпѣ въ лютата и злотѣмнична пещера, и избиване на жбитѣ и счупване на челюститѣ и понесе всички други видове мъчения, съ които го измъчваха безчовѣчно злочестивитѣ, удряха го като твърдо желѣзо съ ковашки чукове, най-сетне като свѣтозарно слънце, и като свѣтилникъ изпъкна сякашъ отъ нѣкакъвъ коренъ оттамъ, по волята, както смѣтамъ, на Оногова, Който се взира въ безднитѣ и седи на херувими и серафими, за да го постави подобно на якоукрепенъ градъ върху планината, та такава добродетель да не се покрива като свѣщникъ подъ крина въ тъмната и мрачна пещера. Царь Теофилъ пъкъ, като се занимаваше винаги съ книгитѣ и оттамъ събираше меда на знанието, подобно на трудолюбива пчела отъ полскитѣ цвѣтя, дойде до нѣкакви заплетени и неразбираемо казани нѣща, чиято трудностъ и неяснота никой не можеше право да открие, въпрѣки че имаше мнозина съ голѣма слава въ знанието. Когато царьтъ бѣ много опечаленъ, единъ изъ неговитѣ постелници и килийници се приближи, възхвали Методия и всичко разказа: неговата многоученостъ, способностъ, разумъ, небесенъ смисълъ и премждростъ — било потикнатъ отъ Бога, било пъкъ хранещъ обичъ къмъ високия по умъ и богоносенъ мъжъ. Изслуша това царьтъ и доведе свещения Методий, изведе го изъ пещерата като бисеръ изъ черупка и като изъ облакъ звезда, която излъчва свѣтли огнени лъчи и прогонва тъмата и мрака на неведението. Когато вкуси отъ неговия езикъ, Теофилъ го посели добре, него, добрия, въ дворцитѣ, подобно на многоценно имане въ недостъпни съкровищници, като голѣмъ камъкъ, който излъчва лъчи на свѣтоизлияние. И като пребиваваше той тамъ, царьтъ сякашъ при златоструйния Нилъ черпѣше обилно пиение изъ сладколѣещитѣ се струи.

Царуване на Михаила, синъ Теофиловъ

Когато трѣбваше да премине рѣката на тлѣното сѣщество, — която всѣки, обложенъ съ тлѣстотата на смъртната плѣтъ, не може да не премине, настоява естеството за бързо разрушение, иска дължимото — и той съ вѣнецъ, прочее, украсява своя синъ Михаила, бидейки още отрокъ на млада възраст. Но като подозираше, както подобава, младостъта на момчето, повели майка му да му бжде съобщница и да бжде управница на неговото царство. Тя, като имаше дотогава потайно знание и скрито почиташе свещенитѣ образи, както Никодимъ, би казалъ нѣкой, нехрабъръ и страшливъ по умъ, тогава ясно и съ дрѣзновение въззова и стана бележита и златотрѣбна трѣба, или по-скоро dobroгласна и отгледваща младенци птица, която събира отвсѣде своитѣ безпери птиченца, скриваща ги догдето отmine ловецѣтъ, и имаше въ сърдцето си предоборородни семена, като dobroплодна нива и тлѣстобразна оранъ, която зиме е тъпкана и не дава отрасли, та като премине лютината на зимното време, пролѣтъ се засмѣе и суровостъта се разкара, тогава, прочее, тогава да изнесе и многоплодни отрасли и нива многокласа и изпълнена съ dobroплодие, която се вълнува отъ повѣитѣ на благоуханнитѣ зефири, по благодатъта на Духа, Който всичко извършва. Като събра божествени мѣже, копачи, би казалъ нѣкой, и изкусни дѣлатели, изтрѣгна трѣнитѣ на иконоборството. Умоляваше горещо богоноснитѣ мѣже да молятъ Бога за нейния съпругъ и ги убеди и получи пълно увѣрение, че Теофилъ ще бжде избавенъ отъ тамошнитѣ мѣжи, съобѣдница стана на свещенитѣ мѣже и хубава и тлѣстотрапезна гостба направи. Бѣ съ тѣхъ и златоезичниятъ Теофанъ, който понесе люти рани на своето лице

и тогава бѣ първопастиръ на Никейския градъ. Когато Теодора поглеждаше къмъ него и съзрѣ неговата търпеливостъ, тя се удивляваше. Той, като разбра, рече съ суровостъ и душевна горчивина: „Виждашъ ли, царице, тѣзи язви по лицето ми? Заради тѣхъ ще се сѣдя съ твоя мжжъ тамъ, гдето сѣди общъ и неподкупенъ Сѣдия, не гледа на лице, нито иска дарове, нито пѣкъ се свѣни отъ багренична одежда“. На това тази чудна измежду женитѣ, като въздѣхна мжчително изъ дълбочината на сърдцето, облѣ лицето си съ сълзи, подобно на нѣкой синъ изворъ, който отгоре по скала изпуска струя отъ водно течение, издаде умиленъ гласъ — знакъ на вжтрешна буря: „Тѣзи ли нѣща, о чудни, за царя ти и цѣлиятъ този съборъ обещавахте?“ Тогава сладкоезичниятъ божественъ Методий, стадоначалникъ на свещеното стадо на новия Римъ, възрази на голѣмото дръзновение на Теофана, утеша добрата царица и умѣло пресѣче течението на сълзитѣ, утѣши тежката буря на нейното сърдце, като прокапа размекващи душата, подобно на масло, слова и я утѣши.

И догдето, прочее, бѣ още младъ нейниятъ синъ, царьтъ, бѣ царица съ него и майка му Теодора, и всичко вършеше добре, управляваше добре многонатоварения корабъ на скиптродръжанието. А когато Михаилъ достигна до юношество, той самъ се залови за тѣзи дѣла и на дѣло показва истинността на разказваното въ баснитѣ. Защото самоволно се яви като новъ [Фаетонъ] младежъ, възкаченъ на колесница съ добри коне и съ огнени колела, и погуби цѣлото гръцко мѣстно управление, самъ изпадна отъ дѣдовата и бащина властъ и мъртавъ легна на лицето си и на своя образъ. Яви се, прочее, сладенъ /като другъ Неронъ, пияница, сластолюбивъ, блудникъ, винопийца, който изразходваше цѣлото имущест-

ство за своитѣ другари по игра, смѣхотворци, скверни и играчи, които се возятъ на колесници, отъ сутринъ търсятъ безмѣрно пиене и живѣятъ изнѣженъ и пищенъ животъ, прекарватъ въ ядене на доброядни храни и пребиваватъ цѣлъ день съ жени блудници, пиятъ, глумятъ се и любодействуватъ, подобно на Сарданапала, който нѣкога царувалъ надъ Нинъ. Като прекарваше съ нѣкакви такива развратници, пияници, безсрамници и злодѣлатели, творци на зло, той стана съ трапезникъ на безсрамни оржженосци и се хранѣше въ Дионисовскитѣ безсрамия. Оттамъ бѣха пиянствата, и ликоветѣ, и напиванията, и чашитѣ, и възгласяването на безсрамнитѣ и блуднически пѣсни, смѣхотворнитѣ игри и всичко скверно. Приказкитѣ, прочее, разказватъ за Актеона, звѣробиеца, че псета го разкъсали и го нападнали като звѣръ. Играчи бѣха обкръжили Михаила, съ остригани бради и намазани съ бѣлило. Въ какъвъ ровъ на злото тѣзи не го хвърляха? Самъ той, прочее, сѣдаше на златокована колесница, възкачваше се на четириколна колесница и на златни седалища. Съкровищата съ богатства всѣкжде се изчерпваха и гръцката държава стигаше до недоимѣкъ на богатства. А глумцитѣ се пълнѣха съ нескѣдни богатства, меки одежди и златоткани ризи. Така разпуснатото и разслабено живѣеше Михаилъ. Много пѣти дори безъ никаква потрѣба, безъ тѣлохранители, стража и оржженосецъ той самъ излизаше всрѣдъ пѣтищата, безсрамно позорствуваше и се радваше на коннитѣ надбѣгвания. Стана и духовенъ баща на деца — децата на актьори и колесничари ги носѣше на рѣка като втори баща, когато излизаха изъ купельта на богорождението. Поради това, прочее, не стигаха златнитѣ жили, изливани върху толкова торни проходи, та затова и златокованитѣ украшения на древнитѣ царе и златнитѣ

дървета, и пойните птици, и кованите и нагласени отъ злато лъвове, и изобщо всичко, което сияеше царски въ царските дворци, което нѣкога Теофилъ любочестно направи като прекрасна прослава на гърците, — бѣха стопявани и зле се изразходваха по мръзки и гнусни многообразни проходи. Не само така свински дрѣзна да живѣе, но отъ день на день къмъ по-лошъ животъ отиваше: похули, злиятъ, светитѣ тайни и достопочтенитѣ серафими, като вливаше лютъ синапъ въ чаша, извършваше страшната служба, като си играеше, казватъ, съ това, съ което не бива да се играе, и се смѣеше съ онѣзи нѣща, съ които смѣхъ не подобава.

Майката, която виждаше Михаила да живѣе така и че грѣцкиятъ царъ става за игра, уязви се утробата ѝ и душата ѝ се смути, съ думи го наставляваше, поучаваше, назидаваше и се опитваше да го откъсне отъ мръзкитѣ и скверни дѣла, но бѣ, така да се каже, като да беседва съ мрътвецъ и при глухъ да пѣе хвалебни пѣсни. Имаше единъ братъ на майка му, наричанъ Варда, човѣкъ злокозненъ, който всичко подвеждаше и развращаваше. Той влѣзе въ Михаила като червей въ сладко дърво, прояде неговото сърдце и го направи да прогние, накара го да прогони царица Теодора, неговата майка, отъ царската властъ, а самъ него да украси съ кесарски вѣнецъ. Пустъ, прочее, намѣри оногова окаяния и, споредъ приказката, подобно на безумствуващитѣ отсѣкълъ дѣсната си ржка съ помощта на лѣвата, или, по-добре да се каже, останалъ безъ длани и безъ ржка или, споредъ езическитѣ приказки да се каже, овца явила се въ безумие и прогонила псета, по съвета на вълка. Той привличаше държавата отъ самодържеца къмъ себе си и всичко вършеше по своя воля наистина като самодържецъ. Не само това, но и къмъ беззаконие се

отклони, каквото нито скитъ би дръзналъ, нито персиецъ, нито езичникъ, като — оле блудний разуме! — съ жената на своя синъ общѣше явно като съ своя съпруга. Узна за това зло великиятъ Игнатий, който тогава управляваше царския градъ Римъ : разказваше се на разпътица и по домоветъ, та тази мерзостъ обикаляше всички слухове. Поради това той наставляваше кесаря Варда съ страшни слова и съ заплахи за бжднитъ мжки, укоряваше го, поучаваше го, изобличаваше го, назидаваше го и всѣко сръдство опитваше, за да го откъсне отъ страстѣта. Но въ всичко истинна бѣ Соломоновата притча, която забранява да се изобличава безумния¹: изобличенията сж като мозоли на нечестивитъ и уязвяватъ подобно на стрели зловтворнитъ сърдца. Кесарьтъ, прочее, като се разгнѣви за укорителнитъ слова, съ които го упрѣкваше богоносецътъ, не само не радѣеше за поученията, но хранѣше и вражда къмъ онзи, който го поучаваше, и вършеше подобно на нѣкои, които сж изпълнени съ струпей и биватъ лѣкувани отъ нѣкого, а сами непокорствуватъ и дори свирепствуватъ противъ оногова, който имъ върши благодеяние. Следъ това, прочее, като пристъпилъ веднажъ Варда къмъ божественитъ тайни и не получилъ онзи божественъ даръ — защото не се повѣрѣва на гнилъ сждъ благовонно миро — изпадналъ въ яростъ като лъвъ, който силно рикае, скочилъ люто като леопардъ върху праведния, откъсналъ го и го низвергналъ отъ престола. Вмѣсто него постави Фотия, о горко! кого на мѣстото на тогова! Отъ това буря на страсти се опитваше да потопи свещения Игнатий. А кесарьтъ, като дѣхаше подобно на севернякъ, който силно шуми, и като свирепъ вечерникъ и злодѣхашъ западникъ, въздигнаха се тежки вълни

¹ Ср. Притчи, IX, 7—8.

и бури. Но кой може да опише изпитанията, съ които го обградиха Фотий и Варда, за да подпише собственоръчно писание, че по воля оставя свещеното светителство? Изкорениха му зжбитѣ, люто му разбиха челюститѣ и лицето му сломиха, като на осквернителъ, разбойникъ и злодѣлатель. Голъ и свързанъ, оле слънце и земьо, го разпрострѣха въ студень и мраморень гробъ, въ гробница гнусна и изпълнена съ торъ, съдържаща хулното тѣло Копронимово. Но не докрай кротува всемогщата дланъ. Причинителтъ на злинитѣ бѣ предаденъ на сждъ и приготвителтъ на злинитѣ изпи чашата на гнѣва. Варда, прочее, като копаяше гробъ на убийство на царя, самъ справедливо попадна въ него, а злотворниятъ Фотий бѣ прогоненъ отъ престола. Така нищо не отбѣгва отъ очитѣ божии, така въздава Богъ на гордитѣ, както пѣе доброгласната Давидова цевница.¹

Царь Михаилъ, като се наслаждаваше на коннитѣ надбѣгвания и се веселѣше бѣсовски за любимитѣ си язди, съпребиваваше и прекарваше заедно съ позорствуващитѣ, и самъ участвуваше въ надбѣгвания съ колесници. И веднажъ, като водѣше добре колесница по пжтя и бѣ похваленъ отъ нѣкого, наричанъ Василискъ, почете хвалителя и то не съ скжпоценни камъни, нито съ бисери, но съ самата царска властъ го обдари. Като видѣ това великиятъ Василий Македонецъ, който отъ тогова Михаила по-рано бѣ поставенъ за царь и се убоя отъ неговия зле непостояненъ умъ, намисли потрѣбно да предвари и избърза. Поради това и почерпи Михаила съ убийствена чаша и стана самодържецъ и самовластенъ владѣтель. Отъ Михаила не се роди ни синъ, ни дъщеря: защото семето на превратливитѣ, каз-

¹ Ср. Псалми, XXX, 24; XCIII, 2.

ватъ премждритѣ, въ афродитскитѣ дѣла нѣма плодъ.

Казватъ, че нѣкога царица Теодора — царица по душа и честъ — видѣла тогова [Засилия] и казала така на Михаила: „О царю и чедо, видишъ ли този голѣмъ и здравъ мжжъ, почѣтенъ отъ тебе и пребиваващъ заедно съ тебе? Той като змия, о горко, ще глътне, погуби, избие и затрие докрай нашия родъ, подобно на младитѣ пилци отъ нещастна кокошка“.

Но подобава, прочее, да се каже за Василия, отъ где и отъ кои произлѣзе и кои сж неговитѣ родоначалници. Произхождаше отъ бедно село, което се намираше близо до първия македонски градъ, който първоначално имаше име отъ Ореста, а Адрианъ, гръцкиятъ царъ, го съзида и дарува своето име на този градъ. Родителитѣ и насадителитѣ на този доброклонно дърво не бѣха нѣкои отъ многоимотнитѣ, нито бѣха отъ знатнитѣ, нито отъ онѣзи, които пасатъ овце, нито иматъ ниви и земи, но бѣха работници, нищи и живѣещи въ бедностъ. Когато тѣ оставиха живота и се представиха отъ земята, тогавашниятъ български князь Крумъ нападна всички подвластни на гърцитѣ земи, съ пленение изпълни своята войска и погуби цѣлата младежъ, като остави по-голѣмата частъ въ робска участъ. Тогава бѣ плененъ отъ български ржце и Василий, като добропера птица [уловена] въ люта ловна мрежа. Като избѣга отъ злитѣ български мрежи и полетѣ, той веднага се представи въ гръцкитѣ предѣли и се нае на служба като беднякъ. Като изстрада и изкара много мжки, той разбра, че въ безплодна земя сѣе своитѣ трудове, напустна сродницитѣ и родната страна, обмисли останалитѣ малки и лоши нѣща и се отправи, сякашъ по произволение [божие], къмъ византийския градъ. Когато пристигна вжтре въ добре-

иззиданитѣ кули, тамъ се показа разумниятъ съветъ, какъ се поставятъ коренитѣ на нѣщата и какъ почетенъ е за него царскиятъ санъ. Василий, прочее, спѣше, така безгриженъ, увитъ въ дрипави одежди, не носещъ въ своята пазва ни сребро, ни злато, но надѣващъ се само на своитѣ длани и смѣтащъ тѣхъ за причина на своя многотруденъ животъ. Той спѣше на нѣкакво легло отъ камъкъ, близо до вратата на храма на свети Диомидия. Но по това време налетѣ бѣлокрилъ сънъ на тамошния ключаръ, бързо го събуди и му повели да въведе вътре царя. Скори отъ своята постеля просмонариятъ, бързо дойде предъ храма и намѣри тамъ спящъ просто Василия, беденъ, съ неомити нозе, каленъ и дрипавъ. Той смѣтна видението за измама, завърна се отъ тамъ и пакъ сънъ нападна на неговитѣ очи, но ето отново първото видение. Това стана до трижди. Разбра и позна едва тогава просмонариятъ, веднага въведе Василия и му даде достоенъ за него покой. Василий бѣ красивъ, храбъръ, съ здрави ржце, съ добри длани, съ твърди гърди, крепъкъ, съ крепки мишци. Поради това за кратко време показва на всички своята сила и се говорѣше за него отъ всички велможи. И защо да се говори надълго и съ много слова? Представенъ бѣ на царъ Михаила и отначало бѣ почетенъ съ длъжността да се грижи за конетѣ — сиречь бѣ поставенъ комисъ, — а после и паракимуменъ, което е голѣмо нѣщо всрѣдъ гърцитѣ, и, най-сетне, царъ и съ него пребиваваше. Понеже възневидѣ царъ Михаила като пияница, винопиецъ, отдаденъ на игри и занимаващъ се съ позорища, заби въ утробата му мечъ и завзе властта преждевременно и преди часа.

.

XXXVII. Приписки и добавки къмъ Манасиевата хроника

И сѣа оубо приключиши сѣ старому римъ .
нашъ же новъи цариградъ донтъ и раститъ, крѣпит сѣ
и омлаждает сѣ, бѣди же емъ и до конца расти, еи
царю възстѣи царствѣши, сицевѣаго пріемшъ свѣтла и
свѣтоносна царъ, великаго владыкѣ и изряднаго побѣдо-
носца, коренѣ сѣща ювана прѣизящнаго царъ бѣлгаром
а҃сѣнѣ, алеѣандра глагола прѣкроткаго и милостиваго и
михолюбиваго, нищѣимъ крѣмителѣ и великаго царъ
бѣлгаром, е҃гоже дръжавѣ слѣнца безчислѣнаа да ис-
хѣтѣтъ.

При а҃настасіи цари нахашѣ бѣлгаре поемати земя
сѣѣ, прѣшедше ѣ бѣдынѣ, и прѣжде нахашѣ поемати
долнаѣ земя охридскѣ, и по томъ сѣа земя къса . ѿ
исхода же бѣлгаром до нинѣ . 60 . лѣтъ.

[Къмъ разказа за имп. Теодосия II Малки]

Това се случи на стария Римъ, а нашиятъ
новъ Цариградъ цѣвти и расте, укрепва се и
младѣе; нека и до край да расте, ей царю цар-
ствуващъ надъ всички, като има такъвъ свѣтълъ
и свѣтоносенъ царъ, великия владѣтель и изря-
денъ победоносецъ, отъ корена на преизящния
Иванъ А҃сѣня, царя на бѣлгаритѣ, сиречь Але-
ксандра прекроткия, милостивия и монахолюби-
вия, хранителя на беднитѣ и великия царъ на
бѣлгаритѣ, чиято власть нека безчислени слѣнца да
отмѣрятъ...

[Къмъ времето на имп. Анастасия, 491—518]

При императора Анастасия наченаха бѣлгаритѣ
да завзематъ тази земя, като преминаха въ Бдинъ
и първомъ почнаха да завзематъ долната земя Ох-

ридска, а следъ това цѣлата тази земя. Отъ изхода на българитѣ досега има 870 години.

**Къмъ царуването на имп. Константина IV,
668—685]**

При Константина Брадати стана шестиятъ свети съборъ.

При тогова царъ Константина преминаха българитѣ презъ Дунава и отнеха отъ гърцитѣ, следъ като ги разбиха, тази земя, въ която живѣятъ и до днесъ. По-рано тази земя се наричаше Мизия. Бидейки безчислено многобройни, тѣ изпълниха и тази страна на Дунава и онази до Драчъ и по-нататъкъ, защото и власитѣ и сърбитѣ и всички останали сж все едно.

[Къмъ царуването на имп. Лъва III, 717—741]

Въ днитѣ на този царъ Римъ се отвърна къмъ франкигѣ заради неговитѣ хули.

При този царъ Лъва куманитѣ нападнаха на Цариградъ и на цѣлата земя, но потънаха въ морето, избивани отъ гърцитѣ, а всички останали ги съсѣкоха българитѣ.

**[Къмъ царуването на имп. Лъва IV, синъ на
Константина V, 775—780]**

При тогова Лъва бѣ князь на българитѣ Кардамъ.

**[Къмъ царуването на Константина VI и
майка му Ирина, 780—802]**

Въ царуването на този Константина и неговата майка стана светиятъ седми съборъ противъ иконоборцитѣ.

**[Къмъ царуването на имп. Никифора I,
802—811]**

Този царъ Никифоръ излѣзе противъ българската земя при князь Крума, отначало го победи и разхити носеното тогава отъ него богатство. Следъ това, обаче, Крумъ се събра съ своитѣ, които бѣха останали отъ поражението, нападна нощя на царя и не само разби гърцитѣ, но отрѣза главата и на самия царъ и, като я окова отгоре съ сребро и наливаше вино въ нея, даваше на българитѣ да пиятъ.

[Къмъ царуването на имп. Михаила I Рангаве, 811—813]

Съ този царъ князь Крумъ отново направи бранъ подъ Одринъ и го разби, та и самиятъ царъ едва избѣга и българитѣ взеха цѣлото богатство на царя и на гърцитѣ.

[Къмъ царуването на имп. Лъва V, 813—820]

Съ този царъ Лъва Крумъ отново се би въ Тракия и отначало българитѣ победиха. Когато българитѣ невнимателно гонѣха гърцитѣ, тѣзи се обърнаха и ги разбиха, та безъ малко и самъ Крумъ щѣше да бжде заловенъ, тѣй като коньтъ му падна подъ него.

[Къмъ царуването на имп. Михаила II, 820—829]

При този царъ възстана нѣкой-си грѣкъ, на име Тома, събра многочислени войски, почти цѣлата грѣцка земя и дойде, като желаше да отнеме царството отъ Михаила. Но излѣзе българскиятъ князь Муртагъ [!], разби го и го победи, понеже имаше голѣма обичъ съ Михаила.

[Къмъ царуването на имп. Михаила III, 842-867]

При този царъ Михаила и при неговата майка се покръстиха българитѣ. Оттогава досега има 511 години.

Нѣкога, не зная какъ, сестрата на българския князь бѣ пленена отъ гърцитѣ и бѣ предадена въ царския дворъ, покръстена бѣ и научена на книга. Въ царството на тѣзи царе, понеже съществуваше голѣмъ миръ между гърци и българи, тя бѣ размѣнена за единъ боляринъ, [на име] Теодоръ Куфара. Когато пристигна, тя не преставаше да поучава своя братъ относно Христовата вѣра, догдето го покръсти. Следъ като той се покръсти, българитѣ възстанаха противъ него, като искаха да го убиятъ, понеже оставилъ тѣхната вѣра. Но този, като излѣзе на брань, победи ги и оттогава покръсти едни доброволно, а други и насила.

[Къмъ царуването на имп. Василия I, 867-886]

При този царъ Василия се покръстиха руситѣ.

[Къмъ царуването на имп. Лъва VI, 886-911]

Този царъ Лъвъ, поради омраза, изведе маджаритѣ противъ царя на българитѣ Симеона, понеже той разби многократно неговата войска. Тѣ го разбиха и оплениха българитѣ, а той [Симеонъ] се затвори въ Дръстъръ. Симеонъ отново воюва противъ маджаритѣ, оплени тѣхната земя и самитѣ тѣхъ разби, а когато се завърна оттамъ отново завърза брань съ гърцитѣ и ги победи.

[Къмъ царуването на имп. Александра, 911—912, и Константина VII Багрянородни, 912-959]

При този царь Константина българскиятъ царь Симеонъ влѣзе съ миръ въ Цариградъ, биде благословенъ отъ патриарха и обѣдва съ царя и съ него. А когато излѣзе оттамъ, той начена да опленява; стана брань и дважди победи зле гърцитѣ.

[Къмъ царуването на имп. Романъ Лакапина, 920—944]

Внучката на този царь стана жена на българския царь Петра.

При този царь Романа, българскиятъ царь Симеонъ много пжти оплени до самия Цариградъ, опожари дори царския дворъ, завладѣ и Одринъ и при този царь умрѣ.

[Къмъ царуването на имп. Романа II, 959—963]

При този царь Романа умрѣ българскиятъ царь Петъръ, а синоветѣ му Борисъ и Романъ, които бѣха заложници въ Цариградъ, бѣха пустнати [да се върнатъ] въ своята страна.

[Къмъ царуването на имп. Никифора II Фока, 963—969]

При този царь Никифора руситѣ оплениха българската земя дважди въ две години, тъй като царь Никифоръ изпрати Светослава противъ тѣхъ [българитѣ].

**[Къмъ царуването на имп. Иоана I Цимисхи,
969—976]**

Този царъ Цимисхи завзе Преславъ, взе всички царски белези и отведе самия Бориса въ Цариградъ, съблѣче го тамъ отъ царскитѣ [одежди] и го направи магистъръ, което е голѣмъ санъ у гърцитѣ. Следъ завладяването на Преславъ, тъй като рускиятъ князь Светославъ бѣ опленилъ българската земя, бѣ я покорилъ и се намираше въ Дръстъръ, Цимисхи отиде тамъ съ много войска, победи го и го отпущна на воля. Но и той, като дойде при печенѣзитѣ, тамъ погина заедно съ всички свои люде.

[Къмъ царуването на имп. Василия II и Константина VIII, 976—1025]

Този царъ Василий разби българския царъ Самуила дважди и завзе Бдинъ, Плиска, Велики и Мали Преславъ и много други градове. Сжщо и Скопие му бѣ предадено отъ Романа, сина на царъ Петра, — тамъ му бѣ далъ царъ Самуилъ да владѣе, защото българитѣ царствуваха до Охридъ и до Драчъ и по-нататъкъ.

Този царъ Василий извърши много и безчислени пленения на българи и [имъ нанесе] люти поражения. Като разби царъ Самуила, той ослѣпи 15 хиляди българи, остави на стотѣ единъ съ едно око и ги отпрати при Самуила. Когато ги видѣ, този умрѣ отъ жалость.

Отъ този Василия българското царство бѣ подъ грѣцка власть даже и до Асѣня първи, царъ на българитѣ.

XXXVIII. Троянска притча

Повѣсти о нѣкѣстоканинѣхъ вѣщеніе еже о
кралехъ приѣха и о рожденихъ и прѣбыванихъ

Бѣше въ прѣвое время единъ кракъ, иже сѧ зовѣше
именемъ пришедъ кракъ, и бѣше зѣло богатъ, и понде
къ нѣконъ днь ловъ ловити, понеже драго моу бѣше
ловити, и донде на морскыѣ отоцы, и обрѣте единъ ѿ
отокъ лѣпъ и красенъ велми, оу коего ѿтока ѿ единѣ
страны теуаше великое море, а ѿ другыѣхъ страны те-
уаше рѣка, коя сѧ именоваше камантоуша рѣка, а ѿ
третия страны теуаше того отока море, кое сѧ зовѣше
пелешино море, а ѿтъ уѣтверѣтъ страны того отока
стояше лѣгъ, еже сѧ зовѣше доудома лѣгъ, а ѿ пята
страны того отока стояше жиндохъ, на коемъ растехъ
цвѣти многоразлични. и видѣ то пришедъ кракъ, яко
добро есть, и науа знѣдати градъ, и съзнѣда градъ до
старости своѣя, и нарече имя градоу томоу своимъ име-
немъ, да мѧ сѧ имя прижѣа градъ

Повесть за истинни нѣща и разказъ за
кралетъ, за тѣхното рождение и
животъ

Имаше въ нѣкогашно време единъ кракъ,
който се наричаше по име кракъ Пришедъ и
бѣше много богатъ. И трѣгна той единъ день
ловъ да лови, защото много обичаше да ходи
на ловъ, дойде до морското крайбрѣжие и на-
мѣри едно хубаво и много красиво мѣсто. На
едната страна на това крайбрѣжие течеше голѣмо
море, а отъ другата страна течеше рѣка, която се
именоваше рѣка Камантуша, отъ трета страна на
това крайбрѣжие течеше море, което се наричаше
Пелешино море, отъ четвърта страна на това
крайбрѣжие се намираше лѣгъ, който се наричаше
Дудома лѣгъ; отъ пета страна на това крайбрѣ-

жие се намираше долина, въ която растѣха много-различни цвѣтя. И като видѣ това краль Пришедѣ, колко е красиво, начена да зида градъ, и съгради градъ до своята старостъ и на този градъ нарече име по своето име — да се нарича Прижия градъ. Следъ това краль Пришедѣ остарѣ и роди сина си, на име краль Оилушъ и му поржча да съгради градъ, а самъ почина отъ своята смъртъ. И краль Оилушъ създаде мощно дѣло и още по-добре го изгради отъ своя баща следъ неговата смъртъ. Онова, което съгради краль Оилушъ, той го наименоува съ своето име — да му бжде името Илионъ градъ. Следъ това краль Оилушъ роди своя синъ Ламедона, великъ краль, и му поржча да съзида градъ, а самъ почина отъ своята смъртъ. Великиятъ краль Ламедонъ и той наименоува на свое име своя градъ — градъ Ламедония. Следъ това великиятъ краль Ламедонъ остарѣ и роди своя синъ, на име краль Шарикуша, и му заповѣда да зида градъ, а самъ почина отъ своята смъртъ. Следъ това краль Шарикуша създаде мощно дѣло, още повече съгради следъ смъртъта на своя баща и онова, що бѣ съградилъ, назова по свое име — да се нарича градъ Шарикушия. И следъ това краль Шарикуша роди синъ—краль Дардануша и му рече да съгради градъ, а самъ почина отъ своята смъртъ. Краль Дардануша сътвори велико дѣло, следъ смъртъта на баща си съгради още повече и го нарече по свое име градъ Дардания. Следъ това краль Дардануша роди синъ — краль Троилуша и му рече да съгради градъ, а самъ почина отъ своята смъртъ. Подиръ това краль Троилуша сътвори велико дѣло, съгради повече отъ своя баща и нарече града Троя. Краль Троилуша пъкъ роди краля Прямуша.

Краль Прямушъ имаше жена, на име госпожа Якупа. Една нощъ госпожа Якупа видѣ сънь,

ужаси се, разбуди се отъ съня си, разказва своя сънъ на мжжа си кралъ Преямуша и му рече: „Родихъ главня, която се възкачи на небето и, като се възвърна отново, падна въ морето. Отъ морето излетѣха искри, паднаха върху Троя и градъ Троя изгорѣ“. Като чу това кралъ Преямушъ и мислѣше, що ще бжде то, повика всички прорицатели и влѣхви, мждреци, боляри и долни люде, малки и голѣми отъ града Троя, за да му изтълкуватъ съня. Неговитѣ прорицатели му казаха така: „Господине кралю, отъ твоята жена ще се роди синъ, заради когото ще изгори и ще се разори градъ Троя и не ще остане камѣкъ върху камѣкъ“. Като чу това, кралъ Преямушъ отиде въ палата и рече на своята жена: „О, госпожо Якупо, когато родишъ синъ, не го кърми, но повели да го убиятъ“. И рече му госпожа Якупа: „Господине кралю, напълно съмъ съгласна да стане това“. Следъ това, когато госпожа Якупа роди своя синъ и го видѣ много хубавъ и красивъ, майка му се смили и не можа да го погуби, но го пови въ коприна, заедно съ много богатство, сребро и злато, даде го на единъ момѣкъ и му рече, да го отнесе и да го хвърли далече отъ града Троя. Младежътъ стори така. Намѣри го старъ овчаръ, чиято жена бѣ родила синъ. Занесе го пастирътъ на своята жена и ѝ рече: „Откърми ми това дете“. И така стана. Той растѣше много бързо и когато стана на 7 години, тогава дветѣ деца отиваха на полето заедно съ своя баща и играеха около добитѣка. На намѣреното дете бѣ наречено име Парижъ Пастиревъ. Парижъ събираше два вола, които се бодѣха, и на онзи, който надвиваше, нему той виеше вѣнецъ отъ цвѣтя, а на онзи, който не надвиваше, нему виеше отъ слама, и имъ ги полагаше на рогата. Когато Парижъ стана юноша, той ходѣше съ добри юнаци, играе-

ше съ тѣхъ и имъ надвиваше въ всѣкаква игра. Тамъ, предъ кралъ Апридежъ, той прободѣ единъ юнакъ презъ щита. Въ това време се женѣше кралъ Фелешъ съ неговата госпожа Тиша. Кралъ Фелешъ призова при себе си гдѣ що чуеше добри герои и юнаци, та и Парижа Пастиревъ и хубавитѣ госпожи по тази страна. Узнаха това три вили пророчици, които бѣха най-красивитѣ въ морскитѣ острови, и дойдоха на онова веселие. Само една госпожа не призова, на име Диевошкория, защото бѣше свадлива: гдето отидѣше, все свади устройваше, — затова не желаеха да я призоваватъ, да не ставатъ на веселието свади между сватове и боляри. А тази госпожа обмисляше въ сърдцето си, каква свада би могла да внесе тамъ за това непризоваване. Тя изкова златна ябълка и написа на нея книжни писмена. Тѣзи слова казваха: „Която отъ васъ тритѣ госпожи и пророчици е най-хубава, на тази пророчица да бжде златната ябълка“. Тя я даде на своя слуга и му рече: „Иди и я хвърли въ овошната градина на кралъ Фелеша“. Добритѣ юнаци взеха отъ трапезата кърпи и отидоха, та играеха на коне, а хубавитѣ госпожи отидоха въ градината на кралъ Фелеша. Най-напредъ вървѣха тритѣ вили и пророчици, намѣриха онази златна ябълка и прочетоха написанитѣ на нея слова, които казваха: „Която отъ васъ тритѣ сестри е най-хубава, на нея да бжде тази златна ябълка“. И скараха се тѣ зарадъ ябълката и се призоваха въ града Троя [на сждъ] предъ бога Тебоха и предъ пророка Юпитера. Застанаха предъ тѣхъ, запитаха ги и рекоха: „Която отъ насъ е най-хубавата, на нея дайте тази ябълка“. И рекоха имъ богъ Тебохъ и пророкъ Юпитеръ: „Госпожи, не можемъ да ви присждемъ за това, но идете тамъ назадъ предъ Парижа Пастиревъ: тамъ се е намѣрила, тамъ и да се присжди“. И

възвърнаха се тѣ отъ Троя и дойдоха предъ Парижа Пастиревъ и му рекоха: „Господине, намѣрихме тази златна ябълка въ овощницата на кралъ Фелеша и прочетохме на нея книжни словеца, които казватъ така: Която отъ васъ е най-хубава, на нея да бжде тази златна ябълка. — Кажй ни, прочее, коя отъ насъ е най-хубава, и на тази пророчица дай златната ябълка“. А Парижъ Пастиревъ имъ рече: „Идете, госпожи, и се съблѣчете“. Защото тѣ имаха на себе си бисери, злато, скжпи камъни и свилени одежди. Тѣ отидоха въ овощника на кралъ Фелеша, съблѣкоха се и се явиха предъ него по ризи. Начена най-младата да говори на Парижа: „Присжди на мене тази златна ябълка и ме посочи за най-хубава. Азъ владѣя богатството, та не ще има човѣкъ, по-богатъ отъ тебе“. А пѣкъ втората госпожа, чието име бѣ Палешъ, рече на Парижа: „Присжди за мене тази златна ябълка и ме посочи за най-хубава. Азъ съмъ властна съ юначеството и не ще има по-храбъръ юнакъ отъ тебе“. А пѣкъ третата, чието име бѣ госпожа Венуша, рече на Парижа Пастиревъ: „Присжди за мене тази златна ябълка и посочи ме за най-красива. Азъ съмъ властна въ любовта, та ще ти дамъ добра любовъ, съ любовъ да те иматъ хубавитѣ госпожи и ще ти дамъ хубавата госпожа Елена, грѣцката царица, жена на царъ Менелауша, която е най-хубава всрѣдъ всички грѣци, както и по-рано си чулъ, и ще ти дамъ ново име, да бжде името ти Александъръ Парижъ, и ще ти кажа кои сж баща ти и майка ти: твоятъ баща е кралъ Преямушъ и майка ти е госпожа Якупа отъ градъ Троя, та ти не си синъ на онзи старецъ“. Като чу това Парижъ Пастиревъ, той присжди златната ябълка на госпожа Венуша и много се възвесели съ цѣло сърдце. Щомъ чу и се научи отъ госпожа Венуша, че е кралевъ синъ, отиде и се про-

сти съ стареца, своя баща, който се бѣ нарекълъ неговъ баща. Той отиде въ града Троя, приближи се до рѣката, наричана Кашантуша, подъ Троя. Тамъ при нея намѣри госпожа Вѣнушъ, приближи се и ѣ каза: „Госпожо Вѣнушо, люби ме — да те любя“. Отвѣрна му Вѣнуша: „О, Александре Парижо, сега ме обичашъ, но ще дойде време и ще ме оставишъ“. И рече ѣ Александъръ: „О, госпожо Вѣнушо, не ще те оставя. Ако ли те оставя, тогава тази рѣка Кашантуша да потече назадъ“. И направи съ нея първа любовъ, взе отъ нея вѣнецъ и отиде въ Троя. Насреща му излѣзоха троянскитѣ юнаци и троянскитѣ госпожи, самъ кралъ Прѣямушъ и троянската госпожа Якупа, приеха го, въведоха го въ палата и съ цѣло сърдце се веселѣха за него.

А кралъ Прѣямушъ призова всички прорицатели, врачове, власти и прости троянски люде и рече: „Кой ще ми помага въ строежа на Троя, азъ ще му дамъ три дола злато“. Чуха това два земни дявола, дойдоха предъ краля и му рекоха: „Ние искаме да съградимъ Троя, та намъ дай и насъ знай“. И тѣ наченаха да зидатъ Троя. Тебушъ бѣ гусларъ, гждѣше съ гусли и градѣтъ се градѣше, гдето тѣ речеха. А така наричаниятъ по име Нептенабушъ отиваше въ морето и носѣше изъ морето варъ и камъни, като добавяше и вода. И тѣ зидаха Троя, гдето речеха. И когато свършиха цѣлото троянско дѣло, тѣ дойдоха предъ краля Прѣямуша и му рекоха: „Дай ни онази награда, за която си ни казалъ“. Като чу това, кралътъ имъ показа три шепи съ ржка и имъ рече: „Да ви насипа докрай тѣзи долове — тѣхъ ви обещахъ“. Тѣ видѣха, че той ги измами, разгнѣвиха се и му рекоха: „Ние сме създали града Троя, ние ще измислимъ и какъ да го разсипемъ“. И отидоха при онѣзи пророчици, които се разсърдиха за ябълката, и наченаха тѣ

да прорицаватъ за злата участъ на града Троя, какъ Троя не щѣла да остане навѣки, но щѣла да бжде разорена въ Преямушево време. Следъ това госпожа Кашрандра отиде на рѣка Шимоишева. Тамъ се приближи къмъ нея прорицателътъ Юпитеръ и ѝ рече: „Госпожо Кашрандро, ела при мене да ти разкажа всички троянски тайни за онова, що ще стане, но да не се похвалишъ на троянскитѣ госпожи, че си говорила съ прорицателя Юпитера. Ако ли се похвалишъ, ще направя да не ти вѣрватъ“. А тя отиде при троянскитѣ госпожи, начена да предрича и да говори: „Моятъ братъ Александъръ Парижъ ще отиде у гърцитѣ на служба при царъ Менелауша и оттамъ ще доведе госпожа Елена, гръцката царица, жена на царъ Менелауша, която е най-хубава измежду всички гърци. Заради нея ще изгори градъ Троя“. Тя говорѣше това, а тѣ не ѝ вѣрваха. Александъръ се молѣше всѣки день на своя баща кралъ Преямуша, като казваше: „Пустни ме у гърцитѣ на служба при царъ Менелауша и оттамъ наскоро отново ще се върна“. А кралъ Преямушъ не желалаше да го пустне, но не можеше да го задържи и го пустиа у гърцитѣ да служи служба при царъ Менелауша. Александъръ Парижъ направи свой корабъ, взе много одежди, злато, бисери и много други различни дарове и влѣзе въ кораба самъ съ своитѣ слуги.

И отправи се въ морето, отиде при гърцитѣ и стигна при двора на Менелауша. Като узна това, царъ Менелаушъ излѣзе насреща му отдалече, цѣлуна го, а Александъръ Парижъ му рече: „О, господине царю, нека знае царството ти, азъ не дойдохъ да ти служа заради злато или сребро или за друга придобивка, но да видя каква е честъта въ твоя дворъ или що стига за честъта на двора на твоето царство“. Като чу това, царъ Менелаушъ се зарадва въ сърдцето си, взе го и

го въведе въ царскитѣ палати при царица Елена. Като седнаха на една трапеза царь Менелаушъ, Александъръ Парижъ и царица Елена пиеха препивко червено вино изъ една чаша. Следъ това, когато поеха отъ трапезата кърпа и омивалница, тогава Александъръ Парижъ написа съ червено вино на бѣлата кърпа и така говорѣше: „Царице Елено, люби ме — да те любя“. Царица Елена умѣеше да чете писмо, а Менелаушъ не познаваше нито слово. Изпрати царь Менелаушъ при своя братъ царь Агаменъ и му рече; „Знай, брате мой, какъ Богъ ме е сподобилъ и моята дружина ще ми служи, та и ти бжди веселъ за това“. Като чу това, царь Агаменъ се озлоби въ сърдцето си и рече: „Азъ за това съмъ веселъ, защото сме самодръжци, но не съмъ веселъ за това, че намъ дружина ще ни служи. Пази се отъ това, да не дойде чуждо добро и да вземе нашата честь и нему да бжде велика честь, а намъ голѣмъ срамъ“. Така изпрати той на своя братъ. Като чу това, царь Менелаушъ се разсърди въ сърдцето си и рече: „Какъ не е скѣпа моята честь на моя братъ!“ Александъръ всѣки день пишеше съ червено вино на бѣлата кърпа, а царица Елена мълчеше. И единъ день царица Елена призова Александра въ палата и му рече тихи думи: „О, Александре Парижо, остави своята дързостъ спрямо мене, защото ако узнае моятъ господарь царь Менелаушъ, то зло ще те погуби“. А Александъръ ѝ рече: „О, моя госпожо Елено, знай, че за моята служба нѣма друга награда, но награда си ми ти. Азъ не съмъ дошелъ да служа за злато или бисеръ, защото само троянскиятъ палатъ има повече злато и сребро, отколкото гръцката държава. А ако би видѣла троянскитѣ юнаци, не би рекла, че сж юнаци, но господари и властели. Азъ, госпожо моя Елено, съмъ готовъ да понеса мъжки, отколкото дълго да бжда измжчванъ поради твоята

красота“. А царица Елена му рече: „О, Александре, не те смѣтамъ въ неправда, но наистина подобава на такъвъ юнакъ така да каже, когато вижда такава красота и я обича“. Въ този день дойде вестъ до царь Менелауша, че се е отметнала каакийската страна. Заповѣда царь Менелаушъ да се събере всрѣдъ гърцитѣ силна войска и да се отправи къмъ палагийската страна. А Александъръ Парижъ, като узна това, престори се на боленъ и лежеше въ царския палатъ, а този палатъ бѣ украсенъ съ свилени одежди, злато и бисери. И рече му Менелаушъ да отиде съ него на война, но Александъръ му каза: О, господарю царю, много съмъ немощенъ, но ако стана, ще бѣда радостенъ да последвамъ твоето царство“. Следъ това царь Менелаушъ отиде на война. Единъ день царица Елена поведе девици хоро да играятъ заедно съ гръцкитѣ госпожи въ града. Видѣ това Александъръ Парижъ и каза на своитѣ служители: „Докарайте ми бърза катръга и нека видя моя знакъ, когато я докарате“. И неговитѣ юнаци докараха неговия бръзъ корабъ и двигнаха на копие неговия златенъ шлемъ. Като видѣ това, Александъръ взе царица Елена подъ своята мишца, влѣзе заедно съ нея въ своя бръзъ корабъ заедно съ своитѣ служители, впусна се въ морето, доплува подъ града Троя и спрѣ на Шимошевия брѣгъ. Като узнаха това, троянскитѣ юнаци и троянскитѣ госпожи не желяеха да излѣзатъ на среща му — нито юнакъ, нито служителъ, защото знаеха колко кръвъ ще се пролѣе подъ Троя заради царица Елена. Излѣзе на среща му неговиятъ баща кралъ Прямушъ и неговата майка госпожа Якупа. Прямушъ взе Александра за ржка, а госпожа Якупа царица Елена и ги въведоха въ своя палатъ.

Когато царь Менелаушъ научи, че Александъръ Парижъ е взелъ царица Елена, спустна се въ мо-

рето и отиде подъ Троя, много се разгнѣви въ сърдцето си и се завърна въ каакийската държава. Когато неговиятъ братъ царь Агаменъ научи това, пригответи се и бързо пристигна при царь Меналауша. Оплакаха се много, като казваха: „Какъвъ срамъ ни постигна“. Тѣ събраха силна войска, за да отидатъ противъ Троя. Най-напредъ Аякшъ, Шоломоничевъ синъ, пристигна съ 30 катръги на помощъ на царь Меналауша, безъ да му бжде заповѣдано. И следъ това дойде Паламидешъ, Придичевъ синъ, съ 30 кораби, безъ заповѣдъ. А следъ това имаше единъ мждъръ човѣкъ, на име Урекшишъ, Лартешевъ синъ, който, като узна това, престори се на безуменъ, начена да оре пѣськъ и да сѣе соль, само да не се опетни съ троянска кръвъ. Имаше и другъ мждъръ човѣкъ, на име Паламедежъ, Придичевъ синъ, който пристѣпи къмъ царетѣ и рече: „Наистина, Урекшишъ е мждъръ човѣкъ и се отървава съ такава хитростъ да не се опетни съ троянска кръвъ, затова нека хвърлятъ неговия синъ предъ оралото: ако е безуменъ, ще преоре сина си; ако ли не е безуменъ, то ще спре воловетѣ да не оратъ“. И двамата царе изпратиха Аякша Шоломонича, който взе сина му и го хвърли предъ ралото, а Урекшишъ спрѣ воловетѣ да не оратъ. Аякшъ го доведе предъ двамата царе, а Урекшишъ рече на царетѣ: „По бихъ желалъ да тичамъ съ бѣсно куче по свѣта въ продължение на три години, отколкото да гледамъ троянската кръвъ, колкото ще се пролѣе заради царица Елена“. Бѣше и Ацилешъ, синъ Ферелешевъ, най-храбъръ отъ всички гърци. Той се облѣче въ женски одежди и трѣгна съ госпожитѣ по градоветѣ, та дано така се укрие, да не се опетни съ троянска кръвъ, защото знаеше колко кръвъ ще се пролѣе заради царица Елена. Следъ това двамата царе преброиха войската, ко-

раби хиляда сто и седемдесетъ, впуснаха се въ морето, стигнаха подъ Троя и пристигнаха на единъ изъ островитѣ, много красивъ, на име Абакумъ. На този островъ имаше много хубава кошута на вилата и пророчица госпожа Фелеша, която господствуваше надъ морскитѣ вълни и вѣтрове. Юнацитѣ на царь Агамена убиха тази кошута, понеже [не] знаеха. Узна това госпожа Фелеша, разгнѣви се много и пустна голѣми вълни по морето да погубятъ напълно всички гръцки кораби. Спрѣха на този островъ, разгнѣви се много царь Менелаушъ, позова попъ Калкаша и го запита съ думитѣ: „Защо стана това, та щѣхме да погинемъ на този островъ?“ А попъ Калкашъ му рече: „Юнацитѣ, като сж намѣрили кошутата на госпожа Фелеша вила и пророчица, я убили, а тя се разгнѣвила противъ тѣхъ и е пустнала вълни по морето, да погубятъ всички гръцки кораби. А тѣзи воители, които погубиха кошутата на госпожа Фелеша, сж на царь Агамена. Тя казва така: Докато не ми бжде дадена дъщерята на царь Агамена, прекрасната госпожа Цвѣтана, не ще ги пустна“. Чу това царь Менелаушъ и каза на своя братъ царь Агамена. Като узна, Агаменъ се разгнѣви много и нито единъ воинъ не смѣеше да пристѣпи при него, защото бѣ гнѣвенъ. Пристѣпи при него единъ човѣкъ, най-мждъръ отъ всички гърци, на име Урекшишъ, и рече: „О, царю господарю, остави своя гнѣвъ, изпрати за своята дъщеря госпожа Цвѣтана и я дай вмѣсто онази кошута, понеже си тръгналъ съ своя братъ да намѣришъ честъ, а срамъ да оставишъ. И които гръцки войводи, сарацински първенци, каакийски, палагийски и рагуилски юнаци сж тръгнали, за себе си намѣриха смъртъ, а за тебе срамъ. И много госпожи ще се намѣрятъ въ вдовство, само ако ти не проводишъ за своята дъщеря“. Като чу това, царь Агаменъ остави

гнѣва си и своята сръдня и изпрати за дъщеря си госпожа Цвѣтана. Двамата царе изпратиха Урекшиша, Лартешевия синъ, който отправи своя бръзъ корабъ, пробиващъ силнитѣ морски вълни, доплува и пристигна до двореца на царъ Агамена. Дойде царица Клятомешрица и той ѝ рече: „Приготви дъщеря си и дай да я заведа при Троя“. А царицата рече: „Какъ може да бжде това, да заведешъ тамъ моята дъщеря?“ Той ѝ рече: „О, госпожо царице, знай, че троянци и гърци се помириха и се събраха, върнаха царица Елена безъ битка, и ние искаме да дадемъ въ Троя нашата госпожа Цвѣтана за Еленуша, Прямушевия синъ“. Като чу това, царицата се зарадва много въ сърдцето си, приготви дъщеря си и я даде на Урекшиша да я заведе при Троя. И въ деня, когато я поведе, въ сѣщия день престанаха вълненията на морето. Въ тази нощъ дойде госпожа Фелеша при царъ Агамена и му рече: „Остави ми безъ боязнь дъщеря си на този островъ. Азъ ще бжда милостива къмъ нея и ще я храня достатъчно“. Когато настана утро, тѣ я упоиха съ вино, приспаха я и я оставиха спяща, а гръцкитѣ кораби се впуснаха въ морето къмъ Троя на война.

Най-напредъ вървѣше Аякшъ, синъ Шоломичевъ, и Урекшишъ, синъ Лартешевъ, и противъ тѣхъ излѣзе мощниятъ юнакъ кралъ Екторъ, а съ него троянскитѣ юнаци Анцидешъ, Етеноръ и Еношъ. Кралъ Екторъ стреляше съ стрела габилота и при една стрелба потопяше три гръцки кораба. Защищаваше ги Аякшъ, Шоломичевиятъ синъ, съ своя блѣскавъ щитъ, и защити 17 гръцки кораба отъ живия огънь на Ектора. Следъ това гръцкитѣ юнаци излѣзоха на бой, а срещу тѣхъ излѣзе Еленушъ, синъ Прямушевъ, братъ Александровъ, и се начена битка подъ града Троя. Еленушъ събори Тивурцера, сина Дицеушевъ, и този лежеше въ троянския прахъ,

побледнѣлъ отъ смъртенъ страхъ. Близко до него бѣ Урекшишъ и не посмѣ да го оттегли, но го оттегли Аякшъ, синъ Шоломоничевъ. Следъ това излѣзоха гръцкитѣ юнаци и войводи подъ Троя, поставиха червени знамена и бѣли шатри и стояха подъ Троя. Среccнаха се царь Менелаушъ и Урекшишъ на вѣра съ краль Прямуша и наченаха да говорятъ на краль Прямуша да върне назадъ царица Елена безъ бой, та да не се пролива заради нея много крѣвъ и да погинатъ мнозина юнаци. Кральтъ искаше да я върне, но Александъръ Парижъ узна, дойде и щѣше да погуби царь Менелауша и Урекшиша, ако не бѣ ги закрилилъ Прямушъ. Научи това госпожа Вѣнуша, дойде при Александра Парижа, начена да се кара съ него и му рече: „О, Александре, спомни си времето, когато азъ тичахъ съ моитѣ боси нозе по острия морски пѣсѣкъ безъ покривало къмъ твоя бѣлогривестъ конъ и ти казахъ: Александре Парижо, сега ме обичашъ, а следъ това ще дойде време, когато ще ме оставишъ. А ти ми се кълнѣше: Не ще те оставя. Ако ли те оставя, тогава тази рѣка да потече наопаки. После ти взе царица Елена, а мене ме остави. Заради нея много крѣвъ ще се пролѣе подъ Троя и мнозина ще погинатъ. А когато ти отиваше при гръцитѣ на служба у царь Менелауша, тогава азъ се молѣхъ на морската вила да възспре морскитѣ вълни, та ти да отидешъ съ весело сърдце. Но когато те видѣхъ, че си взелъ царица Елена и идвашъ, то пакъ помолихъ вилата, да потънатъ твоитѣ кораби“. Госпожа Вѣнуша остави Александра и отиде при царица Елена, за да се кара съ нея, и ѝ рече: „Помни, когато ние тритѣ седѣхме на морския брѣгъ, и дойде юнакътъ Тезишъ и те взе измежду насъ, следъ това те взе царь Менелаушъ, а сега си извършила прелюбодеяние на трета постеля, като си ме изгонила.

За тебе много кръвъ ще се пролѣе“. Като чуха това царь Менелаушъ и Урекшишъ, излѣзоха изъ Троя, дойдоха въ грѣцкия станъ и казаха на всички, каква обща смъртъ имъ е отредена отъ Александра. Двамата царе извикаха поа Калкаша и наченаха да го питатъ: „Кажи ни, какви уреди сж потрѣбни, за да се воюва противъ Троя, какъ ли можемъ за завземемъ Троя?“ И рече имъ попъ Калкашъ: „Първомъ трѣбва да доведете Ацилееша, Ферлешевия синъ, после трѣбва да доведете Пилоташа, Петичевия синъ, съ стрела габилотна. Докато стои стража на високата крепостъ и образътъ на госпожа Минерва, и докато стои голѣмиятъ камъкъ надъ вратата, дотогава — както пророчицитѣ сж предrekli — не може да бжде превзета Троя“.

Чу това Урекшишъ, изложи главата си на опасностъ, направи стѣлба отъ ремѣкъ, завърза я и влѣзе ноця въ Троя, при стражата на високата кула, взе образа на госпожа Минерва и дойде до троянската врата, при която се намираше кралъ Реидешъ, уби го, изведе бѣлия конъ на кралъ Реидеша и дойде съ велика гордостъ въ грѣцкия станъ. Възвеселиха се двамата царе и всички грѣцки войводи и велможи. Тѣ пратиха Аякша да търси Ацилееша. Той го търси на много мѣста, острови и градове, но не можа да го намѣри. Дойде на едно крайбрѣжие, много красиво и хубаво, което се зовѣше Калкадиново крайбрѣжие. Въ това крайбрѣжие имаше хубава кула, въ която бѣ кралъ на име кралъ Коета, който имаше петъ дѣщери и шести [синъ] Ацилеешъ. Завърна се при Троя и имъ разказа: „Търсихъ го по всички градове и не можахъ да го намѣря“. Разгнѣвиха се двамата грѣцки царе и всички велможи и отново изпратиха Урекшиша да търси Ацилееша. Урекшишъ украси своя корабъ съ скжпъ бисеръ, злато, златни одежди и красиви

юнаци, поведе бѣлия конь на краљ Реидеша, постави му свѣтло орѣжие и щитъ, на който бѣ изписанъ образътъ на широкия свѣтъ, слънце, месецъ, звезди, бури и убийствения мечъ на краљ Ореша, който винаги жадуваше за троянска кръвъ, впусна се въ морето и отиде да търси Ацилееша. Той пристигна на сщия брѣгъ, гдето бѣ краљ Коета. Узна това краљ Коета и излѣзе насреща му, защото му бѣ сродникъ, въведе го въ палата и обѣдваха на една трапеза. Следъ обѣда Урекшишъ рече на краля: „О, господарю, нека знае кралството ти, че двамата царе ме изпратиха и дадоха дарове на твоитѣ дъщери и мои сестри, що на коя е мило“. Заповѣда краљтъ на всички госпoжи да излѣзатъ изъ двора на морето и наченаха да взематъ коя що обича. А Ацилеешъ стоеше и поглеждаше на коня като соколъ на птица, мина покрай него и рече: „Този конь подобава на по-добъръ юнакъ, това орѣжие на неговитѣ широки плещи, и този щитъ на неговитѣ крепки мишци“. Чу това Урекшишъ, сложи ржцетѣ си на неговото рамо и рече на Ацилееша: „О, божествена девице, не се плаши отъ Троя, Троя те чака за разорение“. И така Урекшишъ измами Ацилееша и го поведе къмъ Троя. Тѣ дойдоха на Придежския островъ и на този островъ бѣха юнацитѣ на краля Ектора, а съ тѣхъ копиеносецътъ Фелеспонъ, и желаеха да погубятъ Ацилееша и Урекшиша. Излѣзе противъ тѣхъ на бѣлъ конь Ацилеешъ и уби копиеносца Фелеспона и неговата дружина, юнака Жеребона, Скадриона и нечестивия Иермона. Ацилеешъ взе дъщерята на копиеносца Телеспона, госпожа Брижеида, която бѣ най-красивата въ троянскитѣ земи, поведе я къмъ Троя и пристигнаха въ гръцкия станъ съ голѣма слава. Двамата царе, всички велможи, всички гръцки

първенци, сарацински, каакийски и рагуилски юнаци се зарадваха. Кралъ Екторъ воюваше и всѣки день поражаваше множество гръцки юнаци, погубваше множество велможи, но се боеше отъ гласа на Ацилееша.

Единъ день Ацилеешъ се приготи, тръгна съ своето въоръжение и своето знаме противъ краля Ектора, събраха се, поздравиха се, хванаха се за ръка и не пожелаха да се биятъ въ този день. Гръцкитѣ юнаци бѣха опленили троянскитѣ земи и бѣха довели дъщерята на попъ Рижеушъ — госпожа. Рижеуда, която бѣ най-красивата въ троянскитѣ земи. Като я видѣ много хубава и красива, царъ Агаменъ я взе за себе си. Но попъ Рижеушъ бѣ синъ на богъ Тебуха. Узна това богъ Тебухъ, разгнѣви се силно и съ свое чародеяние прати силенъ моръ всрѣдъ гръцката войска, отъ който умираха мнозина. Ацилеешъ попита попъ Калкаша: „Защо ни се разгнѣви богъ, та ще погинемъ?“. Попъ Калкашъ рече: „Защото царъ Агаменъ взе дъщерята на попъ Рижеуша, а попъ Рижеушъ е синъ на богъ Тебуха. Богъ Тебухъ е казалъ: „Догдето не върнатъ на баща ѝ госпожа Рижеуда, нѣма да престане този моръ всрѣдъ гръцката войска“. Като чу това, Ацилеешъ отиде и каза тѣзи думи на царъ Менелауша. Взе Ацилеешъ за ръка госпожа Рижеуда и я върна при баща ѝ. Царъ Агаменъ се разгнѣви и взе жената на Ацилееша. Разгнѣви се Ацилеешъ и не желаше да излѣзе на бой съ Ектора. Двамата царе изпратиха Урекшиша и Тивучера при Ацилееша и му рекоха: „Господине, остави гнѣва си, вземи оръжжието си и иди противъ Ектора, за да остави гръцкитѣ войски“. А Ацилеешъ нищо не отвърщаше. Двамата царе изпратиха на Ацилееша госпожа Брежеида да се разговори съ него. Тя начена да говори съ него: „Изпратиха ме двамата царе, да ме прие-

мешъ отново. Остави гнѣва си и излѣзъ на брань подъ Троя, дано би наддѣлялъ на краль Ектора“. А Ацилешъ нищо не отговори. Тогава Аякшъ се приготви и излѣзе противъ Ектора. Взе Аякшъ камъкъ, който двама юнаци не могатъ да вдигнатъ, нападна и удари краль Ектора. Екторъ подклекна на земята заедно съ коня си, обърна се и рече: „Този ударъ не е гръцки ударъ, но е прижийска кръвъ“. И го попита: „Кой си ти?“. Той му рече: „Азъ съмъ Аякшъ“. Екторъ рече: „Право каза — ти не си отъ гръцкитѣ юнаци, но си отъ прижийска кръвъ, защото госпожа Ежеона е моя сестра“. И той даде на Ектора своя златенъ мечъ и му рече: „Препаша се съ този златенъ мечъ надъ твоето оръжие, та когато отидешъ на битка, да не погина отъ тебе и ти отъ мене“. И отиде Екторъ въ Троя. Като пристигна, той рече на своя братъ Александъръ Парижа: „Не стана ли заради тебе тази брань противъ Троя и не заради тебе ли азъ проливамъ кръвта си, а ти никога не искашъ да излѣзешъ съ мене на битка“. И този рече, че ще отиде. Като стана на утринъта, Александъръ се приготви и тръгна на брань. Царъ Менелаушъ узна, че Александъръ Парижъ идва на битка. Приготви се царъ Менелаушъ, отправи се противъ него и се нападнаха. Удари Менелаушъ Александра Парижа и този падна въ троянска земя. Царъ Менелаушъ се върна и искаше да го погуби докрай, но пристигна госпожа Вонуша, направи голѣма мъгла, та този не можа да го намѣри и той избѣга въ Троя. Видѣ го царица Елена и му рече: „О, Александре Парижо, нали ти говорѣхъ: не излизай противъ царъ Менелауша, защото е по-храбъръ отъ тебе, а ти си почетенъ господинъ, по-добъръ като играчъ да играешъ и да се веселишъ съ господжитѣ. Видѣхъ, прочее, какъ твоитѣ руси коси лежеха въ

троянския прахъ. Ако братъ ти кралъ Екторъ не бѣ попрѣчилъ на гръцкитѣ юнаци, [ти не би могълъ] да се завърнешъ въ Троя“.

И веднага кралъ Екторъ нападаше гръцката войска, а Ацилеешъ седѣше и гледаше. Доиде Ацилеешевиятъ служителъ, на име Потриколушъ, неговъ кръвенъ събратъ, който заедно съ него бѣ сукалъ едно млѣко, и му рече: „О, господине Ацилееше, вземи своето оръжие и своя конь и подъ своето знаме излѣзъ противъ кралъ Ектора. Ако ли пъкъ не желаешъ, то пушни мене, като ме натѣкмишъ съ твоето оръжие и подъ твоето знаме, та дано кралъ Ектор се отвърне отъ насъ“. Ацилеешъ го пушна, и когато Екторъ видѣ Ацилеешевото знаме, убоя се той и неговиятъ конь, начена да бѣга, но пакъ се върна и рече: „Не е срамно за мене да умра отъ добъръ юнакъ“. Наченаха да се биятъ. Екторъ уби Потриколуша, завърза го за опашката на своя конь и го повлѣче къмъ Троя. Той се радваше, като мислѣше, че е убилъ Ацилееша. Като видѣ това Ацилеешъ, много се нажали, изпрати при своята майка госпожа Тетиша при гърцитѣ и ѝ рече: „Изпрати ми такова оръжие, каквото и по-рано ми бѣ дала. Ако ли не ми дадешъ, то ще поднеса главата си гола подъ троянската стена и следъ това не ще ме видишъ“. Като чу това госпожа Тетиша, отиде въ планината при ковача Калканушъ, подъ чиято властъ имаше 300 малки дяволи, даде му много злато и му рече по-скоро да изкове всѣкакво оръжие. И той изкова добро оръжие и госпожа Тетиша го изпрати на сина си Ацилееша при Троя. Въ сѣщия день, когато бѣ принесено оръжието, презъ тази нощъ жената на краля Ектора, госпожа Андрофия, видѣ сънь, разбуди се отъ съня си и започна да плаче жалостиво. Тя стана и отиде предъ спалнята на своя свекъръ кралъ Прямуша. Чу това кралъ Пря-

мушъ и рече: „Кой е предъ моята спалня въ полунощъ и толкова плаче?“. И рече госпожата: „Господине, тукъ съмъ азъ самата и по-рано не съмъ идвала, нито съмъ говорила, а сега ти говоря и те моля, не пушай твоя синъ презъ утрешния день на бой съ Ацилееша, защото не ще го дочакашъ назадъ“. Като чу това, Преямушъ стана и почна да я разпитва, а тя му разказа съня, ксйто видѣ: „Излѣзе изъ Троя голѣма мечка, а отъ грѣцката войска вепъръ. Наченаха да се борятъ и вепърътъ погуби мечката; тя лежеше въ троянския прахъ и той я завлѣче въ грѣцкия станъ, следъ което не видѣхъ, где се дѣна. Та ако пустнешъ Ектора, то не ще го видишъ“. Като чу това, кралъ Преямушъ започна да я теши съ тихи слова: „О, госпожо, не се безпокой, ние ще сторимъ онова, що е добре“. И той я изпрати въ нейната ложница. Когато настана утро, кралъ Екторъ се приготви за бранъ и насреща му излѣзоха троянскитѣ госпожи, неговата майка, госпожа Якупа, неговата жена, госпожа Андрофия и неговитѣ сестри Кашрандра и Поликшена и възспираха го да не отива на бранъ. Но той не желаше да се откаже и тогава неговата жена взе сина му и го хвърли предъ коня му, та дано да се върне. А той не искаше да се върне и каза му неговата жена, госпожа Андрофия: „О, Екторе, почакай ме малко“. И като отиде въ своята ложница, съблѣче отъ себе си свилената одежда, облѣче черни одежди, отиде предъ него, застана предъ коня и рече: „О, кралю Екторе, да знаешъ, че ако сега не се върнешъ, то такива одежди ще нося заради тебе“. Екторъ пакъ не се върна, но отиде срещу Ацилееша. Срещнаха се, но не се биха презъ този день, а си оставиха срокъ да се биятъ на утрото. Въ този день Екторъ уби седемъ грѣцки първенци. На сутринята кралъ Екторъ излѣзе, и започнаха да се

биятъ съ Ацилееша. Ацилеешъ нападна Ектора, удари го и го прободe, а този падна на земята мъртъвъ. Ацилеешъ го взе и го занесе въ своя станъ. Когато троянскитъ велможи и госпожи видѣха, наченаха жалостно да плачатъ. Кралъ Прямушъ навлѣче бедняшки и лоши одежди, тръгна съ гусли къмъ гръцката войска и начена да пита за Ацилеешевата шатра: „Когото днесъ Богъ е почелъ, нека ме напои и нахрани мене, грѣшния и странника“. И така дойде при Ацилеешевата шатра и начена да гжди много жалостиво съ гуслата. Тѣ му дадоха отъ своята вечеря да яде и пие. Когато мина вечерята, тѣ легнаха пияни да спятъ, като заспаха и стражитѣ. Стана Прямушъ и начена да търси своя синъ кралъ Ектора и го намѣри да лежи мъртъвъ на постеля съ Ацилееша. Като го видѣ мъртъвъ, Прямушъ въздъхна силно отъ сърдце. Видѣ това Ацилеешъ, уплаши се и му рече: „Кой си ти?“ Той рече: „Азъ съмъ кралъ Прямушъ и търся своя синъ кралъ Ектора“. Ацилеешъ му рече: „Ако ти си Прямушъ, то азъ отъ страхъ предъ тебе съмъ мъртъвъ“. Прямушъ рече: „Не бой се, господине, отъ младини не съмъ правилъ това да погубя спящъ юнакъ. Но азъ търся моя синъ Ектора“. И Ацилеешъ му рече: „Азъ ще сторя това и ще донеса Ектора на плещитѣ си въ Троя на довѣрие и клетва на Прямуша, да влѣза здравъ и пакъ да излѣза“. На утрото взе Ацилеешъ краля Ектора и го занесе въ Троя, предаде го на троянскитѣ госпожи и тѣ наченаха да го оплакватъ. Прямушъ рече на Ацилееша: „Да отидемъ въ църква да се закълнемъ единъ другиму, зло да не мислимъ, а ти да оставишъ семе въ Троя и азъ да ти дамъ дъщеря си госпожа Поликшена, която е най-красива всрѣдъ всички троянски госпожи“. Отидоха тѣ въ църква и първомъ се закле Прямушъ и отстѣпи, и то-

гава прилекна Ацилешъ да се закълне, че не ще се бие противъ Троя. А тамъ се бѣ скрилъ Еленушъ, синъ на Прямуша, и удари Ацилеша съ отровна стрела въ петата, защото цѣлиятъ бѣ въоръженъ, а само ходилата му бѣха безъ желѣзо. Тогава Ацилешъ падна на земята и издъхна. Когато Прямушъ видѣ това, много се разгнѣви. Прямушъ съблѣче отъ него цѣлото въоръжение, изпрати го на двамата царе и имъ съобщи, какъ клетвата имъ бѣ нарушена. „Ако желаете, да принесе тѣлото му при васъ“. И тѣ плакаха много, когато видѣха Ацилешевото оръжие. Тѣ поръчаха на кралъ Прямуша да изгори неговото тѣло и да го изсипе въ кърчагъ, за да му направятъ гробъ въ далечната земя. Като чу това, кралъ Прямушъ изгори плътта му, изсипа я въ златенъ кърчагъ и го изпрати на двамата царе. Когато видѣха гръцкитѣ царе и първенци, тѣ се учудуха и казаха: „О, сило и славо Ацилешева, какъ не можеха да те побератъ всички градове и острови, а сега цѣлия златенъ кърчагъ те носи“.

И тогава Урекшишъ начена да моли за неговото оръжие, но Аякшъ не го даваше и рече: „О, гръцки царе и велможи, първенци сарацински и каакійски, палагийски и рагуилски юнаци, не давайте на Урекшиша оръжието Ацилешево — той не умѣе да действува съ него за васъ, но го дайте на Аякша, който умѣе да го носи, и спомнете си, когато азъ дойдохъ вамъ на помощъ безъ всѣкаква повеля съ 30 кораба, а Урекшишъ се бѣ престорилъ на безуменъ, та орѣше пѣськъ и сѣеше соль, за да не се оскверни съ троянска кръвъ“. И пакъ отвърна Урекшишъ и рече: „О, гръцки първенци, не давайте на Аякша това оръжие, но спомнете си, когато щѣхме да погинемъ отъ зла буря въ онзи островъ заради кошутата и Аякшъ не посмѣ да отиде назадъ

въ гръцката земя за госпожа Цвѣтана, но отидохъ азъ и я доведохъ, та престанаха морскитѣ вълнения и вие тръгнахте съ веселие къмъ Троя. Затова присждете това оржие на Урекшиша“. И рече Аякшъ: „О, гръцки първенци, не присждайте на Урекшиша това оржие, а го присждете на Аякша, който по-славно ще действува съ него за васъ. Спомнете си това, когато дойдохме на бранъ подъ Троя и Еленушъ, синъ Прямушевъ, удари Тивуцера, сина Дицеушевъ. Близко до него бѣ Урекшишъ и не смѣше да го отемне, а го отемнахъ азъ, Аякшъ. Дайте на мене това оржие“. И рече Урекшишъ: „О, гръцки първенци, спомнете си това, когато азъ заложихъ главата си въ опасностъ, отидохъ ноця, въ Троя и извършихъ всичко за наша възхвала: изведохъ бѣлия конь на кралъ Реидеша, следъ като погубихъ тогова, и дойдохъ при васъ съ голѣма честь. Дайте ми на мене това оржие и не го давайте на Аякша, който не умѣ никаква слава да ви донесе“. И рече Аякшъ: „О, гръцки първенци, спомнете си това, когато отидохъ противъ краля Ектора и взехъ голѣмия камъкъ, какъвто не можеха да вдигнатъ отъ земята двамина юнаци, и ударихъ краля Ектора, та Екторъ и неговиятъ конь подклекнаха на земята. Затова присждете на мене това оржие, а не го давайте на Урекшиша съ плешивата глава“. И начена да говори Урекшишъ съ тихи слова: „О, господа царе и всички тѣхни велможи и първенци, знайте: азъ нищо не искамъ, но вие ме проводихте да доведе Ацилееша и азъ го доведохъ при васъ. Сега азъ ви моля за него — дайте ми го, само да го отведа и поставя тамъ, отгдето съмъ го взелъ“. Тогава царетѣ и всички гръцки воеводи и първенци, които седѣха въ кулата, наченаха да се поглеждатъ единъ другото и нѣмаха що да отговарятъ на Урекшиша. Тѣ му дадоха оржието

на Ацилеша, за да не иска отъ тѣхъ Ацилеша. Когато видѣ това Аякшъ, извади своя малъкъ мечъ и се прободѣ на това мѣсто поради скръбъта си. Заради това цѣлата гръцка войска и двамата царе се натжжиха. Когато видѣ това, какъ се натжжиха двамата царе и всички тѣхни боляри, рече Урекшишъ на двамата царе: „Не тжжете, господа мои, но знайте добре, азъ ще направя така, щото да вземемъ съ хитрость Троя“.

И когато видѣ троянската госпожа Якупа, че Троя ще погине, притѣкми своя най-малъкъ синъ, когото наричаше Полидвдушъ, и го изпрати отъ татъкъ морето при кралъ Полинещера, който кралуваше надъ цѣлото Пагажие, и съ него много злато и сребро, та дано чрезъ него да се запази семе отъ Троя. А Урекшишъ намисли и повели на царетѣ да изпратятъ при гърцитѣ и да донесатъ медъ, стъкло и воскъ и направи много хубавъ суръ конь, избра 300 храбри юнаци, въоръжи ги и ги постави въ него. Стана войската, отиде и се скри, а корабитѣ се скриха въ брѣга на Мимоша. Излѣзоха изъ Троя при гръцкитѣ станове и видѣха хубавия и многокрасивъ конь, та продумаха троянскитѣ госпожи и рекоха: „Ако този конь би билъ въ Троя, още по-хубавъ би билъ“. И рекоха троянскитѣ госпожи: „Доведете ни го, да го видимъ“. И направиха кола споредъ него и го закараха въ Троя. Дойдоха до вратата на града, но едно ухо не можеше да влѣзе въ вратата, а надъ вратата на града имаше голѣмъ камъкъ. Тѣ искаха да отчупятъ ухото на коня, но троянскитѣ госпожи не дадоха, а рекоха да се сломи камъкътъ, който бѣше надъ вратата: „Отново, рекоха, ще го зазидаме още по-добре, но коня недейте очупва“. Развалиха вратата и довозиха коня въ града. Когато той се намираше вътре, тогава войницитѣ разбиха стъклото съ главитѣ на мечоветѣ, изкочиха веднага, избиха много люде и за-

взеха града. Пристигнаха и морските кораби и войските по суша, изпълниха града и наченаха да сѣкатъ троянските юнаци, а други изхвърлиха въ морето. Изведоха изъ високата кула Александра Парижа и царица Елена предъ царь Менелауша. Царица Елена му каза: „О, господине царю, ти бѣше още по-кривъ за това, че ме остави съ Александра Парижа, за да ме измами съ своето коварство“. Отвърна ѝ царьтъ и каза: О госпожо Елено, знай, че отсега ще направя никой да не те измамва, нито да те прелѣстява“. И той повели да отсѣкатъ главитѣ на двамата съ Александра и така тѣ загинаха. Изведоха и госпожа Якупа и всички троянски госпожи и посѣкоха госпожа Поликшена на гроба на Ацилееша, защото заради нея той погина. А майката Якупа по дѣлба я дадоха на Урекшиша, и той я поведе съ останалитѣ госпожи, и всѣки поведе своето. Наченаха да плачатъ троянските госпожи, а кралица Якупа ги утешаваше и говорѣше: „Мълчете, чеда мои, не плачете, азъ имамъ кой да утоли нашитѣ сълзи“.

Когато краль Полинещерьъ узна какъ погина Троя, той повели да заколятъ Полидворуша, сина на Пряемуша, и рече да го метнатъ въ морето. Тамъ пристигнаха гръцкитѣ кораби, и взе Якупа ведро, за да почерпи вода, намѣри своя синъ мъртъвъ, и въззова съ силенъ гласъ и плачъ. Когато чу това краль Полинещерьъ, той излѣзе да утеша Якупа и се приближи до троянските госпожи, за да ги утеша. Тогава тѣзи станаха противъ него и съ ножове го прободоха. Видѣха това гражданитѣ и ги избиха съ камъни. Възвърна се царь Менелаушъ ведно съ всички гърци съ голѣма честъ, следъ като престояха подъ Троя 10 години и 7 месеца. И така се прекрати троянското кралство въ 360 година преди Рождество Христово, индиктъ седми. Така Богъ усмирява онѣзи, които се превъзнасятъ, и изтрѣбва семето

на нечестивитѣ, както възвести пророкътъ съ думитѣ: „Видѣхъ нечестивеца да се превъзнася и да се въздига, преминахъ покрай, и не се намѣри мѣсто за него, защото Богъ е праведенъ и възлюби правдата, а пжтищата на нечестивитѣ изтрѣби; съ Своитѣ мишци Той се противопоставя на гордитѣ, а на онѣзи, които ходятъ право, дава благодатъ и не ще лиши онѣзи, които живѣятъ добре, отъ добро“¹.

Защото Нему подобава всѣка слава, честь и поклонение на Отца и Сина и Светия Духъ, сега и винаги и на вѣчни вѣкове. Аминъ.

XXXIX. Надгробенъ надписъ отъ Боянската църква

Прѣстани са рабѣ бѣжи
Алдимиръ воеводинъ
Витомировъ синъ мѣстца
маѣ день .л. въ лето
с. ѿ . н . д . индикто ѿ .

Представи се рабътъ божий Алдимиръ, синъ на воеводата Витомиръ, месецъ май, день 30-ти, въ годината 6854 [=1346], индиктъ 8-и.

XL. Приписка отъ 1346 г. върху Висарионовия патерикъ

Многомѣтливѣ прѣщедри гѣ . рекми ищете и обрѣцете . и примете . тѣцѣте и ѿвръжѣтѣ вамѣ . и азѣ грѣшныи и недостойныи рабѣ твои гѣ покуюдиѣ, хоуджа мѣслѣ срѣца мѣего : помѣнѣвъ нелѣжное ѿбѣщаніе тѣколюбна твоего влѣко . еже рече не хотѣи смърти

¹ Ср. Псалми, XXXVI, 35-36, 28; X, 5-7; I, 6.

въ нѣкое четене или глава, или, казвамъ, въ друго, или въ помисли, всичко да бжде угодно на Твоего човѣколюбие, Господи. А всѣки, който чете, да поправа грубостъта. Не кълнете, но помнете, какъ каза за насъ Христосъ: „Ако опростите съгрѣшенията на човѣка, то вамъ ще ги опрости моятъ небесенъ Отецъ“¹. Понеже всички трѣбва да умремъ, като смъртни човѣци, и да останатъ всички хубости на този свѣтъ, а ние сме се родили голи и голи ще влѣземъ въ земята — отъ нея бѣхме взети. Както рече апостолъ Павелъ: всѣка човѣшка слава е като трева. Тревата изсъхва и цвѣтътъ ѝ отпада, а Словото пребждва въ родъ и родъ. Не се ленете, отци и братя, но поменете и мене грѣшния и бедния и последния въ иноцитѣ. Благословете, а не кълнете името на Висариона, комуто смъртъта е всегдашно възпоменание, а богатство грѣхъветѣ и гробътъ отечество. † Тази книга, наречена Патерикъ, бѣ писана въ лаврата на безплѣтния първоначалникъ Михаила, при управата на архимандрита господинъ Никодима, при христолюбивия и благородния царъ Иванъ Александра, който владѣе българското и гръцкото царство, въ годината 6854 [=1345/6], индиктъ 14-и.

ХІІ. Приписка на попъ Филипа върху преписъ на Манасиевата хроника

Слава иже въ тронци славимому бѣгоу исполняющему въ малъ великия, иже и приписаша сѧ сѧ словеса малыхъ и многопользныхъ повелѣнїемъ г҃на моего благороднаго и х҃толюбиваго и прѣвысокаго и дрѣжавнаго цр҃я прѣкраснаго Юдана Александра въ лето теушения сѧ ѿ н҃гъ едик. . . . приписа Филипъ попъ по повелѣнїи. . . .

¹ Матей, VI, 14.

² I Пет., I, 24—25.

Слава на Бога, прославянь въ Троица, Който въ малко извършва голѣми дѣла, та бидоха преписани и тѣзи малки и многополезни слова по повеля на моя господарь, благородния, христолюбивия, превисокия и мощния царь, прекрасния Иванъ Александра, въ годината 6853[=1344/5], индиктъ [13-и] . . . Преписа [ги] попъ Филипъ по повеля

XLII. Мрачка грамота на царь Иванъ Александра отъ 1347 г.

Хто ли раздръшнѣтъ и поперетъ, такового да искусятъ гъ бгъ праведнымъ своимъ сѣдомъ. и да мислѣдзетъ клятвѣ ѿ гѣ бгѣ и ѿ прѣтѣла его мѣре, и ѿ всѣхъ стѣхъ ѿ вѣка бгѣу згодивъшнѣ. на всѣкое збо извѣстое зтврѣженне. и въ скобоу унстѣ. и въ одрѣжанне вѣчное, и нераздръшное, дарова црѣво ми. съи ХРІСОУМЪ, црѣва ми стѣго и великославнаго уютворѣща и архидерѣха хѣва Николѣ, за всѣ мѣ дрѣжавѣ и ѿблѣ. и за люди. и за всѣ мѣ правниѣ.

Писа и пописа црѣво ми, црѣкымъ ѿбынымъ знаменемъ. въ и(е)же блѣгоуѣстиваѣ, и блѣговѣнѣнаѣ. и знамена сѣ дрѣжава црѣва ми. к лѣтѣ 75. ѿ. и 5 енѣиктиѣна. а. мѣца декемѣвріѣ. а. дѣнь, в сѣбѣ . . .

Іѿ Алѣѣксѣнѣ в хѣл бгѣ блѣговѣренѣ ѿ и самодрѣжецѣ всѣхъ ѣ багарѣмъ и грѣмъ †

† Црѣ повелѣ, Добромирѣ писа вѣ Сергѣевни, дѣтѣ, а дѣнь, в сѣбѣ. †

Благочестиво и много богоугодно е да се проявява топла любовь къмъ светитѣ и божествени църкви, изрядно да се украсяватъ съ царски дарове и повели — това е угодно на Вседържителя Бога и е благоприятно за всички.

Поради това ѣ царството ми, като има топла любовь къмъ тѣзи божествени църкви и усър-

дно дръзновение, особено къмъ светия и жаръкъ помощникъ и съдейникъ на царството ми светия и великославенъ чудотворецъ Христовъ архиепархъ Никола, който въ всички сражения, които се случиха на царството ми, неотстъпно и жарко помагаше на царството ми. Поради това и моето царство, като си припомни словото на пророка Давида, който рече: „Господи, възлюбихъ красотата на Твоя домъ и мѣстото на пребиванието на Твоята слава“¹ и който рече, че съ тѣзи божествени църкви „царе царуватъ и царскиятъ рогъ се възвишава и тѣхната държава се утвърждава и силнитѣ пишатъ правда“², моето царство се изпълни отъ ревностъ отъ това слово и пожела да украси тѣзи божествени църкви, знаейки, че е добре, както и прежнитѣ царе, обладатели на скиптъра на българското царство, украсиха и издадоха честни богоначертани писмена — избрани хрисовули, които бѣха принесени и прочетени предъ царството ми. Когато ги видѣ и узна, царството ми се изпълни съ ревностъ за това и пожела да приложи [нѣщо] къмъ тѣхъ и да украси съ достойна честь, желяейки да извърши добро дарение, както подobaва, за да се просвѣти царството ми, и да издигне нѣкое мѣсто и нѣкоя църква, не само светитѣ велики лаври, но и малкитѣ, защото тъкмо въ тѣхъ се назовава и прославя името на Исуса Христа Бога нашъ и православната християнска вѣра.

Поради това благосизволи царството ми да дари този благообразенъ всенастоящи ХРИСОВУЛЪ на царството ми на този манастиръ на царството ми на светия великославенъ чудотво-

¹ Псалми, XXV, 8.

² Ср. Притчи, VIII, 15; XVI, 12; Псалми, XXXVIII, 18.

рецъ и архиерархъ Никола, който [монастиръ] се намира на мѣстото, наречено Орѣхово, — за цѣлата областъ и владение на този монастиръ и за всичкитѣ му люде, и за всичкитѣ му работници, и за всичкитѣ му зевгелия, и за людетѣ орѣховяне, които се намиратъ въ Срѣдецъ, и селището Бѣлица, до междата Костинъ-бродъ, и селището Бововци, и селището Дръщряне, и Коноръзъ, и сѣнокоситѣ въ Ракита, и Блатечница съ цѣлото бранище, гдето и да сж, или парици и отроци, или технитари, или каквито и да било люде, или пѣкъ ниви, или лозя, или сѣнокоси, или воденици, или градини, или оградени мѣста, или бранища, или рибни ловища, или орѣшаци, или каквито и да сж други владения и прилежания на този монастиръ — надъ всички да владѣе този монастиръ на светия архиерей и чудотворецъ Никола.

А отъ всички боляри и служители на царството ми, малки и голѣми, изпращани по всички времена по цѣлата страна да събиратъ данъ и да извършватъ всѣкакви служби на царството ми, които сж сегашнитѣ севастии на тази областъ, дуки, катепани, писачи, всѣкакви десеткари — свински, овчи и пчелни, винари и готвачи, аподохатори, крагуяри и песяци, градари, събирачи, изгончи, — никой отъ тѣхъ да нѣма властъ да уврежда, нито насила да поставя нога въ тѣзи села и людетѣ и селищата на монастира на царството ми и всичкитѣ му правдини — нито да пише, нито данъ да взима, нито комадъ, нито митати, нито нѣкакъвъ десѣтъкъ, нито хлѣбъ, нито вино, нито месо, нито зобъ, нито пилета, нито тѣхъ самитѣ да взема на каквато и да е служба въ царството ми, нито конъ да имъ взима въ ангария, нито волове, нито осли, нито подводъ да взема, нито въ нѣщо друго да наврежда на тѣзи люде. Но да има всѣка властъ съ всички свои правдини монастирътъ

на царството ми, свети Никола, и настоящиятъ архимандритъ на този манастиръ на светеца и който следъ него бжде служителъ въ този манастиръ. [Сжщо и] лозето въ Драчово и другото лозе въ Скрино, и другото въ село Диачеи, и другото въ Житомитсь, което е далъ инокъ за подстригъ. Сжщо и за глобитъ, каквито и да севзематъ отъ тѣзи манастирски люде, малки и голѣми, или фунъ, или разпустъ, или разбой, или конска кражба, или други глоби, — да не се бъркатъ въ тѣзи глоби севаститъ, нито практоритъ на царството ми, а само архимандритътъ да [ги] взема въ манастира, що е правдина. Така сжщо и поповетъ, които се намиратъ всрѣдъ манастирскитъ люде, да не имъ уврежда великата църква, нито протопопътъ, нито ексарситъ, нито нѣкои други, но всички тѣзи люде на този манастиръ на царството ми да пребиваватъ свободно и да иматъ облекчение догдето слънце сияе на земята и докато живѣе царството ми, па и следъ смъртта на царството ми който бжде наследникъ на царството ми, или измежду възлюбенитъ деца на царството ми, или отъ сродницитъ на царството ми, или когото друго Богу избере и постави на престола на царството ми — нѣкого отъ православнитъ християни, той да не се размисли и да отмѣни, нито да наруши настоящия благообразенъ ХРИСОВУЛЪ на царството ми, но още повече да го потвърди и поднови, както е добре да правятъ светитъ и православни царе, както и самото ми царство не разруши, нито отмѣни, но още повече потвърди, поднови и просвѣти.

Който ли пъкъ разруши и потѣпче, него да сжди Господъ Богъ на праведния Свой сждъ и да получи клетва отъ Господа Бога и отъ пречистата Негова Майка и отъ всичкитъ светии, които сж угодили Богу отвѣки. За всѣко явно утвърждение и чиста свобода и за вѣчно и неразру-

шимо владение дари царството ми този ХРИСОВУЛЪ на моето царство на светия и великославенъ чудотворецъ и архиерархъ Христовъ Никола за всичкитѣ му владения, областъ и за людетѣ и за всичкитѣ му правдини.

Писа и подписа царството ми съ обичайния царски подписъ. Въ който [хрисовулъ] благочестивата и боговѣнчана държава на царството ми подписа въ годината 6856[=1347], индиктъ 1-и, месецъ декемврий 1-и день, въ сѣбота.

† Иванъ Александъръ въ Христа Бога благовѣренъ царъ и самодържецъ на всички българи и гърци. †

† Царьтъ повели, Добромиръ писа въ Сергевизи, декемврий 1 и день, въ сѣбота. †

XLIII. Приписка на инокъ Лаврентия отъ 1347/8 г.

Къ лѣтъ 6856 индиктъ 1-и писа снѣ книга дѣше-
полезная, благовѣрномуу и христіанскомуу прѣвѣсномуу
и самодержавномуу црю бѣлгаромъ и грѣкомъ
іоану александру . въ животъ и въ зрѣніе и въ
оутвѣржденіе црѣтвоеу еговоу и дѣтемъ его . и всѣкомуу
христіаніноу въ ползѣ . иже съ вѣроу и любовію про-
читашомоу . всѣа бѣ книги бжтєныа . по бжмъ сѣтъ
источиникомъ чистыхъ водъ . и всѣкъ пристѣпашаи всрѣдишъ .
напаетъ сѣ животныхъ водъ ведѣщѣ въ животъ вѣчный .
тѣмъ же утѣшенъ и ползѣнъ сѣ въздвѣнтіе дѣльное
уто . сирѣчу молбы и моленія о вышє речєнтіи благо-
вѣрнѣмъ црї . да вы споѣните сѣ мѣздѣ . ѿдающаго
молитѣмъ молащимъ сѣ и бжвѣща лѣта правєднѣхъ . аминѣ .
† троудѣ же и болѣзніи лаврентіа многогрѣшнаго
таха сѣщенноинокѣ .

Въ годината 6856[=1347/8], индиктъ 1-и, бѣ
написана тази душеполезна книга за благовѣрния

и христолюбивия, превисокия и самодържавния царь на българитѣ и на гърцитѣ Иванъ Александра за животъ, здраве и утвърждение на неговото царство и на децата му и за полза на всѣки християнинъ, който чете съ вѣра и любовъ. Защото всички божествени книги сж подобни на извори съ чиста вода и всѣки, който пристѣпя съ усърдие, се насища съ жива вода, която води къмъ вѣчния животъ. Поради това вие, които четете и се ползувате, въздавайте дължимото — сиречь молби и моления за споменатия благовѣренъ царь, та да се сподобите съ награда отъ Оногова, Който изпълнява молитвитѣ на онѣзи, които се молятъ, и благославя годинитѣ на праведнитѣ. Аминъ.

† Трудъ и мжка на многогрѣшния ужъ свещеноинокъ Лаврентия.

XLIV. Приписка на попъ Теотокий Псилица отъ 1347/8 г.

Слава тебѣ боже нашъ и пакы рѣкъ слава тѣ . шко бес тебе нѣ дѣло нѣ слово съвършастса . повелѣиѣмъ и трудолюбезнымъ подвигомъ всеосвѣщеннаго патріарха бгоспаснаго царѣграда Търнова : и всей коугарни кнр Симеона . исписаха сие благовѣстїе Іоана богослова . из грѣцескихъ слогней . на блѣгарьскый азыкъ . тако и съ ѡбѣтомъ его . рѣкожъ попъ Теотокиа рекомнаго Псилица .
к лѣтѣ . 7508 . нидикто а .

Слава на Тебе, Боже нашъ, и, пакъ ще кажа, слава Ти, защото безъ Тебе не се извършва ни дѣло, ни слово. По повеля и трудолюбиво залѣгане на всеосвещения патриархъ на богоспасаемия цариградъ Търново и на цѣла България господинъ Симеона това Благовестие на Иоана Богослова бѣ преведено отъ грѣцки на българ-

ски езикъ, заедно съ неговитѣ отговори, отъ ржката на попъ Теотокия, нареченъ Псилица, въ годината 6856[=1347/8], индиктъ 1-и.

XLV. Дарствена грамота на царъ Иванъ Александра за венецианцитѣ

Lo mio imperio da commandamento alli miei amici et fratelli Franchi Veneziani, et giurò lo mio imperio per Dio Padre et per Vergine Maria et per la santa veracia Croce et per la santa Parasceve da Drenovo et sull'anima mia, che tutti li mercadanti Veneziani possino andare e venire con le lore navi e mercadantie per tutto lo imperio nostro salvi e securi.

Dieno pagare de comerchio 3 per cento. Il fiol per il padre, ne'l padre per il fiol non possa portare pena. Se per desaventura occorresse che alcun navilio perisse, sian salve e l'havere et le persone. Ancora per peso de perperi cento paghino grossi quattro. Per raozzadego [?] per mezza c[an-
tar] grossi 3. Per peso de mercantie per cantar [?] aspri 1¹/₄. Per alborazo da nave grande perperi due, per nave pizola perpero 1. Se le mercantie non si vendessero, per terra o per mare vadan ove le piace e non paghi[no] cosa alcuna. Ancora non si possa bollare, ne tuor pegno in casa d'alcun Venezian, se non va prima alla razon.

Ancora sel morisse alcun Venezian, se non va prima [alla razon], nessun possa intromettere li suoi beni, se non Veneziani proprii. Ancora possa comprar e far fare chiesa e loza ove li piace dentro delle terre, senza che alcun li contradica a questo commandamento. E chi volesse contradire, sia traditore del mio imperio.

Моето царство дава тази повеля на моитѣ приятели и братя франки венецианцитѣ и се заклева моето царство въ Бога Отца и въ Дева Мария и въ светия истински Кръстъ и света Петка Търновска и въ моята душа, че всички венециански търговци могат да отиватъ и идватъ съ своитѣ кораби и стоки по цѣлото наше царство здрави и безпечни. Тѣ трѣбва да плащатъ за търговия 3 на стотѣ. Не може да понася наказание нито синътъ за бащата, нито бащата за сина. Ако за нещастие се случи да погине нѣкакъвъ корабъ, да се спаси имането и лицата. Сжщо за тегло отъ сто перпери да платятъ 4 гроша. За... половинъ кантаръ 3 гроша. За тегло на стока на кантаръ 1 аспра и четвъртъ. За мачтово дърво на голѣмъ корабъ два перпера, на малъкъ единъ перперъ. Ако стокитѣ не се продадатъ, да вървятъ, гдето имъ се нрави по суша или по море и да не плащатъ нищо. Сжщо така не може да се запечатва или да се тури възбрана въ кжщата на никой венецианецъ, ако не се отиде първомъ на сждъ. Сжщо ако умре нѣкой венецианецъ, ако не е билъ първомъ на сждъ, никой да не може да се разпорежда съ неговитѣ блага, освенъ самитѣ венецианци. Сжщо така да могатъ да купятъ и да построятъ църква и ложа, гдето имъ се нрави въ земитѣ, безъ никой да имъ се противопоставя по тази повеля. Който би дръзналъ да се противопостави, да бжде предателъ спрямо моето царство.

XLVI. Писмо на царь Иванъ Александра до венецианския дождъ Андрея Дандоло

Joanne Alexandro per la Dio gratia Imperator del Zagora, de Bolgari e de Griesi al magnifico e possente amico e fratel carissimo meser Andrea

Dandolo, Doxe de Venezia, con lo s(u)o nobile consiglio, saludo et amor. Ricevessimo una lettera, mandata per lo nobile homo meser Marino Fallier, la quale mi intendessimo e de quello eo ve respondo, che sempre jo (h)o desiderado et desira d'haver havudo vostra ambassaria et quella aspetto e sempre il mio imperio ha trattado e tratta honore e stado vostro e del vostro comun e de zas heduna altra persona, che vien in lo mio imperio. [Ancora se li vostri mercadanti vorrà venire per lo mio imperio con le sue marcadantie,] lo mio imperio ve inprometto e zuro per Christo glorioso e la Verzine Maria e santa Parasceve da Drenovo e sull'anima mia, che li vada salvi e securi l'havere e le persone, d'onde le vorran andare e stare, secondo li patti e [il] sacramento ch'io ve dado in prima.

[Иванъ Алексѣандръ въ Христа Бога вѣренъ царь и самодържець встѣмъ багаромъ и грѣкомъ].

Иванъ Александъръ по божия милость царь на Загора, на българитѣ и на гърцитѣ до велепния и могщъ приятель и прескъпъ братъ господинъ Андрея Дандоло, дождъ на Венеция, заедно съ неговия благороденъ съветъ, поздравъ и обичъ. Получихме едно писмо, изпратено чрезъ благородния мжжъ, господинъ Марино Фалиеро, което разбрахме и за което ви отговарямъ, че винаги съмъ желалъ и желая да имамъ ваше пратеничество и го очаквамъ. Моето царство винаги се е отнасяло и се отнася съ почитъ къмъ вашата държава и вашата община и спрямо всѣко друго лице, което идва въ моето царство. [Сжщо ако вашитѣ търговци биха искали да дойдатъ въ моето царство съ свои стоки], моето царство ви обещава и се кълне въ славния Христа и Дева Мария и света Петка Търновска и въ моята душа, че ще бждатъ

здрави и безпечни въ имота и личноститѣ, гдето и да искатъ да отидатъ и да пребиваватъ, споредъ договоритѣ и клетвата, които азъ по-рано ви дадохъ.

[Иванъ Александъръ въ Христа Бога вѣренъ царь и самодържець на всички българи и гърци].

XLVII. Изъ Лѣсновския Паренесисъ (1352/3 г.)

. написа ся сѣмъ книга глѣмла сѣтън Ефреъмъ, въ землѣ златовскои, въ мѣстѣ рекомѣмъ Лѣсново, въ обители сѣтаго архистратига Михаила . Въ лѣто бѣговернаго и хрѣтолюбиваго црѣ българскаго Іоанъ Алексѣандра и бѣговернаго и хрѣтолюбиваго стѣго црѣ Стефана сръбскыѣ и грѣцкыѣ землѣ . и великаго деспота Іоанъ Оливера, ктитора тогожѣ храма и при всеосѣщеніемъ архіерей тѣѣ землѣ кѣмъ Арсеніа, повелѣвшѣ ми писати сѣхъ книгѣ моеѣ худостиѣ Тахоте урьмѣць
 . . . повелѣніемъ господина ми епископа Арсеніа наурѣтахъ сѣхъ книгѣ въ лѣто сѣ. ѿ. ѣ. а., индиктноу . сѣ.

. . . Написана бѣ тази книга, наречена свети Ефреъмъ, въ Златовската земя, въ мѣстото, наречено Лѣсново, въ обителта на светия първоначалникъ Михаила, въ времето на благовѣрния и христолюбивия български царь Иванъ Александра и на благовѣрния и христолюбивия свети царь на сръбската и грѣцката земя Стефана и на великия деспотъ Иоанъ Оливера, ктитора на този храмъ, и при всеосвещения архиерей на тази земя господинъ Арсенія, който повели на моята бедность, монахъ Тахота[?], да напише тази книга. . . По повеля на моя господарь епископа Арсенія написахъ тази книга въ годината 6861 [=1352/3], индиктъ 6-и. . .

XLVIII. Грамота отъ времето на царь Иванъ Александра за монастира св. Богородица Елеуса при Месемврия

Αἱ τῶν ναζιραίων, ἦτοι τῶν ἀσκητῶν, προσευχαὶ δηλαδὴ καὶ δεήσεις κατ' ἐξοχὴν τῷ Θεῷ προσεγγίζουσι καὶ θαμινὰ θαμινὰ πλησιάζουσιν, ὥς φησιν ὁ Θεοφάντωρ Βασίλειος, ὅτι ἅπαξ δέησις μοναχοῦ ἐνεργουμένη ἦχιστα τὸν ἀνθρωποκτόνον διάβολον παρρησίαν ἔχειν ἔα πρὸς οὓς καὶ ἡ δέησις ἐπεκτείνεται. Καὶ μάλ' εἰκότως· ἀστραπηβόλος καὶ γὰρ αὕτη λαχοῦσα καὶ χρυσαυγίζουσα καὶ τομῶς ὑπὲρ ἀετοῦ πτερὸν τὸν ἀέρα σπαθίζουσα καὶ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον τοῦ δευτέρου οὐρανοῦ ἐν ἀκαρεὶ σχίζουσα τῷ δεσποτικῷ θρόνῳ ἐξαπιναίως παρίσταται καὶ τῷ βασιλεῖ κατὰ σχολὴν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ὧν καὶ δι' ὃν ἐσταλῇ. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡ βασιλεία μου τὰς θείας, ὡς εἴρηται, ἀσκητῶν ἐθέλουσα προσευχὰς ὑπὲρ χρυσίον ὅτι πολὺ καὶ λίθον πολυτελεῇ, ἠθέλησεν ἡ βασιλεία μου τοὺς ἐν τῇ Μεσημβρίᾳ σεβαστῇ μονῇ μοναχοὺς ἀσκοῦντας τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Ἐλεούσης κατὰ πάντα ἔχειν τὸ ἀνενόχλητον καὶ ἐξκουσέεσθαι τὴν μονὴν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ μοναχοὺς ἀπὸ πάσης ἀγγραφείας, ψωμοζημίας, καστροκτισίας καὶ πάσης ἄλλης· τῆς οἰασδῆτινος συζητήσεως, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ὅσοι καὶ ὅθεν ἐν τῇ τῆς μονῆς περιόρῳ περικεκλεισμένους λαχόντας· καὶ αὐτοὶ τὸ ἀνενόχλητον εὐμοιρήσωσιν. Οὐ μὲν δὲ ἀλλὰ καὶ τὸ ταύτης μονόξυλον ἦχιστα εἰς τὸν αἰῶνα κομμερκηθῆσεται, ἀλλ' οὐδ' ὁ κατὰ καιρὸν δοῦξ ἐπιβαλεῖν ἔχει τὸ σύνολον τῇ μονῇ πόδα ἐπηρεασμοῦ, ἢ ἐν τῇ Μεσημβρίᾳ τις αὐτοχθόνων ἢ ὀθνείων τινῶν, εἴπερ καὶ τὴν σφῶν θέλουσι σωτηρίαν ἐκ Θεοῦ

Молитвитѣ на монаситѣ, или сиречь на подвижницѣ, и тѣхното застѣпничество достигатъ по предимство и най-често се приближаватъ до Бога, и, както казва богоявительтъ Василий: когато молитвата на монаха почне веднѣжъ да действува, то тя съвсемъ не позволява човѣкогубительтъ дяволъ да има дързостъ противъ онѣзи, надъ които умоленieto се простира. И това е напълно естествено: бърза като свѣткавица и блѣскава като злато, разсичаща въздуха по-рѣзко отъ крило на орелъ и за мигъ преминаваща презъ първия човѣкъ на второто небе, тя незабавно се представя предъ божия престолъ и свободно получава отъ [небесния] Царь онѣзи нѣща, за които и поради които е била изпратена. Поради това и моето царство, катоцени, както се казва, божественитѣ молитвинаподвижницѣ повече отъ злато и скъпоцененъ камѣкъ¹, пожела царството ми, щото монаситѣ, които се подвизаватъ въ честния манастиръ на пресветата Богородица Елеуса въ Месемврия, да бждатъ напълно необезпокоявани и манастирътъ, заедно съ монаситѣ въ него, да бжде освободенъ отъ всѣкаква ангария, псомозимия, градозидане и каквато и да било друга тегоба. Сѣщо така и онѣзи, които, отгдето и да било, се случи да пребиваватъ въ манастирскитѣ предѣли, и тѣ да се наслаждаватъ на пълна необезпокоеностъ. Не само това, но и неговата лодка да бжде освободена на вѣчни времена отъ плащане на всѣкакво мито. Съвсемъ да не дрѣзва да обременява манастиранито дукѣтъ по това време, нито нѣкой отъ мѣстнитѣ жители на Месемврия или измежду чужденцитѣ, ако ли очакватъ своето спасение отъ Бога или пѣкъ снизходителностъ отъ моето царство. И онзи, който бжде уличенъ, че върши

¹ Ср. Псалми, XVIII, 11.

καὶ τὴν ἐκ τῆς βασιλείας μου οἰκειότητα, ὥς ὃ γε φωραθησόμενος ἀπεναντίας ποιῶν καὶ κυκᾷ τοὺς ἐν τῇ μονῇ μοναχοὺς τὴν ἐκ τῆς βασιλείας μου θάπτον ὀργὴν ἐπισπάσεται, εἴπερ ὀργὴ βασιλέως ἄγγελος. Τοῦναντίον δὲ μᾶλλον ἡ βασιλεία μου ἀκλόνητον καὶ ἀκράδαντον εἶναι ἀπὸ παντὸς τὴν μονὴν βούλεται, ἵν' ἀπερικτύπητον τὴν ζωὴν οἱ ἐν αὐτῇ μοναχοὶ ἔχοντες ἐκτενέστερον τῇ βασιλείᾳ μου ὑπερεύχωνται, ἵν' ὑποτάξῃ αὐθωρὸν πάντα ἐχθρὸν καὶ πάντα πολέμιον καὶ Σκύθην καὶ Βάρβαρον, ἔτι δ' Οὐννοὺς καὶ Ῥῶς καὶ τὸ Ξανθικὸν καὶ Γερμανικὸν ἔθνος· ἀλλ' οὐδὲ βάβαξ, ἀλλ' οὐδ' ἀγύρτης τὰς ἄρκυς αὐτῆς διαδράσῃ· ἐπὶ τούτῳ γάρ καὶ ἡ βασιλεία μου τὸ παρὸν σιγίλλιον χρυσόβουλλον εἰκόνα τῇ τῆς Ἐλεούσης μονῇ ἐπιβραβεύει εἰς οἰκίαν ἀσφάλειαν, μηνὶ [ἀπριλίῳ] ἰνδικτιῶνος [ἐνάτης, ἔτους ςωμθ' = 1341].

Ἡ βασιλεία μου δ' ἐπὶ τούτοις καὶ τὸν τῆς Μεσημβρίας ἀρχιερέα ἔξω τῆς μονῆς εἶναι, δηλαδὴ τῆς Ἐλεούσης, βούλεται, τούτέστιν ἀμέτσχον, ἥγουν τοῦ μὴ τὸ σύνολον μετέχειν ἐν τῇ μονῇ ἢ παρασαλεῦσαι τι τῶν γεγραμμένων ἐκ τῆς βασιλείας μου τὸ καθόλου (ἦ) πειράξαι τι, εἰμὴ μόνον τὸ ὄνομα ἐν ταῖς ἱεροῖς διπτύχοις τοῦ ἀρχιερέως ἐκφέρεισθαι. Μηνὶ ἀπριλίῳ ἰνδικτιῶνος θ'.

Ἐῖχε καὶ τὸ τῶν Βουλγάρων σημεῖον δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων.

XLIX. Дарствена грамота на царь Иванъ Александра (?) за манастира св. Никола при Месемврия

Ὁ Θεὸς τῶν θεῶν καὶ κύριος τῶν κυριευόντων, ὁ ἀγαθὸς καὶ ὑπεράγαθος Θεός, ὁ προνοητὴς καὶ κηδεμὼν τῶν αὐτοῦ δημιουργημάτων ἔταξεν ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας ἐπὶ τὰς νοεράς καὶ ἀγγελικὰς δυνάμεις· εἶτα ἐπὶ τὸν αἰσθητὸν καὶ ὁρώμενον κόσμον οὗς ἠθέλησεν ἡ αὐτοῦ ἀγαθότης ἐξελέξατο ἄρχειν καὶ βασιλεύειν ἐπὶ τῆς γῆς. Ὡς ἡδόκησεν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς καὶ ἐπληρώθη ἡ ἐνσαρκος τοῦ Θεοῦ Λόγος οἰκονομία, ἣν προκατήγγειλαν οἱ ἅγιοι καὶ θεοφόροι προφῆται, τότε ἤρξεν ἡ θεοφρούρητος καὶ θεοπρόβλητος καὶ θεόστεπτος βασιλεία εἰς τὸν ἐν ἁγίοις θεόστεπτον βασιλέα καὶ μέγαν Κωνσταντῖνον καὶ πατέρα πάντων τῶν ὀρθοδόξων βασιλέων. Χρόνων δὲ πολλῶν παρελθυδόντων, ὅτε ἡδόκησεν ὁ

противното и безпокои пребиваващитѣ въ монастира монаси, той ще си навлѣче гнѣва на моето царство веднага, тъй като гнѣвътъ е царевъ веститель. Царството ми, напротивъ, желае щото монастирътъ да не бжде тревоженъ и обезпокояванъ отъ никого, та намиращитѣ се въ него монаси, като се наслаждаватъ на спокоенъ животъ, по-продължително да се молятъ за моето царство бързо да подчини всѣки врагъ и всѣки противникъ и скитъ и варваринъ, а сжщо хуни, руси и свѣтлокосото и германско племе. Сжщо така нито смутитель, нито скитникъ да не избѣгне мрежитѣ му [на моето царство]. За това, прочее, моето царство дарува настоящата златопечатна сигилия на монастира Елеуса за негова безпечность презъ месецъ [априлъ], индиктъ [девети]. Моето царство, освенъ това, желае, щото архиепископътъ на Месемврия да стои вѣнъ отъ монастира Елеуса, сиречь да нѣма никакво право въ него, или въобще да не се мѣси въ монастира или да нарушава нѣщо отъ онова, което е писано отъ моето царство, или да се опита въ нѣщо, но само името на архиерея да бжде вписано въ свещенитѣ поменици. Месецъ априлъ индиктъ 9-и.

[Иванъ въ Христа Бога вѣренъ царь и самодържець на българи и гърци Александъръ].

XLIX.

Богъ на боговетѣ и господарь на господаритѣ, благиятъ и предобъръ Богъ¹, промислителъ и закрильникъ на Своитѣ създания, отреди власти и началства надъ духовнитѣ и ангелски воинства, а следъ това Неговата благость избра и онѣзи, които Той пожела да началствуватъ надъ осезаемия и видимъ свѣтъ и да царуватъ на земята. Когато добриятъ Богъ благоизволи и се изпълни въплъще-

¹ Ср. Притчи, VIII, 15—16; I Тимот., VI, 15.

ἀγαθὸς καὶ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐδωρήσατο τὴν βασιλείαν τῷ τρισμακαρίστῳ ἐκείνῳ καὶ ἀοιδίμῳ βασιλεῖ Ἰωάννῃ Ἀσάνῃ καὶ πάππῳ τῆς βασιλείας μου, καὶ -- ὦ τῆς ἀγαθότητός σου, Χριστέ, καὶ τῶν πλουσιοπαρόχων δωρεῶν τῆς οὐρανίου σου δόξης καὶ βασιλείας -- ἐδωρήσατο καὶ τὸ ἡμέτερον κράτος, τὴν θεοδώρητον καὶ θεόστεπτον προγονικὴν παπποπατροπαράδοτον βασιλείαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ τρισμακάριστος ἐκεῖνος καὶ ἀοιδίμος βασιλεὺς Ἰωάννης Ἀσάνης καὶ πάππος τῆς βασιλείας μου πολλὰ ὑπομνήματα κατέλιπεν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πρῶτον μὲν τὴν ὀρθοδοξοτάτην καὶ βασιλικωτάτην εὐσέβειαν καὶ ἄλλα πάμπολλα μυρία ἀγαθὰ, ἠθέλησε καὶ τὸ ἔνθεον κράτος τῆς βασιλείας μου ἵνα δωρησῇται ἐλευθερωτικὸν καὶ θεῖον χρυσόβουλλον εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἐν ἀγίοις καὶ θαυματουργοῦ Νικολάου τοῦ μυροβλήτου τοῦ ἐν τῇ Ἐμμονῇ. Διὰ τοῦτο οἰκειοχειρῶς ἐδωρήσατο χρυσὸν ἐκ τοῦ βεστιαρίου τῆς βασιλείας μου εἰς ἐκπλήρωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ ἐλευθερωτικοῦ καὶ θείου χρυσοβούλλου. Ἐλθὼν δὲ ὁ παρὼν κῆρ Μακάριος ὁ ἱερομόναχος εἰς προσκύνησιν τῆς βασιλείας μου, ἀνέφερε τῇ βασιλείᾳ μου, ὅτι ἡ προρρηθεῖσα μονὴ τοῦ ἀγίου Νικολάου ἀνψχοδομήθη ἐκ τοῦ θεμελίου ὑπὸ τῆς τρισμακαριστῆς ἐκείνης Σεβίνης καὶ μάμμης τῆς βασιλείας μου. Ἀκούσασα δὲ τοῦτο ἡ βασιλεία μου, ὅτι προγονικὸν μου ἔνι τὸ μνημόσουνον, ἡ προρρηθεῖσα μονή, ἀσμένως ἐδέξατο τοῦτο ἡ βασιλεία μου. Χάριν τούτου ἐπεβραβεύσατο ἡ βασιλεία μου τῇ αὐτῇ μονῇ τὸ παρὸν ἐλευθερωτικὸν καὶ θεῖον χρυσόβουλλον τῆς βασιλείας μου καὶ εἰς πρόσωπον (τοῦ) ἱερομονάχου κῆρ Μακαρίου τοῦ πατρὸς καὶ εὐχέτου τῆς βασιλείας μου, ἵνα ποιμαίνῃ ταύτην πατρικῶς καὶ διδασκαλικῶς καὶ μένῃ παρ' αὐτῇ τῇ μονῇ, καθὼς βούλεται καὶ προαιρεῖται, ἀκωλύτως καὶ ἀνεμποδίστως μετὰ τῶν ἐκεῖσε εὐρισκομένων μοναχῶν. Διορίζεται δὲ ἡ βασιλεία μου εἰς τὸ παρὸν ἐλευθερωτικὸν καὶ θεῖον χρυσόβουλλον τοῦ ἐνθέου κράτους τῆς βασιλείας μου, ὥς ἵνα διαμένῃ ἡ τοιαύτη μονὴ τοῦ ἐν ἀγίοις μυροβλύτου καὶ θαυματουργοῦ Νικο-

нието на Бога Слово, Което бѣха предизвестили светитѣ и богоносни пророци, тогава управляваше богопазеното, богопоставено и боговѣнчано царство на светия боговѣнчанъ царъ великия Константинъ, баща на всички православни царе. Следъ като изминаха много години, благоизволи нашиятъ благъ Владика Исусъ Христосъ и дарува царството на триблажения и прочутъ царъ Иванъ Асѣня, дѣдо на моето царство, и—о, Твоя благость, Христе, и многощедри дарове на Твоята небесна слава и царство! — дарува и нашата властъ, богодаденото и боговѣнчано наследствено царство отъ дѣди и бащи. И тъй като преблажениятъ и прочутъ царъ Иванъ Асѣнь, дѣдо на моето царство, остави много възпоменания на земята и, на първо мѣсто, своето преправославно и прецарствено благочестие, както и много хиляди други добрини, пожела сѣщо и божествената властъ на моето царство да дарува освободителенъ и божественъ златопечатникъ на манастира на светия чудотворецъ и мироточецъ Никола въ Емона. Поради това то собственоръчно дарува злато отъ съкровищницата на моето царство за изпълнение и осъществяване на освободителния и божественъ златопечатникъ. Когато настоящиятъ [игуменъ], иеромонахъ господинъ Макарий, дойде на поклонение при моето царство, той извести на моето царство, че гореказаниятъ манастиръ на свети Никола билъ построенъ изъ основи отъ преблажената Севина, баба на моето царство. Като чу моето царство, че споменатиятъ манастиръ е родителско възпоменание, царството ми прие това съ радостъ. Поради това моето царство даде на казания манастиръ настоящия освободителенъ и свещенъ златопечатникъ на моето царство въ лицето на иеромонаха господинъ Макария, отецъ и молителъ на моето царство, за да го управлява бащински и наставнически и да пребивава въ този

λάου ἀδιάσειστος ἀπαράθραυστος ἀνενόχλητος καὶ ἀτάραχος ἀποπάσης ἐπηρείας βασιλικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐξουσιαστικῆς. Εἴ τινος δὲ τολμήσοντος τῶν εἵποτε κατὰ καιροὺς εὐρισκομένων ἀρχιερέων τῆς βασιλείας μου παραθραῦσαι ἢ διασεῖσαι ἢ ἐμποδίσαι ἢ παρενοχλῆσαι τι τὸ παρὸν καὶ θεῖον ἐλευθερωτικὸν χρυσόβουλλον τοῦ ἐνθέου κράτους τῆς βασιλείας μου καὶ τὸ μνημόσυνον τῆς βασιλείας μου μέχρι καὶ ἕως ἐνὸς ὀβολοῦ, ἵνα ἔχη τὰς ἀρὰς τῶν τιη' θεοφόρων πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ ἡ μερὶς αὐτοῦ μετὰ τοῦ προδότου Ἰούδα. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐγεγόνει καὶ τὸ παρὸν ἐλευθερωτικὸν καὶ θεῖον χρυσόβουλλον τοῦ ἐνθέου κράτους τῆς βασιλείας μου, καὶ ἐπεδόθη τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ ἐν ἁγίοις μυροβλύτου καὶ θαυματουργοῦ Νικολάου εἰς ἀσφάλειαν καὶ ἀποτροπὴν πασῶν τῶν ἐπερχομένων ἐπηρειῶν, μηνὶ αὐγούστῳ δ', ἐν ἔτει ϚϠγ Ἰνδικτιῶνος ζ' (?), ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς καὶ θεοστεφὲς ὑπεσημνήματο κράτος.

Λ. Грамота на царь Иванъ Александра (?) за манастиръ Елеуса при Месемврия

Ἐπεὶ ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Μεσημβρίας καὶ ὑπέρτιμος ἐνεφάνισεν εἰς τὴν βασιλείαν μου δικαιώματα τῆς κατ' αὐτὸν ἁγιωτάτης μητροπόλεως, δι' ὧν κατεῖχεν αὐτὴ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸ τοιοῦτον κάστρον, τὴν Μεσημβρίαν, ὑπὸ τῶν βασιλέων τῶν Βουλγάρων τὰ ἐντὸς ταύτης διακείμενα μοναστήρια, τό τε εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ἀχροπολίτου, ἔτι τε τὸ τῆς πανυπεράγνου δεσποίνης καὶ θεομήτορος καὶ ἐπικεκλημένης τῆς Ἀγιοσορεϊτίσσης, ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Βλασίου, ἀπὸ δὲ τοῦ μοναστηρίου τοῦ εἰς ὄνομα τιμωμένου τῆς πανυπεράγνου δεσποίνης καὶ θεομήτορος τῆς Ἐλεούσης ἐνδόσει τοῦ τότε κητορεύοντος αὐτὸ εἶχεν ὁ ἐκεῖσε ἀρχιερατικῶς προϊστάμενος τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ καὶ μόνον — ἃ δὴ μοναστήρια μετὰ τὸ γενέσθαι τὸ τοιοῦτον κάστρον ὑπὸ τὴν βασιλείαν τῶν Βουλγάρων ἀπασπάσθησαν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἁγιωτά-

монастиръ, както желае и предпочита, безпрѣчно и несмутимо, заедно съ намиращитѣ се тамъ монаси. Моето царство чрезъ настоящия освободителенъ и божественъ златопечатникъ на божествената властъ на моето царство нарежда, щото този монастиръ на светия мироточецъ и чудотворецъ Никола да бжде несмушаванъ, неощетяванъ, неприкосновенъ и необезпокояванъ съ каквато и да било тегоба — царска, църковна и властелска. Ако пъкъ нѣкой отъ намиращитѣ се тамъ, когато и да било, митрополити на моето царство дръзне да наруши, разстрои попрѣчи или обезпокои въ нѣщо настоящия божественъ и освободителенъ златопечатникъ на божествената властъ на царството ми и възпоменанието на моето царство, дори и на оболъ, нека си навлѣче проклятията на 318-тъ богоносни никейски отци и неговата сждба да бжде еднаква съ тази на предателя Юда. За това биде съставенъ и настоящиятъ освободителенъ и божественъ златопечатникъ на божествената властъ на моето царство и биде даденъ на достопочтения монастиръ на светия мироточецъ и чудотворецъ Никола за обезпечение и предпазване отъ всѣкакви възможни тегоби, презъ месецъ августъ, день 4-и, година 6903 [2=1354?], индиктъ 7-и, въ който подписа и нашата благочестива и боговѣнчана властъ.

L.

Пресветиятъ митрополитъ и ипертимъ на Месемврия изложи предъ моето царство правата на неговата пресвета митрополия, възъ основа на които — преди крепостъта Месемврия да мине въ владение на българскитѣ царе — той е владѣлъ намиращитѣ се въ нейнитѣ предѣли манастири, а именно [манастира], почитанъ на име на Господа Бога и Спасителя нашъ Исуса Христа [и

της μητροπόλεως καὶ ἐδόθησαν πρὸς διαφόρους, κάντεῦθεν στερεῖται τούτων αὕτη μέχρι τοῦ νῦν — καὶ παρεκάλεσε περὶ τούτου, τὴν παράκλησιν αὐτοῦ προσδεξαμένη ἡ βασιλεία μου ἔχει θέλημα καὶ διορίζεται διὰ τοῦ παρόντος προστάγματος, ἵνα ἐπιλάβηται καὶ κατέχῃ οὗτος δὴ ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Μεσημβρίας καὶ ὑπέρτιμος τὰ τοιαῦτα μοναστήρια, καὶ ἔχῃ ἐπ' αὐτοῖς ὅσον εἶχον καὶ οἱ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸ δηλωθὲν κάστρον, τὴν Μεσημβρίαν, ὑπὸ τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων ἀρχιερατικῶς προϊστάμενοι τῆς ὑπ' αὐτὸν ἀγιωτάτης μητροπόλεως, κατὰ τὴν περίληψιν τῶν προσόντων αὐτῶ, ὡς εἴρηται, εὐλόγων δικαιωμάτων, καὶ οὐδὲν εὐρίσκη ἐπὶ τούτοις ἢ παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἢ παρ' ἐτέρου τινὸς τὴν τυχοῦσαν διενόχλησιν ἢ τὸν τυχόντα ἐμποδισμόν, προβαλλομένη τὴν ἀπὸ τοῦ τοιούτου καιροῦ μέχρι τοῦ νῦν γεγонуῖαν εἰς τοῦτο νομὴν καὶ συνήθειαν· τούτου γὰρ χάριν ἐγένετο αὐτῷ τὸ παρὸν τῆς βασιλείας μου πρόσταγμα, ἀπολυθὲν τῇ τριακοστῇ. . . .

наречень] Акрополитъ, както и този на пречистата Владичица и Богородица, наречень Агиосоритиса, а още и този на светия свещеномъченикъ Власия, а пъкъ въ монастира, почитанъ на името на пречистата Владичица и Богородица Елеуса, по отстъпка отстрана на нѣкогашния неговъ ктиторъ, тамошниятъ архиепископъ бѣше само упоменаванъ. Тѣзи монастири, следъ като градътъ премина подъ владичеството на българитѣ, били отнети отъ казаната пресвета митрополия и били дадени на други, та оттогава и до днесъ тя е лишена отъ тѣхъ. [Митрополитътъ] изяви молба относно това и моето царство, като прие неговото моление, желае и повелява чрезъ настоящата повеля, щото този пресвети митрополитъ и ипертимъ на Месемврия да вземе [подъ своя властъ] и да владѣе тѣзи монастири и да има надъ тѣхъ

такава [власть], каквато сж имали епископскитѣ предстоятели на подчинената нему пресвета митрополия преди казаниятъ градъ Месемврия да премине подъ [властьта на] царя на българитѣ, както се каза, въ обсега на признатитѣ нему основателни права. И при това, нека не се върши никакво посегателство или каквато и да било друга прѣчка отстрана на вселенския патриархъ или отстрана на нѣкого друго, като се взима за предлогъ разпредѣлбата и обичаятъ за това отъ онова време, та и до днесъ. За това му бѣ дадена настоящата повеля на моето царство, издадена на тридесетия [день отъ месецъ септемврий, индиктъ 3-и].

II. Ямболски надписъ отъ времето на царь Иванъ Александра

въ дѣни бѣ [говѣрнаго
ц(а)рѣ Іо(анна) Алеѡандра го. . .
... поста-
ви стѣлпъ сын прѣ[дѣ] Джби
линъ ∞ въ лѣтѣ 3036
индиктъ . . .
пятое . єно
да є про(к)латъ ѿ бѣ и ѿ
тѣхъ бѣгоныхъ ѿєцъ . . .

Въ днитѣ на благовѣрния царь Иванъ Александра постави този стѣлбъ предъ Джбилинъ въ годината 6865 [=1356/7], индиктъ пети. . . Да е проклетъ отъ Бога и отъ 318-тѣ богоносни отци [отъ Никея]. . .

ЛII. Послесловие къмъ Лондонското Евангелие на царъ Иванъ Александра (1355/6 г.)

Слава въ трѣхъ славимому бѣоу . съвършащомуу .
 въсѣко наущанне бѣго . ꙗже ѿ немъ наущаемоуу .
 нѣ дажшомуу , по наухахъ нѣ конецъ : Писаса сии живо-
 тоуныи нѣстоуникъ новыѣ бѣгѣти . прѣсѣ [ка]го оуѣе-
 нѣа хѣва , нѣ того бжѣтвныхъ самовидецъ , оуѣеникъ же ,
 нѣ аѣлъ . глѣмыи утворобѣговѣстникъ . не вѣнѣшнимъ
 тѣкмо шаромъ . нѣли златомъ . нѣли вѣсомъ прѣсоуѣкли-
 нымъ , нѣли каменѣемъ нѣ бѣсромъ оуѣкрашаемъ , нѣ вѣна-
 трѣннимъ бжѣтвнаго слова нѣзнаемъ нѣ таниѣствнаго
 сѣмотренѣа нѣспѣиенне . ꙗже въ немъ вѣлѣунѣго нѣ
 бжѣтвнаго вѣлѣуенѣа . нѣ уюдоуѣства . ꙗже съвършии на
 ради . мѣрдѣа же , нѣ мѣти даже до крѣта нѣ погребенѣа .
 нѣ славнаго трѣднѣвнаго вѣскрѣсенѣа . нѣ възнесенѣа . нѣ
 кто доколенъ по радоу нѣсѣуѣсти нѣли нѣзгѣлати ꙗже въ
 немъ вѣображенне дѣствѣ хѣвѣхъ . по нѣстинѣ ꙗкоже
 нѣстоуникоу ꙗвѣшоуѣса въ земли безводити , нѣ жжѣдъ
 нѣ кто пѣтъ ѿ него , не вѣжжѣтѣса кѣ томоу . тоунѣтъ
 бо строуѣж нѣнаслаждаѣтъ дѣшѣ . веселитѣ срѣце , вѣкоунѣтъ
 нѣ помышленѣа . нѣли ꙗкоже скровищюу сѣкрѣвеноу , на
 сѣлѣ срѣдеуномъ . сѣе" вѣзыскѣвъ ѿбѣрѣте , бѣговѣрныи ,
 нѣ хѣтолюбивыи . прѣвысокии , нѣ бѣговѣнуѣнныи самодрѣ-
 жецъ ѿ ѿаѣнѣ аѣлѣѣандрѣ цѣрь . ꙗкоже свѣтланикоу по-
 ложеноу въ темнѣ мѣстѣ . нѣ зѣбѣвеноу нѣ въ нерадѣенне
 положеноу древними цѣри . ѣгоже бжѣтвнымъ желаннемъ
 нѣзѣѿбѣрѣте сѣи хѣтолюбивыи цѣрь . ѿ ѿ . аѣлѣѣандрѣ . нѣ
 нѣзложникъ прѣписѣа . нѣзѣ ѣллинѣскимъ словесѣ , въ нашиѣ
 словѣнскѣа слогиѣ , нѣ въ мѣвление положи . сѣго нѣзѣвѣ-
 ноу златыми дѣсками покова , нѣ вѣнатрѣадоу , животвор-
 ныи ѿбѣрѣзы вѣлѣуныи , нѣ того сѣлѣкныхъ оуѣеникѣ
 шары свѣтлыми нѣ златомъ . живонисѣцы . хѣдоужитѣ оуѣкра-
 сивѣ . нѣли утѣрѣжѣенне своемуу цѣрѣтоу . ꙗкоже нѣ ве-
 ликии въ стѣхъ констандинѣ цѣрь сѣ мѣтрѣж ѣлѣенож ,
 нѣзнесѣ нѣз воукоу землиоу животворныи крѣстѣ гѣнѣ ,
 сѣице нѣ сѣ" , сѣго утворобѣговѣстинка : сѣдрѣжжѣщоу
 тогда скиптра бѣлѣгарскаго , нѣ грѣуѣскаго цѣрѣтва . сѣ

благовѣрнож и бѣговѣнуаннож и новопросвѣщенож цр҃цѣж
 своѣа кира Ѳео̃рою . тѣзои метнож бѣжнѣмоу дароу . и
 съ присныимъ и прѣвѣзлюбленымъ сѣномъ своимъ іо̃а̃
 номъ шишманомъ цр҃емъ : въ славѣ творцоу всѣхъ , и того
 бл҃говѣстникѡ̃ . матѣю . маркоу . лоуцѣ . и іо̃а̃ноу .
 и хже молитвами . побѣдѣ да прїимѣѣ ѡ бѣа , на врагы
 ратоужнихъ того . и главы ихъ съкрѣшиѣ по нозѣ своѣ ,
 ами̃ . аже тоу текѣщоу , зѡѣд . и идїкта Ѳ : ∞† рабъ же
 г҃на моего цр҃ѣ , писавши снѣж кнѣгѣ , сїмѡнъ минѣ на
 рицается : ∞

Слава на Бога, прославянь въ Троица, Който
 изпѣлва всѣко добро начинание, що се начева
 за Него, и дава начало и край. Написанъ бѣ този
 животочень изворъ на новата благодать, на пре
 сладкото учение на Христа и на Неговитѣ божес
 твени самовидци, ученици и апостоли, — наре
 чень четвероблаговестникъ, не само по външенъ
 шаръ, или злато, или пресуканъ ленъ, или по
 украсата съ камъни и бисеръ, но по излияние на
 вжтрешното божествено слово и по изпѣлнение
 на тайнственото [пред]усмотрение, проявено въ
 господнето и божествено въплъщение и чудо
 творство, което Той извърши заради насъ,
 [както и] милосърдието и милостъта, даже до
 кръста и погребението и славното възкресение
 на третия день и възнесението. И кой може да
 изброи или изкаже по редъ даденото въ него
 изложение на дѣлата Христови, бидейки наистина
 подобно на изворъ въ безводна и жадна земя,
 та който пие отъ него, да не ожеднява. Източва
 струи и наслаждава душата, весели сърдцето и
 мисльта, или пѣкъ прилича на съкровище, скрито
 въ сърдечно поселение. Като го потърси, благо
 вѣрниягъ, христолубивиятъ, превисокиятъ и бого
 вѣнчаниятъ самодържець царь Иванъ Але
 ксандъръ го намѣри подобно на свѣтилникъ, по
 ложень на тъмно мѣсто и забравень, поставень

въ нерадение отъ древнитѣ царе. Този христолюбивъ царь Иванъ Александъръ го намѣри съ божествено желание и, като го изяви, биде преведено отъ гръцки слова въ нашата славянска речъ, и бѣ положено за показъ; биде обковано отъвнъ съ позлатени дъски, а вжтре биде украсено художествено отъ живописци съ животворни образи на Господа и на Неговитѣ славни ученици, [изписани] съ свѣтли шарки и злато. [Това бѣ сторено] за утвърждение на неговото царство. Както великиятъ въ светиитѣ царь Константинъ, заедно съ майка си Елена, извади изъ недрата на земята животворния Господенъ кръстъ, така и той — този четвероблаговестникъ. Тогава той владѣше скиптъра на българското и гръцкото царство, заедно съ своята благовѣрна, боговѣнчана и новопросвѣщена царица госпожа Теодора, едноименна съ божия даръ, и съ своя рѣденъ и превъзлюбенъ синъ царь Иванъ Шишмана. За слава на Твореца на всичко и на Неговитѣ благовестници Матей, Марко, Лука и Йоана, съ чиито молитви да получи отъ Бога победа надъ враговетѣ, които воюватъ противъ него, и да съкруши главитѣ имъ подъ своитѣ нозе. Аминъ. Въ годината 6864 [=1355/6], индиктъ 9-и: † А този, който написа тази книга, се нарича монахъ Симеонъ, рабъ на господина моя царь.

ЛIII. Изъ Зографския апостолъ отъ 1358/9 г.

Бѣ великъ, бѣ млрдѣн, бѣ безмѣлѣнъ . вѣсѣхъ мѣлоуа и спѣса, своимъ бжтвомъ и ни единомуу уѣкоу погубѣнѣти хотѣ . нжъ кѣмъ спсѣти са, и къ разоумѣ истинѣнъ прѣити . спсѣи и помѣлоуи раба своего, многотрѣшѣнаго Младена . послуживѣша ти угодѣно къ вѣцѣсемъ, и неослабно троудивѣша са къ вѣсткоу дѣлоу дѣховѣно . въспоминаа бжцѣхъ блгѣ наслажѣеніе . и пакы мѣлокре-

менѣнаго сего прѣхожѣніа . Того ра^а подвижиа сѧ, повеле
 прѣложити сѧ книгѣ г^лемѣа ап^ль прѣж^н . рек^{ше} двѣ-
 нѣа и посланиа сѣхъ ап^ль х^рвѣхъ . иже вселенѣа про-
 свѣтишѣ, и приведохѣ ѿ т^мы къ свѣтоу . Въ памѣ^т и къ
 вѣд^ни по^ии своимъ родителемъ, и на славословіе б^жіе .
 Тог^а прѣдърѣжаше скѣптрѣ цр^ктѣа българ^каго прѣстола
 бѣговерни и х^ролюбиви и самодрѣжавни^и, Іо^ан^нъ Алѣксѧндр^ъ
 цр^ь . Лѣтоу сѧшоу тог^а текѣшоу . ҃҃ ѿ ҃҃з . еи^идик-
 тѣонъ г^лі

Боже велики, Боже милосърдни, Боже без-
 начални, Който всички обичашъ и спасявашъ по
 своето божество и не желашъ нито единъ чо-
 вѣкъ да погине, но да се спасятъ всички и да
 се обърнатъ въ истинно разумение¹, спаси и по-
 милуй Твоя рабъ, многогрѣшния Младенъ, който
 Ти е служилъ угодно въ този животъ и не-
 ослабно се е трудилъ въ всѣко духовно дѣло,
 като си припомня наслаждаването отъ бжднитѣ
 блага, както и краткотрайното това прехождане
 [на земята] Като се трудѣше заради това, той по-
 вели да бжде преведена тази книга, наречена
 Деяние на Апостолитѣ, сиречь деяния и посла-
 ния на светитѣ Христови апостоли, които про-
 свѣтиха вселената и я приведоха отъ тѣма въ
 свѣтлина, — въ паметъ и вѣченъ покой на своитѣ
 родители и за славословіе божие. Тогава дър-
 жеше скиптрѣа на царството на българския пре-
 столъ благовѣрниятъ, христолюбивиятъ и само-
 държавниятъ царъ Иванъ Алѣксандръ и тогава
 течеше годината 6867 [=1358/9], индиктъ 13-и.

Лалое грѣшниятъ, непотрѣбниятъ и многостра-
 стниятъ, недостое^н да се нарече рабъ Христовъ,
 писа това и го преведохъ съ помощта на моя
 господаръ Христа и на светото и преславно Въз-
 несение на Господа и Бога и Спасителя нашъ
 Исуса Христа, Комуто нека бжде слава на вѣкове
 и на вѣчни вѣкове, аминъ.

¹ Ср. Езекиилъ, XXXIII, 11.

LIV. Приписка отъ Бдинския сборникъ (1359/60 г.)

Нѣколѣннѣмъ ѿца . и свѣршеннѣмъ сѣна . и послѣ-
шеннѣмъ ст҃го дѣха . Въ дѣни бл҃говѣрнаго , и прѣкысо-
клаго . и самодрѣжавнаго цр҃а нашего іоанна срацимира
българомъ и грѣкомъ . Потѣшасе бл҃говѣрна и сѣтород-
ная цр҃ца анна . и съ повелѣннѣмъ цр҃тва си . написа
сию книгу . рекомое съборниѣ . сѣтъмъ прѣпоѣнѣмъ и
страстотрѣпннѣмъ женамъ : ∞ Да соутѣ г҃ноу цр҃ю и
цр҃ци и уадоу иѣ въ оутвѣржѣнїе цр҃ствоу иѣ . тѣлоу
въ зѣравнѣ . а дѣши въ сп҃сеннѣ . и написасе въ бдинѣхъ
градѣ . въ лѣто . с . ѿ . ѝн . бѣоу же ишемъ слава въ вѣки
амѣнь .

Съ изволенїето на Отца и изпѣлненїето на
Сина и съдействїето на Светїя Духъ , въ днитѣ
на бл҃говѣрнїя , прѣвисокїя и самодрѣжавнїя
нашѣ царь на българї и гърци Иванъ Сраци-
мира . Бл҃говѣрната и светородна царица Анна се
погрижи и по повеля на царството ѣ биде напи-
сана тази книга , наречена съборникъ на светитѣ
преподобни и страстотрѣпнїи жени . Нека бж-
датъ за господина царя , царицата и тѣхнитѣ
чада за утвѣржденїе на тѣхното царство , за
здраве на тѣлото и за спасенїе на душата . Тя
биде написана въ града Бдинъ , въ годината 6868
[=1359/60]. Слава на нашїя Богъ навѣки , аминъ .

LV. Приписка отъ Лѣствицата отъ 1363/4 г.

Въ лѣто с . ѿ . и . о . н . в . ендикто вѣ . Исписася
сїа книга . снми трнми и тѣхннѣмн прѣсты ѿ послед-
ннѣхъ , нїокомъ Ѳеодоснѣмъ . въ мѣстѣ ѣсты при трѣ-
новѣхъ градѣ . при бл҃говѣрннѣмъ іоаннѣ Александрѣ . и цр҃ци
с҃го Ѳеод(о)рѣ ноконросѣтѣннѣмъ . да м(о)ла въ ѿци
и братїа . исправляюще уѣтѣте а не клѣтѣте :

Въ годината 6872 [=1363/4], индиктъ 2-и, биде написана тази книга съ тѣзи три тлѣнни прѣсти отъ последния въ иноцитѣ Теодосия, на мѣстото Устие при градъ Търново, при благовѣрния Иванъ Александра и неговата царица новопросвѣщенная Теодора. Моля ви, отци и братя, четете като поправяте, а не кълнете.

LVI. Изъ Синодика на българската църква

Елєнѣ новѣи и бл҃гоуѣстивѣи цѣ
рици мѣтери великаго цр҃ѣ іо
анна асѣнѣ. въземшон на са
аг҃гелскыи образъ нареуєнѣи
єугєни, вѣунаа паматѣ: ∞

цр҃ѣ бл҃
гарскыа

Анѣи цр҃ѣи нареуєнѣи анисѣа. и
дроуєнѣи анѣи бл҃гоуѣстивѣи
цр҃ѣи хр҃толюбиваго цр҃ѣ асѣнѣ.
и иринѣ бл҃гоуѣстивѣи мѣри
хр҃толюбиваго цр҃ѣ миханѣа.
нареуєнѣи въ миншѣскомъ о
бразѣ жєни, вѣунаа паматѣ: ∞

Марїи хр҃толюбивѣи цр҃ѣи стара
го тертерїа. и дроуєнѣи кїрама
рїи бл҃говѣривѣи цр҃ѣи, вѣунаа п: ∞

Єуфросини бл҃гоуѣстивѣи цр҃ѣи
цр҃ѣ сватсѣлава, вѣунаа паматѣ †

Кєраци бл҃гоуѣстивѣи дєспотници
мѣтери великаго цр҃ѣ іоанна
алєѣданѣа възирємшон на са
аг҃гелскыи образъ нареуємшон
ѳєофанѣа, вѣунаа паматѣ: ∞

Θεοδωρѣ бл҃гоуѣстникѣи цр҃ци
 великаго цр҃ѣ іωанна алеѣѣанѣра
 въспремшѣи миншескыи
 аг҃гелскыи образѣ . нареуеннѣ
 и Ѳеофана, вѣтунѣа намаѣ: ∞

Θεοδωρѣ бл҃гоуѣстникѣи цр҃ци
 великаго цр҃ѣ іωанна алеѣѣанѣра
 сж҃щѣи ѿ рода евренска . въ
 спремшѣи же на сѣ стѣе кр҃ъ
 ценіе, и бл҃гоуѣстникѣа въ
 рж҃ цѣлж҃ съхраншѣи . и цр҃квы
 многы обновлѣшѣи . и мона
 стирѣ разлѣхѣи въз҃вѣншо
 и мѣтерѣи сж҃щѣи великаго цр҃ѣ
 іωанна шѣшмана, вѣтунѣа на :

.

.

38. Понеже вселукавиятъ нашъ врагъ разсѣя по цѣлата бѣлгарска земя манихейската ересь, като я смѣси съ масалианската, на онѣзи, които сж҃ начинатели на тази ересь, анатема †.

39. На попъ Богомила, който при бѣлгарския царъ Петра възприе тази манихейска ересь и я разпространи въ бѣлгарската земя, като прибави и това, че Христосъ Богъ нашъ се е родилъ отъ светлата Богородица и Приснодева Мария само привидно и привидно е билъ разпнать, а възприетата плътъ я възнесълъ и я оставилъ въ въздуха, нему, на неговитѣ минали и сж҃ществуващи понастоящемъ ученици, наречени апостоли, анатема †.

40. И на всички, които поддържатъ тази ересь, тѣхнитѣ обичаи, тѣхнитѣ нощни събрания и тѣинства и безполезното тѣхно учение, както и на онѣзи, които ходятъ съ тѣхъ, анатема †.

41. На онѣзи, които се обичатъ съ тѣхъ и въ единомушие съ тѣхъ ядатъ и пиятъ и получаватъ дарове отъ тѣхъ, като тѣхни единоми-сленици, анатема.

42. На онѣзи, които на 24-я день отъ месець юния, на рождеството на Йоана Кръстителя, извършватъ влъшвения и влачене на плодове и каквито скверни и подобни на езическа служба таинства се вършатъ презъ тази нощъ, анатема.

43. На онѣзи, които наричатъ сатаната творецъ на видимитѣ нѣща и го назоваватъ разпоредителъ на дъждъ, градъ и на всичко, което произлиза отъ земята, анатема †.

44. На онѣзи, които говорятъ, че сатаната е създалъ Адама и Ева, анатема †.

45. На онѣзи, които отхвърлятъ свещенитѣ Писания, що боговидецътъ Моисей, Илиа Тезвитянинъ и останалитѣ свети пророци и патриарси приеха отъ Бога, и казватъ, че тѣ сж на сатаната, и тѣзи, потиквани отъ тогова, сж написали онова, що сж написали и което казаха за Христа, и безъ да желаятъ и по принуда сж говорили и поради това богосмилитѣ отхвърлятъ написанитѣ въ Стария Заветъ книги и просиялитѣ въ него свети пророци, анатема.

46. На онѣзи, които казватъ, че жената зачева въ утробата си поради помощта на сатаната, и оттогава сатаната пребивава неотстъпно дори и до рождението на младенеца, което не може да бжде прогонено чрезъ светото кръщение, но само чрезъ молитва и постъ, — на онѣзи, които говорятъ така, анатема †.

47. На онѣзи, които се подиграватъ съ Йоана Кръстителя, като казватъ, че той идва отъ сатаната, както и кръщението въ вода, и поради това се отвърщатъ отъ водното кръщение и се кръщаватъ безъ вода, само като кажатъ „Отче нашъ“, анатема.

48. На онѣзи, които се отвръщатъ отъ всички пѣния въ свещенитѣ и божествени църкви и отъ самия домъ божий, какъвто е църквата, и казватъ, че трѣбва да се пѣе само „Отче нашъ“ на което и мѣсто да се случи, анатема †.

49. На онѣзи, които отхвърлятъ и подиграватъ светата и свещена служба и цѣлото светителско устройство, като казватъ, че тѣ сж изобретение на сатаната, анатема.

50. На онѣзи, които отхвърлятъ и подиграватъ причастието съ честното тѣло на нашия Господъ Исуса Христа, както отхвърлятъ и цѣлото таинство, което е било извършено отъ Христа Исуса Господа нашъ заради нашето спасение, анатема.

51. На онѣзи, които отхвърлятъ поклонението на честния и животворенъ кръстъ и на светитѣ и свещени икони, анатема.

52. На онѣзи, които приематъ нѣкого отъ тѣзи еретици въ светата божя църква, преди да сж дали своето изповѣдание и проклятие на цѣлата ересь, както е казано, анатема.

53. На Василия врача, който разсѣя тази триокаяна богомилска ересь въ Константиновия градъ при православния царь Алексий Комнина. анатема :

78. На Петра Кападокийски, срѣдечки дѣдецъ, на Лука и Манделея Радоболски, анатема, трижди †.

79. На всички еретици, анатема.

80. На онѣзи, които не вѣрватъ право и благочестиво въ светата, единосжщна, животворна и нераздѣлна Троица въ единия истиненъ Богъ, анатема, трижди †.

81. На всички, които смѣтатъ Сина на Господа нашъ, Исуса Христа по-малкъ а не равенъ на предвѣчния Неговъ Отецъ, анатема, трижди.

82. На онѣзи, които не изповѣдватъ, че пресветиятъ Духъ Божий е равносжщенъ на Отца и Сина, анатема, трижди.

83. На онѣзи, които прибавятъ къмъ Божеството четвърти богъ и го наричатъ утешителъ, анатема, трижди.

84. На онѣзи, които твърдятъ, че Синътъ божий е приелъ отъ пречистата Дева Богородица нетлѣнна плътъ, анатема, трижди.

85. На онѣзи, които наричатъ Дева и Богородица проста жена, анатема, трижди.

86. На онѣзи, които не изповѣдватъ отъ цѣла душа, че Синътъ Божий се е възнесълъ съ плътъ къмъ Отца, анатема, трижди †.

87. На онѣзи, които не вѣрватъ, че ще има възкресение, възставане съ тѣла на умрѣлитѣ отъ вѣкове и пришествие предъ сждъ господень, анатема, трижди.

88. На всички онѣзи, които се противятъ на закона божий и не приематъ апостолскитѣ и отчески предания, анатема, трижди †.

89. На онѣзи, които сж преминали отъ каквато и да е ересь къмъ православната вѣра и я държатъ съ цѣла душа, вѣчна имъ паметъ.

90. На всички, които се приобщаватъ къмъ арменската вѣра, тѣхнитѣ служби и мждрувания, анатема, трижди.

91. На онѣзи, които говорятъ, че Богъ не ще приеме човѣка, който се кае за своитѣ грѣхове, анатема, трижди †.

92. На онѣзи, които твърдятъ, че дяволътъ е свѣтодържецъ, анатема, трижди †.

93. На онѣзи, които не изповѣдватъ, че Синътъ Божий е творецъ на небето и земята, анатема, трижди.

94. На онѣзи, които не вѣрватъ въ Иоана Кръстителя и всички останали пророци, които сж проповѣждали за светата Троица, анатема, трижди.

95. На онѣзи, които не приематъ светото причастие, като сжщинска плътъ и кръвъ Христова, анатема, трижди †.

96. На онѣзи, които не се покланятъ на светитѣ мощи, които различно даватъ божествена благодатъ на всички, пристѣпващи къмъ тѣхъ съ вѣра, анатема, трижди †.

97. На онѣзи, които не се кланятъ на честния и животворенъ кръстъ или хулятъ светата литургия и всички църковни пѣсни, анатема, трижди.

98. На онѣзи, които наричатъ прости кжщи светитѣ божии църкви, въ които се освещава и обновява цѣлото християнство и се слави божие то име, анатема, трижди †.

99. На онѣзи, които се опитватъ предаденитѣ на светитѣ църкви, епископии, манастири и другитѣ останали църкви отъ благовѣрнитѣ царе и богобоязливи християни и утвърдени съ златопечати и прости писания достояния да нарушатъ или да отнематъ нѣщо отъ онѣзи нѣща, които сж посветени Богу, анатема, трижди †.

100. На всички, които държатъ усърдно и чисто православната вѣра и смѣтатъ архиереитѣ като притежаващи образа на Господа нашъ Исуса Христа, споредъ думитѣ на Господа, речени въ Евангелието: „Онзи, който слуша васъ, слуша Мене“, и пакъ: „Каквото свържете на земята и прочее“¹, и приематъ тѣхнитѣ благословии съ усърдие и топла вѣра и се боятъ отъ тѣхнитѣ запрети, вѣчна паметъ, трижди.

101. На онзи, който чрезъ каквато и да било хитрина или билки или чародеяние или обайване или вражески влѣхвувания или отрова се опита да овреди царя, помазаника господенъ, нему анатема, трижди.

102. На онѣзи, които се отдаватъ на нѣкакво влѣхвуване или обайване или чародеяние или прорицателство, анатема, трижди.

¹ Лука, X, 16; Матей, XVIII, 18.

103. На всички боляри, малки и голѣми, свещеници и монаси и на цѣлия народъ, които съ благопокорство хранятъ всѣкаква чиста и права любовъ къмъ царя и архиереитѣ, вѣчна имъ паметъ.

104. На всички крадци и убийци и разбойници и на онѣзи, които имъ помагатъ, анатема.

105. Христосъ победа, Христосъ царува, Христосъ радостъ и вѣра християнска. Спаси, Господи, християнската вѣра.

106. На Константина Велики и неговата майка Елена — светитѣ и равноапостолни първи християнски царе, вѣчна имъ паметъ.

107. На Теодосия Велики царя, Онория царя, Теодосия Малкия [царя], Маркиана царя, Василия царя, Константина царя, Александра царя, Христофора царя, Романа царя, Константина царя, Романа царя, Никифора царя, Иоана царя, Василия царя, Константина царя, Романа царя, Михаила царя, Константина царя, Михаила царя, Исаака царя, Константина царя, Романа царя, Михаила царя, Андроника царя, Никифора царя, Исаака царя, Алексия царя, Иоана царя, Алексия царя, — гръцки царе, които съ земното царство наследиха и небесното, вѣчна имъ паметъ:

108. На Плакила — царица на царъ Теодосия Велики, Пулхерия, Евдокия, Теофана, Теодора, Елена, Теофана, Теодора, Зоя, Теодора, Екатерина, Евдокия, Мария, Ирина — православни гръцки царици, вѣчна имъ паметъ:

109. На Теодора, великата и света царица, която, когато нѣкога [бѣ] помрачена [право]славната вѣра [отъ нейния мжжъ Теофила, събра следъ неговата смъртъ патриаршиитѣ отъ цѣлата вселена, всички владици и светитѣ монаси отъ всички страни и уреди великъ вселенски съборъ. Следъ като бѣ прогонена тъмната, мрачна и неприязнена ересь на иконоборцитѣ, заедно съ

всички предишни еретици, именувани тукъ, тя повели, заедно съ цѣлия свети съборъ, да бждатъ проклинани за вѣчно осжждане всѣка година от- страна на патриарситѣ и всеосвещения църко- венъ чинъ. Имената на царетѣ и князетѣ, които подкрепятъ православната вѣра, сж написани въ свети книги, които бидоха установени и утвър- дени въ светитѣ църкви, за да бждатъ спомену- вани въ вѣчно възпоменание и хвала на Бога Твореца. На тази благовѣрна царица вѣчна ѣ па- меть].

114. На благовѣрния царъ Калимана и него- вия братъ Михаила, Тамара и Елена, благоче- стиви деца на великия царъ Асѣня, вѣчна имъ паметъ.

115. На севастократора Александра, братъ на великия царъ Асѣня, и на севастократора Стрѣза и деспота Слава, вѣчна имъ [паметъ].

116. На Константина, благочестивия и право- славния нашъ царъ

117. На Елена, новата и благочестива царица, майка на великия царъ Иванъ Асѣня, приела следъ това ангелски образъ и наречена Евгения, вѣчна паметъ.

118. На царица Анна, наречена Анисия, и на другата Анна, благочестива царица на христолю- бивия царъ Асѣня, и на Ирина, благочестивата майка на христолюбивия царъ Михаила, наречена въ монашески образъ Ксения, вѣчна паметъ.

119. На Мария, христолюбивата царица на Тертерия Старий, и на другата благовѣрна ца- рица Кира Мария, вѣчна паметъ.

120. На Ефросина, благочестивата царица на царъ Светослава, вѣчна паметъ †.

121. На Кераца, благочестивата деспотица, майка на великия царь Иванъ Александра, приела следъ това ангелски образъ и наречена Теофана, вѣчна паметъ.

122. На Теодора, благочестивата царица на великия царь Иванъ Александра, приела следъ това монашески ангелски образъ и наречена Теофана, вѣчна паметъ.

123. На Теодора, благочестивата царица на великия царь Иванъ Александра, която бѣ отъ еврейски родъ, приела следъ това светото кръщение и запазила цѣла благочестивата си вѣра, обновителка на много църкви, въздигнала различни манастири, майка на великия царь Иванъ Шишмана, вѣчна паметъ.

124. На Кера Тамара, дъщеря на великия царь Иванъ Александра, велика госпожа съпруга на великия амиръ Амурата, която му бѣ отдадена заради българския родъ. А тя, като отиде тамъ, запази православната си вѣра, рода си освободи, живѣ добре и благочестиво и съ миръ почина, вѣчна паметъ.

125. На госпожа Десислава и госпожа Василиса, дъщери на великия царь Иванъ Александра, вѣчна паметъ.

126. На Кира Мария, благочестивата царица на великия царь Иванъ Шишмана, вѣчна паметъ.

127. На госпожа Десислава, майка на благочестивата царица Мария — [съпругата] на великия царь Иванъ Шишмана, наречена въ ангелския образъ Девора, вѣчна паметъ.

128. На Кераца, дъщеря на великия царь Иванъ Шишмана, вѣчна паметъ, и на неговия синъ Асѣня, и на другия неговъ синъ Асѣня, и на другитѣ починали негови чада, вѣчна [паметъ].

129. На Домца, тъща на великия влашки войвода Иоанъ Негоя, вѣчна ѝ паметъ.

130. На логотетица Зоя, вѣчна ѝ паметъ †.

131. На монаха Силвестра, който бѣ чашникъ на великия царь Иванъ Александра, вѣчна паметъ.

132. На монаха Теодосия, който бѣ прото-севастъ на великия царь Иванъ Александра, вѣчна [паметъ].

133. На протокилийника Проданко, вѣчна [паметъ].

134. На протокилийника Призда и воеводата Балдю, които бѣха убити за вѣрата на своя господарь, вѣчна паметъ.

135. На великия примикюръ Цамблака, вѣчна [паметъ].

136. На великия войвода Константина, който биде нареченъ Теодулъ въ монашески образъ, вѣчна паметъ.

137. На великия [логотетъ ?] Добромира, нареченъ въ монашески образъ Доро[тей ?], вѣчна му паметъ.

138. На архиепископа на Константиновия градъ, вселенския патриархъ и новопроповѣдникъ Арсения, вѣчна [паметъ].

139. На новия изповѣдникъ Иосифа, вѣчна паметъ.

Преславски патриарси

140. На преславскитѣ патриарси Леонтия, Димитрия, Сергия и Григория, вѣчна паметъ.

Преосвещени патриарси на Търново

141. На първия патриархъ на богоспасения царевградъ Търново, Иоакима, вѣчна паметъ.

142. На преосвещенитѣ патриарси Василия, Иоакима и Игнатия, вѣчна паметъ.

143. На преблажения патриархъ и свещеномжченикъ Макария, вѣчна паметъ.

144. На [пре]освещенитѣ патриарси Иоакима, Доротея, Романа и Теодосия, вѣчна паметъ.

145. На преосвещения патриархъ Иоаникия, вѣчна память.

146. На преосвещения патриархъ Симеона, вѣчна память.

147. На преосвещения патриархъ Теодосия, вѣчна память.

148. На преосвещения патриархъ Иоаникия, вѣчна память.

149. На преосвещения патриархъ Евтимия, вѣчна память.

150. Преславски митрополити: Стефанъ, Димитрий, Лъвъ, Григорий, Герасимъ, Ааронъ, Мелетий, Макарий, Сава, Доротей, Висарионъ, Макарий.

151. Червенски митрополити: Неофитъ, Калиникъ, Захарий.

152. Ловечки митрополити: Лонгинъ, Мелетий, Киприанъ, Симеонъ и вториятъ Симеонъ.

153. Срѣдечки митрополити: Дионисий, Дамианъ, Леонтий, Дометианъ, Партений.

154. Овечки митрополити†: Теостириктъ, Лазаръ.

155. Дръстърски митрополити†: Кирилъ, Аверкий, Теодулъ, Иосифъ, Дионисий, Калиникъ.

А онѣзи митрополити, които ще споменемъ сега, тѣ бѣха при благочестивия царь Асѣня подъ властта на Търновската патриаршия и тогава починаха†.

156. Антоний и Даниилъ, митрополити сѣрски, вѣчна имъ память.

157. Анастасий, Епифаний и Димитрий, епископи велбждски, вѣчна имъ [память].

158. Иоаникий и Сергей, архиепископи охридски, вѣчна имъ память.

159. Яковъ, Порфирий и Иоаникий, епископи браничевски, вѣчна [имъ память].

160. Сава, Теодосий, Димитрий и Симеонъ, епископи бѣлградски, вѣчна имъ память.

161. Кирилъ и Дионисий, епископи нишавски, вѣчна имъ память.

162. Стефанъ, Климентъ, Иосифъ и Харитонъ, митрополити бдински, вѣчна имъ память.

163. Симеонъ, митрополитъ филиписийски, вѣчна му память.

164. Василий, Марко, Никодимъ, Прокълъ, Доротей и Партений, митрополити месемврийски, вѣчна имъ память.

165. На всички бѣлгарски митрополити и епископи, архимандрити и игумени, които сж починали въ благовѣрие, вѣчна [имъ память].

166. На всички боляри, малки и голѣми, поборници и сътрудници на благовѣрието и приятели на светата и божествена църква на бѣлгарското царство, вѣчна [имъ память].

167. На Семиръ, Йончо, Добромиръ, Иваншо и на всички, които заедно съ тѣхъ проявиха мъжество противъ безбожнитѣ турци и пролѣха кръвта си за православната християнска вѣра, вѣчна [имъ память].

168. На Арцо, Трошанъ, Ратенъ и неговия братъ Карачъ, Потръцъ, Ханко, Станъ, Михаилъ, Богданъ, Шишманъ, Ботулъ, Радославъ, Воисилъ, Константинъ, Годеславъ, Чръноглавъ, [вѣчна имъ память].

169. На новоосвещения великъ краль Стефанъ Уроша, вѣчна память.

170. На краля Вълкашина, вѣчна память.

171. На деспота Углеша, вѣчна память.

172. На молдовския господарь Стефана, вѣчна память.

173. На молдовския господарь Иоанъ Петра, вѣчна память.

174. И на неговата госпожа Елена и на тѣхнитѣ чада, вѣчна память.

175. На всички, които окрадватъ християнскитѣ домове, или крадатъ коне или волове, или обиратъ по пжтища, за пагуба и щета на християнитѣ, и на всички, които ги изпращатъ къмъ такова зло или ги знаятъ, че сж такива, и ги прикриватъ, анатема.

176. На Акиндина, Варлаама и попа Прохора Кидония, които изрекоха хули за Бога повече отъ всички еретици, а сжщо бледословѣха, че божествената свѣтлина, която се е явила на планината Таворъ на апостолитѣ [била сътворена, която свѣтлина Господъ] показалъ тогава на ученицитѣ (си) за увѣрение на всички, че при възкресението така [ще възсиятъ] праведницитѣ, както [самъ] Себе си [?] показалъ Спасителътъ, и [всички] ще се преобразятъ и тъй ще просиятъ и ще пребждатъ на вѣчни вѣкове заедно съ Господа, както учи апостолътъ¹ — на тѣхъ, като на нечестивци и противници на Господнитѣ думи, както и на тѣхнитѣ единомисленици, анатема, трижди.

177. На Фудула и неговия учитель Пиропула, които тъпчеха всечестнитѣ икони на пречистата Богородица, занимаваха се съ различни влѣхвования, нападаха съ различни хули владицитѣ, свещеницитѣ и иноцитѣ, опоганиха свещенитѣ църкви, [както и] животворния кръстъ, чрезъ който бѣхме белязани [за деня на?] избавлението, показаха и много други безчинства, анатема.

[Изъ Дриновия преписъ на Синодика]

87. Начало на българскитѣ царе: На Бориса, първия български царь, нареченъ въ светото кръщение Михаилъ, който приведе българския родъ къмъ богоразумение чрезъ светото кръщение, вѣчна паметъ.

¹ Матей, XVII, 1 сл.

На неговия синъ Симеона и неговия внукъ свѣтѣ царь Петра, на Плѣнмира, Бориса, Романа, Самуила, Радомира Гавриила, Владимира, Владислава, древни български царе, които съ земното царство наследиха и небесното, вѣчна паметъ.

На древната българска царица Мария, вѣчна паметъ.

88. На Кирила философа, който преведе божественото писание отъ гръцки езикъ на български и просвѣти българския родъ, новия втори апостолъ, презъ царуването на Михаила и православната царица Теодора, неговата майка, които украсиха божествената църква съ свети икони и утвърдиха православието, вѣчна паметъ.

89. На неговия братъ Методия, архиепископъ на Моравия Панонска, тъй като и той много се е потрудилъ за славянската книга, вѣчна му паметъ.

90. На неговия ученикъ Климента, епископъ на Велика Морава, и на неговитѣ ученици Сава, Гораздъ и Наумъ, тъй като и тѣ много сж се потрудили за славянската книга, вѣчна имъ паметъ.

91. На царя Иванъ Асѣня Бѣлгуня, който освободи българския родъ отъ гръцко робство, вѣчна му паметъ.

92. На неговия братъ царь Теодора, нареченъ Петъръ, и на неговия братъ царь Калояна, който постигна много победи надъ гърци и франки, вѣчна имъ паметъ.

95. На благочестивия царь Георги Тертерия Старий, вѣчна паметъ.

96. На благовѣрния царь Шишмана, вѣчна паметъ.

97. На благочестивия царь Теодоръ Свето-слава, вѣчна паметъ.

98. На благочестивия царь Георги Тертерия, вѣчна [память].

99. На деспота Страцимира и на неговитѣ братья Радослава и Димитрия, вѣчна память.

100. На благочестивия царь Михаила, вѣчна память.

101. На царь Иванъ Стефана, синъ на благочестивия царь Михаила, вѣчна память.

102. На тѣзи, прочее, правовѣрни, благочестиви, приснопамятни и православни царе, които сж управлявали богопазения престолъ на българското царство и по редъ всичко сж устроявали и сж имали попечение за христоименитѣ люде, които сж имъ били повѣрени отъ Бога...

.....

LVII. Приписка отъ Евангелие за царь Иванъ Страцимира

Пр[кѣтуно]мъ [и бл҃гомъ] наухаюу, събєзнауааиъ слокоу . и въ сѣтомоу дѣхоу, рекъ же сѣти трѣци безнауааиомъ бж҃тѣвоу и неразделномъ, и съприсносѣщномъ слава . сѣтъ же тронѣ изволенемъ и поспѣшеніемъ, поухатса сѣе сѣтоє и бж҃тѣное дѣло кнѣгы гл҃сѣмъ по грѣѣскомъ тетрѣсѣлъ . съ троудомъ и вѣниманнемъ величѣмъ . еже по силѣ моеж хоудости . въ тѣа збо вѣременѣ вѣнѣцъ цр҃ѣвѣа на глаже носѣщюу и скиптро въ рѣцѣ дрѣжжщюу іѡанѣоу алеѣandroу бл҃гоу . стикомъ и великомъ цр҃ю . и сѣноу его и іѡанѣоу срацимироу младомъ цр҃ю . стѣпа збо . цр҃кѣнаго прѣдрѣжжщюу патрѣархоу кирь Ѳеѡсѣноу . писасе збо сѣе сѣтоє дѣло въ величѣмъ и многоуауѣнѣмъ градѣ бѣдинн, повелѣнїемъ и желанїемъ великомъ въсѣѣщѣнаго мнѣтѣрополнта кирь данїила . аз же недостѣнны и грѣбѣмъ зѡдѣхса на[ти] еже въ х҃а дѣло кыше силы моеж . иж

и́ко жжнка сы" того сѣтаго митрополита, пауе и послав-
 шаниѣ навькѣ не въсхотѣхъ прѣславшати. тѣмже мола уѣтѣ-
 щихъ и прѣписѣщихъ, не заословити, нѣ пауе блѣвити.
 да н въ сподобитеса ѿ дажшаго ма тѣж мѣлашимса и
 блѣкашаго лѣтѣ праведныѣ.

Слава на предвѣчното и [благо] Начало, на
 събезначалното Слово и на Светия Духъ, сиречь
 на безначалното и нераздѣлно и съвѣчно бо-
 жество на Света Троица. Съ изволението и съ-
 действието на Света Троица бѣ наченато това
 свето и божествено дѣло — книгата, наречена
 по грѣцки „тетраевангелие“ — съ голѣмъ трудъ
 и внимание за силата на моята бедность, по
 времето, когато носѣше на глава вѣнеца на цар-
 ството и държеше въ рѣка скиптѣра благоче-
 стивиятъ и великъ царъ Иванъ Александъръ,
 заедно съ своя синъ, младия царъ Иванъ
 Срацимира, а църковния стълбъ управляваше
 патриархътъ господинъ Теодосий. Писано бѣ,
 прочее, това свето дѣло въ великия и многолю-
 денъ градъ Бдинъ, по повеля и желание на ве-
 ликия всеосвещенъ митрополитъ господинъ Да-
 ниилъ. А азъ, недостойниятъ и грубъ, се бояхъ да
 начена това дѣло въ Христа, надвишаващо моитѣ
 сили, но, бидейки сродникъ на този свети митро-
 политъ, а още повече, свикналъ на послушание,
 не пожелахъ да непокорствувамъ. Поради това,
 моля ви васъ, които четете и преписвате, не зло-
 словете, но по-скоро благославяйте, та и вие да се
 сподобите отъ Оногова, Който изпълнява моли-
 твитѣ на тѣзи, които се молятъ, и благославя го-
 динитѣ на праведнитѣ¹.

¹ Ср. Псалми, V, 13.

LVIII. Писмо на Търновския патриархъ Теодосий до монаситѣ отъ Зографъ

Оеодосіе мѣстѣ бѣжѣ патриархъ црѣградъ трѣновъ и всѣмъ бѣгаромъ. [Доб]римъ бра[тіамъ] посланіе въ сѣтѣи горѣ аѣонстѣи живѣж[щ]имъ въ монастири сѣго великомъника и побѣдоносца хѣва георгіа глѣ[м]ѣмъ Зографѣи. идеже сѣ азъ въспитахъ [мѣл]твами сѣго великомъника георгіа и пропѣвѣмъ и бѣгоноснѣмъ ѿцѣи нашімъ и еше въ животѣ моемъ аше и тѣлеснѣ. нѣмѣлѣтѣи вашими сѣтѣи да споѣвѣтѣ гѣ бѣи нѣдѣшеми. припѣвѣтѣи вашей сѣтѣи двѣ книгѣ бѣгодѣхновѣннѣи сѣж. бѣлговѣстіе гѣ бѣи нѣ спѣсѣи нашего іѣсѣ хѣа еше ѿ іѣоанна. и книгѣ сѣго нѣикона тѣлкованіа заповѣдемъ гѣнимъ еко да имате да проѣчитаете въ ѣтѣшеніе и полѣжъ вашъ. и наше смирѣніе помнитѣе.

Теодосий, по милость божия патриархъ на царевградъ Търново и на всички бѣлгари. Послание до добритѣ братья, които живѣятъ въ Света Гора Атонска, въ монастира на светия великомъченикъ и победоносецъ Христовъ Георгия, нареченъ Зографски, гдето азъ бѣхъ възпитанъ въ молитвѣи на светия великомъченикъ Георгия и на преподобнитѣи и богоносни наши отци и въ моя животъ дори и тѣлесно, но съ светитѣи ваши молитви да сподоби Господъ Богъ и душевно. Изпратихъ на ваша светость тѣзи двѣ боговдѣхновени книги — Благовѣстието на Господа Бога и Спасителя нашъ Исуса Христа отъ Іѣоана и книгата на свети Никона — тѣлкуваніята на Господнитѣи заповѣди, да ги имате, та да ги прочитате за ваше ѣтѣшение и полза и да поменувате наше смирение.

LIX. Приписка отъ Видинъ — 1365-70 г.

Многогрѣшнии и несмыслени ѹмомъ поурѣте сѣа кни-
жица Драганъ и братъ мой Ранко[?] къ дни когдѣ въгрѣн
Баднь ѡбдѣрѣждоу и тѣга бѣше азыкомъ великѣ къ то
врема.

Написа тази книжка многогрѣшниятъ и несми-
слениятъ по умъ Драганъ, заедно съ брата си
Райко, въ днитѣ, когато унгарцитѣ владѣеха Ви-
динъ, и голѣма мжка бѣ за народа по това време.

LX. Приписка отъ времето на царь Иванъ Александра

Понѣже оубо бѣжѣмъ бл҃гоколеніе бл҃говерному и
христіюбикому іоѡанноу а҃лѣѣксандру на цр҃тво бл҃гар-
скому столѡу помѣзаноу бѣвшу, и стрѣны многы по-
мощїа бѣже и нынѣ цр҃ен прѣжтш и покорникш. и
всѣмъ добродѣтели оукрашеноу бѣвшоу. и зѡлѣси
ѣмоу и се" въ всѣхъ добрыхъ дѣлѣ скончѣ, съ всѣ-
цѣмъ оусрѣдіе и любовїа дѣховноа ѡпасно и зѣнскати
яко добрин бѣжѣи рѣчитель, прѣложити изъ грѣхѣскаго
ѡзѣна на бл҃гарскаго книгы сѣа. г҃ла же, дѣянїа сѣмъ
а҃пѣлъ. и съборнаа посланїа. и павла [в]еликааго.
Въ неже врѣмѣ приахуиха и а҃зѣ хоудыи и на таково
дѣло пѣче непотребыи и понжѣденъ бѣ въ тѣмъ бл҃го-
устиныи и бл҃говѣрныи цр҃емъ. не прѣслоушѣ бл҃го-
оугѡдному ѣму повелѣнію. и ж" съ всѣцѣмъ оусрѣдіе
и потѣшанїемъ, пѣче же и съ велицѣмъ тѣдоу, ѣлико
пол[ожѣ] по мо[же]и силѣ сътвори. и приложи бл҃го[дѣ]х-
инокеннаа книгы сѣа, и зѣ грѣхѣскаго ѡзѣна на бл҃гар-
скаго. Сътво[ри] книгы, г҃ла. посланїа павла [в]еликааго...
сѣа трѣтїа. Бѣтъ бо зде писано. . . . а҃пѣлъскаа. и
съборнаа посланїа. и молаха утѣжѣи и прѣписоуѣ-
иимъ. книгы сѣа ѣлико мои недостатѣство не ис-
пѣнена сѣтъ. а҃ще ѣ кто доволенъ да и спѣшитъ,

аще ли ни". мо́литеса ѿ многогрѣшнаго и́ недостойнаго . грѣхѡ́ ѿпоу́щеніе ѿ уа́колю́ща бѣга ползѹнѹти, и́ вѣнѹти жизни ва́шими мо́литвами сподобѣтиса: ∞ Сътворишомѹ же цр҃ю кн҃игы сїа". эде" въ дѣл҃готѣ дѣнн. съ ба́говѣрною и́ новопросвѣщенною цр҃ци єго̀ цр҃твovati . и тѣмо нѣнаго и́ вѣн҃аго цр҃твіа съ свѣ́тыми и́ праведны́ми цр҃ей ползѹнѹти . бл҃гѣ́тіа и́ уа́колю́біе г҃а и́шего іу́ х҃а . съ везна́лыми єго̀ ѿце́мъ . и съ прѣсѣ́тныи́ и́ ба́гыи́ и́ животвора́щи єго̀ дѣхѡ́ и́нѣ и́ прѣо и в вкы́ вѣкѡ́ а́ми".

Понеже, прочее, по божие благоволение благоговѣрняютъ и христолюбивъ Иванъ Александъръ биде помазанъ на царството на българския престолъ, съ божия помощъ завладѣ и покори много земи на други царе и бѣ украсенъ съ всѣкакви добродетели, то той пожела — всрѣдъ всички свои добри дѣла — да потърси точно съ всѣко усърдие и духовна любовь, като добъръ боголюбецъ, и това — да бжде преведена отъ гръцки езикъ на български тази книга, сиречь Деянията на светитѣ апостоли, съборнитѣ послания и [тѣзи] на великия Павла. Въ това време се случихъ и азъ, нищиятъ и още по-непотрѣбенъ за такова дѣло, и бѣхъ принуденъ за това отъ този благочестивъ и благоговѣренъ царъ и не проявихъ непослушание спрямо неговата богоугодна повеля, а съ всѣко усърдие и старание, а още повече съ голѣмъ трудъ, колкото можахъ споредъ силитѣ си сторихъ и преведохъ тази боговдѣхновена книга отъ гръцки езикъ на български. Направихъ три книги послания на Павла, деяния... трета. Тукъ е писано... апостолски и съборни послания. И азъ моля онѣзи, които четатъ и преписватъ тази книга, това, което поради моята неспособностъ не е извършено, ако ли нѣкой е способенъ — да [го] извърши; ако ли не

— молете се за многогрѣшния и недостойния да получи опрощение на грѣховетѣ отъ човѣколюбеца Бога и да се сподоби чрезъ вашитѣ молитви съ вѣченъ животъ. — А царьтъ, който е поржчалъ тази книга, да царува тукъ дълги дни заедно съ своята благовѣрна и новопросвѣтена царица, а тамъ да получи небесното и вѣчно царство заедно съ светитѣ и праведни царе по благодатъта и човѣколюбието на Господа нашъ Исуса Христа, съ Неговия безначаленъ Отецъ и пресветия, благъ и животворенъ Неговъ Духъ, сега и винаги и на вѣчни вѣкове, аминъ.

LXI. Приписка върху миней отъ времето на царъ Иванъ Александра

† Азъ Даниїлъ писахъ сѣе.

† Оутвърди бѣ върж хрїстіанскѣа, и спїси бл҃говернаго царѣ нѣшего Іоѡнна Алекѣанѣра.

† Азъ, Даниилъ, писахъ това.

† Утвърди, Боже, християнската вѣра и спаси благовѣрния нашъ царъ Иванъ Александра.

LXII. Приписка на инока Исая отъ 1371 г.

.

И има же въ инокихъ мене хѣдаго аще хоуеши звѣдѣти науало томъ еѣ ѡсморнуное уисло, среда же двосѣтно и прѣво, конецъ же десато съ единнимъ наконуаветъ. Азѣто же тогда теуаше шеститысачно, ѡсмысѣтно седмъ десать и девато . индіктїонъ деветы . Давшомоу же благому Богоу и науати сїа . и сѣврѣшннн бл҃гоизволившомоу слава уѣстъ и поклонїїе въ безкоуеуныа вѣкы аминъ.

Извършихъ това въ най-лошото отъ всички времена, тогава, когато Богъ вдъхна гнѣвъ на християнитѣ отъ западнитѣ страни и деспотъ Углешъ повдигна цѣлата сръбска и гръцка войска и своя братъ кралъ Вълкашина и много други велможи, около шестдесетъ хиляди избрана войска. И тѣ тръгнаха въ Македония [=Тракия], за да прогонятъ турцитѣ, безъ да пресждятъ, че никой не е мощенъ да се противопостави на божия гнѣвъ. Не тѣхъ, прочее, прогониха, но сами бѣха погубени отъ тѣхъ и тамъ паднаха коститѣ имъ и останаха непогребани и голѣмо множество — едни умрѣха отъ острие на мечъ, други бѣха отведени въ пленъ, а само нѣкои отъ тѣхъ се спасиха. И такава нужда и жестокость залѣ всички западни градове и страни, каквито нито уши сж чули, нито очи сж видѣли. Следъ погубването на храбрия мжжъ деспотъ Углеша, измаилтянитѣ се прѣснаха и се разлетѣха по цѣлата земя като птици по въздуха и едни отъ християнитѣ заколваха съ мечъ, други отвеждаха въ пленъ, а останалитѣ покоси безвременна смъртъ. Онѣзи пѣкъ, които бидоха оставени отъ смъртъта, бѣха погубени отъ гладъ, защото настана такъвъ гладъ по всички страни, какъвто не бѣ имало отъ сътворението на свѣта, нито следъ това, Христе милостиви, да бжде! А тѣзи, които и гладътъ не погуби, тѣхъ, по попущение божие, вълци ноця и деня нападаха и изяждаха. Уви, скръбна гледка можеше да се види! Земята остана пуста отъ всички блага — и люде, и добитѣкъ, и други плодове. Нѣмаше ни князь, нито вождъ, нито наставникъ всрѣдъ людетѣ, нито избавителъ, нито спасителъ, но всички се изпълниха отъ страхъ предъ измаилтянитѣ, та храбритѣ сърдца на доблестнитѣ мже се превърнаха въ най-слаби женски сърдца. Въ това време, мисля, и отъ племето на сръбскитѣ господари седмиятъ

родъ се прекрати. И тогава живитѣ наистина ублажаваха умрѣлитѣ по-рано. И вѣрвайте ми, не азъ съмъ невежа въ всичко, но дори и премждриятъ всрѣдъ елинитѣ Ливаний не би могълъ да опише злото, което постигна християнитѣ отъ западнитѣ страни.

А ако желаете да узнаете за [името на] мене, нищия измежду иноцитѣ, началото му е осморното число, срѣдата — двеста и първото, а краятъ завършва съ единадесетото. Тогава те-чеше годината шестъ хиляди, осемстотинъ седемдесетъ и девета [=1371], индиктъ девети. На благия Богъ, Който позволи да се начене това и благоизволи да бжде завършено, слава, честь и поклонение въ безконечнитѣ вѣкове, аминъ.

LXIII. Приписка отъ 1368 г.

† Ἐγράφη τὸ παρ(ῶν) στιχεράριον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτῶλου Καλλίστου ἱερομονάχου τάχα καὶ πνευματικοῦ καὶ ἱερομνήμο(vos) Γαρέλλ(η). † Ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν αὐτ(ο)κρατόρ(ων) βασιλέ(ων) ἡμ(ῶν) Ἰω(άνν)ου Ἀλεξάνδρ[ου!] καὶ Θεοδώρας τῆς νεοφωτίστου. † Ἐτεῖ ,σωος', ἰνδ(ικτιῶνος) σ', κ'[?], μηνὶ ὀκτομβρίου [?] †††.

† Настоящиятъ стихираръ бѣ написанъ отъ моята ржка — грѣшникъ свещеноинокъ Калистъ Гарелли, ужъ духовникъ и иеромнимонъ. † Презъ царуването на нашитѣ самодържавни царе Иванъ Александра и новопросвѣтената Теодора. † Въ годината 6876 [=1368], индиктъ 6-и, 20 [?] день отъ мѣсецъ октомврий [?]. †††.

LXIV. Надпись на икона отъ Месемврия отъ времето на царъ Иванъ Александра

† Βασιλεύοντος τοῦ εὐσεβεστάτου μεγάλου βασιλέ-
(ω)ς Ἰω(άννου) τοῦ Ἀλεξάνδρου κ(αὶ) τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ
τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέ(ω)ς Μ(ι)χ(αήλ) τοῦ Ἀσσάνη τὸν
ἐκ χρυσαργύρου τοῦτο κατασκευασθέντα κόσμον ἐν ταύτῃ
τῇ πανσεβαστῶ κ(αὶ) θείᾳ ε(ἰ)κόνι τῆς Θ(εοτό)κου ἐξ ἀγά-
πης φιλοτίμως ἐδέμην.

† Презъ царуването на преблагочестивия ве-
ликъ царъ Иванъ Александра и на неговия синъ
преблагочестивия царъ Михаилъ Асѣня, отъ лю-
бовъ ревностно приложихъ тая украса, приго-
твена отъ злато и сребро, на тази всесвета и бо-
жествена икона на Богородица.

† Ἐν ἔτει ὧν καὶ ὁ περιπόθητος κ(αὶ) γνήσιος
θεῖος τοῦ πανυψηλοτάτου βασιλέως Ἰω(άννου) Ἀλεξάνδρου
ἀνεκαίνισα τ(ὸν) πάνσεπτον κ(αὶ) θεῖον ναὸν τῆς ὑπερευ-
λογημένης δεσποίνης ἡμ(ῶν) Θ(εοτό)κου τῆς [Ἑλε]ούσης.

† Въ годината 6850 [=1341/2] и азъ, възлю-
бениятъ и рѣденъ чичо на всевъзвешения царъ
Иванъ Александра, възобновихъ всечестния и бо-
жественъ храмъ на преблагословената Владичица
наша Богородица на Умилението.

LXV. Рилска грамота на царъ Иванъ Шишмана отъ 1378 г.

Бл҃гоу҃чѣствию у҃то, и зѣло прїѣтно и похвално .
вѣстѣмъ хр҃толюбивымъ цр҃емъ, еже любити и желанїе
тепло имѣти къ с҃тѣмъ и бж҃твеннымъ цр҃квямъ въ
нихъже образъ б҃ѣ и хл҃ка и с҃тѣмъ его написаетъ се.
Оукрашдетъ бо сѧ цр҃ь дїадимомъ, и каменїемъ и енсѣмъ

многоченниѣ. нѣ и еже къ боу бл҃гоуѣстїемъ, и вѣ-
роу . и къ сѣтѣмъ его цѣрквамъ уѣстїа.

Тѣмже и цр҃тво ми помазанїемъ ѿ б҃а . и аг҃ло-
воу преданїемъ . бл҃гоуѣстїна хрїстїанѣства, стола
сѣтоунишїихъ цр҃ен . и любовь тепажѣ къ боу . и
уѣстъ къ сѣтѣмъ его цр҃камъ, и бж҃твѣномуу образу его
и къ вѣсѣмъ сѣтѣмъ его . нѣ и паѣ ради обновленїа и
помѣна, и задѣшїа сѣтоунишїихъ цр҃ен . прѣвопрѣстол-
ныхъ стола бл҃гарскаго . того ради, и цр҃ство ми, ономуу
законоу и преданїюу навѣкъ, и бл҃гоизволи цр҃тво ми
даровати бл҃гообразное, и вѣсѣнастоѣщее сїе златопе-
чататное слово цр҃тва ми . монастырю цр҃тва ми, сѣтмоу
ѿ цоу ѿ Рылскагоу . нѣже еѣ въ мѣстѣ рекомѣ Рыла.
за вѣсѣ евоуж села и за вѣсѣ его метохїе, и за вѣсѣ
его стаси и правни рекше новаа и ветхаа

Нѣщо благочестиво и много приятно и по-
хвално за всички христолубиви царе е това, да
обичать и да иматъ горещо желанїе къмъ све-
титѣ и божествени цѣркви, въ които се изпи-
сватъ образитѣ на Богочовѣка и на Неговитѣ
светии. Защото царьтъ се украсява съ вѣнецъ, съ
многоченни камѣни и бисерь, но сж҃що така и
съ благочестїе и вѣра къмъ Бога и съ почита-
нїе къмъ светитѣ Негови цѣркви.

Поради това и моето царство, което владѣе
по помазанїе отъ Бога и по ангелско преданїе
престола на светопочиналитѣ царе заради благо-
честиво христїанство и топла обичъ къмъ Бога
и почитанїе къмъ светитѣ Негови цѣркви и къмъ
божественїа Неговъ образъ и къмъ всичкитѣ
Негови светии, но най-много за обновенїе, по-
менъ и милостїна на светопочиналитѣ прѣво-
прѣстолни царе на бл҃гарскїа престолъ, — за-
ради всичко това и моето царство, като узна за
този законъ и преданїе, благоизволи царството
ми да дарува това благообразно и всенѣстоѣще

златопечатно слово на моето царство на монастира на царството ми на светия отецъ Иванъ Рилски, който се намира на мѣстото, наречено Рила, за всички негови села и за всички негови метоси, за всички негови владения и правдини, сиречь нови и стари.

А това сж селата на светия отецъ Иванъ Рилски: селищата Варвара, Чрътовъ-долъ, Кръчино, Българино, Бъдино, Дриска и Гаганъ, което е планина; Орлица, монастирски метохъ, до Бруждима, та на височината Бруждима, на височината Лохотица, и низъ Лохотица въ Рила и презъ Рила възъ планината на Марешница, та на Будурица, та на Каменица, и низъ Каменица въ Рила, и възъ Рила у Бруждимъ. Освенъ това, сжщо и намиращитѣ се отдѣсно на Царевъ виръ, на Богородична църква, та на свети Прокопий на двата камъка, и низъ Рила до Варвара, та на свети Илия, та на Габровецъ, и покрай брѣга, на свети Георги, и на свети Архангела, та на Дриска и до крепостъта пакъ отново горе надъ Царевъ виръ нивитѣ и лозята сж монастирски. Но, освенъ това, и Ломница, съ Крушевица и Армения, нивитѣ, които сж надъ село Пѣстра възъ Рила, и това всичко е все монастирско. Сжщо така село Бъзово, село Дебъръ, Абланово, Пѣстра, село Гнидобрадско и Разложкитѣ попове, село Лѣшко, село Селище, село Дрѣновъ долъ, градище Церово, село Долѣне, село Градечница съ людетѣ по име: попъ Тодоръ съ децата си и съ рода си, и Петъръ Теодосовъ съ братята си, и всички правдини на това мѣсто. Сжщо и сръдната планина, отгдето изтича Рила, та на Злана, та на Лѣпшоръ, така сжщо съ рѣка Илийна, догдето се слива съ Рила, и отъ Лѣпшоръ, на Комаревски връхъ, та на Каменъ връхъ, та на Царевъ връхъ, та на Шипоченъ, на монастирския метохъ, и отдѣсно на града Стобъ, въ Рила, и

низъ Рила — въ Струма, и възъ Струма до Германщица, и възъ Германщица до Българино, и възъ Българино, та на Песи прескокъ, и на Агупови колиби, и на Шаакъ, и на Рибното езеро, и на Прекуковица, та пакъ на планина Рила. И надъ всички тѣзи [земи] да има неотемлима власть този пустинножителъ Иванъ Рилски при показъ на това златопечатно слово на моето царство.

Къмъ тѣзи още и това: гдето се намиратъ селища, или сѣнокоси, или воденици, или мѣста за воденици, или [рибо]ловища, или лозя, или ниви, или каквито и да било владения, които принадлежатъ на тѣзи селища и тѣзи люде, намиращи се подъ властта на този манастиръ на моето царство, надъ всички тѣхъ да има неотемна власть този манастиръ свети Иванъ на царството ми.

Моето царство съ чисто и ясно отпущение отпуска и освобождава всички люде и всички села на този манастиръ на моето царство, та да не смѣе да ги безпокои никой — сиречь севастии, практори, примикюри и алагатори, нито сждии, после нито перпираки, нито житари, нито винари, нито десеткари пчелни, свински и овчи, нито аподохатори, нито [коми]си [?], нито стратори, нито сѣнари, нито митати, нито пѣкъ крагуяри, нито кучкари, нито градари, нито варничии, побирчи и находници, нито нѣкой другъ отъ всичкитѣ боляри и служители на царството ми, велики и малки, които биватъ изпращани по всѣко време за всѣкакви данѣци и служби на царството ми, никой отъ тѣхъ да не смѣе да безпокои людетѣ на светия отецъ, нито тѣхнитѣ ниви, които иматъ въ полето и които сж въ планинитѣ, нито да взима за служба нѣкой неговъ човѣкъ, нито тѣхнитѣ работници, нито тѣхнитѣ зевгари да се взиматъ ангария, нито коне, нито добитѣкъ. Къмъ това сжщо и следното: никой отъ

тѣзи да не смѣе чрезъ насилие да влиза въ селата и при людетѣ на този манастиръ на царството ми на светия отецъ, за да взима силомъ хлѣбъ, нито да убива птици, нито дори нога да сложи въ двора имъ, но всички да бждатъ прогонвани и да отстоятъ далече при показа на това златопечатно слово на моето царство. Сжщо така и градътъ Стобъ никакъ да нѣма власт надъ манастирскитѣ люде, нито надъ тѣхнитѣ владения, дори на косъмъ. Къмъ това още и следното: Ако нѣкой отъ манастирскитѣ люде начене да ходи съ стока за своя търговия по цѣлата държава и област на моето царство, нека купува и продава свободно и безъ да бжде възпрепятствуванъ отъ нѣкого, при показването на това златопечатно слово на моето царство, и да не му се взима кумеркъ, нито диавето, нито нѣщо друго. Къмъ това още и следното: Ако въ манастирската област се дава нѣкакво аерико, този манастиръ на царството ми на светия отецъ да взема всичко въ изправностъ, а никой другъ отъ тѣзи да нѣма власт и да взема тварику[?]. И така, да пребивава този манастиръ на моето царство „Свети Иванъ пустинножител“ съ всичкитѣ си имения, които изредихме по-горе, свободно и безъ да бжде обезпокояванъ отъ нѣкого, догдето слънце сияе на земята и докато живѣе моето царство.

Следъ като моето царство видѣ така устроената красота и чиста свобода на този манастиръ на царството ми и цѣлото му достойние, отъ прадѣди и дѣди, отъ родителитѣ на царството ми — светопочиналия царь Асѣня и царь Калимана, отъ всички български царе прадѣди, дѣди и родители на моето царство, — и като видѣ тази свобода царството ми, дадохъ на този манастиръ на царството ми това благообразно и всенастояще златопечатно слово, когато дойдоха людетѣ на

този манастиръ въ земята на царството ми въ Сръдецъ, да не може никой да ги насилва нито на косъмъ, но да сж свободни по повеля на моето царство за всичкитъ му правдини и за всѣко негово достояние, сиречь ново и старо, съ всички свои достояния да пребиваватъ свободно и не-обезпокоявани отъ нищо.

Обаче и следъ смъртта на моето царство, когото Господь Богъ, вѣчниятъ Царь, благоизволи и постави на моя престолъ, било превъзлюбения синъ на моето царство, или [нѣкого] отъ братята и сродниците на моето царство, то той да не размисли да отнеме нѣщо, или да наруши, или да потѣпче това дарение на моето царство, но още повече да поднови, потвърди и придаде, както е добре да правятъ православнитъ царе. Който ли пъкъ отъ тѣхъ се опита, наруши и отмѣни това златопечатно слово на моето царство и отнеме нѣщо отъ писанитъ тукъ и начене да безпокои людетъ на този пустинножителъ отецъ Иванъ Рилски, то тогова Господь Богъ да изпита чрезъ праведния свой сждъ, да бжде съпричастенъ съ предателя Господень Юда, проказата на Гиезия да наследи и за противникъ да има светия отецъ тукъ и въ бждния вѣкъ. Аминъ.

За това, прочее, бѣ дарувано на този манастиръ на царството ми това благообразно и все-настояще златопечатно слово на царството ми, за всѣкакво явно утвърждение и чиста свобода. Писа и подписа царството ми съ обичайния царски подписъ въ годината 6887 [=1378], индиктъ 2-и, месецъ септемврий, день 21-и.

† Иванъ Шишманъ въ Христа Бога благовѣренъ царь и самодържець на всички българи и гърци: —

LXVI. Витошка грамота на царь Иванъ Шишмана

† Бл҃гоизволи црѣтво ми дарѣвати . бл҃гообразны .
и вѣсенастоѣщни съи ХРНСОВѢ црѣва ми . манастирю
прѣхунстон б҃гомѣри . нже еѣ въ Витоши . нже създа и
сѣтвор . и украси родителѣ црѣтва ми сѣтопоуиѣши . црѣ
Іоанѣ Алеѣзанѣрѣ . и такози црѣво ми ѡсвобажѣатѣ . тѣи
манастирѣ црѣва ми . съ вѣстѣмъ достоиннемъ и приле-
жаннемъ того манастирѣ . да не смѣетѣ метехати наѣ
тѣмъ манастиремъ ни кефалие Сръдешѣское . наѣ стасна
манастирѣцкѣ . и наѣ люѣди село Новоуаны . нже са на-
ходатѣ въ градѣ црѣва ми Софи . наѣ тѣмъ люѣди да не
метехатѣ ни кефалие Сръдешѣское . то ни мѣ прахторѣ .
ни катастрофиаци . ни мѣ десатници . ни примикюре
же . ни алагаторѣ . потомъ ни перѣпираке црѣва ми . ни
житарѣ . ни кинарѣ . ни десаткарѣ пѣелни . и скнин . и
ѡвѣи . то ни да иматѣ ѡбласти сѣта Софини наѣ люѣди
прѣхунстѣ б҃гомѣре . то ни галадства[!]. ни расѣвста . то
ни единниѣ ѡбласти да не смѣатѣ забавити тѣмъ лю-
демъ прѣхунстѣ б҃гомѣре Витошѣскѣ . тѣмъ вѣси да
ѡгоними бѣватѣ ѡкленнемъ сего ХРНСОВѢ црѣва ми .
тѣмъ единѣ егѣменѣ прѣхунстѣ б҃гомѣре . Романѣ . а
ниѣ никто да са не смѣетѣ покѣснѣти . то ни забавити
тѣмъ люѣдемъ ни до единого власа . кто ли са иметѣ
покѣснѣти нѣх и забавити ѡко и ѡ единомъ власѣ . да е
проклатѣ ѡ ѡца . и сѣна . и сѣго дѣха . и ѡ прѣхунстѣ
б҃гомѣре . и ѡ . вѣ . апѣтаѣ и ѡ . тѣи . стѣи и б҃гонос-
ныѣ ѡтѣцѣ никенскиѣ . и сѣ Нѣдѣж и Арна зѣастиѣ да
иматѣ . и да е ѡлажѣенѣ тѣла и крѣве гѣа и бѣга . спаѣ
нашего . іс хѣа . и сѣ рекшими крѣвѣ его на насѣ . и на
уанѣхѣ нашихѣ въ вѣкы аминѣ †

Іоанѣ Шишманѣ въ хѣа бѣа бл҃гоутрѣнѣ
ѡ и самѣѣръжеѣ вѣсѣ бл҃гарѣмъ и грѣмъ †

Благоизволи царството ми да дарува този благообразенъ и всенастоящи ХРИСОВУЛЪ на царството ми на манастира на пречистата Богомайка, който се намира въ Витоша и който бѣ създаденъ, сътворенъ и украсенъ отъ родителя на моето царство, светопочиналия царъ Иванъ Александъръ. И така, царството ми освобождава този манастиръ на царството ми, заедно съ всички достояния и владения на този манастиръ, да не смѣе да се бърка въ този манастиръ нито срѣдешкиятъ кефалия, въ манастирскитѣ владения и надъ людетѣ отъ село Новачени, които се намиратъ въ града на царството ми София, — надъ тѣзи люде да не бърка нито срѣдешкиятъ кефалия, нито неговитѣ практори, нито кастрофилаци, нито десетниците му, нито примикюри, нито алагатори, по-нататъкъ нито перпираки на царството ми, нито житари, нито винари, нито десетки за пчели, свине и овце, нито аподохатори, нито комиси, нито стратори, нито с[е]рдари, нито готвачи, нито за подводъ, нито падалище, нито пъкъ крагуяри, нито кучкари, нито сѣнари, нито фунъ, нито глоба, нито да има властъ света София надъ людетѣ на пречистата Богомайка, нито галадства [?], нито разпустъ, нито една властъ да смѣе да безпокои людетѣ на пречистата Богомайка Витошка, но всички да бждатъ прогонвани при показването на този ХРИСОВУЛЪ на моето царство. Само игуменътъ на пречистата Богомайка, Романъ, единственъ — и никой другъ да не смѣе да се опитва, нито да безпокои тѣзи люде дори на косъмъ. Който ли се опита и имъ увреди колкото и на косъмъ, да бжде проклетъ отъ Отца и Сина и Светия Духъ и отъ пречистата Богомайка и отъ 12-тѣ апостоли и 318-тѣ свети и богоносни никейски отци и да бжде съпричастенъ съ Юда и Ария и да бжде отлжченъ отъ тѣлото и кръвта на Господа Бога Спасителя нашъ Исуса

Христа и [да бжде] съ онѣзи, които сж казали:
„Неговата кръвъ на насъ и на нашитѣ чада“¹,
на вѣкове, аминъ.

† Иванъ Шишманъ въ Христа Бога благо-
вѣренъ царь и самодържець на всички българи
и гърци †.

LXVII. Договоръ на добруджанския князь Иванко съ генуезцитѣ отъ 1387 г.

In nomine Domini. Amen.

1. Egregii et potentes viri, d-ni Johannes de Mezano, Potestas Peyrae et Januensium in imperio Romaniae, Gentilis de Grimaldis, Janonus de Boscho, ambassatores et procuratores magnifici d-ni Anthoniotti Adurni, Dei gratia Januensium ducis et populi defensoris, et consilii anthianorum civitatis Januae, nec non officii octo civium constitutorum super tractandis et consulendis rebus partium Orientis, de qua procuratione facta per ipsos: d-num ducem, consilium et officium in personis dictorum dominorum Gentilis et Janoni, apparet instrumento publico cum plena et larga et sufficienti baylia, scripto manu Petri de Bargalio notario et cancellario Communis Januae, MCCCCLXXXVII, die XXII marcii, nomine et vice Communis Januae et omnium Januensium in quacumque parte mundi existentium, ex una parte; et discreti et sapientes viri, d-ni Costa et Jolpani, ambassatores, nuncii et procuratores speciales ad infrascripta, transmissi per magnificum et potentem d-num, d-num Juanchum, filium bonae memoriae magnifici d-ni Dobordize, cum plena et sufficienti baylia, ut apparet per litteras patentes subscriptas cum subscriptione scripta propria manu dicti d-ni Juanchi, tenoris infrascripti, misericordia Dei,

¹ Матей, XXVII, 25.

d-nus Juanchus, scripta die XIII madii mensis praesentis, praesentatas per dictos ambasatores praefatis d-nis Potestati et ambasatoribus hodie, nomine et vice dicti d-ni Juanchi et omnium subditorum suorum, ex altera parte; in praesentia concilii ancianorum dicti d-ni Potestatis et totius Peyrae

16. Actum Peyrae, in palatio habitationis domini Potestatis, in aula superiori dicti palatii, anno dominicae nativitatis MCCCCLXXXVII-o, indictione nona secundum cursum Januae, die vigesima septima maii, hora post tertiam et ante nonam; praesentibus testibus ad hoc vocatis et rogatis, discreto viro domino Antonio de Via, notario vicario curiae ipsius domini Potestatis; Angelino de Sirimbardo; de Saulo; Lodixio de Ponte, quondam Joannis; Lodixio Carpeneto, filio Laurentii; Bartholomaeo Villanucio, notario, interprete publico praedicta omnia legente, praedictis Costae et Jolpani interpretanti; Joanne de Bozolo, notario, et Raffaële de Via Cava, filio Georgii, milite curiae ipsius domini Potestatis.

17. Extractum est ut supra de volumine sive libro conventionum Communis Peyrae, existente penes dominum Potestatem Peyrae, sed ab authentico publici instrumenti scripti manu Hetoris de Abeneriis notarii, in dicto libro extensi et publicati.

Antonius de Murtedo de Monilia, notarius.

Въ името на Господа. Аминъ.

Отличнитѣ и мощни мъже, господа Йоанъ де Мецано, подестà на Пера и на генуезцитѣ въ ромейската империя, Джентиле де Грималди, Джаноне де Боско, пратеници и довѣреници на веле-лепния господинъ Антониото Адурно, дождъ по божия милость на генуезцитѣ и защитникъ на народа, и на съвета на старейшинитѣ на града Генуа, както и на службата (officium) на осемтѣ граждани, поставени да уреждатъ и разглеждатъ

дѣлата въ земитѣ на Изтокъ, за което довѣрителство, възложено отъ самитѣ тѣхъ — господинъ дожда, съвета и службата върху личноститѣ на споменатитѣ господа Джентиле и Джаноне, явствува отъ държавния документъ съ пълно, широко и достатъчно пълномощие, писанъ отъ ржката на Петро де Баргалио, нотариусъ и канцелариусъ на генуезската община, на 22 мартъ 1387 година, въ името и отстрана на генуезската община и на всички генуезци, обитаващи въ която и да е часть на свѣта, отъ една страна, — и виднитѣ и мждри мжже, господа Коста и Иолпани, посланици, пратеници и нарочни довѣреници за долуказаното, изпратени отъ велелепния и мощенъ господинъ господинъ Иванко, синъ на приснопамятния велелепенъ господинъ Добротица, съ пълно и достатъчно пълномощие, както явствува отъ откритото писмо (*litteras patentes*), подписано съ собственоржчния подписъ на споменатия господинъ Иванко, съ съдържание: „Иванко деспотъ по божия милость“, писано на 13-ия день на настоящия месецъ май, представено днесъ отъ казанитѣ пратеници на речения подестъ и на пратеницитѣ отъ името и отстрана на казания господинъ Иванко и на всички негови поданици, отъ друга страна, — въ присѣствие на съвета на старейшинитѣ на казания господинъ подестъ и на цѣла Пера, чиито имена сж :

Рафаелъ де Аманъ
Лодизий Вайролось
Лука Узусмарисъ
Иоанъ Панча

Доминикъ Марибонусъ
Филипъ Рубенсъ и
Дарий Спинула.

2. Казанитѣ страни, отъ казанитѣ имена, дойдоха и изповѣдаха, че сж дошли за [сключането на] добъръ и истински вѣчнотраенъ миръ, сиречь че казанитѣ страни, отъ казанитѣ имена, сж си опростили помежду си и взаимно, едната

страна на другата и втората на първата, всички обиди, докачения, насилия, грабежи, убийства и каквото и да било, нанесени досега, до настоящия денъ и часъ отъ едната отъ казанитѣ страни на другата по какъвто и да било начинъ и както и да е. При това казанитѣ страни, отъ казанитѣ имена, си обещаваатъ, първата страна на втората и втората на първата, чрезъ тържествени обещания, дадени сега и за бъдеще, да не си навреждатъ, но да поддържатъ и спазватъ вѣчно мира съ долуспоменатитѣ съглашения, предписания, обещания, положения и условия. Тѣ се отказватъ отъ възражения относно казания миръ: че не е сключенъ както [се каза] по-горе, че долуспоменатитѣ съглашения, обещания и условия не сж направени, че дѣлото не е извършено както е [споменато] по-горе и по-нататъкъ, и да не се смѣта така, че [е сключенъ] при измама, заплаха, действие, условие безъ причина и всѣкакво друго право.

3. Споменатиятъ господинъ подестъ и казанитѣ пратеници именно, отъ името и отстрана на казаната община и казанитѣ генуезци, обещаха на реченитѣ господа Коста и Иолпани, споменатитѣ пратеници, отъ деня на сключването на настоящия миръ занапредъ да се отнасятъ, да се държатъ и да се обхождатъ благосклонно спрямо речения господинъ Иванко и неговитѣ поданици и каквито и да било други негови поданици въ които и да било земи на генуезската община, самитѣ негови поданици и люде вѣрно да бранятъ и пазятъ относно тѣхнитѣ вещи и стоки, да правятъ, отдаватъ и оказватъ право и справедливостъ на сжщитѣ люде и поданици на споменатия господинъ Иванко, или да залѣгатъ да имъ се прави, отдава и оказва, и то по отношение както на всички, така и на отдѣлнитѣ генуезци, които имъ дължатъ, или които сж иначе

увредили, или увредятъ казанитѣ люде и пода-
ници отъ деня на сключването на настоящия
миръ занаяпредъ относно имота или личноститѣ,
на което и да е мѣсто отъ владенията на каза-
ната община, споредъ това, както се покаже по-
добре на самата община или на управителя, който
председателствува речената община, като се спазва
точно справедливостъта.

4. Запрещава се сжщо на каквито и да сж
генуезски кораби, или на такива, които биха били
изпратени отъ Генуа, да нанасятъ нѣкакви вреди
на казания господинъ Иванко и на неговитѣ люде,
земи или области.

5. Сжщо така, ако се случи нѣкой да донесе
вещи или стоки на нѣкои генуезци, и съ тѣхъ
се приюти въ земитѣ или областитѣ на казания
господинъ Иванко, то, следъ като първомъ
бждатъ възвърнати стокитѣ и лицата, такива
люде могатъ да бждатъ приютени и закриляни
въ неговата областъ що се отнася до личности
и стоки. По сжщия начинъ [да се постѣпва] и
спрямо онѣзи, които избѣгатъ отъ владенията на
споменатия господинъ Иванко и се приютатъ въ
земитѣ на общината.

6. Обратно, споменатитѣ Коста и Иолпани,
реченитѣ пратеници, обещаха на споменатитѣ
господа, подестѣ, на реченитѣ пратеници, които
получаватъ [това обещание] за смѣтка на генуез-
ската община и на всички и отдѣлни генуезци, —
да почитатъ, държатъ, приематъ и да се отнасятъ
благосклонно съ всички общо и поотдѣлно ге-
нуезци въ всички земи и области, които имъ сж
подчинени и ще имъ бждатъ подчинени, и вѣрно
да ги бранятъ и пазятъ, по суша и по море,
здрави и корабокрушенци, относно имота имъ, и
да не позволяватъ да имъ се прѣчи или да бждатъ
отекчавани, нито да ги увреждатъ или да правятъ и
позволяватъ да бждатъ увреждани, а, напротивъ,

да отблъскватъ отъ тѣхъ всички обиди, вредителства и отекчения, или насилия въ своето владение и областъ, въ земитѣ и областитѣ, които имъ сж подчинени или занапредъ ще бждатъ подчинени, и въ каквато и да е друга частъ на свѣта. Въ сжщитѣ пѣкъ земи да приематъ генуезски консулъ, който да отдава и оказва право и справедливостъ на всички генуезци, относно и върху всички дѣла и разпри, които ще възникнатъ или ще се породятъ между самитѣ генуезци, или между казанитѣ генуезци и поданицитѣ на речения господинъ Иванко, по граждански и углавенъ редъ, но така, щото ищецътъ трѣбва да търси сжда на обвиняемия. На този консулъ, който следва да бжде избранъ, изпратенъ и да пребивава въ казанитѣ земи, трѣбва да се оказва помощъ, съветъ, подкрепа и покровителство за изпълнението на неговата служба и да управлява и ржководи всички генуезци, които посещаватъ неговата областъ, а нему и на другитѣ генуезци да се отдава и оказва пълно правосъдие за всичко друго, което спада къмъ неговия сждъ и правораздаване, въ граждански и углавни дѣла. Подъ генуезци пѣкъ трѣбва да се разбиратъ всички онѣзи, които генуезскиятъ консулъ обяви, каже и назове, че сж генуезци, или се смѣтатъ за такива.

7. Гореспоменатитѣ Коста и Иолпани, гореказанитѣ пратеници, обещаваха сжщо на споменатитѣ господа, подестà и пратеници, които приематъ отъ гореказанитѣ имена, [Иванко] да се отнася благосклонно и любезно съ всички генуезски консули, които пребиваватъ въ неговото владение, и да изслушва тѣхъ и който и да било отъ тѣхъ, и да сжди кратко и общо върху всички дѣла, които го засѣгатъ, както се стори угодно на съвѣстътà на казания господинъ, така щото да могатъ заслужено да бждатъ доволни отъ него.

Освенъ това, тѣ се обвързватъ и се задължаватъ да дадатъ, предадатъ и доставятъ на казания консулъ или на консулитѣ, който подлежи да бжде избранъ и изпратенъ, както [се каза] по-горе, удобно, подходно и необходимо землище, на което да може да построи влагалища и църква, гдето казанитѣ генуезци, които пребиваватъ и посещаватъ неговитѣ земи, ще могатъ да обитаватъ, пребиваватъ и живѣятъ, нито да ги отекчаватъ или безпокоятъ, или да позволяватъ да бжде отекчаванъ, или безпокоенъ нѣкой или нѣкои отъ казанитѣ генуезци за престѣпление или провинение, извършено и сторено отъ нѣкого или нѣкои други генуезци. Нито пъкъ нѣкой невиненъ да понесе наказание за нѣкого друго, който е извършилъ престѣпление или провинение, а напротивъ наказанието да сполети виновнитѣ. Нито пъкъ сѣщо отъ „киселото грозде, което бацитѣ изядоха, да изтрѣпватъ зжитѣ на синоветѣ“¹, или обратно, сиречь нито синѣтъ да бжде наказванъ за престѣпление на бащата, нито пъкъ обратно. Противъ тѣзи злосторници и престѣпници генуезци, генуезскиятъ консулъ, който се намѣри на мѣстото на извършеното престѣпление, да разузнае, да издири и да пресѣди, както намѣри за добре, споредъ справедливостта.

8. Сѣщо така споменатитѣ, както по-горе, пратеници обещаха, че самиятъ велелепенъ господинъ Иванко ще дава на генуезцитѣ добра, истинска и законна смѣтка за всички щети, грабежи, кражби или насилия, извършени надъ генуезци, узнати и известени отъ деня на сключването на настоящия миръ отъ генуезскитѣ консули или консулъ, който пребивава въ неговата областъ, и извършени отъ поданици и подвласт-

¹ Езекиилъ, XVIII, 2.

ни на казания господинъ Иванко или нѣкои други лица, отъ каквото и да сж положение, така и по такъвъ начинъ, щото на споменатитѣ генуезци да бжде дадено бързо и безъ всѣкакво друго разследване пълно удовлетворение за гореказанитѣ нѣща. Освенъ това, обещаха, че колчемъ трѣбва да се представятъ нѣкои гърци, българи или лица отъ каквото и да е друго положение за свидетели противъ нѣкои генуезци, ще ги накарать да се закълнатъ съ необходимитѣ и потрѣбни обреди, преди да бжде допустнато тѣхното свидетелствование въ нѣкой сждъ.

9. Сжщо така гореказанитѣ посланици и пратеници обещаха, че самъ велелепниятъ господинъ Иванко ще защитава всички намиращи се въ неговата областъ генуезци отъ всѣкакви лица относно имота и личноститѣ и ще запазва и брани всички генуезци и тѣхнитѣ имоти по цѣлата своя областъ. И ако се случи самиятъ господинъ Иванко да пожелае да наруши споменатия миръ, или пъкъ генуезската община стигне до война съ него, то тогава и въ такъвъ случай самъ господинъ Иванко се задължава да запази и отбранява самитѣ генуезци и тѣхнитѣ имоти, като имъ даде и отстѣпи кораби, на които тѣ могатъ въ подходно и достатъчно време да се оттеглятъ отъ неговата областъ, да изнесатъ оттамъ въ продължение на единъ месецъ вещитѣ и лекитѣ стоки, а солта и корабитѣ въ продължение на шесть месеца, така и по такъвъ начинъ, щото да могатъ да излѣзатъ отъ неговата областъ свободно относно личности и вещи. И обратно [по сжщия начинъ] да се постѣпи съ неговитѣ люде и подвластници, които пребиваватъ въ земитѣ на общината.

10. Сжщо така споменатитѣ, както по-горе, посланици и пратеници обещаха и тържествено се съгласиха, щото гореказаниятъ и велелепенъ господинъ Иванко въ своитѣ земи, които притежава, или ще притежава, никакъ да не запрещава, самитѣ генуезци винаги и когато и да е да могатъ и да иматъ възможность да изнасятъ отъ казанитѣ негови области и владение по своя свободна воля всѣкакви вещи, стоки и всѣкакви припаси, които сами генуезцитѣ сж купили или сж придобили по какъвто и да било начинъ, така и по такъвъ начинъ, щото да не може да прави никакво запрещение на казанитѣ генуезци, но да имъ позволява да купуватъ въ неговата областъ, каквито вещи и каквито припаси пожелаятъ, освенъ по време на гладъ. Въ такъвъ случай позволено е да издаде въ областъта си възбрана и запрещение за самитѣ генуезци, доколкото смѣта да направи [това и] спрямо всички други чужденци, и ако се случи той да даде нѣкому позволение за припаси, то тогава се задължава да допустне свободна възможность на споменатитѣ генуезци.

11. Сжщо така казанитѣ, както по-горе, посланици и пратеници обещаха, че казаниятъ господинъ Иванко ще освободи всички общо и по отдѣлно всѣки генуезецъ, които се намѣрятъ въ които да било негови земи и мѣста, заедно съ тѣхнитѣ жени, наложници и деца, дори незаконнородени, тѣй обаче, щото той да не може да задържи по какъвто и да било начинъ никой генуезецъ или нѣкого отъ неговото семейство, въ което не се подразбиратъ робитѣ, но да имъ дава възможность да могатъ да отиватъ гдето и да пожелаятъ по своя собствена воля, като приятели на казания господинъ Иванко. А да се смѣтатъ за генуезци и за [люде отъ] тѣхното семейство всички общо и по отдѣлно, които бждатъ обявени отъ генуезския консулъ, че сж генуезци.

12. Сжщо така гореказанитѣ, както по-горе, посланици и пратеници обещаха, че казаниятъ господинъ Иванко ще пази и отбранява всички общо и по отдѣлно вещи и стоки, на които и да било отъ гореказанитѣ генуезци [дапринадлежатъ], нито ще изисква, или взима събира, нито ще позволява да се изисква, взима или събира, отъ казанитѣ наши генуезци за тѣхнитѣ вещи и стоки, които се внасятъ, превозватъ или препращатъ тамъ, и то както по море, така и по суша, повече отъ две на сто отъ цената и оценката на казанитѣ вещи, сиречь едно на сто за вносъ и толкова за износъ. Не трѣбва, обаче, въ тѣзи нѣща да се разбиратъ кораби, злато, сребро, истински бисери, или други скжпоценности, а напротивъ съ тѣзи кораби, златото, среброто, бисеритѣ и скжпоценноститѣ, както и тѣзи, които тамъ се внасятъ и пренасятъ, така и онѣзи, които се изкарватъ и изнасятъ, самитѣ наши генуезци да бждатъ смѣтани свободни, освободени отъ мита и налози и трѣбва да бждатъ и да се смѣтатъ за свободни, освободени и необложени отъ самия господинъ Иванко, отъ неговитѣ поданици и служители, като винаги, обаче, се подразбира, че споменатитѣ генуезци ще бждатъ задължавани да плащатъ казаното по-горе мито, когато продаватъ или обмѣнятъ споменатитѣ вещи и стоки. Когато, обаче, не продаватъ или обмѣнятъ, никакъ не ще бждатъ задължавани да заплащатъ нѣщо за тѣхъ, съ изключение за вещитѣ и стокитѣ, които се внасятъ отъ тѣхъ и се изнасятъ отъ казанитѣ земи въ нѣкакви други земи, за които [нѣща] трѣбва да се заплаща само едно на сто. На самитѣ генуезци да не може да се налага нѣкаква друга глоба, заемъ или налогъ въ казанитѣ негови земи отстрана на самия господинъ Иванко, неговитѣ люде и поданици.

13. Сжщо така споменатитѣ, както по-горе, посланици и пратеници обещаха, че казаниятъ господинъ Иванко, въ продължение на два месеца, следъ като му бжде известно за споменатия миръ, свободно ще върне на наследниците на покойния Лодизий де Гоасто или на нещо въ законитѣ лице за неговитѣ наследници или лице, изпратено отъ общината, ония вещи и имоти на казания покоенъ Лодизий, които вещи и имоти сж попаднали у самия господинъ Иванко или неговитѣ поданици по време на смъртъта на споменатия покойникъ Лодизий.

14. Сжщо така споменатитѣ по-горе пратеници обещаха, че самъ велелепниятъ господинъ Иванко презъ идния месецъ, отъ деня, когато му бжде възвестено за казания миръ чрезъ държавенъ актъ, ще скрепи, одобри и утвърди съ клетви и всѣкакви други поржчителства казания миръ и всички нѣща отдѣлно и общо, които се съдържатъ въ него, който той обещава вѣчно да съблюдава.

15. Казанитѣ страни, отъ казанитѣ имена, помежду си и взаимно, едната страна на другата и втората на първата, съ тържествени обещания, дадени отъ едната и другата страна, си обещаха гореказанитѣ нѣща всички и по отдѣлно и за обезпечение се заклеха надъ Светото божие Евангелие, като докоснаха осезателно Светото Евангелие, сиречь казанитѣ господинъ подеста, посланицитѣ и съветътъ, по латински обичай, като се докоснаха до Светото Писание, и казанитѣ господа Коста и Иолпани, гореказанитѣ посланици и пратеници, по гръцки обичай: да иматъ и поддържатъ вѣчно гореказанитѣ [нѣща] всички и по отдѣлно тѣ самитѣ, [тѣхнитѣ] люде и поданици, тѣхнитѣ служители и на казаната община, както и всички генуезци, да го съблюдаватъ, изпълняватъ и спазватъ опредѣлено, доброволно и твърдо,

и въ нищо да не противодействуватъ и да се противопоставятъ на каквото и да било основание или причина, която може да се каже или измисли, по право или на дѣло (*de jure vel de facto*), подъ глоба и въ глоба сто хиляди златни перпери по курса на Пера. Подлежи на тази глоба онази страна, която не спазва [мира], въ полза на онази, която спазва, всѣкога, колчемъ бжде извършено нарушение или неспазване, както се каза, въ щета на страната, която спазва. Тази глоба може да се наложи и изисква на дѣло отъ страната, която спазва, спрямо страната, която е извършила нарушение, винаги, колчемъ бжде извършено противодействие или, както по-горе, неспазване, чрезъ възвръщане на всички и отдѣлни щети и разноси, които сж били извършени заради това. Заплатена или не тази глоба, гореказанитѣ нѣща всички и по отдѣлно все пакъ да траятъ точно, твърдо и вѣчно. И за съблюденіе и спазване на тѣзи нѣща, общо и по отдѣлно, казанитѣ господа подестѣ, пратеници и съветѣтъ се задължиха и заложиха предъ казанитѣ пратеници имотитѣ, всички и по отдѣлно, на казаната община на Гѣнуа и на града Пера, които по друго постановление не се запрещава да бждатъ заложені, а казанитѣ пратеници — имотитѣ, всички и по отдѣлно, на казания господинъ Иванко, настоящи и бждещи, движими и недвижими, които той сега има или притежава, или въ бждеще ще има или ще притежава.

16. Извършено въ Пера, въ двореца за живѣне на господина подестѣ, въ горната зала на казания дворецъ, въ годината отъ Рождението на Господа 1387-а, индиктъ девети споредъ броенето на Гѣнуа, день двадесетъ и седми на май, часа следъ три и преди деветъ, въ присѣствие на повиканитѣ призовани за това свидетели: почтения мжжъ господинъ Антоний де Виа, замѣстникъ-нотариусъ на

курията на самия господинъ подестѣ; Анджелино де Сиримбалдо; де Сауло: Лодизио де Понте, синъ на покойния Иоанъ; Лодизий Карпенето, синъ на Лаврентия; Вартоломей Виланучо, нотариусъ, държавенъ преводачъ, който прочете всичко гореказано и го разтълкува на казанитѣ Коста и Иолпани; Иоанъ де Боцоло, нотариусъ, и Рафаилъ де Виа Кава, синъ на Джорджо, воинъ при курията на самия господинъ подестѣ.

17. Горното е извлѣчение отъ тома или книгата на договоритѣ на общината на Пера, която [книга] се намира при господина подестѣ на Пера, но отъ достовѣрния държавенъ актъ, написанъ отъ ржката на Хекторъ де Абенериисъ, нотариусъ, изложенъ и обнародванъ въ казаната книга.

Антонио де Муртедо де Монилия, нотариусъ.

LXVIII. Брашовска грамота на царъ Иванъ Страцимира

† ѿ г҃на . цр҃я Ср҃аѣимѣра . жупанѣ Яковѣ . Хер҃манѣ фолногю . и Петрѣ Фаин҃галю . и в҃сѣмъ пургаромъ . що ми сте писали и порж҃чали да ви люѣ . хоѣ свободно . тако ми б҃га волно и свободно да идѣ г҃на краха люѣ з г҃на краха граѣ . и да трѣгѣж . що имѣ е драго . а ѣ давамъ мою верѣ . цр҃вѣ . и ѣ нхѣ взимамъ . на мою д҃шю . како да сѣ ѿ цр҃ѣа ми . съблюдени . да имѣ . не бѣде пакоста некою . ни до єднога влѣ . како сами да видите . и ѿше да сѣ поутани и полюбени . ѿ цр҃ѣа ми . кон донесе листѣ . ѿ влѣ .

† ѿ ѡнѣ сраѣимѣрь цр҃ѣа болгарѣомъ †

Отъ господина царя Страцимира до жупана Якова, Хермана Фолнога и Петра Фаингали и всички граждани. Онова, що сте ми писали и поржчали, людетѣ ви да ходятъ свободно, — тако ми Бога волно и свободно да идатъ людетѣ на го-

сподина краля въ града на господина краля и да търгуватъ що имъ е драго. А азъ давамъ моето царско обещание и ги взимамъ на моята душа, като да сж отъ царството ми, подъ закрила, да нѣматъ никаква пакостъ, нито на косъмъ, както сами ще видите. А сжщо [ония], които донесатъ писмо отъ васъ, да бждатъ почитани и възлюбени отъ царството ми.

† Иванъ Срацимиръ царь на българитѣ †.

LXIX. Поменици на български царе и царици

Зографски поменикъ

Помени гѣи въ православномъ кѣрѣ цѣре българскыя цѣра

Бориса,	А'сѣна,	Петра,
Ро'мана,	Бориса,	Давыда,
Гаврїѣла,	А'сѣна,	Калимана,
Іо Асѣна,	Калимана,	Константина
М . .	Шемгѣна,	Симеона,
Самоуула,	Рѣдомира,	Бат . . . ,
Пѣтра,	Бориса,	А'леѣандра,
Миханла,	Миханла,	Георгїа,
Срацимїра,	Миханла,	Феофора,
Гавраїла,	Димїтрїа,	Михаїла,
А'нѣоника,	Алеѣандра,	Миханла,
Шинмхна,	Димїтрїа,	Срацимира,
Іо . . .	Костадинна,	Срацимира,
Миханла,	Фроужина,	А'сѣна.

Боянски поменикъ

Помени, Господи, благочестивитѣ царе:

Бориса царя
 Симеона царя
 Романа царя
 Петра царя
 Самуила царя
 Радомира царя
 Гавриила царя
 Ясѣна царя
 Калояна царя
 Петра царя
 Борила царя
 Александра царя
 Иванъ Асѣня царя
 Калимана царя
 Михаила царя
 Александра царя
 Костандина царя
 Симеона царя
 Шегмона царя
 Якова деспота царя
 Георгия царя
 Тертерия, неговия синъ
 Михаила царя
 Кумана деспота царя
 Теодора Светослава
 царя
 Александра царя

Погановски поменикъ

Помени, Господи, царя Коностана [!]

Помени, Господи

Бориса царя
 Симеона царя
 Петра царя
 Романа [царя]
 Самуила царя
 Радомира царя
 Гавриила царя
 Ясена царя
 Калояна царя
 Петра царя
 Борила царя
 Александра царя

Костандина царя
 Симеона царя

Якова царя
 Георгия царя

Кумана деспота царя
 Теретия [!] царя
 Теодора царя
 Тертia [!], неговия синъ,
 царя
 Александра царя
 Михаила царя
 Александра царя

Асѣня царя
 Страцимира царя
 Владислава, неговия
 братъ
 Стефана царя

Господина Шишмана
 царя
 Ясѣна царя

Михаила, неговия братъ

Страцимира царя
 Константина царя
 Ясѣна царя
 Фружина царя

Асѣня царя
 Страцимира царя
 Неговия братъ деспота
 Владислава
 Неговия господарь Сте-
 фана царя
 и Шишмана царя

Асена царя
 Костантина царя
 Михаила царя, неговъ
 братъ
 Страцимира царя
 Костантина царя
 Асена царя

А това е поменъ на
 православнитѣ царици :

Анна царица
 Евгения царица
 Ксения монахиня
 Елена царица
 Кераца царица
 Кера Мария царица
 Ирина царица
 Кераца царица
 Мария царица
 Ефросина царица
 Теодосия монахиня
 Теодора царица
 Мария царица
 Теодора царица
 Анна царица
 Ксения царица
 Ефросина царица

Зографски поменикъ

Помени, Господи, въ православната вѣра българскитѣ царе — царя

Бориса	Асѣня	Петра
Романа	Бориса	Давида
Гавриила	Асѣня	Калимана
Иванъ Асѣня	Калимана	Костантина
М.	Шемгона [?]	Симеона
Самуила	Радомира	Бат[оя ?]
Петра	Бориса	Александра
Михаила	Михаила	Георгия
Срацимира	Михаила	Теодора
Гавриила	Димитрия	Михаила
Анд[р]оника	Александра	Михаила
Шишмана	Димитрия	Срацимира
Ивана	Костадина	Срацимира
Михаила	Фружина	Асѣня

LXX. Изъ житието на св. Иванъ Рилски отъ патриархъ Евтимия

Въсѣуѣстномъ ѿцѣ Іоѡннѣ поустынножителю, Пётръ
и рѣ. Слы́ша твоея дѣшѣ бѣголю́бныи нрѣвѣ и пѣсты́н-
ное въселѣнїе и некешѣствное аггѣкое прѣбыванїе,
въкъпѣ же и еже ѿ мира конѣуное удалѣнїе, и велми
твое въжѣелѣхъ видѣти прпѣис и твоихъ медотѣу-
ныхъ насла́дѣти сѣ глѣ, не мѣлѣ ѿ твоего зрѣнїа
мнѣ въ приплѣдѣти полѣж. Елма жеелѣнїе богаѣства и
сѣетнаа слѣва, въкъпѣ же и сласти не оста́вляѣхъ наѣ,
иже въ' морѣ сего сѣетнаѣ влѣжщѣхъ сѣ житїа, възник-
нѣти къ' свѣтѣ унстаѣ и некешѣствнаго прѣбыванїа,
помраунишѣ бѣ сѣ на́шѣ дѣшевыи оун неуѣлѣж и мате-
жемъ иже къ' мирѣ, и се и́нѣ яко ѿ сѣ'на нѣкоего
гѣлѣбѣка възбѣ'нѣжѣ, въсхѣтѣхъ твож' сѣ'ность видѣти.

Славаже и сеж' благодѣлишѣхъ сѧ, окаянны, ра^ѣ мно́зѣ-
ства моихъ грѣхѣхъ, мола сѧ и припа^ѣжъ твоимѣхъ при^ѣбѣхъ
ѡра^ѣдѣхъ и зѣжѣхъ вѣтшениѧ къ намѣхъ посла^ѣти и пещи^ѣхъ про-
свѣдѣти знои. вѣстѣхъ бо, вѣстѣхъ твоѣхъ при^ѣбѣхъ, велики
бѣша мѣра и матѣженъ облаци цр^ѣкви обзрѣвати обы^ѣкшѣхъ
ср^ѣца.

.

Гл. XI. Когато той [свѣтецѣтъ] бѣ отдаденъ
на тѣзи и подобни дѣла, слухѣтъ за него, както
бѣ казано по-горе, се разнасяше дотолкова, щото
за него чу и царѣтъ и пожела [да го види]. То-
гава държеше хоругвитѣ на българското царство
благочестивиятъ царъ Петъръ. И когато той при-
стигна по това време въ Сръдецъ и чу онова,
което се говорѣше за преподобния, изпрати мжже,
много опитни ловци, на брой деветъ души, да
търсятъ свѣтията, като имъ поръча да не се връ-
щатъ, ако не го намѣрятъ. Когато получиха за-
повѣдь отъ царя, тѣ стигнаха Рила по-бързо отъ
слово. Следъ като обикаляха тамъ много дни и
не намѣриха нищо, тѣ изнемогваха отъ гладъ и
недоумяваха; нито смѣха да отидатъ при царя,
нито пъкъ можеха да се скитатъ гладни по пусти-
няцитѣ. Страхѣтъ, обаче, надделяваше надъ гла-
да и тѣ не преставаха да търсятъ. Късно по едно
време тѣ намѣриха нѣкакъвъ малкъкъ белегъ, по
него стигнаха до обиталището на този мжжъ и го
помолиха да имъ даде благословия. Той ги удо-
стои съ благословение и ги попита за причината
на тѣхното идване, а тѣ му разказаха всичко.
Когато, прочее, той прозрѣ съ духовното око, че
тѣ сж гладни отъ петъ дни, предложи имъ тра-
пеза и любезно ги нагости. Онзи, прочее, Който
съ петъ хлѣба напита петъ хиляди, напита и тукъ

деветъ мжже съ единъ хлѣбъ¹ и—о чудо! — както тамъ останаха много остатъци, така и тукъ остана половина хлѣбъ. Когато видѣха това, тѣ бѣха удивени: онѣзи, които помислиха, че единиятъ хлѣбъ не ще имъ стигне, тѣ, следъ като се наситиха, оставиха половина хлѣбъ. И когато се завърнаха, тѣ разказаха всичко на царя.

Гл. XII. Царьтъ, прочее, се разпали отъ божествена ревностъ и облакъ отъ радостъ го обзе, затече се, подобно на еленъ къмъ водни извори презъ жетвено време, взе съ себе си своитѣ най-близки и заедно бързо се отправиха къмъ планината. И когато дойдоха при рѣката, наричана Рила, тѣ намѣриха голѣма скала, много висока и стрѣмна и неудобна за преминаване. И като не можаха да отидатъ напредъ, тѣ се завърнаха. Веднага тѣ се възкачиха на друга висока планина, която околнитѣ люде обичайно зоватъ Книшава. Оттамъ му показаха планината и скалата, гдето живѣеше преподобниятъ. И не можа да отиде тамъ царьтъ поради стрѣмнината и суровостъта на мѣстото, но веднага изпрати двама служители, които обичаше много, като го молѣше и призоваваше да го удостои съ благословия, защото имаше голѣмо желание да го види. Двамата служители, щомъ като чуха казаното отъ царя, бързо отидоха тамъ и разказаха на светеца. Но той каза, че това е невъзможно. „Обаче, чеда, рече, кажете на царя: твойтъ трудъ и твоето искане се възнесоха къмъ Бога като благовонно кадило и сж приети. Ти; прочее, скоро се иди оттука, понеже мѣстото е урвесто, та неочаквано да не пострадашъ нѣкакъ въ нѣщо ти и онѣзи, които сж съ тебе. Като не можа да видишъ нашето смирение въ този животъ, въ бждния и добре ще се видимъ единъ другиго, и ще се насладимъ отъ

¹ Ср. Матей, XV, 32 сл.; Марко, VIII, 1 сл.

онази неизречена радостъ, ако отнесемъ отукъ достойни плодове на покаяние“. Царьтъ бѣ много опечаленъ и, като мислѣше, че е загубилъ нѣщо голѣмо, отиде си съ много жалость и скръбъ. И щомъ стигна въ двореца, той отново му изпрати немалко злато, заедно съ различни овощия, подобаващи на иноци, за благословение. Изпрати му и послание, което съдържаше следното:

„До всечестния отецъ Ивана пустинножителя, царь Петрь. Чухъ за боголюбния нравъ на твоята душа, за поселването ти въ пустинята и за невещественото ангелско пребивание, заедно съ това и пълното отдалечение отъ свѣта, и пожелахъ силно да видя твое преподобие и да се насладя отъ твоитѣ медоточиви слова, като мислѣхъ, че ще получа немалка полза отъ срещата съ тебе. Понеже желанието за богатство и суетна слава, а заедно съ това и сладъта не позволяватъ намъ, които се клатушкаме въ морето на този суетенъ животъ, да се възвисимъ къмъ свѣтлината на чистия и невещественъ животъ, тъй като сж помрачени нашитѣ душевни очи отъ скръбъта и смущението, които владѣятъ въ живота. Но сега, сякашъ пробуденъ отъ нѣкакъвъ дълбокъ сънъ, пожелахъ да видя твоята светость. Но понеже азъ, окаяниятъ, се лишихъ и отъ тази благодать, поради множеството мои грѣхове, моля и призовавамъ твое преподобие да ни изпрати нѣкаква утеха за отрада и за охлаждение на зноя на нашата скръбъ. Защото знае, знае твое преподобие, какви житейски бури и метежни облаци обикновено вълнуватъ царскитѣ сърдца“.

Блажениятъ Иванъ, като сломи рога на възвисеностъта, преклони се предъ молбата и предъ постническата храна, но никакъ предъ златото, и така му отговори: „До благочестивия самодържецъ на българския скиптьръ царь Петра, убогиятъ Иванъ. Не е полезно за насъ да из-

пълнимъ цѣлата твоя молба, обаче заради твоята вѣра и усърдието ти въ нея изпълняваме онова, което подобава нѣмъ: приемаме, прочее, постническата храна, а твоето злато — задръжъ си го ти самъ. Защото голѣма е вредата отъ такива нѣща за иноцитѣ, а особено за онѣзи, които пребиваватъ въ пуси и неутешни мѣста. Защо ли, прочее, ще потрѣбватъ на онѣзи, които никога не получаватъ хлѣбъ до ситостъ, нито пѣкъ вода за погасяване на жаждата? Нашиятъ животъ е Христосъ, а смъртъта придобивка¹. Тѣзи нѣща подхождатъ на твоята власть и на онѣзи като тебе. Обаче дори и ти, който си украсенъ съ диадема, си длъженъ да не се наслаждавашъ отъ тѣхъ, защото е речено: „Когато тече богатството — не привързвайте сърдце“². Въпрѣки че е писано: „Силата на царя е богатството“, но то трѣбва да бжде изразходвано въ оръжие и войска, а още повече за убогитѣ и беднитѣ, за голитѣ и бездомнитѣ, а не за свое удоволствие. Затова, ако желашъ да наследишъ заедно съ земното царство и небесното, бжди щедъръ, както е щедъръ небесниятъ нашъ Отецъ. Не уповавай се на неправда и не пожелавай грабителство. Бжди кроткъ, тихъ и благопристѣпенъ къмъ всички, обръщай очи къмъ всички твои околни. Маслото на твоята милость нека се пролива надъ всички. Да не узнае твоята лѣвица, що прави дѣсницата ти³. Нека беднитѣ да излизатъ радостни отъ твоя палатъ, а князетѣ да носятъ на езицитѣ си похвала за тебе. Нека твоята багреница да сияе съ свѣтлостъта на добродетелитѣ. Въздишкитѣ и сълзитѣ нека бждатъ твои чада. Споменътъ за смъртъта да посещава ви-

¹ Филипп., I, 21.

² Псалми, LXI, 11.

³ Матей, VI, 3.

наги твоя умъ, а твоята мисълъ да мечтае неморно за бждното царство. Валяй се подъ нозетѣ на твоята майка — църквата, покланяй се усърдно и прекланяй глава предъ нейнитѣ първопрестолници, та царьтъ на царствуващитѣ и господарьтъ на господствуващитѣ¹, като види това твое усърдие, да ти даде онѣзи блага, които „око не е видѣло и ухо не е чувало и не сж влѣзли въ човѣшко сърдце, а Богъ ги е приготвилъ за онѣзи, които Го любятъ“². Царьтъ, когато прочете това, мислѣше, че е получилъ нѣщо велико, и, като го цѣлуна съ обичъ, държеше го въ пазвата си като нѣкакво многоценно съкровище. Като го прочиташе често, той прогоняше тъмата на свѣтската мълва.

Гл. XIII. Блажениятъ Иванъ прекара на това мѣсто всичко седемъ години и четири месеца. Нито въ единъ часъ той не се поддаде на леностъ или униние, но прибавяше къмъ ревността още по-голъма ревностъ и къмъ усърдието — усърдие и, просто да се каже, въ старческа възраст показваше юношеско прилежание. Мнозина, прочее, идваха при него, като донасяха свои болни, благодарение на неговитѣ молитви ги приемаха здрави и си отиваха. Немалка слава се разнесе по цѣлата тази земя и мнозина се запалиха отъ ревностъ къмъ неговия добродетеленъ животъ, пожелаха да живѣятъ съ него, създадоха църква въ съседната пещера и образуваха обителъ, имайки за началникъ и пастирь преподобния. А той, — като пасѣше добре своето стадо, приведе мнозина къмъ Господа и извърши голѣми и преславни чудеса — достигна до дълбока старостъ. Когато разбра, прочее, че ще отиде при Господа, отдаде се на молитва, изливаше топли сълзи отъ

¹ I Тимотей, VI, 15.

² I Коринт., II, 9.

очитѣ и преклони колѣна на земята: „Боже Вседържителю, казваше, приеми мене, грѣшния и недостоеенъ Твой рабъ, и причисли ме къмъ лика на Твоитѣ избраници. Понеже нищо добро не съмъ извършилъ на земята, затова, Благий, моля Твоята благодѣла да повели на благия ангелъ, та да не бѣде попрѣчено на моя възходъ отъ духоветѣ на лукавството“. И като прибави: „Господи, въ Твои рѣце предавамъ моя духъ“¹, веднага предаде духъ въ Божиитѣ рѣце. Той живѣ почти до 70 години, и бѣ погребанъ на това мѣсто отъ своитѣ ученици.

Гл. XIV. Измина немалко време и [отъ гроба] излизаше голѣмо благовоние. Когато откриха ковчега, видѣха тѣлото на преподобния съвсемъ цѣло и напълно незасегнато отъ всѣкакво тлѣние; то изпущаше благовоние и потикваше всички къмъ божествена ревностъ. Следъ като бѣ извършено обичайното славословие, пренесоха съ почитъ неговитѣ честни мощи въ славния градъ Сръдецъ и ги положиха въ църквата на свети евангелистъ Лука. По-късно бѣ създадена църква на негово име и въ нея бѣха положени неговитѣ честни мощи, които извършваха дивни и преславни чудеса.

Гл. XV. Следъ като измина много време, презъ царуването на грѣцкия царъ гоcподинъ Андроника, преминаха унгарски войски съ тѣхния кралъ, оплениха грѣцката земя даже до Сръдецъ и покориха всичко подъ нозетѣ си, като взеха съ себе си и мощитѣ на преподобния и ги отнесоха въ своята страна. Този кралъ бѣ слушалъ за дивнитѣ и велики чудеса на преподобния и повели да положатъ неговитѣ честни мощи въ църквата на града, нареченъ Остригомъ. И тамъ тѣ извършваха преславни и дивни чудеса, като

¹ Псалми, XXX, 6; Лука, XXIII, 46.

прогонваха отъ човѣцитѣ всѣкакъвъ неджгъ и всѣкаква болестъ. Разнесе се мѣлва по цѣлата онази страна и всички се стичаха тамъ. Но ненавистникътъ на доброто, дяволътъ, не стѣрпѣ така много да се прославя преподобниятъ, а уязви съ стрела на невѣрие сърдцето на епископа на този градъ. Този никакъ не желаше да отиде да се поклони на мощитѣ на преподобния, като не само казваше, че съвсемъ не можелъ да намѣри тогова преподобния всрѣдъ светиитѣ, но забраняваше и на другитѣ да идватъ да му се покланятъ. „Азъ, рече, зная добре всички светии и никакъ не мога да намѣря тогова между онѣзи светии“. Но веднага, по праведния божи сждъ, езикътъ му се свѣрза, стана напълно нѣмъ и никакъ не говорѣше. Всички, които видѣха това чудо, бѣха обхванати отъ страхъ, а той имъ кимаше, подобно на онзи древния и чуденъ архиерей Захарий, бащата на Предтечата¹. Когато, прочее, дойде на себе си, размисли за причината на това занѣмяване и разбра, че е пострадалъ поради невѣрието си къмъ светеца, бързо се притече къмъ ковчега на светеца, облѣ го съ горещи сълзи и показваше своята сърдечна съкрушеностъ чрезъ чести въздишки. Божиятъ угодникъ и Христовъ подобникъ въ всичко Иванъ не пожела дълго да го измѣчва, но наскоро разкъса веригитѣ на неговия езикъ и го направи пакъ да стане благодуменъ. Онзи пъкъ, като получи това, непрестанно въздаваше благодарности къмъ Бога и Неговия угодникъ. Когато чуа и видѣха тѣзи дѣла, всички проявяваха още по-голѣма вѣра и усърдие къмъ светеца. Той сътвори и много други дивни и чудни чудеса въ унгарската земя, за които времето не ни позволява да разкажемъ подробно. Когато кралятъ узна всички тѣзи нѣща

¹ Ср. Лука, I, 22.

подробно, той бѣ обхванатъ отъ страхъ и удивление, украси съ злато и сребро ковчега на преподобния, цѣлуна усърдно неговитѣ честни мощи, отново ги възвърна съ голѣма честь въ Срѣдецъ и ги положи въ църквата, създадена въ негово име, въ годината 6695 [=1186/7], индиктъ 5-и.

Гл. XVI. Премина немного време, когато Богъ благоизволи да обнови българската държава и да въздигне, да кажемъ споредъ Писанието¹, падналата сѣнница, овехтѣла поради гръцко насилие, и въздигна рога на българското царство при преблагочестивия царъ Асѣня, който бѣ наименованъ въ светото кръщение Иванъ. Този, прочее, като прие хоругвитѣ на царството, здраво укрепи всички паднали български крепости, овехтѣлитѣ обнови, препаса се здраво противъ гръцкото царство и покори околнитѣ области, крепости и села. Когато стигна до Срѣдецъ, покори и него. Като чу за преславнитѣ и безчислени чудеса на преподобния, той веднага се отправи къмъ неговата честна църква, цѣлуна съ почитъ преподобнитѣ мощи на светеца и вѣрваше, че е намѣрилъ нѣкакво многоценно съкровище. Той се изпълни съ голѣма радостъ и духовно веселие и реши благо решение — да пренесе, за по-голѣма честь и утвърждение на своето царство, мощитѣ на преподобния отецъ въ своя преславенъ градъ Търново. И веднага изпрати до своя патриархъ господинъ Василия, който се намираше тогава въ великия градъ Търново, послание, което казваше така: „До всечестния божий архиерей и духовенъ баща на нашето държавно царство господинъ Василий. Като дойдохъ по божие желание въ тѣзи предѣли и стигнахъ града Срѣдецъ, намѣрихъ честнитѣ мощи на преподобния отецъ Ивана, жителъ на Рилската пустиня, изпълнени съ чу-

¹ Ср. Псалми, LXXXVIII, 18; Изходъ, XXV, 9 сл.

деса и изцѣления, отъ радостъ мислѣхъ сякашъ летя по въздуха. Защото неговата голѣма слава е изпълнила цѣлата тази страна и е огласила за дивнитѣ и преславни изцѣления, които той върши, не само тукашната [земя], но и цѣлата унгарска държава. Тѣзи нѣща бидейки така, умѣтъ на нашето държавно царство разсжди, да дойде тукъ твоята светостъ заедно съ цѣлия църковенъ причтъ и съ подobaваща честь да пренесе тѣзи честни мощи на преподобния отецъ въ преславния нашъ царски градъ, за възхвала на цѣлото църковно множество и за утвърждение на нашето благочестиво царство“.

Гл. XVII. Като чу това божествениятъ светителъ, възрадва се духомъ, въздаде Богу благодарствена молитва, веднага бързо събра цѣлия църковенъ причтъ и имъ каза всичко гореречено. А тѣ съ топло усърдие и жаръ на душата приеха всичко съ удоволствие и всички въ единомислие усърдно се устремиха и, сякашъ желяеха да грабнатъ нѣкакво многоценно съкровище, стигнаха бързо заедно съ своя патриархъ и учителъ Срѣдецъ. Благочестивиятъ царъ Иванъ Асѣнь, като приготви почетно всичко за изпровождането на светеца, повѣри всичко на патриарха и му остави за съпровождането на светеца 300 мжжествени воини. Самъ той, като побърза, скоро пристигна въ своя царственъ градъ и започна да гради църква на името на светеца въ славния градъ Трапезица. А патриархътъ взе, заедно съ цѣлия причтъ, честнитѣ мощи на преподобния, а подиръ него следваше и игуменътъ на обителта на преподобния и всички монаси, които бѣха подъ негова грижа. Щомъ като царътъ узна, че патриархътъ е пристигналъ, бързо излѣзе да го посрещне на мѣстото, наречено Кръстецъ, придруженъ отъ цѣлия свой съветъ, съ почитание цѣлуна мощитѣ на светеца и ги остави да престоятъ на това мѣсто седемъ дни, докато бѣ съградена църквата. И така, като

я осветиха, положиха въ нея съ почитъ мощитѣ на преподобния, въ 6703 [=1194/5] година, гдето лежатъ и до день днешенъ, извършвайки различни изцѣления на всички, които съ вѣра се притичватъ къмъ тѣхъ: слѣпитѣ, прочее, които пристѣпятъ съ вѣра, получаватъ просвѣтление; изкривенитѣ се изправятъ, нѣмитѣ начеватъ да говорятъ бързо и благодумно, неджгавитѣ се обръщатъ отъ немощъ къмъ сила, бѣснитѣ се изцѣляватъ и всички, обхванати отъ всѣкакви болести, като се притекатъ, получаватъ здраве, за слава на истинния нашъ Богъ Христа, Когото слава съ Отца и Свети Духъ сега и винаги и на вѣчни вѣкове.

Гл. XVIII. Но, о пречестна главо, изпълнена съ благодатъта на Светия Духъ, Иване, обиталище на Спасителя и на Отца! Като стоишъ предъ престола на Царя на всички, ясно се наслаждавашъ отъ свѣтлината на единосжщната Троица и възгласяшъ херувимски заедно съ ангелитѣ трисвета пѣсень, имайки голѣмо и неизмѣримо дрѣзновение, моли се на всемилостивия Владика да спаси твоитѣ сънародници, единородния ти бѣлгарски народъ! Помогни на държавния нашъ царъ Иванъ Шишмана и покори подъ нозетѣ му всичкитѣ му противни врагове! Запази непорочна вѣрата, утвърди нашитѣ крепости, усмири цѣлия свѣтъ, избави ни отъ гладъ и пагуба и ни запази отъ нападения на иноплеменници! Утеши старитѣ, настави младитѣ, вразуми безумнитѣ, смили се надъ вдовицитѣ, застѣпи се за сирацитѣ, отхрани младенцитѣ и запази всички твои люде отъ всѣкакви напасти, а въ деня на страшния сждъ избави ни отъ лѣвата страна и чрезъ молитвитѣ си ни удостои да чуемъ заедно съ дѣснитѣ овци онзи блаженъ гласъ на Владиката Христа: „Пристѣпете, благословени отъ Моя Отецъ, наследете приготвеното за васъ отъ сътворението на свѣта царство“¹. Защото Нему подобава слава, честь и мощъ въ безконечнитѣ вѣкове, аминъ!

¹ Матей, XXV, 34.

LXXI. Изъ житието на св. Теодосия Търновски (откъси)

Гл. XV. Сѣмь вѣсѣмь на мнѣхъ прострѣвшемсе . и злѣмъ вѣсѣмь вѣдомоу бы'вшъ, нже тогда цр'кки прѣстѣтелствоуен патріархъ прѣстъ сын, недомѣашесе ѿвѣсоудъ . прнзвѣкже бж'твнаго феоѡсїа . и вѣдома томъ вѣсѣ оустрѣн . онъ же събѣроу бы'ти повелѣ, и злѣмъ къ нстезѣиіе прїити . цр'екн же вѣдома сїа бы'ше и опѣснѣ скѣзанна . онъ же повелѣ събратисе събѣроу . и томъ съ патріархѣмъ сѣдшъ, и вѣсѣмоу прнуб'тѣ цр'ковномъ и сугклѣтѣ вѣкоупѣ . прїндоше же и сквр'нныє ереси сквр'ннїи стѣтеле . повелѣно же бы' бл'жѣномъ феоѡсїѣ вѣпрѣсы творити къ нїмъ коупно же и ѿвѣты . онъ же тѣхъ вѣпрѣшаше г'лѣ, что иѣ' нѣвое се и вѣмѣ цр'ковнаго уїна вѣше оууѣнїе, еже слы'шнмъ вѣсѣ оууѣще и г'люще . они же ѿтвѣщавше рѣше, не нѣво иѣ' нзѣобрѣтенїе ꙗкоже ты г'лѣши, нже вѣмѣ цр'ковнаго уїна . нъ г'ни соутъ г'ли вѣ стѣхъ еу'анхъ г'лѣни, и ап'льскыє зѣповѣдн

Месецъ ноемврий 27-и. Житие и подвизи на преподобниѣ нашъ отецъ Теодосия, който постничествува въ Търново, бидейки ученикъ на блаженїѣ Григорїѣ Синаїта, написано отъ пресветїѣ цариградски патриархъ господинъ Калистъ.

Благослови, отче !

Гл. I. Добродетельта се устрои като нѣщо наистина велико и пребожественѣ . Бидейки даръ божїѣ, тя на пѣрво мѣсто, прочее, предписва девственѣсть и обича цѣломждрието . И, нека се каже накратко, тя е причина за всѣкакво човѣшко благо, и онѣзи, който преживяватъ тукъ добре, тя ги прави, така да се каже, равни на самитѣ

ангели. Съвсемъ невъзможно е нѣкому да издири или изрече нейната възвишеностъ и величие. Защото, когато слушашъ божественото Писание да говори: „Покрила е небесата Твоята добродетель, Христе“¹, колкава ти се струва тогава да е висотата на добродетельта? Ако, прочее, единородното божие Слово, като се приобщи съ плътта, добродетельта Му покри небесата, то какъ наистина ще бжде възможно напълно да се изкаже или да се възвести нейното величие и доброта? Словото, що се отнася до добродетельта, надмина, прочее, не само ангелитѣ — сиречь този най-долень чинъ — но и всички над-небесни сили, които стоятъ по-близо до Бога. Заради това, ако и ние наченемъ да живѣемъ тукъ и равнителствуваме съ блага ревностъ, ще бждемъ по тази причина богове по съпричастие, ще станемъ съвършени мъже, споредъ божествения Павелъ², защото чрезъ нея, която стои близо до Бога и покрива небесата, по благодатъта сме и ние подражатели, така да се каже, на Бога, както каза божествениятъ Павелъ: „Бждете подобни на мене, както азъ на Христа“³. Защото Богъ, Създателтъ и Владѣтельтъ на всичко, обилно раздава всичко на своитѣ роби, както и това, да се обожествимъ и по благодатъ да станемъ богове, споредъ божествения Давидъ⁴. Това, прочее, е наистина шестуваща по небесата и небесна слава. Когато попадне въ чиста и неопетнена отъ никаква скверностъ душа, тя прави да се извършватъ велики и чудни дѣла: пророи въздига да възвестяватъ на всички бждещето, възкресява мъртви, прогонва бѣсове, дава съвършенство на свещеницитѣ, безкнижнитѣ на-

¹ Ср. Авакумъ, III, 3.

² Ср. Ефес., IV, 13.

³ I Коринт., XI, 1.

⁴ Ср. Псалми, LXXXI, 6.

зидава въ премждростъ. Така, прочее, тогова божествения Теодосия — образецъ на добродетели! — когото ни предстои сега да възхвалимъ, превърна въ божественъ съсждъ на всѣко благодѣйствие¹, та да знае много мждро да очиства, назидава и възнаграждава човѣшката душа, да я въвежда въ градинитѣ на мисленитѣ добродетели, гдето сладкитѣ пития и води сж още по-сладки и по-чисти, и словата му да привличатъ ония, които сж привикнали на добри пасбища, и заради действениѣ добродетели и тѣхъ да въздига и възвисява до словата на божествения духъ, за всадената въ него добра воля. Както, прочее, ще изяви словото по-нататкъ, когато разказва необикновения и пребожественъ неговъ животъ и неговото пребивание по Бога, което той пое отъ ранна възраст, както разказаха знаящитѣ това. Както, прочее, птиченцето, като се покрие постепенно съ пера, веднага излита отъ гнѣздото и, играейки си, лети по цѣлия въздухъ, така и този наистина божий човѣкъ въ много кратко време, заради своето умно дѣлание и заради строгото си въздържание, се яви като горяща свѣщъ, споредъ притчата², и така излѣзе отъ мирското гнѣздо, сиречь отъ храната, която е въ живота, като предпочете поста, мечтаейки винаги въ себе си за небеснитѣ сили и смѣсвайки се съ тѣхъ, както би рекълъ нѣкой, заради умното дѣлание.

Гл. II. Отъ какъвъ родъ и тлѣнно родно мѣсто, прочее, произлизаше този божественъ мжжъ, не е леко да се каже въ настояще време, защото той се бѣ постаралъ, щото никой да не знае това относно него, избѣгвайки всѣчески общението съ своитѣ сродници, та да не би заради

¹ Ср. II Тимотей, II, 21.

² Матей, V, 15; Марко, IV, 21; Лука, VIII, 16; XI, 33.

любовното разположение [къмъ тѣхъ], да не запази напълно неотклонно стремлението си къмъ Бога. По-добре, прочее, му се струваше да опечали родителитѣ си и всичко друго, каквото и да било, отколкото да отстѣпи дори и малко отъ усърдната обичъ къмъ Бога. Не само това, обаче, но бихъ искалъ да посоча родно мѣсто на този великъ мъжъ — това е свободниятъ и спокоенъ горенъ Иерусалимъ, да посоча неговитѣ братя и сродници — това сж небеснитѣ сили. Ако ли пъкъ нѣкой желае да научи неговото долно и земно родно мѣсто, нека чуе, че това бѣ Едемътъ — раятъ, въ който биде създаденъ [човѣкътъ] и получи сжществуване, за да сжществува по образъ и подобие божие. Поради тази причина следъ това той се стреми да подчини тѣлото на духа, винаги да се бори и така да побеждава земното желание, та да може да придобие онова, което е загубилъ, сиречь първото създание, което е и надстроение, и оттукъ да получи обожествението, което е загубилъ заради прегрѣшението. Прочее, какво всичко стори отъ себе си необикновениятъ строителъ и въ що леко се претвори, ще говоримъ и разкажемъ по-нататъкъ.

Гл. III. Като чу свещения и божественъ гласъ на Спасителя, Който казва: „Който иска да дойде следъ Мене, нека се отрече отъ себе си, да вземе своя кръстъ и да Ме последва“¹, веднага, щомъ като чу това, напустна родното си мѣсто, изплю го подобно на слово, което се разпада въ въздуха, и стигна града, наричанъ отъ мѣстнитѣ жители Бдинъ. Тамъ намѣри прочутъ манастиръ, назованъ Арчаръ [и посветенъ на] пребожествения отъ всички иерарси и блаженъ Никола. Той отиде при тогавашния игуменъ — името му бѣ Иовъ, мъжъ добродетеленъ и на думи, и на дѣла, —

¹ Матей XVI, 24; Марко, VIII, 34; Лука, XIV, 27.

който съ душевното око го разбра, че ще бжде избранъ съсждъ за Бога¹, прие го съ благоразположение и го облѣче въ монашески образъ, като отстрани всѣко плътско и тлѣнно помишление. Щомъ като влѣзе въ иноческия животъ, той бѣ готовъ за всѣко дѣло. Поради това управляващиятъ монашеското общежитие го остави да извършва всичко, което бѣ необходимо за потрѣбитъ на манастира. А истинскиятъ дѣлатель на божественитѣ заповѣди извършваше всичко безъ тѣлесна умора така доблестно, та изглеждаше, че служи Богу, а не на човѣци². Той притежаваше такова послушание и смирение, стараше се въ това като никого друго, така щото никой не можеше лесно да му каже нѣщо. Той прие това поведение отъ Ивана Лѣствичника, игумена на пребожествената Синайска планина, който казва: „Отъ послушанието — смирение, отъ смирението — безстрастие, което се нарича и владичица на добродетелитѣ“ и той много боголюбиво проявяваше това. Прочее, той не изоставяше сжщо и поста и въздържанието, но изпълняваше, както подобава, мжжествено и чудно и тѣхъ. И така, като пребиваваше ревностно въ тѣзи дѣла, сякашъ при водни извори, научи чудно и много изкустно всички Давидови пѣсни.

Гл. IV. Той прекара тамъ немалко време и изучи цѣлия животъ на иноцитѣ-постници, като изпрати при Господа и отца си. Бидейки оградень отъ неговитѣ молитви като съ оржие, не бѣ задоволенъ отъ неговитѣ наставления и служби, а като нѣкаква трудолюбива пчела, която обхожда различнитѣ цвѣта и събира всесладкъ медъ, така и този, премждриятъ, не се насищаше отъ първи или втори наставления, но усърдствуваше да

¹ Ср. Деяния, IX, 15 ; II Тимотей, II, 21.

² Второз., VI, 13 ; Матей, IV, 10 ; Лука, IV, 8.

постигне напълно добродетеленъ животъ. Поради това, той остави споменатата обителъ, достигна Търново, който е столица на българитѣ и вторъ на дума и дѣла градъ следъ Цариградъ. Тамъ той намѣри много прочутия тогава манастиръ на все-славната Дева и Богородица Христова Майка, посели се на онова мѣсто, което и досега се именува съ обичайното название Света Гора. Той бѣ приетъ отъ пребиваващитѣ тамъ съ радостъ. Тамъ прекара немного време, като имаше наумъ да намѣри нѣщо друго, по-голѣмо, подобно на нѣкакъвъ разуменъ и изкусенъ търговецъ, който се надѣва на по-голѣма печалба, та излѣзе оттамъ — съ желание да получи многоценния бисеръ, споредъ божествения евангелски гласъ¹ — и стигна мѣстото, наречено Червенъ. Тамъ намѣри манастиръ и всѣчески търсѣше човѣкъ, който може да го настави въ духовнитѣ дѣла, и не само да надвишава по добродетели, но и по благочестие, непоколебима вѣра и спазване на божественитѣ правила. Прочее, този божествениятъ, който притежаваше всичко, усърдствувахе да разбере и научи, като всѣки другъ отъ човѣцитѣ, божественитѣ оправдания. И както нѣкой, който прекрасно знае да бере гроздове, иска да събере всички тѣзи, които сж зрѣли, така и той, щомъ събра отъ своитѣ съпостници онова, което води къмъ добродетель, веднага излѣзе оттамъ и стигна Сливенската планина. Малцина бѣха тогава, прочее, въ българскитѣ области онѣзи, които се упражняваха въ добродетель. Тамъ намѣри манастира на пречистата наша Владичица Богородица, нареченъ Епикерниевъ, — защото отъ него [епикерния], бѣ създаденъ този божественъ храмъ, — и следъ като постъпи въ него, показа се приятенъ на игумена и на останалитѣ [иноци] въ службитѣ и въ другитѣ иночески дѣла.

¹ Ср. Матей, XIII, 45, 46.

Гл. V. Като прекара, прочее, тамъ много време, внезапно стигна до ушитъ му нѣкаква мълва, сиречь мълва, която разказваше това, че нѣкой мжжъ, по име Синаитинъ — понеже бѣ приелъ това прозвище отъ Синайската планина — по монашески Григорий, дошелъ въ нѣкое мѣсто, което се намира между гърци и българи и се нарича Парория, поставено извънъ свѣта, човѣшкото общение и поселения и откъснато отъ свѣтскитѣ дѣла, тъй като представляше дълбока и мжчнопроходима мѣстность. Тамъ той бѣ построилъ нѣколко килии и се бѣ поселилъ, отдаденъ винаги Богу и получаващъ отъ Него обилно озарения. Преди тогава мѣстото бѣ напълно необитаемо, но той постави тамъ начало и положи основа на добродетелта. Този, прочее, великъ и небесенъ човѣкъ и земенъ ангелъ бѣ прекаралъ немалко години въ нашата Света Гора Атонска, та добре и непрелъстиво научимнозина на деяние и видение. Защото наистина се бѣ обогатилъ съ добродетелното безмълвие и бѣ направилъ онази планина пребожествена не само чрезъ действеното, но и чрезъ умното, мислено, сиречь равно на ангелитѣ, дѣлание. Когато пъкъ агарянскиятъ родъ нападна цѣлата гръцка земя и опустоши всички мѣста и области, тогава и той напустна тази пребожествена планина, тъй като, поради честитѣ варварски нападения, не можеше да пребивава тамъ. Поради тази причина той дойде на споменатото мѣсто. И въ малко време по цѣлата онази областъ се разнесе мълвата за този чуденъ мжжъ, на всички стана известно за неговия необикновенъ животъ и пребиванието му. Затова тамъ можеше да се види, какъ се стичаха човѣшки множества и слушаха неговитѣ божествени поучения — сякашъ изтичаше изворъ отъ сладка вода¹.

¹ Ср. Иоанъ, VII, 37—38.

Гл. VI. Тази добра мълга, като обхождаше навсѣде, улавяше добритѣ човѣци. Уловенъ бѣ, заедно съ другитѣ, и чудниятъ Теодосий и както магнитътъ привлича къмъ себе си желѣзото, така [привлѣче] и него мълвата за оногова божествения отецъ. Като пристигна, прочее, усърдно въ тамошната пустиня, потърси желаното, намѣри чудния мжжъ и се изпълни съ неизказано голѣма духовна радостъ и неизречена сладостъ. Онзи божественъ мжжъ, щомъ като го съзрѣ, погледна го благо и го прие, понеже, смѣтамъ, за него стана явна пребиваващата въ Теодосия благодать. Отъ това време, прочее, той нощя и деня бѣ назидаванъ отъ него въ благопоредаденитѣ слѣва, чистата и неопетнена вѣра, божественитѣ заповѣди и другитѣ нѣща, които уподобяватъ човѣка на Бога и го възвеждатъ до степенъ, равна на висотата на божествения духъ. Така той следваше подиръ своя учитель и така бѣ наситенъ отъ духовно питие, подобно на телецъ, който суче отъ своята майка и постоянно получава отъ нея напоение. По сѣщия начинъ и той бѣ напояванъ отъ онази божествена душа и не преставаше да върши така. Като видѣ великиятъ неговата божествена ревностъ къмъ живота споредъ Бога, не пропускаше нищо отъ всички нѣща и го наставляваше добре и много изкусно. Той явно го настави не само относно вѣжпителния и обичаенъ животъ, но и въ действия и съзерцателенъ, при който бѣсоветѣ водятъ бранъ отъ дѣсно и отъ лѣво.

Гл. VII. Когато това Парорско мѣсто се изпълни съ разбойници и убийци, що измисли, що пожела и стори въ свръзка съ това онзи, който обичаше пустинния животъ? Отекченъ отъ безчовѣчнитѣ нападения на онѣзи убийци и отъ всѣкидневнитѣ тѣхни опленявания, които съвсемъ не позволяваха на чуднитѣ старци, живѣещи мо-

нашески животъ, да се отдаватъ на безмълвие, той изпроводи чудния тогова Теодосия, по-добре и по-истински да се каже божи даръ, при управляващия тогава българския скиптъръ царъ Александъръ, мжжъ благочестивъ, заедно съ това православенъ и боголюбивъ като никого друго из-между царетъ, — за да му извести всичко, та да се смили, да съгради крепостъ и прибъжище и да създаде облекчение и отдихъ на чудния [мжжъ] и на ония, които сж съ него. Като чу това отъ Теодосия, царътъ, — който бѣ надаренъ съ благочестие и добродетель и изпълненъ съ разумъ, както никой другъ, познавайки тогава изначало по-добре отъ всички други, обичаше изряднитъ монаси и имъ се радваше горещо, — изслуша съ удоволствие словата на божественния мжжъ и съ готовностъ отпуста исканото. Той изпрати леко, съ радостна душа и щедра ржка, пари, добитъкъ и друго, каквото имъ бѣ потребно за утвърждаване на укреплението. И работитъ станаха така, обаче божествениятъ Теодосий се занимаваше най-прилежно съ всѣко дѣло и пѣеше непрестанно, а въ полунощъ ставаше, споредъ божествения Давидъ¹, за да отдава молитви Богу. Когато, прочее, укреплението и църквата бѣха довършени, тѣ получиша пълно безмълвие и тишина и се освободиха отъ разбойническитъ нападения.

Гл. XV. Когато всичко това [ересъта] се разпространи широко и злото стана известно на всички, патриархътъ, който тогава предствотелствуваше църквата, бидейки простъ човѣкъ, изпадна въ пълно недоумение. Той призова божествения Теодосий и му извести всичко, а този поржча да бжде свиканъ съборъ и да се пре-

¹ Псалми, CXVIII, 62.

махне злото. Това бѣ съобщено и разказано грижливо на царя, и той повели да се събере съборъ. Тамъ той седна заедно съ патриарха, ведно съ цѣлия църковенъ причтъ и съвета. Дойдоха и сквернитѣ сѣятели на скверната ересь. На блажения Теодосий бѣ повелено да имъ задава въпроси, а заедно съ това да имъ отговаря. Той ги запита съ думитѣ: „Какво е това ново, извънъ църковния чинъ ваше учение, което ви чуваме да проповѣдвате и разгласявате?“. А тѣ рекоха въ отговоръ: „Това не е ново изнамиране, както ти казвашъ, нито извънъ църковния чинъ, но сж Господнитѣ слова, казани въ светитѣ Евангелия, и апостолски заповѣди, защото Господъ казва: Не приготвявайте храна, която се разваля, но такава, която трае въ вѣченъ животъ¹ и блажени сж нищитѣ духомъ². Тия заповѣди следваме ние и затова обичаме бедността, молимъ се непрестанно, не възставаме противъ природата и други такива. Точно ние сме ублажаванитѣ отъ Господа и нищитѣ по духъ, та затова и обикаляме цѣлия свѣтъ, запазвайки словото на живота“. На това премждриятъ имъ отговори съ думитѣ: „Господъ не е казалъ това за тлѣнната храна и ядиво, но за Своитѣ божествени заповѣди. Намъ Той повели да се молимъ всѣки часъ и да изпросваме насжщния хлѣбъ³, както казва и апостолътъ: Моитѣ ржце послужиха на мене и на ония, които сж съ мене⁴, а не да обхождаме градове и села, да се напиваме и да лакомствуваме, да се наричаме свещеници и дякони и безъ срамъ да поучаваме, безъ да имаме нито ржкоположение отъ епископъ, нито повеля за проповѣдничество. Кой ви повели да

¹ Ср. Иоанъ, VI, 27.

² Матей, V, 3.

³ Лука, XI, 3.

⁴ Деяния, XX, 34.

учите людетѣ да отстѣпватѣ отъ законния бракъ, да не вършатѣ ржченъ трудъ, да отрѣзватѣ детероднитѣ удове? Кой ви научи — кой пророкъ, кой апостолъ, коя евангелска книга — да смѣтате съновиденията за боговидения, когато божественото Писание наставлява, че онзи, който върва въ сънища, подобава на такъвъ, който гони своята сѣнка и се опитва да я хване. А за законния бракъ апостолътъ е постановилъ, като казва: Честенъ е бракътъ и нескверно е ложето, и сѣщо: Богъ ще сѣди блудници и прелюбодеи¹. А Господъ е казалъ: Онова, що е съчеталъ Богъ, човѣкъ да не разлѣчва², и като отишелъ на сватбата на Кана Галилейска и я благословилъ, превърналъ водата на вино³. Вие не сте нищи по духъ, но съкровищници на нечисти духове, които имате като ваши учители и господари. Кой бѣсъ ви подсказа да давате достѣпъ на природнитѣ страсти, или да казвате, че нашата природа била робъ на бѣсове? Богъ, прочее, не е устроилъ нашата природа робъ на бѣсове, но свободна и самовластна, а бѣсоветѣ сѣ врагове и противници и се борятъ противъ нашата природа. А отъ нашата воля зависи, дали, прочее, ще се покоримъ на тѣхния съветъ, сиречь да имъ бждемъ подчинени. Ако ли пѣкъ не — тѣ ще останатъ посрамени, а ние ще се удостоимъ съ великъ вѣнецъ. Поради това отъ нашата воля зависи да имъ се покоримъ, или да ги отхвърлимъ. Отгдето се одързостявате да говорите за две начала — едното, прочее, добро, а другото лошо, и че Богъ владѣлъ доброто, което е на земята, а врагътъ господствувалъ надъ небесното? Но ако тѣзи нѣща сѣ така, какъ тѣй ни поучи да казваме въ молитвата: Отче нашъ, Който

¹ Евреи, XIII, 4.

² Матей, XIX, 6; Марко, X, 9.

³ Иоанъ, II, 1-11.

си на небесата, да бжде Твоята воля, както на небесата, така и на земята? Поради това създателъ и творецъ на небето, земята и на цѣлата тварь е Богъ. Кой бѣсъ ви научи да тъпчете светитѣ икони и животворния кръстъ и другитѣ свещени съсжди, а сжщо да се причастявате съ светитѣ таинства като съ проста храна, дръзко и безъ страхъ, но и да осквернявате християнската храна и питие? Обаче, когато бждете забелязани, безъ страхъ и срамъ се кълнете съ различни клетви. Поради това вие наистина сте противници на закона, престѣпници спрямо Евангелието, вѣронарушители, прелѣстители и измамници, лъжеклетветници и клетвопрестѣпници, кълнете се безсрамно и заклинате, когато Господъ казва така: А азъ ви казвамъ, никакъ не се кълнете¹. Когато бждете изобличени като еретици, тогава се отричате отъ масалианската вѣра и я проклинате, че била лоша, съ страшни заклинаня увѣрявате за себе си и мислите, че поради обзелия ви страхъ никакъ не извършвате грѣхъ. А когато нѣкакси бждете малко поотпустнати, отново като псета на своята бълвотина² се връщате къмъ гнусната ваша вѣра*. Когато блажениятъ Теодосий имъ каза тѣзи и подобни нѣща, тѣ стояха като безгласни. Царьтъ, заедно съ цѣлия благочестивъ съборъ, като ги видѣ напълно посрамени, зарадва се много и — да бихме казали по Писанието — тържествуваше домътъ Давидовъ, а домътъ Сауловъ биде унизенъ³. И когато, прочее, лъжата биде изобличена чрезъ истината, криво-вѣрнитѣ бѣха обзети отъ голѣмъ срамъ. Лазарь, прочее, като разбра заблудата си, прекара въ покаяние докрай всичкитѣ си дни. Скверниятъ Босота пкъ, заедно съ единомислящия свой

¹ Матей, V, 34.

² II Петр., II, 22.

³ II Царства, III, 1.

ученикъ Стефанъ, останаха като окаменени. Поради това преблагочестивиятъ царъ, следъ като видѣ тѣхното празномждрие, повели да бждатъ обгорени лицата имъ съ нажежени желѣза и напълно ги прогони изъ своитѣ предѣли. Като бѣ свършенъ така съборътъ и постигна свѣтли подвижи, всѣки се прибра въ своето пребивалище. А божествениятъ и ревностенъ мжжъ, като отиде въ своето жилище, къмъ трудоветѣ прибавяше трудове и къмъ страданията — страдания.

Гл. XVIII. Но премждриятъ въ злобата, вселукавиятъ и скверенъ дяволъ, както му е свойствено да изкушава човѣцитѣ, така и стори и възбуди борба противъ правата и чиста вѣра, като мислѣше, както ми се струва, да откжсне занапредъ царя отъ чистата и искрена любовъ на великия, духовния и честния [мжжъ], която бѣ утвърждение въ православната вѣра. Но това лукавство не се укри отъ премждрия. Тази бранъ послужи, така да се каже, за да се изяви ревността на чудния отецъ. Когато, прочее, лукавиятъ и неблагоприятенъ юдейски родъ нѣкога се надигна противъ Бога, Който го е създалъ, засили се да наложи всѣкакво нечестие: първомъ богопротивниятъ не пощади отъ избиване пророцитѣ, които проповѣдваха за Неговото пришествие, а после се повдигна и противъ самия Спасителъ и не престана да бѣснува даже до кръста и смъртта. Заради това Богъ имъ отне Своего наследство — сиречь, царството, светителството, пророцитѣ, помазанието, поличбитѣ и, накратко да се каже, всичко законно и ги предаде за разхита на римския народъ. Оттогава тѣ и се разсѣяха по цѣлата вселена и ще прибиваватъ така до свършека на вѣка. Тѣ, обаче, бидейки окаменени и безъ да разбиратъ онзи, който рече: „Заклехъ се въ моя

гнѣвъ, ако влѣзатъ въ Моето покоище“¹, но още и дрѣзнаха да докоснатъ самия Владика Христа и пречистата наша Владичица Богородица и почитанитѣ отъ толкова години Тѣхни икони. Кореови и Датанови изчадия, внуци на древното стѣлпотворение², тѣ сториха не само това, но хулѣха и унижаваха безсрамно и божественитѣ храмове и приношенията въ тѣхъ и бледословѣха други речи, които не бива дори да се записватъ: да се безчестятъ дори и самитѣ свещеници, да се обругаватъ иноцитѣ и да се вършатъ други безумства. Причината за цѣлата тази беззаконна и нечистива дързостъ на юдеитѣ бѣ тази, че тѣ се надѣваха на царицата, която бѣше отъ тѣхното племе и царуваше. Но тѣ погрѣшиха въ своето начинание, защото тя, бидейки благочестива и православна, не допускаше никакъ да бжде нанасяна нѣкаква хула на православната вѣра, а като имаше чиста вѣра къмъ Господа нашъ Исуса Христа и къмъ Неговата пречиста Майка и общо къмъ всички светии, въздигна множество манастири и църкви за слава божия.

Гл. XIX. Когато чу това ревнителътъ на благочестието, взе съ себе и съжителя си и единомръвния Романа, отиде при царя, видѣ го насаме, взе го настрана и му разказа цѣлото безумно начинание на онѣзи, какъ и въ каква злоба сж се впуснали. Той събуди такава ревностъ въ царя, щото този, безъ нито най-малко да отлага, повели веднага да се събере съборъ. Много се срамуваше, прочее, предъ добродетелта на този мжжъ и съ охота приемаше онова, щотой казваше, и се стараяше въ всичко да бжде подражателъ на неговата ревностъ. Добриятъ ревнителъ, обаче, не бѣ доволенъ само отъ това,

¹ Псалми, XCIV, 11.

² Числа, XVI, 1 сл.

а и самата царица потикна къмъ подобна божествена ревностъ, както и патриарха. Прочее, по царска повеля съборътъ се събра. Тогава царътъ председателствуваше събора заедно съ своитѣ синове, сиречь Шишмана и Асѣня, въ новосъздадения отъ него палатъ. Заедно съ тѣхъ бѣ и патриархътъ господинъ Теодосий, така сжщо и пресвещениятъ митрополитъ на Великия Преславъ—първопрестолникътъ Доротей, дрѣстърскиятъ митрополитъ Захарий, митрополитътъ на Овечь-градъ.—Лазаръ, ловечкиятъ митрополитъ Партений, филипополскиятъ митрополитъ Мануилъ, сръдецкиятъ митрополитъ Леонтий, вдовстващиятъ мадитски митрополитъ Яковъ, епископъ Доротей и Иоаникий, архимандритъ на великата лавра на светитѣ Четиридесетъ великомъченици. А онѣзи добродетелни и изпълнени съ всѣкакви божествени добродетели старци, които бѣха дошли отъ пустошъта, заедно съ блажения Теодосий, бѣха следнитѣ: свещениятъ иеромонахъ Сава, иеромонахъ господинъ Тимотей, иеромонахъ господинъ Дионисий и множество други иноци. Тѣ проповѣдваха съ ясенъ гласъ православната вѣра, че единородното божие Слово, следъ като възприе наша плътъ отъ девическата кръвъ на Богомайка и Пречистата, бидейки съвършенъ Богъ, стана съвършенъ човѣкъ заради нашето спасение, и че който не се покланя на възплътения Христа Бога и на Неговата Богомайка, изписани на икона споредъ Тѣхната човѣшка природа, да бжде проклетъ и да бжде осжденъ съ невѣрнитѣ. Не само това, но [тѣ осждиха] и скверната и богомерзка богомилска, сиречь масалианска ересь, а сжщо и другата, новопоявилата се — сиречь ересьта на Варлаама и Акиндина — и нейнитѣ служители и предстоятели

да бждатъ прогонени далече отъ своитѣ предѣли, та занаяпредѣ българската страна да бжде чиста отъ такива нечисти плѣвели, а само благочестивата вѣра чисто да сияе, повече отъ слънчеви лъчи, както би казалъ нѣкой.

Гл. XX. Благовѣрниятъ царъ Иванъ Александъръ повели споменатитѣ хулители евреи, — следъ като ги разследва споредъ закона и съ пълна старателностъ и ги намѣри виновни, — да бждатъ предадени на смъртно осжждане. После, поради присжщото му човѣколюбие, промѣни тази смъртъ на животъ и ги осжди да бждатъ наказани съ мжчения, та и другитѣ да бждатъ назидани да не хулятъ. Единъ отъ тѣхъ, прочее, ако и не доброволно, но поради страхъ отъ смъртѣта, се обърна, като се каеше и се молѣше на свещения съборъ и на благочестивия царъ, да бжде приетъ и да вѣрва въ непорочната и чиста наша вѣра. Съ съгласието и решението на цѣлия съборъ, той биде приетъ и оглашенъ, покрѣсти се въ името на Отца и Сина и Светия Духъ и изповѣда, че Синътъ божий и Богъ Христосъ сжществува, и биде причисленъ къмъ непорочното Христово стадо. Двамина други, обаче, не пожелаха да преминатъ въ истинната свѣтлина и да се просвѣтятъ, но искаха да пребждатъ въ мрака на своето нечестие, та бѣха предадени на наказание. Когато това тѣхно дѣло стана известно, хората се нахвърлиха върху тѣхъ. Народътъ, като се стече съ силни викове, уби единия отъ тѣхъ и така този извъргна своята скверна душа. Другиятъ биде отведенъ и му отрѣзаха хулния езикъ, който високо бѣ говорилъ неправда, и измамнитѣ му устни, заедно съ ушитѣ, които не бѣха слушали добре божия законъ. По повеля на царя, на патриарха и на цѣлия съборъ бѣ написанъ свитѣкъ,

за осведомение и утвърждение на останалитѣ родове, които ще дойдатъ по-късно, та никой евреинъ поради нѣкаква причина да не посмѣе да дрѣзне въ каквото и да било противъ истинната и благочестива наша вѣра. Както, обаче, бидоха предадени отъ Бога за заробване отъ всички народи, така да бждатъ и пребиваватъ роби, а не власти; защото Господь, напротивъ, ги е поразилъ като Свои врагове и имъ е наложилъ вѣченъ позоръ, поради което и сега сжществува и въ вѣковетъ ще пребжде тѣхниятъ позоръ. Следъ като, прочее, се завърши така свѣтло съборътъ и бѣ постигната блѣскава победа, подписанъ бѣ свиткъ съ червени и царски писмена и биде подпечатанъ съ царски печатъ, въ 28-та година отъ неговото царуване, а отъ създаването на свѣта въ 6868 [=1359/60] година. И тъй всѣки отиде въ своята областъ. Благочестивитѣ, прочее, бѣха обзети отъ голѣма радость, а богоборцитѣ юдеи залѣ нетърпимъ срамъ и ги обхвана пълно умъртвение.

.

LXXII. Изъ житието на св. Ромила Видински

[I.] Οὐδὲν οὕτως ἡδὺ καὶ τοὺς τῶν καλῶν ἐραστὰς οὐχ ἥμισυ εὐφραῖνον⁵ ἢ λέγειν τι κρείττον καὶ σωτηρίας ἐχόμενον· πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις καὶ ζῆλον οὐκ ἀγενῆ τινα πέφυκε ταῖς τῶν ἀκούοντων ἐντιθέσθαι ψυχαῖς. τί γένοιτο κρείττον τῷ φιλοθέῳ τοῦ τῶν ἐπ'εὐσεβείᾳ διαπρεψάντων τοὺς βίους καὶ τὰ παλαίσματα γραφῇ παραδοῦναι, ἵν' ὧν τὰς εἰκόνας ἐν πίνακι καθορᾷ καὶ τὸν βίον ἐν χερσὶν ἔχων ἦδη, πρὸς τὸν αὐτὸν ἐκείνοις ἀποδύσῃται καιροῦ καλοῦντος ἀγῶνα, κἀντεῦθεν καὶ τῶν βραβείων ἐπιτυχὴς γένηται· τοῖς δ'εἰρημένοις εἰ καὶ μὴ τῷ χρόνῳ, τοῖς γε τρόποις ὁ νῦν ἡμῖν εἰς εὐσημίαν προκειμένος συναριθμὸς καὶ διὰ τοῦτο⁶ καὶ τῶν ἴσων ἐπαίνων δίκαιος τυγχάνειν πρὸς ἡμῶν. λεγέσθω τοιγαροῦν τὰ ἐκείνου καὶ φιλοθέοις ἀκοαῖς ἡδεῖά τις τριπέτρα προτιθέσθω.

1. И́мѣ́юще́ сѣ́це́ сладча́нши́ нѣ́же до́бры́ рачи́тели тѣ́шанѣ́а до́бно . ꙗ́коже ꙗ́же ꙗ́побѣнѣ́ ꙗ́ бѣ́олю́бьнѣ́ житі́и прѣ́шлѣ́ши сѣ́хъ стра́нїа ꙗ́ вѣ́рби писа́нїѣ прѣ́даати . ꙗ́коже кѣ́ ревностѣ́ ꙗ́ кѣ́ подража́нїю ꙗ́же по сѣ́, повѣ́сти ради вѣ́зводѣ́тисѣ́ . ꙗ́коже же сѣ́зани бѣ́хѣ́ . ꙗ́ ꙗ́чеже ꙗ́же по вѣ́рзѣ́ сѣ́зани не́ сѣ́блѣ́сти ꙗ́кѣ́рѣ́днѣ́ . ꙗ́ зра́ко-дѣ́еице́ о́ко ꙗ́мѣ́ше . кѣ́ вѣ́сѣ́мꙗ́ ꙗ́же похѣ́лѣ́ше ꙗ́ чѣ́тнѣ́и своі́ствѣ́нѣ́ ꙗ́мѣ́ти хѣ́тише . ꙗ́ вѣ́ желані́и стежа́нїа вѣ́ти...

Месецъ януарий 16-и. Житие и подвизи и отчасти чудеса на новоявилия се и преподобенъ отецъ нашъ Ромила пустинножителя, написано отъ неговия ученикъ Григория, отшелникъ и краснописецъ, въ подножията на Света Гора Атонска, въ мѣстото, наричано Мелана.

Благослови, отче!

Гл. I. Нищо не е така сладко, нито така достойно за ревнителигѣ на добритѣ дѣла, както това да се запишатъ страданията и борбитѣ на светиитѣ, които сж прекарали живота си преподобно и боголюбиво, и по този начинъ, чрезъ поведението, да се изложатъ за съревнувание и подражание на потомството; какъ бѣхме създадени

ние, човѣцитѣ, и особено ония, които запазваме не-
вредимо създаденото по образъ [божий]¹ и имаме
здрово душевното око за всичко, което е похвално и
почетно, та да пожелаемъ самитѣ ние да имаме и
да бждемъ обхванати отъ желание да го притежа-
ваме; да видимъ съ очитѣ на душата, прочее, по-
двизитѣ на превъзходнитѣ мъже и добри стра-
далци на добродетельта и оттамъ да получимъ
нѣкаква придобивка. Защото, когато се виждатъ
дѣлата, заслужаващи похвала, тѣ изглеждатъ до-
стойни да бждатъ желани, биватъ обиквани и
потикватъ зрителитѣ къмъ тѣхното придобиване.
Немалка полза принася повестъта за тѣзи под-
визи, които минаватъ отъ слуха на знаещитѣ
къмъ слуха на незнаещитѣ...

Гл. II. Отхрани, прочее, тогова доблестния пре-
славниятъ градъ Видинъ, който лежи при рѣка
Дунавъ и който, ако бжде нареченъ отъ нѣкого
страна на обилие, не ще бжде грѣшка. Двамата
му родители бѣха благочестиви, боеха се отъ
Бога и нѣмаха много богатство, но толкова, кол-
кото безъ оскъдица бѣ потрѣбно да бждатъ за-
доволени и да правятъ подаяния на беднитѣ,
както е свойствено на наистина христоименититѣ
мъже. Бащата, прочее, бѣ грѣкъ, а майката про-
излизаше отъ българитѣ. Отъ такава блажена
двойка, — защото трѣбва и родителитѣ да назо-
вемъ блажени заради тогова блажения — се
роди, прочее, този богопредпознатъ и предопре-
дѣленъ да просияе въ добродетельта младенецъ
Руско. Това бѣ името му, което отъ божестве-
ната купель, сиречь отъ светото кръщение, отъ
родителитѣ при рождение му бѣ дадено. Тѣ го
възпитаха като люде благочестиви и богобоя-
зливи, въ наставленията и поученията Господни.
Съ изминаването на времето и съ неговото тѣ-

¹ Битие, I, 27.

лесно възрастване, проявяваше се и пребиваващата въ него благодатъ на Светия Духъ въ въпроси и умни отговори и въ божии слова и разговори съ хората. Тъй като не подобаваше такъвъ добъръ младенецъ да остане незапознатъ съ божественото обучение за писмената, той биде предаденъ отъ родителитѣ си на нѣкакъвъ учителъ за учение. Тъй като се повинуваше на учителя, както подобаваше, той надмина всички деца, които бѣха влѣзли въ училището преди него. И онова, което е най-чудно, то е, че въ кратко време не само ги надмина, но и ги учеше да се отклоняватъ отъ обичайнитѣ детски игри и неразумното прекарване на времето. Тъй като младостта е придружена отъ безразсѣдство, а високоумието води къмъ погибель, то поради това, о прелюбезни, трѣбва съ трезвостъ и внимание да се упражняваме и да залѣгаме въ нашето учение. Отъ това той получи немалка възхвала. Не единствено самитѣ негови връстници и съученици, но и самиятъ тѣхенъ учителъ се удивляваха на този младежъ-старецъ Руско, за преждевременната му разумность и благочестие, па и мнозина, които живѣеха въ онзи градъ. На устата имъ бѣ винаги слово за разумностьта и премъдростьта на младежа.

Гл. III. Но неговитѣ родители, бидейки наистина най-плътски родители и като не предугаждаха още боголюбието на младежа и какво божествено желание той носи въ сърдцето, решиха въ себе си да го обвържатъ въ бракъ. Тѣ изявиха решението си съ слова предъ младежа, но той не пожела да изслуша не само словото, но дори и гласа имъ, тъй като бѣ наумилъ да напустне мирския смутъ и да се обърне къмъ иночески животъ. И какъ, прочее, можеха да убедятъ ревнителя на тази чистота и да го отклонятъ отъ обичьта къмъ Бога, ко-

гато благодать невидимо го крепѣше? Следъ тови родителитѣ му намислиха да наложатъ на нежелающия младежъ и противъ волята му своето желание. Когато разбра това онзи, който желаеше съ цѣла душа нетлѣннитѣ и вѣчни блага, тайно избѣга отъ родното си мѣсто. Той стигна Загора, влѣзе въ града на тази епархия, наричанъ по-рано Торвоснъ, а сега Търново, и се посели въ единъ отъ тамошнитѣ манастири, който манастиръ имаше наименование Богомайка Пжтеводителка. Предстоятельтъ на обителта, както е обичайно, го запита: „Отгдѣ си, чедо, каза, и какъ дойде тукъ?“ Той отговори и разказа на предстоятеля всичко за себе си, като [добави]: „Дойдохъ тукъ, защото желая да стана инокъ“. Предстоятельтъ го прие радостно, острига коситѣ на главата му и го преименува Романъ. Бидейки прозорливъ, той съзрѣ отъ нѣкакъвъ малкъ разговоръ бждното неразсѣдливо послушание и благочестие на този младежъ и веднага му даде последованието на църковната служба. Следъ като той служи добре и както подобава въ продължение на нѣколко години, предстоятельтъ се радваше за това, съзирайки всѣкидневното украсяване на църквата, а още повече неговитѣ благи нрави и смирение. Понеже този, преподобниятъ, бѣ наистина смиренъ повече отъ всѣкиго другиго, и по образъ, и по обичаи, и по нравъ, както подобаваше, и [за това] ще свидетелствуватъ, заедно съ мене, онѣзи, които го познаватъ изначало, защото още на пръвъ погледъ даваше възможность на благоразумнитѣ да разбератъ присъщото на неговата душа смирение. Но въ смирението, прочее, както казахме, той бѣ стигналъ до крайность.

Гл. IV. Знаятъ близкитѣ до мѣстото жители на споменатия градъ Търново близката планина, — защото до Търново лежи планина — наричана съ мѣстното наименование Устие, както

и единъ хълмъ въ предградието, назоваванъ и той отъ старо време Света Гора, въ която живѣха, па и до днесъ живѣятъ, множество иноци. При тѣхъ казаниятъ страдалецъ обитаваше и живѣеше. Що се отнася до обичѣта къмъ ближния, дали той я проявяваше оскждно и само отчасти, както казаха нѣкои, потиквани отъ завистъ? — Никакъ! Кой повече отъ него я постигна и притежаваше въ пълнота, въ тѣлесни и духовни прояви? Той нескждно раздаваше необходимото за тѣлото, като се радваше повече на това да дава, отколкото да получава. Онова, което е най-чудно, то е, че бидейки множество пѣти въ оскждица, подобно на човѣкъ нуждающъ се и подвижникъ, никога не проявяваше небрежение къмъ царцата на добродетелитѣ, но се стараеше, като истински божий рабъ, да изпълнява най-много отъ всичко дълга на любовта. Когато, прочее, узнаваше за нѣкого отъ живѣящитѣ въ онази планина да страда или отъ многолѣтието си, или пъкъ да е измжчванъ отъ нѣкакъвъ неджгъ, улавяше риби, приготвяше ястие отъ тѣхъ и въ никакво време презъ нощта безъ шумъ пристигаше въ килията на неджгавия, повесваше [ястието] и бързо си отиваше. Живѣящиятъ въ килията, като излизаше на утринята и намираше повесенитѣ риби, радваше се на неочакваното намиране на тѣзи риби. Той се чудѣше въ себе си и се питаше, чие ще бжде това добро дѣло. Отивайки си, веднага той си казваше: „Това не е сторено отъ никого друго, освенъ отъ чудния Добророманъ“.

Гл. V. Така, преподобниятъ проявяваше любовъ чрезъ тѣлесни вещи и потрѣби. Какъвъ бѣ въ поученията и назиданията къмъ единомравнитѣ и особено къмъ начинаващитѣ монаси, не може всичко да се каже съ дума. Той притежаваше щедростта на милосърдието по божие

съпричастие, а не е възможно да се изкаже неговият даръ на умиление и богатството на сълзи, нито пъкъ е възможно да се сравни въ това съ нѣкого друго. Въ него, прочее, се изпълваха онѣзи пророчески думи, които казваха: „Ще обливамъ всѣка нощъ моето ложе, съ сълзи ще омокрямъ моята постеля“ и „моитѣ сълзи ми станаха храна деня и ноща“¹. Но да се възвърнемъ къмъ предмета на житието. Неговиятъ предстоятель се веселѣше и радваше за неговото послушание, прилежание и спретнатостъ. А този се топѣше въ мисълта си, като имаше желание отново да избѣга отъ житейскитѣ мълви и да се посели, подобно на пустиннолюбива гърлица, въ пусто и отстранено отъ свѣта мѣсто. И когато узна за Парория и че тамъ се намира великъ о Бога човѣкъ, и обителъ е създадѣлъ господинъ Григорий Синаитъ — това бѣ името на мжжа, — който всѣкидневно, така да се каже, призовава души съ тржбата на своето слово и съ начина на своя животъ и ги принася на Господа, той цѣлъ бѣ унесенъ въ мисълта да се отдалечи оттамъ и, ако му бѣ възможно да получи дори крила, да прелети въздуха и бързо да се намѣри тамъ. Толкова много мълвата и славата за онзи свети отецъ уязви съ любовъ неговото сърдце! Така го чухъ да разказва това. Оттогава, прочее, Загора имаше тѣлото, а Парорийската пустиня душата. Жадуваше и търсѣше тамъ да се приближи къмъ Бога, подобно на жадуващия еленъ за воднитѣ източници². Не го оставаше, обаче, любовта и благочестието на предстоятеля. Защото игуменътъ обичаше много тогова, добрия Романа, и поради това му създаваше прѣчки по нѣкога, безъ да иска да го оскърби. Потай-

¹ Псалми VI 7; XLI, 4.

² Псалми, XLI, 2.

вайки, прочее, мисълта въ себе си, той тжгуваше и скърбѣше, защото язва за сърдцето е натрапчивата мисъл. Обаче мисълта за отлжчването напълно го бѣ завладѣла. И като нѣмаше какъ другояче да извърши дѣлото, намѣри благополучно време и веднага изяви на предстоятеля целта на своето отлжчване. Когато този чу това, наскърби се много, защото желаше да бжде неразлжченъ съ него презъ цѣлото време на своя животъ. Но предстоятелятъ размисли и разсѣди, отлжчката му да не стане противъ неговата воля и желание, явно го благослови, изрече молитва надъ него, даде му много напѣтствия и го отпрати.

Гл. VI. А този, като прие и другъ братъ врѣстникъ и посветенъ въ сѣщото дѣло, на име Иларионъ, съ усърдие стигна Парорийската пустиня. Когато вече бѣха въ обителта на споменатия свети отецъ Синаита, тѣ принесоха на този великъ мжжъ, както подобаваше, дължимото поклонение и благочестие. И когато ги запита, отгдето сж, „защо и поради каква причина дойдохте при насъ“, тѣ разказаха на великия всичко за себе си и известиха, че сж дошли тамъ, защото желаятъ да му бждатъ ученици. Великиятъ ги прие радостно и като узна, съ помощта на живѣящата въ него божествена благодатъ, присжщата на всѣки отъ тѣхъ сила и воля, поржча всѣкому отъ тѣхъ и подходя служба. На Илариона, като на по-немоощенъ, повели да служи по-лекитѣ служби въ обителта, а на по-силния отъ него Романа — възлагаше по-тежкитѣ и трудни служби. Тогава именно великиятъ отецъ съграждаше споменатата обителъ. Можеше, прочее, да се види оттогава изпълнителятъ на послушанието Романъ да преминава и прекарва всички служби: понѣкогасвалаше греди отъ планината, другъ пжтъ дър-

вета за нѣкаква нужда на сградата, понѣкога камъни, други пжтъ вода отъ течащата наблизорѣка, а се случваше и да размѣсва варъ съ вода, а сжщо така непрестанно служеше въ готварницата и хлѣбарницата. Въ всички служби се показваше изкусенъ служителъ и бѣ благоугоденъ служителъ, като никого другиго, за немоцнитѣ, та почти да се каже, заедно съ службата, даряваше на болни и здраве. Поради това той бѣ възжеланъ и любимъ на всички заради присжщото му смирение и любовъ, та тѣ, вмѣсто Романъ, го нарекоха Добророманъ, като възхваляваха неговото благочестие и смирението, което имаше спрямо всички. Усърдствувахе, прочее, винаги този, доблестниятъ по душа и тѣло, да изпълнява всички служби съ истинска любовъ и горещо желание, които имаше къмъ онова велико светило, сиречь Синаита, предстоятеля на обителъта, както казаха божественитѣ слова и още по-добре биде казано въ божествената Лѣствица, че „колкото вѣрата процѣтвѣява въ сърдцето, толкова тѣлото усърдствува въ служба“ и реченото отъ свети Марко постника: „Господь, рече, е спотаенъ въ Своитѣ заповѣди и онзи, който желае да Го намѣри, нека върши Неговитѣ заповѣди и когато ги изпълнява, ще Го намѣри всрѣдъ самитѣ тѣхъ“. Но нашето слово нека следва по редъ подлежащата повестъ. Когато постройката на обителъта, съ божия помощъ, бѣ завършена, живѣящитѣ въ обителъта почиваха тѣлесно, както подобава, въ своитѣ килии и се занимаваха съ духовни дѣла, както предстоятельтъ, великиятъ онзи отецъ Синаитъ, всѣкому бѣ повелилъ и отредилъ. Като виждаше тогава Романа още младъ тѣломъ, а още повече по душа, той разсжди, бидейки премждъръ знатокъ въ божественитѣ дѣла, и му даде работа, която отговаряше на разположението и разума на този

младъ труженикъ и страдалецъ. Но тукъ да видимъ разумно, какъвъ бѣ този, преподобниятъ, отъ самото начало на иноческия животъ подвижникъ и усърденъ изпълнителъ на всѣко богоугодно дѣло.

Гл. VII. Тамъ имаше единъ престарѣлъ старецъ, разслабенъ тѣлесно, а повече отъ яростъ. Заради тази яростъ никой отъ тѣхъ не можеше да му служи или да го укроти. Като видѣ това онзи великиятъ пастиръ и знаеше умѣлото служене на добрия Романъ къмъ болнитѣ и че никой другъ като него не може да слугува на стареца, повели му да служи на тогова болния. И трѣбваше тогава да се види този новъ Акакий, който доблестно търпѣше изричанитѣ отъ оня боленъ старецъ жестокословия, както нѣкъде рече Лѣствичникътъ за онзи, който истинно се повинуваше: „Пия всѣки день поругания и унижения като жива вода“. Но понеже старецътъ къмъ другитѣ болести имаше и стомаха си разпуснатъ и не можеше охотно да приема друга храна, освенъ единствено риба, що стори добриятъ този труженикъ? Той изучи риболовното изкуство и нощемъ плетѣше мрежи, а денемъ ловѣше риби и така принасяше на онзи старецъ полезна храна. Въ другитѣ времена отъ годината ловитбата му бѣ удобна и неговото изкуство сполучваше, но зимно време му бѣ много трудно да лови, понеже онова мѣсто бѣ извънредно студено и водата на това мѣсто се обръщаше въ ледъ поради голѣмия студъ. Сжщо снѣгътъ оставаше даже до месецъ априлъ. Тогава, прочее, и дълбинитѣ на онѣзи езера, които жителитѣ на това мѣсто наричатъ вирове, замръзваха напълно поради голѣмия студъ. Както казахме, това не му позволяваше да лови обичайния риболовъ и поради тази причина двамата биваха обзети отъ мжка: старецътъ, защото се лишаваше отъ риба,

а добриятъ служителъ заради обслужвания старецъ. Като виждаше болния така скърбенъ, страдаше и той, като истиненъ служителъ въ Бога, поради което размисляше въ себе си грижливо, що да стори, та да може да риболовствува. Но вижте какъвъ начинъ на ловене той изобрети тогава, защото нуждата е изобретателна и довежда душата до много измишления. Тогава още повече Богъ му даде това измишление, защото той Го умоляваше за това. Що стана следъ това? Умътъ ми се удивлява, ржката ми изтръпва и не може да пише, очитъ ми се изпълватъ съ сълзи, тъй като се удивляватъ на начинанието на този страдалецъ. Защото той изнамъри тогава начинъ, неизпитанъ отъ повечето, мисля дори и отъ никого. Обхождаше вироветъ и разчистваше съ лопата тукъ и тамъ снѣга, а леда разбиваше съ чукъ. Цѣлиятъ се тресѣше отъ силния мразъ и прѣкомърния студъ и, като тракаше съ жби, влизаше въ вира, тогава размжташе съ нозе долната вода на дъното, така щото насила караше намиращитъ се въ нея риби да излизатъ ведно съ размжтената вода, и така веднага, като поставяше сака, ловѣше. Той бѣ измислилъ наистина нѣкаква странна и чудна ловитба. Не бѣ ли, прочее, този виръ подобенъ, споредъ съвѣстята на този страдалецъ, на онова езеро на светитъ Четиридесетъ мжченици? Наистина, много! Ако ли нѣкой, напротивъ, каже, защо и той не умрѣ тогава отъ тѣлесна смъртъ, като тѣхъ, това бихъ му казалъ, че и той, ако не би съзиралъ предъ очитъ си смъртята, не би влизалъ въ заледенитъ и помръзнали води, безъ никой да го принуждава. Но това означава да положи човѣкъ душата си за ближния¹.

¹ Ср. Иоанъ, X, 11.

LXXIII. Изъ похвалното слово на Григория Цамблакъ за патриархъ Евтимия

Гл. XVI. Варварскыи царь, побѣдами и оудръжаніемъ
многихъ азыкь възнесъ са, понеже слышаше о такомъ
градѣ, величество доволно имѣемъ и стѣнамъ оутвѣр-
жденіе и красотѣ и самого мѣста положеніе ѿтиждѣ къ
пріятѣмъ жестоко, яко и кромѣ стѣнь ест[ь] стѣнкож
твърдостѣмъ доволни, къ симъ и имѣніѣмъ многа и народа
множество веліе, славѣ же великѣ, елико въ цр[ь]ков-
ныхъ и елико въ царскихъ, изколи доброненавистный
того разорити. Тѣмъ же и подкигъ въстоуиша въсь, научь
отъ Перскихъ предѣлъ и Ликаоніѣ и Асіѣ, прѣходитъ въ
Синспонтѣ и западнѣмъ вѣни'ства, якоже повелѣлъ бѣше,
стѣнкоушениа обрѣтъ въсь, яко не тѣмъ Даріѣ, Пер-
сомъ и Мидомъ царѣ, прѣвѣсходити таковыми, нѣ и
нѣ отъ Македоніѣ Александра, ненадеждно нападае на
градъ

Гл. XVI. Варварскыи царь, възгордѣнь по-
ради победитѣ и завоеванието на много народи,
понеже слышаше за този градъ [Търново], че
билъ доста голѣмъ, ималъ здрави стени и кра-
сота, че самото положение на мѣстото е съвсемъ
непревзимаемо, понеже, освенъ съ стени, той е
укрепенъ и природно, при това притежава го-
лѣми богатства, голѣмо множество народъ и ве-
лика слава, както въ църковнитѣ, така и въ цар-
скитѣ нѣща, пожела доброненавистный да го
разори. Зато, като вдигна всички източни вой-
ски, начевайки отъ персийскитѣ предѣли, Ликао-
ния и Азия, преминавайки въ Хелоспонта, и като
намѣри западнитѣ войски, както бѣ повелѣлъ,
събрани всички, така щото да превъзхожда съ
тѣхъ не само Дарія, царя на перси и миди, но
и самия Александъръ Македонски, нечакано на-
падна града, не отъ една или две страни, а като
го огради цѣлия наоколо съ войска. А протеже-

нието на тѣзи свирепи войски бѣ голѣмо. Варваринътъ свирепствуваше и се заканваше съ огънь да ги изгори, заплашваше на части да ги съсѣче и да ги предаде на друга насилствена смъртъ, ако останатъ все така непокорни. Найсетне, той го завладѣ, но не съ своята сила, а поради потайнитѣ божии сждби. И веднага иереятъ бива прогоненъ отъ църквата, която бѣ завзета отъ дѣлателитѣ на безсрамието, ковчегътъ съ завета пада въ ржцетѣ на другоплеменници, светая светихъ минава въ властѣта на асирийцитѣ, и, онова, което е най-истинно, светитѣ нѣща биватъ хвърлени на псетата. Достойно ли бѣ, кажи ми, да страда тогава светиятъ мжжъ, като гледа съ очи онова, което и съ слухъ не би могълъ да понесе? Ако, прочее, Давидъ, бидейки царь и извънъ свещеничеството, страдаше така, щото каза: „жалостѣта на Твоя домъ ме изяжда“ и „поруганието на Твоитѣ хулители падна върху мене“¹, не трѣбваше ли да страда много повече свещенослужителътъ, чиито трудове и старания бѣха потѣпквани? Що, прочее? Нима изпадна въ скръбъ, повече отколкото подобаваше? Нима омекна отъ страхъ? Нима изпадна въ малодушие или се разлени? Нима избѣга, когато видѣ стадото разхищавано? Нима промѣлви малко или голѣмо слово, недостойно за неговото любомждрие? Никакъ, но дори предъ царя се представя, укротява неговата жажда за убийства и страшния изгледъ на варварина промѣня въ благосклонность, както нѣкога пророкътъ — лѣвоветѣ въ рова и децата — пламъка въ пещьта¹. Защото и на варварското безумие е присжщо да се срами предъ добродетелѣта на такива мжже. Когато, прочее, го видѣ отдалече, че идва съ

¹ Ср. Псалми, LXVIII, 10.

¹ Даниилъ, VI, 16 сл.; III, 19 сл.

обичайното нему благочиние и любомждрено държание, безъ да погледне на никое отъ околнитѣ зрелища, които привличаха къмъ себе си слуха и очитѣ на невежитѣ, а ги отминаваше сякашъ сж изписани на стена, [този], съ благовидностъ на лице, не продължи да седи, но като стана веднага, въздаде му честь, удостои го съ седалище близо до себе си и изслуша молбитѣ му за людетѣ, въпрѣки че накрая не изпълни обещаното. И като нѣкакъвъ доблестенъ военачалникъ, който, ако и победенъ отъ враговетѣ, накрай не обръща грѣбъ, а като събере отново сили, постига победа, така стори и той. Следъ като бѣ изгоненъ отъ църквата, той отиде въ друга, която бѣ посветена на името на върховнитѣ [апостоли], и като ги прие за защитници, отдаде се на повече подвизи, отколкото по-рано, като обмисляше, какъ да запази [людетѣ] незасегнати отъ варварското губителство, назидаваше, утешаваше, повдигаше изпадналитѣ, простираше ръка на препънатитѣ, издигаше легналитѣ, подкрепяше готовитѣ да паднатъ, възхваляваше онѣзи, които се борѣха, и ги потикваше къмъ мъжество, а нѣкои отсичаше като гнилъ членъ, та да не загние и цѣлото тѣло, или прогонваше прокажената овца, за да не предаде болестъта и на цѣлото стадо. И така, тѣзи втори подвизи на [светия] мжжъ и победи надъ лукавия бѣха поголѣми, отколкото първитѣ, когато прекарваше живота си въ тишина. Защото божествениятъ Промисълъ често оставя врага да повдигне буря противъ светиитѣ, та еднитѣ отъ тѣхъ, чрезъ страдание, да го победятъ и да се увѣнчаятъ, а другитѣ, въ борби и мжки, да бждатъ победени и да станатъ достойни за смѣхъ. Това стана и съ Иова¹: когато, прочее, поради такива и тол-

¹ Ср. Иовъ, I сл.

чави злини, които нито помисълъ може да изтърпи, вече мислѣше страдалеца за победенъ и умъртвенъ, тогава, окаяниягъ, се видя стжпканъ подъ неговитѣ нозе и немощенъ дори да диша. Така сжщо и при апостолитѣ, когато вече мислѣше, че е възспрѣлъ проповѣдъта на Евангелието, повдигна гонение, потикна тиранина, подбуди царя къмъ тѣхното избиване и предаде апостолитѣ на насилствена смъртъ, тогава видѣ, че Евангелието е обгърнало, като нѣкакво второ небе, не само тукъ или тамъ, но цѣлата вселена.

Гл. XVII. Когато лукавиятъ се видѣ така свързанъ отъ собственитѣ си пленници и уязвенъ отъ собственитѣ си стрели, не можеше да понесе мълчаливо разрушението на своитѣ сили и пълния упадѣкъ на своето оржие, повдигна буря, по-голѣма и по-люта отъ първата, разказътъ за която кара човѣшкия езикъ да претръпне и трепетъ обзема коститѣ. Военачалникътъ турчинъ, който бѣ поставенъ отъ турския царъ да управлява града, призова при себе си божиитѣ люде, които по име, добродетель и благородство превъзхождаха другитѣ, за да се разсжди за нѣкои общеполезни дѣла. И тѣ, като последваха злия веститель, отидоха, въ неведение подобно на овци, които следватъ своя заколитель, и всѣки носѣше своята кръвъ, като бързаше да се повѣри на убийственитѣ дѣсници. Кръволочниятъ звѣръ, когато ги видѣ въ своята рѣка, заколи ги всрѣдъ църквата или, по-добре да се каже, освети ги, безъ да се посвени отъ старостъта, нито пощади младостъта, но направи да играе ножъ на гърлата имъ. Тѣзи живи жертви, разумни жертвоприношения, въ своята кръвъ се кръстиха отново, къмъ кръвъта на Захария пролѣха своята кръвъ всрѣдъ църквата, та еднoгласно съ Авеля да въззоватъ отъ земята къмъ Господа мжченията на онѣзи, които сж изпили чашата, що по-

добава да бжде изпита отъ любимцитѣ господни, които удавиха въ своитѣ кърви всички вражи пълчища, подобно на тристатитѣ на гордия Фараонъ¹. О, свето воинство, не единъ по-рано, а другъ по-късно, но всички вкупомъ се представиха предъ мжчителя, заплюха го и, като се представиха предъ Христа, веднага бидоха увѣнчани. Мжчителътъ положи тѣхнитѣ трупове за храна на птицитѣ небесни, а [небесниятъ] Владика причисли тѣхнитѣ духове къмъ прекроткитѣ ангели. О воители, които запазихте вѣрата си и не намалихте числото си — чуйте и числото: сто и десетъ бѣха онѣзи, чията кръвъ обагри църквата! — и бидейки толкова многобройни, мрежата на изповѣдничеството не се продра. Такива сж чадата на блажения Евтимий, така тѣ запазиха неговото учение, така му въздадоха честь за многото положени за тѣхъ отъ [светия] мжжъ трудове, щото познаха не само лишението отъ имотъ, домове, чада и сродници, но и до кръвъ се подвизаваха за благочестието, което получиха отъ него като бащино наследство.

Гл. XVIII. Достатъчна е честната и угодна на ангелитѣ тѣхна смъртъ, за да положи връхъ на възхвалитѣ на Евтимия, та да не е потрѣбно съ повече слова да се разказва за неговитѣ подвизи. Следъ това и той, грабнатъ отъ воинитѣ, съ дрѣзновение се представи предъ мжчителя, безъ да се уплаши въ душата си, безъ да се промѣни поради уплаха, но проявяващъ въ ведростта на лицето благодатъта на живѣящия въ него духъ. И когато му съблѣкоха одеждитѣ и го отведоха на градската стена, за да бжде явна неговата смъртъ, и приготвиха всичко потрѣбно за колението, нима упадна на лице, нима затрепера, нима показва въ нѣщо привързаностъ къмъ жи-

¹ Ср. Изходъ, XIV, 26—28.

вота? Никакъ! Защото той бѣ ученикъ на Павла и подобно на него бързаше да се отлжчи отъ тѣлото и да заживѣе съ Христа. И това личеше отъ думитѣ, които той каза на варварина: „Защо, несправеднико, така безумно и жалко унижи величието на моето достоинство? Подобаваще първомъ свещеникътъ да бжде принесенъ въ жертва, па после да го последватъ жертвитѣ, трѣбваше пастирътъ да предхожда овцитѣ и бащата; — чадата. Понеже първомъ бѣха осветени отъ мене, затова и чашата на заколението трѣбваше първомъ азъ да изпия. Трудящиятъ се деятель трѣбваше пръвъ да вкуси отъ този сладкъ плодъ“. Такива думи изрече многомждриятъ, призова заколителя, преклони глава и протегна усърдно шия, а този вече се приближи и бѣше готовъ да нанесе смъртната рана. Но както нѣкога [Богъ] веднага срази съ недвижимостъ ржката на беззаконния царь, прострѣна да залови пророка, по сжщия начинъ Той направи неподвижна и бездействена и тази убийствена дѣсница, та видимо изглеждаше сякашъ нѣкаква мъртва ржка, прилепена къмъ живъ и движащъ се трупъ, — за да се изпълни онова, за което се молѣше Давидъ: „Дай имъ споредъ дѣлата на ржката имъ“¹. Това ужаси онзи гордия и цѣлото исмаилтянско множество, като ги принуди да не стоятъ тамъ, но да избѣгатъ отъ самото мѣсто, следъ като възложиха одеждитѣ на блажения и му казаха да отиде свободно, гдето желае. Видѣхте ли, както казахъ и по-рано, какъ този лукавъ бѣсъ, който смѣташе да победи великитѣ мъже, отъ тѣхъ биде победенъ и поваленъ? Ето, прочее, нашиятъ отецъ отново сломи неговата привидна сила и, умирайки, го посрами. И понеже не е възможно за човѣка да умира нѣколко пжти, този

¹ Псалми, XXVII, 4.

доброволно изпълни казаното: „И закланъ бѣ и мжченикъ безъ кръвъ се прослави“. И вижъ, колко се преумножи победата, та направи и онѣзи самитѣ, които повдигна противъ блажения Евтимий, да познаятъ непобедимата Христова сила. Защото тѣ видѣха мжжеството на този великия, презрението къмъ смъртта, вѣрата къмъ Бога, грижата за чадата, така сжщо и преславното чудо съ ржката на палача и се увѣриха, че християнскитѣ нѣща сж истински. Явно е и отъ това, понеже избѣгаха и отъ мѣстото. Нѣкои пъкъ мислѣха, че ако измжчватъ повече архиерея, ще предизвикатъ отъ небето по-голѣмъ гнѣвъ, та го оставиха и предпочетоха да избѣгатъ.

Гл. XIX. А следъ това що стана? Следъ това чудо варваринътъ реши да пресели люде на Изтокъ — това изискваха и царскитѣ повели — и божиятъ чсвѣкъ да бжде изпратенъ на заточение въ Македония. И той излѣзе заедно съ людетѣ сякашъ втори Иеремия — гледка, която предизвикваше сълзи дори у самия камѣкъ на онзи градъ. Защото чада отъ бащи се раздѣляха и сродници отъ братя, понеже не всички бѣха отвеждани на едно мѣсто, та поне като се гледатъ да иматъ утешение отъ скърбитѣ, но едни — които се отличаваха по родъ, богатство и красота на лицето, — бѣха взимани, а другитѣ биваха оставяни. И онѣзи дни бѣха [дни] на плачъ. Що, прочее, е по-горчиво отъ преселението и по-жалостно отъ разлжката съ сродници, когато споменътъ за отечеството и за своитѣ като жило винаги пробужда сърдцето? Прочее, тѣ се прегръщаха единъ другиго, цѣлуваха, опрощаваха, оглашаваха съ ридания мѣстото, а всрѣдъ тѣхъ вървѣше пешкомъ великиятъ, подпрѣнъ на жезълъ, облѣнъ съ сълзи и уязвенъ въ душата отъ безбройни стрели. Но не отъ тѣхъ той страдаше, нито бѣ измжчванъ отъ неджгавостъ и старостъ, а

отъ жалость за людското страдание и за крехката възраст на младенцитѣ. И когато пристигнаха до онова мѣсто, гдето по неволя щѣше да се разлжчи отъ тѣхъ пастирътъ, — о, кой безъ сълзи ще си спомни за това! — падаха предъ нозетѣ му, обливаха ги съ потоци сълзи, допираха устни и лица, цѣлуваха му ржка, зовѣха го пастиръ, учителъ и чедолюбивъ отецъ; поради разлжката съ него тѣ се раздѣляха съ душитѣ си. Едни отъ женитѣ полагаха предъ него своитѣ отрочета, а други, които бѣха по-близо, се удостояваха да се докосватъ до ржцетѣ му, трети до одеждата му, къмъ която се допираха като къмъ ржката на светеца, напоявайки я съ горещи сълзи. Други пъкъ отъ [голѣма] вѣра скубѣха тревата, на която стоеше, а нѣкои, притискани отъ народа и не можейки да се приближатъ, чрезъ вопли на горчиви сълзи призоваваха отдалече за последна благословия и молѣха за опрощение, съ увѣреностъ въ душитѣ, че тукъ повече не ще го видятъ живъ. А той ги утешаваше и отправяше къмъ тѣхъ поучително слово, назидавайки ги да се държатъ о заповѣдитѣ господни и да пазятъ непорочна своята вѣра, чрезъ която се познава не само любовта къмъ [небесния] Владика, но и онѣзи, които я запазятъ и въ самото мѣсто на преселението, ще получатъ прослава. „Това се случи нѣкога, казваше той, и на внуцитѣ на вѣрния Авраамъ, първомъ на Иосифа, който биде продаденъ неправедно отъ братята си като робъ, но после биде прославенъ като царъ. Така и онзи великиятъ богосвидецъ, роденъ въ Египетъ въ дома на робството¹, наказва мжчителитѣ посрѣдствомъ чудото съ морската вода и изведе своитѣ едноплеменници отъ Египетъ и отъ дома на робството. Но сжщо и Зоровавель, синъ Салатиилевъ, сияеше съ сла-

¹ Изходъ, XIII, 3, 14; XX, 2.

ва въ своя пленъ поради благочестието си въ царския домъ и много помогна за освобождението на Израиля и за въздигането на храма. Що пъкъ [стана] съ Даниила, обуздателя на лъвовете, и съ тримата отроци, гасители на огъня? Съ вѣра не превъзмогнаха ли това и дори нѣщо повече? Павелъ свидетелствува, прочее, като казва: Угасиха огнената сила, затвориха устата на лъвовете¹. Що пъкъ стана съ великодушната и велика по вѣра Естирь? Като умилостиви първомъ Бога съ постъ и молитва, не укроти ли пламналия гнѣвъ на мидийския царь и освободи своите сънародници израилтяните, които въ множество, подобно на морския пѣсѣкъ, щѣха да погинатъ въ единъ день?² Той ги наставляваше да благодарятъ за сполетѣлитѣ ги беди и имъ възвѣстяваше да очакватъ занапредъ неизречени блага и — нека кажа накратко — съ благо назидание ги подготвяше по-леко да понасятъ горчивините. Като изрече такива думи този боговдѣхновенъ езикъ и преклони колѣне, помоли се заедно съ тѣхъ, после стана отъ молитвата и даде сетна благословия. Когато нѣкой отъ народа съ ридание се обърна и рече: „Кому ни предавашъ, добри пастирю?“ — той отвърна: „На Светата Троица ви предавамъ сега и навѣки“.

Гл. XX. Що, прочее? Следъ като стигна на мѣстото, гдето бѣше воденъ, неговата пустиннолюбива душа видѣ пустиня и съзрѣ мѣсто, отговарящо на неговото желание, той се просълзи, сърдцето му бѣ сгрѣно отъ прозрението на духа и той рече: „Ето покоятъ, гдето ще прекарамъ малкото останали дни отъ тукашния ми животъ и ще благодаря на моя наставникъ Бога, догдето ме освободи и отъ връзките на тѣлото“. Но

¹ Ср. Евреи, XI, 33—34.

² Естирь, V сл.

каква бѣ дейността на Евтимия и въ заточение-то?—Ловѣ, обичайното дѣло на апостолитѣ, но не на риба, а на човѣци, и то всѣки день и нощъ и, просто да се каже, въ всѣки часъ. Защото при него се стичаха всички отъ околната планина на тази областъ, както нѣкога при Кръстителя отъ юдейскитѣ страни на Иерусалимъ. Едни, прочее, биваха освобождавани отъ различни ереси като отъ язви, други пъкъ отбѣгваха отъ мрака на сарацинското нечестие, а трети отхвърляха като мръсни одежди безразсждния животъ. Бѣха насаждани всѣкакъвъ видъ добродетели, людетѣ се научаваха да познаватъ Господа и невежитѣ ставаха учители на другитѣ. И не само на онова мѣсто се стичаха хората да видятъ онзи втори Илия, но и по всички градове, села, пѣтища, тържища, домове и цѣркви Евтимиевото име се чуваше, разнасяно като нѣкакво освещение. И добре е казалъ пророкътъ: „По цѣлата земя се разнесе неговото слово и до края на вселената неговитѣ думи“¹. Следъ като, прочее, така просия въ отечеството си и всрѣдъ своя градъ, мѣлвата за онази любомждрена душа желаше да се разпростре почти по цѣлата вселена. Нѣкои смѣтатъ, че разказваното за него е невѣрно. Богъ благоволи той да се прояви като такъвъ и въ чужда страна, та оттамъ да произлѣзе по-истинна неговата възхвала, така щото самитѣ мѣстни жители да бждатъ възвестители и хвалители на този затворникъ, заточеникъ, чужденецъ и преизмѣченъ човѣкъ, тъй като тѣ много пѣти донасяха на ржцетѣ си своитѣ чада, страдащи отъ различни неджзи, и се възврѣщаха, като ги виждаха да ходятъ съ нозетѣ си, освободени отъ неджзитѣ си като отъ тежки окови. За изцѣленитѣ всѣчески бѣ наложително да възвестятъ, като съ тржба, благодеянията на лѣчителя. Поради това и много видни жени на начал-

¹ Ср. Псалми, XVIII, 5; Римляни, X, 18.

ствуващитѣ въ тази областъ отиваха при него и отъ него биваха привеждани къмъ благочестие, а пъкъ тѣ, отъ своя страна, спечелваха, чрезъ неговитѣ молитви, своитѣ мжже, привеждаха ги къмъ него, а той—къмъ Христа. Принасяха сжщо и много злато, молѣха го да приеме за нуждитѣ на своето жилище, а той и оттукъ имъ построяваше стълбица къмъ небето, като ги поучаваше да го раздадатъ на беднитѣ съ собственитѣ си ржце. Единъ отъ тѣзи му каза: „Но кой, владико, е победенъ и повече се нуждае отъ милостиня въ сравнение съ тебе, който си измжченъ отъ толкова страдания, такива неджзи, такива мжчения отстрана на беззаконницитѣ?“ А той, като го погледна кротко — защото свободната душа нивга не знаеше да гледа яростно — отвърна тихо съ усмивка на лицето: „Моето богатство, чедо, е скрито тукъ — показвайки Евангелието — и ще бжде открито, когато Онзи, Който ни го е предалъ, ще седне да издирва, каква е придобивката отъ него. Но то не е само мое, а е и на всички, които обичатъ Господа“.

XXI. О, блаженъ и апостолски гласъ, о, отговоръ на благородна душа, каквито и въ чужда страна [прояви] любомждрието на нашия отецъ! Така и въ гонението и въ заточението се грижеше за човѣшкото спасение и провеждаше къмъ Христа цѣли мѣста, градове, села и народи. Поради това нека замлѣкнатъ нашитѣ възхвали, защото самъ [небесниятъ] Владика го възхвалява съ думитѣ: „Добриятъ пастиръ полага душата си за овцетѣ“¹. Но и Павелъ му изплете вѣнецъ, когато казва: „Такъвъ архиерей ни подобаваше“.² Нека, прочее, моето слово за него завърши тукъ, гдето и той прие край на своя животъ, по-скоро край на

¹ Иоанъ, X, 11, 15.

² Ср. Евреи, VII, 26.

страданията и начало на живота о Христа, какъвто нека ние всички да получимъ по благодатъта и човѣколюбието на Господа нашъ Исуса Христа, Комуто заедно съ Неговия безначаленъ Отецъ и пресветия и животворенъ Неговъ Духъ, слава, честь, владичество и поклонение сега и винаги и на вѣчни вѣкове, аминъ.

LXXIV. Изъ похвалното слово на митрополитъ Иоасафа за св. Филотея

. . . . Приложи градоу семоу, тебе възложеному и твое насладовавшому славие мощи, съ спасеніемъ и освобожденіе въсакого озлобленія езычскихъ, варварскихъ нахожденій, изми ть въсакого богопоустнаго гнѣва и ярости. Оутвърди царей христолюбныхъ державоу и неоскоушенно съхрани, съблюди царе, въ благоустроеніи моудровани твое цѣлоующихъ священныи мощи и доушею радостною твое почитающихъ трѣзвство. Имаши бо силоу прѣтимоущоу, имаши крѣпость непоборимоу, яко мнози о Христе подіемъши подвигы, яко въ добродѣтели доидѣвъ съвършеніе, яко подражателници спасныхъ страстей, яко аггеломъ равноуслѣди. Да не оскоудеши оубо за ны моле, тебе бо ходатанцоу нашему спасенію стежахом

Похвално слово и отчасти чудеса и животъ на преподобната и преблажената наша майка Филотея, написано отъ господина Иоасафа, митрополитъ Бдински

.

Гл. III. Прочее, нейното пречестно, найпърво и истинско родно мѣсто, отъ което имаше и славата на своя родъ, бѣше пресвѣтлиятъ и най-бележитъ въ Истока Сионъ, когото неговитѣ жители нарекоха Иерусалимъ, като му дадоха

това наименование споредъ красивия и свещенъ храмъ. Първомъ се наричаше Салимъ—земя тлъста и тучна, която, споредъ Писанието¹, източва млѣко и медъ, наречена земя на обещанието, която Господъ обеща на Авраамовитѣ внуци. Следъ години пѣкъ [има] второ родно мѣсто, което не оставяше много назадъ отъ това първото, но съ голѣмина и красота на строежи, съ многолюдностъ, съ множество богатства и съ всички блага, просто да се рече, бѣ дълбоко затвърдено. Кое е то? — Памфилийска Тракия, която е била вразумена и просвѣтена отъ онзи свѣтълъ, боговдѣхновенъ и апостолски езикъ, сиречь отъ Павла, който е уста Христова. По какъвъ начинъ и тя ѝ стана родно мѣсто, ще се разкаже, за да разбератъ онѣзи, които издирватъ грижливо. Когато много пѣти бѣ извършвано пленението на Иерусалимска Палестиня и [жителитѣ] бѣха разсѣяни въ много и различни мѣста, тогава отукъ и родителитѣ на тази всеосвещена Филотея пристигнаха въ този славенъ и знаменитъ градъ Моливодъ. Въ него, прочее, славниятъ тозъ мжжъ, чието име бѣ Иоанъ, бѣ почетенъ съ санъ патриций. Той бѣ много богатъ и бѣ изпълненъ въ слово и дѣло съ всѣка премъдростъ. Той бѣ сжщо и благочестивъ и винаги се занимаваше съ Божиитѣ заповѣди и съ милостини, дѣня и ноця прекарваше въ божественитѣ църкви и щедро простираше рѣка на всички, които се нуждаеха. Той си взе жена—тя сжщо бѣ отъ много благородни люде и отъ царска кръвъ, на име Ирина, която по всѣкакви добродетели и нравъ приличаше на своя съпругъ. Следъ като премина немалко време, тѣ родиха тази добра девойка, която е начало и причина на нашия празникъ, пресладко за менъ нѣщо и име, богосъименната

¹ Ср. Битие, XII, 1 сл.; XIV, 18; Евреи, VII, 1; XI, 9.

Филотея, която небесният Отецъ благослови и освети още отъ майчина утроба. Но нека кажемъ споредъ Павла¹: „О, дълбина отъ богатство, премждростъ и разумъ божий, колко неиздирими сж неговитѣ сж'дби и неизследими неговитѣ пжтища! Защото кой узна ума Господень или кой му бѣ съветникъ?“ Разказватъ, че когато се родила тази преблажена девойка, хранѣла се съ небесно и невеществено млѣко, безъ съвсемъ никакъ да пожелае да вкуси отъ майчина грѣдь. Когато изминали три години, нейната майка стигнала края на живота си и се вселила въ обителъта на праведнитѣ, а нейниятъ баща, като виждалъ онова, което ставало съ девойката, че тя нито поне малко се докосва до земна храна, учудвалъ се въ себе си, непрестанно прославялъ Бога, Който върши велики и преславни дѣла, и я възпиталъ, прочее, въ голѣма слава

Глава VIII. Когато великиятъ царъ Калоянъ прие българското царство, той завзе и цѣлата грѣцка земя. Като стигна до този градъ, той го завзе и, взимайки тѣлото на светицата, пренесе го въ своя градъ. Когато чу патриархътъ заедно съ причта, цѣлия синклитъ и народа, тѣ излѣзоха съ свѣщи и съ благоуханни кадила да ги посрещнатъ. Следъ като цѣлунаха ковчега на светицата, съ почитъ го поставиха въ преименития храмъ на пречистата Богородица въ царския градъ Търново.

Гл. IX. Следъ като измина много време, въ 6902 (=1393/4) година, пакъ трети индиктъ, тогава на това мѣсто—поради неизвестнитѣ божии тайни—се изсипа яростъ и голѣмо агарянско нашествие и, уви, извърши се пълното плачевно разорение на този градъ заедно съ околнитѣ. Не

¹ Ср. Римляни, XI, 33—4.

зная какъ, но по допущение на всесилния Промисълъ, дълбината на чиито сжѣдби е голѣма, съ него се изпълваше онова Иеремиево псалмопѣние, което гласи: „Тжгуватъ пжтищата Сионови“¹. Когато всѣка възраст отъ мъжки полъ падна подъ оржие, когато се извършваше невѣроятното чудо, къмъ което тжжно приглашава пакъ Иеремия:² „Пролѣха кръвѣта имъ, казва, като вода около Иерусалимъ и нѣмаше кой да ги погребе. Оставиха труповетъ на Твоитѣ роби за храна на птицитѣ небесни, плѣтъта на Твоитѣ преподобни — на земнитѣ звѣрове“. Пакъ за това: „Гласъ се чу въ Рама. Рахилъ плаче за своитѣ чада и не желае да се утеши, защото ги нѣма“³. Тогава, прочее, бѣха казани, а сега се сбжднаха. „И отритна, да кажемъ споредъ псалмопѣнието, Силомската скиния и селението, въ които се всели всрѣдъ човѣцитѣ, предаде въ пленъ тѣхната крепостъ и красотата имъ въ ржцетѣ на врагове и презрѣ своето достояние“⁴. Сжщо и това — най-жалостното, което гласи: „И тѣхнитѣ свещеници паднаха подъ оржие и тѣхнитѣ вдовици не бѣха помилвани“⁵, споредъ Писанието. „Изпрати противъ тѣхъ гнѣва на своята яростъ, уви, яростъ, гнѣвъ и скръбъ, изпратени по ангели ѱюти“⁶. Тогава архиереитѣ и гражданитѣ биваха жалко изгонвани, предавани по различенъ начинъ на мъки и поругания, и — о беда! — заради благочестие бѣ заточенъ и патриархътъ, това свѣтило на свѣтилата и Христоподобенъ образъ. Тогава мнозина казваха: По-добре бѣ слънцето да угаснѣше, отколкото да замлъкне

¹ Плачъ Иеремиевъ, I, 4.

² Ср. Иеремия, XVIII, 21; VII, 33; XVI, 4; Псалми, LXXVIII, 2—3.

³ Иеремия, XXXI, 15.

⁴ Ср. Псалми, LXXVII, 60 сл.

⁵ Ср. Псалми, LXXVII, 64.

⁶ Псалми, LXXVII, 49.

Евтимиевиятъ езикъ!* Жаля те, о църкво, жаля те заради това внезапно разорение! Къмъ тебе говоря, търновска славо: отъ каква на каква стана! Тогава въ недостъпната Светая Светихъ влизаха нозе на нечистивци, тогава се изпълни, прочее, нѣкакси казаното отъ Господа: „Когато видите мерзостъ и запустение да стоятъ на светомѣсто“¹. А свещеници, уви, и люде и преголѣми сборища страдаха подъ открито небе, безъ да иматъ дори молитвени храмове и безъ да се ползватъ, наравно съ нечестивитѣ, отъ закона на правдата. Всички, прочее, единогласно жалостиво въззоваваха най-сетне: „Като видите нашето наказание, убойте се!“ „О, земя и небо, — провиквайки се най-жалостно казваха, — съжалете ни. Днесъ надъ насъ люто се изпълни казаното отъ Давида: И чакахъ, който съ менъ да поскърби, и нѣмаше, [чакахъ] и утешителъ, и не намѣрихъ“². Затова тѣ призоваваха жалостиво дори безчувствената тваръ къмъ състрадание. Поради проявления отъ Бога гнѣвъ бѣ позволено на враговетѣ люто да свирепствуватъ надъ благочестивитѣ и голѣма бѣ дързостъта на нечестивитѣ спрямо благочестивитѣ. И, о безразсждство, мнозина преминаха къмъ непристойната Мохамедова вѣра, едни, прочее, уплашени отъ страхъ, нѣкои пъкъ подмамени отъ ласкателства или бидейки победени отъ придобивка на богатство, други пъкъ прелѣстени поради простота на нрава, присъединиха се къмъ противниците чрезъ писание и прелѣщение. Промисълъ е, обаче, много пжти да се предаватъ благочестивитѣ на изкушение, бидейки имъ приготвена отрано безкрайна награда на небесата, а пъкъ на враговетѣ по сщия начинъ — безкрайни и вѣчни мъки.

Гл. X. Когато настана втората година, нашиятъ преблагочестивъ царъ благоизволи да изпрати своя превъзлюбенъ и мжжественъ синъ, още

¹ Даниилъ, IX, 27; Матей, XXIV, 15.

² Ср. Псалми, LXVIII, 21.

по-добре христолюбивия новъ Константинъ, а сжщо и наше смирение съ него, поради нѣкакви царски дѣла, належащи и важни, въ гореказаното Търново. Когато съ благодатъта Христова пристигнахме на мѣстото съ почестъ, слава и велелепие, по царски и архиерейски, бѣхме приети за дълго време съ голѣма почитъ и любомъдрие отъ мѣстния князь. Докато ние така пребивавахме тамъ, дойде до слуха на наше смирение и на благочестивия мой царь, че всесветото, честно и мироблагоуханно тѣло на преподобната Филотея сияе въ единъ отъ манастиригѣ на Владичицата и Богомайка, като озарява всички съ лжчитѣ на цѣлебнитѣ да, рове. Следъ като вѣнценосецътъ чу това съ слухъ, прие го съ голѣма наслада и се възпламени въ сърдцето си съ божествена любовъ и — и подобно на еленъ, разпаленъ за водни извори¹ — така нѣкакси желаше и той да се наслади и да придобие нетлѣнното съкровище на свещенитѣ мощи на преподобната. Като намѣри благоприятно време, намисли добро и достойно за похвала начертание и веднага изпрати едного отъ своитѣ велможи при тогавашния търновски князь, безъ да иска ни сребро или злато, нито нѣщо отъ тлѣннитѣ и краткотрайни нѣща, но ковчега на всехвалната преподобна. Защото що, прочее, щѣше всѣчески да му бжде по-скжпо, отколкото тѣлото на преподобната? Защото това разсжждане бѣ винаги въ ума му: „Готовъ съмъ да отсжпя всичко, дори до половината отъ моето богатство, или злато, или сребро, или бисери, или скжпоцененъ камъкъ, всичко съмъ благоразположенъ да дамъ, да се лиша отъ всичко, за да получа желаното отъ мене съкровище“. Когато, прочее, князътъ чу това, веднага изяви покорство и напълно усърдно и съ готовность, както и въ всички

¹ Ср. Псалми, XLI, 2.

нѣща, така и въ това го послуша и ни дари желаното. Когато царѣтъ узна това, той помисли, че отъ радостъ стѣпва на високо, а не на земята. Той цѣлуна съ голѣмо благоговение свещенитѣ мощи и, като имъ се наслади достатъчно, изпрати ни напредъ въ своята страна. Ние пѣкъ, като вдигнахме благоговейно свещеното и преподобно тѣло и го положихме на колесница, почетно украсихме кивота на свещеното съкровище, обвивайки го блѣскаво съ багреници и кърпи. Натъкнихме го сжщо и съ благоуханни масла и ароматни кадила и потеглихме радостно за своята страна, като пѣхем и възпѣвахме Господа. Когато преминахме предѣлитѣ на онази страна и, съ божия помощъ, пристигнахме въ своята земя, щомъ се узна, цѣлиятъ причѣтъ на нашия градъ, ведно съ свещеноиноцитѣ и левититѣ, облѣчени съ бѣли и свещени одежди, съ свѣщи и благовонни кадила, а сжщо и цѣлиятъ иначески ликъ, простиятъ народъ отъ цѣлия градъ и отъ страната ни посрещнаха и всички единогодушно въззоваха: „Слава на Бога въ висинитѣ! Днесъ на земята ни бѣ дагень миръ и благословение!“¹. И можеше да се види, какъ — бидейки сгжстено това многочислено множество отъ христорлюбиви и благословени люде сякашъ въ видъ на море — всичко поради близостъта на тѣлата бѣ слѣто като вода, която се вълнува при съпровождането на тѣлото. И когато дойдохме до великата църква на нашата митрополия — всечестния храмъ на нашата Владичица Богородица, съ почитъ положихме пречистото и многопрославлено тѣло на преподобната Филотея.

Гл. XI. Голѣмъ умъ ми е потрѣбенъ, за да я възхваля. И каква достойна пѣсень, прочее, да ѝ принесе нашата любомждрена немощъ, съ ка-

¹ Ср. Лука, II, 14.

кви похвални цвѣтя да я украсимъ по достоинство? Наистина, земниятъ умъ изнемогва, когато съзира предъ себе си величието на нейния подвигъ! Наистина блаженъ е нашиятъ градъ, който наследи да притежава, преблажена Филотео, твоитѣ всеосвещени мощи! Нему тѣ сж добре възложени за съхранение и пазене. Блаженъ е и самиятъ царь Константинъ — бидейки младъ на възраст, а хилядолѣтенъ по разумъ, — който къмъ другитѣ голѣми свои подвизи прибави и това, да пренесе, преподобна, твоитѣ мощи, както и тѣзи на вѣчнопомнимата и всесвета преподобна Петка, а още и на преблажената царица Теофана. Това бѣ за него голѣма прослава, тѣлесна закрила и душевно запазване. Блажени сме сжщо и ние въ нашия градъ, които наистина, да кажа по подобие, приехме вашето троично събрание, въ което вие, като сияете съ лжчитѣ на благодатъта, раздавате нетлѣнно спасение на онѣзи, които се приближаватъ. Поради това, ако и да не можемъ да ти принесемъ достойна пѣсенъ, но казана споредъ силата ни, въпрѣки че е дрѣзко, вѣрваме, че ще я приемешъ, както онѣзи две лепти¹. Поради това никой да не се лишава отъ званието си, никой да не се засрами отъ своята нищета. Защото славната Филотея даромъ раздава дарования, пролива щедри благодеяния, които надвишаватъ трудоветѣ на всички, та всѣки, който притежава несъмнена вѣра, да дойде и по опитъ да разбере придобиването на желаното отъ него. Пристѣпете вие, които имате умъртвени удове и многолѣтни неджзи, — предстои общо за всички дарование! Днесъ въ нашия градъ и въ дома на великия царь се извършиха преславни, дивни и чудни дѣла, защото

¹ Ср. Марко, XII, 42.

ангели невидимо ублажаватъ тебе заедно съ насъ, множество архангели въздаватъ славословие. Защото като прелетѣ херувимски отъ земята на висшето царство, ти се яви като псаломска цевница на цѣлата вселена, понеже чрезъ тебе непрестанно се слави Създателътъ на всичко. Затова на тебе добре и усърдно се покланятъ въ благоговение царе, князе и всѣки свещенически чинъ. Виждаме те, че свѣтло те внасятъ на свещенически рже въ недостѣпната Светая Светихъ, вжтре задъ завесата, докато архиереи стоятъ предъ тебе и ангели ти принасятъ дарове, а съ чистия вървежъ на света душа ти сега шествуващъ по земята. Пристѣпете, прочее, днесъ заедно съ мене, христолюбци, духовно тържествувайте заедно съ пастири и архиереи, защото ще празнувамъ празникъ, който е най-подобенъ по име и най-равенъ по слава съ всички празници. Пристѣпете, съ богогласни пѣсни да прославимъ общата застѣпница на християнитѣ, избавителка отъ недоуменията на скръбъта, освобождение на плененитѣ, възвръщане на заточенитѣ, щедра хранителка на сирацитѣ, наистина милостивъ на стойникъ на младенцитѣ, неразходимо богатство на беднитѣ. Колко чудна е, наистина, твоята любовъ къмъ сродното [човѣшко] естество! Кой събра днесъ този вселенски ликъ, освенъ тебе, която си достигнала серафимитѣ, стоишъ невестествено предъ престола на славата, въ него ясно съзерцавашъ Бога, молишъ се за насъ и за людскитѣ незнания?

Гл. XII. Но, о всеславна майко, богоблажена Филотео, приеми сегашнитѣ наши молитви, не преставай да се молишъ за насъ, защото ти сега беседвашъ съ Бога не като чрезъ огледало и чрезъ гадание, а открито — лице съ лице. Изпроси за насъ и тѣлесна невредимостъ, редомъ

съ душевната. Приеми като чедолюбива майка тѣзи молитви и наши детински промлъвки. Бжди помощница на преследванитѣ, въздигни свещенитѣ си ржце за стадото, което ни повѣри своятъ Създателъ и Господарь. Застѣпвай се, прочее, непосредно, да получимъ небесното царство и ние и тѣ. Присъедини се къмъ този градъ, който е възложенъ на тебе и е наследилъ твоитѣ славни мощи, — за спасение и освобождение отъ всѣкакво мжчение отстрана на езичници, варварски нападения и избави го отъ всѣкаквъ допуснатъ отъ Бога гнѣвъ и яростъ. Утвърди и запази отъ изпитания държавата на христолубивитѣ царе, закрили царетѣ, които въ благочестиво мждруване цѣлуватъ твоитѣ свети мощи и съ радостна душа чествуватъ твоето тържество! Защото ти имашъ обилна сила, имашъ непобедима мощъ, защото много подвизи извърши въ Христа, защото постигна съвършенство въ добродетели, защото си подражателка въ спасителнитѣ страдания, защото си равночислена съ ангелитѣ. Дано не престанешъ да се молишъ за насъ, защото тебе ние придобихме застъпница за нашето спасение. Отвори дверитѣ на своята милостъ, дари милоститѣ на твоето благоутробие, приеми нашитѣ жалостиви молитви, въздай ни благословението на своята благодать, та въ веселие и спасителна радостъ да извършваме винаги твоето молебно тържество въ слава и възхвала на всепрославената и единосжщна Троица, на която подобава всѣка слава, честь и поклонение всегда, и сега, и винаги, и на вѣчни вѣкове, аминъ!

LXXV. Житие на св. Климента отъ Димитрий Хоматиана

8. Ина же такова останахъ иѣ^ѣ нѣмъ въспоминанїѣ . и свѣ^ѣннїе кнїгы въ Охридѣ . и высокая помышленїѣ его , и стѣ^ѣе роу^ѣка трѣды своеѣ . не мѣ^ѣне ѿ езы^ѣка всѣакого поутѣнїѣ и уѣ^ѣстїѣ . нѣ^ѣ яко Моусенскїе б^ѣгонаписанїе ѿ плоче^ѣ оне^ѣ .

9. Стлѣ^ѣпи же кѣменїе въ Кѣфалїи иѣ^ѣ видѣти и до сихъ лѣ^ѣт стоѣше . въ нѣ^ѣхже словеса нахрѣ^ѣтанїѣ . иже въ х^ѣѣ ѿ того^ѣзи езыка пронсхожѣ^ѣнїе , и свойнство знѣ^ѣменїю .

14. Моудрѣ^ѣствова же и образы ннїе словеснїе явлениѣше . нѣ^ѣче нѣ^ѣхже знѣ^ѣаше прѣмоудрїи Курїѣ . и ѿ нѣ^ѣхъ б^ѣгодѣхновѣннѣ писанїе и съборнїѣ слова . и мѣ^ѣнѣ^ѣнѣ^ѣ и при^ѣобнѣ^ѣнїѣ^ѣ жїтїѣ стѣ^ѣхъ . свѣ^ѣннѣ^ѣ и жнїѣ^ѣ писанїемъ прѣдаде . иже и потѣ^ѣшѣ^ѣннѣ^ѣ бл^ѣгопоучѣ^ѣнїе дѣ^ѣти нѣ^ѣхуи . ѿ нѣ^ѣхже достойнїѣ^ѣхъ на іерѣ^ѣнскїи стѣ^ѣпенѣ^ѣ възвѣ^ѣ . и карварскїи сѣ^ѣ соу^ѣровѣ^ѣи езыкъ . въ езы^ѣкъ стѣ^ѣхъ , своимъ потѣ^ѣшѣ^ѣнїемъ прѣ^ѣложїи . ап^ѣл^ѣское дѣ^ѣло стѣ^ѣврѣ^ѣши . и ап^ѣл^ѣской бл^ѣгѣ^ѣти того^ѣ ради спо^ѣби се .

Месецъ юлий 27-и день. Паметъ на преподобїѣ^ѣнашъ отецъ архїерархъ Христовъ и чудотворецъ Климентъ , епископъ бѣ^ѣлгарски , който бѣ^ѣ въ Охридѣ

1. Този великъ нашъ отецъ и бѣ^ѣлгарски свѣ^ѣтилникъ бѣ^ѣ по родъ отъ европейскїѣ^ѣ мїзи , коїто обикновениѣ^ѣ човѣ^ѣкъ нарича бѣ^ѣлгари и коїто бѣ^ѣхѣ^ѣ прогонени нѣ^ѣкога отъ рѣ^ѣката и мощьта на Александра отъ Олимпъ при Пруса къ^ѣмъ Севернїѣ^ѣ океанъ и Мъртвото море . Следъ

много години тѣ преминали съ голѣма войска Дунава и завладѣли всички съседни земи: Панония и Далмация, Тракия и Илирикъ и голѣма часть отъ Македония и Солунско.

2. Оттукъ води потеклото си този преподобенъ мжжъ. Бидейки избранъ още отъ майчина утроба, подобно на Самуила, да [служи] Богу и още отъ младенчество възлюбилъ боголюбивия животъ, той прѣвъ заедно съ божественитѣ [мжже] Наума, Ангелария и Горазда съ прилежание изучи Свещеното Писание, което съ божие съдействие бѣ преведено на този български езикъ отъ Кирила, истински богомждрия и равноапостолень отецъ и прѣвъ, заедно съ великия Методий, учитель на мизийския народъ въ благовѣрие и православна вѣра. Подобна на плодовита и добра земя той прие евангелското и истинно семе и, споредъ божественитѣ думи¹, даде плодъ до шестдесетъ и сто пжти по-голѣмъ, както показва това чрезъ самитѣ дѣла.

3. Като обикна, прочее, иноческия и девственъ животъ, какъвъ видъ добродетель не изпита, какво изкуство не измждрува противъ страститѣ? Чрезъ мълчание отбиваше външната и чужда бранъ, чрезъ постъ и други суровости пресушаваше любострастнитѣ нагони, чрезъ непрестанно бдение и молитва очистваше душата отъ страстнитѣ и привидни образи. Анай-показателното за неговата душа? — Неразсждаващъ въ обичѣта и нелицемѣренъ въ смиреніето.

4. Така още отъ младенчество бѣ отдаденъ на божествения законъ и следваше точно живота съгласно Евангелието, докато стана сътрудникъ на владѣтелитѣ и наставникъ на цѣлия мизийски народъ къмъ благовѣрие. Заедно съ отцитѣ и

¹ Ср. Матей, XIII, 8; Марко, IV, 20.

учителитѣ той претърпѣ еднакви страдания поради владѣщата тогава мощь на еретицитѣ, както обстойно разказва повестъта за тѣхъ.

5. А когато божествениятъ Кирилъ, следъ като показа на Адриана, тогавашния папа на по-стария Римъ, своята апостолска служба и увеличението на повѣрения талантъ¹, премина къмъ подобъръ животъ и отъ папата за архиепископъ на Морава и на България бѣ поставенъ Методий, тогава бѣ възведенъ на епископски престолъ и Климентъ, като бѣ поставенъ отъ Методия за епископъ на цѣлия Илирикъ и на владѣщия тази земя български народъ.

6. Той пребиваваше най-много въ илирийския градъ Лихнида, митрополия на околнитѣ градове, наричанъ сега споредъ езика на мизитѣ Охридъ, и въ Кефалиния, преименувана на езика на българитѣ Главиница, гдето остави и възпоменания, сиречь книги.

7. Въ тази Лихнида, или Охридъ, тойстрои други божествени църкви, [а сжщо изъ основи и свещената обителъ по име на великомъченика Пантелеймонъ, гдето изпълняваше своя отшелнически животъ, като въ сжщото време съпребиваваше съ жититѣ и сякашъ изъ възвисень и високъ свѣтилникъ раздаваше лжчитѣ на това учение на своитѣ ученици и, като премина къмъ радостъта всрѣдъ светцитѣ, остави на паството светия [си] прахъ — преценно съкровище и притежание, достойно за цѣлия свѣтъ, отъ което всѣкидневно всѣкакви болести биватъ прогонвани, и чрезъ което] този свети храмъ бѣ даденъ отъ Бога, като обща и безплатна лѣчебница на онѣзи, които прибѣгваха [къмъ него]. Но това после.

¹ Матей, XXV, 15 сл.

8. Такива възпоменания и свети книги ни остави въ Охридъ и собствени трудове на неговата висша помисълъ и на ржката му, почитани и ценени отъ цѣлия народъ не по-малко, отколкото богописанитѣ Мойсееви плочи.

9. Въ Кефалиния могатъ и до сегашно време да се видятъ каменни стълбове, на които сж издѣлбани писмена, разказващи за преминаването и приобщението на народа къмъ Христа.

10. Понеже българскитѣ народъ още не бѣ изцѣло просвѣтенъ чрезъ кръщение и притежаваше варварска дивостъ, той чрезъ своитѣ боговдѣхновени поучения просвѣти всички въ богопознание и превърна некроткия нравъ въ доброта на обноскитѣ, като въведе всрѣдъ тѣхъ по-благозаконния и цѣломъдренъ животъ.

11. Като обнови тѣхния князь Бориса чрезъ купельта на прераждането, а следъ него и неговия синъ Михаила, който прѣвъ се назова царь на българитѣ, и ги убеди да управляватъ споредъ християнския обичай, после завладѣ цѣлия народъ като единъ човѣкъ и ги водѣше не насилствено, но доброволно, по тѣсния и стрѣменъ пѣтъ на Христа. Тѣ бѣха водени не само чрезъ подбудитѣ на неговитѣ мждри слова и поучения, но и чрезъ множеството чудеса, които Христосъ изпълни посрѣдствомъ истинния свой служителъ, защото даряваше на слѣпи и нѣми да гледатъ и ясно да говорятъ, изцѣляваше обзети отъ бѣсове, чрезъ докосване и молитва лѣкуваше трескави и за всѣка друга болестъ бѣ готовъ изгонителъ, та затова той възкреси чрезъ молитва и детето на едного.

12. Споменатиятъ царь на българитѣ Михаилъ бѣ така послушенъ предъ неговитѣ слова, щото му сътрудничеса въ строежа на храмове и бѣ готовъ да изпълни всичко, което повеляваше. По-

ради тази преданостъ и приобщение къмъ светеца той напредна въ добродетелта и стана много по-добъръ.

13. Когато той, поради обичъ къмъ тишината и чистото прозрение, реши да се освободи отъ своя епископски санъ, — понеже, прочее, и старостъ вече тежеше надъ главата му, — Михаилъ не го остави, но съ молби и увещания едва го умоли и го убеди до края на живота си да ги води като пастиръ. Така бѣха тѣзи нѣща. Той бѣ всичко,—въпрѣки че бѣ измжчванъ отъ старостъ и немощъ,—за да се грижи за паството и да ги наставлява къмъ душевно спасение.

14. Изнамѣри и други образи на буквитѣ, поясни въ сравнение съ онѣзи, които изнамѣри мждриятъ Кирилъ. Чрезъ тѣхъ той написа цѣлото боговдѣхновено Писание, възхвалнитѣ слова и житията на мжченицитѣ и преподобнитѣ светци, както и свети пѣсни, които старателно преподаде на най-благоразумнитѣ измежду децата. Измежду тѣзи той издигна достойнитѣ на свещенически чинове и така чрезъ своето усърдие преобрази варварския и суровъ народъ въ светъ народъ, като извърши апостолско дѣло и поради това се удостои съ апостолска благодать.

15. Когато пъкъ настѣпи времето на смъртта, следъ като къмъ своитѣ наставления и увещания примѣси молебни и назидателни слова и се помоли за неутешимо скърбящото паство, което не можеше да понесе гибелта и лишението отъ добрия пастиръ, премина съ радостъ къмъ Бога, Когото възлюбваше.

16. Следъ като се освободи отъ веригата [на живота] чрезъ чудеса и всѣкидневни изцѣления прослави прославилия го Господъ¹ и сега заедно съ апо-

¹ Ср. Иоанъ, XIII, 32; XVII 1; I Книга на ца-
ѣ, II, 30.

столитѣ е веститель на истината и равноапостолъ. Съ мжченицитѣ пребивава той, който често понасяше зарадъ Словото вериги и наказания. Заедно съ иерарси и преподобни отправя умоления къмъ Господа за паството и за цѣлия свѣтъ, които Той, следъ като ги изслуша поради голѣмитѣ Свой щедрости, нека бжде милостивъ въ деня на въздаянието, като опрости онова, което приживе безразсочно сме съгрѣшили. Аминъ.

LXXVI. Безименна българска лѣтопись

И въздвигнѣ са пакы Аморатъ понти или на Българе или на Оуглеша . Сѣа слышавъ Оуглешъ и краль Вѣлкашинъ и събра сѣ множество конскы сръбьскыхъ и отъ Далматіѣ и Тръвесь стѣндоша даже до Сѣра града Оуглешъ оубо и братъ его краль Вѣлкашинъ . Тогда прѣнде и Тврць множество съ Аморатомъ и сѣразнишж бон великъ, и бысть крѣвопролитіе множество на Марицѣ рѣцѣ, и Тврци велики възклицающе, и яко бѣхж бѣжжше Сръбле, оубишж Оуглеша на Марицѣ рѣцѣ и краля Вѣлкашина, и погыбошж оба кѣино въ лѣто . 8000 ., мѣсаца септемврѣа . кѣ ., и Тврци въземше плѣнь великъ приведоше на Клинполѣ .

Прѣжде же оубо разбои сего оумрѣтъ Алѣѣандръ царъ трѣновскы въ лѣто . 8000 ., мѣсаца февварѣа . 31 ., и възиде на царство Шинманъ царъ, сынъ Алѣѣандровъ. И посла Аморатъ къ нему дати сестрѣ своѣ за нь, и онъ, и не хотѣ, дасть сестрѣ своѣ, кѣра Тамаръ царицѣ.

Въ то лѣто изиде Мѣси къ странѣхъ дѣнявскимъ . и събравъ много множество Влахъ и Сръблен и Българъ, съ нимъ же бѣше и деспоть сръбскыи Стефанъ, и прѣндошж на Цариградъ и тѣ сътворишж бон великы съ Ца-

хлѣбъ извѣнь града, на Космидѣ, и оубишѣ Цалапѣа
Мхсаламанъ и погыбе памать его съ шѣмомъ.

Жофиса и Мхсбегъ въ лѣто . . . сѣке . и наста Кришун
солтанъ въ лѣто . . . сѣке.

Въ 6804 [=1296] година се вдигна отъ из-
точнитѣ страни, отъ планината, назовавана Ефтра,
нѣкой-си Отманъ, произхождащъ отъ исмаилски
родъ, нападаше на кармианцитѣ, биеше се и се
сражаваше съ тѣхъ постоянно, побеждаваше ги,
а сѣщо и обитателитѣ на Харсанъ. Така сѣщо
той постепенно дойде и въ земята на Аидинъ,
Филадельфия и Малаина. Като опленяваше и за-
владяваше всички тѣзи земи Отманъ умрѣ, следъ
като преживѣ 30 години.

Неговиятъ синъ Орканъ му бѣ наследникъ.
Той начена още по-голѣмо дѣло, като водѣше
войни и покоряваше, докато стигна до гръцкитѣ
страни, тамъ, гдето се намира градътъ Бруса.
Той обсади съ войскитѣ си града, опожари окол-
ноститѣ му и го завладѣ заедно съ сина си Амо-
ратъ Велики. И така, той се настани тамъ съ
престолнината си. Не следъ много дни умрѣ и
Орканъ въ [6870(=1362)] година. Остана Амо-
ратъ, който бѣ младъ и буенъ и се опълчваше
силно противъ българитѣ. Той искаше отъ гър-
цитѣ да го пропуснатъ, но бѣ възспиранъ отъ
множеството кораби и катрѣги, които Кантаку-
зинъ много добре хранѣше и поддържаше, за да
пазятъ брода на Галиполи. Аморотъ, както ка-
захме, бѣ принуденъ да премине морето. И ко-
гато Кантакузинъ видѣ, че не може да прехранва
войниците по катѣргитѣ, понеже не достигаше
хлѣбъ и свинско месо, а и самата съкровищница
всѣкидневно се изпразваше и дукати и сребро
не достигаха, обмисли това и изпрати пратеници
въ Търново при българския царь Александъръ,

да му помогне за прехраната на морската войска, за да пазятъ брода. Българитѣ обаче, когато чуха това, надсмѣха се и поругаха гърцитѣ, като не само ги обидиха, но ги напсуваха на жена и майка и ги отпратиха праздни. Когато видѣ това, Кантакузинъ се нажали много и изпрати пратеници и при сръбскитѣ господари Уроша, деспотъ Углеша и кралъ Вълкашина, да помогнатъ за морскитѣ войски. И тѣзи, като чуха това, се надсмѣха и поругаха гърцитѣ, не само ги обидиха, но ги напсуваха на жена и майка и ги отпратиха праздни. Когато Кантакузинъ чу това, той се нажали много и недоумяваше, що да стори. Тогава Кантакузинъ изпрати при българскитѣ царе и при сръбскитѣ господари и имъ рече: „Не пожелахте да ни помогнете, обаче после ще се каете“. Тѣ, обаче, никакъ не обърнаха внимание на тѣзи думи, а отговориха: „Когато турцитѣ дойдатъ противъ насъ, ние ще се бранимъ отъ тѣхъ“. Тогава Кантакузинъ се споразумѣ съ Амората, положиха клетви и си дадоха единъ другиму писма, които се пазятъ и до днесъ, да не увреждатъ турцитѣ въ нищо на гърцитѣ навѣки, нито въ Романия, нито въ Македония. Турцитѣ обещаха да спазватъ тѣзи нѣща и тогава Кантакузинъ даде на турцитѣ да преминатъ презъ Галиполи.

И премина Аморатъ, синътъ Оркановъ, съ турцитѣ въ 6834 [=1326] година и се отправиха противъ Срѣдецъ. Българскитѣ войски се събраха подъ началството на Александровия синъ Асѣнь, и стана голѣмъ бой. Тогава убиха Асѣня и погина голѣмо множество отъ българитѣ. Българитѣ отново се събраха подъ началството на Михаила, сина на Александра, но и него убиха [турцитѣ], като плениха множество народъ и го отведоха презъ Галиполи.

Кантакузинъ, следъ като царувѣ 25 години,

умрѣ. Калоянъ стигна зрѣла възрастъ и прие царството на своя баща въ 6845 [=1337] година. Калоянъ имаше двама сина — Андроника и царь Мануила. Андроникъ се споразумѣ съ Аморотовия синъ Челеби Велики да убие своя баща Амората, а Андроникъ да убие своя баща царь Калояна. Царь Калоянъ и Аморатъ узнаха това и двамата. Аморатъ улови Челеби и му извади очитѣ, както и царь Калоянъ улови своя синъ Андроника и му извади очитѣ. И царувѣха двамата заедно — Аморатъ и царь Калоянъ въ миръ помежду си и съ голѣма обичъ.

Аморатъ отново се вдигна да отиде или противъ българитѣ или противъ Углеша. Когато Углешъ и краль Вълкашинъ узнаха това, събра се множество сръбска войска, а сжщо и отъ Далмация и отъ Требине. Защото Углешъ и братъ му краль Вълкашинъ слѣзоха чакъ до града Съръ. Тогава дойдоха и множество турци заедно съ Амората, разрази се голѣмъ бой и настана страшно кръвопролитие на рѣка Марица. Турцитѣ зовѣха силно и, тѣй като сърбитѣ се обърнаха на бѣгъ, тѣ убиха при рѣка Марица Углеша и краля Вълкашина. Двамата загинаха въ 6879 [=1370] година, на 26-и день отъ месецъ септемврий. Турцитѣ взеха множество пленници и ги преведоха презъ Галиполи.

Преди това сражение, прочее, умрѣ търновскиятъ царь Александъръ въ 6870 [=1362] година, на 17-и день отъ месецъ февруарий. На престола се възкачи царь Шишманъ, синъ на Александра. Аморатъ изпрати при него, да му даде сестра си за жена, и той, ако и да не желаше, даде сестра си, царицата госпожа Тамара.

Тѣй като по това време въ Цариградъ царуваше Калоянъ Палеологъ, турцитѣ тогава престѣпиха клетвитѣ, които бѣха сключили съ гър-

цитѣ, и си засвоиха града Галиполи и околнитѣ му села, завзеха Македония и така наченаха да воюватѣ, както имѣ бѣ угодно. На брода поставиха свои стражи съ катѣрги, като изгониха и отпратиха гърцитѣ по домоветѣ имѣ.

Царь Калоянъ, следъ като царувѣ 35 години, умрѣ въ 6880 [=1372] година и на престола се възкачи неговиятъ синъ Мануилъ Палеологъ. Тогава, прочее, се събра голѣмо множество турци, потеглиха и наченаха да завоюватѣ и опленяватѣ земи и градове. Тѣ завладѣха сжщо и Аморея до Вавилона, а като се завърнаха оттамъ, завзеха Драчъ, дори [областѣта] до Далмация; завладѣха и цѣлата арбанаска земя, тъй като християнскитѣ държави бѣха немощни и нѣмаше кой да имѣ се съпротивлява.

Следъ нѣколко години, прочее, тѣ се отправиха противъ сръбската земя и тамъ се разрази брань, въ която отъ тѣхъ бѣ погубено преголѣмо множество—безчислено воинство — и настана кръвопролитие, така щото се изпълни Писанието: „Боже, дойдоха племена въ Твоето достояние и оскверниха Твоята света църква, като превърнаха Иерусалимъ въ пазилище на овоция, оставиха труповетѣ на Твоитѣ роби за храна на птицитѣ небесни, а тѣлата на Твоитѣ светии — на земнитѣ звѣрове“¹. Тогава, прочее, единъ отъ воинитѣ, на име Милошъ, бидейки много храбъръ, както нѣкога свети Димитрий нападна царя Скилоана, когато дойде противъ Солунъ, и го прониза съ копие, така и той прониза нечестивия Аморатъ, изхвърли съ копието си всичкитѣ му вътрешности и неговата всескверна душа. Турцитѣ убиха сръбския князь Лазара въ 6897 [=1389] година, месецъ юний. Баязидъ завзе царството на своя

¹ Псалми, LXXVIII, 1-2.

баща Амората, покори подъ властѣта си и сръбската земя, принуди ги да му даватъ данъ, да му прашатъ войска и да ходятъ [на война] съ него, а деспота Стефана постави да владѣе бащиния си престолъ надъ сърбитѣ.

Не следъ много дни отново се повдигна преголъмо множество турци, отправиха се противъ власитѣ на Мирчо войвода и се разрази голѣмъ бой, така щото всрѣдъ турцитѣ паднаха мнозина избрани между силнитѣ, както и отъ християнскитѣ владѣтели, между които бѣха Константинъ Драгашъ и кралъ Марко. Такова безбройно множество копия бѣ преломено, че не можеше да се вижда въздухътъ отъ множеството стрели. Тамъ протече кървава рѣка отъ множеството човѣшки трупове, така че и самъ Баязидъ се уплаши и побѣгна. Той постави, обаче, едного отъ властелинитѣ да управлява тази страна, тъй като Мирчо избѣга въ маджарската земя. А и самъ Баязидъ се обърна въ бѣгство, като искаше да премине Дунава. Той постави стража по цѣлия бродъ на рѣка Дунавъ. Той залови българския царъ Шишмана и го погуби въ 6903 [=1395] година, на 3-и день отъ месецъ юний, завладѣ сжщо и българската земя и постави свои управители тамъ, по цѣлата българска земя.

Не следъ много години се вдигна маджарскиятъ кралъ Сигизмундъ, въ 6905 [=1396/7] година, като събра всичкитѣ западни войски — сиречь крале, князе, властелини, панове и кардинали, мощни и свободни люде — накратко казано, преголъмо множество господа, — едни по сухо, други по Дунава, съ голѣмъ брой кораби и ладии, така щото не можеше да се види дори водата отъ множеството кораби. Кралътъ пъкъ открито, както казахме, пое пѣтя по сухо, като бѣше облѣченъ блѣскаво съ много злато и бисери, орж-

жие и желѣзни обкови. Напредвайки, той слѣзе къмъ Долната земя покрай Дунава. Когато пристигна на българска земя срещу града Никополъ, пристигнаха и 30 катръги изъ Венеция и изъ Цариградъ, застанаха подъ града Никополъ и очакваха да взематъ Никополъ. Нечестивиятъ Баязидъ събра и той множество отъ своитѣ измаилтяни и колкото войска се намѣри отъ източнитѣ страни. Той идваше съ усърдие, за да се сблъска бързо съ западнитѣ войски. Когато турцитѣ се приближиха, тѣникакъ не почакаха, но веднага наченаха брань. Настана голѣмо сражение, кръвопролитие и гибель на множество началници и воители, та потъмнѣ небесниятъ въздухъ отъ множеството стрели и копия, подобно на плѣва, издигната отъ вѣтъра. Земята затѣнтѣ и екна като отъ голѣмъ шумъ, поради множеството копия и щитове и падането на коне и люде. Когато кралятъ се видѣ не твърде добре, той веднага влѣзе въ една отъ китъргите и замина съ другитѣ катърги като посраменъ. Баязидъ, следъ като победи, излѣзе съ своитѣ измаилтяни и ги преследва чакъ до Дунава. Настана пакъ нова гибель въ водитѣ и удавяне на люде въ рѣката Дунавъ, подобно нѣкога — когато фараонътъ гонѣше Израиля въ Червеното море. Кралятъ, прочее, съ колкото високомѣрие и самовѣзхвала дойде, съ още по-голѣмъ срамъ и безчестие си отиде, като загуби множество люде и остави множество кости, та да не може човѣкъ да премине отъ кости.

Баязидъ, обаче, не почака нито най-малко, но се вдигна оттамъ и отиде къмъ западъ, като завладяваше царства и земи. Той залови и подчини царъ Срацимира въ 6906 [=1397/8] година. Нахлу въ маджарска земя, като опожаряваше и палѣше: както пламъкъ опожарява планината¹,

¹ Псалми, LXXXII, 15.

така и той оплени областта до самия градъ Буда. Оттамъ се върна съ голѣма победа — както нѣкога въ старина Новоходоносоръ се завърна отъ Израилѣ въ Вавилонъ — като караше предъ себе си множество боси и съ свързани ржце, за да се изпълни отново Писанието: „Обърнахъ се къмъ страданието, когато трънъ ме убоде“². Като се завръщаше съ голѣма победа и пристигна въ Македония, Баязидъ премина презъ Андрианополъ и Неаполъ, отгдето възнамѣряваше да отиде противъ Константиновия градъ. Като остави Галиполи надѣсно отъ себе си, той се отправи натамъ и премина гръцката земя. Гърцитѣ излизаха и съ усърдие му се покланяха, а той никому не увреждаше, но само бързаше да стигне до светия градъ. Когато пристигна съ голѣми войски, той обсади градскитѣ стени, а цѣлиятъ градъ се тресѣше и треперѣше поради страхъ отъ измаилтянитѣ. Убоя се и самиятъ царъ Мануилъ и цѣлиятъ синклитъ заедно съ него. Баязидъ изпрати при царя, да го пустне да влѣзе въ града. По-неже не знаеха, що да сторятъ, и недоумяваха, [гърцитѣ] само казваха: „Господи Исусе Христе, Сине божий, помогни“, въздигаха ржцетѣ си къмъ небето и отправяха молби и моления къмъ Богородицата, както обичайно правятъ въ своитѣ злочестини. Патриархътъ, господинъ Антоний, повели да бжде взетъ съ цѣлия причтъ и клиръ честниятъ кръстъ и иконата на пречистата наша Владичица Богородица и образътъ на нашия Господъ Богъ и Спасителъ Исуса Христа, и така обхождаха стенитѣ на града съ постъ и молитви. Той повели да се пѣе и акатистътъ, казвайки и нѣкои други молитви: „Господи, помилуй, въ нашето отчаяние ние Ти поднасяме тази молитва“. А царътъ се посъветва

² Псалми, XXXI, 4.

съ синклита, като каза да се изпратят [на Баязида] много дарове, за да сключи миръ, а и го молѣха да му даватъ и данъ. Изпратиха му много дарове, но той не пожела да приеме дароветъ, а настояваше да влѣзе въ града. Тѣ видѣха неговото неукротимо свирепство — защото бѣ възможно да бжде укротенъ звѣрь, но никакъ не и той, тѣй като рикаеше подобно на лъвъ и казваше: „Утре ще завладѣя вашия градъ, а васъ голи ще изпратя да отидете, кждето желаете“. Беднитѣ гърци, като чуха това, отъ все сърдце простенаха къмъ Бога и съ силенъ зовъ казаха: „Господи Боже, обърни мощта и посети Твоето лозе, което Твоята дѣсница посади, стори имъ както на Авимъ и Сисара въ потока Кисонъ, които казаха — да наследимъ свѣтилото божие“¹. Турцитѣ, обаче, не обръщаха внимание и, като се повдигна цѣлото множество, пристѣпваше къмъ градскитѣ стени и прашаше толкова стрели, та не можеше да се вижда въздухътъ, нито слънчевото сияние отъ многото стрели, подобно на плѣва възвѣта отъ вѣтъръ. Отъ многото възгласи по въздуха се носѣше гласъ като гръмъ. Нищо не можеха да сторятъ съ своитѣ заплахи, но хвърляха съ прашки, други приспособления, цагри и ломбарди, избѣгвайки нѣкжде далече съ своитѣ коне и бѣгомъ стигаха чакъ при Галата, като отправяха силно и тамъ неодържими викове и страшни погледи. Баязидъ застана на високо мѣсто и, като видѣ Света София, каза на своитѣ велможи: „Тамъ ще направя жилище за себе си и за моитѣ жени“. Така сжщо и всички велможи си разпредѣляха да си направятъ жилища въ светитѣ църкви. Но донесоха и трѣбачи за разрушаване на града. Наченаха най-напредъ, прочее, да удрятъ Галата и извършиха много

¹ Псалми, LXXIX, 15-16; LXXXII, 10, 13.

щети, като сваляха збѣцитѣ на града, а понѣкога пробиваха и частъ отъ стѣнитѣ. Когато преминаваше денѣтъ и наставаше нощъ, градители франки по цѣла нощъ градѣха и на сутринѣта [стѣнитѣ] бѣха цѣли и нови, та измаилтянитѣ се учудваха. Обаче и франкитѣ не бездействуваха, а се борѣха и тѣ: хвърляха своитѣ цагри и самострели съ ломбарди, съ пушки правѣха огънь съ димъ и ги отблъскваха далече. Веднажъ измаилтянитѣ нападнаха и веднага стигнаха подъ стѣнитѣ на града, така щото франкитѣ се убояха и поискаха да избѣгатъ въ светия градъ, но гърцитѣ имъ се притекоха на помощъ. По този начинъ, прочее, тѣ единъ другиму си помагаха съ приятелство, сякашъ майка обгрѣща своя младенецъ, — така сжщо и гърцитѣ се притичаха и помагаха на галатчанитѣ, за да се изпълни писаното: „Майка се весели за чадата си“¹. Като чува това обитателитѣ на Трапезундъ, Кафа и Амастроина всѣкакъвъ тѣхенъ островъ, пристигнаха съ своитѣ катѣргѣ, съ оржие, самострели и цагри, носейки и достатъчно храна. Всички отъ Венеция и отъ Митилинъ се стичаха въ светия градъ съ плуване стигнаха тамъ въ светия градъ, съ своята храна и препитание, влизаха вътре и се възкачваха на кулитѣ и на градскитѣ стѣни, стреляха съ своитѣ самострели и цагри, съпротивляваха се, колкото имъ бѣ възможно, и ги прогонваха далече отъ града. Често нѣкои отъ гърцитѣ ноще тайно събираха войска, излизаха [извънъ града] и избиваха отъ тѣхъ. Така правѣха въ продължение на почти седемъ години. Когато нечестивиятъ Баязидъ видѣ, че нищо не може да постигне, обладанъ отъ силенъ гнѣвъ той взе цѣлото свое военно множество и си отиде. И като не искаше да стори това съ срамъ, положи ржка

¹ Псалми, CXII, 9.

на устата си и само тѣзи думи каза, както нѣкога Юлианъ се хвалѣше къмъ свети Василия Велики Кесарийски, когато отиваше противъ перситѣ: „На следната година ще превзема града“. Така сжщо и този си отиде, като каза тѣзи думи.

И не следъ много дни Богъ го даде за храна на етиопскитѣ люде. Защото отъ слънчевия изтокъ се вдигнаха агарянскитѣ чада съ своитѣ войски, нечестивецътъ бѣ убитъ отъ тѣхъ и съ шумъ погина споменътъ за него¹ въ 6910 [=1402] година, 28-и день на месецъ юлий. Възцари се неговиятъ синъ Челеби Мусулманъ.

Гърцитѣ пъкъ запѣха благодарствена пѣсень, като казваха: „Великъ е Господъ и много възхваленъ, велика е Неговата сила, защото не праща благоизволенieto си въ мжжки множества. Господъ благоизволява върху онѣзи, които се боятъ отъ Него и се уповаватъ на Неговата милостъ“². По божия благодать запазенъ е светиятъ градъ даже и до днесъ отъ всички вражески иноплеменници.

Въ 6917 [=1409] година, приживе на Челеби Мусулмана, почина благочестивиятъ царъ Калоянъ, внукъ на царя господинъ Мануилъ. Въ сжщата година излѣзе Муса въ дунавскитѣ области и събра голѣми множества власи, сърби и българи. Съ него бѣ и сръбскиятъ деспотъ Стефанъ. Тѣ дойдоха противъ Цариградъ и тамъ, извънъ града при Космидия, стана голѣмъ бой съ Челеби, погубиха Челеби Мусулмана и погина споменътъ за него съ шумъ³. Пукна и Муса бегъ въ 6922 [=1414] година и се възцари султанъ Крисчи въ 6925 [=1417] година.

¹ Ср. Еклисиастъ, IX, 5.

² Псалми, CXLIV, 3; CXLVI, 5, 10—11.

³ Ср. Еклисиастъ, IX, 5.

**LXXVII. Надписъ на Мартинъ въ Преславъ
(XII—XIII в.)**

Азъ Мартинъ пис[ахъ]

Азъ, Мартинъ, писахъ.

**LXXVIII. Надписъ на старобългарско блюдо
отъ XII—XIII в.**

† Цузъменъ севастъ : ∞

† Севастъ Цузменъ.

LXXIX. Приписка върху триодъ отъ XIII в.

† Даръ бѣжнъ а трудоу много грѣшного Теоѡра
граматика. Да аще и сѣгрѣшено бѣдетъ гдѣ лѣно не про-
кльните . нъ пауе бѣжвите и помените мене много грѣш-
ного а и вѣ а бѣ да прости въ вѣки аминъ.

† Даръ божий, а трудъ на многогрѣшния
Теодоръ Граматикъ. Дори нѣкжде ако бѣде сѣгрѣ-
шено, не проклинайте, но по-добре благословете
и поменете мене многогрѣшния, та и васъ Богъ
да прости навѣки, аминъ.

**LXXX. Надписъ отъ Беренде отъ времето
на царъ Иванъ Асѣня II**

Іоанъ Асѣнь въ
хѣ бѣ . бѣ говѣре-
нь црь . и само-
[д]ръжецъ — — —
в лѣ[то]

Иванъ Асѣнь въ Христа Бога благовѣренъ
царъ и самодържецъ . . . въ годината . . .

LXXXI. Приписка отъ времето на царь Калиманъ I Асѣня — 1242/3 г.

† Ἡγοράσθ(η) ἡ παρούσα βίβλος διὰ Θεοδώρου γραμματικου μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν ἀθέων τартάρων, βασιλεύοντο(ς) ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ Καλλιμάνου τοῦ Ἀσάν υἱοῦ Ἰω(άννου) τοῦ Ἀσάν, εἰς ὑ(πέρ)π(ε)ρ(ον) — — ἐν ἔτη: ςψνα' (Ἰνδικτιῶνος) α'. καὶ οἱ ἀναγυνώσκοντες, εὐχεσμοὶ τῷ ἀμαρτωλῷ ὅπως εὐχαῖς ὑμῶν ῥυσθῶ τῆς αἰωνίου κολάσ(εως).

† Настоящата книга бѣ купена отъ Теодора Граматика следъ нашествието на безбожнитѣ татари, когато царуваше въ България Калиманъ Асѣнь, синъ на Ивана Асѣня, за . . . перпери, въ годината 6751 [=1242/3], индиктъ 1-и. И онѣзи, които четете, помолете се за мене, грѣшника, та чрезъ вашитѣ молитви да се спася отъ вѣчното мжчение.

LXXXII. Надпись отъ Костуръ отъ времето на царь Михаилъ II Асѣня (1246—1257)

† Δέσις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Μι[χα]λ Ἀσάνη, υἱοῦ τοῦ] μεγάλου βασιλέως [Ἀ]σάνη, καὶ [τῆς μητρὸς αὐτοῦ Εἰρήνης Θεοδώρου Κομνηνοῦ].

† Моление на раба божий Михаилъ Асѣнь, синъ на великия царь Асѣнь, и на неговата майка Ирина, [дъщеря на] Теодора Комнинъ.

LXXXIII. Батошовски надписъ отъ времето на царь Михаилъ II Асѣня

[†] — — — — — м(н)л(ос)тъж б(ож)ѣ п(а)триарх
всѣмъ бл[ъгаромъ]
— — — — — архи]ерейства моего б(ож)ѣ помощнѣ
— — — — — из]сѣкох горѣ в сѣн пвстыни . и създах
храмъ
— — — — — въ нма прѣс(вѣ)тыя б(огороди)ца матор-
ская . и въ
нма — — — ева]нгелиста іо(анн)а б(о)госл(о)ва и приз-
вах вели
кого ц(а)рѣ Михаилъ асѣ]нѣ с(ы)нѣ же великого ц(а)рѣ
асѣнѣ а внука старого
асѣнѣ ц(а)рѣ и н]а снѣ мѣсто създах сѣн манастирь
не тъкмо до того единого нѣ и по-
велих] сн . то да сѣ ц(а)рскимъ
манастирь . и приемъ съ любовіж
сѣн манастирь въ кѣмъ миха]нѣ ц(а)рѣ и дарова
семъ манастирю село
— — — — — батош]ово и в'нем[?]рибарѣ[?]

[† Азъ] по милость божия патриархъ
на всички българи [въ година] на моето
архиерейство съ божия помощъ изсѣкохъ
гората въ тази пустиня и съградихъ [този] храмъ
... на името на пресветата Богородица Маторска
[и на името на] евангелиста Иоанъ Богословъ и
призовахъ великия [царь Михаилъ Асѣня], синъ
на великия царь Асѣня, а внукъ на царь Асѣня
Старий, и на това мѣсто съградихъ този мона-
стирь. Не само това, но повелихъ . . . да бжде
[назованъ] царски манастирь. И царь Михаилъ,
като прие съ любовь навѣки този манастирь,
и дари на този манастирь село . . . Батошово и
рибаритъ[?] въ него . . .

LXXXIV. Приписка отъ времето на царь Константинъ Асѣня отъ 1276/7 г.

Се трудолюбивое мниха Аркадия . зѹи́ка Ви-
сари[она] митрополита Прѣславскаго . списаса ѿ
дара власти его рж[кож] Васѣ гра́тника . и́же съ бы́
нстрѣбихъ малжъ стѣж . а хоташѣн шестковати е́ж
оу́мѣть наказани дх́мъ стѣнмъ . оу́тааути
себѣ прѣостранство пжѣ . не приходан бо единомъ по
стѣзи познѣавиѣ ѡсмы . аще не мнози и се зкѣдѣвъ
извѣстно водить по неѣн и бѣратни . си же избрани
бл҃гаа ве́тъ на пространство . рекж же на пажити
б҃гослужж . идеже єсть житиє послѣдшѣмъ боу́кви
сна . о хѣ ісѣ ги нашемъ єн . аминъ † † † † † †

Въ лѣтѣ сѣне . при стѣмъ и прѣвѣсоуѣмъ при Ко-
стадинѣ . црци єго Марии . и ѿрасль єю' Михаилѣ пор-
фиророднѣмъ . и патриарсѣ Игнатии стѣпоу правокѣрнѣ .
ты ми єси Христе зауало и конецъ . †

Това трудолюбиво [дѣло] на монаха Аркадия,
ученика на преславския митрополитъ Висариона,
бѣ написано по дара на неговото господство отъ
ржката на Вася Граматика, който съ Бога про-
чистихъ малка пжтека. А онѣзи, които желаятъ
да ходятъ по нея, знаятъ, поучени отъ Светия
Духъ, да си отъпкатъ пространенъ пжтъ. Не
онзи, който върви по една пжтека, познава ясли-
тѣ. Ако и не често, и това, като се познае,
води положително по нея, братя. Тия отбрани
блага водятъ къмъ ширината, сиречь къмъ бо-
гонасадената ливада, гдето е животътъ на онѣзи,
който слушатъ тѣзи писмена, въ Христа Исуса
Господа нашъ, аминъ † † † † † †

Въ годината 6785 [=1276/7] при светия и пре-
високъ царь Константина, неговата царица Ма-

рия и тѣхното чадѡ Михаилъ Багрянородни и при патриарха Игнатия, стѣлпъ на правовѣрието. Ти, Христе, си ми начало и край †.

LXXXV. Приписка въ Радомировия псалтирь (XIII в.)

Грѣшны Радомиръ дѣякъ писа . да дѣе и грѣбо простѣте и поменѣте ми ѿ ца Рада . а и ва^ѣ б^ѣ да прости . . .

Писа грѣшниятъ дякъ Радомиръ. Ако и грубо, простете и поменете ми отца Рада, а и васъ Богъ да прости.

LXXXVI. Надписъ на протосевасть Хрельо отъ 1334/5 г.

† При дръжавѣ г^ѣна прѣвисокаго Степана Душана кра[дѣ] съзѣда сынъ ниргъ г^ѣнь прот[о]сева[сть] Хре^ѣ съ трѣдомъ великомъ и ексодомъ стѣмъ ѿ ца Нѡ[а]нъ Рыл[с]скомъ и и^ѣтри б^ѣжін нарицаемъи Остновица в а[ѣ]то † с^ѣ ѡ м^ѣ г^ѣ, ин[дикта] є̄.

† При владичество на превисокия господинъ краль Стефанъ Душана господинъ протосевасть Хрельо съ голѣмъ трудъ и разходъ изгради тази кула на светия отецъ Иванъ Рилски и на божията Майка, наричана Осѣновица, въ годината 6843 [=1334/5], индиктъ 5-и.

**LXXXVII. Приписка на тълковно евангелие
отъ времето на царъ Иванъ Александра —
1337 г.**

Ἐόρα το γλυκῆτατον ἡ βίβλος ἦδε, τέρμα . ἐν χάριτι παντάνακτως τοῦ θεᾶνθρώπου λόγου . ἐξευτελούστε καὶ νοθρᾶς χειρὸς ἐμοῦ καὶ θύτου . ἁμαρτωλοῦ μοναχοῦ ραθύμου τε Μεθοδίου Γεμιστοῦ . καὶ παντελῶς χωρικογράφματος . ἐνετει ζῶμε ἰνδ . ε΄ . καὶ ἐν μηνὶ μαΐῳ κα΄ . ὃ τὴν παροῦσαν ἐσχικῶς τῶν θειγόρων βίβλων . εὐαγγελιστῶν τεσσάρων τε καὶ κοσμοσωτήρων . τῇ κλήσει τὲ, Ἰωάνης θύτης καὶ πρώτος πάντων τῶν θυτῶν, πόλεως Ἀγχιᾶλου, ἀρμόζωντος . τῆς τοῦ νομικοῦ τάξεως ἐμπειλησμένης προτρεπόμενος παρα τοῦ ἐν μεγίστης πατριάρχου Θεοδοσίου τοῦ Турνάβου . ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν εὐσεβεστάτων καὶ αὐτοκράτορος Βουλγάρων . κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀλέξανδρου καὶ Ἰωάννου τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως τοῦ Ἀσάνη . καὶ υἱοῦ αὐτοῦ.

Вижъ [?] пресладкия край на тази книга, завършена по благодать на всевлаждѣтеля богочовѣчното Слово отъ ленивата моя ржка — на мене, жертвоприносителя, грѣшенъ и небреженъ монахъ Методий Гемистъ, напълно неграмотенъ, въ годината 6845 (=1337), индиктъ 5-и, въ мѣсецъ май 21-и. Онзи, който притежава настоящата богоречива книга на четиримата евангелисти и свѣтоспасители по име [се зове] Иоанъ, жертвоприноси́тель и пръвъ отъ всички жертвоприносители на града Анхиало, съобразно съ изпълвания законенъ санъ издигнатъ отъ великия патриархъ Теодосия Търновски, при царуването на преблагочестивия и самодържавния господарь на българитѣ Иванъ Александъръ и на неговия синъ, преблагочестивия царъ Иванъ Асѣнь.

LXXXVIII. Приписка върху прологъ отъ 1337/8 г.

. <бжѣт>внмъ сладости . и ѿ того усрѣднѣ
и бл҃гонравѣства . многы книги ст҃жа . таже и сѣи си-
наксаръ рекомн прологъ устрои . велицѣмъ трудолю-
бнѣмъ . въ днн тогѣ цр҃ствѣщомъ . и прѣбладаѣщюу
землежъ бл҃гарскож . прѣвысокомъ самодѣржавномъ ибѣанъ
алексѣанд(р)ъ . ст҃жителю же книги сн҃ж . ег҃менъ ми-
трофанъ приутомъ и унномъ поуѣтенъ ег҃меномъ . лаври
великнж . монастырѣ прѣтнж бг҃матере въ ж .
мнѣ же грѣшномъ . и недостоинномъ . хвѣдѣшемъ въ пи-
сателехъ . тахѣ минхъ . понжжѣенъ бывшъ . ѿ тогѣ хр҃сто-
любнкожъ дѣша ег҃мена кїръ митрофана же не ѡбѣт-
нихъса . нѣ послѣшаниѣ ст҃корнѣ . видѣвъ того бл҃гср҃днѣ .
и исписаѣ си синаксаръ всемъ годнцѣмъ . в лѣтѣ . с . ѿ . мѣ .
сн҃дикто 3 . въ утѣ и въ въ славеж . въ тронцн слави-
мому бг҃у . и въ похваля вѣсмѣ ст҃мъ пострѣвъшнмъ
х҃а ради . сн҃ж же ст҃жавшъ книгъ . ег҃менъ . кнрѣ
митрофанъ . вѣунаѣ паматѣ . въ родѣ и роу и въ похваля
себѣ . намъ же проуѣтаѣшнмъ и вѣнимаѣшн(мъ) въ
ползѣ дѣши и тѣлѣ . мола убо вѣсѣхъ пишжѣнѣ . и поуѣ-
таѣшнѣ . помниѣте сего нг҃мена митрофана . мене же
писавѣшаго не злословите . нжѣ плаѣе бл҃годарите мож
хвѣдѣтъ . аще и въ уѣмѣ свѣрѣшено бѣдетѣ . занеже
вѣсте ако никто же свѣршенъ въ уѣвѣцѣхъ . тѣкмо
единъ бѣ . емѣже поѣбаетѣ вѣсѣа славу . утѣ и покла-
итнне . ѿ цр҃и и сн҃и и ст҃мъ дх҃у . и нѣ и приѣно въ
вѣкы вѣкѣмъ амѣнъ . Амѣнъ . : —

. Божествена сладость, и поради това
усърдно и добродетелно придоби много книги,
както и този синаксаръ, нареченъ прологъ, съ
голѣмо трудолюбие въ днитѣ, когато царуваше
и владѣеше надъ бл҃гарската земя превисокиятъ
самодѣржавенъ Иванъ Александъръ, за притежа-
теля на тази книга — игумена Митрофана отъ

причта и почётенъ съ чинъ игуменъ на великата лавра на манастира на пречистата Богомайка въ, отъ мене грѣшния, недостойния и най-малкия отъ писателитѣ, ужъ монахъ. Бидейки принуденъ отъ тази христіюлюбива душа — игумена господинъ Митрофанъ, не се поленихъ, но извършихъ послушание, като видѣхъ неговото благосърдіе, и написахъ този синаксаръ за цѣлата година въ годината 6846 [= 1337/8], индиктъ 7-и, въ честь и слава на прославения въ Троица Бога и въ похвала на всички светии, пострадали заради Христа, за вѣчна паметъ на игумена господинъ Митрофана, притежателя на тази книга, въ родъ и родъ, и за похвала на себе си, а за полза на душата и тѣлото на онѣзи, които четатъ и внимаватъ. Моля, прочее, всички, които пишатъ и четатъ — поменувайте тогава игумена Митрофана, а мене, който пише, не злословете, а повече благодарете на моята бедностъ, дори и въ нѣщо да е погрѣшено, защото знаете, че никой всрѣдъ човѣцитѣ не е съвършенъ, освенъ единственъ Богъ, Комуто подобава всѣка слава, честь и поклонение, на Отца и Сина и Светия Духъ, сега и винаги въ вѣчнитѣ вѣкове. Аминъ. Аминъ.

LXXXIX. Надгробенъ надписъ на протосе- вастъ Хрельо отъ 1342 г.

[† Гробъ те съдръжнѣ нѣтъ] змиръщкена кесарюу :
їже к'уерѣ с' нами тсно г'лющѣ : ѿ ую^а стра[шнѣ : ѿ
прѣславноу видѣнію . т]и великоимените ꙗко нѣкоє
сѣице доблестѣи моужѣ мвнвы се к'дѣброт[а]хъ
ле[жиши оумрѣ къ гробѣ малѣ ѿ ѿ како бє]згладѣнъ
прѣбываши и безѣбразнъ безъ видѣніа безъ доуха [кє]-
сма : страждетъ ѿбоудѣ оумръщкениемъ твоимъ [кесарѣ

прѣизредитъ : хвалениѣ] кесарница твоѣ съпружница рѣдаю-
щи и двостраждоущи : плаующи гор'ко пеуѣлию [вса
ѡдръжима] тебе сжѣ[?] не видиши прѣ собою . сна
зреще братне въ ѡбразѣ [оусърдно кѣнимѣте ѡ ле]же-
щинимъ [толкѣ великѣ]х соущѣх въ обонѣх въ таковыимъ
оутѣсник[ша се малѣ гробѣ] и доб[рѣ жити сѣе им]ъ вса
встрахнѣте : . лѣ^{тѣ} : с^{вѣ} . ѡ^{тѣ} . н^а . ен^{дѣ}к[тѣ^{тѣ} ѣа мѣца дек кѣ
дѣнь прѣста]ви се [славны кесарѣ] Стефанъ : Хрелья Дра-
говола : миншескимъ ѡбразомъ [Харитѣ^{тѣ} ктиторѣ стго
храма сего].

[† Гробъ сега те съдържа] мъртавъ, кесарю,
който вчера говорѣше ясно съ насъ. О, страшно
чудо! [О, преславна гледка!]. Ти, великоименити,
който се яви като нѣкое слънце доблестенъ
мжжъ въ добродетелитѣ, сега [лежишъ умрѣлъ
въ малкия гробъ. Охъ, охъ, какъ пребивавашъ]
безгласенъ и обезобразенъ, безъ взоръ, съвсемъ
безъ духъ! Отъ едното и другото страде поради
твоята смъртъ, [кесарю, достоенъ за необичайна
възхвала], кесаричката, твоя съпруга, която риде
и страда, плаче горко [цѣла обзета] отъ печаль,
като не те вижда тебе, сладкий, предъ себе си.
Като гледате това, братя, нагледно, [усърдно
отдайте внимание къмъ] онзи, който лежи [тукъ
и който] бѣ [толкова великъ] въ едно и друго,
а [сега] е стѣсненъ [въ малкъ гробъ], подража-
вайте въ всичко този добъръ неговъ животъ[?].
Въ годината 6851 (=1342), индиктъ [11-и, месецъ
декемврий 27-и день, почина славниятъ кесаръ]
Стефанъ Хрельо Драговолъ, въ монашески образъ
[Харитонъ, ктиторъ на този свети храмъ].

ХС. Надпись отъ времето на царь Иванъ Александъръ

[†] Съвършисе храмъ сен въ лето : датне : при црѣ
бѣ. . . Александра, Мих[аила, сына его . . .]

[†] Бѣ завършенъ този храмъ въ годината
1355 [?] при българския царь Александра, при
Михаила [неговия синъ . . .].

ХСІ. Приписка на Четвероевангелие отъ 1360/1 г.

Сѣѣ книга бжѣтвнаѣ еже естъ хѣтраеуѣтъ напн-
сасе помощію бжѣю и прѣтѣе еѣго мѣре въ домоу
бжѣни и стѣго ѿца ѿ рилскаѣго роукою и трудоу
многогрѣшнаго и смиреннаѣго мнѣха Симеона : въ летѣ
сѣ. ѿ. ѣ. ѣ. ѣ.

Тази божествена книга, сиречь Четвероеван-
гелие, биде написана съ помощъта на Бога и на
пречистата Негова Майка въ дома божий и на све-
тия отецъ Иванъ Рилски отъ ржката и съ труда
на многогрѣшния и смиренъ монахъ Симеона въ
годината 6869 [=1360/1].

ХСІІ. Надпись отъ Бѣловската църква край Струма

[† Гдѣ възлюбихъ бѣгоу]тне домоу твоеѣго и мѣсто
въсѣл[ен]на слави твоеѣ . . . и истоуники вод[н]ыѣ
снѣже жаеѣтъ дѣша мои къ тебѣ . . . нѣхъ и призѣтъ
нижнѣи св[ѣ]тъмъ промысломъ и многожъ блѣгостижъ и
въсѣкое т . . . а дѣспоте Демна . . . нсписа сѣ си храмъ .
стѣго ѿца . Бѣгословца .

[† Господи, възлюбихъ благолѣпието на Твоя домъ и мѣстото на пребиванието на Твоята слава¹. [Както елень се стреми къмъ] воднитѣ извори², така се стреми моята душа къмъ Тебе... Като погледна нисшитѣ съ своя промисълъ и многото благость и всѣко Твое [? ...]. При деспота Деяна се изписа този храмъ на свети Иванъ Богословеца.

ХСІІІ. Приписка отъ времето на царь Иванъ Шишмана

Азъ Брата многогрѣшны писахъ въ дѣны бл҃говѣрнаго цр҃ѣ Іоѡна Шишмана при ве . . . патр[иар]се Евѡмни в лѣѣ сѣ . . .

Азъ, Брата многогрѣшенъ, писахъ въ днитѣ на благовѣрния царь Иванъ Шишмана при великия патриархъ Евтимия въ годината 6[8..]...

ХСІV. Приписка отъ Рилски сборникъ (XIV в.)

† Бѣ (г)и цр҃ю вѣрныѣ цр҃я нашѣ зкѣпни . вѣрѣ зтвѣрди . жзыкы зкрати . и мирѣ змирн . и сѣтѣ збѣнтѣлѣ снѣ добрѣ съзѣлюди . и прѣѣ . зсопшѣа ѡ цѣ и братиѣ нашѣ въ кровѣхъ праведныхъ зунни ни и въ православниѣ вѣрѣ г҃и прїимн и Бѣ и уа колюбецѣ : —

¹ Псалми, XXV, 8.

² Псалми, XLI, 2.

† Боже Господи, царю, укрепи вѣрнитѣ наши
царе, утвърди вѣрата, укроти народитѣ, усмири
свѣта и добре запази тази света обитель. Въведи
починалитѣ по-рано наши отци и братя въ селе-
нията на праведнитѣ Приеми, Господи, въ
православната вѣра Богъ и човѣколюбецъ.

ХСV. Приписка на преписвачъ отъ XIV в.

1. Грѣшникъ варе какъ са забѣ" та грѣшихъ . пре-
врати два листа грѣшникъ м.

Грѣшникъ, варе, какъ се забравихъ, та съ-
грѣшихъ: превърнахъ азъ, грѣшникътъ, два
листа¹.

2. Грѣши" грѣшникъ м.

Сбъркахъ, грѣшникътъ азъ².

3. Бѣ да прости калугерицѣ ѿ грѣ" ѿти ми доне-
сѣше хлѣбъ макъ и яйца да са насыта.

Богъ да прости калугерицата за грѣховетѣ,
защото ми донесе мекъ хлѣбъ и яйца да се
наситя.

¹ Преписвачътъ прескочилъ единъ листъ и затова
добавилъ тази бележка на полето.

² Другаде въ ръкописа неизвестниятъ писачъ на-
писалъ погрѣшно четири реда, изтъркалъ ги и подъ
тѣхъ написалъ съ киноваръ тѣзи думи.

**ХСVI. Надгробенъ надписъ на видинската
болярка Станислава
(XIV в.)**

† Мѣцъ ноемврь еѣ поунъ рѣка бѣжиа станица
дѣщи новакова болярка драгъсина . поменете ю въ
змеръшнхъ.

† Месецъ ноемврий 15-и, почина рабинята
божия Станислава, дъщеря на Новака, болярка
на Драксина. Поменете я въ умрѣлитѣ.

**ХСVII. Надписъ отъ с. Калугерица
(Шуменско)
(XIV в.)**

1. Азъ [звѣ]но златарь

† Звѣно ковахъ писахъ м[ѣсц]и[а]
априлѣ

заваленъ бѣ патосъ нж желѣзнь
клинъ [и]

желѣзна длѣбна разбихъ †

Азъ, Звѣно златарь.

† Звѣно ковачъ писахъ въ мѣсець априлъ.
Този пѣтъ бѣ заваленъ, но съ желѣзенъ клинъ
и желѣзна длѣбна разбихъ.

2. Азъ . . . ннз[дъ] † Тра
тнокъ сннъ

ХСVIII. Боженишки надписъ

Азъ Др[аг]ом[и]рь
писяхъ.

Азъ севастъ О-
гнѣнь бнхъ при цари
Шишман[ъ] кеф[а]лия и мно-
го зло патн-
хъ. В[ъ] то вѣ-
мъ тѣрци воюахъ
азъ са дръжа[хъ з]а вѣръ Шишмана царѣ.

Азъ, Драгомиръ, писахъ.

Азъ, севастъ Огнѣнь, бѣхъ кефалия при
царь Шишмана и много зло патихъ. Въ това
време турцитѣ воюваха. Азъ държахъ за вѣрата
на царь Шишмана.

ХСIX. Приписка за князь Александра, синъ на царь Иванъ Шишмана

Писасе сия книга въ дѣнь вѣговѣрнаго и хрѣто-
любиваго господиункѣ александра по обою странаю
цѣрьского колѣна . въ времена вѣнегда посла гѣ измѣ-
нѣтнѣ, на лице всею земле и помдоше, и поробише,
и опоустнше

Неизследимата висота на божественитѣ пи-
сания не идва просто до човѣшкия разумъ, но
първомъ изисква чистота, много разумъ и отда-
лечаване на всички скверни и свѣтски нѣща. А
азъ, скверниятъ и неразуменъ, като се валямъ
въ този суетенъ животъ, не съмъ направилъ
нищо едно добро дѣло на този свѣтъ и не знамъ,
кое мѣсто ще ме приеме, извършихъ това дѣло
лениво и неразумно. Но, прочее, моля ви заради

казаното отъ Господа, не ми въздавайте зло за зло¹, понеже не писа Духъ Светий, а тлѣнна и смрадна ржка. И ржцетѣ на онзи, който пише, ще изгниятъ и ще се стриятъ като прахъ, а писаното, ако и грубо, но сж божии слова и остава навѣки. Поради това ако ли нѣщо е погрѣшено или неизправно поради бедността на моя умъ — защото моятъ умъ се рѣеше другаде въ лукави мисли — но вие, на които Господъ разврзва ума, за да разберете Писанието, като четете благославяйте, а не кълнете, та съ вашата поправка и моятъ недостатъкъ да се запълни, та негли Владиката ме избави отъ геената въ онзи день, когато ще дойде и ще каже: донесете дѣлата, за да получите отплата².

Тази книга бѣ написана въ днитѣ на благовѣрния и христолюбивия господинъ Александра, [произхождащъ] отъ две страни отъ царско колѣно, въ времето, когато Господъ изпрати измаилтянитѣ по лицето на цѣлата земя, и тѣ трѣгнаха, поробиха и опустошиха. . . .

С. Надгробенъ надписъ отъ Бѣловската църква (XIV в.)

† Поуто дивите се ѿ хлвци . зрѣши гробъ моего .
Звѣдѣ яко и вѣ тлѣнї есте яко же и азъ . понеже
бѣхъ якоже і вѣ вѣ мо[же]те бѣти яко же азъ
миже же прѣставш[ъ се] мнихъ Яковъ прѣжде званого
Янвѣлъ моего . б

† Защо се учудвате, о човѣци, като гледате моя гробъ? Знайте, че и вие сте тлѣнни като мене, понеже бѣхъ като васъ . . . [а сжщо и] вие ще бждете като мене, който съмъ починалъ — монахъ Яковъ, по-рано назоваванъ Янулъ . . .

¹ Римляни, XII, 17; Солун., V, 15.

² Ср. Псалми, XXVII, 4; Матей, XV, 27.

СІ. Надпись отъ крепостъта Козякъ (XIV в.)

..... арх
 ѣстол
 къ свѣѣри г[ра-]
 дѣ козѣнѣ м-
 ѣсаца юнѣ кѣ и дѣ
 днѣ свѣтаг[о і-]
 ѡанѣ и црѣков св-
 атаго николаѣ †

..... [патри]архъ[?] прѣвопрестол-
 никъ [?] сѣтвори града Козѣнѣ [?] мѣсець юний
 24-и день на свѣти Ивана и црѣква на свѣти
 Николаѣ.

СІІ. Надписи по прѣстени

1. † Петръ ипикерѣни братѣуд(ѣ) ц(а)р(ѣ)вѣ.

† Чашникъ [виночерпецъ] Петъръ, братовчедъ
 царевъ.

2. † Ходоровъ прѣстенъ.

† Прѣстенъ на Тодора.

3. † Слав(ѣ) столник(ѣ) царек(ѣ) †

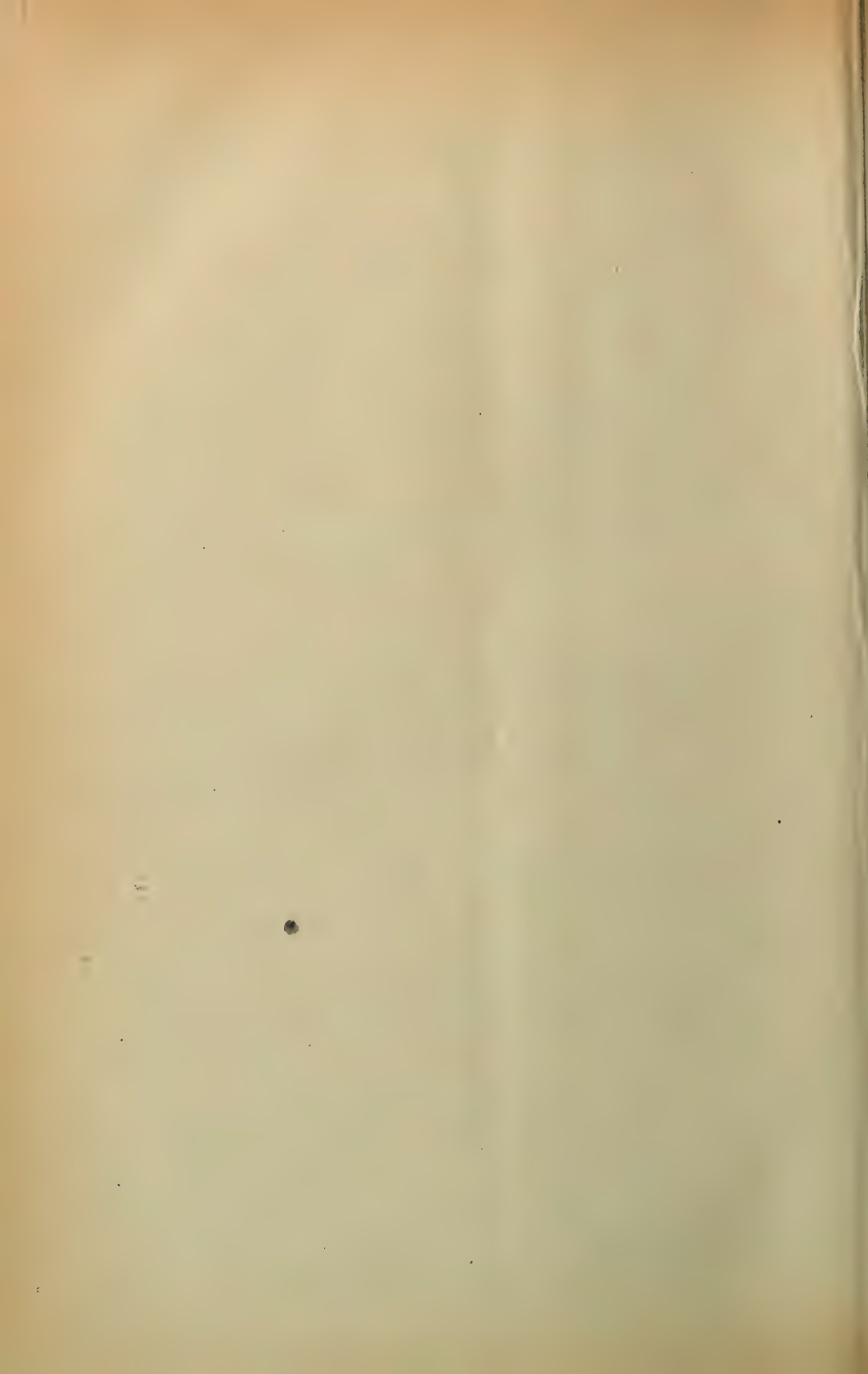
† Славъ, царевъ столникъ †

4. † Витомировъ прѣстенъ.

† Прѣстенъ на Витомира.

5. † Радосла(в)ов(ѣ) прстенъ.

† Прѣстенъ на Радослава.

БЕЛЕЖКИ

I. Писмо на царь Калояна до папа Инокентия III отъ 1202 г.

Обяснителни бележки къмъ това писмо вж. у мене, Преписката, сс. 82—85. Това Калояново писмо зависи отъ първото писмо на папа Инокентия III (отъ времето между декемврий 1199 г. и 22 февруарий 1200 г.) до него (вж. у мене, Преписката, сс. 21—22 нг. I). — Българскиятъ владѣтель благодари на папата, между другото, за указанието за „римския произходъ“ : „(Богъ) ни припомни за нашата кръвь и отечеството, отъ което произхождаме“ (*reduxit nos ad memoriam sanguinis et patrie nostre, a qua descendimus*). Това се отнася до думитѣ на папата въ първото писмо до царь Калояна : *Nos autem, audito quod de nobili urbis Rome prosapia progenitores tui originem traxerint...* (вж. у мене, Преписката, с. 21 : нг. I, 5 сл.). Мисълъта за „римския“ произходъ на Асѣневци може да бжде обяснявана по различенъ начинъ (ср. у мене, п. с., с. 79 сл.). Както посочихъ вече (п. с., с. 85 сл.), името „власи“ често е било употрѣбавано въ изворитѣ отъ XII и началото на XIII в. за обозначение на българското население въ севернобългарскитѣ земи, главно въ старопланинскитѣ области, докато съ името „българи“ се означавали предимно жителитѣ на южнитѣ и югозападни български земи. Тѣзи изкуствени наименования можеби сжщо сж допринесли за създаване на мнението на Инокентия III за „римския произходъ“ на Асѣневци. За истинското румънско или влашко население още тогава е било разпространено вѣрването, че то произхожда отъ стари преселници изъ италианскитѣ земи (ср. указанието у J. Cinnamus, *Hist.*, ed. B, p. 260, 7 sqq.; сжщо у В. Н. Златарски, *История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове*. II. София 1934, сс. 397, 519 сл.). Явно е, обаче, едно :

твърдението за „римския произход“ на Асѣневци принадлежи първоначално не на Калояна, а на папа Иннокентия III. — Занимливо е признанието на българския царь, че българската държава къмъ западъ е била обградена съ врагове (*multos nostros contrarios*), поради които царскитѣ пратеници не могли да стигнатъ до Римъ. Намеква се, очевидно, за отношенията съ сърби и маджари. — Като свой пратеникъ при папата царь Калоянъ изпроводи пресвитеръ Власия, който билъ избранъ за епископъ на Браничево. Тукъ сжщо се крие указание за северозападнитѣ граници на Калояновата държава, въ която влизала, след., и областта Браничево (къмъ устието на р. Млава на Дунава). Къмъ сведенията за града, дадени у мене, Преписката, сс. 83/4, трѣбва да се прибавятъ указанията на L. Niederle, *Slovanské starožitnosti*, II (V Praze 1906) р. 419 п. 4; ср. и р. 419 sqq.). Занимливо е мнението, изказано отъ I. Melich, въ: *Archiv f. slav. Phil.*, XXXIX (1925), pp. 226—235, че наименованието идѣло отъ маджарското или първобългарското име *Barancs*. — Искането на царь Калояна да получи „корона и (царско) достоинство“ (*coronam et honorem*) „споредъ както имаха нашитѣ стари царе. Единъ бѣ Петъръ, другъ бѣ Самуилъ и другитѣ, които ги предшествуваха на царството“ (тукъ с. 3), се тълкува зле като указание, че българскитѣ владѣтели отъ края на Първото царство (Симеонъ, Петъръ, Самуилъ) наистина били получили царска корона отъ римската църква (вж. у Златарски, *История...* I 2. София 1927, с. 507 и бел. 2; П. Мутафчиевъ, *История на българския народъ*. I. София 1943, с. 314 сл.); за правилното тълкуване вж. у мене, *Преписката*, с. 84. — Заслужаватъ внимание думитѣ на царя, че следъ възобновяването на българската държава, на владѣтелитѣ били направени различни предложения: „Мнозина дойдоха въ нашето царство, като смѣтаха да ни измаматъ“ (тукъ с. 3). Асѣневци и особено царь Калоянъ могли да отбиятъ всички тѣзи, очевидно корисни предложения. За жалость, за сжщината на тѣзи чужди опити не се знае нищо повече. Обстоятелството, че тѣ сж били правени, показва, че възобновената бъл-

гарска държава бързо се закрепил като важен деятел въ Югоизтока и не единъ съседъ опитвалъ да я спечели за своята политика. Въ подкрепа на моитѣ бележки относно личността на споменатия въ писмото Претакстатъ (Pretaxtatus) (погрѣшно горе с. 3: Претекстатъ I) вж. още писаното отъ проф. Ив. Снѣгаровъ, МакПр, XII 4 (1941), с. 99; п. т., XIII 2 (1942), сс. 127/8. — За Калояновото твърдение: „както намѣрихме писано въ нашитѣ книги“ (sicut in libris nostris invenimus esse scriptum) вж. и P. I. Šafařík, Slovanské starožitnosti, II (V Praze 1837), p. 579 n. 66.

II. Писмо на Търновския архиепископъ Василия до папа Инокентия III отъ 1202 г.

За титлата „pastor de Zagora“ освенъ указанията у мене, Преписката, с. 88, вж. сжщо и Ив. Сакжзовъ, Областното име Загора по нови извори. Сборн. Анастасъ Т. Иширковъ (София 1933), сс. 353—358. — За първитѣ Асѣневци архиепископъ Василий употребява титлата *domini nostri imperatores*, а за Калояна пише: *domino nostro imperatori*, или *dominus noster... imperator*. Тѣзи титли под-сказватъ, между другото, нѣкои особености въ отношенията между църковната и държавната властъ. — Изразътъ *parvi et magni* „малки и голѣми“ (тукъ с. 5) отговаря на така често употребимото въ документи отъ малко по-късно време опредѣление, напр.: ѿ [мал]ыхъ д[а]ж[е] и д[о] великихъ въ Ватопедската грамота (тукъ, сс. 40, 41).

III. Писмо на князь Бѣлота до папа Инокентия III отъ 1202 г.

Името на княза е засвидетелствувано въ преписката съ папа Инокентия въ написитѣ: Bellotta, Belleta, Bellota (вж. у мене, Преписката, с. 89). Отъ разбора на оскъднитѣ данни, съ които разполагаме, може да се установи, че това е православенъ български князь, близъкъ на царъ Калояна и на търновския архиепископъ, съ владе-

ния въ западнитѣ части на българскитѣ земи. Въ подкрепа на този изводъ може да се приведе още едно обстоятелство. Името Bellotta очевидно трѣбва да се свърже съ нѣкои отъ онѣзи срѣдновѣковни български имена, които окончаватъ на -ота, напр.: **Нравота** (Ἐνρᾶβωτᾱς въ Мжченичеството на светитѣ 15 свещеномъченици, пострадали въ Тивериуполъ, написано отъ Теофилакта Охридски: Migne, P. Gr., CXXVI, col. 193 § 31 С; ср. СББАкН, XXVII. 1931 с. 258 сл.), синъ на ханъ Омуртага и пръвъ български мжченикъ за Христовата вѣра; ср. за него R. Janin, Boian въ Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique, IX (1937), col. 517. **Тнхота**, единъ отъ писачитѣ на Болонския псалтирь (вж. тукъ с. 36, пг. XVI), писалъ следъ 1230 г., по времето на царъ Иванъ Асѣня II (за това вж. у мене, Приноси къмъ историята на Иванъ Асѣня II, с. 171); **Драгота** (Δραγωτᾱς), български първенецъ при наследниците на Иванъ Асѣня II (вж. за него сведенията у G. Asparolita, Hist., ed. H., pp. 74, 24 sqq.; 75, 12 sqq.; 114, 22 sqq., 117, 10 sqq.; ср. сжщо у Златарски, История, III, сс. 432 сл., 452 сл.; една градска частъ въ Костуръ и днесъ носи сжщото име; къмъ Рупелъ сжществува землище съ това име); **Кърѣмъ Косѡта**, еретикъ по времето на царъ Иванъ Александра и споменатъ въ житието на св. Теодосия Търновски (вж. Златарски, Житіе и жизнь..., с. 20), и др. Името Bellotta, предадено и въ третъ случай неточно, трѣбва, безсъмнено, да се чете **Бѣлота** — име на български князь или виденъ боляринъ отъ времето на царъ Калояна и можеби близъкъ царски сродникъ.

IV. Писмо на царъ Калояна и на архиепископъ Василия до папа Инокентия III отъ края на май и срѣдата на августъ 1203 г.

Обяснения къмъ това писмо вж. у мене, Преписката, стр. 90—92. — За щастие, запазена е адресната формула на това писмо и въ нея е дадена истинската владѣтелска титла на царя, безъ никакви прибавки: Са-

Ioiohannes imperator Bulgarorum „Калоянъ, царь на българитѣ“. — Въ това писмо, както и другаде въ писмата на българитѣ, византийцитѣ биватъ назовавани неизмѣнно съ името „гърци“. Самитѣ византийци все още продължаватъ да се зоватъ съ името „ромей“ (Ῥωμαῖοι); едва по-късно, при голѣмото пространствено ограничение на империята, тѣ се именуватъ „елини“, но тукъ и тамъ се употребява и името „гърци“ (вж. напр., Nic. Chon., Hist., ed. B., p. 792, 13; за наименованията ὑραῖκός, Ῥωμαῖος вж. сжщо B. Z., XXI (1912), p. 286; XXIV (1924), pp. 228, 439; XXV (1925), p. 214. Нѣкъде въ сръбскитѣ области името „грѣкъ“ е добило и значение „великанъ“ (вж. N. Župančić, вж. Etnolog, VII (1934), pp. 166—182; ср. B. Z., XXXV (1935), p. 455/6. Изглежда, че презъ първата половина на XIV в. византийцитѣ вече съзирали изкуствеността на името „ромей“, та вмѣсто него почнали да употребяватъ „елини“. I. Cantac., Hist., ed. B., II, p. 36, 22 sqq., обобщава подъ „ромей“ еднакво „елини“ и „варвари“, което издава съзнанието за нееднородността на ромейската империя и за ненародностния характеръ на обозначението „ромей“. — Богатитѣ дарове (тукъ с. 8), които царь Калоянъ изпратилъ на папата, сж едно потвърждение на сведението на G. de Villehardouin, La conquête de Constantinople, I (Paris 1891), p. 287, че българскиятъ владѣтель „était fort riche et puissant en avoir“. Богати владѣлци, първитѣ Асѣневци, безсѣмнено, се помъчили да закрепятъ финансиитѣ на възобновената българска държава и бързо успѣли да постигнатъ това. — Калоянъ искалъ огъ папата да му изпрати нѣколкомина „кардинали“ за своята коронация и за ржкоположението на архиепископъ Василия. Папата, обаче, се ограничилъ да прати само единъ кардиналъ. — Споменатиятъ въ добавката на архиепископъ Василия дукъ на Драчъ е билъ, вѣроятно, византийскиятъ управителъ. Търновскиятъ архиепископъ е билъ възпрепятствуванъ да замине за Италия, подъ предлогъ, че това щѣло да бжде „неприятно на императора“ (molestum imperatori existeret). Тукъ е споменатъ византийскиятъ императоръ, но не Алексий III

Ангелъ (1195—1203), а Исаакъ II Ангелъ (1185—1195) или неговиятъ синъ Алексий IV Ангелъ (1203—1204), когото кръстоносцитѣ отъ IV-ия кръстоносенъ походъ поставили на византийския престолъ следъ превземането на Цариградъ на 17. юлий 1203 г. По това време отношенията между новитѣ византийски управници и „франкитѣ“ били все още добри. Поради тази причина католишкитѣ свещеници въ Драчъ предпочели да възспратъ архиеп. Василия въ пътуването му къмъ Римъ. — За тълкуването на израза „*boni homines*“ „знатни мъже“ (тукъ с. 9) къмъ моитѣ бележки (Преписката, с. 92), вж. още С. Giardina, I „*boni homines*“ in Italia. Contributo alla storia delle persone e della procedura civile e al problema dell'origine del consolato (Bologna 1932); ср. В. Z., XXXVII (1937), p. 275.

V. Златопечатникъ на царь Калояна

Обяснения къмъ това писмо вж. у мене, Преписката, сс. 96—97. — За споменатитѣ отъ царь Калояна *scripturae, libri* и *leges* ср. още K. Jireček, Arch. f. slav. Phil., III (1879), p. 131 п. 2. — Думитѣ: „отгдѣ тѣ сж получили бѣлгарското царство и царско утвърждение“ (тукъ с. 10) трѣбва да се тълкуватъ въ смисълъ, отгдѣ бѣлгарскитѣ владѣтели сж добивали утвърждение на своята царска властъ. — При изричното указание на царь Калояна, че се заелъ да издири грижливо и намѣрилъ въ старитѣ царски писания отговоръ на този въпросъ (*diligenter perscrutantes, in eorum invenimus scripturis...*), едвали може да съществува съмнение, че бѣлгарскитѣ владѣтели наистина ималъ подъ ржка нѣкакви документи отъ края на Първото бѣлгарско царство. — Изразътъ *pro imperio eorum* „за своето (тѣхното) царство“ е предаденъ (тукъ с. 10) погрѣшно „за своето царско...“ — Думитѣ: „и отъ когото и да било“ (тукъ с. 10) означаватъ готовността на бѣлгарския царь да получи корона и „патриаршеско благословение“ не само лично отъ папа Инокентия III, но общо отъ който и да било римски папа, който би заемалъ папския престолъ въ това време. — Царьтъ

вече назовава предстоятеля на българската църква Василий съ титла „патриархъ“ (*patriarcha meus*). Самъ Василий се титулува „архиепископъ и пастиръ на Загора“ (вж. тукъ сс. 4, 9), както впрочемъ го титулува и Калоянъ въ писмото си отъ края на май 1203 г. (тукъ с. 8). Прогласенъ ли е билъ вече Василий за патриархъ? Може би българитѣ сж тълкували въ този смисълъ неговата титла „пастиръ на Загора“, но сж чакали утвърждение за патриаршеския му санъ отъ папата. — Думитѣ на царъ Калояна, че българскитѣ църковници, ако и подчинени подъ върховенството на римския папа, щѣли „да държатъ закона, обичая и последованието, които сж държали блаженопочившитѣ царе на цѣла България и Влашко, нѣкогашнитѣ наши предшественици, и ние...“ (тукъ с. 11), показватъ, че унията съ римската църква била сключена безъ да се промѣня обредната, а, вѣроятно, и догматическата сжщностъ на богослужението. — Думитѣ: *subsignat autem imperium meum ad securitatem chrysobolum suum* („моето царство подписва своя златопечатникъ въ потвърждение“) и: *ut presens chrysobolum imperii mei ratum et firmum habeatur* („за да бжде смѣтанъ за истински и безсѣмненъ настоящиятъ златопечатникъ на моето царство“ (тукъ с. 11) отговарятъ на короборацията въ други документи, напр., въ Виргинската грамота: *писа са и по[д]писа . . . на всякоѣ втвържденоіе* (тукъ с. 63); ср. края на Зографската грамота (тукъ сс. 72, 76) и др. — Въ златопечатника царъ Калоянъ говори за себе си и за *alii imperii mei principes* „другитѣ князе на моето царство“ (тукъ с. 11). Подъ това обозначение трѣбва да се разбиратъ не нѣкакви самостоятелни князе въ царството, а подчинени на царя боляри. — Златопечатникътъ на царя е съставенъ споредъ обичайнитѣ византийски формули. Така, заключителнитѣ думи: *In quo et nostrum pium et a Deo promotum subsignat imperium* „подписва се въ него и нашето благочестиво и отъ Бога въздигнато царство“ (тукъ с. 11) отговаря точно на познатата византийска формула: *ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς καὶ θεοπρόβλητον ὑπεσμήνιστο κράτος*, предшествувана отъ датата (вж. до-

кумента отъ 1060 г. у F r. Dölger, Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden (München 1931), col. 26 nr. 18, 13—14; друго col. 30 nr. 22, 13—14 и др.).

VI. Писмо на търновския архиепископъ Василия до папа Инокентия III отъ края на 1203 г.

Обяснения къмъ това писмо вж. у мене, Преписката, с. 97. — Влиянието на гърцитѣ въ града Драчъ се обяснява съ съществуващитѣ и по това време добри отношения между тѣхъ и кръстоносцитѣ (вж. по-горе с. 297 сл.). Въ всѣки случай, застъпничеството на латинското духовенство въ полза на архиепископъ Василия показва известна промѣна въ отношенията. — Занимливо е, че тукъ архиепископътъ назовава своя владѣтель съ името И о а н ъ (Iohannes), вмѣсто обичайното Калоянъ. — Папскиятъ пратеникъ капеланъ И о а н ъ билъ смѣтнатъ първоначално отъ царъ Калояна за кардиналъ и едва по-късно се разбрала грѣшката. — Полученитѣ папски писма били преведени на архиепископа вѣроятно отъ нѣкои измежду чуждитѣ търговци, може би дубровничани, които пребивавали въ българската столица. — При получаването на палиума отъ ржцетѣ на папския пратеникъ, на 8 септемврий 1203 г., архиепископъ Василий му вржчилъ своето клетвено задѣлжение (fidelitatis obedientiam). Следователно, преведената тукъ (сс. 20—22 nr. IX) клетва трѣбва да се датира къмъ 8 септемврий 1203 г. Самото вржчване на клетвата е станало при особено тържество, на което присѣдствували митрополититѣ на Велбждъ и на Преславъ, епископитѣ на Скопие, Призренъ, Нишъ и Видинъ, царьтъ и „мнозина души“. — За Калояна е употребена титлата princeps (буквално: principe nostro), което трѣбва да се тълкува общо като „владѣтель“. — Изразътъ: absque crismate sancto по недоглеждане е преведенъ по-горе (с. 14) „безъ миро“ вм. „безъ свето миро“.

VII. Писмо на нѣколцина български църковно-служители

Обяснения къмъ това писмо вж. у мене, Преписката, сс. 97/8. — Краятъ на предишното писмо (тукъ с. 14) и цѣлото писмо VII сж твърде важни, защото говорятъ за грижитъ на първитѣ Асѣневци да създадатъ въ възобновената държава народностна църковна иерархия. Висшето гръцко духовенство ще да е напустнало страната още наскоро следъ възстанието. Нѣкои документи отъ времето на охридския архиепископъ гръкъ Димитрия Хоматианъ показватъ, че следъ като царь Калоянъ завладѣлъ македонскитѣ земи, гръцкото духовенство избѣгало и било замѣстено съ българско (вж. указанията у П. Никовъ, СпБАН, XX. 11 (1921), сс. 7 сл., 44 сл.). Какво е било отношението на възстановителитѣ на Второто царство къмъ висшето гръцко духовенство показва и случаятъ съ ржкоположението на архиепископъ Василия (вж. за това у Златарски, История, II, с. 473 сл.). Сега на мѣстото на това гръцко духовенство трѣбвало да бжде поставено българско. Така е било, напр., съ града Велбждъ, който заемалъ видно мѣсто въ църковната иерархия. Още по-рано градътъ вече се споменува не съ старото си име Pautalia (вж. за него А. Salaс' въ Byzantinoslavica, IV (1932), pp. 131—134), а съ българското име Велбждъ. Познатъ е моливдовултъ на велбждския епископъ Иоанъ (Βελεβουσδίου ποιμένα Ἰωάννην) отъ XI в. (вж. Й. Ивановъ, ИБАД, VII (1920), с. 112). — Въ началото на посланието трѣбва да се чете, очевидно, brachio „дѣсница“ (вм. bravio както е въ първообраза). — Писмото носи кръстенъ знакъ въ началото и края. — Обращението къмъ папата: domino domino раре издава византийска формула κύριος κύριος... запазена у насъ и до днесъ. — Епископъ Климентъ Видински вѣроятно е билъ втори приемникъ на погубения презъ 1185 г. епископъ на Видинъ, гръкъ (за него вж. Златарски, п. с., II, с. 473 сл.).

VIII. Писмо на царь Калояна до папа Инокентия III отъ 1203 г.

Обяснения къмъ това писмо вж. у мене, Преписката, сс. 98/9 — Калоянъ се титулува въ писмото си *imperator omnium Bulgarorum et Blachorum*, което напомня донѣкжде по-късната титла: царь и самодръжець вѣсѣмъ блъгаромъ (вж. тукъ с. 72) или царь и самодръжець вѣсѣмъ блъгаромъ и гркомъ (вж. сс. 130, 182, 183 и др.) — Царьтъ е смѣтналъ за нужно да спомене и за своитѣ боляри: *cum omnibus principibus imperii mei* (вж. тукъ сс. 16, 17). — Съ думитѣ: „онѣзи, които не бѣха въ миръ съ моето царство“ (вж. тукъ сс. 16, 17) царь Калоянъ намеква, очевидно, за сърби и маджари, съ които по онова време е билъ въ враждебни отношения. — Заслужава внимание обстоятелството, че царьтъ пише за архиеп. Василия: *magnum hominem imperii mei* „великъ човѣкъ на моето царство“. — Въ сношенията между папския дворъ и българитѣ преписката се е водѣла лично отъ името на царя. Затова царьтъ пише, че папскиятъ пратеникъ отишелъ при него (*venit ad me*) или му донесълъ палиумъ за архиепископа (*detulit michi palleum*). Това подчертава особено ясно политическия характеръ на преговоритѣ. Царь Калоянъ дори моли папата отъ свое име да му изпрати „пастирски жезълъ“ (*virgam pastorem*) за събиране на овцетѣ, и останалитѣ нѣща, които е обичайно да притежава патриархътъ, и да въздигне сегашния примасъ за патриархъ...“ (вж. тукъ с. 18). — Търново е нареченъ „пръвъ градъ на цѣла България“ („*Trinove prime civitatis totius Bulgarie*“). — Въ това писмо царьтъ повтаря молбата си да му бждатъ изпратени папски пратеници кардинали (*cardinales*). — Той моли да му се прати *diadema et sceptrum*. Думата *диадема* е била употребявана и отъ българитѣ, вж. напр.: В. Срезневскій, Славянскій переводъ хроники Симеона Логофета (СПб 1905), с. 56: *дѣднѣж*,... *хрѣвленѣж* и *въ вѣтѣнѣж*, което отговаря на текста у G. Hamart., ed. M., p. 525, 19: τὸ *διάδημα*,... *τὴν πορφύραν καὶ σάκκον*; Сим. Логофет, с. 151:

ДІАДНМОЖ ВѢНУАНЬ БЫ^Ѡ; ср. с. 155. — За $\delta\iota\alpha\delta\eta\mu\alpha$ = $\sigma\tau\acute{\epsilon}\mu\mu\alpha$ „вѣнецъ-корона“, ср. Codin., De offic., ed. B., p. 50, 8-10. Думата $\sigma\epsilon\pi\tau\rho\upsilon\mu$ (σκῆπτρον) е била превеждана на български съ хоржгва: ср. J. Bogdan, Cronica lui Const. Manasses, p. 110 = Const. Manass., Chr., ed. B., v. 2945; p. 115: хоржгви царствіа = C. Manass., v. 3102; ср. p. 105: хоржгви дрѣжащѣ = C. Manass., v. 2736; p. 202 = C. Manass., v. 6028; ср. още Bogdan, ib., pp. 29, 97 и др. въ смисълъ „царска властъ“; въ значение на „скиптъръ“ думата е употрѣбена и въ българския преводъ на Сим. ЛогоѠ., с. 162 и др. — Царь Калоянъ пише на папата, че ако изпѣлни искането му щѣлъ да се смѣта „заедно съ рода“ на своето царство (*cum prosapia imperii mei*) „възлюбенъ синъ“ на римската църква. Думата *prosapia* трѣбва да се тълкува въ смисълъ „родъ, поколѣние“. Това трѣбва да се свѣрже съ сведението въ писмото на архиепископъ Василия отъ ноемврий 1204 год. (тукъ с. 26), че едното отъ изпратенитѣ на учение въ Римъ две момчета е било синъ на царь Калояна (*unus est presbyteri Constantini filius, alius vero regis*), относно което сж изказани нѣкои съмнения (за това у мене, Преписката, с. 102). Самъ проф. Златарски, История, III, с. 309 бел. 1, споредъ непосочени изрично извори приема, че Бориль далъ на имп. Хенриха една Калоянова дѣщеря, на име Мария. Ако царь Калоянъ наистина е ималъ приемници, то тѣ, както и наследницитѣ на Асѣня I, ще да сж били малолѣтни къмъ времето на неговата смъртъ, поради което Бориль се одързостилъ да поеме властѣта. — На маджарския владѣтель е дадена титлата гех „к'ралъ“. Латинската титла гех, гр. $\rho\eta\acute{\gamma}\varsigma$ е била употрѣбвана въ Византия като „сѣзнателно пренебрежително обозначение на всички западни владѣтели, чието господство е спадало собствено къмъ обсега на източноримската империя и чиято самостоятелност била само неохотно признавана“; ср. F. D (ö lger), B. Z., XXXI (1931), p. 439 sqq. Съ подобно значение титлата ще да е била употрѣбявана и въ сръдно-вѣковна България (вж. Bogdan, Cronica, p. 99: кѣ гнзе-фихоу оуандадаскомѣ рнзе = C. Manass., v. 2518: . . $\rho\eta\gamma\alpha$;

варваръскимъ ригамъ=С. Manass., v. 2525; рыгы=С. Manass., v. 2539; ср. още Bogdan, Cronica, p. 116: ригъ глаголюхъ=С. Manass., v. 3127; за готския кралъ Bogdan, Cronica, p. 118=С. Manass., 3201; за Карла Велики и неговитѣ първенци: бѣ же фрѣжъскому племени князъ крѣхъ онъ, рыгы же своа князъ фрѣжи нарицахъ (Bogdan, Cronica, p. 155=С. Manass., 4505-6); за франкския кралъ титлата е употребена и въ българския преводъ на Сим. Лог., с. 84=G. Hamart., p. 662, 21; с. 116=ibid., p. 770, 8 и др. Щомъ обозначението гех, рѣхъ действително е имало за ромеи и българи такова „презрително“ съдържание и е означавало нѣщо като „племененъ началникъ“, възможно ли е било царъ Калоянъ да приеме тази титла, както му е предлагалъ папата? (Вж. за това у мене, Преписката, сс. 82 сл., 103).—Подъ обозначението „петъ епископии“ (V episcopatus) царъ Калоянъ е разбиралъ изобщо петъ български области, завладѣни отъ маджаритѣ. Обозначението принадлежало не само къмъ обсега на църквата, но сжщо и на държавното управление. — Накрая на писмото си царьтъ подчертава, че изпращалъ еп. Власия като с в о й пратеникъ (ex parte mea), съ други думи, водѣлъ преговоритѣ отъ свое лично име. — Ex amita означава „скъпи копринени тъкани“ (вж. у мене, Преписката, с. 98; ср. още K. Dietrich, B. Z., XXXI (1931), p. 347). За другитѣ дарове вж. у мене, Преписката, с. 98. — Заслужава особено внимание подписътъ на царя: Калоянъ царъ на България. Тукъ имаме едно видоизмѣнение на титлата, дадена въ Калояновия печатъ (тукъ с. 27 пг. XIII).

IX. Клетва на търновския архиепископъ Василия

Внимание заслужава сведението, че при коронацията българскитѣ царе трѣбвало да даватъ „клетвено увѣреніе“ (iuratoriam... cautionem) на представителя на българската църква, както сторилъ това Калоянъ (за това вж. тукъ сс. 9—11 пг. V). Създавали се по този начинъ особени отношения между свѣтската и църковна

власть въ държавата: владѣтелятъ билъ поставенъ въ зависимостъ отъ представителя на църквата. Подобни отношения, разбира се, не сж могли да бждатъ трайни при съществуващото пълновластие на владѣтеля.

Х. Писмо на царь Калояна до папа Инокентия III отъ ноемврий 1204 г.

Обяснения къмъ писмото вж. у мене, Преписката, с. 102. — Интитулацията на писмото: Caloiohannes rex... очевидно е поставена въ папската канцелария. Никжде въ своитѣ писма Калоянъ не употребява за себе си тази титла. Поради това въ превода е дадено „царь“, вм. . . „кралъ“, както би трѣбвало. — Българскиятъ владѣтель получилъ отъ папския пратеникъ корона (согопа), скиптъръ (sceptrum) и знаме (vexillum). За жалостъ, нищо повече не знаемъ относно формата на тѣзи царски знаци. Общо за знамената у роментѣ вж. важната статия на R. Grosse, Die Fahnen in der römisch-byzantinischen Armee... (= B. Z., XXIV (1924), pp. 359—372). — Въ това писмо е дадено единственото сведение за коронацията на български владѣтель; то може да се постави въ връзка изобщо съ въпроса за коронация на владѣтели отстрана на предстоятеля на църквата (ср. напоследъкъ W. Enslin, Zur Frage nach der ersten Kaiserkrönung durch den Patriarchen und zur Bedeutung dieses Aktes im Wahlzeremoniell. B. Z., XLII (1942), pp. 101—115). Тукъ пакъ долавяме стремежа да се установи зависимостта на държавната властъ спрямо църковната, отличително за схващанията на католишката църква. — Царьтъ потърсилъ посрѣдничеството на папата за уреждане на отношенията си съ своитѣ съседи маджаритѣ и кръстоносцитѣ (настанени въ Цариградъ следъ 13 априлъ 1204 г.). Той дори поставилъ папата за върховенъ съдникъ и го предупредилъ, че ще действува противъ тѣхъ, ако тѣ предприематъ нѣкакви враждебни действия спрямо неговата държава. Българскиятъ царь, прочее, съ рѣдка предвидливостъ желаелъ да уреди отношенията си съ маджари и, особе-

но, съ цариградскитѣ латини и да избѣгне сблъскването съ тѣхъ, заедно съ това и влошаването на отношенията съ папата. — Съ думата еписими (episima) се означаватъ тъкани, ткани съ злато или пурпуръ.

XI. Писмо на архиепископъ Василия до папа Инокентия III отъ ноемврий 1204 г.

Къмъ това писмо вж. бележкитѣ у мене, Препи-ската, с. 103. — Сжшо и въ това писмо столицата е на-зована *nostram magnam civitatem Trinov[a]m* (ср. по-горе с. 302). — Споменатиятъ привилегий, даденъ отъ папата, е из-даденъ у мене, п. с., сс. 37—39 нг. XIII, а указанитѣ *scripta et instructiones* сж другитѣ папски писма, писани все съ сжщата дата (у мене, п. с., сс. 39—43 нг. XIV, сс. 51—52 нг. XXI). — Папскиятъ пратеникъ останалъ въ Търново цѣлъ месецъ, отъ 15. октомврий до 15. ноем-врий 1204 г. Коронацията на царя била извършена на 8. ноемврий, на празника св. Архангелъ Михаилъ, можеби за споменъ на първия български християнски владѣтель, князь Борисъ Михаилъ, чието име било добре познато на католишката църква. — Царьтъ изпращалъ въ Римъ своя синъ да се учи, вѣроятно съ желание да го посвети въ духовно звание и да го постави въ редоветѣ на българ-ската църковна иерархия. Не повтарялъ ли Калоянъ това, което презъ втората половина на IX в. сторилъ князь Бо-рисъ I, като изпратилъ по-малкия си синъ Симеона при цариградския патриархъ, съ цель да го подготви за глава на българската църква? Сега международнитѣ отноше-ния били други и погледътъ на Калояна билъ насоченъ не къмъ Цариградъ, а къмъ Римъ. Тази постъпка на царя още повече подчертава неговата искреностъ въ отноше-нията съ римската църква.

XII. Надписъ на дука Врана

Надписътъ е билъ откритъ още отъ С. И. Верко-вичъ презъ 1889 г., край с. Кърчово, при горното течение

и у насъ презъ второто царство (вж. по-долу, въ Ватопедската грамота сс. 40, 41, въ Виргинската грамота с. 62, въ Мрачката грамота с. 132 и др.), очевидно въ сжщото значение. Ср. и М. Ф а с м е р ъ, ИОРЯСл., XII, 2 (1908), с. 231. За византийски първенци съ българо-славянското име Врана (Βρανῆς) вж. нѣкои данни въ БСМ, сс. 32—33. Вѣроятно е предположението на Й. И в а н о в ъ, БСМ, с. 33, че споменатиятъ тукъ Врана е познатиятъ византийски пълководецъ Теодоръ Врана. Споредъ указанията на N i c. S h o n., ib., p. 831, 15 sqq. Теодоръ Врана питаелъ омраза къмъ своитѣ сънародници византийцитѣ, та не е чудно преди настаняването на кръстоносцитѣ и сродяването му съ тѣхъ (за тѣзи негови действия общо вж. у З л а т а р с к и, История, III, сс. 236 сл., 246/7) да се е сближилъ съ българитѣ и да е миналъ на служба при царъ Калояна. Това, най-вѣроятно, ще да е било по времето на ромео-българския съюзъ презъ 1204 г.

XIII. Печатъ на царъ Калояна

Къмъ надписа на този печатъ вж. по-горе с. 20, края на пг. VIII. Заслужава внимание написътъ на името **Καλωγι** вм. книжовното **Καλωϊαδινιъ**. Българскиятъ владѣтель, прочее, самъ се е именувалъ съ грѣцкото име Калоянъ, вмѣсто съ българското Йоаница, засвидетелствувано въ нѣкои извори (ср. у м е н е, Преписката, сс. 71, 79, 107).

XIV. Църковенъ съборъ противъ богомилитѣ при царъ Борила презъ февруарий 1211 г.

За събора вж. сведенията у З л а т а р с к и, История, III, с. 291 сл. — На Борила въ текста е даденъ нѣколко пжти епитетъ „преблагочестивиятъ царъ“, което показва, че съ свикването на събора той действително си е заслужилъ похвалитѣ и благодарноститѣ на българскитѣ църковници. — Формата **τρυκλῆται**, **τρυκλῆται** е създадена подъ византийско влияние, тъй като въ сръдновѣковния грѣцки сж чести формитѣ на превъзходна степенъ: **τριβάρβαρος**

(преведено въ Манасиевата хроника: **триварваренъ**, **триварваръ** (вж. Bogdan, Chron., index, pp. 430/1), **τρισάριος** (ib., p. 431: **трисватъ**), **τριγέρων**=**тригестаръ** (ib., p. 390), **τρισμέγιστος**=**тригвеликътъ** (ib., p. 384) и др. При спрѣчкването между българи и ромени презъ пролѣтѣта 966 г., имп. Никифоръ II Фока нарекълъ царь Петра I „**τρίδουλος**“ „трижди робъ“ (L. Diaconos, Hist., ed. B., p. 62, 8; ср. Златарски, История, I, 2, с. 571: „най-жалѣкъ робъ“). — Еретицитѣ сж наречени „вълци“ сжщо и въ житието на св. Сава (вж. Доментиан, Животи св. Саве и св. Симеона. Прев. Л. Мирковић. Београд 1938, с. 134 и др.). — Думитѣ: **възникуе... трѣклета и бгомръзскаа богомилъскаа ересь, еуюже нахуелникъ ѡвкъсе тогдѣ сивръшншии попъ Богомилъ не могатъ да се използуютъ въ смисълъ, че попъ Богомилъ се явилъ по времето на царь Борила, защото противоречатъ основно на едно друго мѣсто отъ Синодика, гдето сж дадени по-пълни сведения за него: попъ Б(о)гомилъ нже при Петръ црн българстемъ. .** (вж. Попруженко, Синодикъ, с. 42 § 39), което се потвърждава и отъ думитѣ на Козма: **Въ лѣта правокърниаго црѣ Петра . бѣ попъ именемъ Бѣмилъ . .** (вж. М. Г. Попруженко, Козма пресвитеръ болгарскій писатель Х вѣка. София 1936, с. 2, 6—7). Думата тогдѣ трѣбва да се тълкува като посочване за времето на царь Петра (ср. Златарски, История, III, с. 299 бел. 1). — Напълно неприемливи сж тълкуванията на Ем. Георгиевъ, Пресвитеръ Козма на Бориловия съборъ въ 1211 г. ИДФС, I (1942), сс. 16—45, за събора въ 1211 г.; вж. моя отзивъ въ В. Z., XLII (1942), p. 333. — Разказътъ за събора дава важни данни за вмѣшателството на владѣтеля въ живота на църквата (вж. повече по това у мене, Държава и църква въ сръдновѣковна България. Родина, III 2 (1940), с. 91 сл.). — Думитѣ: **множество много пронареѣниаго** (въ Дриновия преписъ) **народа** представятъ известни трудности за тълкувание. Думата **пронареѣниаго** въ Палаузовия преписъ е замѣстена съ **проуеого** (Синод., с. 78 § 110 и бел. 3). Можеби думата **пронареу(е)ниаго** трѣбва да се свърже съ гл. **пронарешти** **прооріѣив** **praeфинire**? Раз-

бира се, тя би могла да се свърже съ формитѣ: **нароуѣнтѣ** „insignis“, „виденъ“, **нароуѣнтѣ** „celeber“ „знаменитъ“ (вж. у Mikl., Lex., s. v.; Bogdan, Сгop., p. 326). Не е изключено тукъ да има нѣкаква грѣшка въ написа на думата. Въ краенъ случай би могло да се приеме и четенето въ Палазовия преписъ: **проуѣго**. Неточно е, обаче, указанието у П. Мутафчиевъ, История, II, с. 163, че тукъ ставало дума за „множество пронияри“. — Въ старобългарски текстове гръцката дума **πορφύρα** „пурпура“ се превежда не само съ „**багрѣница**“, както е тукъ, но и съ **хръвлѣница** (ср. Сим. ЛогоѢ., с. 87 = G. Hamart., p. 670, 13; вж. повече у Bogdan, Сгop., p. 449). — Хитрината, която употребилъ Борилъ при разпита на еретицитѣ, показва, че нему ще да е било известно онова, що сторилъ стотина години по-рано имп. Алексей I Комнинъ (ср. Златаски, История, III, с. 300 бел. 1). Не означава ли това, че разказътъ на Евтимия Зигавина е билъ вече познатъ въ България? — Изразътъ: **ѣкоже рыбы безгласны** отговаря на позната византийска пословица; ср. **ἰχθύων ἀφωνότερος ὑέρονα** (Лѣт. ист.-фил. общ. имп. Новор. Ун. IV. Виз. отдѣл. II. Одесса 1894, с. 57); Theoph. Cont., ed. B., p. 102, 13 и др. Ср. и нашата подумка: „мълчи като риба“. — За преводаческата дейность въ Синодика тукъ е употребенъ изразъ: **прѣписати... ѿ гръхъскаго на българскыи слови азыкъ** (ср. Синод., с. 80 и бел. 3); глагольтъ е отбелязанъ у Mikl. ib., s. v., само въ значение describe. — Въ свръзка съ вписването на Бориловия съборъ въ Синодика (тукъ с. 29) интересно сведение за подобно вписване е дадено въ хрисовулъ на Стефанъ Урошъ IV отъ 1361 г.; вж. Ал. Соловьев — Вл. Мошин, Гръке повелѣе српскихъ владара. Београд 1936, сс. 202—203. — Въпросътъ за датата (11. II. 1211 г.) на събора (вж. съмнѣнията на Попруженко, Синодикъ, с. XII бел. 1) може да бжде смѣтанъ за напълно разрешенъ следъ обясненията на Я. Тодоровъ, Таблица за опредѣляне и провѣряване на дати отъ българската и византийската история. ГодСУиф, XXXIX. 1942/3, сс. 4 сл., 29, 32 сл. При датирането е приета мартенска (не септемврийска!) го-

дина, съ начало 25. мартъ ; тази флорентинска ера е била използвана по това време въ папската канцелария (подобенъ случай вж. у мене, Преписката, с. 93: датата на тържествения папски привилегий до царъ Калояна, отъ 25. II. 1204 г.). Трѣбва, след., да се допустне известно западно влияние въ Борилова България, вследствие връзките съ римската църква. — Твърдението на богомилитѣ за привидното въплъщение на Христа повтаря въ общи думи една мисълъ, изказана вече отъ т. н. докетисти.

XV. Сигилий на деспотъ Алексий Слава отъ 1220 г.

Този сигилий е съставенъ изцѣло споредъ познатитѣ византийски формули. Съ своя езикъ и съ своитѣ формули той издава силното гръцко влияние, подъ което попадналъ отцепникътъ Славъ. Подробно за Славъ вж. у Златарски, История, III, с. 272 сл. — Самъ Славъ къмъ срѣдата и въ края на своята грамота я нарича „сигилий“ (σιγίλλιον). За този видъ документи вж. у Dölger, Facsimiles, col. 3: ср. сжщо I. Βασιάδης, Περὶ τῆς λέξεως σιγίλλιον. 'Εκκλ. 'Αλ., XIII (1893), pp. 116-7. — Въ първото издание на документа има нѣколко дребни грѣшки. Така на с. 30 редъ 8: да се чете ἀνάκτησιν вм. ἀνά-; с. 30 редъ 11 отдолу καὶ вм. καί; с. 32 редъ 10 σαβασμῖα вм. — μῖα; с. 32 редъ 11 отгоре: μοναχοὶ вм. — χοί; с. 34 редъ 18 отгоре: λεγομένη вм. λεγομένη; с. 34 редъ 15 отгоре: βουλευθεῖς вм. — θεῖς; на края пропускътъ: καὶ ὑπε . . . да се допълни [Ἐγραψε] καὶ ὑπέ[γραψε]. — За първоначалната престолнина на Слава вж. П. Сырку, Старинная Чепинская крѣпость у с. Доркова и два виз. рельефа изъ Чепина (въ Болгаріи). Виз. Вр., V (1898), сс. 603—617; 841/2; VI (1899), сс. 291—292; дадени сж исторически сведения за крепостъта, както и нѣкои предания. — За църквитѣ въ Мелникъ и, частно, за манастира „Спилеотиса“ вж. Н. Мавродиновъ, Църкви и манастири въ Мелникъ и Роженъ. ГНМС, V (1926—1931), сс. 285—306, особено сс. 300—301. За града вж. сжщо Л. Милетичъ, Въ полуразрушения Мелникъ. МакПр, I 2

(1924), сс. 85—96; В. Иванова-Мавродинова, Градъ Мелникъ, Славовата столнина. Родина, I 4 (1939), сс. 110—112: A. St., Les ruines de saint Nicolas de Melnik. La Parole Bulgare, nr. 710, 11. X. 1941. — Споменатиятъ монахъ Павелъ Клавдиополитъ, както и Пахомий Коккиарисъ сж били, очевидно, гърци. Селото Катунца, което деспотъ Славъ подарилъ на манастира, е разположено недалече южно отъ града. — Въ израза: ἐφ' ᾧ τοὺς . . . ἔχειν, споредъ мѣстната бележка на издателитъ, липсва думата διορίζομεθα. — Думитъ διὰ βρεβείου трѣбва да се четатъ διὰ βρεβίου. Βρεβίουν breve означава „инвентаръ, описъ на имуществата“. Ср., напр., A. Comnena, Al., ed. R., I, p. 189, 29 sqq.; p. 191, 10; Солов.-Мош., п. с., с. 414. — Съ името Загорѣ се означавала областта „задъ планината“, точно северно отъ Бѣласица и пролома Рупелъ, съ градоветъ Мелникъ, Петричъ, долината на Струмица и др.; вж. подробно указанията у А. Иширковъ, Областното име Загорѣ или Загора въ миналото и днесъ (= ИНЕМ, V. 1925, сс. 85/6). — Главното разпореждане на деспотъ Славъ се отнася за това, манастирътъ да не бжде подвластенъ на мѣстния владика, нито на бирницитъ. За практорεύων или πράκτωρ вж. по-нататъкъ, къмъ нр. XXI. — Подъ думата ἐξέλασις се разбира задължението да се набиратъ и даватъ войници; вж. D. A. Xanatalatos, Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Makedoniens in Mittelalter., (Diss., München 1937), p. 46; ср. Ив. Дуйчевъ, МакПр, XII 2 (1940), сс. 140—141. — Изразътъ zeυγολογίου δόσιv или само zeυγολόγιον означава данъкъ за двойка впрѣгатенъ добитъкъ (воллове); вж. Xanatalatos, op. c., pp. 40—41; Дуйчевъ, МакПр, XII 2 (1940), сс. 139—140. — Ангарията общо взето е била задължение да се даватъ срѣдства за превозъ на държавни чиновници, войска и държавни роби, да се извършватъ известни работи въ царскитъ владения, да се поправятъ пѣтища и мостове, да се строятъ крепости. . . Нѣкои отъ тѣзи задължения въ срѣдновѣковна България сж имали особени наименования. Споредъ Suidas, Lex., ed. Adler, I, p. 20 съ това име презъ X в. се зо-

вѣла ἀνάγκην ἀκούσιον . . καὶ ἐκ βίας γενομένης ὑπηρεσίαν („принудителна работа и насилствена служба“). Общо вж. Солов.-Мош., п. с., с. 378 сл.; Fr. Dölger, Beiträge zur Geschichte der byz. Finanzverwaltung... (Lpz.-Bln. 1927), pp. 22, 60; М. Ласкарисъ, Ватопедската грамота, с. 48; Дуйчевъ, МакПр, XII 2 (1940), с. 141. Παραγγαρεία „парангария“ е била, както личи, само видоизмѣнение на „ангарията“: докато тази последната е била преминаване (превозъ) презъ държавенъ пѣтъ, то „парангарията“ била преминаване (превозъ) по странични пѣтища. Вж. указания у Солов.-Мош., п. с., с. 379. Думата „ангария“ (отъ персийски произходъ) е запазена и до днесъ въ живия бѣлгарски говоръ. — Съ ψωροζήμια „хлѣбнина“ се означава задѣлжението да се доставя на чиновниците и войската хлѣбъ, не безплатно, а на ниска цена. Ср. Солов.-Мош., п. с., с. 507; Χαπαλатор, op. c., pp. 49—50; F. Dölger, B. Z., XXXVIII (1938), pp. 208/9; Дуйчевъ, п. м., с. 141. Тази тегоба е взета предвидъ въ нашитѣ грамоти, когато нѣкой манастиръ се освобождавалъ отъ задѣлжение да не дава **НИ ХЛѢБЪ, НИ ВИНΟ, НИ МАСΟ** (вж. у Ласкарисъ, п. с., с. 44, и тукъ по-долу). Съ термина ἀπαίτησις се означава изобщо всѣко „искане“; δόσις означава „данъ, даждие“, а ἐπίτρεια — „тегоба, налогъ, реквизиция, свръхданъченъ налогъ“. Вж. Солов.-Мош., п. с., сс. 397, 425, 436/7; Златарски, История, II, с. 24; B. Z., XXXV (1935), p. 14; Χαπαλатор, op. c., p. 47 sqq.; Дуйчевъ, п. м., с. 141. — Съ израза δημοσιακὴ καὶ πρακτορικὴ δόσις се разграничаватъ „държавно даждие (дантъкъ)“ и „даждие, давано на данъчния бирникъ или откупвача на данъка“. Ср. Солов.-Мош., п. с., с. 419; Dölger, op. c., p. 71 sqq.; Ласкарисъ, п. с., с. 35 сл. — За „искания на канонически основания“, очевидно „църковния дантъкъ“ (κανονικόν) вж. у Χαπαλатор, op. c., pp. 38—39; Дуйчевъ, п. м., сс. 138/9. — Думата ἀλειτουργῶς „безвъзмездно“ се срѣща тукъ за първи пѣтъ и би трѣбвало да се пише ἀλειτούρως; за нея ср. Ραραδ.-Αγсад., op. c., p. 3. — Σφραγίς означава не само „печать“, но и, преносно, „утвърждение“. За

този терминъ (ср. ἐπισφράγισις) въ свръзка съ избора на игуменитѣ вж. у A. Hergès, Election et déposition des hégoûmènes au XII-e siècle (=Echos d'Or., III. 1899, pp. 40—49). — Както посочватъ добре издателитѣ (ib., p. 3) накрая думитѣ ἐπὶ τοῦτο трѣбва да се четатъ: ἐπὶ τοῦτοφ, споредъ обичайната формула. Изобщо, документътъ е съставенъ отъ добъръ познавачъ на грѣцкия езикъ и на формуляра на византийскитѣ императорски грамоти. Въ текста могатъ да се посочатъ множество мѣста, които повтарятъ познати византийски формули. Подписътъ е даденъ съ черно мастило. За особеноститѣ на този видъ документи ср. у Dölger, Facsimiles, coll. 43—44, nr. 36. — Въ Ватопедския манастиръ е запазенъ отъ сщия документъ и преписъ отъ XV в.

XV. Приписки по Болонския псалтирь

За името Тихота ср. по-горе с. 296. Село Ревне въ Охридско сществува и днесъ. — Споменатиятъ „български царь Асѣнь“ е Иванъ Асѣнь II, както показахъ другаде (Приноси къмъ историята на Иванъ Асѣня II, с. 171 сл. и бел. 102).—Третата приписка дава сведения за по-нататъшната сждба на ржкописа. Краятъ на приписката не е напълно ясенъ. Можеби най-правилно ще трѣбва да се приеме, че иеромонахъ Даниилъ, който нѣкога ще да е билъ мирски свещеникъ, далъ позлатенитѣ (?) **ПОПАДНИИ СИ ОБЕДИ** „позлатенитѣ попадийни си прѣстени“, заедно съ два перпера (византийска и старобългарска монета), за да купи ржкописа. За **ОБЕДЪ annulus** вж. Mikl., ib., s. v. Ако това тълкуване е вѣрно, тукъ имаме указание за цената на единъ ржкописъ. Ср. за това Срезневскій, Древніе слав. пам., с. 128.

XVII. Изъ Битолския триодъ

Споредъ Й. Ивановъ, БСМ, с. 453, въ първата приписка трѣбвало да се чете: въ **Стальпѣнь блюдж . . .** и накрая: **тѣ идѣ^т**; въ края се чете: **..лпра..** Споредъ

него (с. 454) въ приписката сж поменати кичевскитѣ села Стѣлпъ и Свето-Враче. — Въ втората приписка споредъ Ивановъ, п. с., с. 453 трѣбва да се чете името **Никола**, синъ Пиросовъ. Различно е предадено у Ивановъ, п. т., с. 453 и началото на третата приписка: [прост]ите **ма** братѣ, по много си како патисах... Думата **игонисах**, както правилно посочва Ивановъ, п. т., с. 454 бел. 1, произлиза отъ гр. ἀγωνίζομαι „старая се, трудя се“. — Споменатото село **Кжпи**, дн. Вапа лежи въ Дебърско. — Въ петата приписка трѣбва да се чете **мору**. Тази приписка е съставена по подобие на множество гръцки образци. — Въ края на приписката се чете: **ѡ ли ѡ зжб . . . помнианте ма Геωργίου граматикѣ а ва^с бѣ . . .** У Ивановъ, п. с., с. 453 сл. сж дадени и други приписки отъ ржкописа, заедно съ образци отъ текста и добри обяснителни бележки. Ржкописътъ произхожда, споредъ Ивановъ, п. с., с. 455, отъ края на XII в., докато Цоневъ, п. с., с. 175, го отнася къмъ XII—XIII в.

XVIII. Станимашки надписъ на царь Иванъ Асѣня II

Годината 6739=1230/1 действительно отговаря на четвърти индиктъ. — Въ царската титла **Κ[α]ρ[α]ν[α]ς[ς] [μ]η[ς]** κтз-движе[и]нѣи **ц(а)р(ь)** е изразено схващането за божествения произходъ на царската властъ (вж. за това частъ I, с. 172; Дуйчевъ, Държава и църква, с. 83 сл.). Изразътъ представя само парафраза на обичайния византийски императорски епитетъ **θεοπρόβλητος** (вж. повече указания за него у O. Treitinger, Die oströmische Kaiser- und Reichsidee nach ihrer Gestaltung im höfischen Zeremoniell. Jena 1938, pp. 38, 232; ср. сжщо и въ сръбски официаленъ документъ отъ априлъ 1357 г.: **Богомъ поставленному Стефану Оурошоу цароу** (Ст. Новаковић, Законски споменици српских држава средньега века. Београд 1912, с. 178 нг. XLIV). — Титлата **царь . . . блъгаромъ и гръкомъ** е засвидетелствуванa официално въ Ватопедската и Дубровнишката грамоти (тукъ сс. 41, 42, 43). — Изразътъ **и проуниъ стридиъ** отговаря на **καὶ τῶν λοιπῶν**, като

чрезъ това се посочватъ другитѣ области на разширената българска държава на Иванъ Асѣня II. — Името на севаста Алексия не е известно отъ други извори. Титлата **сѣвастъ** (гр. *σεβαστός*, срав. лат. *augustus*, „свещенъ“) се употребява доста често у насъ презъ XIII—XIV в. (вж. напр., тукъ сс. 40—41, 57, 62, 132, 133, 180, 289). Интересно е отъждествяването **августъ** = **сѣвастъ** у Сим. Логоѡ., с. 29 = G. Hamart., *ib.*, p. 214, 14. Първоначално това е било епитетъ, носенъ отъ императоритѣ на Византия, докато по времето на Алексий I Комнинъ (1081—1118) било превърнато въ достоинство, давано на първенци. Докато едни смѣтатъ, че у насъ севастътъ е билъ административенъ чиновникъ съ сѣдебна власть, изказано е мнение, че това е била почетна титла, давана на мѣстната аристокрация, изпълняваща понѣкога известната „царска длъжностъ“, напр., „кефалия“ (вж. Мутафчиевъ, Боженишкиятъ надписъ, с. 94 сл.; Ласкарисъ, п. с., сс. 36/7; ср. С. С. Бобчевъ, Титли и служби въ областното управление на старовремска България. ИИД, XI—XII. 1932, сс. 237/8; ср. сжщо Златарски, Асѣновиятъ надписъ, с. 244 сл.). Това последното обяснение би могло да се приеме, когато севастъ се явява редомъ съ нѣкоя длъжностна титла, както е, напр., въ Боженишкия надписъ (тукъ с. 289), а не самостоятелно. Въ Ватоп. грамота, обаче, се чете: **а практорн црѣ ми пос[ъхлеме по всѣ] времена въспрнемати дани и съврш(и)ти всѣх(с)кыхъ раб(оты) црѣ ми, еже сжтъ сѣвастн, дѣкн. катепани...** (тукъ сс. 40, 41). Тукъ става дума, безсъмнено, за държавни чиновници, изпращани да събиратъ данъ или за извършване на „всѣкакви царски работи“. Трѣбва, освенъ това, да се заключи, че севаститѣ сж заемали първо мѣсто въ тази чиновническа стълбца. Ограниченията, които се правятъ въ Виргинската грамота (тукъ с. 57) сжщо показватъ, че севастътъ ще да е билъ единъ измежду висшитѣ царски чиновници, съ сѣдебна и данъчна власть. Въ Мрачката грамота (тукъ с. 132) севаститѣ сжщо така изрично сж включени въ тѣзи „боляри и служители“ на царя, които бивали изпращани по всички времена по цѣлата

страна „да събиратъ данъ и да извършватъ всѣкакви служби“. По-нататѣкъ (с. 133) се повелява „да не се бъркатъ въ тѣзи глоби севаститѣ, нито праторитѣ“. Въ Рилската грамота севаститѣ сжщо сж изредени заедно съ други длъжностни лица (вж. тукъ с. 180). Може, прочее, да се приеме, че севаститѣ въ сръдновѣковна България сж били висши държавни чиновници, можеби управители на области и градове, облѣчени въ финансова и сждебна, а понѣкога и въ военна властъ. Поради това севастъ Алексий билъ поставенъ за управителъ на Станимашката крепостъ въ време, когато сж били подготвяни военни действия противъ цариградскитѣ латини (за събитията вж. Златарски, История, III, с. 358 сл.; Ив. Дуйчевъ, Царь Иванъ Асенъ II. София 1941, с. 31 сл.). Въ България по това време е съществувала и титлата протосевастъ (πρωτοσέβαστος), като една отъ най-високитѣ придворни титли (ср. Ласкарисъ, п. с., с. 37). За времето на ц. Иванъ Асѣня II въ грамота на сръбския кралъ Стефанъ Урошъ II, отъ около 1300 г., се споменува лице съ такава титла: **иже протосебастъ загорскыи Прнбо въ дъни Астна цара**, като църковенъ ктиторъ въ Скопската областъ (Новак., п. с., сс. 391/2). За употребата ѝ у насъ презъ XIV в. вж. тукъ с. 164. — Златарски, Асѣн. надписъ, с. 245, приемливо тълкува последнитѣ думи отъ надписа като указание, че сж били издигнати и поправени стениѣ на крепостъта, а не че тя е била изградена „изъ основи“. За крепостъта изобщо вж. Йорд. Ивановъ, Асѣновата крепостъ надъ Станимака и Бачковскиятъ манастиръ. ИБАД, II (1911), сс. 191—230.

XIX. Търновски надписъ на царь Иванъ Асѣня II

Общо за събитията, които засѣга надписътъ, вж. у Златарски, История, III, с. 337 сл.; Дуйчевъ, Царь Ив. Асенъ II, с. 19 сл. — Годината 6738=1229/30 действително отговаря на 3-и индиктъ. Думитѣ **Іω(анн)ъ Асѣнь въ Х(риста) Б(ога) вѣрни ц(а)рь и самодръжець блъгаромъ** представятъ цѣлото име и пълната титла на владѣтеля,

дадена по подобие на съвременната византийска императорска титла: Ν. ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ. Добавката с(м)нь старяго Асѣня ѡ(а)рѣ свидетелствува не само за съществуващото всрѣдъ българитѣ обаяние на Асѣня I, истинския освободителъ на българската държава, но и за желанието да се създаде чувство на династична законност. — Думитѣ, съ които е датирано сражението при Клокотница: вѣ . ї в . лѣт(о) ѡ(а)рства моего показватъ, че сжщо и за българскитѣ владѣтели е било свойствено да датиратъ събитията споредъ годинитѣ на своето царуване. — Името Рωμανна (Ρωμανία) се употребява еднакво отъ българи и византийци за обозначение общо на византийската импери и, частно, на нейнитѣ европейски владения (главно Тракия и Македония, като частъ отъ империята). Ако византийцитѣ почти до XIV в. редовно се назоваватъ „ромей“ (ῥωμαῖοι), тѣхната империя придобива име Ρωμανία, както това е засвидетелствувано у редица автори: вж. напр.: βασιλεὺς τῆς Ρωμανίας въ Chron. Pasch., ed. B., I, p. 610, 2; 622, 4, и др.; общо Ρωμανία = византийска империя: J. Malal., Chr., ed. B., pp. 407, 9, 21; 409, 13; (Ps.) Georg. Mon., ed. B., p. 797, 20, 22; 802, 9; 815, 7; 818, 10; 868, 8, 18-19; 912, 15 и др.; (Ps.) Sym. Mag., ed. B., pp. 633, 18, 20; 740, 18; 745, 11 и др.; Th. Cont., ed. B., p. 427, 15 и др.; De vell. bell., ed. B., p. 192, 12; G. Cedr., Hist., ed. B., I, pp. 496, 19; 692, 14; 708, 5; 720, 12 и др. Ср. още E. Fehrle, Romania bei Am. Marcellinus (=Phil. Woch., 45. 1925, pp. 381/2); J. Zeiller, Sur l'apparition du mot Romania chez les écrivains latins. Mélanges F. Šišić (Zagreb 1929), pp. 309-313; K. "Αμαντος, Ρωμανία (=Ελλ. V. 1933, pp. 231/36); F. Dölger, B. Z., XXXIV (1934), pp. 446/8; ср. сжщо въ Byz., XII (1937) p. 172 и n. 1. У насъ всрѣдъ народа се е запазило и до днесъ обозначението „Романия, Романы“ за Тракия. Съ името фрѣзи „франки“ се обозначаватъ изобщо „латинитѣ, католицитѣ“, безразлично дали французи, италианци или др., като редомъ съ това се употребяватъ Ἰταλοὶ и Λατίνοι. Ср. напр.: Nic. Chron., Hist., ed. B., pp. 151, 16; 390, 13 sqq.; 742, 2 sqq.; Asgorol.,

Hist., ed. H., pp. 5, 12 sqq.; 6, 10 sqq.; 27, 2 sqq. и особено 27, 9 и бел.; 28, 12 sqq. и др. Това име се срѣща твърде често въ българскитѣ сръдновѣковни текстове (ср., напр., текстоветѣ у Златарски, История, III, с. 342 и бел. 2). — За построената отъ Иванъ Асѣня II църква вж. и А. Грабар, Стенописжт в църквата св. Четиредесет мжченици в Търново (= ГНМС, 1921 г., сс. 90—112). Въ църквата има остатки отъ градежитѣ въ Плиска. Тамъ е единъ Омуртаговъ надписъ. Иванъ Асѣнь II ще да се старалъ да спаси изъ развалинитѣ на първобългарската столица онова, което е могълъ. Но примѣрътъ на Омуртаговитѣ възпоменателни надписи не е ли оказалъ нѣкакво влияние върху него, за да го накара да постави и той единъ подобенъ надписъ?

XX. Кричимски надписъ на царъ Иванъ Асѣня II

Първиятъ преписъ на този надписъ (в. „Зора“, бр. 7021 отъ 18. XI. 1942 г.) гласи: † **Насемъ каменн седѣ Асѣн царъ българѣм крѣим.** Д. Цончевъ, в. „Зора“, бр. 7023 отъ 20. XI. 1942 г., съобщава, че надписътъ се намира южно отъ т. н. „Иванкова крепостъ“ при Кричимъ, на лѣвия брѣгъ на р. Вжча. Той, обаче, не даде пълно четене на надписа, а посочи само нѣкои отдѣлни изрази. Така споредъ него, въ надписа „за пръвъ пжтъ се срѣща израза Асенъ царъ България за разлика отъ известния досега Асенъ царъ Болгаронъ“ [1] и го датира къмъ втората половина на XIII в. или началото на XIV в. „Както се вижда, пише Цончевъ, това не е официаленъ надписъ, а много вѣроятно дѣло на лице отъ Иванковата крепостъ, което е записало едно събитие — посещението на Иванъ Асена на тази крепостъ, който е обичалъ да седи върху въпросната скала“. Разсжжденията на автора сж напълно погрѣшни. Въ четенето на прот. Ив. Гошевъ, в. „Зора“, бр. 7073 отъ 24. I. 1943 г. погрѣшно е предаденъ изразътъ **егда прѣ крѣим** вм. **егда прѣа крѣим**, както личи ясно отъ снимката. Споредъ проф. Гошевъ, надписътъ трѣбвало да бжде отнесенъ къмъ

времето на царь Асѣня I (1186—1196), който билъ стигналъ до Одринъ и София. Такова датиране едва ли е възможно. Обстоятелството, че въ надписа се чете само име Асѣнь не говори въ полза на това предположение. Знае се, че неведнѣжъ царь Иванъ Асѣнь II е билъ именуванъ въ български и чужди исторически извори само съ името Асѣнь (вж. указанията у мене, Приноси къмъ историята на Иванъ Асѣнь II, с. 171 бел. 102). Надписътъ, след., трѣбва да бжде приписанъ не на царь Асѣня I, а на царь Иванъ Асѣня II. — Въ историческитѣ извори липсватъ указания относно това, кога точно построената отъ Иванко (ср. за това у Златарски, История, III, с. 117 сл.) и често споменувана крепостъ Кричимъ е преминала въ властта на Иванъ Асѣня II. Вѣроятно това е станало още въ началото на неговото царуване, следъ премахването на деспотъ Славъ, чиито владения се простирали тамъ наблизо (ср. Златарски, п. с., с. 277 сл.). Едва ли Иванъ Асѣнь II би се задоволилъ съ подобна титла, ако надписътъ произхождале отъ времето следъ 1230 г.

XXI. Ватопедска грамота на Иванъ Асѣня II

Прот. Ив. Гошевъ, Новооткритата Ватоп. грам., с. 68 сл., опита да даде ново четене на нѣкои мѣста отъ грамотата. Така, вм.: [стѣмѣ мѣнастѣрю прѣ]стыжъ той чете: [сѣн хрисѣво^ѣ стѣмѣ мѣнастѣ]рю . .; на втория редъ той чете: [вѣ с]тѣнъ горѣ . нарицѣмъи: Ѹстѣе (п. т., с. 87), като се старае да докаже, че грамотата била дадена не на Ватопедския манастиръ въ Св. Гора, а на единъ манастиръ край Търново (вж. критичнитѣ бележки за това на Златарски, История, III, с. 348 бел. 1). За с. Семалто въ Сѣрско вж. у Ласкарисъ, п. с., сс. 7—8; ср. Ст. Младеновъ, ИБАИ, VII (1933), с. 429. — Думата *правина* отговаря на гр. *δικαίωμα* (ср. у Солов.-Мош., п. с., с. 423). Думата *стаси*, *стась*, гр. *στάσις*, означава „мѣсто, обиталище, областъ“ (ср. Солов.-Мош., п. с., с. 493; Mikl., Lex., s. v. *стась* regio pastorum). Думата *прибыткъмъ*, *прибытъкъ* означава „lucrum, abundantia,

additamentum" (вж. Mikl., ib., s. v.), или *νομή possessio*, както посочва Ласкарисъ, п. с., с. 55; ср. и Солов.-Мош., п. с., с. 470. — Обикновено думата *πράκτωρ* означава следъ XII в. „данъченъ бирникъ“ или откупвачъ на данъка, съ сждебна властъ; ср. Dölger, Beiträge, pp. 8, 15, 71 sqq. (Steuerbeamte; Steuererhebungsbeamte; p. 74: bei der Ernennung eines *πράκτωρ* handelt es sich vielmehr um die zeitweise Übertragung des staatlichen Steuermonepols an eine Privatperson, welche für die Dauer ihrer öffentlichen Wirksamkeit Beamtencharakter erhält.). Ласкарисъ, п. с., с. 35; Xanatalos, op. c., pp. 52 n. 223; 54 sqq. За X в. вж. у Suidas, Lex., IV, p. 188, 28: *πράκτωρ ὁ τὸν ἐπικείμενον εἰσπραττόμενος φόρον*. Въ нашата грамота терминътъ „практоръ“ е употребенъ въ по-общо значение, както се вижда отъ израза: *А прлктωρн црѣ ми по-с[ълаемые по всѣ] врѣмена къспрнемати данн. и съврш(н)ти всѣу(с)кытѣ рл(бѣты) црѣ ми еже сѣтъ. севасти. двѣмъ, катепани . . .* Поради това приемливо е мнението на Ласкарисъ, п. с., с. 35, че тукъ „практоръ“ означава изобщо „агентъ или чиновникъ“ (ср. и Младеновъ, п. м., с. 430; Бобчевъ, ИИД, XI—XII. 1932, сс. 236/7). — За севасти вж. по-горе сс. 316/7. — Титлата *δούξ* (гр. *δούξ*, лат. *dux*) означава областенъ (градски) управителъ, чието престоноародно наименование е било *кефалин*. Ср. Ласкарисъ, п. с., с. 38; ср. и М. Фасмеръ, ИОРЯСл., XII. 2. 1908, с. 231; тукъ по-горе сс. 307/8. — *катепанъ* (гр. *κατεπάνω*, вѣроятно лат. *capitaneus*) презъ XIII—XIV в. е билъ управителъ на *κατεπανίκιον* (подразделение на тема) и е заемалъ по-низка служба отъ „дука“. Ср. A. N. Jannaris, *Κατεπάνω*—*capitano-capitain*. В. Z., X (1901), pp. 204 207; Ласкарисъ, п. с., с. 38; Xanatalos, op. c., p. 46 n. 174. Както за дукитѣ, познати сж и катепани управители на градове, напр.: на Никополъ Const. Porph., De adm., ed. B., p. 204, 17); на Дръстъръ-Силистра M. Attal., Hist., ed. B., p. 205, 7), на области (на Запада: Theoph. Cont., ed. B., p. 480, 15/6; на Пафлагония: Const. Porph., De adm., p. 178, 7; на България: Strateg. Cesaum., ed. W.-Jer., p. 72, 5), та и на войска

(Const. Porph., ib., p. 121, 18). Златарски, История, II, с. 10 сл., убедително изтъква, че разликата между чиноветъ „дука“ и „катепанъ“ е била „чисто рангова, защото по длъжностъ тѣ били еднакви, а по рангъ дука билъ по-горенъ отъ катепана“, след., наименованието било свързано не съ управляваната областъ, а съ достойнството на личността. Ср. потвърдителната бележка на F. D(ölger), B. Z., XXXI (1931), p. 444. — Десеткарни „десеткаритѣ“ сж били събирачи на различни десетѣци (δεκατεία) (отъ пчели, овце, свине); ср. Ласкарисъ, п. с., с. 38; Χαναλάτος, op. c., p. 41 sqq. — Докато Ласкарисъ чете въ грамотата [исл ?]ре, Гошевъ, п. с., сс. 71, 80/1, предлага [книл]ре. Думата пѣсаръ (бихме очаквали царъ) е дадена въ тази форма само въ Виргинската грамота, докато въ Мрачката, Рилската и Витошката (ср. тукъ с. 183) е дадено пѣсникъ (песници) (ср. и Ласкарисъ, п. с., с. 39 и бел. 5). Тя се срѣща твърде често въ сръбскитѣ грамоти (вж. примѣри у Новак, п. с., сс. 310, 401, 403, 407, 410, 411, 424, и др.). Nic. Greg., Hist., ed. B., III, p. 228, 21, споменува κυνοτρόφοι и би могло да се мисли, че се отнася до задѣлжение да се отглеждатъ ловджийски кучета. По-вѣроятно е, че това е обозначение на людетѣ, които сж били натоварени да се грижатъ за ловнитѣ кучета на императора (königliche Hundewärter, ср. у Ласкарисъ, п. с., с. 39), след., съ грижата да събиратъ ловни кучета отъ населението. Тази тегоба, изглежда, е била доста важна, защото указанията за „кучкаритѣ“ се споменуватъ на предно мѣсто. Ако въ грамотата трѣбва да се чете, както изглежда по-вѣроятно, винаре, то това трѣбва да се свърже съ данъка върху виното (οἶνομέτριον) (ср. Солов.-Мош., п. с., сс. 472/3; ср. и Χαναλάτος, op. c., p. 42 п. 128). — Подъ названието ἀποκρισιπρε (ἡποκρισιπρε) legati „пратеници“ (ср. Mikl., ib., s.v.) се указватъ царскитѣ или чуждитѣ пратеници, които минавали презъ страната, заедно съ своитѣ придружници и имали право да изискватъ подслонъ, храна, стража и превозъ. Думата („поклисари“) е запазена въ живия български говоръ и досега. Вж. общо у Ласкарисъ, п. с., сс. 38/9; вж. сжщо А. Ете-

rea u, Apocrisiaires et apocrisariat. Notion de l'apocrisariat; ses variétés à travers l'histoire (=Echos d'Or., XVII. 1914, pp. 289—297); idem, Les apocrisiaires en Orient. Ibid., pp. 542—548; А. Протић, Поклисари. Гласник етн. муз. Б., X (1935) с. 334; O. Treitinger, Apocrisarius, въ: Reallex. f. Ant. u. Christ., I (1942), pp. 501—504. — Терминътъ ἀποδοχάτωρ (гр. ἀποδοχάτωρ „склададжия“ ?) се явява въ нѣколко отъ българскитѣ грамоти (вж. тукъ сс. 62, 132, 180, 183/4), въобще не се срѣща въ византийскитѣ грамоти и само дважди въ сръбски грамоти, та значението ѝ не е ясно. Предполага се, че това е било наименование на чиновникъ, натоваренъ да събира данъци въ натура (вж. Fr. Dölger у Ласкарисъ, п. с., сс. 40/1). Това обяснение, обаче, не е напълно задоволително, тъй като терминътъ „аποδοχάτωρ“ би се явилъ общо наименование на повечето събирачи на данъци, плащани обикновено въ натура. — Следъ като изрежда разнитѣ държавни чиновници, съставителятъ на грамотата посочва и отдѣлнитѣ данъчни правдини, съ които трѣбвало да се ползува манастирътъ. Думитѣ **никтожѣ** ... **да имать власти . власти бѣхмъ ни ногы поставити** представятъ преводъ на познати византийски формули (вж., напр., у Солов.-Мош., п. с., сс. 427/8, 483) и изразяватъ правото на неприкосновеностъ (имунитетъ) спрямо държавнитѣ чиновници. Следватъ различнитѣ данъчни облекчения. **Ни писати** означава забраната да влиза въ манастирското владение т. н. **писецъ** (виз. ἀναγραφεὺς), натоваренъ вѣроятно да води кадастъръ, да извършва измѣрване и да дава данъчна оценка. Вж. за длъжността ἀναγραφεὺς (ἀπογραφεὺς XIII—XIV в.) въ Византия у Dölger, Beiträge, pp. 81 sqq., 88 sqq.; Χανάλατος, op. с., pp. 40, 52, п. 223, 54, 63 п. 44, 69/70; Ласкарисъ, п. с., сс. 41/2; ср. и ἀπογραφὴ census у Солов.-Мош., п. с., с. 397 сл.; В. Z., XXXV (1935), р. 13 п. 2. Въ превода на Сим. ЛогоѲ., с. 30 **писатисѣ** предава виз. ἀπογράφουσι (G. Hamart., р. 220, 20). Въ Еклогата (изд. A. G. Monteferratus, Athenis 1889, р. 9) δημοσία ἀναγραφὴ = ἰνβέντων. — Непосрѣдно следва **ни дани кѣлти**, което по-

казва, че двете служби сж били тѣсно свързани помежду си. — **Κομωδὴ** (въ Виргинската и Мрачката грамоти, тукъ сс. 63 и 132: **комадѣ**) отговаря вѣроятно на виз. **οἰκομῶδιον** и представя, по мнение на проф. Dölger, възнаграждение, получавано отъ данѣчния чиновникъ отстрана на паричитѣ при измѣрване на житото или общо на данѣка въ натура; вж. у Ласкарисъ, п. с., сс. 42/3; грѣцкиятъ ученъ, обаче, не е наклоненъ да приеме тѣждеството на двата термина; Fg. Dölger, B. Z., XXXI (1931), pp. 444/5: Es handelt sich vielmehr um eine von den Einhebungsbeamten für die Abmessung der geschuldeten Naturalsteuer im Hause des Steuerpflichtigen erhobene Zusatzsteuer; споредъ него, ако този данѣкъ ималъ такова голѣмо значение въ България, това се дължало на обстоятелството, че тамъ изплащането на данѣцитѣ дълго време ставало въ натура; ср. сжщо B. Z., XXXVIII (1938), с. 244. За нѣкои други обяснения ср. у Златарски, История, II, с. 24 и бел. 2. — **Μιτάτα** (виз. **μιτάτον**) означава задѣлжението да се дава подслонъ на войски и на длѣжностни лица; вж. Dölger, Beiträge, p. 60; Ласкарисъ, п. с., сс. 43/4; Χαπαλάτος, op. с., pp. 48, 9; Солов. Мош., п. с., сс. 466/7, които го сравняватъ съ т. н. **приселницѣ**, както се срѣща въ Виргинската грамота (тукъ с. 62, по-долу и „митатѣ“). Терминътъ се срѣща нѣколко пѣти у насъ (вж. тукъ сс. 63, 132, 180). Мутафчиевъ, История, II, с. 157, говори за **постой**. Както се вижда отъ думитѣ на I. Malal., Chg., ed. B., p. 347, 16, напр., присѣтствието на войска въ нѣкакъвъ градъ е могло чувствително да смути населението тъкмо поради тази тегоба. — Смыслътъ на **ἀποδοχὴ** не е напълно ясенъ. Мжчно може да се каже дали се отнася до нѣкакъвъ видъ „митатѣ“ (отъ гл. **ἀποδέχομαι**?) или пѣкъ трѣбва да се свърже съ дейността на т. н. „**аποδοхагорѣ**“. Ср. Ласкарисъ, п. с., с. 44. — Съ забраната да се взима **ни вниѣ** **ни хлѣбѣ** подчиненитѣ на манастира люде се освобождавали, очевидно, отъ т. н. „**псомозимия**“ (за нея вж. по-горе с. 313). Вѣроятно става дума за задѣлжението да се дава храна и питие на войската при намале-

ни цени (ср. Ласкарисъ, п. с., с. 44). — Запретата **ни зѡбѣ** — предадена въ сръбскитѣ грамоти съ **позовѣ** (вж., напр., у Новак., п. с., сс. 403, 410, 411, 415, 424, 436 и др.) — означава, че манастирскитѣ люде се освобождавали отъ задължението да даватъ зобѣ, когато царьтъ, чиновници или войска минавали съ коне презъ селището (ср. Ласкарисъ, п. с., с. 45). — Изразьтъ: **ни енгареписати люди на всьускыи рабѣти црѣ ми ни самѣхъ нхъ. ни нмѣ конѣ. ни нмѣ севгарѣ. ни нмѣ ѡслата...** означава, че се запрещаващо да се взиматъ за ангария както манастирскитѣ люде така и тѣхнитѣ коне, волове (**севгарѣ** — гр. *ζεευαρίτος, ζευγάριον*) и осли. — Така, манастирътъ получавалъ права на широка неприкосновеностъ, „всѣка чиста свобода“ и властна самовластнаѡж, сиречь, пълень имунитетъ отъ държавната властъ (ср. Ласкарисъ, п. с., с. 45 бел. 7) надъ своитѣ люде. — Споменатиятъ въ грамотата игуменъ Доситей не е познатъ, доколкото зная, отъ други извори, а неговото име, както изтъква и Гошевъ, п. с., с. 90, би спомогнало за точното датиране на грамотата. — Значението на термина **дрѣко** (виз. *ἑρικόβν*) не е напълно ясно. Изглежда, че терминътъ, поне въ нѣкои случаи, означава сждебна глоба, плащана на царската съкровищница. Вж. Fr. Dölger, *Das ἑρικόβν*. В. Z., XXX (1929/30), pp. 450—457; ib., XXXII (1932), pp. 444/5; Ласкарисъ, п. с., сс. 46—48; Солов.-Мош., п. с., сс. 383—85; *Χαπαλάτος*, ор. с., р. 50. — Съ изрази **ни законѣ црѣ ми** е посоченъ търговскитъ законъ на българската държава. — Думата **метехать** е гр. *μετέχω* „бъркамъ се“, „мѣся се“, а **ѡргна** е гр. *ὀργή* „гнѣвъ, възмущение“. — На третия предпоследенъ редъ Ласкарисъ чете: **ни скѡ. напѡм...** еinne, докато Гошевъ, п. с., сс. 70, 82, чете: [... на утвержден]не бѡ и на **пѡн[ав]ленне**. .. Струва му сж, че тѣзи думи сж, въ сжщностъ, само продължение на предишното и въ тѣхъ продължава царската заплаха (*sanctio*) за неизпълнителитѣ. Вѣроятно, тамъ тѣ сж заплашени да бждатъ предадени заради своя грѣхъ ((грѣха рад)и св[ѡего]) на общо по-

ругание (на пош[ен]ене) по повеля на царя. Буквитѣ ѿ Гошевъ, п. с., сс. 82/3 допълва: ѿри[зм]ѡ [цр°]ми; може да се чете, обаче, и ѿр[гнж цр°]ми. За думата поношеніе ср. Bogdan, Cronica, p. 40: не ѡтдати поношенію своемъ (Const. Manass., v. 1259: τῆς ὕβρεως) мжкты достонныа...; ib., p. 38: многыми его облагдахъ досадми и поношенми (Const. Manass., v. 1182: λοιδορίας); pp. 71, 87/8, 130, 162; ср. Kalužniacki, Aus der paneg. Litt., p. 51: поношеніе поносащихъ ти папаша на мѧ...; Život sv. Sym., p. 25, 10: въ поношеніе вѣсемъ зрещимъ... Вж. сжщо Сим. ЛогоѠ, с. 66: не предаждь ны къ поношенію = G. Hamart, ib., p. 567 п.: μὴ παραδῶς ἡμᾶς εἰς ὄνειδος. — Общо за тази частъ на документитѣ ср. I. Studtmann, Die Pönformel der mittelalterlichen Urkunden (= Archiv f. Urkundenforschung, XII. 1932, pp. 251—374). — Отъ датата е останало само указанието за м. априлъ, но въпрѣки това грамотата може съ положителностъ да се датира къмъ априлъ 1230 г. (вж. повече у мене, Приноси къмъ историята..., с. 152 сл.). — Въ тази грамота се явява за първи пътъ титлата на Иванъ Асѣня II „царь на българитѣ и гърцитѣ“. — Общо казано, тази грамота дава градиво, за да се разбере нашата административна и данъчна уредба, както и състоянието на крепостното население у насъ презъ първата половина на XIII в. Общо по въпроса за монастирското земевладение вж. A. Ferradou, Les biens des monastères à Byzance (Bordeaux 1896). Предпазливо трѣбва да се използватъ и статиитѣ на Ив. Сакжзовъ, Срѣдновѣковното монастирско стопанство въ България (= Сп. Бѣлг. Ик. Д-во, XXII. 1923, сс. 205—232); Данъчната система въ срѣдновѣковнитѣ ни монастири (= ДК, XX—XXI. 1924, сс. 123—151).

XXII. Дубровнишка грамота на царь Иванъ Асѣня II

За историческитѣ обстоятелства въ свръзка съ издаването на грамотата вж. у Златарски, История, III, сс. 352/3, заедно съ преводъ; малко по-иначе у мене,

Царь Иванъ Асенъ II, с. 31 сл. Обстойни библиографски бележки за Дубровнишката република и отношенията ѝ съ нашитѣ земи вж. у Iv. Dujčev, *Avvisi di Ragusa* (Roma 1935), p. IX sqq. — Съ думата **ωρνιζμω** (гр. **ὄρνις**) се означаватъ, споредъ обичая на византийската дипломатика, вториятъ видъ владѣтелски повели, т. н. простагми. За тѣхнитѣ особености вж. у Dölger, *Facsimiles*, col. 5 sqq., табл. XVIII—XXII. — Съ думата **хора** (гр. **χώρα**) се обозначава и страната на дубровничанитѣ. За гр. **χώρα** ср. K. Dieterich, *B. Z.*, XIII (1904), pp. 598/9; ср. XIV (1905), p. 675. — Съ огледъ на думата **мдх** (**мдоу**, **ѡдеу**, unde, вж. Mikl., *Lex.*, s. v.), изразътъ: **да мдх хѡдатъ по всен хорѣ црѣ ми** трѣбва да се преведе „моего царство дава тази повеля на . . . , та да ходятъ по цѣлата страна на царството ми...“. — Съ думитѣ: **сѣ кѡпнѣж какѣж лнѣѡ**: **или мѡсат или женѣѣ** или **кѡпнѣж какѣж лнѣѡ мѡсат** се изразява позволенieto за вносъ, износъ и преносъ на стоки. За **нестн ferge, auferge** вж. у Mikl., *ib.*, s. v. — Думата **хорѣ** е употребена въ грамотата както за обозначение владението на цѣла държава (България, Дубровникъ), така и за отдѣлна областъ (**земѣ или хорѣ**): Бдинско, Бѣлградско, Търновско и прочее. — За името на града Бдинъ вж. Ст. Романски, *Имената на два крайдунавски града*. 1. Видинъ... въ: Сборникъ Л. Милетичъ (София 1933), сс. 654—656; ср. Iv. Dujčev, *Byzantinoslavica*, VII (1938), p. 126 и п. 7. — Въ грамотата сж дадени извънредно ценни указания за предѣлитѣ на българската държава следъ 1230 г. — За града и областъта Брашнуова и принадлежността ѝ къмъ българското царство ср. и по-горе, с. 294. — Както се вижда отъ тази грамота, Бѣлградъ и неговата областъ сж спадали въ предѣлитѣ на българската държава. Приблизително по сжщото време, именно на 21. мартъ 1232 г. папа Григорий IX (1227—1241) издалъ булла, въ която изтъкналъ, че „българскитѣ епископи . . . на Алба (Бѣлградъ) и Брашичево сж подчинени единствено на римския първосвещеникъ (quod . . . Albae et . . . Brandusii Bulgarorum episcopi nulli nisi Pontifici Romano subiecti; вж. A. Thei-

ner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, I (Romae 1859), pp. 103/4 nr. 179; ср. у мене, Преписката, сс. 83/4). Сръбското проникване въ тази област се извършило вѣкове по-късно. — Съ името **Златирица** се обозначаватъ по това време общо северобългарскитѣ земи—старата Мизия. Вж. за това име и по-горе, сс. 295, 312. — Съ името **Карвунѣскѣ хорѣ** е била означавана Южна Добруджа около гр. Балчикъ. Ср. указанията въ ч. I, сс. 154/6, 237/8. — Съ наименованието **Крѣпѣсти хорѣ** се указва областъта около гр. Казанлъкъ. За името ср. P. Nikov, *Die Stadt und das Gebiet von Krn-Krounos in den byzantinisch-bulgarischen Beziehungen* (= *Studi bizantini e neoellenici*, V. 1939, pp. 229—238); къмъ това трѣбва да се прибави и титлата на майката на Иванъ Александра: *Petrissa ducissa Carnon(ensis)* въ папското писмо отъ 1337 г.; вж. Ив. Дуйчевъ, ИИД, XIV—XV (1937), сс. 205—210; ср. моитѣ добавки къмъ Мутафчиевъ, История, II, с. 244. — Съ **Борунѣсти хорѣ** се означавала областъта на града Боруй (Вероя) или днешна Стара Загора. За името на Одринъ, който тогава сѣщо е спадалъ въ границитѣ на българската държава (ср. въ Търновския надписъ по-горе, с. 39: **а зема всѣ прѣлахъ ѿ Одринѣ и до Драгъ**; изрично указано отъ Асгоров I., *ib.*, р. 42, 23—24: **καὶ γίνεταὶ ὁπ' αὐτὸν ἡ Ἀδριανού**; ср. и Златарски, История, III, с. 340 сл.) вж. E. Kalužniaski, *Hat die Stadt Adrianopel bei den Bulgaren ehemals Drinъ oder Odrinъ geheissen?* (= *Arch. f. slav. Phil.*, XIII. 1891, р. 636. — За владението на крепостъта Димотика вж. изричното указание на Асгоров I., *ib.*, р. 42, 24; ср. и Златарски, п. с., с. 340 сл. — За принадлежностъта на Скопие къмъ българската държава още по времето на царъ Калояна вж. по-горе, с. 15; вж. подробно у Ив. Снѣгаровъ, Скопската епархия (= *ГодСУбф*, XV. 1. 1937/8, с. 59 сл.). — Принадлежностъта на Прилепската област къмъ българската държава следъ 1230 г. е посочена изрично отъ Асгоров I., *ib.*, р. 42, 25; ср. сѣщо Ив. Дуйчевъ, Прилепъ въ нашето минало. Речи... произнесени презъ време на посещението на Акад. съветъ на Универ-

ситета св. Климентъ Охридски въ Охридъ... (София 1942), сс. 46/7. — **Дѣволскѣ хѣрѣ** означава областта юго-западно отъ Охридъ, по течението на рѣка Дѣволъ. За името и мѣстонахождението ср. В. Н. Златарски, Дѣсе намиралъ гр. Дѣволъ (= ИИД, V. 1922, сс. 35—56). — Къмъ думитѣ **земя Арбанаскѣ** ср. въ Търновския надписъ (тукъ по-горе с. 39): **земя вса прѣмѣхъ... грѣцкѣ и еше же арбанаскѣ...**; сжщо **Асгоро I.**, *ib.*, р. 43, 2—3; житието на св. Петка отъ патриархъ Евтимий, у Ивановъ, БСМ, с. 432; Златарски, История, III, с. 342 сл. Следъ Клокотнишката битка Иванъ Асѣнъ II оставилъ за владѣтель на града Солунъ зетя си Мануилъ Ангелъ, братъ на Тодоръ Комнинъ, съ титла деспотъ: **Асгоро I.**, *ib.*, р. 43, 14 sqq.; Златарски, п. с., сс. 340/1, 349 сл.; титлата „деспотъ“ той получилъ още отъ брата си. За него вж. и писаното у мене, Приноси къмъ историята, с. 177; ср. сжщо указанията за града у Ив. Снѣггаровъ, Солунъ въ българската духовна култура (София 1937), с. 7 сл.; Г. Баласчевъ, Великиятъ царъ Асѣнъ II владѣтель на гр. Солунъ (= Минало, II. 1913, сс. 259—272), гдето сж преиздадени Търновскиятъ надписъ и Дубровнишката грамота. Колко голѣма е била зависимостта на солунския „владѣтель“ отъ българския царъ и какво, въ сжщностъ, е било отношението на царъ Иванъ Асѣнъ II къмъ тази областъ, съ нейното многобройно българско население, се вижда отъ обстоятелството, че последниятъ въ своята грамота давалъ на дубровничанитѣ право да отиватъ въ града за своитѣ търговски сдѣлки. — Занимлива е грѣцката дума **κλίσυρα** (**κλεισούρα**) *fauces, angustiae* „тѣснини, проходъ“, запазена и до днесъ въ живия нашъ говоръ. — Ако въ грамотата е упоменато търговцитѣ дубровничани „да нѣматъ запрещение“ сжщо и „въ κλίσуритѣ (проходитѣ)“, това показва, че тамъ, въ сръдновѣковната българска държава, ще да имало митници или бачии. — **Φωρὰς** е гр. **φόρος**, лат. *forum* „тържище, пазарище“. — **Κομμερτίκ** е гр. **κομμέρκιον**, лат. *commercium* (турско *gümrük*), „търговия“, преносно „мито за търговски стоки“ (ср. Mikl., Lex., s. v. **κομμερτίκ** *tributum pro mercibus exsolvendum*).

закон о кѹмерки би трѣбвало да се преведе. — „законъ за търговията“ общо, не частно „законъ за митата“. **Прѣзъ закон о кѹмерки** означава „противъ закона за търговията“, не „споредъ закона“ (както превежда Златарски, История, III, с. 352). За значението на **прѣзъ** *praeter* ср. *Mikl. Lex.*, s. v. (напр.: **прѣс** **правило** **єсть** **парѧ канѹна**). За цѣлия този изразъ вж. у мене, Приноси къмъ историята, с. 177. — За думата **ѹрни** вж. по-горе с. 325. — Царскиятъ подписъ въ тази грамота отговаря напълно на подписа на Ватопедската грамота. Появата на добавка „и грѣкомъ“ въ титлата на българския владѣтель не издава толкова притезание за господство надъ византийцитѣ, колкото е указание, че Иванъ Асѣнь II е завладѣлъ и земи съ грѣцко население. Ср. въ свързка съ това моитѣ добавки къмъ Мутафчиевъ, История, II, 270 сл.

XXIII. Възобновяване на българската патриаршия

За историческитѣ събития, които засѣга този откъслекъ, вж. Златарски, История, с. 361 сл.; П. Никовъ, Църковната политика на Иванъ Асеня II (=БИБ, III 3. 1930, с. 83 сл.); Дуйчевъ, Царь Иванъ Асенъ II, с. 37 сл.; Приноси, с. 177 сл. — Въ този официаленъ изворъ съ същото чувство за династичностъ дважди е изтъкнато, че Иванъ Асѣнь II е „синъ на стария царь Асѣня“, както това е сторено въ търновския надписъ (тукъ сс. 38/9; за това вж. и по-горе, с. 318). Епитетътъ „стари“ въ случая означава „първи“. Съ обратно значение се явява епитетътъ „млади“ (напр., Теодосий Млади — Теодосий II, за разлика отъ своя баща, Теодосий I). — Занимливо е указанието, че Иванъ Асѣнь II повече отъ всички предишни български царе създалъ манастири и ги обдарилъ богато. За построени отъ него манастири нѣмаме точни сведения. Знае се, обаче, за щедроститѣ му къмъ светогорскитѣ български и грѣцки манастири (вж. подробно у мене, Приноси, с. 152 сл.). — Думитѣ, че царьтъ одарилъ църкви и манастири, като „обявялъ за тѣхъ чиста свобода“ (сво-

БОДЖ УНСТЪ НА НИХЪ ОБЪЩЕНЬ) отговарятъ на посочва-
въ Ватопедската грамота (тукъ сс. 40, 41), че той наре-
дилъ монастирскитѣ люде да иматъ всѣкъ СВОБОДЪ
УНСТЪ. Тѣзи думи означаватъ, че на манастири и църкви
сж били дадени правдини и неприкосновеност и съ това
се загатва, както умѣстно се досеща прот. Гошевъ, п.
с., с., 86 и бел. 4, за издавани отъ царя златопечатници;
у него сж приведени сжщо и успоредици изъ другитѣ
български грамоти. — За споменатитѣ тукъ патриарси
вж. указания у В. Г. Васильевскій, Обновленіе бол-
гарскаго патріаршества при царѣ Іоаннѣ Асѣнѣ II въ
1235 г. (=ЖМНП, ч. 238. 1885, II, с. 209 сл.). Поменати-
ятъ вселенски патриархъ е Германъ II (1222?—1240). —
За писмото на „грѣцкия царъ“ Калоянъ Дука, сиречь имп.
Иванъ III Ватаци (1222—1254), ср. и посочването на Fr.
Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen
Reiches von 565—1453. III (Mnch. — Brl. 1927) p. 14/5 nr. 1744.
Изразътъ: САМОДРЪЖАВНОЕ Ц(А)РСТВО НАШЕ представя една
необичайна титла за византийската владѣтелска канцела-
рия. Въ цѣлия текстъ, обаче, се долавятъ ясно следи отъ
грѣцки първообразъ, отъ което може съ увѣреностъ да
се заключи, че сж били използвали истински документи.
— Въ израза: МОЛА И БѢДА, думата БѢДА (отъ БѢДНИ,
ἀναγκάζειν, cogere, incitare, commonefacere вж. Mikl., Lex.,
s. v.) трѣбва да се преведе буквално съ по-силенъ гла-
голъ, като, напр., „подбуждамъ, принуждавамъ“. Изразътъ
ДА БНСТЕ НЕПРАЗДНО СЪТВОРНАИ е, безсѣмнено, парафраза
на: ДА БНСТЕ ИСПЛНИНАИ (за исплнитни, гр. ἀναπληροῦν
вж. у Mikl., Lex., s. v.) — Думата ржкописаніе (гр. χει-
ρόγραφοу ср. Mikl., ib., s. v.) е преведена свободно съ
„писаніе“, както и изразътъ НА ОСЩЕНІЕ=sanctificatio, въ
смыслъ на „утвърждение“. — Иванъ Асѣнъ II е названъ
отъ Ивана III Ватаци „братъ“ въ духа на сръдновѣков-
ното семейство на владѣтелитѣ (вж. подробно за това у
Фр. Дьолгеръ, Сръдновѣковното „семейство на владѣ-
телитѣ и народитѣ“ и българскитѣ владѣтели. СпБАН,
LXVI. 1943, с. 181 сл.), а „сватъ“ поради действителното

родство между двамата (дъщерята на Ивана Асѣня II Елена е била женена за сина на Ивана III Ватаци, по-късния императоръ Теодоръ II Ласкарисъ; вж. за това подробно у З л а т а р с к и, История, III, с. 379 сл.); ср. моята белѣжка къмъ статията на Д ъ о л г е р ъ, п. т., с. 221 сл.). — Думитѣ: „всѣки отъ тѣхъ даде своето съгласие“ предаватъ свободно първообраза: **кѣждо нх' свое рѣкописаніе вѣдашж** . . . — Въ обръщението въ писмото на източнитѣ патриарси до цариградско-никейския патриархъ Германа II: **Германуу вѣселен'скомуу патріархуу** . . . **радовати са**, думата **радоватиса** е букваленъ преводъ на грѣцкия поздравъ *χαίρειν*, затова преводътъ на З л а т а р с к и, История, III, с. 382 („здравей“) е по-правилень въ сравнение този на Никовъ, п. с., с. 93 („радвай се“). — Думата **сѣданіе** (гр. *καθέδρα*, *sedes*, вж. Mikl., *ib.*, s. v.) означава тукъ „патриаршеско седалище, престолъ“. — Въ заключителнитѣ думи на писмото на източнитѣ патриарси се крие и признание на предимството на цариградската патриаршия. — За участието на светогорскитѣ монаси въ Лампсакския съборъ на страната на българския царь ср. у мене, Приноси, с. 161 сл. — Занимлива е титлата, дадена на никейския императоръ: **съ кѣстоушнымъ ирѣмь Кілоіудинимъ**. — Казва се, че съборътъ станалъ **на понтьстѣмъ мори**, когато въ сѣщность станалъ въ Лампсакъ на Мраморно море (древната Пропонтида). — Думата **нарекошж (нарешти)** отговаря точно на употребимия въ такива случаи гр. гл. *ἀνακηρύττω*, *ἀναγορεύω* „прогласявамъ, провъзгласявамъ“. — За епитета **прѣждеосвещенъ** (*προϋγιασμένος*), даванъ на Иоакима, вж. у мене, Приноси, с. 178. — Думитѣ: „запечатиха го съ печать“ отговарятъ на: **въ сиггилн печатѣвше** въ първообраза. Тукъ думата **сиггилн** (гр. *σίγγιλιον*) е употребена въ нейното първоначално значение („печать; *sigillum*“). — Следъ думитѣ: „ . . . неотемлимо поминание“ въ първообраза следва подкана къмъ църковния четець: **прѣстѣжнн**. — Относно израза: **въ семъ** за предпочитане изглежда написътъ **въсемъ** (Попруженко, п. с., с. 87 бел. 3). — На Иванъ Асѣня II, обединитель на български-

тѣ земи, е дадена титла „царь на всички българи“, и то вѣроятно отстрана на люде отъ XIV в. когато единството на страната е представляло далечна мечта. Все пакъ, съзнанието за това единство, осъществено нѣкога, е било живо.

XXIV. Договоръ на царь Михаилъ II Асѣня съ дубровничанитѣ отъ 15. юний 1253 г.

За историческитѣ обстоятелства въ свѣзка съ сключването на договора и добъръ анализъ на самия договоръ вж. у Златарски, История, III, с. 438 сл. — Общо за договоритѣ, сключвани обикновено на два езика, вж. указанията у Dölger, Facsimiles, coll. 16—18 nr. 11, tab. VI отъ 1342 г.; coll. 18—19 nr. 13, tab. VII отъ 1349 г.; coll. 19—21 nr. 14, tab. VII отъ 1406 г.; ср. coll. 21—23 nr. 15, tab. VIII отъ 1439 г. — Датата: 1253 г., 15. юний, действително отговаря на 11-и индиктъ. — Въ договора на българския владѣтель е дадена титлата „свето и преславно царство“. Съ това е засилено още повече онова тежнение за sanctificatio на живи владѣтели, което се долавя въ Византия, сръдновѣковна Сърбия и България (вж. Дуйчевъ, Държава..., с. 85; Мутафчиевъ-Дуйчевъ, сс. 312/3). — Както се вижда отъ текста на договора, дубровничанитѣ сж пазѣли най-добъръ споменъ за отношенията на Иванъ Асѣня II къмъ тѣхъ и сж искали да възобновятъ сжществувашия тогава договоръ (вж. тукъ сс. 42—43 nr. XXII). — Изразътъ царство въсе земле българске и гръцке е само парафраза на царската титла на Иванъ Асѣня II (тукъ, сс. 41/3). — Въ думитѣ „светиятъ и вѣренъ въ Христа Бога царь самодържець на цѣлата българска земя господинъ Михаилъ Асѣнь“ сжщо е парафразирана българска владѣтелска титла. Добавката: „роденъ отъ благовѣрни и свети царе“ издава съзнание за династическа принадлежностъ. При съставянето на договора участващитѣ български пратеници сж наложили нѣкои свои формули, между които ще да е и тази. — Князь Марсилиий Георги

(1252—1254) е познатъ добре и отъ други извори: вж. у Јиречек, Историја Срба, I, с. 230 сл. — Въ договора е изтъкната зависимостъта на Дубровнишката република отъ Венеция. — Относно почина за начеване преговоритѣ и сключване на договора сж прави тълкуванията на Златарски, п. с., с. 440 сл., противъ писаното отъ Јиречек, п. с., с. 230. — Договорътъ е билъ насоченъ противъ сръбския кралъ Стефанъ Урошъ I (1243—1276) и неговия братъ Стефанъ Владиславъ, бившъ сръбски кралъ (1234—1243) и васалъ на царъ Иванъ Асѣня II (вж. за това у Златарски, п. с., сс. 343, 408 сл., 419). — Въ първата часть на договора се изреждатъ постановленията отъ воененъ характеръ. За думата *властель* (*princeps, dux*), употребявана и въ срѣдновѣковна България, ср. у Mikl., Lex., s. v. — За „престолъ“ въ текста е употребена дума *столъ* (ср. Mikl., ib., s. v.). — За *властелинъ* (*princeps, dominus, praeses*) ср. у Mikl., ib., s. v. — Важни сж разпоредбитѣ отъ втората часть на договора, които засѣгатъ търговскитѣ врѣзки между дветѣ страни. Трѣбва да се заключи, че сжщо и бѣлгарски търговци сж посещавали Дубровникъ и сж вѣртѣли търговия тамъ. — Споменатиятъ севастократоръ Петъръ е билъ, вѣроятно, зетъ на Михаила Асѣня II по сестра. За него ср. у Златарски, п. с., сс. 430 и бел. 1, 437 сл., 469 сл., 499. Царица Ирина, изглежда, е дала значителни права на своя зетъ, та неговото име се споменува редомъ съ името на царя. Нему, вѣроятно, ще да е била отстъпена известна областъ, защото въ договора редовно се споменуватъ владенията на севастократоръ Петра. Титлата *севастократоръ* (*σεβαστοκράτωρ*) била създадена отъ имп. Алексия Комнинъ за брата му Исаака, като по-висша отъ кесарската титла и означавала по думитѣ на Анна Комнина, Al., I, p. 102, 20 sqq. „втори императоръ“. По-късно тя била давана като първа титла следъ деспотската на близки царски сродници; ср. у Солов.-Мош., п. с., с. 490. Презъ XIII в. у насъ сж били севастократори братътъ на Иванъ Асѣня II — Александъръ и Стръзъ (тукъ с. 162;

ср. и у Златарски, п. с., с. 286 бел. 1), Калоянъ (синъ на Александра) (вж. тукъ сс. 54/5; ср. Златарски, п. с., сс. 420, 429 сл., 438, 467 сл.), Радославъ, братъ на Смилеца и въздигнатъ на този санъ отъ имп. Андроника II Палеологъ (1282—1328) (вж. G. R. S. P. II, pp. 266, 6 sqq, 753/4 и др.), Деянъ, владѣтельтъ на Велбждско (вж. Новак., п. с., с. 738 сл.; Й. Ивановъ, Северна Македония. София 1906, с. 110 сл.) и др. — За израза: **СВНТЕ И ЗЛАТЪНЕ ПОСТАВЕ** ср. Mikl., ib., s. v. свнта „vestis“; **ПОСТАВА** „тъканъ“. — Думата **ДОБИТЪКЪ** (ср. Mikl., ib., s. v. = facultates) е преведена тукъ (с. 50 и др.) съ „имущество“. — **ИЗРАЗЪТЪ**: съ **ѢЗНКОМЪ** или **БЕЗЪ ѢЗИКА** не е напълно ясенъ, но е по-добре да се преведе: „съ завещание или безъ завещание“, отколкото: „съ разпоредба или безъ разпоредба“ както го превежда Златарски, п. с., с. 442. — Думата **СЪДЪБНИИ** (вж. Mikl., ib., s. v. **СЪДЪБНИИ**) означава „сждебни разноси“ (impensae in litem factae). — За думата **ЕМСТВО** (vadimonium „поржчителство, сждане“; ср. и у Златарски, п. с., с. 442) вж. у Mikl., ib., s. v. — Дубровничани споменуватъ (с. 51), „стария законъ“, сиречь договоръ, които сж имали съ сръбскитѣ владѣтели 15 години преди това, и искатъ да бждатъ възобновени неговитѣ постановления и въ отношенията между българитѣ и тѣхната република. Тѣ иматъ предвидъ нѣкои отъ познатитѣ сръбско-дубровнишки договори: отъ ок. 1215 г. (у Новак., п. с., сс. 136/7), отъ ок. 1220 г. (п. с., сс. 137/8), отъ ок. 1235 г. (п. с., сс. 138/9) и особено договора откъмъ 1237 г. съ краль Стефанъ Владиславъ (п. с., сс. 139—143). Ср. и К. I. Жиречек, Уговор Стефана Прво-вѣнчаного с дубровчанима (= Гласник, XLVII. 1879, сс. 304/11). — „Думитѣ: до извора... онази страна на извора“ (с. 51) отговарятъ на първообраза: **ДО ѢКА . А ѢДЪ ѢКЕ СТРАНЕ ѢКА**. За **ѢКО** „изворъ“ вж. В. Ст. Караджичъ, Срп. рјечник, s. v. — Една разпоредба въ свръзка съ **КОУМЕРЪКЪ СОЛИИ** въ сръбскитѣ земи отъ 1349 г. вж. у Новак., п. с., сс. 172/3. — За църковнитѣ притезания на католишката дубровнишка република (с. 52) вж. у Жире-

чек, Историја, с. 229 сл. — Думитѣ: „въ старитѣ книги съ правдини“ (с. 52) отговарятъ на: въ старнѣхъ книгахъ прѣвлени въ първообраза. — Венециански дождъ по това време е билъ Raniero Zen (25. I. 1253—7. VII. 1268). — Самото обстоятелство, че договорътъ е билъ подписанъ отъ толкова много представители на републиката показва особеното значение, което му е било отдавано. Съ свръзка съ споменуванитѣ длѣжности вж. общо за уредбата на републиката у К. Vojnović, O državnom ustroju republike Dubrovačke (=Rad, CIII, 1891, pp. 24—67); за сждебното устройство сжщия, Sudbeno ustroju republike Dubrovačke (=ib., CV. 1891, pp. 1—48; CVIII. 1892, pp. 99—181; CXIV. 1893, pp. 159—220; CXV. 1893, pp. 1—36, 191—210). — За споменатитѣ „общински застѣпници“ (пърци опкнѣнски) ср. Mikl., ib., s. v. пърци „causidicus“. Думата пърци е употребена още въ ЖМ, гдето е преведена съ „ритори“ (вж. тукъ, ч. I, сс. 23. 190; А. Баланъ, Кирилъ и Методи, I. София 1920, с. 157). Въ нашия договоръ трѣбва да се преведе съ „адвокати, застѣпници“. — Договорътъ е писанъ на пергаментъ и се пази въ Виенския архивъ. По него има следи отъ печатъ, който е билъ откъснатъ. — Съобразно съ постановленията на договора бѣлгарскитѣ войски нахлули въ Сърбия и стигнали до р. Лимъ. Въ грамота, издадена между 1254—1264 г. на манастира Св. Петъръ на Лимъ, кралъ Стефанъ Урошъ I пише за това събитие: грѣхъ ради монахъ изидоше боугаре и поплѣнише црѣквъ светаго апостола Петра въ Лимоу, и възеше разницоу и съсоуди црѣковниѣ и кроусоволь златонечѣлннѣ что бѣше записалъ отъ ми своѣмоу стрицоу, великомоу кнезоу хльмьскомоу Мирослакоу, а моемоу дѣдоу... (вж. у Новак., п. с., с. 593 сл.). Наскоро, обаче, отношенията съ сѣрбитѣ били подобрили (ср. у Златарски, п. с., с. 444). Презъ августъ 1253 г. дубровничанитѣ възстановили връзкитѣ си съ сѣрбския владѣтель, който подновилъ договора презъ 1254—1256 г. (вж. документитѣ у Новак., п. с., сс. 149—154).

XXV. Боянски надписъ отъ времето на царь Константинъ Асѣня

Общо за църквата въ Бояна вж. А. Грабаръ, Боянската църква (София 1924). — Изразътъ **ѿ зема** отговаря на гр. **ἐκ βαδρων**. — Заслужава да се отбележи името на св. Пантелеймонъ, чийто култъ е билъ широко разпространенъ въ България още презъ първото царство (църквата при Преславъ: Златарски, История I, 2, сс. 242, 350, и др.; обителта на св. Климента — Охридъ; п. с., сс. 232, 352; тукъ с. 262, и др.). Написътъ **Калотн(ъ)** отговаря на написа на това име върху печата на царь Калояна (тукъ с. 27 пг. XIII; с. 308). — За титла севастократоръ вж. по-горе, с. 334 сл. — Съ думитъ **братъуад(ъ)** **црв(ъ)** се посочва, както приема Златарски, Боянскиятъ надписъ, с. 13 сл., родството на Калояна (като вѣроятенъ синъ на севастократоръ Александра) съ Михаилъ II Асѣня, не съ Константинъ Асѣня. — Занимливъ е изразътъ: **црѣство болгарское** като обозначение на българското държавно владичество въ тѣзи области. — Въ църквата при ликоветъ на Калояна, жена му, Константинъ Асѣня и царицата сж добавени надписи, които могатъ да се съпоставятъ съ текста на самия надписъ. Така, при образа на Калояна стои надписъ: **Калотнѣ [! вм. Калотнѣ] севастократоръ и ктиторъ**, а при образа на жена му: **Десислава севастократорница и ктиторница** (вж. у Грабаръ, п. с., сс. 68—71, пг. 56/7, табл. XXIII—IV). — Въ надписа на царь Константинъ Асѣня сж дадени пишнитъ епитети „благовѣренъ, благочестивъ, христолюбивъ“, докато въ надписа при образа му е повторена официалната негова титла: **Костанѣтнѣ въ хрѣ бгѣ вѣренъ црѣ и самодръжець вѣсѣмъ българомъ**. При образа на царицата стои надписъ: **Єрнна бгѣгочестива црѣца вѣсѣмъ българомъ** (вж. у Грабаръ, п. с., сс. 71/3 пг. 58/9, табл. XXV—VI). За отбелязване е народната форма на името **Єрнна**. Едвали написътъ **Єрнна** може да се използва като доказъ, че художникътъ, след., и надписвачътъ на образитъ, не сж били българи, както смѣта Златарски,

п. с., с. 27 бел. 3. Годината 6767=1258/9 отговаря на 2-и индиктът, не на 7-и, както стои въ подписа. Обясненията на Златарски, п. с., с. 8 сл. сж неубедителни: очевидно тукъ има просто грѣшка.

XXVI. Виргинска грамота на царь Константинъ Асѣня

Грамотата е писана на т. н. бомбицинъ и се съхранява въ Хилендаръ. Началото е унищожено. — Монастирътъ св. Георги Виргински днесъ не съществува. Измежду различнитѣ изказани досега мнения за неговото мѣстоположение (вж. у В. Иванова, Стари църкви и манастири въ българскитѣ земи (IV—XII в.). = ГНМС 1922—25. София 1926, с. 509 сл.) най-приемливо изглежда това на Й. Ивановъ, БСМ, с. 578 сл., че той — разположенъ на брѣдъ Виргинъ прѣмо Скопий градъ надъ Серѣкъ, както се чете въ грамотата, — е лежалъ западно отъ с. Бутелъ (на около 5 клм. северно отъ Скопие), при т. н. Бърдо. Това бърдо ще да се е наричало Виргино (не Вирпино!). Тѣй като грамотата е твърде зле повредена и текстътъ невинаги е ясенъ, извънредно ценна е дарствената грамота, която Стефанъ Урошъ II — Милутинъ издалъ на манастира въ 1300 г., като приповторилъ часть отъ грамотата на Константинъ Асѣня (вж. текста у Новак., п. с., сс. 608—621). — Въ грамотата редовно се дава на българскитѣ, византийскитѣ и сръбскитѣ владѣтели епитетътъ „светъ“. Занимливо е, че докато грѣцкитѣ и българскитѣ владѣтели се титулуватъ „царе“, сръбскитѣ господари сж строго разграничени съ титлитѣ „жупани, князе, крале“. — За отиването си въ Охридската областъ царътъ пише: съшъ шю црѣк ми въ Долна зем'ла. Изразътъ „Долна земя“ се употребява доста често въ старитѣ наши извори. Въ безименната българска хроника отъ началото на XV в. (тукъ с. 271) се казва, че краль Сигизмундъ се запжтилъ „къмъ Долната земя покрай Дунава“ (къ Долни земли по Дзнавъ), къмъ Никополъ. Би могло да се помисли, че тукъ имаме едно осмисляне на името „Долна

Мизия" (Moesia inferior). „Долна земя“, обаче, се употребява и като обозначение на Македония. Въ приписка отъ 1710 г. се говори за **Долна земя** (С то ј а н о в и ѱ, п. с., V, с. 19 пр. 7399), безъ да се опредѣли точно значението на израза. Споменатото въ житието на св. Климента **κοτόκιος** е, очевидно, погрѣшенъ написъ на **κατωτικός** „Долна земя“; у З л а т а р с к и, История, I, 2, сс. 227 бел. 1; 268; М у т а ф ч и е в ъ, История, I, сс. 255/6; ср. и указанието у G l y c a, Hist., ed. B., р. 476, 18; общо вж. и К. **Ἀδαντος, Κατωτικός**=**Ἑλλάς**(=**Ἑλλ.**, I. 1928, р. 244), споредъ когото подобенъ изразъ се употребявалъ и за Гърция; ср. сжщо *ibidem*, VIII. 1935, р. 28. — Името на светеца е указано: св. Георги **Горг(осъ)**, сиречь гр. **γοργός** „бръзъ“. — За манастира е казано, че билъ създа^н на **Романомъ стѣоимъ црѣмъ**. Името на този царъ Романъ се споменува още нѣколко пжти въ грамотата, което дава възможность да се оточни указанието. Когато царьтъ посетилъ манастира, архимандритьтъ Варлаамъ му показалъ „правилата“ и златопечатницитѣ на предишнитѣ царе и крале: **стѣго Романа црѣ. Днѣгени црѣ. стѣго Петра црѣ.**.. както и на Никифора (Вотаниатъ [1078—1081]?), Алексия (I Комнинъ [1081—1118]?), Калояна (Иоанъ II Комнинъ [1118—1143], — не на българския царъ Калоянъ [1197—1207], както смѣта И в а н о в а, п. с., с. 511). Мануилъ (I Комнинъ, 1143—1180), Теодоръ (II Комнинъ [1214—1230]?), Исаакъ (II Ангелъ, 1185—1195, 1203—1204), Стефанъ Неманъ (1170—1196), Ватаци (Иванъ III Ватаци, 1222—1254), Калиманъ (Коломанъ I, 1241—1246). Ако въ изреждането на имената на владѣтелитѣ не е спазенъ хронологическия редъ, това е лесно обяснимо: очевидно, за съставителя на грамотата не е било ясно, кой владѣтель кога е управлявалъ. По-нататкъ се споменува, че с. Рѣчица въ Положската областъ било дарено на манастира **стѣоимъ Романомъ црѣмъ** (ср. тукъ с. 59). Въ грамотата на Милутина относно това село се казва: **Село въ области Положькои Рѣчнице съ Поповлани, еже есть приложилъ скеты Романъ царь, прьви кнторь. И видѣ краиекство ми яко подано есть скетымъ Романомъ**

царемъ и светимъ куръ-Алекснемъ царемъ, и записано и оутвърждено куръ-Манонлемъ царемъ, куръ-Асаномъ царемъ и светими и правотривими цари и краи кише писаними . . . (Новак., п. с., с. 613). Споменува се, освенъ това, и с. Козарево, което сжщо било подарено отъ Романа: село [Коза]рево, обрѣте его . . . црѣв ми прѣжде дан'ное стоимъ Рѣмано црѣмъ . съ Барѣво съ Синскомъ и съ црѣв(нѣ) с'тоимъ Іоанъ Златох(стомъ) (ср. тукъ с. 60). Въ Милутиновата грамота, обаче, четемъ името на ц. Диогена: село Козарево, прѣжде приложеною Диогеномъ царемъ, а въ немъ монастырь Светы Іоанъ Златоустъ, и съ Баровомъ и съ Синскомъ. . . (Новак., с. 612). Споменатиятъ тукъ царь Диогенъ може да се отъждестви съ имп. Романъ IV Диогенъ (1067—1071). Това замѣстване на имената Романъ и Диогенъ въ дветѣ грамоти дава ли ни пълно право да заключимъ, че първиятъ ктиторъ на манастира е билъ тъкмо византийскиятъ имп. Романъ IV Диогенъ? (ср. за това у Иванова, п. с., с. 511). Ако и да се знае, че Романъ Диогенъ е ималъ връзки съ тѣзи земи (къмъ 1064—68 г. е билъ дука на България и пребивавалъ въ София; вж. Златарски, п. с., II, сс. 14 сл., 112 сл., 124 сл.), това мѣсто отъ грамотата е недостатъчно, за да се правятъ подобни изводи. Въ тази грамота царь Романъ е посоченъ не само като пръвн ктиторъ, но нему е приписано дарението на нѣколко други села, които сж упоменати само общо въ грамотата на Константинъ Асѣня: село Чрешевляни (Село Үрешевляни . . . даною Светимъ Романомъ царемъ; Новак., п. с., с. 612; ср. тукъ с. 57), с. Бродъ (Село Бродъ . . . ѣсть приложили светы Романъ царь; Новак., п. с., с. 615; ср. тукъ с. 58), с. Здуня и близки до него села (Село Здоуниѣ и съ Поповляни и съ Блъзньскомъ и съ Мокростѣци ѣже ѣсть далъ светы Романъ царь; Новак., п. с., с. 615; ср. тукъ с. 57). По-нататкъ се споменува за онова, що било писано въ хрисовоулахъ светаго Романа, цира пръвваго хтитора, и светаго куръ-Алексна цира, втораго хтитора Светаго Георгина (Новак., п. с., сс. 615/6). Най-сетне, упоменатъ е и панагюръ прѣжде оҹреждены Светимъ Рома-

номъ царемъ (п. с., с. 620). Явно е, че тукъ трѣбва да търсимъ, преди всичко, владѣтель съ име Романъ. Византийскитѣ императори Романъ I Лакапинъ (920—944) и Романъ II (959—963) едвали могатъ да бждатъ взети подъ съображение. Ако споменатиятъ въ грамотата „свети царь Петъръ“ трѣбва да се отъждестви не съ Петъръ Дѣляна (1040—1041), нито съ Константинъ Бодинъ — Петъръ (1072 г.; ср. Златарски, п. с., II, с. 142; Жиречек, Историја, I, с. 172), а съ Петра I (927—969), то пакъ като най-вѣроятно ще бжде изказаното вече мнение (вж. посочванията у В. Иванова, п. с., сс. 510/1), че сжщински пръвъ киторъ е билъ царь Петъръ I, следъ което неговиятъ синъ Романъ при пребиваването си въ Скопие (между 979 и 1002 г.) доизградилъ и обдарилъ щедро монастира. Презъ XI в., поради нападенията на „другоплеменници агаряни“ — вѣроятно печенѣзи, узи и други — монастирътъ западналъ „до основи“, но въ края на XI или въ началото на XII в. билъ възобновенъ отъ Алексия I. Още преди това монастирътъ получилъ нѣкакви дарения отъ Романъ IV Диогена и Никифоръ Вотаниата презъ втората половина на XII в. — За сждбата на тѣзи дарствени грамоти се казва, че тѣ къмъ 1300 г. сж били избледняли, изцапани и изпоядени отъ молци, та затова по царска повеля билъ съставенъ новъ хрисовулъ. — Думитъ: побѣдоносца въ бранѣхъ (ср. тукъ с. 57) сж повторени дважди въ грамотата (ср. Ивановъ, БСМ, с. 582 бел. 1). — Неясенъ е изразътъ: и нахѣл'никѡ стѣденецъ . пѣ . и Сливѣщица ѿ извора еж . . (ср. тукъ с. 57). Въ Милутиновата грамота отговарятъ редоветъ: И даде кралик'ство ми двѣстѣ погонъ [леха, мѣрка, Feldmass, ср. Mikl., Lex., s. v.] до Свете Троицроуѣнце и до Гълъникаше и до монопоути [гр. μονοπάτι „пжтека“] кон гредѣ отъ Стоуденьуиштъ зъ глаке Салтинѣ оуѣкраи стоуденьуѣ лоу-поглавѣскаго на влато. — И да кралик'ство ми отъ рѣке Сливѣштице уетврьтоу уестъ на потрѣбоу монастироу и вѣни. И надъ Уелинкомъ . пѣ . стоуденецъ (Новак., п. с., сс. 609/10). — За обозначение на държавни тегоби въ грамотата е употребена думата царина „vectigal“ (ср.

Mikl., Lex., s. v.). — За приплата *vestigal* „данѣкъ, те-гоба“ ср. Mikl., ib., s. v. — Метѣха (гр. *μετέχω*) = „бърка, мѣси се“. — За севастъ вж. тукъ с. 316 сл. — За прахторъ вж. тукъ с. 321. — Относно думата князь Бобчевъ, Титли и служби, сс. 243/4, предполага, че се отнася до „селски управникъ, кметъ“. — Думата кастрофилакъ (гр. *кастроφύλαξ*) означава „началникъ на крепостъ“. За службата на единъ кастрофилакъ *Rachum.*, ib., II, p. 400, 16 sqq., съобщава, че нощя прекарвалъ буденъ на постъ и често съ запалена ламба обикалялъ крепостъта. — Значението на думата ватахъ не е напълно ясно. Иречекъ, История, с. 305 и бел. 75 смѣта, че това е билъ чиновникъ, който се занимавалъ съ сѣдебни и финансови дѣла и (ср. Бобчевъ, Титли. ., с. 245), докато Ильинскій, Грамоты, с. 120, го тълкува като „старейшина на племе“. Занимливо е, че въ статутитъ на гр. Будва се споменува длѣжностъ *il vataco* — нисшъ сѣдебенъ чиновникъ (глашатай?); Новак., п. с., сс. 46, 47, 51 (между т. н. *officiali liberi*), 57 (cap. LXXXIII. de senico et vataco. *Ordinemo, che lo senico et vataco siano tenuti per sacramento ad obedir li comandamenti delli giudici de di e di notte in servitio del commun lealmente, et siano tenuti di chiamar ogni homo, che fosse da chiamar et citar ciaschedun alla corte, che li fosse detto per li giudici, et sempre mai stiano appresso la corte, quando sarà giuditio*; с. р. 58 nr. 39; p. 61 nr. 48; p. 63 nr. 55 и други; 58 (изредени сж различнитъ служители на общината: *li giudici, li consiglieri, il nodaro, li avvocati, li casneci, il cancellier, li spenditori, lo senicio et vataco*); 64 (nr. 60: *Ordinemo, che se alcuna persona havesse a vender una possessione, sia tenuto di dir alli giudici o al concellier a farli sonar la campana di s. Zuanne per il senecio et per il vataco tre domeniche, cridando...*). — Значението на думата тоѣникалъ сжщо не е ясно. Иречекъ, п. с., с. 305, го смѣта тѣждественъ съ ватаха; ср. и Бобчевъ, п. с., с. 245, докато Ильинскій, Грам., с. 120, не дава мнение. Дали и той не е нѣкакъвъ нисшъ сѣдебенъ служителъ? — Думитъ ни казати (сѣказати *colligare, ligare, cohibere,*

вж. Mikl., Lex., s. v.) се отнасятъ до запретата да бждатъ задържани („арестувани“) монастирски люде. Въ грамотата, след., на манастира се признава известна с ждебна неприкосновеностъ (вж. и по-долу). — За доходѣкъ „reditus, tributum“ вж. Mikl., Lex., s. v. — Ил., п. с., с. 97, не е могълъ да отъждестви споменатата р. Сливница. — Село Двигодъ (Дѣвигодъ) мжно може да бжде отъждествено. — Неопредѣлено е сжщо мѣстоположението на с. Длѣбца. Споредъ Ил., п. с., с. 102, това е, можеби, с. Длѣбчица (Кумановско, у В. К ж н ч о в ъ, Македония. София 1900, с. 216); може да се припомни и с. Дѣлбчица, въ Долни Пологъ (К ж н ч о в ъ, п. с., с. 211). — Споменатото ~~Урѣшовено~~ е, вѣроятно, скопското с. Црешово (Черешово) (вж. К ж н ч о в ъ, п. с., с. 206). — Думата забѣли означава оградена гора и пасище (ср. Иречекъ, История, с. 309; Ил., п. с. 116). Думата забель, забѣль се употребява често въ сръбските сръдновѣковни документи : вж. Новак., п. с., сс. 437, 406, 421, 429, 430 (да не пасе тен забель никон властелинъ), 518, 624, 719 (и даде царство ми планиноу Коритинъ, забель прѣродитель монахъ...) и др. Ср. у Н. Мавродиновъ, МакПр, XIII 4 (1943), с. 97: манастиръ Забель къмъ р. Пчиня. — Думата прѣждезаконнѣ изглежда букваленъ преводъ на гр. проно́μιον „правдина, privilegium“ (за него като „технически терминъ“ ср. у Солов.-Мош., п. с., с. 487). — Думата сиѣоръ (гр. σύворон „граница, межда“) е запазена въ живия нашъ говоръ и до днесъ. — Споменатата „Черна-гора“ е скопската Църна-гора (ср. Ил., п. с., с. 98). — Бутел'скои пжт' „Бутелски пжтъ“ (не „битолски“, гукъ с. 57) трѣбва да се свърже съ с. Бутель, при р. Сѣрава (ср. Ивановъ, БСМ, с. 580). — Въ грамотата е писано: прѣс каѣни ново бръдо, което Ивановъ, п. с., с. 582 бел. 5 остроумно поправя: Каѣни'ново бръдо, до като Ил., п. с., с. 98 се ограничава да отбележи, изхождайки отъ старото четене, че споменатото „Ново бръдо“ бил различно отъ онова въ Стара Сърбия. — Село Побжда е, вѣроятно, скопското с. Побоже (ср. К ж н ч о в ъ, п. с., 206). Ил., п. с., с. 103, не е могълъ да го отъждестви. — Ил., п

с., с. 103 чете името **Коидово** и не може да го оточни, а Ивановъ, п. с., с. 582 и бел. 5 чете **Кондово** и го отъждествява съ скопското с. Кондово (К ж н ч о в ъ, п. с., с. 208; на западъ, по Вардара).—Името **Рашче** у И л., п. с., с. 103 (неотъждествено) И в а н о в ъ, п. с., с. 582 и бел. 6 поправя на **Рашче**. На западъ отъ с. Кондово, обаче, съществува именно с. Рашче. — Село Глумово се намира недалечъ на югъ отъ с. Кондово (ср. и И л., п. с., с. 101; К ж н ч о в ъ, п. с., с. 208). — Село Здуне не трѣбва да се отъждестви съ дн. с. Здунье, западно отъ Гостиваръ (ср. К ж н ч о в ъ, п. с., с. 213; И л., п. с., с. 102). За думата **заселокъ** Словарь цсл. и русск. яз., II (Спб 1867), s. v. **засѣлокъ** „пустое, незастроенное мѣсто за селеніемъ“. Тѣй като с. Близненско (**Бланзньско**) се намира въ Кичевско (Горно Порѣчье; вж. К ж н ч о в ъ, п. с., с. 258), то споменатото въ съседство съ него с. **Здѣна** (Здуне-Здуня) ще да е тѣждествено съ кичевското село Сдунье (К ж н ч о в ъ, п. с., с. 258; ср. и И л., п. с., с. 106). — Село Мокросѣки не ми е познато; ср. и И л., п. с., с. 106; въ Милутиновата грамота стои **Мокросѣци** (Новак., п. с., с. 615). Дали това не е с. Мокрени (Велешко: К ж н ч о в ъ, п. с., с. 158)? — Въ Милутиновата грамота следва име **Келнмъ** (? **Келнкъ** ?) **Подомъ**.—Ако се гледа текстътъ на Милутиновата грамота, на това мѣсто думата „**поповѣни**“ трѣбва да се тълкува като мѣстно име **Поповѣни** и да се отъждестви съ кичевското село Поповяни (К ж н ч о в ъ, п. с., с. 255; ср. И л., п. с., с. 103). — Споменатото следъ това с. Сушица е, вѣроятно, пѣкъ въ Кичевско (К ж н ч о в ъ, п. с., с. 257; ср. И л., п. с., сс. 103/4). Градечница (тукъ с. 58) може да се отъждестви съ едноименното село въ Битолско (К ж н ч о в ъ, п. с., с. 236) или въ Прилѣпско (п. с., 247). — Село Бродъ, вѣроятно, е тѣждествено съ днешното с. Бродъ въ Кичевско, на пѣтъ за Прилѣпъ (ср. К ж н ч о в ъ, п. с., с. 257; И л., п. с., с. 101). — Въ името на метоха **Мѣн Божѣ ѿпискеѣнс**, думата **ѿпискеѣнс** е гр. **ἐπίσκεψις** „посещение“. За съжаление, указанитѣ мѣстни имена не могатъ да се отъждествятъ съ точностъ, защото липсватъ подробни описания на мѣстноститѣ. Панаирътъ ста-

валъ на 8 (не на 10, както стои горе, с. 58) септемврий. Ако отъждествяването на с. Бродъ е вѣрно, трѣбва да се заключи, че това село още тогава представляло важно срѣдище за търговска обмѣна съ годишенъ панаиръ и седмиченъ търгъ. — Изъ прилѣпската областъ е указано селото Кр ж п а - в л а с и (тукъ с. 58). Ил., п. с., с. 102, не бѣ намѣрилъ името въ тази форма и го търси чакъ въ Призрѣнско; отнася се, вѣроятно, до с. Крапа (Прилѣпско) на с.-и. отъ с. Бродъ (ср. К ж н ч о в ъ, п. с., с. 246). Заслужавало би да се проучатъ неговитѣ околности, за да се провѣрятъ указанитѣ въ грамотата имена. Дветѣ села сж граничели, очевидно, едно съ друго, затова името Душче се повтаря. Имената „Горно градище“ и „Чревско градище“ означаватъ мѣстности, а не селища, както смѣта Ил., п. с., с. 107, който прави дори предположения за тѣхното отъждествяване. Занимливо е името Вилски кладенецъ, което свидетелствува, че презъ XIII в. вѣрата въ вилитѣ е била жива всрѣдъ нашия народъ (ср. И р е ч е к ъ История, с. 70 и бел. 11; Ил., п. с., с. 98). — Селата Сланско и Барбарасо се намиратъ сжщо на югъ и на изтокъ недалеко отъ с. Бродъ (К ж н ч о в ъ, п. с., сс. 246, 247; ср. Ил., п. с., с. 101). — Занимливъ е изразътъ: **всѣ та мѣста парнѣка сжт. рѣкжше прѣдалнѣ**. Не е ли това преводъ на гр. παροικία? — Село Рѣчица въ Положко (Горна и Долна Рѣчица) сжществува и днесъ (К ж н ч о в ъ, п. с., сс. 212/3; ср. Ил., п. с., с. 103). — **Периволъ** е гр. περιβόλιον „градина“. — Думата **κεφαλλη** (гр. κεφαλή) означавала въ Византия отначало началникъ на войскова часть (ср. бѣлг. „челникъ“) въ гарнизонъ или областъ, който по късно се превърналъ въ граждански и воененъ управителъ (вж. указанията у М у т а ф ч и е в ъ, Божен. надписъ, с. 96 сл.; Б о б ч е в ъ, Титли, с. 238 сл.). — Думата **биръ** (= **бирокъ**?) census се смѣта маджарска (ср. Mikl., Lex., s. v.); тукъ е преведено съ „сборъ; налогъ, данѣкъ“. Границитѣ на с. Рѣчица сж посочени съ извънредно интересни мѣстни имена: Осленикъ, Преслопъ, Огражденикъ, Палчишка рѣка (вѣроятно онзи притокъ на Вардара, на който сега ле-

жатъ селата Горно и Долно Палчища; ср. К ж н ч о в ъ, п. с., с. 212; И л., п. с., с. 97), Катафига (гр. Καταφυγή), Велика рѣка (горното течение на р. Трѣска; по-рано така била назовавана изобщо р. Вардаръ: ср. Й. И в а н о в ъ, Аксиосъ—Велика—Вардаръ, МакПр, I 3. 1925, сс. 17—28; И в. С н ѣ г а р о в ъ, МакПр, VIII 1. 1932, с. 63; И л., п. с., с. 97), Хтѣтовска бразда (Тетовска бразда, съ отличителния за славянобългарския изговоръ написъ Х т ѣ т о в о).—Споменатото село Точилъ не може да се отъждестви съ положителностъ (ср. И л., п. с., с. 104). Но ако се сжди по обстоятелството, че непосредно следъ това се споменува с. Баница (вѣроятно при Гостиваръ—Горна и Долна Баница, ср. К ж н ч о в ъ, п. с., с. 214), дали това село не може да се отъждестви съ близкитѣ села Голѣмо и Мало Турчани? (ср. за тѣхъ у К ж н ч о в ъ, п. с., с. 214).—Споменатото с. Нахово, И л., п. с., с. 103, смѣта тъждествено съ скопското с. Навово (за него вж. К ж н ч о в ъ, п. с., с. 207). Таворъ градище е тъждествено съ скопското с. Таоръ (К ж н ч о в ъ, п. с., с. 207).—Указаното с. Бистрица въ Бабуна е едноименното село, разположено на с. и. стъ гара Богомила (Велешко) (ср. К ж н ч о в ъ, п. с., с. 158; И л., п. с., с. 101).—Село Джбница е, вѣроятно, едноименното прилѣпско село (К ж н ч о в ъ, п. с., с. 244; И л., п. с., с. 102).—Изразътъ: въ Велѣбѣжи с тоѣ Николѣ въ Ко ши е допълненъ добре отъ В. И в а н о в а, п. с., с. 512: Колѣши, по името на старото с. Колуша, до Кюстендилъ.—Споредъ И л., п. с., с. 103, споменатото с. Лъжени ще да е лежало въ Охридско (вж. К ж н ч о в ъ п. с., с. 253).—Село Рани (Равни?) лжкъ не е отъждествено (И л., п. с., с. 103). Дали това не е старото име на с. Равенъ, Гостиварско (К ж н ч о в ъ, п. с., с. 213)?—Село Витино не е отъждествено (И л., п. с., с. 101). Дали това село не е Битоо (Битово) въ Горно Порѣче (Кичевско)? (ср. К ж н ч о в ъ, п. с., с. 258).—И л., п. с., с. 101 предполага, че с. Бинечъ е лежало на Горна Българска Морава, при план. Винча. По-приемливо е да се отъждестви съ с. Бенче (Кичевско, Горно Порѣче; у К ж н ч о в ъ, п. с., с. 258), разположено до Битоо.—Село

Козарево не е отъждествено. Село Барово е, вѣроятно, едноименното село въ Скопско (К ж н ч о в ъ, п. с., с. 206). Споменатото непосредствено следъ това с. **Синско** е наречено въ Милутиновата грамота **Вниско** (Н о в а к., п. с., с. 612) и не може да се отъждестви съ положителностъ. — Отъждествяването на с. Калугеровяне не е напълно положително, както и на с. Калугеровъ долъ (ср. И л., п. с., с. 102). Неизвестно е и с. Златица. — Въ грамотата се споменува **жупа**, като административна единица въ държавата. — На манастира се дава с ж д е б е н ъ и м у н и т е т ъ по отношение на подвластнитѣ нему люде; ср. текста и въ Милутиновата грамота (Н о в а к., п. с., с. 609). — За нарушителя се предвижда: **да плати днмосиѡ** (**тѣ днмосиѡ** „на държавното съкровище“; за термина ср. С о л о в. - М о ш., п. с., с. 419) **ѡ. златиць . и здава нже са ѡплатеть дръгъ дръга прѣдъ владѣци или поткъ нже здаваеть . . .** Въ сръбновѣковни български текстове златнитѣ монети се зоватъ съ името „златици“ (дн. жълтици). За **оудавъ** (задържане заради дългъ ?) ср. указанията на сръбскитѣ грамоти у Н о в а к., п. с., сс. 160 (**да нмъ нх оудаве оу комъ годѣ дългоу, лише соудомъ да се нштоу**), 161 (**нинеданъ уловѣкъ оу сръпъскон земян . . . да не оудаве оу оудавоу Доубровъханина**), 236, 660. — За термина **потъка** (глоба за нарушено право на владение, на пускане добитѣкъ въ чужда ливада, лозе или нива); ср. И р е ч е к ъ, История, с. 306; С. С. Б о б ч е в ъ, История на старобългарското право. София 1910, сс. 362; вж. примѣритѣ въ сръбскитѣ грамоти у Н о в а к., п. с., сс. 609, 613, 616, 617, 628. — Въ този ненапълно ясенъ изразъ, след., става дума за взимане два вида глоби: **оудавъ** и **потъка**. Преводътъ (тукъ с. 61) е само предположителенъ. — Манастирътъ билъ освободенъ отъ зависимостъ спрямо епископа (ср. тукъ с. 30 сл.) и екзарха (митрополитски пратеникъ, натоваренъ да събира епископскитѣ приходи; патриаршески намѣстникъ; ср. С о л о в. - М о ш., п. с., с. 433). — Изразътъ: **а наводунни цѡ пара егова истниа** е неясенъ (тукъ с. 61). — Терминътъ **д(ѣвнуъ)** **разбон** отговоря на виз. **παρδενοφδορία** (вж. подробно у С о л о в. - М о ш.,

п. с., с. 477 сл.). — Въ Синодика (ср. тукъ с. 167 нг. 175) се изказва проклятие, между другото, на онѣзи, които „крадатъ коне или волове“, което е отличително за народъ съ скотовъденъ битъ. — Думата **приселница** е определѣна отъ Mikl., Lex., s. v., само като „нѣкакъвъ данѣкъ“ (vectigal quoddam). Честитѣ указания на сръбскитѣ грамоти могатъ да ни помогнатъ да оточнимъ значението на думата (вж. Новак., п. с., сс. 305, 306, 310, 401, 420 и др.): тя отговаря, очевидно, на виз. **μίτων** „митатъ“ (вж. Солов.-Мош., п. с., с. 467; тукъ с. 324). — **Колоберщина** „данѣкъ за двойка волове“ отговаря на виз. **ζευγολόγιον**; за него вж. тукъ с. 312. — **Перперъ** ще да е билъ данѣкъ, плащанъ на т. н. **перпераки**; за тѣхъ тукъ по-долу. — Съ **димница** (гр. **καπνικόν**) се означава данѣкъ отъ едно огнище; по-късно значението на термина било разширено, за да обгърне и други данѣци (вж. у Солов.-Мош., п. с., с. 451 сл.). — **Безъ игъменова благословення** (**εὐλογία**) се разбира „безъ игуменово позволение“. — Както въ византийскитѣ грамоти, така и тукъ думата **хрисовулъ** е писана съ червено мастило. — За севастъ вж. по-горе сс. 316/7; за дука сс. 307/8; за кастрофилакъ с. 342; за практоръ с. 321; за князь с. 342; за топщикалъ с. 343; за винарь вж. с. 322; комисъ съ коне отговаря на виз.-лат. **κόμης τοῦ στάβλου** „comes stabuli“ (фр. **conestable**), след., „заповѣдникъ, начальникъ на конницата“ (ср. Солов.-Мош., п. с., с. 463 сл.). Върѣдъ лицата, които придружавали търновския архиепископъ Василия на пѣтъ къмъ Драчъ презъ 1203 г., билъ и **Sergius comestabulus** (вж. у мене, Преписката, с. 31: нг. IX 43/4; ср. с. 92). — Близка по значение е титлата **страторъ** (гр. **στράτωρ**). — Подъ **изгонѣни град(оу)** (ср. Новак., п. с., с. 620) се разбиратъ, очевидно, т. н. **гонѣни** или **находници** „пратеници, куриери“ (ср. Иречекъ, История, с. 305; Mikl., Lex., s. v. **гонѣцъ** **puncius**, **cursor**). — За „писецъ“ (**ἀπογραφεύς**) и за „аподохаторъ“ вж. с. 323. — Съ **герцаръ** (гр. **ἱερακάριος**) се означава чиновникътъ, натоваренъ да събира соколи за ловъ; вж. **Αππα** **Сомнена**, Al., I, p. 254, 19—20; Nic. **Сон.**, lb., p.

327, 9; ср. L. Chalcos., ed. Darko, I, p. 149, 3 sqq. за кучета и соколи; I, pp. 144, 13; 215, 2; 252, 6 и др. Вж. указанията на сръбскитѣ грамоти у Новак., п. с., сс. 411, 671, 680, 698; ср. с. 520; с. 407: **мстреварѣ**. Запазено е мѣстно име Геракарци (вж. Ивановъ, БСМ, с. 510; с. 522: Герекарци; п. с., с. 497: Геракарци при Солхитъ; у Кжнчовъ, п. с., с. 147: с. Геракарци или Доганджии въ Ениджевардарско; с. 219 — с. Герекарци, Прѣшовско). За **πρωδιερακάριος** вж. у Rasm., ib., II, p. 328, 17. За ловни соколи и кучета у българитѣ презъ IX в. ср. Const. Porph., De adm., p. 155, 3; Златарски, История, I 2, с. 10. — За „псарѣ“ вж. по-горе с. 322. — Подъ „десеткари пчелни“ се разбиратъ „десеткаритѣ“ (за тѣхъ по-горе с. 322), които трѣбвало да събиратъ десетъкъ отъ пчелитѣ (виз. **μελισσοευνόριον**; за него Солов.-Мош., п. с., с. 464 сл.); „десеткари овчи“ означава събирачитѣ на десетъкъ върху овцитѣ (**προβατοδεκατεία**, ср. п. с., сс. 485, 504). — **Тръвнина**’та се споменува често въ сръбскитѣ грамоти (вж. Новак., п. с., сс. 112, 310, 436, 448, 453, и др.) и представя, вѣроятно, данъкъ за правоползуване отъ общински пасбища (ср. Иречекъ, История, с. 307). — Данъкътъ **кошарщина** трѣбва се свърже, вѣроятно, съ скотовѣдството. Споредъ Иречекъ, История, с. 307, „кошарщината“ е, можеби, тѣждествена съ сръбската „травнина“. Въ такъвъ случай, обаче, защо двата данъка сж изредени единъ следъ другъ? Не е ли това право да се строятъ и използватъ кошари (мандри) на общински мѣста? Данъкътъ **слоновщина** се споменува само въ Милутиновата грамота (Новак., п. с., с. 620). Значението на термина е неясно. — За **комадъ** и **мнтати** вж. по-горе с. 324). — Данъкътъ „кошарщина“ е указанъ по погрѣшка два пжти. — Съ **памѣтъкъ** въ сръбновѣковна Сърбия се е означавало задължението, споредъ което жителитѣ на известенъ градъ или жупа трѣбвало да даватъ храни на административнитѣ чиновници (ср. Ласкарисъ, п. с., с. 44 бел. 5; Новак., п. с., сс. 388, 411, 427, 455, 456 и др.). То е отговаряло на данъцитѣ въ натура на жито, вино, месо, сирене (тукъ с. 63). — Съ думитѣ „нито крепость да градятъ“

монастирските люде се освобождавали отъ задължение на *καστροκτησία*; „нито тъмници да пазят“ ги освобождавало отъ задължението на градоблюденне. — Даванитѣ на манастира правдини показватъ, колко многобройни тегоби сж лежали върху плещитѣ на населението: да оре владѣлчески земи, да копае лозя, да коси сѣно, да жъне... Подвластнитѣ на манастира люде се освобождавали отъ берии по тържища, бродове и мостове. — Съ израза „нито да се вземе човѣкъ, ни конь, нито волъ, ни осель“ се забранява изискването на ангарии отъ монастирските люде. — Името на царя е дадено въ простонародната форма „Костадинъ“. — За единъ подправенъ печатъ на ц. Константинъ Асѣня вж. Т. Герасимовъ, Единъ подправенъ златенъ печатъ на царь Константинъ Асѣня (=ИБИД, XIX—XX. 1940/43, сс. 66—73). — Въ свръзка съ тази царска грамота покойниятъ Г. Баласчевъ, Сжщински ли е хрисовулътъ отъ царь Константинъ Тиха (1258—1277 г.)? (=Минало, II 5/6. 1911, сс. 178—187) изказа нѣкои съображения, възъ основа на които заключи, че тя е подправена и произхожда откъмъ края на XIV или началото на XV в. Мутафчиевъ, История, II, с. 140 като чели е готовъ да възприеме това мнение на Баласчева относно подложността на грамотата. Въ сжщностъ, доводитѣ на Баласчева не сж убедителни. Така, той привежда като „груба езикова грѣшка“ израза: **обратѣ царство ми манастирь . . . създаниа Ромѣномъ . . .** Съставительтъ на грамотата, както изобщо при всички български грамоти, е използвалъ византийски първообразъ, отъ който е можалъ да се повлияе отъ формата *μονή*. Единъ манастирь може да бжде указванъ по името на своята главна църква. Баласчевъ отъждествява споменатия царь Петъръ съ Петра II и това представя за него новъ доводъ за недостоверността на грамотата. Възъ основа на грамотата трѣбва да се заключи, че Константинъ Асѣнь е владѣлъ по това време земи въ Прилѣпско, Кичевско, Велешко, Скопско, Полозитѣ, Тетовско и Велбжждско. Но ако по това време българскиятъ царь не е владѣлъ тѣзи области, както твърди Баласчевъ, то при-

тежаваме ли безспорни докази, че сърбитѣ още тогава сж прострѣли своето владичество тамъ? Много по-приемливо изглежда тълкуването, което прави Златарски, п. с., III, с. 503 сл. Относно предполагаемитѣ „сърбизми“ въ грамотата вж. обясненията на Й. Ивановъ, БСМ, с. 578 сл. Но най-добро доказателство за неподправеността на нашата грамота намираме въ Милутиновата грамота отъ 1300 г., въ която не само сж повторени цѣли изрази отъ тази на Константинъ Асѣня, но и името на българския царь е посочено като единъ отъ обновителитѣ на манастира (вж. тукъ по-горе с. 340 подъ името „Асѣнь“). — Особениятъ написъ $oi=i=n$ може да се обясни съ нѣкаква правописна мода, възникнала подъ византийско влияние ($oi=i=n$).

XXVII. Приписка отъ времето на царь Константинъ Асѣня и деспотъ Яковъ Светослава

Тази приписка се намира на единъ старобългарски преводъ отъ Кормчията (Номоканона) на Иоанъ Зонара (вж. за него у К. Krumbacher, GBL, p. 607), изпратенъ отъ българския деспотъ Яковъ Светослава на киевския архиепископъ Кирила. Вж. подробности за събитията у П. Никовъ, Българо-унгарски отношения отъ 1257 до 1277 година (=СББАКН, XI. 7. 1920, с. 114 сл.); Златарски, История, III, с. 501 сл. Самиятъ преписвачъ разказва за своята работа: Мы же разделише на три части исписахѣ за нѣ. дѣни поучахъ мѣца подбра і деѣ конхана же бы мѣца геѣвара зѣ дѣнь. азже хоудоушныи многогрѣшныи Іоанъ зовѣ Драгославъ мола слезно ѿ ѿци и браѣа утѣшныи и преписающыи. легко исправляюще утете а не злословите. понеже не бѣхъ до тамо писецъ. но пауче благоловите и поманете хѣс же да исподобѣт всаи одѣсию его стати въ страшныи дѣнь пришествїа еѣ съ всаи оугожѣшныи емѣ ѿ вѣка. емѣ же подобаетъ всаки слѣви и уѣтъ поклонение съ безнаѣлиѣ ѿ ѿци и с прѣносѣшныи сѣно и с прѣстыѣ блягы жи-вотворащѣ дѣхомъ всегѣа и ииѣ и прѣсно и в вѣки

вѣко́мъ аминѣ : Въ бележката на преписвача трѣбва да се отбележи, на първо мѣсто, неговото име : Іоанъ зовомъ(ъ) Драгославъ, вѣроятно инокъ, който пребивавалъ въ българската столица. Той съобщава, че преписалъ ржкописа за времето отъ 10. ноемврий до 7. януарий, което прави всичко 58 дни (ср. и у Златарски, п. с., с. 502). Въ сжщность, малко по-горе той самъ е далъ прѣко указание за продължителността на своята работа : за ѿ дѣни „за 50 дни“. За да се съгласуватъ дветѣ податки, трѣбва или да се допустне грѣшка въ това указание и да се поправи на ѿни, или пъкъ да се заключи, че преписвачътъ не е работилъ презъ празничнитѣ дни около една седмица. За жалость, въ приписката нѣма никакви податки относно личността на този „Иоанъ, наричанъ Драгославъ“. Билъ ли е той само преписвачъ, или и преводачъ отъ грѣцки? — Къмъ ржкописа е прибавено и съпроводното писмо на деспотъ Яковъ Светослава до киевския архиепископъ Кирилъ : Бгомъ избраюмъ пастырю и ѿучителю словеснаѣ стада правовѣрныхъ вѣры нашеѣ ѿцю ми по дѣхъ сватомоу преѡсѣнномоу архнепѣкопоу Коурилоу ирѣславнаго града Кіева, оучителя же всеи рѣсни и свѣтлыника црквамъ боѡспѣнаго града Кіева и ѿ сеѣ благоури гдѣтѣко ми препѡбъствіе [твое], еже ѿ хѣ приавъ азъ писаніе стѣго ти вѣуѣства благоурихъ стѣю ти молитвъ приѡсѣнны архнепѣкнѣ всеи рѣскаи землѣ блгодержавнаго родѣа моеѣ иже ѡрѣслъ и корѣ азъ быѣ стѣ преѡцѣ монѣ. пишоу тебе възлюбленны бгомъ архнепѣ Кѣрилу протоѡрону да са словомъ твоимъ вселенаѣ рѣскаѣ просвѣтитъ . а писаніемъ сію Зонарѣ да са никде не прѣпишетъ . понеже тако подобно естъ сен Зонарѣ во всякоѣ црѣтѣ единомъ быти на съборѣ акоже стѣни ѿ цн оуставиша и оупредаша наѣ того раѣи азъ испросихъ ѿ патриарха и препѡустиѣ за стѣпоуиши родителен монѣ и за помѣна радѣ дѣшоую свою и еѣа възѣкаешн приѡбѣи рѣцѣ свои во мѣтѣа свои незабыван мене . того раѣ пишоу ти възлюбленны мон архнепѣкнѣ всеи рѣскаи землѣ . боуди все любѡписаніе мое стѣни твоен и блгвен гѣи твоемоу смѣ[смыслъ ?]

сдържащѣ по бл҃гѣтн бж҃ен . и миръ тн ѿ г҃и прѣо-
с҃щныи и прѣвъзлюбленыи архіеп҃кнѣ. Ср. превода на
писмото у Никовъ, п. с., с. 115; Златарски, п. с.,
сс. 501/2. Писмото е важно, защото свидетелствува за
книжовнитѣ връзки между българскитѣ и рускитѣ земи
презъ втората половина на XIII в. Отъ България, по
искане на самитѣ руски духовни първенци, сж бивали из-
пращани книжовни произведения. Занимливо е това мѣсто
отъ писмото, гдето Яковъ Светославъ говори за своя
руски произходъ. Споредъ неговото искане, тази книга не
трѣбвало да бжде преписвана никжде, защото „светитѣ
отци“ били установили въ една държава на съборѣ да
има само по единъ преписъ отъ нея. Той самъ билъ из-
просилъ отъ българския патриархъ позволение да бжде
извършенъ преписътъ, предназначенъ за киевския архиепи-
скопъ. — Не напълно изясненъ остава въпросътъ за дата-
та. Въ самия р҃кописъ указанието не е ясно. Описвачътъ
Востокъвъ, п. с., сс. 291/2 пише въ свръзка съ това:
„Показаніе года отъ ошибокъ писцовыхъ сдѣлалось не-
яснымъ: сѣѣон' можно читать 6778, хотя надъ он по-
ставлены только кавычки, когда обикновенно надъ глас-
ными ставится, а не числительныя титла. Если е' индиѣ зна-
чить 5 индикта, то годъ долженъ быть сѣѣо (6770=1262),
ибо оный, дѣйствительно, былъ 5 индикта, а 6778=1270
былъ 13 индикта. Въ другихъ двухъ спискахъ, о коихъ
далѣе говоритъ будемъ, мѣсто сіе читается: сѣѣонъ еди-
ниѣ. Послѣднее слово есть очевидная безсмыслица, про-
изшедшая отъ е' индиѣ. Какъ бы то ни было, 1262 ли
или 1270 годъ здѣсь читать должно, оба сіи года заклю-
чаются въ томъ періодѣ времени, когда жили намено-
ванныя здѣсь историческія лица: Константинъ Асѣнъ и
Яковъ Свѣтославъ“. За споменатитѣ други два преписа
вж. п. с., с. 298 пгг. ССXXXII, ССXXXIII. На бележката на
издателя относно написа сѣѣонъ единниѣ може да се въз-
рази, че тукъ вѣроятно трѣбва да се чете: сѣѣонъ
(6778=1270) един[адесети] и[инди]х(ъ), което е било раз-
брано погрѣшно отъ преписвачитѣ като е' индиѣ. Въпро-

сътъ не може да се смѣта окончателно решенъ въ полза на това второ четене; Никовъ, п. с., с. 114 сл. и Златарски, п. с., с. 501 сл. да приематъ годината $6770=1261/2$. Яковъ Светославъ умрѣлъ презъ 1275 год. (вж. Златарски, п. с., с. 542 сл., 539 бел. 2); относно една грѣшка въ свръзка съ него вж. подробно у мене, Приноси къмъ срѣдновѣковната българска история, 4: Яковъ Български (=ГодНМПл 1937/39, с. 201 сл.). — Две други упоменания за деспота Яковъ Светослава вж. тукъ, с. 199: „Якова деспота царя“ (Боянски поменикъ) и: „Якова царя“ (Погановски поменикъ). — Въ Византия титлата деспотъ (гр. δεσπότης) отначало се е давало само на императора, но следъ срѣдата на XII в. съ нея удостоивали и най-близкитѣ императорски сродници, като най-висша титла следъ владѣтелската. Докато у насъ въ това значение тя се явява въ втората половина на XIII в., въ Сърбия влиза въ употрѣба въ края на XIII или първата половина на XIV в. Ср. у Солов.-Мош., п. с., с. 417/8. — За името Яковъ Светославъ ср. у Никовъ, п. с., с. 114 бел. 3 и 5.

XXVIII. Приписка върху Търновското евангелие отъ 1272/3 г.

Годината 6781 отговаря на времето отъ 1. IX. 1272 до 31. VIII. 1273 г. — Въ приписката е упоменатъ, редомъ съ „благовѣрния царь Константинъ Асѣня“, сжщо и неговиятъ синъ Михаилъ. Престолонаследникътъ Михаилъ е билъ роденъ отъ брака на Константинъ Асѣня съ византийката Мария, сключенъ следъ смъртъта на царица Ирина (въ 1268 г.), къмъ 1269 г. Михаилъ ще да е билъ роденъ между 1269 и 1272 г. (ср. Златарски, История, с. 522 сл.). Въ приписка отъ 1276/7 г. (тукъ с. 270 пг. LXXXIV) Михаилъ е указанъ съ прозвище „багрянородни“, което показва, че той е роденъ презъ време на царуването на своя баща: ѿтрѣслъ (вм. ѡтрѣслъ) єю Михаилъ порфирородитѣмъ. — Занимливо е, че въ тази приписка царица Мария не е указана, докато въ приписката отъ

1276/7 г. нейното име е посочено непосредно следъ името на Константинъ Асѣня и Михаила, което е, безъ съмнение, свидетелство за засилване на нейното влияние въ управлението на държавата. — Името на патриархъ Игнатия е указано също и въ приписката отъ 1276/7 г. Патриархъ Игнатий е упоменатъ въ Синодика (По пруженко, п. с., с. 91 § 142) между „преосвещенитѣ патриарси на Търново“ и то именно следъ Василия и Иоакима [II]; ср. тукъ с. 164 пр. 142. — Българската столица е посочена съ думитѣ: въ цариградѣ Търновѣ.

XXIX. Приписка върху Свърлишкото евангелие отъ времето на царъ Ивайло — 1278/9 г.

Името Воисилъ се срѣща въ българската история отъ края на XIII и началото на XIV в. Братътъ на царъ Смилеца се наричалъ Воисилъ (ср. у G. Rasmussen, ib., II, p. 446, 1: Βοισίλας вм. Βοισίλας; p. 543, 9; p. 549, 13 и др.; J. Cantac., Hist., I, p. 172, 13: Βοισίλας; pp. 172, 24; 176, 4, 16, 18; 177, 8, 18 и др.). Въ Синодика (тукъ с. 166 § 168) е споменатъ български първенецъ отъ края на XIV в. съ това име. — Градътъ Свърлигъ се е намиралъ въ долината на горни Тимокъ (ср. Жиречекъ, п. с., I, с. 199; II, с. 116; Златарски, История, III, с. 8). Тази областъ, след., е влизала въ предѣлитѣ на българската държава презъ царуването на Константинъ Асѣня. Тимошката областъ е останала подъ българска власт по времето на Михаилъ Шишмана (1323—1330). Презъ миналия вѣкъ въ порутена църквица на дѣсния брѣгъ на Търговишкия Тимокъ, при с. Долна Каменица (недалечъ отъ гр. Княжевецъ) бѣха открити, ако и твърде заличени, образитѣ на Михаилъ Шишмана като видински деспотъ, на жена му и тримата му сина. Отъ надписа се четатъ само отдѣлни думи: ... Михаилъ десно[тъ] въ х[ъ]: б[о] [? б[а]] вѣр[енъ] вс[емъ] [блъ]га[ромъ] б[ъ]...ф. При образа на неговата жена личатъ буквитѣ... п[ла] д[еснина].. лъ... Вѣроятно тукъ трѣбва да се чете името на Анна-Неда (=Domenica), дъщерята на Милутина. За образитѣ

XXX. Приписка върху Хлудовия паремейникъ

XXXI. Приписка отъ времето на царь Георги Тер-
терия II отъ 1322 г.

Ржкописътъ, на който се намира приписката, се пази въ манастира Хилendarъ на Св. Гора. — Не всичко въ

началото на приписката може да се разгадае. Думитѣ **сы и прѣжде сы и Бѣгъ** означаватъ: „Онзи, Който е и преди това е билъ Богъ“. — Евангелието е написано по повеля на царъ Георги Тертерия II (1322—1323), изтъкнатъ — за да се подчертае династическата връзка—като синъ на царъ Теодоръ Светослава. На двамата е даденъ епитетъ „великъ“. Годината 6830=1321/2 г. отговаря на 5-и индиктъ. Ако указанието **црѣтвоу же имъ** се отнесе не къмъ „Отца, Сина и Светия Духъ“, а къмъ Георгий Тертерий II и баща му Теодоръ Светослава, то книгата ще да е била писана още докато е билъ живъ Теодоръ Светославъ. Георги Тертерий е названъ съ титлата „царъ“, защото презъ последнитѣ години отъ царуването на баща си е билъ издигнатъ за неговъ съуправителъ, както това може да се заключи отъ нѣкои монети (ср. за тѣхъ у Н. А. Мушмовъ, Монетитѣ и печатитѣ на българскитѣ царе. София 1924, сс. 92/3). Теодоръ Светославъ е названъ „владѣтель на българи и гърци“. — На края на приписката неграмотно е добавено: **и βίβλος нѣаі . тѣ δѣ . . .**, което трѣбва да се преведе, очевидно, така: „тази книга [принадлежи ?]“. По-долу съ тайнописъ е добавено: **† еὐσεβεστάτου ἀνὰ Χ(ριστὸν) Γεωργίου †** (вм. **εὐσεβεστάτου ἀνὰ Χριστὸν Γεωργίου**) „на преблагочестивия въ Христа Георгия“. Показателни за недоброто познаване на грѣцкия езикъ сж допустнатитѣ правописни грѣшки.

XXXII. Приписка на Срѣдецкото евангелие отъ 1328/9 г.

Занимливо е, че въ приписката трижды се чете формата **метрополита, метрополи, метрополитѣ**, а веднѣжъ **митрополита** (гр. **μῆτροπολίτης**). Името на митрополитъ Йоана не е указано въ Синодика (тукъ с. 165 § 153). — Ценно е посочването, че ръкописътъ е билъ написанъ **въ сѣтѣн софи. метрополи срѣдеу кон. . .** Както забелязва И л., Записъ, с. 119, това показва, че презъ първата половина на XIV в. името на главния храмъ въ града все още не било

успѣло да измѣсти старото име на града. — Царь Михаилъ Шишманъ (1323—1330) тукъ е названъ съ име Михаилъ Асѣнь, което показва желание да се свърже съ старата и заслужила династия на Асѣневци (ср. у мене въ Мутафчиевъ, История, II, с. 227). — Годината 6837 = 1328/9 действително отговаря на 12-и индиктъ.

XXXIII. Приписка отъ Ловчанския сборникъ преди 1331 г.

Общо за приписката вж. ценното изследване на Трифоновъ, Деспотъ Иванъ-Александъръ..., с. 66 сл. — Ловечъ е названъ „богоспасаемъ градъ“, което прозвище се е давало обичайно на престолния градъ (ср. виз. *θεόσωστος*). — Въ Синодика (тукъ с. 165 § 152) сж указани двама ловечки митрополити съ име Симеонъ. — За титлата „деспотъ“ вж. у Трифоновъ, п. с., с. 70 сл. и тукъ с. 354. — Ицомъ приписката е писана преди 1331 г., то Михаилъ Асѣнь, синътъ на Иванъ Александра, ще да се е родилъ преди избирането на баща му за български царь. — Презъ 6900 = 1391/2 г. сборникътъ е билъ пренесенъ въ Молдова (ср. Трифоновъ, п. с., с. 68; Цоневъ, п. с., с. 198). Немного време преди крайния ударъ на турцитъ надъ българската независимостъ, предвидливи иноци наченали да пренасятъ въ от-вжддунавскитъ земи паметници на сръдновѣковната българска книжнина (ср. Дуйчевъ у Мутафчиевъ, История, II, с. 301). За по-нататъшната сждба на ржкописа вж. у Трифоновъ, п. с., с. 68 сл. Въ 1392 г. българскитъ монаси Софроний, Пименъ и Силванъ напустнали България, очевидно поради турската заплаха, преселили се въ Молдова и основали тамъ т. н. Нямцовски манастиръ.

XXXIV. Възхвала къмъ царь Иванъ Александра (1337 г.)

Годината 6845 = 1336/7 отговаря на 5-и, не на 10-и индиктъ. — Ржкописътъ, съ чисто богословско съдър-

жание, е билъ написанъ по повеля на царъ Иванъ Александра. — Царьтъ е названъ още въ самото начало „богоизбранъ“ и „боговѣнчанъ“. Нему се дава необичайната титла „царъ на царетѣ“. Той е нареченъ, освенъ това, „най-православенъ“ и сж изтъкнати неговитѣ военачалнишки достойнства. Съ нѣколко думи е обрисованъ — както това се срѣща често въ византийски произведения — тѣлесниятъ образъ на царя. Доколко този образъ, обаче, отговаря на онова, което намираме, напр., въ миниатюритѣ на Манасиевата хроника или Лондонското Евангелие? Поради проявената храбрость въ война българскиятъ владѣтель е билъ названъ втори Александъръ. Указанието, че **изнахала многы грады прѣхатъ крѣпостна и мѣжествомъ** загатватъ за действията на царя въ българовизантийската война презъ 1332 г. (вж. за това мо и тѣ добавки у Мутафчиевъ, История, II, с. 244 сл.). Тогава Иванъ Александъръ — **въсѣмъ блъгароу црѣвоуан** — наистина проявилъ военна храбрость и съобразителность. На 18. юлий 1332 г. българитѣ нанесли голѣмо поражение на византийската войска, предвождана отъ Андроника III Палеологъ: **грѣцкаго црѣ низложникъ дръжавно**, (=гр. κατὰ κράτος „мощно, силно“). Докато J. Cantac., ib., I, p. 464, 12 sqq., опитва да прикрие подробноститѣ около ромейското поражение при Росокастро, то Gregoras, ib., I, p. 483, 21 sqq., признава открито извънредно тежкото положение на византийския императоръ, когото спасило само снисхождението на Иванъ Александра. Покоренитѣ на ромейтѣ български градове отказали да се подчиняватъ на завоевателитѣ. За имп. Андроника III възхвалата съобщава: **шѣтаа са его атѣ рѣжмаа**, отъ което трѣбва да се заключи, че Иванъ Александъръ е успѣлъ да го плени. Сведението за завземането на Несебъръ и другитѣ крепости на черноморското крайбрѣжие се потвърждава отъ Gregoras, ib., I, p. 487, 21 sqq., който се задоволява да каже, че ромейскитѣ гарнизони били изхвърлени отъ всички крайбалкански крепости. За съжаление, не е известно, до кжде е стигналъ Иванъ Александъръ на югъ и дали е успѣлъ да освободи всички

завзети отъ византийцитѣ тракийски градове. При сжщата война владѣтельтъ успѣлъ да се справи и съ възстанието на чичо си Белаура въ Видинско, та завзелъ Бѣдинъ и въсе подоумявнѣ. Извънредно ценно е сведението, че тогава подъ негова властъ минала цѣлата северозападна областъ даже и до Моравъ. — Въ думитѣ: и врагы своя вѣса смъ ржками подъ нозѣ подложн изразяватъ византийското схващане за воененъ „триумфъ“ (вж. указанията тукъ, I, с. 172 сл.). Съ това, споредъ хвалителя, се установила „крепка тишина“ въ вселената (οἰκουμένη). — Сравнението съ Константина Велики е обичайно за срѣдновѣковни писатели. — Въ текста сж употребени като тѣждествени думитѣ скифтро и хоржгва (вж. за това и с. 303). — Въ началото на възхвалата Иванъ Александъръ е назованъ: **нензреченъ наго сждна праведнаго, смрымъ же и вдовамъ**. Тукъ съставительтъ се обръща къмъ сждни и болѣе. Обращението: **простыхъ раби и свободи** потвърждава другитѣ сведения за сжществуване на робство въ срѣдновѣковна България. — За историческитѣ обстоятелства, при които е писана възхвалата вж. писаното отъ мене у Мутафчиевъ, п. с., II, с. 252 сл. — Краятъ на възхвалата е съставенъ по образа на обичайнитѣ византийски „херетизми“ (ублажавания) (за това ср. I, с. 198). Тукъ най-ясно сж изтъкнати прозвищата на царя: „царь на царетѣ“, „богоизбраникъ“, „милостивъ“, „боговѣнчанъ“, „възвишенъ“, „богопазенъ“, „застѣпникъ на вѣрнитѣ“... Споменатата царица Теодора е първата му жена, влахинката, упомената и въ Синодика (тукъ с. 163 § 122). — До 1337 г. сж били родени тримата синове на Иванъ Александра: Михаилъ Асѣнь (за него ср. по-горе с. 358), Иванъ Страцимиръ и Иванъ Асѣнь. Въ текста се чете: **радоумта са съ сладкимъ уады вашими Муханломъ црѣмъ Астнемъ и Страцимиромъ и Астнемъ**. Думитѣ Муханломъ црѣмъ Астнемъ се отнасятъ, безсъмнено, до първородния му синъ Михаилъ Асѣнь. — Въ дръжавѣ нхъ трѣбва да се тълкува въ смисълъ: „въ тѣхната мощъ“; дръжава = виз. κράτος. — Въ ржкописа се намиратъ още нѣколко занимливи приписки (вж. Ц о

невъ, Слав. ржкописи, с. 5 сл.). При образъ на Спасителя се чете надпись: **Іоанъ Алексанѣръ цѣрь бѣлгаромъ**; по-долу **† сїреуъ**, снѣ сътворено бѣ, въ пощѣ ѿ оутвѣрженіе, **Іоанъ Алеѣандръ цѣрю бѣлгаромъ** пауе же и грѣкомъ ѿ бѣди вѣсегда ѿмѣ. На л. 310' се намира приписка отъ писача; Великий ѿ цѣрю **Іоанъ Алеѣандре** не забѣди писакшаго книгѣ сна въ т[вое]ѣ помощѣ и похваля и застѣпленне твоѣмоу цѣрѣвию [въ вѣки амѣн]. За отбелязване е схващането, че дори преписването на една богослужевна книга се е смѣтало дѣло, което можело да спомогне за утвѣрждение на държавата. Другаде (л. 107') се чете: **† бѣ да прости Сїмона**. Цоневъ, п. с., с. 12, изказва предположение, че този Симонъ е, можеби, писачътъ на Лондонското евангелие (вж. тукъ сс. 150/2).

XXXV. Зографска грамота на Иванъ Александра отъ 1342 г.

Думата **мановенне**, въ началото, означава **νεῦσις**, **nutus**, „кимване, съгласие“ (вж. Mikl., Lex., s. v.) и е заета отъ византийския придворенъ церемониалъ (ср. Treitinger, op. c., p. 52 sqq.). — Въ текста е употребена отначало думата **кѣнторы**, а по-нататѣкъ **бѣлгарското** ѿ съответствие **здателѣ**. — На томъ **стѣмъ мѣстѣ** „на това свето мѣсто“ (преведено тукъ с. 73: „на това мѣсто“). — Ценно е указанието на грамотата, че на Св. Гора се намирали **прѣкѣе и израдѣише** манастири и светилища на гърци и на бѣлгари, после на други народности. Монаситѣ бѣлгари сѣ били особено многобройни тамъ презъ късното срѣдновѣковие и турското робство. — Споредъ изричното указание на Иванъ Александра, Зографскиятъ манастиръ „отдавна“ билъ бѣлгарски царски манастиръ: **издавна прѣдрѣжнѣмъ естѣ ѿ православъ-ниихъ и благоуестивниихъ ѿ христовлюбивниихъ цѣрѣни бѣлгарскиихъ**. Владѣтельтъ посочва и други царе като свои дѣди и прадѣди: **дѣдѣ и прѣдѣдѣ цѣрѣва ми**. Както по-нататѣкъ въ грамотата, така и другаде Иванъ Александъръ

желает да подчертае родството си съ с предишните български владетели. Всичко това се дължи на стремежа да се установи династична приемственост, дори и мнима, и да се узакони, по този начинъ, собствената властъ. — Царьтъ съобщава, че предишните български царе били правили дарения на манастира: **ПРИЛАГАЛИ СЪТЪ Й КЪПНИ ЛИ КЪЖДО ЙХЪ, Е'ЛНКО Б'ГОВОКОЛИЛЪ Е'СТЪ**. За съжаление знае се само за дарението на Иванъ Асѣня II (вж. у мене, Приноси къмъ историята, с. 152 сл.). Самъ Иванъ Александъръ билъ правилъ нѣкакви дарения, въ началото на своето царуване, обаче, не се знае нищо по-точно за това. — Въ думитѣ: **ѦНЕЛНЖЕ П'КЪ БЛАГОИЗКОЛИЛЪ Е'СТЪ ГЪ БЪ МОН ІС ХС . . . Й ПОСАДИ МА НА ПРѢСТОЛЪ БЪЛГАРСКАГО ЦРЪТКА Е'ЖЕ Е'СТЪ ДЪДНИ Й ПРѢД(ЪД)НИ ЦРЪТВА** ми е изразена, и то отъ устата на самия царъ, не само мисълта за династическа законностъ, но и за богоизбраностъ на владѣтеля. — За **Е'ЛНКО ПО СНАХЪ** ср. виз. *ἔσων τὴν δύναμιν*. — Рѣка Струма е названа съ древното име **СТРИМѦНЪ**, и то подъ византийско влияние (*Στρίμων*). — Дали селото **ХАНД'АКЪ** не е тъждествено съ отбелязаното отъ Кънчовъ, п. с., с. 182, с. Ханджиста въ Зъхненско? — Въ грамотата сж споменати византийския императоръ Андроникъ III Палеологъ (1328—1341) и неговиятъ синъ и наследникъ Иоанъ V Палеологъ (1341—1391). Андроникъ III Палеологъ е названъ отъ Иванъ Александра „братъ“ въ духа на византийското владѣтелско семейство (вж. Фр. Дьолгеръ, Срѣдновѣковното „семейство на владѣлитѣ и народитѣ“ и българския владѣтель, с. 181 сл.), а „сватъ“ поради естественото родство вследствие женитбата на неговата дъщеря Мария за сина на Иванъ Александра, Михаилъ Асѣня (за това вж. у мене: Мутафчиевъ, п. с., II, с. 247 сл.). Подчертани сж добритѣ отношения между българи и ромеи до 1341 г. Въсто очакваното „братъ“, на Иоана V Палеологъ е дадено прозвище **ΔΙΕΝΣΕ(ΟΣ)** (гр. *διεψιός*) „племенникъ“, чрезъ разширение на родствената връзка и пренасяне отъ баща къмъ синъ. За дарението на селото Хандакъ сж запазени (вж. Regel-Kurtz-Korabiev, op. с., pp. 72—83 нгр. XXXI—XXXIV) петъ

(нр. XXXI въ две копия) грамоти на Йоанъ V Палеологъ, все отъ януарий 1342 г., индиктъ 10-и, за които F. Dölger, *Die Mühle von Chantax. Untersuchung über vier unechte Kaiserurkunden* (Сборн. *Eis mnēmyn Σ π. Δάρπρου. Ἀθήναις* 1935, pp. 13—28) доказва, че първообразъ е само нр. XXXI B, докато другитъ сж неавтентични (вж. *ibid.*, p. 26 sqq. за политическитъ отношения между Иванъ Александра и правителството на малолѣтния Йоанъ V Палеологъ въ края на 1341 г. и пролѣтътъ 1342 г.) — **неѡβστῆμω** и **неѡβεμλεμω** е технически изразъ; ср. виз. **ἀναποσπάστος καὶ ἀναφαίρετος** (Солов.-Мош., п. с., сс. 392/3). **Житарство** отговаря на виз. **σιταρκία**—задължение да се продава жито на държавата, по-късно превърнато въ данѣкъ, плащанъ въ пари (Солов.-Мош., п. с., с. 491; ср. и Ил., Грам., с. 124). — **Горинна** (виз. **ὄρεική**) е данѣкъ за използване на планински пасища (вж. Солов.-Мош., п. с., сс. 473/4; иначе у Ил., п. с., с. 124). — За **градозидание** вж. тукъ с. 350. За **улта** „златица“ вж. Mikl., Lex., s. v. **zlatum**, „номизма“. Можеби изразътъ би трѣбвало да се преведе по-добре съ „пара“ изобщо („оболъ“). — Думата **слово**, както **λόγος** въ византийскитъ грамоти, е написана съ червено мастило на три опредѣлени мѣста въ текста. — Годината 6850=1342, м. мартъ, отговаря на 10-и индиктъ. — За формулата: **въ неже и наша благоуестиваа ѿ богопронареуаа** [БСМ, с. 590: **бл҃гопронареуенаа погрѣшно!**] **изнамена дръжава** вж. тукъ по-горе, с. 299 сл. — Царскиятъ подписъ следва неотклонно обичайната за времето византийска формула.

XXXVI. Изъ Манасиевата хроника

Преведенитъ тукъ откъслечи (вж. Bogdan, op. c., pp. 156—177) отговарятъ на грѣцкия текстъ въ Const. Manasses, *Compr. chr.*, pp. 105, v. 4548—224, v. 5252. Възнамѣрявамъ да обнародвамъ наскоро нарочно обстойно изследване върху този преводъ, затова тукъ ще дамъ само най-общи бележки. — Тѣй като преводачътъ не винаги е разбиралъ смисъла на превода, на съответнитъ мѣста

е взетъ подъ внимание главно грѣцкиятъ текстъ.—Грѣцкиятъ текстъ, v. 4557: χρυσὸν ὠνειροπόλει („злато сънуваше“) е разбранъ погрѣшно отъ преводача очевидно като ὠνειρῶ πόλει, та затова е преведенъ: **злато въ снѣгъ продлажне** (Bogdan, ib., p. 157; тукъ с. 77). — Думата εὐάγκαλον („лесенъ да бжде взетъ, да се носи на ржце“) въ v. 4568 е преведено неточно (В., p. 157): **доброновѣстенъ**, предадено тукъ (с. 78) „леснопоносимъ“. — Думитъ въ гр. текстъ (v. 4572): „(споредъ) казаното въ Езоповитъ басни“ сж преведени (В., p. 157): **сѣе глголемѣе ирнѹамн вѣнѣшнннн**, сиречь „споредъ езическитъ басни“ (тукъ с. 78). — Думитъ „сиречь отъ заплатата ѣ“ (тукъ с. 78) сж добавка на преводача (си рѣѹѹ ѿт оѹрока нх), както и думитъ: **птицѣ ѣстъ нма кикнос** „кикносъ е име на птица“. Странно е, че преводачътъ не е намѣрилъ съответна дума да преведе гр. κύκνος „лебедъ“. — Съ името „Византия“ (с. 79) (Византиѣ, Βυζαντίς) е означена не ромейската империя, а столицата Цариградъ. — Гр. παράδεισος „рай“ (v. 4628) е преведено зле: „порода“ (ср. тукъ с. 79). — Думитъ: **си рѣѹѹ танинн оѹдн** (В., p. 159) сж добавка на преводача (тукъ с. 80: „тайни удове“). — За намецитъ за „дъщерята на божествения Сионъ“ (тукъ с. 81) ср. Плачъ Иерем., II. — Въ превода (с. 81): „та да му попрѣчи нѣкога да има дете“, да се добави: „и то да му се опълчи“. — Думитъ: „мжже облѣчени въ щитове и копия“ (тукъ с. 81) отговарятъ на **щитники и копѣнники** въ старобългарския преводъ (В., p. 161). — Въ превода (с. 82) по-добре е да се чете: „злотворно зловѣрие“ вм. „злосторно“. — За израза „дѣсната и спасяема часть“ вж. часть I, с. 196 сл. — Думитъ въ превода (В., p. 163): **съ шаромъ ѹрѣкленннмъ** отговарятъ на гр. текстъ v. 4770: βάμματι πορφυρέῳ „пурпурна багра“ (ср. тукъ с. 84). — За справедливостъта на имп. Теофила (829—842) ср. Ив. Дуйчевъ, МакПр, XIII 3 (1943), с. 6. — V. 4821: πελάγους ἐκ Ποντίου е зле преведено: **ѿт пжуннѹ понтъскыж** (В., p. 165) (ср. тукъ с. 85: „морскитъ дѣлбочини“). V. 4835: ἀπὸ πίθου „отъ бѣчва“ е предадено: **ѿт пидарѣ** (В., p. 165). Грѣцкиятъ текстъ

v. 4852: τῆς λεωφόρου τρίβου е преведенъ (В., р. 166): тръговъскаго д्रोхма. Преводачътъ е разбралъ зле v. 4856: καὶ γὰρ καὶ Βόκχορις, φαῖν, ... като го превелъ (В., р. 166): ибѡ и азъкъ страны, глаголат. . Личното име Βόκχορις е преведено така, защото, вѣроятно, е било прочетено: βοὴ χάρας. — Мѣстото, гдето е стоялъ имп. Те филъ (с. 86), носѣло име „Буколеонъ“. — Изразътъ (с. 87): „тѣ сж следнитѣ“ (сжт же си) представя добавка на преводача. — Думитѣ (с. 88): „Оногова, Който се вира въ безднитѣ и седи на херувими и серафими . . .“ сж намекъ за I Цар., IV, 4 и др.; думитѣ за „свѣщникъ подъ крина“ сж сжщо намекъ изъ Матей, V, 15. — За израза „подобно на трудолюбива пчела“ ср. часть I, с. 216. — Относно намека за Никодима (с. 89) ср. Иоанъ III, 1 и др. — Въ v. 5027 името Φαέδων (изъ гръцката митология) е изпуснато въ превода (В., р. 170); ср. тукъ с. 90. — Не сж разбрани и думитѣ на v. 5044 („сътрапезникъ стана на менади, що носятъ тирсъ“), като е преведенъ (В., р. 171): бестоудитимъ орженосцемъ (ср. тукъ с. 91). — Думата (v. 5053) ἐψιμυδιωμένοι („бѣлосани“) е преведена: помазани бѣланомъ „намазани съ бѣлило“ (В., р. 171; тукъ с. 91). — Думитѣ: бестоудитѣ позорствоуж „безсрамно позорствуваше“ (В., р. 171; тукъ с. 91) заслужаватъ внимание. Тѣ отговарятъ на v. 5065: ἀσέμνως θεατρομανῶν. Думитѣ (с. 91): „децата на актьори“ отговарятъ на гръцкия текстъ (v. 5067), не на погрѣшния български преводъ: грѣуьскыа дѣти, както и изразътъ: „купельта на богорождението“ (лошо преведенъ v. 5069: пакы порождениѣ). — Името Римъ (с. 93) е добавено отъ преводача. — Упоменато е (с. 94) тѣлото на императора иконоборецъ Константинъ V Копронимъ (741—775). — За думата прозмонаръ (гр. проσμονάριος) (въ гр. текстъ v. 5229: νεωκόρον) вж. Du Cange, Gloss. gr., s. v. — Думитѣ: сн рѣуь комис поставленъ быст (В., р. 177) сж добавка на преводача. За думата комисъ ср. по-горе с. 348. — Титлата „паракимумень“ означава „спалникъ“; ср. за нея Du Cange, Gloss. gr., s. v. — За позорища (с. 96) ср. тукъ по-горе.

XXXVII. Приписки и добавки към Манасиевата хроника

Първата глоса е прибавена към разказа за имп. Теодосия II, като общо съответствува въ гръцкия първообразъ на vv. 2546—2552. Докато, обаче, въ първообраза се говори за имп. Мануилъ I Комнинъ, въ превода е поставено името на Иванъ Александра. Прибавено е името Цариградъ, за българската столица. Както въ Зографската грамота (тукъ с. 72 сл.), така и тукъ е изтъкнато родството на царя съ рода на Асѣневци: **корѣнѣ сѣща Іоана прѣзасѣдѣаго царѣ българомъ Асѣнѣ**. Самъ Иванъ Александъръ е назованъ „прекротѣкъ, милостивъ, монахолюбивъ, хранителъ на беднитѣ“. Всичко това е добавка на преводача. — Относно глосата за времето на Анастасия могат да се посочатъ мѣстата отъ Zonaras, ed. D., III, pp. 263, 12—21; 265, 11—14; 261, 3—4; ср. Theoph., ib., p. 143, 26—27. Различията сж чувствителни. Съставителятъ има съзнание за своята земя: **зѣма сѣа**. Името на Бдинъ не е посочено въ съответнитѣ византийски автори, а тамъ се говори за Илирикъ и Тракия. Тукъ, обаче, се казва, че първобългаритѣ почнали да завзематъ **долнаж зѣма охридскѣ** (ср. за това тукъ с. 338 сл.), а следъ това **сѣа зѣма вѣса**, сиречь българската земя. Отъ първитѣ нападения на българитѣ—**отъ нсходѣ** (ср. $\epsilon\tilde{\zeta}\ \epsilon\tilde{\zeta}\theta\acute{o}\nu$) — до неговото време били изминали 870 години, сиречь указва се времето отъ царуването на имп. Зинона (474—491), когато първобългаритѣ за първи пѣтъ били повикани като съюзници на империята, до къмъ 1345—1350 г., когато е работилъ преводачѣтъ. За това посочване преводачѣтъ е използувалъ, очевидно, неизвестенъ намъ изворъ. — Къмъ приписката за времето на Константина IV могат да се съпоставятъ мѣстата у Zonaras, ib., III, p. 319, 23—320, 27; ср. Theoph., ib., p. 358, 10 sqq. Като изворъ за съставяне на приписката авторѣтъ е могълъ да използува самия текстъ на хрониката (вж. Bogdan, ib., p. 137) но прибавилъ по другъ изворъ, че се отнася за шестия съборъ. Последнитѣ думи отъ приписката

трѣбва да се тълкуватъ въ смисълъ, че първобългаритѣ първоначално завзели обширни области на полуострова, гдето по-късно се настанили власи, сърби и други. Ср. и обясненията на Трифоновъ, п. с., с. 145. — За тълкуването вж. моитѣ бележки въ Мутафчиевъ, п. с., II, 261. — Къмъ приписката за времето на Лъва III може да се посочатъ мѣстата у Zonaras, ib., III, p. 341, 26 sqq.; Theoph., ib., pp. 402, 21—404, 9 и др.; G. Hamart., ib., p. 636, 3—8. За втората часть ср. Zonaras, ib., III, p. 338, 11 sqq. Theoph., ib. p. 395, 13 sqq.; G. Hamart., ib., p. 637, 1 sqq.; именно хрониката на Георги Амартолъ, преведена на старобългарски, е могла да послужи за изворъ на приписвача. За името „кумани“, давано на арабитѣ, ср. Трифоновъ, п. с., сс. 146/7, тукъ I, сс. 237/8. Тукъ е отразено, очевидно, народно предание, споредъ което името кумани е било давано на „варваритѣ“. — Извънредно ценна е приписката за времето на Лъва IV, която не ще да е била съставена само възъ основа на Zonaras, ib., III, p. 362, 16 sqq. Ханъ Кардамъ се споменува чакъ въ 791 г. (Theoph., ib., p. 467, 9 sqq.), по времето на имп. Константина VI (780—797), но въпрѣки това се смѣта (вж. Златарски, I 1, с. 239) прѣкъ приемникъ на Телерига (777 г.) Тази приписка, съставена, безсъмнено, по домашенъ изворъ, потвърждава предположението, че началото на Кардамовото управление се отнася къмъ времето на имп. Лъвъ VI (775—780). — Въ глосата за времето на Константинъ IV и Ирина (780—802) е указанъ VII Вселенски съборъ (787 год.). — Къмъ приписката за Никифора ср. Zonaras, ib., III, p. 372, 20,—374, 11; могълъ е да бжде използванъ и G. Hamart., ib., p. 676, 9—23. Въ Ватиканския преписъ се намира и миниатюра съ тази сцена (вж. Фировъ, п. с., с. 63 и нг. 51). Приписката къмъ времето на Михаила I Рангаве отговаря на една миниатюра въ Ватиканския преписъ (Фировъ, п. с., с. 64). Ср. текстоветъ у Zonaras, ib., III, p. 376, 11 sqq.; IV, p. 17, 25; по-малко у G. Hamart., ib., pp. 678, 20—679, 2; Theoph., ib., p. 501, 27 sqq.; общо у Златарски, п. с., с. 260 сл. Като изворъ на глосата може да се посочи текстъ, подобенъ на

Теофана, не на Зонара. — На глосата за Лъвъ V отговаря миниатюра въ Ватиканския преписъ (Ф и л о в ъ, п. с., с. 65). За съдържанието ср. Z o n a r a s, ib., III, p. 380, 22 sqq.; Theoph. Cont., ib., pp. 24, 9—26, 8. — Къмъ приписката за Михаила II сжщо има нарочна миниатюра (Ф и л о в ъ, п. с., сс. 65/6). Ср. още Z o n a r a s, ib., III, p. 393, 25 sqq.; сведения за това сж дадени и въ други византийски извори (вж. у З л а т а р с к и, п. с., с. 307 сл.) и сж могли да бждатъ заети отъ тѣхъ. Името Мъртагъ отговаря на формата 'Μρουρτάγ, като началното о е взето за членъ (ср. тукъ I, сс. 3 сл., 170 сл.). — Въ свързка съ глосата за Михаила III сжществува нарочна миниатюра (Ф и л о в ъ, п. с., с. 67). За съдържанието вж. Z o n a r a s, ib., IV, p. 4, 22 sqq; ср. T s h e o p h. C o n t., ib., p. 162, 13 sqq.; (Ps.—) S y m. M a g., ib., p. 664, 13 sqq. Като изворъ, след., е могълъ да бжде използуванъ не само Зонара. Указанието, че отъ покръстването били изминали 511 години, ни отвежда къмъ 1376 г. Т р и ф о н о в ъ, п. с., с. 159 бел. 1, смѣта, че преводачътъ е сгрѣшилъ съ около 40 години, като е използувалъ старобългарска хронологически таблица, въ която прочелъ вмѣсто ,στοз (или ,στοε)=6377 датата ,σταν=6337 за покръстването и споредъ това направилъ своето изчисление. Вл. Р о з о в ъ, Slavia, II (1924), p. 475, предлага да се чете не φη=511, а φ и α=501, което да се прибави къмъ 842 г. Годиная на преписа е 6853=1344/5, отъ която преписвачътъ, вѣроятно, извадилъ годината на покръстването, но не ,στοг=6373, а погрѣшно ,στανг=6343, поради което получилъ 511 години. Къмъ глосата за покръстването на руситѣ има миниатюра (Ф и л о в ъ, п. с., сс. 67/8). Освенъ текста у Z o n a r a s, ib., IV, p. 35, 24 sqq., за нея е могълъ да бжде използуванъ обстойниятъ разказъ на Theoph. Cont., ib., p. 342, 20 sqq. — За глосата къмъ времето на Лъва VI вж. миниатюрата у Ф и л о в ъ, п. с., сс. 68/9. За текста може да се посочи не само Z o n a r a s, ib., IV, p. 40, 1 sqq., но сжщо Theoph. Cont., ib., p. 357, 12 sqq.; G. H a m a r t., ib., p. 772, 3 sqq. За пнзма odium „омраза“ вж. M i k l., Lex., s. v.—**ПОПЛЕНИНИШЪ БЪЛГАРЪ** означава, очевидно: „оплениха българската земя“.

За приписката за Александра I и Константина VII вж. миниатюрата у Фило в ъ, п. с., сс. 69/70. За вѣроятенъ изворъ е могълъ да послужи не само Zonaras, *ib.*, IV, pp. 52, 24—55, 27, но и G. Hamart., *ib.*, p. 802, 20 sqq.; разказътъ е повторенъ и въ други византийски извори. — За приписката за Романа I Лакапина вж. миниатюрата у Фило в ъ, п. с., сс. 70—71. Относно съдържанието едвали само Зонара (*ib.*, IV, p. 58, 28 sqq.) е могълъ да бжде използванъ като изворъ. За сжщитѣ събития говори обстойно и G. Hamart., *ib.*, p. 806, 8 sqq. — Приписката за времето на Романа II отговаря на миниатюра у Фило в ъ, п. с., сс. 71/2. За събитието сжществуватъ разнообразни сведения; вж. у Златарски, п. с., с. 590 и бел. 2. — За приписката къмъ времето на Никифора II вж. миниатюрата у Фило в ъ, п. с., сс. 72/3. Ср. Zonaras, *ib.*, IV, pp. 87, 9 sqq. За израза *дѣщи въ дѣтю лѣтъ* ср. Златарски, п. с., I 2, с. 594 и бел. 1. — Относно приписката за времето на Иванъ I Цимисхи вж. миниатюрата у Фило в ъ, п. с., сс. 74/5. За събитията общо вж. Златарски, п. с., с. 607 сл. Думитѣ: *царскѣ бѣлѣгы* отговарятъ на виз. *τὰ τῆς βασιλείας παράσημα*. Добавката, че магистъръ е било санъ великѣ въ грѣцѣхъ показва, че този санъ (за него вж. у Du Cange, Gloss., s. v.) не билъ познатъ въ българската държавна иерархия. За думитѣ под себе сътворшѣ ср. *ὑπέαυτὸν ποιήσαντος*. — Къмъ приписката за имп. Василия II вж. миниатюритѣ у Фило в ъ, п. с., сс. 74/6. За събитията притежаваме сравнително обилни извори (вж. у Златарски, п. с., с. 644 сл.). Въ тази приписка е изразено схващането за голѣмитѣ нѣкогашни граници на българската народностъ въ македонскитѣ и албанскитѣ земи. Ср. моята бележка у Мутафчиевъ, п. с., II, с. 260 сл.; Златарски, п. с., I 2, с. 714. За съдържанието ср. Zonaras, *ib.*, IV, p. 118, 7 sqq.; Трифоновъ, п. с., с. 144; Златарски, п. с., с. 739 и бел. 2. Думитѣ *ѿ нѣдѣ змрѣтъ* трѣбва да се тълкуватъ не въ смисълъ, че Самуилъ умрѣлъ отъ отрова (ср. Mikl., Lex., s. v. *нѣдѣ venenum*), но въ смисълъ на „мжка, болка, гнѣвъ“. Съответната

миниатюра носи надписъ : и' видѣвъ Самонахъ црѣ оскл-
пеныхъ, и' ѿ ида умрѣтъ (Филовъ, п. с., сс. 75/6).
За последната часть ср. и Z o n a g a s, ib., IV, p. 121, 9 sqq.
Тази приписка, съ упоменанието за царь Асѣня I (1185—
1195), сжщо не е могла да бжде съставена възъ основа на
Зонара, който свършва изложението си съ 1118 г. Указа-
нието за асѣнѣ царѣ българиом прѣкаго „Асѣня първи,
царь на българитѣ“ показва, че съставительтъ или него-
виятъ изворъ е знаелъ и за Иванъ Асѣня II. — Отъ общия
прегледъ на тѣзи приписки трѣбва да се заключи, че тѣх-
ниятъ съставитель е могълъ да използува не само Зо-
нара (въ български преводъ), но и други извори, като,
напр., хрониката на Георги Амартола и нѣкои домашни
извори. Припискитѣ съставятъ нераздѣлна часть отъ
текста на Манасиевата хроника. Сырку, Время...,
с. 422 сл. бѣ изказалъ приемливото мнение, че тѣзи при-
писки сж най-добриятъ доказъ за сжществуването на срѣд-
новѣковни български лѣтописи.

XXXVIII. Троянска притча

Всички лични и мѣстни имена въ превода сж пре-
дадени споредъ написа на първообраза, като понѣкога
сж уеднаквени, тѣй като често сж написани различно.—За
думата влѣхви (тукъ с. 105) вж. Ст. Младеновъ,
Старобѣлг. влѣхвѣ „magus“, новобѣлг. влѣхва „fur“
и тѣхнитѣ индоевропейски съответствия, въ : Сборникъ
В. Н. Златарски (София 1925), сс. 151—156.—За врдуннѣ „ves-
tes sericae“ (тукъ с. 105) вж. M i k l., Lex., s. v. — Въ текста
думата добытъкъ (ср. тукъ с. 105) е употрѣбена въ зна-
чение на „богатство“ и „добитѣкъ, стока“ (ср. M i k l., Lex.,
s. v.). — Името Дневошькордия (тукъ с. 106))=Discordia.
— Въ изданието на B o g d a n, ib., p. 49 да се чете написъ
вм. написъ. Името на Юпитера (тукъ с. 106) е написано
въ форма нинтерѣ. Изразътъ : възвесели се велии въстѣтъ
срѣдцѣмъ сконмѣ би трѣбвало да се преведе : „много се
възвесели съ цѣлото си сърдце“ (тукъ с. 107).—За напи-
ситѣ Парижъ и Фарижъ (у B o g d a n, ib., p. 50 passim) ср.

В. Геров, Die Wiedergabe des griechischen φ und des griechischen f-Lautes im Altbulgarischen (=Studia Serdica, I. 1938, pp. 125—134). — Въ израза: **ѡтѣщає моу оннєшъ** (Bogdan, ib., p. 50) трѣбва да се чете: **вєнєшъ**, както и по-долу: **оннєшє=вєнєшє**. За **долы** ср. Mikl., ib., s. v. — За **прѣварити** fallere вж. Mikl., ib., s. v.; **ѡко нхъ прѣвари** трѣбва, след., да се преведе: „че той ги измами“. — За израза **дворѣа слѹжити** (Bogdan, ib., p. 52) вж. Mikl., ib., s. v. **дворѣа** servitium „служба“ (тукъ с. 109). Думата **тригланъ** въ израза: **пнлхъ урѣвлєнъ внна тригланъ** (Bogdan, ib., p. 52) издательтъ (ib., p. 431) смѣта за неясна и каточели е готовъ да я преведе in triclinio. Й. Ивановъ, Старобългарски разкази, с. 114, я изпустиналъ въ своя преводъ. Mikl., ib., s. v. я отбелязва като дума sensus ignotus. Може би това е превъзходна степенъ (съ три—, ср. по-горе с. 308 сл.) отъ дума **гланъ** succus (вж. Mikl., ib., s. v.), сиречь вино, което е „трисочно, пресочно, препивко“ (тукъ с. 110). — За **роу-сагъ калкнискы** „какийска страна“ (с. 111) вж. Mikl., ib., s. v. — За **катрѣга** navis особенъ видъ корабъ, катеръ вж. Mikl., ib., s. v. (тукъ с. 111). — За **хлємъ** „шлемъ“ (с. 111) вж. Mikl., ib., s. v. Думата **приуастити** „participem esse“ (Mikl., ib., s. v.) „причащавамъ“, е преведена тукъ по-свободно, въ смисълъ „осквернявамъ се“ (с. 112). — Изразътъ: **понеже знлхъ** у Bogdan, ib., p. 55, очевидно трѣбва да се чете: **понеже [не]знлхъ** (ср. тукъ с. 113). — За думата **оуове** „господа, първенци“ ср. Bogdan, ib., p. 440. Думитъ **стрѣла габнлота** (ср. Mikl., ib., s. v. **габнлота** iaculum, it. giavelotto) издаватъ най-добре западния първообразъ. — Въ думитъ: **ѡт живѡго ѡгнѣ некторова** (Bogdan, ib., p. 56; тукъ с. 114) последното име (ам. **екторова**!) сжщо издава западенъ написъ: Nector; ср. сжщо Bogdan, ib., p. 59 и др. — Думитъ „червени знамена“ (тукъ с. 115) отговарятъ на **урѣвєны застави** въ първообраза (Bogdan, ib., p. 56); за застава „vexillum“ вж. Mikl., ib., s. v. — Думата „шатри“ (с. 115) отговаря на **тєнты** въ първообраза (Bogdan, ib., p. 56), лат. tentorium, ит. tenda (ср. Mikl., ib., s. v. **тєнтѣ**). — Изразътъ

ис твоего плавогривѣстото прѣсца (ср. тукъ с. 115) е поправенъ на оѹс твоего (Bogdan, ib., p. 57 nota 2). Дали това не е влияние на грѣцкото ἔς, εἰς „къмъ, при“? — За дума соѹлѹникъ (отъ соѹлѹца „копие“) вж. Bogdan, ib., p. 417. За думата арматосна („вѹоръжение“, с. 118) ср. Mikl., ib., s. v.; гр. ἀρματωσία. — Александъръ Парижъ е представенъ въ разказа съ руси коси (жѹлтѹи класи; тукъ с. 120) съобразно съ сръдновѣковното схващане за красота (вж. у мене въ: СпБАкН, LIV. 1936, с. 165 бел. 2). — За донѹнкъ collectaneus „крѣвенъ събратъ“ (тукъ с. 120; вж. у Bogdan, ib., p. 268. — Думитѣ „грѣцки стантѣ“ (с. 121) отговарятъ на вѣ грѣѹьскѹи околь; околь circulus, castra у Bogdan, ib., p. 344. „Ацилешева шатра“ (с. 122) отговарятъ на Ацилешева кѹтоѹня (Bogdan, ib., p. 62). — „Цѣлиятъ бѣ вѹоръженъ“ (с. 123) отговоря на вѣ вѣстѣ арматосанъ (Bogdan, ib., p. 63), гр. ἀρματωσμένος; „цѣлото вѹоръжение“ отговоря на арматосъ всѣ. — Морализаторската и християнска тенденция на разказа е особено подчертана въ думитѣ, които произнесли грѣцитѣ при вида на кърчага съ праха на Ацилеша: „О, сило и славо Ацилешева, какъ не можахъ...“ (с. 123). — Въ спора между Аякишишъ и Урекшишъ (с. 124) Аякишишъ казва да не даватъ Ацилешевото оръжие оѹрекшоѹ на плѣшнѣжа глакж. Указване на плешивостъ се е смѣтало за голѣма обида (вж. у мене, Принѣси къмъ сръдновѣковната бѣлг. история, с. 195 сл.). — Bogdan, ib., p. 65, предполага, че трѣбва да се четене не вѣ коѹлѣ, а вѣ коѹпѣ (ср. тукъ с. 124). — Най-малкиятъ синъ на Якупа се наричалъ Полидворушъ (не Полидводушъ, тукъ с. 125). — „Вѹоръжиги“ (с. 125) отговоря на арматосавѣ. По всичко личи, че тази дума е била тѣврде обичайна за тогавашния говоръ. — У Bogdan, ib., p. 67: прѣѹдѣ вѣм. прѣвдѣ. — Думата „аминъ“ на края (с. 129) е написана въ текста съ грѣцки букви: αμην (!) — Краятъ на повѣстѣта е показателенъ за общата тенденция: съставителтъ е искалъ да използва този разказъ изъ класическата древностъ като чисто християнски нравоучителенъ примѣръ.

XXXIX. Надгробенъ надписъ отъ Боянската църква

Споредъ преписа на Ст. Верковичъ, въ надписа трѣбва да се чете; божї, не бжїи (както е у Златарски); Алдмиръ, не Алдимиръ; мѣсецъ, не мѣстѣцъ; день ѿ, не ѿ. Иречекъ, обаче, прочелъ... бжїи алдимиръ...; снѣ, не снѣ; споредъ селския „даскалъ Георги“ най-напредъ се четѣло владимировъ. — Докато името Алдимиръ, доколкото зная, не се срѣща другаде у насъ, името Витомиръ е познато. Въ София е откритъ прѣстенъ съ надписъ: † Витомировъ прѣстенъ (вж. тукъ с. 291, гр. СII, 4); ср. Г. Баласчевъ, Минало, II. 6/7. 1911, с. 16. Въ монастирската църква въ с. Бѣлово се чете надписъ: мохба раба бжїи Витомиръ (вж. Й. Ивановъ, Старински църкви въ юго-западна България. ИБАД, III. 1912, с. 68); ср. сжщо Грабаръ, п. с., с. 28. — Трѣбва да се чете 1-и день, не 30-и день. Годината 6854=1346, м. май, отговаря на 14-и индиктъ, не на 8-и, както е посочено въ надписа; ср. и Златарски, п. с., с. 7 бел. 3.

XI. Приписка отъ 1346 г. върху Висарионовия патерикъ

Думитъ: ѿкоже рече аплъ Павелъ. Вся слава ѿ конъ трѣва. трава бо ѿсѣше, ѿ цвѣтъ еж ѿпаде... сж цитатъ отъ I Петр., I, 24. Следъ думитъ: рекомни патерикъ следвало въ ржкописа единъ изтритъ редъ. — За съжаление, не може съ точностъ да се опредѣли, где се е намиралъ споменатиятъ манастиръ на св. Архангелъ Михаилъ (ср. Сырку, п. с., с. 470). — На Иванъ Александра сж дадени епитети „христовлюбивъ, благороденъ“ и е указанъ като владѣтель надъ българи и гърци. — Годината 6854=1345/6 отговаря на 14-и индиктъ.

XII. Приписка на попъ Филипа върху преписъ на Манасиевата хроника

Споредъ указанието на преписвача, преписътъ е билъ извършенъ по повеля на царя. Изобщо, Иванъ Александъръ изпква като щедъръ покровитель и поощрителъ

на книжовния животъ. Освенъ епитетитѣ, които сж дадени на царя, интересно е указанието за „прекрасния Иванъ Александъръ“. То трѣбва да се съпостави съ възхвалитѣ въ Пѣснивеца (тукъ с. 70), — Указанието за индикта липсва въ приписката, която е повредена въ края си, и е добавено отъ мене. Годината 6853 отговаря на времето отъ 1. IX. 1344 г. до 31. VIII. 1345 г., та затова неточно е да се твърди (вж. напр., Трифоновъ, Бележки, с. 154; Weingart, ib., p. 168), че преписътъ билъ направенъ въ 1345 г. За тълкуването на думитѣ **приписашъ** ср. у Weingart, ib., p. 168 sqq., гдето се разглежда въпросътъ, дали попъ Филипъ добавилъ нѣщо къмъ ржкописа („приписалъ“!) или го преписалъ изцѣло. Второто изглежда по-вѣроятно.

XLII. Мрачка грамота на царъ Иванъ Александра отъ 1347 г.

Грамотата е била издадена на манастира св. Никола Орѣховски, разположенъ въ Радомирско, въ землището на с. Пещера и недалече отъ гара Земенъ. Областта се назовава съ име Мрака, поради което и манастирътъ е познатъ подъ наименование „Мрачки“. За него общо вж. В. Иванова, Орѣховскиятъ манастиръ. . . , с. 84 сл.; ср. и П. Делирадевъ, Пжтувания изъ България, I (София [1943]), сс. 186/7. — Въ свръзка съ този манастиръ сж три сръбски грамоти, именно една приписвана на Стефанъ Дечански отъ 1330 г. (вж. Новак., п. с., сс. 643 — 645; Иванова, п. с., сс. 107—111), други две на Стефанъ Душана отъ 1339 г. (вж. Новак., п. с., сс. 406—407; Иванова, п. с., сс. 112—113) и отъ 1342 г. (Новак., п. с., сс. 407—408; Иванова, п. с., сс. 114—115; ср. и сборната грамота за Хилендаръ у Новак., п. с., с. 422 пг. 7). Въ разрѣзъ съ твърденията на Ал. Соловьевъ, Повелѣе манастира св. Николе Мрачкогъ (=Прилози, IX. 1929, сс. 1—18) В. Иванова, п. с., с. 90 сл. доказва тѣхната неправеностъ. — Интересно е почитанието, което Иванъ Александъръ храни къмъ св. Никола, който го билъ по-

кровителствувалъ въ биткитѣ. Дали съ това признание царьтъ не намеква и за нѣкогашната битка при Велбжждъ, презъ юлий 1330 г. ? — Споредъ изричното указание на царя, на манастира сж били дадени грамоти и отъ предишнитѣ бѣлгарски царе. Тѣзи грамоти сж били донесени предъ Иванъ Александра, които ги е видѣлъ, и това го подбудило да издаде своята грамота. Нищо не е казано, обаче, отъ кои бѣлгарски царе сж били тѣзи грамоти. Дали не трѣбва и тукъ да се съзре щедрата ржка на Иванъ Асѣня II ? „Думитѣ : записашъ сѣ сж преведени (тукъ с. 131) свободно: „бѣха... прочетени“, защото ако се тълкуватъ буквално (ср. записати scribere Mikl., ib., s. v.), би трѣбвало да се приеме, че сж били записани въ книга (?) предъ царя. — Въ грамотата е посочено ясно, че и по това време манастирътъ е билъ малъкъ въ сравнение съ „светитѣ велики лаври“. — Мѣстото се наричало „Орѣховъ“; и досега близка манастирска земя се зове Орѣшковецъ (Иванова, п. с., с. 84). За зекгелѣ (ср. и Новак., п. с., сс. 423 пг. 18, 494) гр. ζευελατεϊον „отдѣленъ селски имотъ“, вж. Солов.-Мош., п. с., с. 444. — Споменатото с. Бѣлица е, вѣроятно, едноименното село на северозападъ отъ София, близо до което е Костинбродъ. Бововци е, можеби, старото име на Бовъ по искърската линия. Името на с. Дръщряне е мжно отъждествимо (ср. Ил., п. с., с. 106). Въ Софийско, при с. Дръново се намира махалата Дражманъ. Загадъчно е и Коноръзъ (Конорѣзъ ?) (Ил., п. с., с. 104). Ракита е на северъ отъ Брѣзникъ, а Блатечница е дн. с. Блатешница на югозападъ отъ Радомиръ. За п а р и ц и coloni — селяни, които сж лично свободни, но сж свързани съ земята, ср. Солов.-Мош., п. с., с. 479; ср. тукъ с. 345; штроци означава роби: ср. Солов.-Мош., п. с., с. 475. Техинтари означава „занаятчий, майстори“ (ср. гр. τεχνίτης). И р е ч е к ъ, История, с. 304, заключава възъ основа на това мѣсто и на сръбски свидетелства, че още презъ XIV в. имало селища, чийто жители се занимавали само съ занаяти. За кнѣзѣ ср. гр. κήπος „градина“. Очевидно, разграничаватъ сезеленчукови и плодни градини. За периволе „оградено

мѣсто, градина“, ср. тукъ с. 345. За севасти вж. с. 316 сл.; за дуки — с. 307 сл.; за катепани — с. 321 сл.; за писачи — с. 323; за десеткари — сс. 322, 349; за винари — с. 322; за повари „готвачи“ ср. Mikl., Lex., s. v.; за аподохатори — с. 323; за крагуяри „геракари“ — с. 348 сл.; за песяци или псари — с. 322; за градари — ср. Mikl., Lex., s. v. градаръ „hortulanus“ „градинарь“; за побирѹне ср. Mikl., ib., s. v. побирѹний *vestigialium exactor* „събирачъ на данѹци“; за изгончи и — с. 348; за комадъ и митати — с. 324; за другитѣ налози — ср. с. 313; за подводъ вж. Mikl., ib., s. v. подѹводъ *vestiga* „впрѣгъ“. Селата Драчово и Диячеи не сж отъждествени (ср. Ил., п. с., с. 104). С. Скрино е въ Кюстендилско. — С. Житомиѣ сжщо не може да се отъждестви. Биха могли да се припомнятъ имената на селата Житуша (Кюстендилско) и Житенъ (Софийско). — **Фѹнѣ** (виз. *φόνος*) отговаря на слав. кражда „глоба за убийство“; вж. Солов.-Мош., п. с., с. 502; А. В. Соловѣев, Кара за убийство в византійском и славянском правѣ (=Зап. Р. Инст. Б., VII. 1932, сс. 331—352); ср. В. Z., XXXVI (1936), pp. 181, 227/8. За распоустъ *dimissio* „разводъ“ и разбой *latrocinium* „кражба“ вж. Mikl., ib., s. v. Въ грамотата се разбираѣтъ глоби за разводъ и за грабежъ. Кон’скимъ татъ означава глоба за кражба на коне и, изобщо, на добитѣкъ. Ср. Иречекъ, История, с. 306. За практиори вж. с. 321; за екзархъ — с. 347. — Въ свръзка съ израза: **донѣдеже сѣнце на зема сѣметъ** трѣбва да се отбележи, че можеби съ подобенъ изразъ трѣбва да се допълни Чаталарския надписъ следъ думитѣ: „докато тече Туча и докато...“ (тукъ, I, с. 5; ср. и Бешевлиевъ, Първобълг. надп., с. 94). Подобенъ изразъ: *μέχρις ἂν ὁ ἥλιος τὴν γῆν ἐφορᾷ* ... въ грамота вж. у Солов.-Мош., п. с., с. 254. — Ценни посочвания сж дадени за престолонаследието и за богоизбраностѣта на владѣтеля. Накрая Иванъ Александъръ пише: **бѣговѹхана** [не бѣго—!]. ... **дрѣжава цѣрстка ми** (тукъ с. 134). — За израза: **да не похѹнтъ** сѣ ср. Mikl., ib., s. v. *похѹвати* *exerceri, meditari, docere*, сиречь „да не се размисли“. — Въ *sanctio* на гра-

мотата е предвидена за нарушителя само роена spiritualis (тукъ с. 133 долу). — За „писа и подписа...“ ср. тукъ сс. 299 сл., 311. — Всички податки въ датата сж напълно точни. За титлата ср. с. 317 сл. — Споменатото с. Сергеевица, гдето е писана грамотата, е, очевидно, дн. с. Сергювецъ (Търновско). — Покойниятъ Г. Баласчевъ (въ: Минало, II. 5/6. 1911, с. 186 бел. 2) безъ много докази изказа съмнение и върху автентичността на тази грамота, тъй като Иванъ Александъръ не билъ владѣль Мраката. Ср. за това бележкитъ на В. Иванова, п. с., сс. 90 бел. 1, 91 сл., която много убедително подчертава достовѣрността на грамотата. Единъ отъ най-важнитъ изводи отъ даннитъ на тази грамота е, че сърбитъ следъ Велбждската битка не сж владѣли Мраката и по-голѣмата частъ отъ Кюстендилската областъ.

XLIII. Приписка на инока Лаврентия отъ 1347/8 г.

Годината 6856=1347/8 отговаря на 1-и индиктъ. — Въ приписката сж занимливи пищнитъ епитети, които сж дадени на владѣтеля. — Думитъ: „всички божествени книги сж подобни на извори съ чиста вода и всѣки, който пристѣпя съ усърдие, се насища съ жива вода, която води къмъ вѣчния животъ“ сж намекъ изъ Иоанъ, IV, 14, докато думитъ: „благославя годинитъ на праведнитъ“ напомнятъ Псалми, CXI, 2.

XLIV. Приписка на попъ Теотокий Псилица отъ 1347/8 г.

Думитъ: всѣй коугарни отразяватъ гръцко произношение. Българската столица е назована „богоспасаемъ цариградъ Търново“. Споменатиятъ тукъ патриархъ Симеонъ е, очевидно, тѣждественъ съ указания въ Синодика (тукъ с. 165 нг. 146). Името на Теотокий Псилица не е познато, доколкото зная, отъ други извори. — Датата на приписката е дадена точно.

XLV. Дарствена грамота на царъ Иванъ Александра за венецианцитѣ

При възстановяването на текста сж взети предвидъ разночетенията, указани отъ Ljubic'. Въ началото на грамотата има надписъ, добавенъ, очевидно, по-късно: *Sacramento e patto dell' imperatore Alessandro del Zagora [colla Signoria di Venezia]*. За областното име Zagora вж. тукъ с. 312; Ив. Сакжзовъ, Областното име Загора по нови извори (=ИБГД, I. 1933, сс. 353—358). — Думата *gaozzadego* не е ясна. — На края на документа има добавка: *Mandata detta copia per Marco Leonardo Veneziano console de Veneziani in Varna nel 1352 d'ottobre insieme con una lettera del detto imperatore del 1352 ut puto, con una nota d'esso console ut infra. Vi ricordo, che lo perpero de Varna è baratti XVI e due terzi, e val grossi sei, aspri 5, e perpero val grossi 8. 2, grossi uno.* Преписътъ на тази грамота е билъ изпратенъ презъ 1352 г., обаче грамотата е била издадена по-рано, вѣроятно презъ 1346/7 г. (ср. Сакжзовъ, Обл. име, с. 356). За съдържанието на договора ср. указанията въ договора на Иванко съ генуезцитѣ (тукъ с. 185 сл.). За нашата грамота ср. Сырку, п. с. с. 378 сл.; общо вж. Ив. Дуйчевъ, Търговскитѣ връзки между Италия и България презъ срѣдновѣковието (=Проф. мисль, II 5/6. 1942, с. 20 сл.); Мутафчиевъ-Дуйчевъ, п. с., с. 274 сл.

XLVI. Писмо на царъ Иванъ Александра до венецианския дождъ Андрея Дандоло

Споредъ Ljubic', *ib.*, p. 247, въ началото се чете добавка: [*Lettera dell' imperatore del Zagora al Doge di Venezia*], *Intus. In nomine Christi amen 1352, die quarta octobris in Nicopoli.* Къмъ текста у Ljubic', *ib.*, p. 248 е добавенъ подписъ: *Юанъ Алексѣандръ благовѣрнии царъ.* Li soprascritti carratteri sono di minio e significano Jovan Alessandro per la Dio gratia re di Bulgaria over del Zagora, e son carratteri parte grechi e parti bulgari ovvero

persiani. A tergo la mansion de carratteri piccoli Bulgari ovvero persiani parte grechi e parte busdardatti coi bulgari, e credo dica al carissimo d. Andrea Dandolo dugge de Venegia. Въмѣсто предложеното отъ надписвача четене тукъ е поставена тази титла на царя, която намираме въ други негови документи. — Споменатиятъ Андрея Дандоло е билъ дождъ на Венеция отъ 4. I. 1343 до 7. IX. 1354 г., следъ което отъ 11. IX. 1354 до 17. IV. 1355 г. го замѣстилъ Маринъ Фалиеро. — На края на писмото е спомената предишната грамота, като е посочено, че е била дадена „по-рано“ („in prima“). Дветѣ грамоти сж обнародвани тукъ заедно, защото се отнасятъ до едни и сщи събития. Ср. и Т. Флоринскій, Южніе славяне и Византія въ второй четверти XIV вѣка, II (СПб 1882), с. 226 сл.

XLVII. Изъ Лѣсновския Паренесисъ (1352/3 г.).

Пълниятъ текстъ на приписката е даденъ у Цоневъ, Описъ рк.Соф., с. 217—История, с. 195. Ржкописътъ съдържа слова на Ефремъ Сиринъ (ок. 306—ок. 378). За Злетовската областъ и за самия манастиръ ср. у Й. Ивановъ. БСМ, сс. 156 сл., 162 сл., 165 сл., 394 сл., 487 и др. Споменатиятъ сръбски кралъ е Стефанъ Душанъ (1331—1355). Важно е обстоятелството, че на първо мѣсто е указано името на българския царъ, а не на сръбския кралъ, което показва народностнитѣ тежнениа на населението. — За Душановия сродникъ Иоанъ Оливеръ, господаръ на Овче поле и Лѣсново, ср. у Жиречек, п. с., I, с. 286 сл. съ указанията. — За името Тахота ср. тукъ с. 296. — Годината и индиктътъ съвпадатъ. За Лѣсново ср. и L. N. Okunev, Lesnovo, въ: l'Art byzantin chez les Slaves, I (Paris 1930), pp. 222—263.

XLVIII. Грамота отъ времето на царъ Иванъ Александра за манастира Св. Богородица Елеуса (Умиление) при Месемврия

Гръцкиятъ ученъ А. Пападопулосъ-Керамевсъ открилъ тѣзи три грамоти въ рк. 276 отъ „Иерусалимската патриаршеска сбирка“ (лл. 123, 130, 124). Презъ тази есенъ, въ началото на септемврий, можахъ да намѣря въ Св. Гора въ cod. Laur. S. Athan. 1191, saec. XVII, f. 6^{rv} новъ преписъ отъ тази грамота (тукъ нг. XLVIII). Въ текста има известни различия, поради което наскоро ще издамъ отдѣлно светогорския преписъ. Грамотата е преведена у Мутафчиевъ, Къмъ историята, сс. 163—164, като моятъ преводъ се отличава отъ неговия въ нѣкои подробности. Съ думата *ναζαῖοι* се обозначаватъ въ сръдновѣковието обикновено монаситѣ. За името ср. Zonar., I, p. 73, 11 (=светъ); G. Mon., op. c., p. 348, 24; p. 378, 1 sqq.; W. Caspari, *Ναζωραῖος* Mt 2, 23. nach alttestamentischen Voraussetzungen (=Zf. f. nt. W., XXI. 1922, pp. 122/7; M. Lidzbarski, *Nazoraios* (=Zf. f. Semitistik und verwandte Gebiete, I. 1922, pp. 230/33); L. Salvatorelli, *Il significato di „Nazareno“* (=Cultura Contemporanea, III. 1911, fasc. 1—5; погрѣшно изтълкувано отъ Л. Милетичъ, Две народни етимологии. 1. Назорей вмѣсто Назаретъ (=БПр, I 1. 1929, с. 129). — Засега не ми бѣ възможно да отъждествя цитата отъ св. Василия. — За *ἑξκουσεύεσθαι* ср. Du Cange, Gloss. gr., s. v. За ангария — тукъ с. 312 сл.; за псомозимия — с. 313; за градозидане — с. 349 сл.; за т. н. *μονόζυλον*, употребимъ и до днесъ, вж. *Ἐλευθερουδάκη*, *Ἑγκ. Λεξ.*, IX, p. 522. — За *κοιμικηθῆσεται* ср. тукъ с. 329 сл.; за *дукъ* — с. 307 сл.; за *ὄρυγῃ* „гнѣвъ“ — с. 325. Думитѣ: „моего царство бързо да подчини всѣки врагъ и всѣки противникъ и варваринъ, а сжщо и хуни, руси и свѣтлокосото и германско племе“ не бива да се тълкуватъ като указание за нѣкакви реални врагове, като кумани, печенѣзи или татари, маджари или узи, руси и германци (нормани), както смѣта Мутафчиевъ, п. с., с. 165 сл.. Тѣ сж плодъ, очевидно, на голѣмата начетеностъ на съставителя на грамотата, както тази негова

начетеностъ проличава и въ уводната частъ. Не бива да се забравя, че презъ това време царскитѣ писания въ Византия често биватъ съставяни отъ нѣкои отъ първитѣ книжовници. Ср. напр.: K. E. Zacharie von Lingenthal, Prooemien zu Chrysobullen von Demetrius Cydones (=SB der k. Preuss. Akad. Wiss. Berlin, LII. 1888, pp. 1409/22); Sp. Lambros, Ein Proömium zu einem Chrysobull von D. Kydones (=B. Z., V. 1896, pp. 339/40). Допустимо, е че това ще да е било правено и въ тогавашна България.— Βάβαξ означава „chatterer, a loud talker, roarer, rebel“, „смителъ“, а ἀγύρτης — „beggar, vagabond, impostor, juggler“ — „скитникъ, измамникъ“. Указанието за месеца следъ думата „безпечностъ“ липсва въ светогорския преписъ: тукъ, след., то трѣбва да се смѣта за вмъкнато по погрѣшка. За упоменание името на митрополита въ монастирски поменици ср. тукъ сс. 32/3. Издателятъ, изхождайки отъ посочения 9-и индиктъ, предполага, че тукъ трѣбва да стои 1341 г.. На 9-и индиктъ отговаря, напр., и 1356 г. Годината 1341 трѣбва да се предпочете, като се вземе предвидъ сведението на пг. LXIV (тукъ с. 177), което потвърждава, въобще (противъ съмненията на Мутафчиевъ, п. с., с. 165) достовѣрността на нашата грамота, както и принадлежността ѝ на Иванъ Александра. На края на преписа е посочено, че следъ текста е следвалъ съ червени букви подписътъ на царя на български. Изобщо, съмненията на Мутафчиевъ, п. с., с. 165 сл. въ достовѣрността на грамотата не сж убедителни.

XLIX. Дарствена грамота на царъ Иванъ Александра(?) за монастира св. Никола при Месемврия

Мутафчиевъ, п. с., сс. 174/5 е далъ преводъ на документа, различенъ отъ моя въ нѣкои подробности. Споредъ него (с. 176), споменатиятъ тукъ монастиръ св. Никола трѣбвало да се търси източно отъ дн. с. Емине (Несебърско), при морския брѣгъ, гдето се намира параклисъ св. Никола. Доводитѣ на М. противъ достовѣрността на грамотата не сж убедителни. Ако състави-

тельтъ съобщава, че нѣкоя си *Σαβίνη* била негова баба (*μάρμη*), а той самъ се смѣта внукъ на Иванъ Асѣня II, това не показва, че тази Севин(а) трѣбва непременно да е била жена на Иванъ Асѣня II. Родството на Иванъ Александра съ рода на Иванъ Асѣня II може да е било по-скоро мнимо (ср. тукъ с. 361 сл.; моитѣ бележки у Мутафчиевъ, История, II, с. 226 сл.). Мутафчиевъ, Къмъ историята, с. 177, обаче, смѣта, че най-решителниятъ доводъ противъ достовѣрността била погрѣшната дата 6903=1395. Грамотата е запазена въ преписъ и датата лесно е могла да бжде сгрѣшена. Можеби като опора за датирането трѣбва да се вземе указанието за индиктъ 7-и, съобразно съ което грамотата би могла да се отнесе къмъ 1339, 1354 или 1369 г. отъ царуването на Иванъ Александра. Въ грамотата Константинъ Велики (324—337) погрѣшно е посоченъ като съвременникъ на раждането на Христа.—За епитетитѣ „триблажения“ и „преблажения“ ср. тукъ с. 308 сл. Занимливи сж посочванията за „богодаденото и боговънчано наследствено царство отъ дѣди и бащи“; ср. у мене, Държава..., с. 82 сл. За *βεστιάριον* „съ-кровищница, хазна“ ср. Du Cange, Gloss. gr., s. v.; J. Eber, solt, Sur les fonctions et les dignités du Vestiarium byzantin (въ: Mélanges Ch. Diehl, Paris 1930, pp. 81/9). — *З-ѣпїреїα* вж. с. 299 сл. Общо, въ грамотата, ако и преаписъ, нито въ стилъ, нито въ съдържание нѣма податки-които да говорятъ за нейната подправеностъ.

L. Грамота на царъ Иванъ Александра (?) за манастира Елеуса при Месемврия

Дадениятъ тукъ преводъ се отличава отъ този у Мутафчиевъ, п. с., сс. 167/8. За споменатитѣ манастири вж. п. т., с. 168; за „Агиосоритиса“ вж. сжщо Н. Buchenau, въ: Blätter für Münzfreunde, LV .1920, pp. 1—3; ср. BNJhb, I (1920), p. 446. Споредъ издателя, грамотата произхожда отъ 1379 г. Очевидно е, обаче, че тя е била издадена отъ български владѣтель и то по време, когато Несебъръ се намиралъ въ българска власть (не-

точно у Мутафчиевъ, п. с., с. 168), след., въ времето между 1332 до 1366 г. Съ огледъ на посочения индиктъ 3-и тя трѣбва, след., да се отнесе къмъ 1335, 1350 или 1365 г. Недоказани сж съмненията на М. относно датата на документа. Простагмата е датирана съ указание на деня, месеца и индикта: ἀπολυθὲν τῇ τριακοστῇ... като издателятъ добавя, че следвало съ червено мастило μὲν σепτεμβρίῳ ἰνδικτιῶνος γ'. Му т., п. с., с. 169 намира новъ доводъ противъ достовѣрността на простагмата тъкмо въ това, че е посоченъ не само месецътъ и индиктътъ, но и деньтъ. Въ сжщностъ, подобно датиране на византийскитѣ простагми е твърде често: вж. примѣритѣ у Dölger, Facs., col. 56: нг. 51, 15—16; col. 57: нг. 52, 15; col. 58: нг. 53, 26; col. 60: нг. 55, 11—12. — Накрая издателятъ съобщава, че настоящиятъ преписъ (τὸ παρὸν ἱσον) билъ сравненъ и намѣренъ въ всичко еднакъвъ съ първообраза и билъ подписанъ и отъ солунския митрополитъ Исидоръ. Му т., п. с., сс. 168/9, като превежда неточно израза (изпуска думитѣ „настоящиятъ преписъ“ и ги замѣства съ „настоящето“), търси и тукъ доказъ за недостовѣрностъ, безъ да съобрази, че се отнася само до завѣрката на единъ преписъ. За превземането на Месемврия отъ българитѣ въ 1332 г. вж. Му т. - Д., п. с., с. 246 сл.; за упоменанието на митрополита — тукъ с. 143./

LI. Ямболски надписъ отъ времето на царь Иванъ Александра

Надписътъ се намира въ Софийския народенъ музей и трѣбва да бже проученъ отново, тъй като досегашнитѣ издания сж напълно погрѣшни. Шкорпилови (п. с., с. 85) четатъ:... Алеџанбра [1] го... вжгньш(ц)ниѡ(м)... което е неясно. Сырку, п. с., с. 271 бел. 1 неубедително допълва: Алеџан^ъ. бра^ѣ его ниѡго[вѣа] женж г^ънь Шишманъ, като прави нѣкои недопустими предположения. За края той предлага допълването: ендикто е (?) и хто его ще по[рохти^ѣ]. Джбилиня е старото име на Ямболъ: вж. Иречекъ,

Пжтувания, II, с. 676, особено Д. Ярановъ, Името на градъ Ямболъ (=МакПр, IX. 2. 1934, сс. 17—24). Годината 6865=1356/7 въ сжщностъ отговаря на индиктъ 10-и. За проклятието ср. тукъ с. 147.

ЛII. Послесловие къмъ Лондонското Евангелие на царъ Иванъ Александра (1355/6 г.)

За висъ ср. Mikl., Lex., s. v. Заслужаватъ внимание епитетитѣ, дадени за царя и царица Теодора (еврейката: за нея ср. с. 176 нг. LXIII). У писача на приписката се забелязва особенъ стремежъ къмъ чистота на езика. — Преписването на книги съ религиозно съдържание е изтъкнато като дѣло, което утвърждава държавата, пакъ въ свръзка съ схващането за общата *gratia* „благодать“. — За титлата, дадена на царя, ср. тукъ с. 134 сл. — Писачътъ пожелава на царя победи надъ враговетѣ (ср. часть I, сс. 5, 173 сл.). — Годината 6864=1355/6 наистина отговаря на индиктъ 9-и. — За писача монахъ Симеонъ ср. тукъ с. 361.

ЛIII. Изъ Зографския апостолъ отъ 1358/9 г.

Доколкото зная, имената на Младенъ и Лалое не сж познати отъ други извори. Годината 6867=1358/9 отговаря на индиктъ 12-и. Ивановъ, БСМ, с. 236, изказва предположение, че ржкописътъ е билъ писанъ за царската църква св. Спасъ (Възнесение), чиито развалини се намиратъ на Царевецъ въ Търново.

ЛIV. Приписка отъ Бдинския сборникъ (1359/90 г.)

Занимливи сж громкитѣ титли, които сж дадени на видинския владѣтель и неговата съпруга. Писането на ржкописа и тукъ е извършено като дѣло за утвърждение на държавата.

LV. Приписка отъ Лѣствицата отъ 1363/4 г.

Годината 6872 = 1363/4 наистина отговаря на индиктъ 2-и. — За мѣстото Устие при Търново ср. у Златарски, История, III, с. 348 бел. 1; Гошевъ, въ: БПР, II 1 (1933), с. 87. За царица Теодора ср. тукъ с. 176.

LVI. Изъ Синодика на българската църква

Дадениятъ тукъ откъсъ отъ Синодика съдържа пребогати данни за нашата история и заслужава обстойно и подробно проучване. Тукъ ще се ограничи само съ нѣкои общи тълкувания. — Относно указанието за попъ Богомилъ (§ 39) ср. с. 309; с. 311, за привидното въплъщение на Христа. Занимливо е сведението за устройванитѣ отъ богомилитѣ „нощни събрания“. Езическиятъ празникъ на 24 юний се празнува отъ нашия народъ и досега (ср. напр.: Д. Мариновъ, Жива старина. I. Руссе 1891, с. 176 сл.; С. Н. Шишковъ, Родопски старини. II. Пловдивъ 1888, с. 38 сл. и др.). — Сатаната е нареченъ (§ 43): *нокѣномъ* (гр. *οὐχοῦμος*) „разпоредителъ“ на дъждъ, градъ и прочее. За врача Василия (§ 53) ср. у Златарски, История, II, сс. 302 сл., 356 сл. — Интересни сж проклятията, които се отправятъ (§ 99) противъ посегателитѣ върху дарения на църкви, манастири и епископии. Относно проклятията срещу посегателитѣ на царската личностъ ср. Дуичевъ, Държава, с. 85. Нарочно проклятие е отправено противъ влѣхви и чародеи (§102), което показва, че тѣзи лица сж били твърде многобройни по онова време. Срещу § 105 на полето се чете: Вѣзглаш потом рекът по триш. — Въ § 106 (Др. § 83) е споменатъ имп. Константинъ Велики (324—337) и майка му Елена. Отдѣлно (§ 107 = Др. § 84) сж посочени византийскитѣ императори: Теодосий I Велики (379—395), Онорий (395—408), Теодосий II (408—450), Маркианъ (450—457, липсва въ Др.). Следъ значителенъ пропускъ следватъ: Василий I (867—886), неговиятъ починалъ твърде

рано синъ Константинъ (вмѣсто Лъвъ VI, 886 — 912), Александъръ (912—913), като сж изредени по-нататкъ въ почти пълненъ и правилненъ редъ владѣтелите до Алексий I Комнинъ (1081—1118). Др. поменикъ свършва съ този императоръ, като е пропустнатъ Михаилъ V (1041—1042); следъ Михаилъ VII е добавенъ нѣкакъвъ „царъ Андроникъ“ — можеби Андроникъ Дука, братъ на Константина X, а преди Алексия I е добавенъ „царъ Исаакъ“. Въ Пал. сж добавени накрая Иоанъ II Комнинъ (1118—1143) и Алексий II Комнинъ (?) (1180—1183). Въ поменика на царицитѣ (§ 108) следъ дъщеритѣ на Константина VIII — Зоя и Теодора е спомената Екатерина, жена на Исаакъ I Комнинъ (1057—1059) и дъщеря на ц. Иванъ Владислава. Евдокия е жена на Константина X и на Романа Диогена; Мария е жена на Михаила VII и на Никифоръ Вотаниата, а Ирина е жена на Алексия I Комнинъ. Въ Пал. § 109 е непълненъ, та текстътъ е възстановенъ въз основа на Др. § 86. Споменатата царица Елена (§ 117) е жена на Асѣня I. Въ § 118 сж споменати Анна, жена вѣроятно на Петра, и дветѣ съпруги на Иванъ Асѣня II (вж. за това Д у й ч е в ъ, Приноси къмъ историята, с. 176 бел. 119). За Кераца (§ 121), наричана още Петрица, вж. И в. Д у й ч е в ъ, Неиздадено писмо на папа Бенедикта XII до майката на царъ Иванъ Александра (=ИИД, XIV—XV. 1937, сс. 205—210); моитѣ добавки у М у т., История, II, с. 243 сл. За формата на името ср. у К. Αμάντος: В. Ζ., XXVIII (1928), рр. 18—20. Споменати сж дветѣ съпруги на Иванъ Александра (§§ 122—123; ср. и тукъ сс. 176, 226). За Кера Тамара ср. Й. И в а н о в ъ, Сѣверна Македония (София 1906), с. 117 сл.; моитѣ добавки у М у т., п. с., с. 290 сл. За титлата „епикерний“ (ἐπικέρυης) „чашникъ“ ср. Du Cange, Gloss. gr., s. v.; ср. D u c a, H., ed. B., p. 321, 10; p. 187, 13 = турското „шарапдаръ“; L. G g a m t, ib., p. 330, 14; В. Ζ., XXII (1922), p. 229. За Епикерниевъ манастиръ — тукъ с. 217. За титлата „протосевасть“ — тукъ с. 317. — За протокелийникъ и примикюръ

(*primicerius* „пастирски първенец“) вж. DuCange, *ib.*, s.v.; Ил., п. с., с. 120.— Занимлива е титлата „великъ войвода“ (§ 136). Въ § 137 се чете: . . . *θετιу*, което трѣбва да се допълни; [*лого*]*θετιу*; лесно е сжщо и допълването на името „Доро[тей]“. Въ § 138 е споменатъ, както изглежда, цариградскиятъ патриархъ Арсений Авторианъ (1255—1260, 1261—1267). За Иосифа (§ 139) вж. В. Н. Златарски, Български архиепископи-патриарси прѣзъ първото царство (= ИИД, VI. 1924, сс. 49—59); История, I 2, сс. 252 сл., 260 сл.; тукъ I, сс. 71, 211. — Въ връзка съ преславския патриархъ Леонтий вж. Златарски, История, I 2, с. 401; ср. Кр. Миятевъ, Новооткритъ оловенъ печатъ на български архиепископъ (= ИБАИ, V. 1928/9, сс. 249—262); ср. V. Laurent въ: *Echos d'Ori.*, XXX (1931), p. 358. — За патриархъ Иоакима (§ 141) вж. тукъ сс. 43 сл., 330 сл.. Споменатиятъ (§ 142) Василий ще да е билъ патриархъ при наследниците на Иванъ Асѣня II, както и Иоакимъ [II]. За патриархъ Игнатий вж. сс. 65, 279, 355. — Любопитно е указанието за патриарха „свещеномжченикъ“ Макария (§ 143)). Указаниятъ патриархъ Иоакимъ [III] (§ 144) ще да е сжщиятъ, който билъ погубенъ къмъ 1300 г. отъ ц. Теодоръ Светослава. — За патриархъ Симеона вж. сс. 135, 377. За патриархъ Теодосий вж. сс. 171, 226. Споменатиятъ въ § 149 патриархъ Евтимий е прочутиятъ нашъ книжовникъ.—За преславския митрополитъ Сава—вж. с. 15. За преславския митрополитъ Доротея (§ 150) вж. с. 226; тамъ е упоменатъ и единъ ловечки митрополитъ Партений (къмъ § 152); за митрополитъ Симеонъ (§ 152) — ср. с. 358. За сръдечкия митрополитъ Леонтий (§ 153) ср. с. 226; за ловечкия или провадийския митрополитъ Лазаръ (§ 154) — с. 226. — За велбжждския епископъ Анастасий (§ 157) — сс. 15, 301. — За охридскитъ архиепископи Иоаникий и Сергей ср. Дуйчевъ, въ ГНМПл 1937—39, с. 211 бел. 8. — Важни сж указанията за браничевскитъ (ср. тукъ с. 294 за еп. Власий) и бѣлградскитъ епископи (§§ 159—160). За нишавския

епископъ Кирилъ (Кирикъ) вж. с. 15; за видинския митрополитъ Климентъ — сс. 15, 301. Подъ Симеонъ „митрополитъ Филиписийски“ (§ 163) трѣбва да се разбира, вѣроятно, митрополитъ на Пловдивъ. Епископскитѣ списъци къмъ Синодика изобщо сж ценни извори. Запазени сж подобни списъци на солунската църква (= *Echos d'Og.*, XXXII. 1933, pp. 300/10), на Монемвасия (= *ib.*, pp. 129—61), на Критъ (= *ib.*, pp. 385—412), на Родосъ (= *ib.*, XXXVII. 1934, pp. 196—212), на Кипъръ (= *Byzantion*, X. 1935, pp. 489—504; ср. ИИД, XIV—XV. 1937, сс. 240/1) и др. Името Ботуль (§168) да се чете: Батуль, Името Карачъ (§ 168) отговаря на куманското *Каратѣѣс*; вж. *Anna Comn.*, AI., I, p. 236, 15; II, p. 20, 2 sqq.; p. 71, 13. За Акиндина, Варлаама и Прохора Кидоний вж. Сырку, п. с., с. 24 сл.; ср. К. Радченко, Религиозное и литературное движение въ Болгарии въ эпоху передъ турецкимъ завоеваніемъ (Кіевъ 1898), с. 51 сл.; G. Mercati, *Notizie di Procoro e Demetrio Cidone, Manuele Caleca e Teodoro Meliteniota*. . . (Città del Vaticano 1931); за Акиндинъ вж. M. Jugie: *Dict. d'his. et de géogr. eccl.*, I, pp. 340/1. Текстътъ на Синодика на това мѣсто е повреденъ и добавкитѣ сж направени отъ мене. Изразътъ: ѿ тако просѣкатса трѣбва, очевидно, да се чете: просѣтатса. За Фудуль и Пиропуль (§ 177) ср. у, Радченко, п. с., с. 200 сл. — Въ поменика на българскитѣ царе (Др. § 87) сж посочени въ добъръ редъ владѣтелитѣ отъ християнско време. За Пленимира вж. Ив. Дуйчевъ, Българскитѣ князъ Пленимиръ (= *МакПр*, XIII 1. 1942, сс. 13—20). Името Пленимиръ е запазено нѣкъде у насъ и досега: известно е, напр., лице съ подобно име въ Пловдивъ. Споменатата „българска царица Мария“ (Др. § 87) е жената на князь Бориса I, както може да се заключи отъ една изъ Чивидалскитѣ приписки вж. Й. Ивановъ, въ: *Сборникъ Л. Милетичъ*, София 1933, сс. 630, 633). — За прозвището Бѣлгунъ на

Иванъ Асѣня I вж. Ст. Младеновъ, Потекло и съставъ на сръднобългар. Бѣлгоунъ, прѣкоръ на царъ Асѣня I (= СпБАкН, XLV. 1933, сс. 49—66). За деспотъ Страцимира и неговитѣ братя (§ 99) вж. В. Н. Златарски, Въпросъ о произхожденіи българскаго царя Ивана-Александра (Отп. изъ Сборникъ по славяновѣдѣнію, II. СПб 1906, с. 15 сл.); моитѣ добавки къмъ М у т., п. с., II. с. 243 сл. — За опредѣлението „богопазения престолъ на българското царство“ ср. Дуйчевъ, Държава..., с. 85. Преценка за нѣкои сведения на Синодика вж. у Мутафчиевъ: Сборн. Силистра и Добруджа I [1927], с. 126 сл.

LVII. Приписка отъ Евангелие за царъ Иванъ Страцимира

Думитѣ: съ присносѣщномъ трѣбва да се четатъ: съприсносѣщномъ. Ржкописътъ ще да е билъ писанъ въ началото на управлението на Иванъ Страцимира въ Видинъ, преди 1360 г. За патриархъ Теодосий — с. 165 § 147. Видинскиятъ митрополитъ Данаилъ не е посоченъ въ Синодика (тукъ, с. 166 § 162). Ржкописътъ е писанъ въ Видинъ, но писачътъ не е упоменалъ името си. За ржкописа вж. сжщо Гудевъ: СбНУК, VIII (1898) с. 166 сл.

LVIII. Писмо на Търновския патриархъ Теодосий до монаситѣ въ Зографъ

Въ титлата на патриарха (за него вж. с. 387) е важно посочването: „на всички българи“. Писмото показва, че патриархъ Теодосий е билъ преди това монахъ въ Зографския манастиръ. На последния листъ на изпратения ржкописъ съ пандектитѣ на Никонъ се чете, съ зелено мастило, подписътъ на патриарха: Θεодосіе милостижъ божіѣхъ патриархъ късѣмъ Бѣлга(ромъ). За патриаршеския подписъ вж. Cant., ib., II, p. 218, 5 sqq.

LIX. Приписка отъ Видинъ — 1365/70 г.

Въ приписката трѣбва да се чете, очевидно, Р^анко вм. Ранко; тѣга вм. тѣоуга. За събитията вж. у v. Dujčev, *Il Francescanesimo in Bulgaria nei sec. XIII e XIV* (= *Miscell. Franc.*, XXXIV. 4. 1934, p. 323 sqq.); моитѣ бележки у Мут., п. с., II, с. 280 сл.

LX. Приписка отъ времето на царъ Иванъ Александра

За царя като божий помазаникъ ср. Дуйчевъ, *Държава...*, с. 83. Въ приписката се говори твърде общо за неговитѣ завоевания. Ценни сж сведенията за покровителството на книжнината отстрана на Иванъ Александра. доколенъ отговоря на гр. ἰαχὺς; ср. Mikl., *Lex.*, s. v. На края е спомената царица Теодора (II).

LXI. Приписка върху миней отъ времето на ц. Иванъ Александра

Първата приписка е написана въ ръкописа съ глаголица. Презъ септемврий 1943 г. можахъ да провѣря приписката върху самия първообразъ.

LXII. Приписка на инока Исаия отъ 1371 г.

За Углеша и Вълкашина вж. сс. 166, 268. За събитията общо вж. моитѣ добавки къмъ Мут., п. с., II, с. 285 сл. — Подъ „западни градове и страни“ или „западни страни“ се разбиратъ споредъ установения въ Византия обичай — балканскитѣ земи; за τὰ ἑσπέρια = България вж. Zonaras, ed. B., ib., III, p. 389, 10. За „седмия вѣкъ“, сиречь края на свѣта, вж. Migne, P. L., CCXV, col. 279 B: omne tempus septem dierum numero concludatur; Suidas, *Lex.*, III, p. 506, 12; ὀγδοή — ἡ μέλλουσα κατὰστασις; обяснения „защо Христовото възкресение се нарича осми (вѣкъ)“ у G. Hamart., ib., p. 230, 5 sqq.; за сим-

вола на числото осемъ ср. В. Z., XXXV (1935), р. 245. Ливаний е единъ отъ последнитѣ езически писатели, чието име дълго е било споменувано отъ по-къснитѣ поколѣния. Писачътъ е предалъ името си чрезъ числа: *ισαία*. Датата 6879 = 1370/1 отговаря на индиктъ 9-и. За приписката вж. и Стојановић, п. с., III, с. 41 сл.

LXIII. Приписка отъ 1368 г.

Приписката е издадена съ всички неточности, които отличаватъ правописа на приписчика. Обяснения за приписката вж. у Dujčev, Una nota . . ., pp. 95/6. Името *Γαρέλλη* е неясно. Дали това, въ сжщностъ, е лично или мѣстно име? Неотдавна V. Beševliev, Eine neue protobulgarische Inschrift (= Studia Serd., II. 1940, pp. 97/8) издаде първобългарски надписъ съ мѣстното име *Γαριάλλα*, сиречь *Γαρέλλα*. За името ср. още J. Cant., op. c., I, р. 123, 17; р. 136, 4; р. 138, 23; р. 143, 14—15; II, р. 474, 14. Дали не се отнася за сжщото име и въ нашата приписка? Месецъ октомврий отъ годината 6876 = 1368 отговаря на индиктъ 6-и. За иеромнимонъ ср. и В. Z., VIII (1899), р. 573.

LXIV. Надписъ на икона отъ Месемврия отъ времето на ц. Иванъ Александра

Надписътъ е провѣренъ по фотографията у Ф и л о в ъ, Старобългарското изкуство, табл. XXII. Въ долния дѣсенъ край на иконата има още единъ надписъ, написанъ съ по-дребни букви; той ще бжде издаденъ наскоро отъ мене. Споменатиятъ Михаилъ Асѣнь е първородниятъ синъ на ц. Иванъ Александра. За него ср. тукъ с. 358. Въ свръзка съ споменатия „възлюбенъ и рѣденъ чичо“ на ц. Иванъ Александра вж. П. Никовъ, Кой е билъ Синадинъ, чичата на ц. Ив. Александра (= ИИД, III. 1911, сс. 217—225); История . . . , с. 86 сл. Общо въ свръзка съ припискитѣ и м-ра Св. Богородица Умиление вж. тукъ сс. 140 сл., 380 сл.

LXV. Рилска грамота на царь Иванъ Шишмана отъ 1378 г.

Въ прооетіум'а на грамотата е изразено схващането за божествения произходъ на царската властъ. На миналитѣ владѣтели е дадено опредѣление: „светопочинали първопрестолни царе на българския престолъ“, очевидно за противопоставяне съ Иванъ Страцимира или господаритѣ на Добруджанското княжество. Ивановъ, Св. Иванъ Рил., с. 37 и Ил., Гр., р. 106 смѣтатъ неотъждествимо споменатото с. Варвара. Село съ подобно име има въ Скопско, Тетовско и Пазарджишко; би могло да се предположи, че се отнася за последното. Чрътовъ долъ е неизвестно (Ив., п. с., с. 37). Ил., п. с., с. 106 го смѣта тъждествено съ с. Чрътово. Кръчино е махала въ Бобошевската община. Българино е неизвестно (ср. Ил., п. с., с. 106). Бѣдино — дн. с. Бѣдино, Дупнишко; Дриска и Гаганъ сжщо сж неизвестни. Орлица е метохъ подъ манастира (Ив., п. с., с. 37). Познати сж имената: Каменица, Ломница, Крушевица, Шипочень, Царевъ връхъ, р. Германщица (Джерманъ), Рибни езера (ср. Ив., п. с., с. 38). С. Пѣстра е дн. с. Пастра; Бъзово — дн. с. Бозова (Дупнишко); с. Дебъръ — непознато; Абланово споредъ Ив., п. с., с. 37, може да е с. Баланово въ Дупнишко; Гнидобрадско — с. Недобрадско, Разлошко; Лѣшко — с. Лѣшкѡ, Джумайско; с. Селище, Джумайско (Ив., п. с., с. 37). Дали с. Дрѣновъ долъ, което Ив., п. с., с. 37, смѣта неизвестно, не е с. Дрѣнъ, Радомирско? Ил., п. с., с. 105 го отъждествява съ дн. с. Дрѣново, Джумайско.

По-нататъкъ сж посочени, както добре ги отъждествяватъ Ил., п. с., с. 105 сл. и Ив., п. с., с. 37, селата: Церово (Джумайско), Долѣне (Мелнишко), Градешница (Мелнишко). Развалинитѣ на стария градъ Стоби се намиратъ при с. Стобъ на р. Рила (ср. Иречекъ, Пжтувания, с. 237). Занимливо е името „Агупови клетки“, което трѣбва да се свърже съ името „агупци“, давано

у насъ на циганитѣ: ср. Иречекъ, п. с., с. 307 бел. 29. За стаси „владения“ ср. тукъ с. 320; за севастии — с. 316 сл.; за практори — с. 321; за примикюръ — ср. с. 386 сл.; за алагаторъ „началникъ на ескадронъ, чиновникъ, който завежда конната служба“, вж. Du Cange, *ib.*, I, col. 48; Ил., п. с., с. 120; Cant., *ib.*, I, pp. 130, 2—3; 150, 18; логаторъ у Стојановић, п. с., I, с. 34 пр. 86; prothoalogator въ Chr. Moreas, ed. Legr., p. 287. За перперакий, виз. *ὑπερπυράμις* „събирачъ на данъци“ ср. Ил., п. с., с. 120. За житари ср. налога „житарство“, с. 363; за винари — с. 322; за десетки — с. 322; за аподохатори — с. 323; за комиси, както е възстановена думата — с. 348; за стратори — с. 348; за митати — с. 324; за крагуяри — с. 348 сл.; за кучкари — с. 322; за градари ср. сс. 350, 366; варничии не е напълно ясно; за побирчийи ср. биръ, с. 345; за находници „пратеници“ вж. Ил., п. с., с. 120; за зевгари — с. 325; за ангария — с. 312. Интересни указания сж дадени (с. 181) за търговията на зависимитѣ люде. За кумеркъ — с. 329 сл.; за диаватъ = броднина ср. с. 58; за *рикостъ*, очевидно *дерикостъ* или *тварико* (?) — ср. *ἄερικόν*, с. 325. За израза: „догдето слънце сияе...“ ср. сс. 133, 376. Важни сж посочванията (сс. 181/2) въ свръзка съ престолонаследието и династическата връзка съ рода на Асѣнвци. Въ тази грамота намираме едно отъ най-раннитѣ упоменания за името на града Срѣдецъ; ср. и с. 68. Думитѣ по *φρηνέμοι* царствк ми сж преведени: „по повеля на моето царство“. За проказата на Гиезия ср. IV Царства, V, 25—27. Годината 6887 = 1378, 21 септемврий, отговаря на 2-и индиктъ. — Въ времето на най-голѣмия упадъкъ на държавата владѣтельтъ е взелъ най-пищна титла (ср. за това моитѣ бележки у Мут., п. с., с. 308 сл.).

LXVI. Витошка грамота на ц. Иванъ Шишмана

Споредъ указанието на грамотата, манастирътъ е билъ създаденъ отъ ц. Иванъ Александра. За съжаление, никакви документи отъ този царъ за манастира не сж запазени. За метехати „бърка“ ср. 325; за кефалия — ср. с. 345; за практори, десетници (вм. десеткари!), примикюри, алагатори, перпираки, житари, винари, аподохатори, комисии, стратори вж. указанията на с. 393; за кастрофилаци — с. 342. Думата *сърдари* е неясна; споредъ Ил., Гр., с. 120 това може да бжде прастара турска заемка. За готвари — ср. с. 376; за подводъ „задължение да се даватъ превозни сръдства“, ср. Ил., п. с., с. 124. Падалище означава, очевидно, задължение да се дава подслонъ. За крагуяри, кучкари, сѣнари ср. по-горе с. 393; за фунъ — с. 376. Значението на думата *гд(д)ластво* „галадство“ или „гададство“ е неясно. За разпустъ ср. с. 376. За нарушителитъ се предвижда роепа *spiritualis*. Подписътъ на грамотата е сжщиятъ, както въ Рилската. Грамотата не дава никакви хронологически указания и се отнася обикновено къмъ времето преди 1382 г. (ср. Ивановъ, БСМ, с. 600).

LXVII. Договоръ на добруджанския князь Иванко съ генуезцитъ отъ 1387 г.

За израза: *in imperio Romaniae* ср. по-горе с. 318. Дадениятъ тукъ преводъ се отличава въ нѣкои подробности отъ превода на Златарски и Кацаровъ, п. с., с. 21 сл. Като пратеници отстрана на князь Иванко се споменуватъ Коста и Jolpanus. Второто име мжчно може да се изтълкува. Ако се сжди по написа Janope „Джаноне“, би трѣбвало да се очаква „Джолпани“. За име Чолпанъ (1586 г.) ср. СбНУК, IX (1893), сс. 378—9. За името Добротица (Dobordiza) вж. P. Mutafčiev, Dobro-

tić — Dobrotica et la Dobroudža (= RESI, VII. 1/2. 1927, pp. 27—41); Encore sur Dobrotica (= ГодСУиФ, XXVII. 1931).

— Въ грамотата се посочва по-нататъкъ едно писмо — litterae patentes — на князь Иванко отъ 13. V. 1387 г. Подписътъ му тамъ билъ предаденъ ужъ въ форма: *Misericordia Dei d-nus Juanchus*. Очевидно, генуезцитѣ не сж предали точно неговата титла, защото думитѣ „по божия милость“ не влизатъ въ титулатурата на българскитѣ владѣтели (погрѣшно дадено и въ писмото на Иванъ Александра: *per la Dio gratia*; сс. 137/8). Титлата *dominus* тукъ предава, очевидно, *δεσπότης* „деспотъ“, както се нарича той въ монетни надписи (ср. Т. Герасимовъ, Монети на деспотъ Иванко = ИБАИ, XII. 1939, сс. 288—296). — Името на първия старейшина трѣбва да се чете: *Raffael de Ama(n)*, тъй като надъ последното *a* има знакъ за съкращение на *n*. Относно личната отговорност ср. сс. 136/7. — Не е известно, дали князь Иванко наистина, споредъ постановлението на договора (с. 195 § 14), го е потвърдилъ съ своя грамота. — При двора на генуезския подеста въ Пера е имало нароченъ човѣкъ, нѣкой-си Вартоломей Виланучо, държавенъ преводачъ, който е превелъ договора и предъ българскитѣ пратеници. Общо за събитията вж. Дуйчевъ, Търговскитѣ връзки . . ., с. 21 сл.; моитѣ добавки въ Мут., п. с., II, с. 292 сл.

LXVIII. Брашовска грамота на ц. Иванъ Страцимира

Съдържанието на тази грамота е така оскъдно, че не могатъ да се направятъ никакви особени изводи. Общо вж. К. Иречекъ, Българския царъ Срацимиръ Видински (= Псп, I. 1882, сс. 36—54).

LXIX. Поменици на български царе и царици

Имената, броятъ и редътъ на владѣтелите въ тѣзи поменици не съвпадатъ напълно. Поменицитѣ сж били използувани още отъ Паисия, когато е съставилъ своя списъкъ на бъл-

гарскитѣ владѣтели. Следъ като изрежда 33 имена, той добавя: „Въ нѣкои цркви и манастири въ поменици шбредатъ се имена цремъ болгарскимъ повече ꙗко четиридесетъ и не по реду писати. Ту има имена на синове царски, кои и не били цровѣ, но тако писали ихъ имена цръ, цръ, цръ, но сви не царствовали. На нѣкои цри и не писали имена: некои ꙗко нихъ били нечестиви . . .“ (Й. Ивановъ, Исторія словѣноболгарская . . ., София 1914, с. 60). Паисий, прочее, е отбелязалъ правилно основнитѣ отлики на поменицитѣ — вмѣкване на нецарски имена, неспазване на реда, пропускане на нѣкои владѣтели. Четени въ нашитѣ църкви и манастири презъ турско време, тѣзи поменици сж запазвали и обновявали спомена за свободната българска държава. Въ Боянския поменикъ сж изредени владѣтели съ титла царь — отъ Бориса I до Фружина, синъ на Иванъ Шишмана. Романъ погрѣшно е поменатъ преди Петра I, а Борисъ II съвсемъ е пропустнатъ, докато Гавриилъ Радомиръ е раздвоенъ. Александъръ, можеби, е смѣтанъ за по-възрастень, та е посочень преди Иванъ Асѣня II; неговото име е повторено и малко по-долу, предъ името на Константинъ Асѣня, можеби вмѣсто това на ц. Калояна или Калиманъ II. Следъ Константинъ Асѣня сж упоменати имената: „Царь Симеонъ. Царь Шемгонъ“, които сж, вѣроятно, имена на боляри отъ това време, какъвто е споменатиятъ „Яковъ деспотъ царь“ — деспотъ Яковъ Светославъ, Личността на Георги Тертерия I сжщо е раздѣлена на две. Указаниятъ Михаилъ е, вѣроятно, синътъ на Константинъ Асѣня. Деспотъ Куманъ ще да е боляринъ отъ последното десетилѣтие на XIII в. Следватъ нѣколко имена, чието отъждествяване не е сигурно. Накрая, начевайки отъ „господина Шишмана царя“, сж поредени владѣтелитѣ отъ последната българска династия. Въ списъка на българскитѣ царици сж посочени 17 имена, нѣкои отъ които могатъ мжчно да бждатъ отъждествени. Въ изданието на Погановския поме-

никъ у Ивановъ, п. с., сс. 223/4 и у Миятевъ, п. с., с. 69 сл. има известни различия. До Александра редътъ е сжиятъ (съ изключение: Петъръ — Романъ!), както въ Боянския поменикъ, и следъ това сж пропуснати четири имена, и то поради очевидна грѣшка. Георги I Тертерий е раздвоенъ; посоченъ е и внукътъ му Георги II Тертерий. Въ последната частъ Пог. съдържа имена, изпуснати въ Б., но липсва името на Фружина. Двата поменика, прочее, зависятъ отъ общъ първообразъ (ср. Ивановъ, п. с., с. 223), който е билъ използванъ по-пълно, но не съвсемъ точно отъ преписвача на П., а съ пропуски поради невнимание отъ преписвача на Б. Споменати сж, освенъ другитѣ, имената на деспотъ Константинъ Деяновъ и дъщеря му Елена. Въ П. не е упоменато никакво име на сръбски владѣтель. Редътъ на имената въ Зографския поменикъ е съвършено разбърканъ, та поради това отъждествяването е напълно несигурно. Вмѣкнати сж, освенъ това, неизвестни имена.

LXX. Изъ житието на св. Иванъ Рилски отъ патриархъ Евтимия

За „хоругви“ ср. с. 303. Въ цѣлото житие се чувствува силно влияние на византийския стилъ и езикъ. Думитѣ: „затече се подобно на еленъ къмъ водни извори. . .“ сж цитатъ изъ Псалми, ХLI, 2. За думата *ατλο* вж. *Mikl. Lex.*, s. v. — Думитѣ въ царския отговарятъ на виз. *εἰς τὰ βασιλεία* „въ двореца“. — За думитѣ: *инокомъ* *κλЮУдема* „подобавши на иноци“ ср. *Mikl.*, *ib.*, s. v. *κλЮУти* *convenire*. — Писмото на царя до светеца е, очевидно, съчинено отъ патриархъ Евтимия. Измислено е сжщо писмото на светеца до ц. Петра. Тѣзи две писма, след., сж изворъ за историята на XIV в. Въ писмото на светеца сж изразени схващанията на патриарха за царската властъ и за отно-

шенията между държава и църква. — У н и н и е т о (*ἀκην-
δία*, ср. с. 206) е било смѣтано за грѣхъ и слабостъ. За
ликъ *chorus* „хоръ; ликъ“ ср. Mikl., ib., s. v. За цър-
квитѣ Св. Лука и Св. Иванъ Рилски въ Срѣдецъ ср.
Ивановъ, Св. Иванъ Рилски, с. 15 сл.; Ю. Трифо-
новъ, Бележки върху известията за св. Иванъ Рилски
(= МакПр, XI 3/4. 1939, сс. 77—112, особено с. 100 сл.).
Споменатъ е (с. 207) византийскиятъ императоръ Андро-
никъ I (1183—1185). За пренасянето на мощитѣ на све-
теца презъ 1183 г. отъ Срѣдецъ въ Гранъ (*Strigonium*,
Esztergom), на северъ отъ Буда Пеща, вж. у Ивановъ,
Св. Иванъ Рилски, с. 19 сл.; Златарски, История, II,
с. 465 сл. — Отказътъ на епископа на Гранъ да отдаде
почитъ на мощитѣ на светеца отразява омразата между
католици и православни презъ срѣдновѣковието. Унгар-
скиятъ кралъ, който се споменува (с. 208) е Бела III
(1173—1196). За събитията общо вж. Златарски, п. с., с.
468 сл.; J. Bödey, *Rilai Szent Iván legendájának magyar vo-
natkozásai* (= *Archivum Philologicum*, LXIV. 1940, pp. 217—
221). Годината 6695 = 1186/7 отговаря на 5-и индиктъ.
Споменатиятъ (с. 71) Иванъ Асѣнь е ц. Иванъ Асѣнь I
(1185—1196); ср. и по-горе с. 168 § 91. За пренасянето
на мощи на светци за „по-голѣмо утвърждение на своето
царство“ вж. Дуйчевъ, Държава..., с. 87 сл. Писмото
до търновския архиепископъ (нареченъ патриархъ I) Ва-
силь е, може би, достовѣрно (с. 209), но текстътъ ще
да е билъ предаденъ свободно отъ Евтимия, който е мо-
желъ лесно да прерови съкровищницитѣ на българската
патриаршия. За царския съветъ (синклитъ) ср. Дуй-
чевъ, Държава, с. 84 сл. Заклучителната глава (с. 211)
изразява отчаянието на патриарха отъ тежкитѣ дни, които
преживявалъ по това време българскиятъ народъ. Съста-
вительтъ на житието моли светеца да закриля своитѣ
сънародници и да ги запази отъ беди и напасти.

LXXI. Изъ житието на св. Теодосия Търновски

Въ българския преводъ на житието сж отразени твърде силно отликитѣ на гръцкия първообразъ. Поради това не всички изрази сж напълно ясни и често при превода трѣбва да се възстановява съответниятъ гръцки първообразъ, за да бжде схваната мисълъта. Този паметникъ е важенъ изворъ за проучването на учението на исихаститѣ. Изразътъ: *къ срѣдоу привеести* отговаря на гр. *εἰς μέσον προάγω* „посочвамъ, привеждамъ“. Думата *ѡуство патρίς* има значение на „родно мѣсто“, както се употрѣбява често и съответната гръцка дума. — Думата *мѣстнѣ* означава *ἐγγυρίως*, „на мѣстенъ езикъ“. Изразътъ: *и словоу и дѣлоу* предава гръцкото: *καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ*. Въсако плътское и тлѣющее *ѡтиемъ моудрованіе* означава, че съ обличането на монашеското одяние Теодосий билъ откъснатъ отъ всѣка плътска и тлѣнна помисълъ. Думитѣ: *иже миншское правен жителство* = *ὁ τὴν μοναχικὴν διορθῶν πολιτείαν* означаватъ „игуменъ“; поради това изразътъ не може да се превежда; „Затова (игуменътъ) него остави за ржководитель на монашеското братство...“; тѣшесе *аще и кто нѣ* отговаря на: *ἐσπούδασε ἐὰν καὶ τις ἄλλος*. — Извадката отъ Иоанъ Лѣствичникъ (с. 216): *пріетъ бо сѣе книгы ѡтъ лѣствичника ѿ Иоанна. божественнѣе сѣианскыя горы нгоумена рекшоу ѡтъ послоушаніе смѣреніе. ѡтъ смѣренія бестрастїе. иже и владнунца добродѣтелиемъ именветсе, вголюбезнѣ стѣло сѣю прохощааше* не може да се превежда: „Този начинъ (на животъ) той възприе отъ Иоана Лѣствичника, сиречь — игуменътъ на божественейшата Синайска планина. Той прекарваше тоя (животъ) много богоугодно; отъ послушание къмъ смирение...“ (Киселковъ, п. с., с. 5); *рекшоу* се отнася къмъ Иванъ Лѣствичника. За цитата ср. S. Giovanni Climaco, Scala Paradisi. Testo con introduzione, versione e note del sac. P. Trevisan, I (Torino 1941), p. 166 sqq., p. 180

sqq. **Κλύουντι** апте „както подобава“ (не „здрaво“!); вж. Mikl., Lex., s. v.; вж. и тукъ с. 397. Думитъ: „както при водни източници“ сж очевидно, намекъ изъ Псалми, XLI, 2. — Думитъ: царствоуѣн градъ = ἡ βασιλεύουσα πόλις означаватъ „столица“. — За нѣкогашния градъ Червень вж. Иречекъ, Пж-тувания, II, с. 267; К. Шкорпилъ, Описъ на старинитъ по течението на р. Русенски Ломъ (София 1914). сс. 26 сл., 77 сл. и др.; за манастира — с. 113 сл.; Сырку, п. с., с. 145 сл. Думитъ: „Тамъ намѣри манастиръ и всѣ-какси търсѣше човѣкъ... оправдания“ сж преведени не-точно у Кис., п. с., с. 6. — За Епикерниевия манастиръ ср. Сырку, п. с., с. 146 сл.; ср. и тукъ с. 386. — За Па-рорія (Παρορία) вж. В. Сл. Киселковъ, Срѣдновѣковна Парорія и Синаитовия манастиръ (въ: Сборн. Злат., сс. 103—118); N. A. Ve es, Ein Buchgeschenk an das Madonna — Katakekryomeni — Kloster (= BNJbh, XV. 1939, pp. 187—195); Г. п. Аяновъ, Стари манастири въ Странджа. Приносъ къмъ въпроса за мѣстонахождението на Синаитовия мо-настиръ (= ИБАИ, XIII. 1941, сс. 253—264). За Григорий Синаитъ вж. у Сырку, п. с., с. 61 сл.; за исихазма ср. моитѣ добавки къмъ Мут., п. с., II, с. 317 сл. — Ду-мата „старци“ (с. 219) е употрѣбена изобщо въ сми-сълъ „иноци“. и озбо вѣщемъ сице нмоуѣннмъ означава: τῷ πρᾶγματῳ οὕτως ἐχούτῳ „работитѣ станаха ака“ (не „така братята се сдобиха съ имущество“, Кис., п. с., с. 8). — Преценката на патр. Калиста за търновския патриархъ (Теодосия) е несправедлива (с. 220). За „съвета“ (сигклитъ) ср. с. 398. — За събора противъ бого-милитѣ и варлаамититѣ, който се състоялъ презъ 1350 г., ср. Сырку, п. с., с. 258 сл.; моитѣ добавки къмъ Мут., п. с., II, с. 320 сл. За името Босота ср. тукъ с. 296. — Иже нелѣтъ їестъ писанїю прѣдати (Злат., п. с., с. 25) трѣбва да се четатъ: иже нелѣпъ (= indecens) сиречь „не бива, не подобава“... — За благочестието на царица Теодора (с. 225) вж. тукъ с. 163 § 123. — Безмѣстное онѣхъ начинанїе = τὸν ἄτοπον αὐ-

τῶν ἐπιχειρήμα означава „тѣхното безумно начинание“ (с. 225). За събора противъ еврейтъ въ 1360 г. ср. у Сырку, п. с., с. 266 сл.; моитѣ добавки у Мут., п. с., II, с. 321 сл. За споменатитѣ (с. 226) епископи и архиепископи вж. с. 387 сл. — Градъ Мадитъ (с. 226) се намира на Галиполския п-овъ. — За **поношеніе вѣчное дасть имъ** (с. 228: „и имъ е наложилъ вѣченъ позоръ“) ср. с. 325 сл.

LXXII. Изъ житието на св. Ромила Видински

Мелана (с. 229) е мѣсто до Лаврата на св. Атанасий на Св. Гора. Обстойни обяснителни бележки къмъ паметника ще бждатъ дадени въ моето ново издание. — Въ грѣцкия текстъ вм. Руско (сс. 230) се чете име Райко; за това име въ Видинъ къмъ 1365—1370 г. ср. сс. 172, 390. — Въ житието има занимливи податки за образованието въ града Видинъ (с. 231 сл.). — Съ име Загора (с. 232) тукъ се означаватъ севернобългарскитѣ земи; ср. 312. — За Устието при Търново (с. 232) ср. сс. 154/5, 385. За Света Гора Търновска — с. 217. За Парория вж. с. 400. — За цитата отъ Лѣствицата (сс. 236/7) ср. S. Giovanni Climaco, op. c., II, p. 258 sqq.; I, p. 172.

LXXIII. Изъ похвалното слово на Григория Цамблакъ за патриархъ Евтимия

Общо за събитията вж. у П. Никовъ, Турското завладѣване на България и сждбата на последнитѣ Шишмановци (= ИИД, VII—VIII. 1928, сс. 41—112). — За отбелязване е указанието на Цамблака, че Търново е било нападнато неочаквано (**испадеждно**) и обсадено отъ всички страни; ср. Kalužniacki, ib., p. 85. — Отъ думитѣ, че Баязидъ завладѣлъ града **не скож сложа**, а поради това, че сждбамъ Божіимъ оумѣткнѣвшимъ едвали може да се заключи, че Търново е било превзето не чрезъ военна сила, а иначе, напр., чрезъ предателство. Цамблакъ е искалъ да каже, че това е станало, защото Богъ го е допустналъ. Следъ като билъ изгоненъ

отъ патриаршеската църква, патриархътъ отишелъ въ църквата Свв. Апостоли Петъръ и Павелъ (ср. Kal., ib., p. 86). Изразътъ: понеже отъ църкве отгнани бистъ трѣбва да се преведе „не понеже бѣ изгоненъ...“, а „следъ като бѣ изгоненъ“ (тукъ с. 241). — Изразътъ: егда в тишинѣ прѣкаше жителство (= πολιτεῖαν) не може да се превежда; „когато управляваше въ тишина своето общество“, защото се отнася до личния животъ на патриарха, сиречь за времето, когато той спокойно е можелъ да прекарва днитѣ си въ тишина. По сложение изразътъ е византийски. — Думитъ: оставлаетъ бо божественый промыслъ многжды ратника бжра въздвизати на скаты, ако да ѿвн (светиитѣ) оубо, страждоуще, того побѣждають и вѣнчаютъ са, ѿвѣн же (враговетѣ, дяволѣтъ), борюще и моущаще, побѣждаютъ се отъ нихъ и смѣхъ достойны бывають (ср. тукъ с. 241) сж преведени неточно у Ивановъ, п. с., с. 57. — За Иова ср. и Kal., ib., p. 86. — За турския началникъ на Търново ср. ib., p. 86. — За добрата поправка: три статьи въ тристаты вж. Ивановъ, п. с., с. 58 бел. 1. — ако да позорна тогова бждетъ смъртъ не може да се превежда: „за да бжде позорна неговата смъртъ“ (ср. и тукъ с. 243). За позорный spectaculorum, qui in spectaculo est ср. Mikl., Lex., s. v. За спекуляторъ speculator „палачъ“ ср. Mikl., ib., s. v. Думата се употребява често въ византийската житийна книжнина; ср. Du Cange, Gloss. gr., s. v. Въ разказа трѣбва да се отбележи особено избиването на търновскитѣ първенци и преселването на мѣстното население. Презъ срѣдновѣковието съ името Македония (с. 245) се означава обичайно дн. Тракия. — Думитъ: въ единъ днь измрѣти хоташѣхъ пѣскоу морскомоу прѣоуподобляжшесѣ са множество (ср. с. 247) не може да се превеждатъ: „... и се преумножиха като морския пѣсъкъ“, а „въ множество, подобно на морския пѣсъкъ“. — За думитъ: „Следъ като стигна на мѣстото, гдето бѣше воденъ...“, ср. Kal., ib., p. 87, въ свръзка съ предположението, че Евтимий билъ отведенъ въ Бачковския

монастирь. — Въсткож добродѣтели видн насаждаахъ сж не може да се превежда: „Тѣ се наслаждавахъ при вида на всѣка негова добродетель“ (ср. точния преводъ тукъ с. 248). — За думитѣ: „нѣкои смѣтатъ . . .“ (с. 248) K a l., ib., pp. 87/8 предполага, че се отнасятъ до гръцки мо-наси. — За последната частъ отъ възхвалата ср. K a l., ib., p. 88 и Ивановъ, п. с., с. 68 бел. 1—3.

LXXIV. Изъ похвалното слово на митрополитъ Иосафа за св. Филотея

Родното мѣсто на светицата е билъ градътъ Поли-вотъ на Мраморно море (въ житието: Моливотъ!); ср. K a l., ib., pp. 117/8. — Въ похвалата се чувствуватъ ясни следи отъ византийска начетеностъ. Такъвъ е, напр., из-разътъ: Пакла глаголю (= φημί, сиречь), иже оуста Христова . . . (ср. тукъ с. 251). — За откърмването на светицата ср. ч. I, с. 179. — За царския съветъ: въсь синглантѣ ср. и с. 398. — K a l., ib., pp. 119/20 пред-полага, че тукъ е споменатъ търновскиятъ предстоятель Василий, като му е дадена патриаршеска титла; за него ср. и сс. 4 сл., 295 сл. — Годината 6902 = 1393/4 от-говаря на 2-и индиктъ (ср. с. 252); ср. и K a l., ib., pp. 120/1. — Думитѣ: и не хоцетъ оутѣшити сѧ по-добре ще да се преведатъ; „не ще се утеши“ (ср. с. 253). — За Евтимиевото заточение вж. с. 239 сл. — Думитѣ: ѿ безмѣстїе (ср. Mikl., Lex., s. v. безмѣстїе absur-ditas) означаватъ: „о, безразсѣдство!“, не „о, по-зоръ“ (К и с., п. с., с. 203). — За думитѣ „жаля те, о църкво, жалья те. . .“ (с. 254) ср. и K a l., ib., pp. 121/3. — Споменати сж (с. 254 сл.) царъ Иванъ Страцимиръ и неговиятъ синъ и съуправитель Константинъ; ср. и K a l., ib., p. 123. — Споменатъ е (с. 255) м-рътъ св. Богоро-дица Темнишка (ср. K a l., ib., p. 126). — Съ титла „князь“ (с. 255) е названъ турскиятъ управитель на Търново. — Въ тази частъ (с. 255) има очевидни риторически пре-увеличения. — „Когато царьтъ узна. . .“ (с. 256) се от-

нася до Константина (ср. и Kal., ib., p. 123 sqq.). — По това време въ Видинъ били пренесени също и мощитѣ на св. Петка, както и на св. Теофана (ср. с. 257 и Kal., ib., pp. 126/8), съпругата на имп. Лъва VI (886—912). — Въ текста е употребена гр. дума катенстазма вм. катанетазма *velum* „завеса“, (вж. Mikl., ib., s. v.), употребима въ византийския църковенъ езикъ (ср. L. Clugnet, Dictionnaire grec-français des noms liturgiques en usage dans l'Eglise grecque. Paris 1895, pp. 78/9). — Молитвата къмъ светицата (с. 258/9) издава тежкото положение, въ което се намирала държавицата на Иванъ Страцимира въ надвечерието на своята гибель.

LXXV. Житие на св. Климента отъ Димитрий Хоматиана

Старобългарскиятъ преводачъ не е разбралъ навсѣкжде своя първообразъ и затова неговиятъ преводъ често е съвсемъ неточенъ. Така, вмѣсто „следъ много години“ той пише: **малом же летоуъ**. Думитѣ: съ оуспнаѣмъ тежкимъ отговарятъ на: *δυοῦναι βαρεῖα*, което означава „съ голѣма войска“. — На българитѣ е дадено името „мизи“, съгласно единъ широко разпространенъ всрѣдъ византийскитѣ книжовници обичай. — Думитѣ: **ѿ мекних ноктен** предаватъ византийска пословица и означаватъ „отъ младенчество“. — Думитѣ: „Както обстойно разказва повестъта за тѣхъ“ (свв. Кирила и Методия) посочватъ, че съставительтъ е познавалъ нѣкакви жития на българскитѣ просвѣтители. — За Главиница ср. В. Н. Златарски, Де се е намиралъ гр. Девольтъ (= ИИД, V. 1922, сс. 35—56). — Гл. 7-а (с. 262) е съкратена въ старобългарския преводъ; тукъ преводътъ е допълненъ възъ основа на първообраза. — Въ свръзка съ думитѣ: „Въ Кефалиния...“ (с. 263) ср. В. Н. Златарски, Намѣренитъ въ юго-западна Албания надписъ съ името на българския князь Бориса-Михаила (= Slavica, II, 1. 1923, pp. 61—91) и тукъ ч. I, сс. 7, 176. — Хоматианъ е раздвоилъ личността на

българския владѣтель покрѣстителъ на две: Борисъ и Михаилъ (с. 263). Срещу грѣцкото Βορίσην се чете: Βορίση. Погрѣшна е титлата царь (βασιλεύς), давана на Бориса I. — Особена важна е гл. 14 (с. 264). Думитѣ: οὗς ἐξεύρεу сж приведени погрѣшно: нхже знааше, защото преводачѣтъ ще да е прочелъ ἡξεύρεу (нгр. ξέρω, ἡξεύρω „зная“), вм. „изнамѣри“. Съмненията относно сведенията на Хоматиана сж неоправдани. Той съобщава буквално за откриването на новата азбука отъ Климента; ἐσοφίσατο δὲ καὶ χαρακτῆρας ἐτέρους γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον ἢ οὗς ἐξεύρεу ὁ σοφὸς Κύριλλος. Това изнамиране и прилагане на новата азбука („кирилица“, по-точно „климентича“, както е назована отъ нѣкои учени), вмѣсто изнамѣрената отъ св. Кирила „глаголица“ трѣбва да се свърже съ т. н. прѣложеніе книгѣ, което е било извършено къмъ 893/4 г. Мнението, че тогава е билъ извършенъ новъ преводъ (translatio) и съ него е билъ замѣстенъ по-стариятъ преводъ на Св. Писание (ср. З л а т а р с к и, История, I, 2, с. 255 сл.) не е приемливо. Напротивъ, много по-вѣроятно е предположението на Г. Ильинскій (Byzantinoslavica, III. 1. 1931, pp. 79—88), че се отнася до замѣна на глаголическата съ кирилската азбука. Тази промѣна, обаче, трѣбва да се свърже не съ друго, а съ Климента, който по това време — 893 г. — билъ въздигнатъ епископъ. По сжщото време сж написани „Историкиитѣ“ (ср. тукъ ч. I, с. 45 сл.), а Черноризецъ Храбъръ писалъ, очевидно въ свръзка съ извършената промѣна, че славянската азбука и славянската книжнина тогава „се нагласявали“ отъ българскитѣ книжовници (вж. тукъ ч. I, с. 65 сл.). По-късно смисълътъ на промѣната вече не е билъ ясенъ и новата (Климентова) азбука е била свързана съ св. Кирила. Общо за това ср. и Ив. Дуйчевъ, Св. Климентъ Охридски (София 1941), с. 19 сл.; Iv. Du j č ev, Una pagina della civiltà bulgara, p. 9 sqq.

LXXVI. Безименна българска лѣтопись

Къмъ текста на тази хроника сж дадени обстояни обяснения отъ Богданъ и Иречекъ, тъй че той може да се смѣта достатъчно проученъ. Ср. сжщо Дуйчевъ, Прегледъ на бълг. историография, с. 49 сл.; Fг. Babinger въ: В. Z., XXX (1930), р. 413 п. 2. Тукъ ще се ограничи съ нѣколко добавки. Е ф т р а е, вѣроятно, пл. Олимпъ въ М. Азия; **Κερμιάς** е **Καρμιάς** или **Κερμιάγος** на византийскитѣ писатели; **Тандиновъ** землж — τὰ Ἀτίνυ (Aidin); името **Διδελφία** трѣбва да се чете Филаделфия; **Μαλλανιά** — вѣроятно, **Μαλάχιοι**, **Μαλάχια** (вж. Bogd., ib., р. 526, пп. 1, 2, 4—6). Името **Харсианъ**, обаче, не може да бжде **Σαρχάν**, както предполага В., ib., р. 526 п. 3. Това е, въ сжщностъ, т. н. Харсианска тема на византийската империя, къмъ с. и. граница на Кападокия; вж. Н. Скабалановичъ, Византийское государство и церковь въ XI вѣкѣ (СПб 1884), с. 208; за нея вж. сжщо: E. Honigmann, Charsianon kastron (= Byz., X. 1935, pp. 129—159); Echos d'Or., XXXIII. 1934, р. 417 п. 4; Theoph. Cont., ib., р. 114, 18; р. 181, 13—15; р. 183, 8—9; р. 374, 10; р. 427, 3—4; ср. J. Pargoire, Léon, gouverneur du Kharsian et vestarque (= Echos d'Or., VIII. 1905, pp. 301—302). — Османъ управлявалъ 27 (не 30) години, но въпрѣки това указанието на хрониката за датата на неговата смъртъ (1296 † 30) — 1326 г. — е точно (ср. J. v. Hammer, GOR, I. Pesth 1840, р. 86). Османъ е умрѣлъ наскоро следъ завземането на Бруса. Въ хрониката, след., има не толкова невѣрна податка (ср. Jir., ib., р. 256/7), а смѣсване на събитията. За смъртъта на Орхана е казано: **Въ лѣто .1.** Както изтъква В., ib., р. 526 п. 7, трѣбва да очакваме годината 6870 (ср. Jir., ib., р. 257). Думитѣ: „искаше отъ гърцитѣ да го пропустнатъ“ отговарятъ на: **προσάσθε εἰσόδῳ. . .**, сиречь, да премине презъ Галиполи. За „катръги“ „кораби“ ср. с. 371. — За храната отъ „хлѣбъ и свинско месо“ ср. Jir., ib., р. 277. „Съкровищница“ (с. 266) отговаря на **κιστήριον** въ първообраза; ср. за това Jir., ib.,

р. 277 и тукъ с. 382. Отличително е наименованието „дукати“. Българскиятъ владѣтель е названъ само съ име Александъръ. За пратеничеството въ 1351 г. ср. В., ib., р. 495; Jir., ib., pp. 250, 260; моитѣ добавки къмъ Мут., п. с., II, с. 273 сл. Указанията за Уроша, Углеша и Вълкашина сж плодъ на смѣсване на събитията. За формата **Κατακουζινъ** ср. Δ. Ζαχουήγυός, Κατακουζηνός — Κατακουζηνός (= Έλλ., III. 1930, pp. 545/6). Стратегическото значение на Галиполи е подчертано отъ Ducas, Hist., ed. В., pp. 146, 1 sqq.; 155, 1 sqq. Общо вж. J. Dräseke, Der Übergang der Osmanen nach Europa im 14. Jahrhundert (= N. Jahrb. f. das klass. Altert., XXXI. 1913, pp. 476—504). Кантакузинъ се споразумѣлъ не съ Мурада I, а съ Орхана (ср. Jir., ib., р. 259). Можеби хронистътъ ималъ предвидъ не завземането на Галиполи отъ турцитѣ въ 1354 г., а нѣкое нападение, което тѣ, съ позволение на Кантакузина, предприели по балканскитѣ земи. За Романия ср. с. 318. Указанията за битката при Сръдецъ и за смъртта на двамата синове на Иванъ Александра (с. 267) сж неточни и заслужаватъ нарочно проучване: ср. и Jir., ib., р. 260 sqq. Употрѣбена е форма **Τυρκία** вм. „турцитѣ“. Сведението за 25-годишното царуване на Кантакузина (с. 267 сл.) е неточно. Въ сжщностъ, той е управлявалъ отъ 1341 г., точно 1347 г. до 1354 г. Можеби хронистътъ е знаелъ, че Кантакузинъ починалъ чакъ въ 1383 г. Калоянъ или Йоанъ V Палеологъ не е синъ на Кантакузина, а на Андроника III, и заелъ престола въ 1341 или, по-точно, въ 1354 г., не въ 1337 г. Въ свръзка съ бунта на синоветѣ на Йоанъ V и Мурада презъ 1373 г. ср. Jir., ib., р. 264; R. Loenertz, La première insurrection d'Andronic IV Paléologue (1373) (= Echoes d'Ori., XXXVIII. 1939, pp. 334/45). — За битката при Черноменъ (26. IX. 1371 г.) ср. Jir., ib., р. 264 sqq. Датата (тукъ с. 268) е неточна; 1370 вм. 1371 г. На полето на ржкописа има добавка; **Съп Оуглешъ оугинъ Оуроша царѣ сръбскаго**. Годината на смъртта на Иванъ Александра трѣбва да се чете не **Swο** (ср. Bogd., ib., р.

496) а $\Sigma\omega\theta$ = 6879 или 1371 г. (ср. и Jir., pp. 265/6: In unserer Chronik kann übrigens in $\Sigma\omega\theta$ (6870) die letzte Buchstaben-ziffer ausgefallen sein; die Zahl war vielleicht vierstellig). — Думитъ: и не Хотъ (ср. с. 268) отговорятъ на гр. $\chi\alpha\iota$ $\acute{\alpha}\chi\omega\upsilon$. За Тамара ср. с. 163 § 124. — Иоанъ V (ср. с. 268 сл.) починалъ на 16. II. 1391 г. Заемането на Галиполи отъ турцитъ не се отнася къмъ така късно време; ср. Jir., ib., pp. 264, 266. Хронистътъ посочилъ вѣрно, че Иоанъ V царувалъ (самостоятелно) около 35 години, отъ 1354 до 1391 г., но другитъ му указания сж неточни. — „Голѣмо множество турци“ (с. 269) отговаря на: много множество. . . Түркіа. Името „Вавилон“ е извърщение на Авлона (ср. Jir., ib., p. 266), а „Скилоанъ“ е българскиятъ царъ Калоянъ (ib., pp. 266/7). Хронистътъ, прочее, не е разбралъ посочването на нѣкакъвъ свой изворъ (икона?), гдето се споменувалъ царъ Калоянъ. За Косовската битка — на 15 юлий 1389 г. — ср. M. Braun, „Kosovo“. Die Schlacht auf dem Amselfelde in geschichtlicher u. epischer Überlieferung (Leipzig 1937); А. Олесницки, Турски извори о Косовском боју (= Гл. Ск. Н. Др., XIV. 1935, сс. 59—98); М. Динић въ: Глас, 182 (1940), сс. 133—178; Ф. Шишичъ въ: Starohr. Prosv., NS., 1 1/2 (1927), pp. 90/7. — Споменатъ е (с. 270) сръбскиятъ деспотъ Стефанъ Лазаревичъ. — За разказа за борбата противъ князь Мирчо ср. B., ib., p. 497; Jir., ib., p. 267 sqq. За датата на битката при Ровине — 17 май 1395 — ср. у Ostrogorsky, GBR, p. 395 n. 5; G. Radojčić, La chronologie de la bataille de Rovine (= Rev. hist. du Sud—Est eur., V. 1928, pp. 136/9). За думитъ: „че не можеше да се вижда въздухътъ...“ (с. 270) ср. успореѣица у Theoph., ib., p. 251, 1—2. — Сведението за смъртта на ц. Иванъ Шишмана (с. 270; ср. Jir., ib., p. 270 sqq.; Никовъ, Турското завоевание, с. 79 сл.) едвали заслужава внимание поради хронологическата си неточност. За похода на Сигизмунда ср. у Jir., ib., p. 271 sqq.; B., ib., p. 498 sqq.; обстойно A. S. Atiya, The Crusade of Nicopolis (London 1934); R. Rosetti, Notes on the Battle of Nicopolis (1396) (= Slavon. Review, XV. 1936/7, pp. 629/38)

— Изразътъ: ρύγι глагола книжа (ρίγας φημί, ἀρχ-
 βυτας...) е по сложение византийски. Панове (с. 270) е при-
 бавка на преписвача (ср. В., ib., р. 439 п. 1). множество
 гоcнодѣ отговаря на западноевропейското seigneurs, si-
 gnori. Неясно е значението на думата фрднѹестн (ср. у
 В., ib., р. 539 п. 1). Ягичъ (ib., р. 539) превежда: potentes
 (?) Francos. . . Можеби думата отговаря на franci „свободни,
 независими люде“, както е преведена отъ мене (с. 270).
 „Желѣзни обкови“ — окоky желѣзными означава, очевидно,
 желѣзната ризница. За Долна земя ср. с. 338 сл. За по-
 мощнитѣ катръги ср. Jir., ib., р. 273. Сравнението съ плѣ-
 вата (с. 271) напомня Иовъ, XXI, 18 и др. За сравне-
 нието съ Фараона ср. Изходъ, XIV, 26—28. За пороб-
 ването на Страцимира ср. В., ib., р. 499; Jir., ib., р. 274
 sqq. Споменатиятъ градъ Неаполъ е дн. Кавала. Ви-
 зантийската столица е назована „светия градъ“ (с. 272,
 274). Патриархъ Антоний IV е управлявалъ църквата
 отъ януарий 1389 до 1390 и отъ августъ 1391 до май
 1397 г. (ср. и Jir., ib., р. 275). „Въ потока Кисонъ“
 (с. 273) отговаря на: въ потоцѣ кисокѣ. — За фждѣ
 funda „прашка“ ср. В., ib., pp. 533 п., 500. За цлгра
 arcus ballistarius „лжкѣ“ или виз. τζάγρα, τζάγγρα ср.
 В., ib., р. 500; вж. сжщо Сес., Strat., р. 30; N. Chon., ib.,
 р. 273, 23; Cantac., ib., I, р. 174, 4—5. За лѣбарда
 bombarda ср. В., ib., р. 500; за трѣбахѹн trebuchetum —
 ib., р. 500; за „зжбцитѣ на града“ ср. бележката на
 Ягичъ — ib., р. 542 п. 1. „Градители франки“ (с. 274) отго-
 воря на лждожиин сжщжа отъ фржгѣ. За „самоострели“
 (balistae) ср. В., ib., р. 500; Jir., ib., р. 277. Думитѣ: „съ
 пушки правѣха димъ съ огънь“ (с. 274) отговорятъ на:
 пѣшкѣми огнь съ дѣмомъ твораше. За пѣшкѣ sclopetum ср.
 В., ib., р. 500; за употрѣба на пушки отъ турцитѣ презъ
 това време ср. Duca, ib., pp. 211, 1 sqq.; 246, 1 sqq. Съ име-
 ната Трапезундѣ, Кафа и Амастро се указватъ, очевидно,
 генуезскитѣ колонии. „Въ кулитѣ“ отговаря на: на широкѣ.
 За указанието „почти седемъ години“ ср. Jir., ib., р. 275;
 сжщо В., ib., р. 499 п. 1. Занимливо е сравнението съ

смъртта на имп. Юлиана (с. 275). Относно преданията за смъртта на Юлиана вж. HGM. I, p. 229 sqq.; G. Hamart, ib., p. 448, 1 sqq.; P. Gr., XXXV, coll. 532 B; 672 sqq. заплахитъ на отстъпника; ср. също A. N. Krappe, La vision de St. Basile et la légende de la mort de l'empereur Julien (= Revue belge de phil. et d'hist., VII. 1928, pp. 1029/34); C. E. Gleye, Zu den Nachrichten vom Tode Julians (= Philologus, LIII. 1894, p. 587); ср. B. Z., IV. 1895. pp. 389/90; N. H. Baynes, The Death of Julians the Apostate in a Christian Legend (= Journ. Rom. Stud., XXVII. 1937, pp. 22/9); ср. B. Z., XXXVII. 1937, p. 548. — Датата на битката при Ангора — 28. VII. 1402 г. — е точна: ср. Jir., ib., pp. 275/6; Ostrogorsky, ib., p. 400; вж. общо: G. Roloff, Die Schlacht bei Angora (1402) (= Hist. Z., 161. 1939, pp. 244—262). Баязидовиятъ синъ Сюлейманъ е назованъ въ хрониката Челеби Мусулманъ (с. 275). Думитъ: „По божия благодать запазенъ е светиятъ градъ даже и до днесъ . . .“ (с. 275) сж опора за датиране на паметника. Имп. Иоанъ VII Палеологъ, синъ на Андроника IV, починалъ не въ 1409 г., а въ 1410 г. (ср. тукъ с. 275; Jir., ib., p. 276). За последнитъ събития, които засѣга хронистътъ, вж. Hammer, ib., I, p. 274 sqq.; Jir., ib., p. 276. Космидия е мѣстность на Златния рогъ. Чувствата на хрониста къмъ завоевателитъ сж изразени доста красноречиво въ думитъ, съ които той описва смъртта на Муса: *φωκισα* и *Μῦση* бегъ. . . За *φωκισα* ср. B., ib., pp. 493, 500; за гр. гл. *φωφῶ* ср. B. Z., XXVI. 1926, p. 168. Крисчи е султанъ Мохамедъ I (1402—1421), наричанъ *Kürîşdgi* „борецъ“. — Изобщо, цѣлата хроника, въпрѣки своето обилие на исторически податки, е написана съ толкова сдържаностъ по отношение на събитията въ България, че би могло да изникне съмнение, дали тя действително е дѣло на български книжовникъ или е преводъ изъ византийската книжнина. Този духъ на лѣтописѣта, обаче, може да се обясни само съ голѣмото безразличие, което обзело нѣкои кржгове отъ българското общество въ края на XIV и началото на XV в. Σπ. Λάμ-

προς, Βραχέα χρονικά (Athènes 1932) е събралъ 57 кратки гръцки хроники, обаче нито една не може да бжде посочена като първообразъ на нашата хроника.

LXXVII. Надписъ на Мартинъ отъ Преславъ (XII—XIII в.)

За формулата на надписа: „Азъ. . . писа[хъ] ср. бележката на В. Иванова, ГНМС, V. 1933, с. 221 бел. 1. Споредъ нея наличността на този надписъ е доказъ, че преславскиятъ дворецъ е съществувалъ и презъ Второто царство. — За единъ пратеникъ на царъ Теодоръ Светослава (1300—1321) до византийския имп. Андроникъ II на име Мартинъ (Μαρτίνος), заедно съ 300 тежковъоръжжени българи, вж. указанията на J. Cant., Hist., I, p. 108, 17 sqq.; Иречекъ, История на българитъ, с. 310, като сжди само по името му, заключава, че е билъ „латинецъ“, вождъ на наемници.

LXXVIII. Надписъ на старобългарско блюдо отъ XII—XIII в.

Презъ 1912 г. покойниятъ Г. Баласчевъ открилъ въ Бѣлградския музей старобългарско сребърно блюдо съ този надписъ. Блюдото, заедно съ други сждове, било намѣрено въ околноститъ на Зайчаръ. Съ палеографическитъ особености на надписа се занима Б. Цоневъ, въ: Минало, III. 9. 1914, сс. 4—6, възъ основа на които го отнесе „съ голѣма вѣроятность“ къмъ времето между XII и XIII в., съ други думи, че той „съ старината си не отива по-далечъ отъ XII вѣкъ, нито по-късно отъ XIII“. Въ своята бележка Цоневъ се спрѣ и на произхода на името Цѣзкъменъ, което той е склоненъ да приеме не като куманско, а като славянско; споредъ него (п. с., с. 6), то можело да бжде моравско и да отговаря на бѣлг. Цѣѣждьменъ (отъ основа ѣѣѣждь). Мутафчиевъ, Владѣтелитъ, с. 42 и бел. 5, правилно сближи това име съ името „Ециисменъ“ (Ἐπισμένος, Чьсменъ,

Чисменъ), съ което Nic. Chop., Hist., ed. B., p. 818, 8, назовава управителя на Просѣкъ въ 1205 г., поставенъ тамъ отъ царь Калояна. За него вж. и у Златарски, История, III, сс. 173, 231/2. Повече съпоставки къмъ името даде Баласчевъ, п. с., с. 6 сл., като изказа мнение, че севастъ Цузменъ е можель „да бжде или печенегъ или куманинъ“. Присѣтствието на кръстния знакъ въ началото на надписа показва, въ всѣки случай, че споменатиятъ севастъ е билъ покръстенъ. — За титлата „севастъ“ вж. по-горе сс. 316/7.

LXXIX. Приписка върху триодъ отъ XIII в.

Въ приписката би трѣбвало да се пише: **многогрѣшнаго** вм. **много грѣшнаго**; по-долу сжщо. — Ржкописъгъ произхожда отъ Битоля и Цоневъ, Описъ ржк. Пловд., с. 38, се пита дали споменатиятъ Теодоръ не е сжщиятъ, който се указва и въ приписката къмъ Болонския Псалтирь (вж. за нея тукъ с. 36 пр. XVI, 3).

LXXX. Надписъ отъ Беренде отъ времето на царь Иванъ Асѣня II

За употрѣбената тукъ владѣтелска титла на Иванъ Асѣня II ср. тукъ сс. 38, 39, 40, 41 и др.

LXXXI. Приписка отъ времето на царь Калиманъ I Асѣня — 1242/3 г.

Тази приписка свидетелствува, че ржкописътъ ще да е билъ съхраняванъ въ България презъ XIII в. Следов., единъ български книжовникъ отъ това време се постаралъ да си набави грѣцки ржкописъ отъ XI в. — За нахлуването на татаритѣ у насъ презъ 1242/3 г. вж. у Златарски, п. с., с. 424 сл.; по-подробно за голѣмото татарско нашествие въ Европа презъ 1241 г. вж. у G. Soranzo, Il papato, l'Europa cristiana e i Tartari (Milano 1930), p. 42 sqq. — Отъ тази приписка узнаваме, че

непосрѣдниятъ наследникъ на Иванъ Асѣня II е носилъ името Калиманъ Асѣнь (ср. и Златарски, п. с., с. 420 и бел. 5.). — Годината 6751 = 1242/3 отговаря действително на 1-и индиктъ (1. IX. 1242—31. VIII. 1243 г.).

LXXXII. Надписъ отъ Костуръ отъ времето на царь Михаилъ II Асѣня (1246—1257)

Въ моето издание по недоглеждане думата *δέησις* е погрѣшно напечатана *δεήσις* (вж. Приноси къмъ историята . . ., с. 174 сл.) и е нужно да се поправи. Общо надписътъ трѣбва да се датира къмъ 1246—1253 г. (вж. у мене, п. с., с. 176). — За отбелязване е титлата, дадена на Иванъ Асѣня II: *μέγας βασιλεύς*.

LXXXIII. Батошовски надписъ отъ времето на царь Михаилъ II Асѣня

Споредъ В. Добруски, Материали (= СбНУК, XIII. 1896, сс. 440—42), този надписъ представлялъ единъ „между най-важнитѣ паметници, които се съхраняватъ вече въ сбиркитѣ на Софийския Музей“. Надписътъ билъ намѣренъ въ развалинитѣ на стария манастиръ въ Батошово, на около 20 клм. отъ Севлиево, къмъ Горна Росица. За историята на манастира ср. и М. Бакаловъ, Материали за историята на нѣкои манастири въ България (= СбНУК, XII. 1895. сс. 345—348). — Въ свръзка съ съдържанието на надписа Добруски пише: „Споредъ този надписъ Батошовскиятъ манастиръ, както и църквата, съзидана въ името на Пресветата Богородица и св. Иоана Богослова, сж били основани отъ „патриарха всѣмъ блъгаромъ“ въ времето на българския царь Михаилъ Асѣнь.. Името на този царь заедно съ титлата му се чете въ петия и шестия редъ на надписа . . . Царьтъ е подарилъ на новия манастиръ село Батошово, на което името, вѣроятно, трѣбва да се допълни въ десети редъ: [Батош]ово; подиръ това следва още едно или две географични имена, на които четенето не е сигурно“. Добруски съоб-

щилъ за надписа на К. Иречекъ, който предложилъ да се чете въ края на реда думата *рибарѣ*. „Но не е ясно, добавя Добруски (п. с., с. 442 бел. 1), какво предшествува, вѣроятно, нѣкакво мѣстно име, което окончава на — *кнд*; за възстановяването трѣбва да се изучатъ географичнитѣ названия въ околността на манастира“. Надписътъ съдържа множество лигатури и съкращения, съ което се доближава твърде много, напр., до Търновския надписъ на Иванъ Асѣня II. Близко до този надписъ сж и очертанията на отдѣлнитѣ букви, които въ нашия надписъ сж така краснописни, както въ надписа на Иванъ Асѣня II отъ търновската църква. Въ началото на надписа вѣроятно е стояло името на патриарха, който е титулуванъ „патриархъ по милость божия на всички българи“, споредъ обичайната титла на търновскитѣ патриарси (вж. тукъ с. 171). Въ началото на втория редъ, очевидно, е стояло указанието за годината, дадено споредъ годинитѣ на патриархуване на споменатия патриархъ и би могло да се допълни: [въ лѣто дрхи]еренства моего. По сѣщия начинъ, съответно, е датирано събитието и въ Търновския надписъ на Иванъ Асѣня II (вж. тукъ с. 39). За съжаление, името на патриарха не е посочено. Отъ Синодика (Попруженко, п. с., с. 91 §§ 141/2; тукъ с. 164) знаемъ, че следъ възстановяването на патриаршията въ 1235 г. патриарси сж били Йоакимъ (I), (който управлявалъ отъ 1235 г. до 1237 г.; вж. за смъртта му у G. Asgorolita, ib., p. 56, 14 sqq.; ср. общо у Златарски, История, III, сс. 368, 383 сл., 401 сл., 408 сл., 420 сл.), после Василий, Йоакимъ (II) и Игнатий (вж. за това тукъ сс. 164—165). Презъ времето на Калиманъ I Асѣня ще да е управлявалъ патриархъ Василий. Златарски, п. с., с. 420, неизвестно по какви съображения, е склоненъ да приеме предположително, че още въ 1241 г. е управлявалъ патриархъ Йоакимъ II, който билъ членъ отъ регенството. Въ такъвъ случай би трѣбвало да се предположи, че патриархъ Василий е ръководилъ църковния животъ на България само две или три години (1237—

1240 г.), което е малко вѣроятно. — На втория редъ трѣбва да се чете: в(оЖ)иЖ а не в(оЖ)иЖ, както твърди Добруски. За името: прѣсвѣта Богородица мѣторскѣя вж. указанията на Д. Дечевъ, Хемусъ и Родопи (= Год-СУиф, XXI. 10. 1925, с. 15); Сборн. А. Иширковъ (София 1933), с. 186. Допълнението вѣли[каго царѣ Михаила Асѣ]иѣ се отличава въ последната си частъ отъ това, което бѣ предложилъ Добруски: вѣли[каго царѣ Михаил]иѣ, защото на камѣка личи друга буква — не л, а по-скоро и. Въ всѣки случай, допълнението на името е много вѣроятно, като се вземе предвидъ, че казаниятъ владѣтель е билъ синъ на Иванъ Асѣня II и внукъ на Асѣня I. По-малко вѣроятно е, че това е билъ царъ Калиманъ I (1241—1246). Занимливо е указанието на надписа, че въпросниятъ царъ е билъ внукъ старѣго [Асѣниѣ царѣ]. Иванъ Асѣнь II сжщо е посочилъ произхода си отъ обновителя на българската държава — Асѣнь I или „Старий“: вж. Търновския надписъ (тукъ сс. 38/9) и разказа на Синодика за възобнова на българската патриаршия (с. 43 сл.). Това е една нова проява на засиленото династическо чувство и желанието да се подчертае връзката съ Асѣня I, чието име се ползувало съ голѣмо обаяние всрѣдъ българитѣ. Въ предложеното тукъ четене е съчетанъ, къмъ редове 7—9-и, и онзи откъслекъ отъ надписа, върху който Добруски бѣ прочелъ:

... А СІЕ МѢСТО ...
 ... [ѣпидоси?] тода си ...
 ... [мон]астерь къ вѣкы ...

На 8-ия редъ Добруски, между другото, четѣше: ... (сѣ)царскѣ манастирь, което не е убедително. Четенето на думата любовѣ изглежда сигурно. Последнитѣ два реда отъ този надписъ гласятъ споредъ четенето на Добруски: цр Михаил. ... оч при вж[дж]ци потомъ дад... самъ Михаилъ[?] цр ктитори и вжджци

...

— За селото вж. сжшо у П. Мутафчиевъ, Рапортъ върху изучванята въ Батошово и Градница, Севлиево. ГНМС. I (1920), сс. 76—84. За голѣмо съжаление, въ книгата на С. Поповъ, Севлиево и Севлиево. Физико-географски очеркъ (София 1936) не сж дадени нѣкакви по-обилни указания за с. Батошово; за манастира ср. сс. 120—121.

Къмъ сжщото време принадлежатъ два надписа, които не бива да бждатъ пропустнати. Така, П. Р. Славейковъ, Четири паметника (= Бълг. книжици, I. 1859, с. 412) съобщава текста на единъ занимливъ старобългарски паметникъ:

† ЯЗЪ БЛАГОЧЪСТИВА И ХРИСТОЛЮБИ... ХАРѢ
ВЕЛИКАГО ЦАРѢ ІВАНЪ АСѢНѢВА, ТИ АНЕШІА
ВЕЛИКАГО ВОЕ . . ЦАРѢ БЛА(ГА)РОМЪ АСѢНѢ
ДОШЕ . . И ВЕРѢТШИ ЗЕМЪ БЛО . . . СЕНА УТ
ИЗМАИ . . . Г(ОПОДИ)НА СИ ЦАРѢ ЛѢТѢ ИІ . . ,
БОЖІЕМ УТ УТ ЛИБЕСТЬ НИЗ . . . ВША НАСЕЛИСА
И ГОРДІАР . . . НИ СЪ БО РГНЬ МИРЬ БОЖІЕМ
СІ . . . АСѢНѢ. ХОТЪ ПАСТИСА УТ ЛѢ . . И
ОУКРѢПИХЪ, ПРѢБЫХЪ ВЪ ЦАРЕВИ УТ НАСТОЯ
ЩАГО СЕГО ЖИТІА, СЪБРАВШУ А ДО МОА ГР(А)ДѢ
ЗМЕРЬ РЖ. И ПАКЪ ИНОГО АСѢНѢ ЕЖЕ И ГО
ДІ . . . ЖЪ СЪ ТМОМЪ ЦРМЪ УТЦЕМЪ И
ХЪ . . . НА УТРОКОВИЦМА, В ЛѢ.

Този надписъ е издаденъ отъ Славейкова, заедно съ Търновския надписъ на ханъ Омуртага (вж. тукъ I, сс. 4/5) и Търновския надписъ на царъ Иванъ Асѣня II (вж. тукъ сс. 38—39). Относно самия надписъ стариятъ нашъ книжовникъ пише: „III-ыя [паметникъ] е четвъртитъ продълговатъ камъкъ, който са види да е былъ и той вгра-

денъ въ сщщото здание, но испослѣ откжснжтъ и стои сега тѣй отваленъ и ненастаненъ на опредѣлено мѣсто. Страшно е съ врѣме и той да са неизгуби като стои тѣй, защото, до колкото може да са разбира съ съдържа́ніе-то му, имало е до него и други такъвъ камѣкъ дѣто са е простиралъ надписа, но този прѣдполаганный камѣкъ сега несществува, че и за този трѣба да са боимъ, да не стане жертва или на невѣжество или на злобно истребленіе. За опазване-то на тѣзи древности ный има да благодаримъ на честь-та, която ги е потулила отъ очитѣ на Гръцкы-тѣ въ Търново владыцы; защото имамы очевидны доказательства за други таквизи паметници, какъ сж немилостиво истребены. Господь да имъ плати споредъ дѣла-та имъ. Както рекохмы, ны за други пжтъ оставемъ да опишемъ мѣсто-то дѣто сж тѣ намѣрватъ, какъ сж ся открили, и да дадемъ нѣкои поясненія на съдържа́ніе-то имъ“ (п. с., сс. 413/4). Доколкото зная, надписьтъ досега не е оповестенъ и не е проучванъ както трѣбва. — Неотдавна при разкопки въ Вратца бѣ откритъ камененъ надпись, който, за съжаление, е разчупенъ отъ издирвачитѣ на нѣколко кжса, които мжчно могатъ да се съчетаятъ. Снимка отъ надписа и нѣкои бележки вж. у Д. Йоцовъ, Културно-политическа история на Вратца, II (София 1943), сс. 114, 13/4. Въ надписа, който заслужава нарочно проучване, се чете, между другото *Асѣнь царь всѣмъ бл[ъгаромъ]*.

LXXXIV. Приписка отъ времето на царь Константинъ Асѣня (1276/7 г.)

Името на преславския митрополитъ Висариона е упоменато въ Синодика (вж. тукъ с. 165 § 150). — Годината 6785 обгръща времето отъ 1.IX.1276 до 31.VIII.1277 г. — На царь Константинъ (народна форма: Костадинъ I) Асѣня сж дадени епитетитѣ „свети“ и „превисоки“. — Упомението на царица Мария и то на второ мѣсто свидетелствува за засилване на нейното влияние въ държавата

презъ последната година отъ царуването на Константинъ Асѣня (ср. тукъ с. 64). — Патриархъ Игнатий (за него вж. и приписката отъ 1272 г., тукъ с. 65) е названъ **СТАЛЪНЪ ПРАВОУКЪРЪНЪ** съ огледъ на борбата на българските управници противъ униятските тежнения на имп. Михаила VIII Палеологъ (ср. у Златарски, п. с., с. 534 сл.). Този епитетъ изразява, въ сжщностъ, разривътъ между българската патриаршия и цариградската църква, който още не е напълно разясненъ.

LXXXV. Приписка въ Радомировия псалтирь (XIII в.)

Ильинскіи, Рукописи . . . , с. 10 нг. 47 бѣ прочель: **ПОМѢНЕТЕ МНѢ РАДИ**, когато, въ действителностъ, се чете доста ясно **РАДА**. Очевидно, това е умалително отъ името **Радомиръ**, указано въ началото на приписката. Името Радомиръ се срѣща нѣколко пжти въ нашата сръдновѣковна история.

LXXXVI. Надписъ на протосевасть Хрельо отъ 1334/5 г.

Надписътъ е взиданъ съ червени тухли върху южната стена, надъ вратата, на построената отъ Хрельо кула въ Рилския манастиръ. — За Хрельо (владѣтель на Струмската областъ презъ първата половина на XIV в.) вж. у Баласчевъ, въ: Минало, II. 5/6 (1911), с. 19 сл.; Ивановъ, Св. Иванъ Рилски. . . , с. 31 сл. — Изразътъ „при владичество на . . . господинъ Стефанъ Душана“ нито най-малко не показва, че Рилската областъ по това време се е намирала подъ властта на сръбския кралъ Стефанъ Душанъ (1331—1355). Хрельо, който се е прекланялъ ту на византийци, ту на сърби, следъ 1333/4 г., когато сръбскиятъ кралъ поради измѣната на Сергиана извършилъ редица завоевания въ Македония, ще да е билъ принуденъ да признае върховенството на своя мощенъ съседъ (ср. и Ивановъ, п. с., с. 35 сл.). — За титлата „протосевасть“ вж. тукъ с. 317. — Думата

εξοδъ (ἐξόδου) означава „разноси, разходъ“. — Споредъ Ивановъ, п. с., с. 33, прозвището „Осѣновица“ на Св. Богородица вѣроятно е въ свръзка съ мѣстността „Осѣново“, гдето билъ погребанъ братовчедътъ на св. Ивана, Лука. — Датата 6843 = 1334/5 г. не отговаря на 6-и, а на 3-и индиктъ. За датата вж. у Ивановъ, п. с., сс. 143/4.

LXXXVII. Приписка на тълковно евангелие отъ времето на ц. Иванъ Александра

Правописътъ на приписката е извънредно неправиленъ, което показва, че тя не е писана отъ грѣкъ, а, очевидно, отъ българинъ. Хронологическитѣ податки сж точни. За патриархъ Теодосия вж. тукъ сс. 165, 226. Споменатъ е първиятъ синъ на Иванъ Александра съ име Иванъ Асѣнь.

LXXXVIII. Приписка върху прологъ отъ 1337/8 г.

Думитѣ: „ужъ монахъ“ отговарятъ на: ταχι μνηхъ (гр. τάχα μοναχός), споредъ общоразпространенъ въ византийската книжнина обичай. Годината 6846 = 1337/8 отговаря не на 7-и, а на 5-и индиктъ.

LXXXIX. Надгробенъ надписъ на протосевасть Хрельо отъ 1342 г.

Хронологическитѣ податки на надписа сж точни. Можеби на края вм. ктиторъ стго храма сего би могло да се чете сжщо: пирга сего, като се свърже съ строежа на кулата.

XC. Надписъ отъ времето на ц. Иванъ Александра

Въ надписа, вѣроятно, сж посочени ц. Иванъ Александъръ и синъ му Михаилъ Асѣнь. Съмнително е хронологическото указание, защото е необичайно да се посочватъ годинитѣ отъ Р. Хр., вмѣсто отъ С. М.

ХСІ. Приписка на Четвероевангелие отъ 1360/1 г.

Годината 6869 отговаря на времето отъ 1. IX. 1360 г. до 31. VIII. 1361 г. Написването на ржкописа, след., не може да бжде отнесено само къмъ 1361 г., както прави Цоневъ, Описъ ржк. Соф., I, с. 30.

ХСІІ. Надписъ отъ Бѣловската църква край Струма

Въ превода сж направени отъ мене нѣкои допълнения къмъ тѣзи мѣста на надписа, които сж повредени. Подробности за деспотъ Деяна вж. у И в а н о в ъ въ: ИБАД, III (1912), с. 64 сл.

ХСІІІ. Приписка отъ времето на ц. Иванъ Шишмана

Изданието на Ил., Рук., с. 22 е неточно. Вмѣсто братъ трѣбва да се чете Брата лично име; следъ бл(а)говѣрнаго има; и(а)рь следва: Іоана Шишмана при ке... Следва по-нататкъ година, която се отнася къмъ времето между 6879—6901 или между 1371—1393 г.

ХСІV. Приписка отъ Рилски сборникъ

Тази приписка изразява изпитанията презъ последнитѣ времена отъ сществуването на Второто българско царство и трѣбва да бжде отнесена къмъ края на XIV в.

ХСVІІ. Надписъ отъ с. Калугерица (Шуменско)

В. Иванова, Следитѣ отъ глаголица въ източна България (= Byzantinoslavica, IV. 1932, р. 219) разгледа този надписъ и предложи нѣкои поправки въ четенето, напримѣръ въ началото: (дзъ) тно златръ...

ХСVІІІ. Боженишки надписъ

Исторически обяснения въ свръзка съ надписа вж. у Мутафчиевъ, Божен. надписъ, с. 94 сл. Указа-

нието за името на писача, Драгомиръ, напомня добавката къмъ Търновския надписъ на Иванъ Асѣня II (тукъ с. XVI бел. 1). За титлата „кефалия“ ср. сс. 316, 345. Общо за надписа ср. Дуйчевъ, Държава, с. 96. Нѣкои указания ср. у Делирадевъ, п. с., с. 74. За името Огнѣнъ ср. указанията у Иречекъ, История, с. 81 бел. 4.

XCIX. Приписка за Александра, синъ на ц. Иванъ Шишмана

Свързването на тази приписка съ сина на последния български царъ е повече предположително. Въ свръзка съ съдбата на този български князь ср. П. Мутафчиевъ, За Александра, синъ на последния търновски царъ Иванъ Шишмана (= Просвѣта, I 2. 1935/6, сс. 236/7). Нa m m e g, ib., I, pp. 287, 294, погрѣшно посочва Александра като синъ на сръбския кралъ Лазаръ.

C. Надгробенъ надписъ отъ Бѣловската църква

Датирането на надписа не е напълно сигурно. По съдържание той би могълъ да се отнесе и къмъ по-ново време.

CI. Надписъ отъ крепостъта Козякъ (Котленско)

Познатото издание на надписа, дадено отъ В. Д. Стояновъ, е некритично. Би трѣбвало този надписъ да бжде издиренъ и проученъ внимателно. За празника на св. Иванъ Кръстителъ ср. сс. 157 § 42, 385. За крепостъта Козякъ при Котелъ ср. Иречекъ, Пжтувания, II, с. 731 и бел. 26, който се е спрѣлъ и на надписа. Иречекъ допълва буквитѣ арх въ началото съ „архиепископъ“ или „патриархъ“. Негово е сжщо допълването: „първопрестолникъ“, съ добавка, че преславскиятъ митрополитъ е билъ „прототронъ“. Вмѣсто Козякъ той предлага да се чете Козъкъ, което е по-вѣроятно. За крепостъта ср. сжщо у Златарски, История, III, с. 561.

СII. Надписи по пръстени

За епикерний „чашникъ“ ср. с. 386. Титлата столникъ отговаря на виз. ἐπὶ τραπέζης; ср. Du Cange, Gloss. gr., s. v. За името Славъ ср. с. 30 сл. За Витомировия пръстенъ ср. Мавродиновъ, Боянската църква, с. 15. — Въ сръдновѣковието пръстенитѣ много често сж били употрѣбjavани като печати. За δακτύλιον „печать“ ср. Theoph. Sim., Hist., ed. de Boor, pp. 301, 22 sqq., 302, 20 sqq., 312, 23 sqq.; за подпечатване съ пръстенъ (τῷ δακτυλίῳ σφραγισθένος) вж. G. Hamart., ib., p. 409, 1 sqq.; за δακτ. σφραγιστήριον вж. N. Chon., ib., p. 355, 2 sqq.; сжщо ib., p. 10, 8; p. 11, 25 sqq.; особено ценното свидетелство на Cant., ib., II, pp. 286, 3 sqq.; 287, 4 sqq., за подпечатване съ царски пръстенъ ἀξιοπιστίας εὐεχα; Codin., De orig., ed. B., p., 27, 7 sqq., пръстени за печать. Различни византийски пръстени съ надписи вж. въ В. Z., XIX (1910), p. 468 sqq.; пръстена на Теодора Торникина въ ИБАД, VII (1933), с. 152. Ср. и А. В. Орѣшниковъ, Перстенъ св. Алексѣя митрополита (= Sem. Kond., II. 1928, сс. 171—186). Въ нашитѣ народни предания и приказки често се говори за пръстени (= печати) като знаци за сигурность. Ср. нѣщо подобно у Cedr., ib., I, p. 682, 6 sqq.

СЪКРАЩЕНИЯ

АерМО = Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn.

Arch. f. slav. Phil. = Archiv für slavische Philologie.

БИБ = Българска историческа библиотека.

Byz = Byzantion.

BNJhb = Byzantinisch — neugriechische Jahrbücher.

BZ = Byzantinische Zeitschrift.

БПр = Български прегледъ.

Гл. Ск. Н. Др. = Гласник Скопског Научног друштва.

ГНМС = Годишникъ на Народния музей въ София.

ГодНМПл = Годишникъ на Пловдивската народна библиотека и музей.

ГодСУбф = Годишникъ на Софийския Университетъ, богословски факултетъ.

ГодСУиф = Годишникъ на Софийския Университетъ, историко-филологически факултетъ.

ГодСУюф = Годишникъ на Софийския Университетъ, юридически факултетъ.

ДК = Духовна култура.

Echos d'Ori. = Echos d'Orient.

Ελλ = Ελληνικά.

ИБАД = Известия на Българското археологическо дружество.

ИБАИ = Известия на Българския археологически институтъ.

ИБГД = Известия на Българското географско дружество.

ИДСФ = Известия на дружеството на славянскитъ филолози.

ИИД = Известия на Историческото дружество.

ИНЕМ = Известия на Народния Етнографски музей.

ИОРЯСл = Извѣстія отдѣленія русск. языка и слов. Имп. Акад. Наукъ.

ИРАИК = Извѣстія Русскаго археологическаго института въ Константинополъ.

ИзвССФ = Известия на семинара по славянска филология.

ЖМНПр = Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія.

МакПр = Македонски прегледъ.

MSHSM = Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium.

N. Jahrb. f. das klass. Altert. = Neue Jahrbücher für das klassische Altertum.

Phil. Woch. = Philologische Wochenschrift.

Псп = Периодическо списание.

Rev. hist. du Sud — Est. eur. = Revue Historique du Sud — Est européen.

СбБАкН = Сборникъ на Българската академия на наукитъ.

СбНУК = Сборникъ за народни умотворения и книжнина.

Sem. Kond. = Seminarium Kondakovianum.

СпБАкН = Списание на Българската академия на наукитъ.

Studia Serd. = Studia historico-philologica Serdicensia.

Zf. f. nt. W. = Zeitschrift für neutestamentische Wissenschaft

Hist. Z. = Historische Zeitschrift.

ПОПРАВКИ

На с. XXX редъ 34. да се чете Цузменъ вм. Чузменъ

На с. 199 редъ 24. да се чете Шемгонъ вм. Шегмонъ

На с. 311 редъ 22. да се чете *сѣзаси́а* вм. *сазаси́а*

На с. 314 редъ 16. да се чете Равне (Рамне) вм. Ревне

На с. 368 редъ 14. да се чете Theoph. вм. Tcheoph.

На с. 376 редъ 16. да се чете *Фъиъ* вм. *Фъиъ*

На с. 400 последния редъ да се чете *тò* вм. *тòу*.

На нѣкои мѣста въ славянскитъ текстове по недоглеждане е поставено и вмѣсто и и обратното.

ПОКАЗАЛЕЦЪ НА ПО-ВАЖНИТЪ ИМЕНА

- Авраамъ, еп. призрѣнски, XIII, 15.
- Акиндинъ, еретикъ, 167, 226, 388.
- Алдимиръ, боляринъ, 127, 316.
- Александъръ, севастократоръ, 155, 162, 199, 201, 334, 337, 396.
- Александъръ, синъ на Ив. Шишмана, XXXIV, XXXV, 289-90, 421.
- Алексий Славъ, деспотъ, XV, 30-35, 162, 311, 312.
- Алексий, севастъ, 38, 316, 317.
- Анастасий, еп. велбжждски, XIII, 14-5, 165, 387.
- Андрея Дандоло, венец. дожъ, XXIV, 137, 138, 378-9.
- Анхиало, кр., 281.
- Арбанаска земя (Албания), 42-3, 329.
- Бдинъ, кр., XXVI, 15-6, 42-3, 70, 97, 102, 154, 170, 172, 215, 230, 300-1, 327, 360, 366, 388-90, 401, 404.
- Битоля, гр., 36, 412.
- богомили, еретици, XIV, 27-9, 156, 308-9, 311, 385.
- Борилъ, царъ, XIV, XV, 27-9, 199, 303, 308-11.
- Борисъ I, князь, 167, 198-9, 201, 263-4, 306, 388, 396, 405.
- Борисъ II, царъ, 101-2, 168, 396.
- Боруй, обл., 42-3, 328.
- Босота, еретикъ, 223, 296, 400.
- Браничево, обл., 5, 42-3, 294, 327, 387.
- Брата, писачъ, 286, 420.
- Брата Никола, писачъ, 66, 356.
- Бриндизи, гр., 1-3, 5.
- Бѣлградъ, кр., 42-3, 327, 387.
- Бѣлославъ, писачъ, 36.
- Бѣлота, князь, XII, 5-6, 295-6.
- Варлаамъ, еретикъ, 167, 226, 388.
- Василий, търновски архиеп., XI-XIV, 4-6, 8, 9, 12, 17, 20, 21, 25, 209, 295-304, 306, 348, 398, 403.
- Василий, търновски патриархъ, 164, 355, 387, 414.
- Вася, граматикъ, 279.
- Велбжждъ, кр., 15, 300-1, 335, 350, 375, 377, 387.
- Видинъ, вж. Бдинъ.
- Виргино бърдо, 55-6, 338.
- Витомиръ, воевода, 127, 291, 373.
- Власий, еп. браничевски, 1, 3, 5, 19, 294, 304, 387.
- Воисилъ, граматикъ, 65, 355.
- Врана, дукъ, XIV, 27, 306-8.
- Вълкашинъ, князь, 175, 265, 267-8, 390, 407.
- Вжпи (дн. Вапа), село, 37, 338.

- Георги отъ Вжпи, писачъ, 36—7, 315.
- Георги Тертерий I, царъ, 155, 162, 168, 198—9, 201, 396—7.
- Георги Тертерий II, царъ, XIX, 67, 169, 199, 356—7, 397.
- Главиница, обл., 262—3, 404.
- Григорий Синаитъ, 212, 218, 234—6, 400.
- Григорий, ученикъ на св. Ромила, 229.
- Даниилъ, иеромонахъ, писачъ, 36, 314.
- Даниилъ, писачъ, 174.
- Деянъ, деспотъ 285—6, 335, 397, 420.
- Димотика, кр., 42—3, 328.
- Добромиръ, писачъ, 130, 134.
- Добротица, князь, 185, 187, 394.
- Долна земя, 97—8, 338—9, 366, 409.
- Доминикъ, пресвитеръ отъ Бриндизи, 4—8.
- Драганъ, писачъ, 172.
- Драгия, пресвитеръ, писачъ, 65.
- Драгомиръ, писачъ, 289, 421.
- Драчъ, гр., XII, 9, 13, 16—7, 39, 98, 102, 269, 297—8, 300, 328, 348.
- Дръстъръ, кр., 100, 102, 165, 321.
- дубровничани, XVII, XVIII, XXIII, 42—3, 46—54, 300, 326—7, 329, 333—6.
- Дѣволъ, обл., 42—3, 329.
- Джбилинъ (дн. Ямболъ), кр., 149, 383.
- Евтимий, патриархъ, XXIX, 165, 201, 239—250, 254, 286, 387, 397, 401—3.
- Епикерниевъ монастиръ, 217, 386, 400.
- Загора, Загорие, 4, 32—3, 42—3, 137—8, 232, 234, 295, 299, 312, 328, 378, 401.
- Звъно, златаръ, 288, 420.
- Ивайло, царъ, 65—6, 355—6.
- Иванко, князь, XXVIII, 185, 187—95, 378, 394—5.
- Иванъ Александъръ, царъ, XX, XXI, XXIV—XXVII, XXXIII, 68—72, 76, 97, 128—30, 134—40, 142—3, 146, 149—56, 163—4, 169—70, 172—4, 176—7, 184, 198—9, 201, 220, 227, 265, 267—8, 281—2, 285, 296, 328, 358—63, 366, 373—8, 380—4, 386, 390—1, 394—5, 407, 419.
- Иванъ Асѣнь I, царъ, 38—9, 43—4, 102, 168, 198—9, 201, 209—10, 278, 303, 318, 320, 330, 370, 386, 388, 398, 415.
- Иванъ Асѣнь II, царъ, XVI—XVIII, 36, 38—47, 97, 144—5, 155, 162, 165, 198—9, 201, 276—8, 296, 314—20, 326, 329—34, 362, 366, 370, 375, 382, 386, 396, 412—16, 421.
- Иванъ Страцимиръ, царъ, XXVI, XXVIII, 71, 154, 169—70, 197—8, 200—1, 271, 360, 389, 392, 395, 403—4, 409.

- Иванъ Шишманъ, царь, XXVII, XXVIII, XXXIV, XXXV, 151—2, 156, 163, 177, 182—3, 185, 198, 200—1, 211, 226, 265, 268, 270, 286, 289, 356, 392, 394, 396, 408, 420—1.
- Игнатий, български патриархъ, 65, 164, 279—80, 355, 387, 414, 418.
- Инокентий III, папа, X—XIII, 1—26, 293—8, 300, 302, 305—6.
- Иоакимъ (I), български патриархъ, 46, 164, 332, 387, 414.
- Иоакимъ (II), български патриархъ, 164, 355, 387, 414.
- Иоанъ Драгославъ, преписвачъ, 351—2.
- Иоанъ, митрополитъ, 68, 357.
- Иоанъ Каземарински, папски пратеникъ, XII—III, 11, 13—4, 18, 300.
- Иолпани, пратеникъ на князь Иванко, 187, 189—90, 195, 197, 394.
- Исая, инокъ, писачъ, XXVII, 174, 390—1.
- Йосифъ, писачъ, 36.
- Калиманъ I Асѣнь, царь, XXXI, XXXV, 56, 162, 198—99, 201, 277, 339, 412—15.
- Калистъ Гарелли, писачъ, 176, 391.
- Калоянъ, царь, X—XIV, 1—3, 5—11, 13—4, 16—20, 22—3, 25—7, 168, 198—9, 201, 252, 293—308, 311, 328, 337, 396, 408, 412.
- Калоянъ, севастократоръ, 54—5, 335, 337, 396.
- Карвунска областъ, 42—3, 328.
- Кардамъ, ханъ, 98, 367.
- Кера Тамара, княгиня, 163, 200, 265, 268, 386, 408.
- Кирикъ, Кирилъ, нишавски еп., XIII, 15—6, 166, 388.
- Климентъ, видински еп., XIII, 15—6, 166, 301, 388.
- Козякъ, Козѣнь, кр., XXXV, 291, 421.
- Константинъ, пресвитеръ, 9.
- Константинъ Асѣнь, царь, XVIII, XIX, XXXII, 54—5, 63—5, 155, 162, 198—9, 201, 279, 337—8, 340, 350—1, 353—5, 396, 417—8.
- Коста, пратеникъ на князь Иванко, 187, 189—90, 195, 197, 394.
- Костуръ, гр., XXXII, 277, 296, 413.
- Краватохори, селище, 13.
- Кричимъ, кр., 40, 319—20.
- Крумъ, ханъ, 95, 99.
- Крънска областъ, 42—3, 328.
- Кърчово, кр., 27, 307.
- Лаврата на св. Атанасия на Св. Гора, 401.
- Лаврентий, инокъ, XXIV, 134—5.
- Лазаръ, еретикъ, 223.
- Лалое, писачъ, 153, 384.
- Лихнида (Охридъ), гр., 262.
- Ловечъ, гр., XX, 68—9, 165, 226, 358, 387.
- Лъвъ, кардиналъ, XII—III, 22—6.
- Лѣсново, областъ, 139, 379.

- Мадитъ, гр., 226, 401.
 Максимъ, иеромонахъ, 65.
 Маринъ, скопски епископъ,
 XIII, 15.
 Марко, краль, 270.
 Мартинъ, писачъ, XXX, 276, 411.
 Мелана, мѣсто на Св. Гора,
 229, 401.
 Мелникъ, кр., 30—1, 311—2.
 Месемврия, кр., XXVII, 70, 140
 —3, 146—9, 177, 380—3.
 Методий Гемистъ, писачъ, 281.
 Михайлъ II Асѣнь, царъ, XVIII,
 XXXII, 46—7, 155, 162, 198—9,
 201, 277—8, 333—4 337, 413,
 415.
 Михайлъ, синъ на Констан-
 тинъ Асѣня, 65, 199, 279—80,
 354—5, 396.
 Михайлъ Асѣнь, синъ на Иванъ
 Александра, 68—9, 71, 177,
 198—201, 267, 285, 358, 360,
 362, 391, 419.
 Михайлъ Шишманъ, царъ, 68,
 168—9, 198—201, 355, 358.
 Младень, притежатель на Зо-
 графски апостолъ, 152—3, 384.
 Несебъръ, вж. Месемврия.
 Никодимъ, еп., 65—6, 356.
 Нишъ, гр., 15—6, 300, 388.
 Овечъ (дн. Провадия), гр., 165,
 226.
 Огнѣнь, севасть, 289.
 Одринъ, кр., 39, 42—3, 99, 101,
 307, 320, 328.
 Омуртагъ, ханъ, 99, 296, 319,
 368, 416.
 Охридъ, гр., 36, 97—8, 102,
 260, 262—3, 314, 328, 337, 387
 Парория, областъ, 218—9, 234
 —5, 400, 401.
 Пахомий, монахъ, 68—9.
 Петъръ I, царъ, 3, 9, 10, 17,
 55—6, 101—2, 156, 168, 198—9,
 201—2, 204, 294, 309, 341,
 350, 396—7.
 Петъръ II, царъ, 168, 198—9,
 201, 350, 386.
 Петъръ, севастократоръ, 49—
 50, 334.
 Петъръ, чашникъ, 291.
 Плиска, столица, 102, 319.
 Плѣнимиръ, князь, 168, 388.
 Преславъ, столица, XXX, 14—5,
 42—3, 102, 165, 226, 276, 279,
 300, 337, 387, 411.
 Призрѣнь, гр., 15, 300, 345.
 Прилѣпъ, гр., 42—3, 58, 328,
 344—6, 350.
 Равне, село, 36, 314.
 Радомиръ, дякъ, 280, 418.
 Радославъ, 291.
 Райко, писачъ, 172, 390.
 Романия, балканската часть
 отъ византийската империя,
 Тракия, 39, 70, 267, 318, 407.
 Романъ, синъ на ц. Петра,
 101—2, 168, 198—9, 201,
 341, 396—7, 407.

- Сава, преславски епископъ,
XIII, 14—5, 165, 385.
- Самуилъ, царь, 3, 9, 10, 17, 102,
168, 198—9, 201, 294, 369—70.
- Света Гора, 40—1, 45, 73, 217
—8, 229, 320, 356, 361, 401.
- Света Гора Търновска, 217, 401.
- Света Петка, 257, 404.
- Света Теофана, 257, 404.
- Света Филотея, XXX, 250—9,
403.
- Свети Иванъ Рилски, XXIX,
XXXV, 178—82, 201—11, 280,
285, 397—8, 419.
- Свети Кирилъ, 168, 261—2, 264,
404—5.
- Свети Климентъ, XXX, 168, 260
—5, 337, 339, 404—5.
- Свети Методий, 168, 261—2, 404.
- Свети Ромилъ Видински, XXIX,
229—38, 401.
- Свети Теодосий Търновски,
XXIX, 212—28, 296, 399.
- Свърлигъ, гр., 65—6, 355.
- Семалто, село, 40—1, 320.
- Сергий, коместабулариусъ,
9, 348.
- Симеонъ I, царь, 9, 10, 17, 100
—1, 168, 198—9, 201, 294,
306, 396.
- Симеонъ, патриархъ, 135, 165,
377, 387.
- Симеонъ, ловечки митрополитъ,
68—9, 165, 358, 387.
- Симеонъ, Симонъ, писачъ, 151
—2, 285, 361, 384.
- Скопие, гр., 15, 42—3, 55—6,
102, 300, 328, 338, 341, 347, 350.
- Славъ, деспотъ, вж. Алексий
Славъ.
- Славъ, столникъ, 291, 422.
- Солунъ, гр., 42—3, 261, 269, 329.
- София, гр., 68, 165, 182, 184,
202, 209—10, 226, 267, 320, 340,
373, 387, 393, 398, 407: вж.
Срѣдецъ.
- Срацимиръ, вж. Иванъ Страци-
миръ.
- Срѣдецъ, вж. София.
- Станимака, кр., XVI, 38, 317.
- Станислава, болярка, XXXIV,
288.
- Стобъ, гр., 179, 181, 392.
- Страцимиръ, деспотъ, 169, 389.
- Струма, Стримонъ, р., XXXIII,
74, 180, 285, 307, 362, 420.
- Стрѣзъ, боляринъ, 162, 334.
- Съръ, гр., 40—1, 165, 265, 268,
307, 320.
- Тахота, инокъ, 139, 379.
- Телеригъ, ханъ, 367.
- Теодора (I), царица, 71, 156,
163, 200, 360.
- Теодора (II), царица, 151—2, 154
—6, 163, 176, 200, 384—5, 400.
- Теодора Торникина, 422.
- Теодоръ, граматикъ, 36; 276;
277, 412.
- Теодоръ Светославъ, царь, 67,
155, 162, 168, 198—9, 201,
357, 387, 411.
- Теодосий, инокъ, 154—5.

Теодосий, патриархъ, XXVI, 165,
169—71, 226, 281, 389, 400,
419.

Теотокий Псилица, преводачъ,
XXIV, 135—6, 377.

Тихота, писачъ, 36, 296, 314.

Тодоръ, 291.

Търново, столица, XIII, XVI,
10—11, 13, 16—9, 25—6, 42—3,
45, 65—6, 71, 135, 154—5, 164,
171, 209, 212, 217, 232, 239,
252, 255, 302, 306, 320, 327,
355—6, 377, 384—5, 401—3,
417.

Устие; при Търново, 154—5,
232, 320, 385, 401.

Филипъ, попъ, писачъ, XXIII,
129—30, 373.

Фружинъ, князь, 198, 200—1,
396—7.

Хандакъ, Хантакъ, село въ
Струмско, 74—5, 362.

Хрельо, протосевасть, XXXII,
XXXIII, 280, 283—4, 418—9.

Цузмень, севасть, XXX, 276,
411—2.

Чепино, кр., 30—1.

Червенъ, гр., 217, 400.

Чирмень, Черномень, гр., XXVII,
407.

Яковъ, монахъ, 290.

Яковъ Светославъ, деспотъ,
XIX, 64, 199, 351—4, 396.

СЪДЪРЖАНИЕ:

с с.

Уводъ	V—XXXVI
I. Писмо на царь Калояна до папа Инокентия III отъ 1202 г.	1—3
II. Писмо на търновския архиепископъ Василия до папа Инокентия III отъ 1202 г.	4—5
III. Писмо на князь Бѣлота до папа Инокентия III отъ 1202 г.	5—6
IV. Писмо на царь Калояна и на архиепископа Василия до папа Инокентия III отъ края на май и срѣдата на августъ 1203 г.	6—9
V. Златопечатникъ на царь Калояна съ тържествена клетва за преминаване подъ върховенството на римската църква	9—11
VI. Писмо на търновския архиепископъ Василия до папа Инокентия III отъ края на 1203 г.	12—14
VII. Писмо на велбжждския митрополитъ Анастасия, преславския митрополитъ Сава, скопския епископъ Марина, призренския епископъ Авраама, нишкия епископъ Кирика, видинския еп. Климента до папа Инокентия III отъ края на 1203 г.	15—16
VIII. Писмо на царь Калояна до папа Инокентия III отъ 1203 г.	16—20
IX. Клетва на търновския архиепископъ Василия за подчинение подъ върховенството на римската църква	20—22

X.	Писмо на царь Калояна до папа Инокентия III отъ ноемврий 1204 г.	22—24
XI.	Писмо на архиепископъ Василия до папа Инокентия III отъ ноемврий 1204 г.	25—26
XII.	Надпись на дука Врана	27
XIII.	Печатъ на царь Калояна	27
XIV.	Църковенъ съборъ противъ богомилитѣ при царь Борила презъ февруарий 1211 г. (Извадка изъ Синодика на царь Борила)	27—29
XV.	Сигилий на деспотъ Алексий Слава отъ 1220 г.	30—35
XVI.	Приписки по Болонския псалтирь	36
XVII.	Изъ Битолския триодъ	36—38
XVIII.	Станимашки надпись на царь Иванъ Асѣня II (възстановенъ)	38
XIX.	Търновски надпись на царь Иванъ Асѣня II	38—39
XX.	Кричимски надпись на царь Иванъ Асѣня II	40
XXI.	Ватопедска грамота на Иванъ Асѣня II	40—42
XXII.	Дубровнишка грамота на Иванъ Асѣня II	42—43
XXIII.	Възобновяване на бълг. патриаршия (изъ Синодика)	43—46
XXIV.	Договоръ на царь Михаилъ Асѣня съ дубровничанитѣ отъ юний 1253 г.	46—54
XXV.	Боянски надпись отъ времето на царь Константинъ Асѣня	54—55
XXVI.	Виргинска грамота на царь Константинъ Асѣня	55—63
XXVII.	Приписка отъ времето на царь Константинъ Асѣня и деспотъ Яковъ Светослава	64
XXVIII.	Приписка върху Търновското евангелие отъ 1272/3 г.	65
XXIX.	Приписка върху Свърлишкото еван-	

100505

Книгоиздателство ХЕМУСЪ а. д. — София

ДИРЕКЦИЯ ул. Гурко 11

КНИЖАРНИЦА ул. Солунъ

ПЕЧАТНИЦА ул. Денкоглу 18

147330

БЪЛГАРСКО ТВОРЧЕСТВО

НАРОДНО ТВОРЧЕСТВО

Български народни пѣсни,
петъ книги

Български народни приказки

Български пословици и га-
танки

Български народни празници

СТАРА БЪЛГАРСКА ЛИТЕ- РАТУРА

Иванъ Дуйчевъ — Изъ стара-
та българска книжнина

Жития на светитѣ братя Ки-
рилъ и Методи

Презвитеръ Козма — Беседа
противъ богомилитѣ

БЪЛГАРСКО ВЪЗРА- ЖДАНЕ

Априлсвѣ — Избрани съчи-
нения

Беронъ — Рибенъ букваръ

Богоровъ — Избрани съчи-
нения

Н. Бозвели — Мати България

Борба за книжовенъ езикъ
и правописъ

Български пжтеписи

Велтманъ — Райна български
царкиня

Венелинъ — Избрани стра-
ници

Войниковъ — Избрани стра-
ници

Жинзифовъ — Избрани тве-
рения

Бр. Миладинови — Съчинения

Паиси — История славянобъл-
гарска

Побългарени разкази

Предосвобожденски периоди-
ченъ печатъ

Пърличевъ — Избрани съчи-
нения

Раковски — Предвестникъ и
на Горски пжтникъ

Раковски — Горски пжтникъ

Раковски — Избрани съчи-
нения

Н. Рилски — До кога съ-
дълбокъ

Софрони — Житие и страда-
ние и други съчинения

Фотиновъ — Избрани страници

П. Хитовъ — Моето пжтува-
не по Стара-планина

Д. Чинтуловъ — Избрани
творения

ЦЕНА 220 ЛЕВА

PG 1020 .D8 1900 v.2 IMS
Duichev, Ivan.
Izi starata bulgarska
knizhnina 47094319

UNIVERSITY OF TORONTO
OF MEDIAEVAL STUDIES
59 QUEEN'S PARK
TORONTO 5, CANADA

